

የኢትዮጵያ ታሪክ

AAUP BOOKS CURRENTLY IN PRINT

- * Abebe Dinku. 2007. *A Textbook of Building Construction*. Br. 40
- * አሌላንድር ትሪዩልዝ እና ተሰማ ታዳ። ሺ፳፻፲፮ ዓ.ም። የጠላጋ የታሪክ ሰነዶች፡- ስነጽሐፍ አስከ 1920ዎቹ (ኢ.ኢ.ኢ.) Br. 65.00
- * አማኑኤል አብርሃም። ሺ፳፻፲፮ ዓ.ም። የኢረወፊ ትዝታ Br. 32.00
- * Andargatchew Tesfaye. 2004. *The Crime Problem and Its Correction*, Vol. II Br. 55.00
- * Bahru Zewde. 2007. *A History of Modern Ethiopia 1855-1991* (2nd edn.) Br. 35.00
- * Bahru Zewde. 2002. *Pioneers of Change in Ethiopia: The Reformist Intellectuals of the Early Twentieth Century*, Co-published with James Currey Publishers, Oxford & Ohio University Press, Athens Br. 40.00
- * Balsvik, R. 2005. *Haile Selassie's Students: The Intellectual and Social Background to Revolution, 1952-1974*, Co-published with Michigan State University Br. 40.00
- * Crumney, D. 2000. *Land & Society in the Christian Kingdom of Ethiopia, from the Thirteenth to the Twentieth Century*, Co-published with the University of Illinois Press and James Currey Publishers, Oxford Br. 50.00
- * David Turton, (ed.). 2007. *Ethnic Federalism* Br. 30
- * Fekade Azeze. 1998. *Unheard Voices: Drought, Famine and God in Ethiopian Oral Poetry* Br. 20.00
- * ፊታውራሪ ተክለ ሐዋርያት ተክለ ማርያም። ሺ፳፻፲፮ ዓ.ም። አብዮታዊ (የሕይወት ታሪክ) Br. 60.00
- * Gutt, E. and Hussein Mohammed. 1997. *Siltè-Anharic-English Dictionary* Br. 50.00
- * Ketema Alemu. 2003. *Digital and Analogue Communication Systems* Br. 60.00
- * ሚኒዮን ነቅንቅ። ሺ፳፻፲፮ ዓ.ም። ትልቁ ኢትዮጵያ፣ የብዙ ነገዶች ማህበረሰብ a translation of Donald Levine's *Greater Ethiopia*. 2000 Br. 20.00
- * Mulugeta Eteffa. 2007. *The Bitter Honey* Br. 25.00
- * Rubenson, S. (ed.). 2000. *Internal Rivalries and Foreign Threats: 1869-1879*, *Acta Aethiopica* Vol. III, Co-published with Rutgers University Br. 50.00
- * Rubenson, S. (ed.). 1994. *Tewodros and His Contemporaries 1855-1868*, *Acta Aethiopica* Vol. II, Co-published with Lund University Press Br. 65.00
- * Taffara Degucfè. 2003. *A Tripping Stone: Ethiopian Prison Diary* Br. 40.00
- * ተፈራ ጋደለ ሥላሴ። ሺ፳፻፲፱ ዓ.ም። ኢትዮጵያና ታላቁ ብሪታንያ የዲፕሎማቲክ ታሪክ ከሺ፳፻፲፮-ሺ፳፻፳፮ ዓ.ም. Br. 40.00
- * Tsegaye Tegenu. 2006. *Evaluation of the Operation and Performance of Ethnic Decentralization System in Ethiopia: A Case Study of the Gurage People, 1992-2000* Br. 55.00
- * Wolde-Ghiorgis, Woldemariam. 2004. *Principles of Electrical and Electronic Instrumentation* Br. 55.00
- * Yared Amare. 1999. *Household Resources, Strategies and Food Security in Ethiopia* Br. 20.00
- * Ydlibi, M. 2006. *With Ethiopian Rulers: A Biography of Haxib Ydlibi* Br. 40.00

h1847 እስከ 1983

ባሕሩ ዘውዴ

Forthcoming

* ኅብረወልድ አንግዳወርቅ፣ የማይጨው ዘመቻና የጉዞው ታሪክ

አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ፕሬስ

1999

NB: All prices are at local wholesale rate.

አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ፕሬስ
 ፖስታ ማጥጋቢት ቁጥር፡ 1176
 አዲስ አበባ፡ ኢትዮጵያ
 ስልክ፡ ቀጥታ + 251-011-123 97 46
 ፋክስ፡ + 251-011-124 32 91
 ኢ-ሜል፡ aaupress@ethionet.et

© አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ፕሬስ/ባሕሩ ዘውዴ፣
 ፪ሺህ ዓ.ም.

መጀመሪያ በ፲፱፻፹፱ ዓ.ም. ታተመ
 ተሻሽሎ በ፪ሺህ ዓ.ም. ታተመ

ማውጫ

ገጽ

የፎቶግራፍ ዝርዝር	viii
የካርታ ዝርዝር	x
የፎቶግራፍ ምንጮች	xi
መቅደም (1)	xiii
መቅደም (2)	xvi
መግቢያ	1
ምዕራፍ አንድ፡ ቀደምት ሁኔታዎች	11
1. የኢትዮጵያ የውስጥ ሁኔታ በ19ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ አጋማሽ	11
የሰሜን ኢትዮጵያ ግዛቶች	11
የደቡብ ኢትዮጵያ መንግሥቶችና ሕዝቦች	15
ሰሜንና ደቡብን የሚያገናኘው የንግድ መስመር	20
2. የውጭ ተፅዕኖ	23
የአውሮጳውያን እንደገና ዐይናቸውን ወደ ኢትዮጵያ ማቅናት	23
የግብፅ መስፋፋት	24
ምዕራፍ ሁለት፡ አንድነትና ነፃነት (1847-1888)	27
1. የመጀመሪያው መከራ፤ ካሳ-ቴዎድሮስ	27
ቴዎድሮስና ዘመናዊ ሥልጣኔ	31
ቴዎድሮስና የውጭ አገር ሰዎች	37
የቴዎድሮስ ፍጻሜ	42
2. አዲስ ያንድነት ስልት	46
3. የውጭው አደጋ መባባስ	53
ጉንደትና ጉራ፤ ሰላም ያልተገኘበት ድል	56
4. መተማ፤ የሞት ጉዳይ	60
5. የዘመናዊት ኢትዮጵያ መመሥረት	65
የመስፋፋቱ ሂደት	67
የአዲስ አበባ ልደት	75
ኢኮኖሚያዊና ማኅበራዊ ቀውስ፤ «ክፉ ቀን» (1880-1884)	78
2. የውጭ አደጋ መወገድ	80
የአድዋ ዘመቻ	85
ምዕራፍ ሦስት፡ ከአድዋ እስከ ማይጨው (1888-1928)	89
1. የአድዋ ድል በታሪክ ያለው ሥፍራ	89
2. የማኅበራዊ-ኢኮኖሚያዊው ሥርዓት	94
የትርፍ ምርት ማከበቻ ስሌት	94
ንግድ	102

ማውጫ	ገጽ
የሞግሮል ውሎች (ከገሌሽን)	108
ዘመናዊ ትምህርትና የሰው ፈላጊ ምሁራን መብቀል	112
3. የፖለቲካ ሁኔታዎች	120
ዘመነ መደላደል (1888-1898)	120
የሥልጣን ትግል (1900-1923)	124
የወራሴ መንግሥት ጥያቄ	124
ዘመነ ኢያሱ	131
በፍጹማዊ ሥልጣን ጎዳና (1909-1923)	139
የፍጹማዊ አገዛዝ መመሥረት (1923-1928)	150
ምዕራፍ አራት፤ የኢጣልያ ወረራ (1928-1933)	159
1. ጦርነት	159
2. የኢጣልያ አገዛዝ	169
3. የአርበኞች ትግል	174
ምዕራፍ አምስት፤ ከነፃነት እስከ አብዮት (1933-1966)	187
1. ዓለም አቀፋዊ ሁኔታ	187
የእንግሊዝ የበላይነት ዘመን	187
ኢትዮጵያና አሜሪካ	192
2. የማኅበረ-ኢኮኖሚያዊ ሁኔታ	198
አርሻና የመሬት ይዞታ	199
ንግድና ኢንዱስትሪ	205
3. የፍጹማዊ አገዛዝ መጠናከር	209
ንጉሠ ነገሥቱ	209
መኪንንቱ	213
የተሻሻለው የ1948 ሕገ መንግሥት	216
የጭቆና አውታር	218
4. ተቃውሞ	219
አድማዎች	220
የ1953ቱ የመፈንቅለ መንግሥት መክራ	222
የገበሬዎች አመፅ	225
ኤርትራ፤ ፌዴሬሽን፤ ውህደትና የመገንጠል ጥያቄ	229
የኢትዮጵያ ተማሪዎች ንቅናቄ	231
ምዕራፍ ስድስት፤ አብዮትና መዘዙ	237
1. ሕዝባዊ አመፅ	238
2. አዝጋሚው መፈንቅለ መንግሥት	241
3. ወታደራዊ አገዛዝና ባላንጣዎቹ	246
4. ደርግ በማርክሳዊ ርዕዮት ጎዳና	254
5. «ከጓድ መንግሥቱ አብዮታዊ አመራር ጋር ወደፊት!»	260
6. ፍፃሜ	268
ብሔርተኛ አመፅ	269

ማውጫ	ገጽ
የኢኮኖሚ ቀውስ	274
ንግስናስትና ፔሬስትሮይካ	275
የመጨረሻው ሰዓት	276
መደምደሚያ	281
ዋቢ መጻሕፍት	287
ዝርዝር ማውጫ	299

የፎቶግራፍ ዝርዝር

ገጽ

1.1	ሐረር ከተማ በ20ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ	20
2.1	«ሴባስቶፖል» የተባለው የዐፄ ቴዎድሮስ መድፍ በመቅደላ አቀበት ላይ ሲገኙት	30
2.2	የአፄ ቴዎድሮስ እስረኞች	43
2.3	ደጃች ካሣ ምርጫ (የኋላው ዐፄ ዮሐንስ)	47
2.4	የጎረቤቱ ገዢ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት	49
2.5	የመረብ ምላሽ ገዢ ራስ አሉላ አንግዳ	52
2.6	የምዕዋ ወደብ በ19ኛው መቶ ዓመት ማብቂያ ላይ	62
2.7	የሌቃ ነቀምቴው ገዢ ደጃች ገብረ እግዚአብሔር (ኩምላ) ሞሮዳ ..	68
2.8	የጅማው ገዢ ዳግማዊ አባ ጅፋር	69
2.9	የሐረሩ ገዢ ዐሚር አብዱላሂ	69
2.10	የወላይታ ንጉሥ ካዋ ጦና	70
2.11	ዳግማዊ ዐፄ ምኒልክና ከዘመኑ መኳንንት ጥቂቶች	71
2.12	የከፋው ንጉሥ ታቶ ጋኪ ሼሮቶ	74
2.13	ከእንጦጦና ከአዲስ አበባ በፊት የሸዋ ነገሥታት መዲና የነበረችው አንክብር	75
2.14	አራዳ የአዲስ አበባ የንግድ ማዕከል፣ 1928	77
2.15	የትግራው ገዢ፣ ራስ መንገሻ ዮሐንስ	86
3.1	ገባርና ልጁ፣ ሰሜን ምሥራቅ ሸዋ	96
3.2	የውጭ አገር ጎብኝዎች ድርጎ ሲቀበሉ	97
3.3	ደጃች (ኋላ ራስ) ደምስ ነሲቡ፣ የወለጋ ገዢ	98
3.4	ራስ ብሩ ወልደ ገብርኤል	99
3.5	መሐል አዲስ አበባ (የኋላው ፒያሣ)፣ 1927	103
3.6	ከፈረንሣይ ለመጣ የልዑካን ቡድን የክብር ግብዣ በተደረገበት ወቅት	104
3.7	የድሬዳዋ ባቡር ጣቢያ	110
3.8	የአበሻ ባንክ፣ አዲስ አበባ	111
3.9	በ1903 ወደ አውሮጳ የሄደው የልዑካን ቡድን	113
3.10	ሐኪም ወርቅነህ እሸቱ (ዶ/ር ቻርልስ ማርቲን)	114
3.11	ነጋድራስ ገብረ ሕይወት ባይከዳኝ፣ የሃያኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ቁንጮ ምሁር	116
3.12	ባላቱን ጌታ ጎሩይ ወ/ሥላሴ፣ ደራሲና የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር	116
3.13	ተፈሪ መኩንን ት/ቤት በተቆረቆረበት ዘመን	117
3.14	የሃያኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ተማሪዎች	118
3.15	ዳግማዊ ዐፄ ምኒልክ	121
3.16	ራስ መኩንን ወልደ ሚካኤል፣ የሐረር ገዢ በ1897 ወደ ኢትዮጵያ ከመጣው የጀርመን ልዑካን ቡድን ጋር	122
3.17	ልጅ ኢያሱ ከአባቱ ከራስ ሚካኤል ጋር	127
3.18	አቴጌ ጣይቱ ብጡል	128
3.19	ደጃች ገብረ ሥላሴ ባርያ ጋብር፣ የአድዋ ገዢ	129

3.20	አቡነ ማቴዎስ፣ ለ38 ዓመታት የኢትዮጵያ ሊቀ ጳጳሳት	130
3.21	ከሳሽና ተከላሽ አብር የሚታገትበት የቁራኛ ሥርዓት	133
3.22	ሌባ ሻይ፣ ተጠርጣሪውን ለማደን በዝግጅት ላይ	134
3.23	ነጋድራስ (ኋላ ቢትወደድ) ኃይለ ጊዮርጊስ ወልደ ሚካኤል፣ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትርና «ጠቅላይ ሚኒስትር»	137
3.24	ንግሥተ ነገሥታት ዘውዲቱ ምኒልክ	138
3.25	ፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ ዲነግዴ፣ የጦር ሚኒስትር	142
3.26	ደጃች ባልቻ ሳፎ፣ የአድዋ ጀግናና የተፈሪ መኩንን ቀንደኛ ባላንጣ	143
3.27	በ1920 በራስ ተፈሪ ላይ የመፀው ደጃች አባውቃው ብሩ	144
3.28	ራስ ጉግሣ ወሌ፣ የንግሥት ዘውዲቱ ባልና የበጌምድር ገዢ	145
3.29	የአንቸም ጦርነት በሰዓሊ ዐይን ሲታይ	148
3.30	ለመጀመሪያው ፓርላማ ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ኃይለ ሥላሴ ንግግር ሲያደርግ	153
3.31	የ1923ቱ ሕገ መንግሥት አርቃቂ በጅርንድ ተክለ ሐዋርያት	154
3.32	የጎረቤቱ ገዢ ራስ ኃይሉ ተክለ ሃይማኖት	155
3.33	የትግራው ገዢ ደጃች (ኋላ ራስ) ሥዩም መንገሻ	156
3.34	የክብር ዘበኛ ጦር፣ 1928	158
4.1	በራስ ሙሉጌታ የሚመራው የኢትዮጵያ ጦር ከባድ ሽንፈት ያየበት የአምባ አራዶም ኮረብታ	164
4.2	የጦር ሚኒስትሩ ራስ ሙሉጌታ ይዘኩ	165
4.3	ወደ አጋዴን ግንባር የሚዘምት ወታደር ዘመዶቹን ሲለናበት	166
4.4	ስመ ጥሩው አርበኛ ራስ አበበ አረጋይ	174
4.5	የሽሬ የጦር ግንባር አዛዥና የጥቁር አንበሳ ጦር መሪ ራስ እምሩ ኃይለ ሥላሴ	177
4.6	የደቡብ ጦር ግንባር አዛዥ፣ ራስ ደስታ ዳምጠው	178
4.7	በማርሻል ግራዚያኒ ላይ በምብ ከመጣሉ ከጥቂት ደቂቃዎች በፊት	180
4.8	በማርሻል ግራዚያኒ ላይ በምብ ከተጣለ ከጥቂት ደቂቃዎች በኋላ	181
4.9	አዲስ ዓለም የነበረው የኢጣልያ ምሽግ እንዲሰበር ከፍተኛ ሚና የተጫወተችው ስመ ጥሩዋ የውስጥ አርበኛ ሸዋረገድ ገድሌ	182
4.10	የጥቁር አንበሣ ድርጅት ፕሬዚዳንት ዶ/ር ዓለመ ወርቅ በየነ	184
5.1	የአሜሪካ የጦር ሠፈር በቃኘው (አሥመራ)	194
5.2	የጭነት ከብቶችና የኢትዮጵያ አየር መንገድ ዲ.ሲ. 3 አውሮፕላን ሜዳውን ሲሻመ	196
5.3	ቀዳማዊ ዐፄ ኃይለ ሥላሴ	210
5.4	ከ1933 እስከ 1948 ባለው ጊዜ ሥልጣኑ ገና የነበረው ፀሐፊ ትዕዛዝ ወልደ ጊዮርጊስ ወልደ ዮሐንስ	214
5.5	ራስ ቢትወደድ መኩንን እንዳልካቸው፣ ደራሲና ጠቅላይ ሚኒስትር	215
5.6	ፀሐፊ ትዕዛዝ አክሲሉ ሀብተ ወልደ፣ ጠቅላይ ሚኒስትር	215
5.7	ሚጀር ጄኔራል ሙሉጌታ ቡሊ፣ የክብር ዘበኛ ጠቅላይ አዛዥ	219

5.8	የ1953ቱ የመፈንቅለ መንግሥት መከራ መሪዎች ብርጋዴር ጄኔራል መንግሥቱ ንዋይና ገርማሜ ንዋይ	223
5.9	ተማሪዎች የዐፄ ኃይለ ሥላሴን መንግሥት በመቃወም ሰላማዊ ሠልፍ ሲያደርጉ	234
6.1	ደርግ ልደቱን ያገኘበት አራተኛ ክፍለ ጦር ውስጥ የሚገኘው ሕገዓ	242
6.2	ዐፄ ኃይለ ሥላሴ ከሥልጣን ከወረደ ከጥቂት ደቂቃዎች በኋላ፣ ወደ አራተኛ ክፍለ ጦር እስር ቤት ወደ ወሰደችው ታሪካዊ ቮልስ ቫገን መኪና ሲያመራ	246
6.3	ጄኔራል አማን ሚካኤል አንድም በአሥመራ ስታዲዮም ከሕዝቡ ለተደረገለት የጋላ አቀባበል አፀፋውን ሲመልስ	249
6.4	ከዘማች ተማሪዎች የዕለት ተዕለት ተግባር እንዱ ውሃ መቅዳት	251
6.5	የገጠርን መሬት ለሕዝብ ያደረገውን አዋጅ በመደገፍ የወጣው ሕዝባዊ ሰልፍ በከፊል	253
6.6	ትህትናን ተላብሶ የሚታየው መንግሥቱ ኃይለ ማርያም፡፡ ነገሩ ግን በፎቶው ከሚታዩት መካከል አራቱ የሱ ሰለባ የሆኑ ናቸው	261
6.7	ሦስቱ ከፍተኛ የደርግ ሹማምንት፡- መንግሥቱ፣ አጥናፋና ሲሣይ	263
6.8	የሕዝባዊ ወያኔ ሓርነት ትግራይ (ሕወሓት) ታጋዮች	272

የካርታ ዝርዝር

1.	ኢትዮጵያ በ19ኛው መቶ ዓመት	17
2.	የንግድ መስመሮች በ19ኛው መቶ ዓመት	22
3.	የ19ኛውና የ20ኛው መቶ ዓመት ዐበይት የጦር አውድማዎች	84
4.	ኢትዮጵያ በ1928	95
5.	«የኢጣልያ ምሥራቅ አፍሪቃ»፣ 1928-1933	170
6.	ኢትዮጵያ በ1966	200

የፎቶግራፍ ምንጮች

የኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ተቋም መዝገም፡ 3.29

Kurt Herzbruch. *Abessinien*. Munich, 1925, Fr. Seybold Verlag: 1.1, 3.23

Hormuzd Rassam. *Narrative of the British Mission to Theodore, King of Abyssinia*, II. London, 1869, John Murray: 2.1

Henry A. Stern. *The Captive Missionary*. London, 1868, Cassell, Petter & Galpin: 2.2

የኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ተቋም የፎቶ ክምችት 2.4, 2.8, 2.11, 2.15, 3.4, 3.6, 3.10, 3.11, 3.17, 3.19, 4.1, 4.4, 4.9, 5.3, 5.5, 5.6, 5.7, 5.8, 6.1, 6.2, 6.3, 6.4, 6.5, 6.6, 6.7

- የመቅደላ አልበም፡ 2.3

- የሻርል ሚሼል ኮት አልበም፡ 2.7

E.Canevari and G.Comisso. *Il generale Tommaso Salsa e le sue campagne coloniali*. Milan, 1935, A. Mondadori: 2.5

Achille Bizzone. *Eritrea nel passato e nel presente*. Milan, 1897, Societa editrice Sonzogno: 2.6

Philipp Paulitschke. *Harar*. Leipzig, 1888, F.A. Brockhaus: 2.9

Lincoln de Castro. *Nella terra dei negus*, I and II. Milan, 1915, Fratelli Treves: 2.10, 2.13, 3.9, 3.20

Otto Bieber. *Geheimnisvolles Kaffa. Im Reich der Kaiser-Goetter*. Vienna, 1948, Universum Verlagsgesellschaft: 2.12, 3.2

Das ist Abessinien. Berne, Leipzig, Vienna, 1935, Wilhelm Goldmann Verlag, GmbH: 2.14, 3.5, 3.7, 3.14, 3.21, 3.30, 3.34

Leopoldo Traversi. *Let Marefia*. Milan, 1931, Edizioni 'Alpes': 3.1

ከበደ ተሰማ፤ የታሪክ ማስታወሻ፤ አዲስ አበባ፤ 1963፡ 3.3, 3.25, 3.27, 3.28, 3.31

Carlo Annaratone. *In Abissinia*. Rome, 1914, Enrico Voghera: 3.8, 3.22, 3.33

Max Gruehl. *Abyssinia at Bay*. London, 1935, Hurst & Blackett: 3.12

Mérab. *Impressions d'Ethiopie*, III. Paris, 1929, Editions Ernest Leroux: 3.13

ከአቶ ከበደ ቢጋላ ክምችት፡ 3.15, 5.9

ከሐኪም ወርቅነህ ቤተሰብ፡ 4.10

ከጸሐፊ ትዕዛዝ ወልደ ጊዮርጊስ ቤተሰብ፡ 5.4

Felix Rosen. *Eine deutsche Gesandtschaft in Abessinien*. Leipzig, 1907, Verlag von Veit & Comp: 3.16

Arnold Holtz. *Im Auto zu Kaiser Menelik*. Berlin, 1908, Vita: 3.18

National Geographic Magazine: June 1925, 3.24; August 1928, 3.32; June 1931, 4.2

G.K. Rein. *Abessinien*. Berlin, 1920, Dietrich Reimer (Ernst Vohsen) A-G: 3.26

Luigi Goglia. *Storia fotografica del Impero fascista 1935-1941*. Rome-Bari, 1985, Giuseppe Laterza & Figli, SpA: 4.3, 4.5, 4.6, 4.7, 4.8

John H. Spencer. *Ethiopia at Bay: A Personal Account of the Haile Selassie Years*. Algonac, 1984, Reference Publications: 5.1

Bringing Africa Together: The Story of Ethiopian Airlines. Addis Ababa, 1988:

5.2.

ሕዝባዊ ወያነ ሐርነት ትግራይ፡፡ የሕወታት ሕዝባዊ ትግል፡፡ አዲስ አበባ፡ 1992፡

6.8

መቅደም

A History of Modern Ethiopia የተሰኘው መጽሐፍ በ1984 ታትሞ ገበያ ላይ ከዋለ ጀምሮ ተወዳጅነት እንዳላጣ የሚያመለክቱ ሁለት ሁኔታዎች አሉ፡፡ በመጀመሪያ ደረጃ በውጭም ሆነ በሀገር ውስጥ በብዛት እየተሸጠ ነው፡፡ ሁለተኛ ደግሞ እዚህ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ብቻ ሳይሆን በውጭ በተለይ በአሜሪካ ሀገር በርከት ባሉ ከፍተኛ የትምህርት ተቋማት በማስተማሪያ መጽሐፍነት ግልጋሎት በመስጠት ላይ ይገኛል፡፡ ይሁን እንጂ በውጭም ሆነ ባገር ውስጥ መጽሐፉን ገዝተው ሲያነቡ የሚታዩት በአያሌው የውጭ ሀገር ሰዎች ናቸው፡፡ ለዚህም አንዱ ምክንያት መጽሐፉ በእንግሊዝኛ ቋንቋ መዘጋጀቱ ሊሆን ይችላል፡፡ ያም ሆነ ይህ ግን የታሪኩ ዋና ባለቤት የሆነው ኢትዮጵያዊ ዜጋ መጽሐፉን አንብቦ ካልደገፈውም ሆነ ካልነቀፈው ግቡን መቷል ለማለት እጅግ ያዳግታል፡፡

ስለዚህም ነው ይህን መጀመሪያ በእንግሊዝኛ የጻፍኩትን መጽሐፍ ወደ አማርኛ እንድመልስ የተነሳሁት፡፡ ትውልዳችን ሐሳቡን ባገሩ ቋንቋ በማስተላለፍ ይልቅ በእንግሊዝኛ ወይም በሌላ የውጭ ቋንቋ ማስተላለፍ እንደሚቀለው ሁላችንም የምናውቀው ነገር ነው፡፡ ባገር ቋንቋ ሐሳብን ለሕዝብ የማስተላለፉን ተግባር በዕድሜ ለቀደሙን ምሁራን ትተነዋል፡፡ አንዱም ይህን የትርጓሜ ሥራ እንድጀምር ያስገደደኝ የነሱ አግባብ ያለው ወቅት ነው፡፡ በተለይም የኢትዮጵያ ሕዝብ ማንነቱን እንደገና እንዲመረምር በተገደደበት ባሁኑ ጊዜ ሙያችን የታሪክ ምርምር የሆነ ምሁራን ያገኘነውን መረጃና የደረሰበትን ድምዳሜ ለሕዝቡ በቀላሉ በሚገባው ቋንቋ የማስተላለፍ ግዴታ አለብን ብዬ እገምታለሁ፡፡

መፈለግና መወጣት አንድ ነገር ነው፤ መፈጸም ደግሞ ሌላ፡፡ መተርጎሙ የመጻፉን ያህል አስቸገረኝ ለማለት አልደፍርም፡፡ ይሁን እንጂ ቀላል አልነበረም፡፡ በመጀመሪያ የጊዜ ችግር ነበር፡፡ የትርጉሙ ሥራ የዓመት ዕረፍት (ሳባቲካል) ባገኘሁበት ዘመን በ1985 የመጀመሪያዎቹ ወራት በእንግሊዝ አገር በኦክስፎርድ ተጀመረ፡፡ ፍጹም ፋታ ያገኘሁበት ጊዜ በመሆኑም በጥቂት ወራት ውስጥ አብዛኛውን ሥራ ማከናወን ቻልኩ፡፡ ይሁን እንጂ ዕረፍቱን ጨርሼ ከተመለስኩ በኋላ የማስተማርና ጋላም ያስተዳደር ጫና ስለበዛብኝ የተረፈውን ሥራ ለማግባደድ ከበፊቱ የበለጠ ጊዜ ወሰደብኝ፡፡

ሌላው ብዙ ጊዜ የጠየቀው ዘመናቸውን ከአውሮጳ ወደ ኢትዮጵያ አቆጣጠር መለወጡ ነው፡፡ በትምህርትና ምርምር ዓለም እንደዋዛ የምንወረውረውን ዓመተ ምሕረት በኢትዮጵያ አቆጣጠር አቻውን ለማግኘት ወሩንና አንዳንዴም ቀኑን ጭምር ማወቅ አስፈላጊ ነበር፡፡ ይህም ራሱን የቻለ አንድ የምርምር ሥራ የሚጠይቅ ሆነ፡፡ እ.ኤ.አ. እያሉ ማለፉ ቀላል ነበር፡፡ ግን ትረካውን ጉራማይሌ ማድረጉ ለደራሲውም ሆነ ላንባቢው የማይመች በመሆኑ አድካሚውን መንገድ ከመከተል ሌላ አማራጭ አልነበረም፡፡

የአተረጓጎሙ በልት ከሞላ ጎደል ቃል በቃል ሲሆን የእንግሊዝኛው የአስተሳሰብ ዘይቤ አማርኛውን አለቅጥ እንዳልተጫነው ተስፋ አደርጋለሁ፡፡ አልፎ አልፎም አንዳንድ በእንግሊዝኛው ዝግጅት ያልወጡና ቢወጡም ለዛቸው

ሊጠፋ ይችል የነበሩ የአማርኛ ሰነዶችን በስፋት ጠቅሻለሁ። በእንግሊዝኛው ዝግጅት ከፍተኛ ተወዳጅነት ያገኙትን ፎቶዎች ግን አንዳሉ አገባባቸውንም ሳልለውጥ በአማርኛውም እንዲወጡ አድርጌያለሁ። የተጨመረ አንድ ዋና ፎቶ ቢኖር የዐፄ ኃይለ ሥላሴ ነው። የጊዜውን ሁኔታ በቅጡ ባለማጤን የቀድሞውን ንጉሠ ነገሥት አንድ ፎቶ በመንግሥቱ ተወቅሼ ነበር። እኔ ግን ያኔ ላንድ ፎቶ ስል የመጽሐፉን ተስፋ ማጨለም ፍላጎት አልነበረኝም። አሁን ግን ይህን ለማስተካከል ጊዜው ፈቅዷል።

መጽሐፉ የኢትዮጵያን የቅርቡን ዘመን ታሪክ ጥያቄዎች በሙሉ ይመልሳል የሚል የድፍረት አስተሳሰብ የለኝም። የተሞከረው በአስተማማኝ መረጃዎች ላይ ተመሥርቶ ዋና ዋናዎቹን አጉልቶ ለማውጣትና የወደፊት የምርምር አቅጣጫዎችንም ለመተለም ነው። በተለይም ከ1966 ወዲህ አገሪቷ ያለፈችበት ውጣ ውረድ አለመዘገቡ ቅሬታ ማሳደሩ የማይቀር ነው። ይሁን እንጂ መጽሐፉ በእንግሊዝኛ በተዘጋጀበት ወቅት ያንን ምዕራፍ ሚዛናዊ በሆነ መንገድ ለታሪክ ፍርድ ማቅረቡ እጅግ አዳጋች ነበር። ለአማርኛውም የተለየ ማስተካከያ ማዘጋጀቱ አግባብ መስሎ አልታየኝም። ወደፊት፣ ምናልባትም ብዙ ሳይርቅ ለሁለቱም አንድ የ«ማሳረጊያ» ምዕራፍ በማዘጋጀት አሻሽሎ ለማውጣት ዕቅድ አለኝ።

የአማርኛው ፍቺ አንድ ያስከተለው የራሱ የሆነ ችግርም አለ። እንግሊዝኛ አንተና አንቱን የማይለይ ሲሆን በአማርኛ ግን በተለይ ነገሥታትን በአንቱነት መጥራቱ የተለመደ ነው። ደራሲው ይህን ልማድ ባለመከተሉ አንዳንድ አንባቢዎችን ግር ማሰኘቱ፣ ምናልባትም ማስቆጣቱ፣ አይቀር ይሆናል። ዐፄ ቴዎድሮስንና ምኒልክን አንተ ማለቱ በባህላችንም አልፎ አልፎ የተለመደ ነው። በተለይ በሥነ ጽሑፋዊ አቀራረብ። ዐፄ ኃይለ ሥላሴን ግን አንተ ማለቱ በዘመኑ ላይን ሰው ወደዘለፋነት ያጋደለ መስሎ ነው የሚታየው። ነገሩ ከባድ ቢሆንም የዚህን መጽሐፍ ተዋንያን ትንሽ ትልቅ ሳልለይ በአንተ ትልቅርቤያቸዋለሁ። ለዚህም ያለኝ ምክንያት ቀደም ሲል በውይይት መጽሐፉ (ሴራ.3፣ ቅፅ. 2፣ ቁ.1) ካቀረብኩት ያልተለየ በመሆኑ እሱኑ ልጠቅስ እወዳለሁ፤

... በታሪክ መድረክ ሚናቸውን ተጫውተው ያለፉ ሰዎች እንደ ተውኔት ገፀ ባሕርያት ናቸው። ስለሆነም የዕለት ተዕለት ሰብአዊ ግንኙነቶችም ሆኑ በመሪና ዜጋ መካከል ያለው ግንኙነት ሕሊናችንን ሳይጫነው መርምረናቸው ልንፈርድባቸውም ሆነ ልንፈርድላቸው ይገባል። ሁለተኛ ብዙውን ጊዜ እንደሚታየው አንዱን አንቱ ሌላውን አንተ ብሎ ከመተረክ ለመዳንም ይህኛ ውን አጻጻፍ የተሻለ ሆኖ አግኝቶታለሁ።

በርግጥም የማርኛን መጻሕፍት አገላብጦ ያየ ሰው ሰዎችን «አንተ» ወይም «አንቱ» ለማለት አንዳችም ሥርዓት አለመኖሩን ይረዳል። «አንተ» ወይም «አንቱ» አብዛኛውን ጊዜ የሚተረክለትን ሰው ቅለት ወይም ክብደት ሳይሆን የተራከውን የግል ስሜት የሚያንጸባርቁ ናቸው። ስለሆነም ያገር ሰው አንቱ፣ ባዕድ አንተ፣ የመሀል አገር ነገሥታት አንቱ፣ የዳር አገር ባላባቶች አንተ፣ መኪንንት አንቱ፣ የዝቅተኛ መደብ አባላት ደግሞ አንተ ሲባሉ

እናስተውላለን። ስለዚህ ምርጫው ወይ ሁሉንም አንቱ ወይ ሁሉንም አንተ ማለት ነው። እኔ የኋለኛውን መርጫለሁ።

በእንግሊዝኛው ቅጂ እንደጠቀስኩት ሁሉ ለምርምር ሥራዬ አመቺ ሁኔታ የፈጠራልኝ፤ የአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የታሪክ ክፍል ትምህርትን፣ የኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ተቋምንና የምርምርና ጎትመት ቢሮን እንደገና ላመሰግን እወዳለሁ። በተመሳሳይም የመጀመሪያውን ቅጂ አንብበው ማሻሻያ ሐሳብ ለሰጡኝም ሆነ በተለያዩ መንገድ የሞራልም ሆነ የማቴሪያል ድጋፍ ለቸሩኝ እንደገና ስማቸውን ባልዘረዝርም ምስጋናዬ ይድረላቸው።

በተለይ የአማርኛውን ትርጉም ላዘጋጀ የትርፍ ጊዜዎን በመለዋት ረቂቁን በኮምፒውተር ተይባ ለሕትመት ያበቃችው ወ/ሮ ዓለምፀሐይ ዘውዴ ትልቅ ባለውለታዬ ነች። እንዲሁም ሥራውን ለማጠናቀቅ ላተጉኝና የመጨረሻውን ረቂቅ አይተው አቀራረቡን እንዳሻሽል ለረዱኝ ለቀድሞውና ለአሁኑ የአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ፕሬስ ኃላፊዎች ለዶ/ር አምሳሉ አክሊሉና ለፕሮፌሰር ታደሰ ታምራት ጥልቅ ምስጋናዬ ይድረላቸው።

በመጨረሻም፣ የምርምር ሥራዬ አስገድዶኝ በቂ ጊዜ ባልሰጣቸውም ይህንን በትዕግሥት በመቻል የሞራል ብርታት ለሚሰጡኝ ለባለቤቱ ለመሰንበት በገብኜና ለልጆቼ ካሌብና ጽዮን ባሕሩ ምስጋናዬን ለመግለጽ ይህን መጽሐፍ እበርክቸላቸዋለሁ።

ባሕሩ ዘውዴ
ጥቅምት 1989
አዲስ አበባ

የሁለተኛው እትም መቅድም

አሳታሚዎች ዳይሬክተር ደግላስ ጆንስና አሁንም እንደ በፊቱ ፎቶዎቹን በማዘጋጀት ለረዳኝ ታማኝ ወዳጆ ደኒ ዠራር ጥልቅ ምስጋናዬ ይድረሳቸው።

ባሕሩ ዘውዴ
ጥቅምት 1999
አዲስ አበባ

መጀመርያ በእንግሊዝኛ ከተጻፈ በኋላ ወደ አማርኛ ተመልሶ በ1989 የታተመው ይህ መጽሐፍ፣ የመጀመርያው እትም ተሸጦ አልቆ ከገበያ ከወጣ ብዙ ዓመታት አስቆጥሯል። የዚያን ጊዜ በጻፍኩት መቅድም ውስጥ የአብዮቱ ዘመን ባለመካተቱ ሊሰማ የሚችለውን ቅሬታ በሚከተለው መንገድ ገልጬው ነበር፤

... ከ1966 ወዲህ አገሪቷ ያለፈችበት ውጣ ውረድ አለመዘገቡ ቅሬታ ማሳደሩ የማይቀር ነው። ይሁን እንጂ መጽሐፉ በእንግሊዝኛ በተዘጋጀበት ወቅት ያንን ምዕራፍ ሚዛናዊ በሆነ መንገድ ለታሪክ ፍርድ ማቅረቡ እጅግ አዳጋች ነበር። ለአማርኛውም የተለየ ማስተካከያ ማዘጋጀቱ አግባብ መስሎ አልታየኝም። ወደፊት፣ ምናልባትም ብዙ ሳይርቅ ግን ለሁለቱም አንድ የ«ማሳረጊያ» ምዕራፍ በማዘጋጀት አሻሽዬ ለማውጣት ዕቅድ አለኝ።

ይህ እትም ዘግይቶም ቢሆን ያን የተገባውን ቃል ለማክበር የተዘጋጀ ነው። የዘገየበት ዋነኛ ምክንያት በመሐሉ ረጅም ዘመን የደክምኩበትን የቀድሞ ምሁራን ታሪክ ጨርሼ ለማሳተም ሙሉ ትኩረቴን ወደዚያ በማድረጌ ነበር። አሁን እነሆ የእንግሊዝኛው ቅጂ ሁለተኛው እትም ተሻሽሎና ተስፋፍቶ በመውጣቱ ይህንን የአማርኛ ቅጂም ለማዘጋጀት ተችሏል።

ብዙ የታሪክ ጸሐፊዎች አወዛጋቢ የሆነውን የቅርብ ዘመን ታሪክን ለመጻፍ አይደፍሩም። ይህም በሁለት ምክንያቶች ነው። አንዱ ገና ትኩሳቱ ያልበረደለትን የታሪክ ሂደት ሚዛናዊ በሆነ መልክ መተረኩም ሆነ መገምገሙ ጎሊናን በብርቱ የሚፈትን በመሆኑ ነው። ሁለተኛ ለታሪኩ በዋቢነት የሚያገለግሉት ሰነዶችም ገና ለሕዝብ ክፍት አይሆኑም። አሁን እነዚህ ሁለቱ ምክንያቶች ሙሉ በሙሉ ተወግደዋል ባይባሉም ተቃላቅዋል። የደርግ ሥርዓት ስላለፈ፣ ለታሪክ ፍርድ የሚቀርብበት ጊዜ መጥቷል። ምንም እንኳን የደርግ ሹማምንት የፍርድ ቤት ሂደት ገና ያልተጠናቀቀ ቢሆንም የአብዮቱ ዘመን ትኩሳት በርዷል። በተጨማሪም፣ የአብዮቱን ዘመን አስከትሎ አያሌ መጻሕፍት ተጽፈዋል፤ ብዙ የግል ትዝታዎችም ይፋ ሆኑዋል። ስለሆነም ነው የዚህኛው እትም ዋነኛ መለዩ የሆነው ስድስተኛው ምዕራፍ ሊጻፍ የቻለው።

ይህ ማለት ግን ይህ ምዕራፍ የአብዮቱን ዘመን ውስብስብ ገፅታ በምልክት ይተርካል ማለት አለመሆኑን ከማንም በላይ የምገነዘበው እኔው ራሴ ነኝ። ዘመኑ ወሳኝ፣ መረጃውም ከጊዜ ወደጊዜ እየሰፋ የሚሄድ ቢሆንም፣ የመጽሐፉን ጠቅላላ ሚዛን ላለማፋለስ ስል በተወሰነ ርዝመት ማቀብ ነበረብኝ። ዙሪያው የአብዮቱ ዘመን ከአንድ መቶ ሃምሳ ዓመት ውስጥ አሥራ ሰባት ዓመት ብቻ እንደሆነ መዘንጋት የለበትም።

በዚህ አጋጣሚ፣ የስድስተኛውን ምዕራፍ ረቂቅ አይተው አስተያየት ለሰጡኝ ለሥራ ባልደረቦቼ ለተባባሪ ፕሮፌሰር ሺፈራው በቀለና ለፕሮፌሰር ታደሰ ታምራት ምስጋናዬን ልገልፅ እወዳለሁ። እንዲሁም ለአማርኛው ትርጓሜ መነሻ የሆነውን የእንግሊዝኛውን ቅጂ ፈጥኜ እንዳዘጋጅ ላተጋኝ የጀምስ ከሪ

ኢትዮጵያ ግዛታዊ ቅርጻ አንዴ እየጠበበ ሌላ ጊዜ እየሰፋ ለረጅም ጊዜ የኖረች በሰሜን ምሥራቅ አፍሪቃ የምትገኝ ሀገር ናት። ይህ ኢትዮጵያ የምትገኝበት የአፍሪቃ ክፍል በተለይም ከቅርብ ጊዜ ወዲህ የአፍሪቃ ቀንድም ተብሎ ይታወቃል። ይህን ስያሜ ያገኘበትም ምክንያት ግልጽ ነው። ኢትዮጵያና የምሥራቅ አጎራባች አገሮቿ ሱማሊያና ጂቡቲ የሚገኙበት ይህ ክፍል አሁን ለአንድ ቀንድ ሹሎ የወጣ ቀይ ባሕርንና የሕንድ ውቅያኖስን የሚያለያይ የምድር አካል በመሆኑ ነው። የኢትዮጵያ ሌሎች ዋና አጎራባች አገሮች በስተምዕራብ የምትገኘውና ረጅም ድንበር የምትጋራዋ ሱዳን ስትሆን፤ በስተሰሜን ኤርትራ በስተደቡብ ደግሞ ኬንያ ያዋስኗታል። እስከ ቅርብ ጊዜ ድረስ በውጭ ሀገር፤ በተለይም በእንግሊዝኛ ጸሐፊዎች ዘንድ፤ ኢትዮጵያን አቢሲኒያ በሚለው ስያሜ መጥራቱ የተለመደ ሆኖ ቆይቶ ነበር። ኢትዮጵያውያንም ቢሆን በተለይም እርስ በርስ በሚነጋገሩበት ጊዜ አበሻ የሚለውን ስያሜ መጠቀማቸው እስካሁንም ያለ ነገር ነው። በግላጭ ቅጽልነቱም ኢትዮጵያዊ ከሚለው ይበልጥ ተመራጭ ሆኖ እናገኘዋለን። «የሐበሻ መድኃኒት»፤ «የሐበሻ ምግብ»፤ የመሳሰሉትን በምሳሌነት መጥቀስ ይቻላል። ሐበሻ ወይም በውጭ ትርጓሜው አቢሲኒያ የሚለው ቃል ከክርስቶስ ልደት በፊት ኢትዮጵያ ውስጥ ይገኙ ከነበሩት ነገዶች የእንዱ መጠሪያ ነበር ተብሎ ይገመታል።

ኢትዮጵያ የሚለው ስያሜ መሠረቱ ግሪክ ሲሆን ከክርስቶስ ልደት በፊት በውል ከታወቀችው ከግብፅ በስተደቡብ የሚገኘው የአፍሪቃ ክፍል የሚጠራበት አጠቃላይ ስም ነበር። ይሁንና ከክርስቶስ ልደት በኋላ አገባቡ ጠበብ እያለ አሁን ኢትዮጵያ የምትገኝበት አካባቢ መጠሪያ ለመሆን በቃ። ስያሜውን ለመጀመሪያ ጊዜ በዚህ በጠበበና እስካሁንም ቋሚ በሆነ መልኩ የምናገኘው በ14ኛው ምእተ ዓመት ለመጀመሪያ ጊዜ የክርስትናን እምነት የተቀበለው የአክሱም ንጉሥ ዔዛና በድንጋይ ላይ ባስቀረፀው አንድ ጽሑፍ ላይ ሱሱን የኢትዮጵያ ንጉሥ ብሎ ሲጠራ ነው። ከዚያም በተከታታዮቹ ምእተ ዓመታት በጊዜው በተጻፉ ጽሑፎች አክሱም የኢትዮጵያውያን ከተማ፤ እሳ አሌብ ደግሞ የኢትዮጵያውያን ንጉሥ ተብለው ሲጠቀሱ ስናይ ስያሜው ቋሚ መልኩን እየያዘ መምጣቱን እንረዳለን። በ14ኛው ምእተ ዓመት መጀመሪያ ላይ የተጻፈው ክብረ ነገሥት የተሰኘውና ንግሥተ ሳባ ወደ ንጉሥ ስሎሞን ያደረገችውን ጉዞ የሚያትተው መጽሐፍም ኢትዮጵያ የሚለው ስያሜ የአሁኒቱ ኢትዮጵያ ካለችበት ግዛት ጋር ያለውን መያያዝ ይፋ (ኦፊሲዩል) አድርጎታል። ከዚያን ጊዜ ጀምሮ የኢትዮጵያ ነገሥታት መደበኛ መጠሪያቸውም «ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ» ወይም «ንጉሠ ኢትዮጵያ» ሆኖ ቆይቷል።

የአሁኒቱ ኢትዮጵያ ከሜሪኢያን መሥመር በስተምሥራቅ በ33° እና 48° እንዲሁም ከምድር መቀነት (ኢክዌተር) በስተሰሜን በ3° እና 15° መካከል ትገኛለች። በምድር መቀነት አካባቢ በመገኘቷ በቅጡ ለማያውቁት የውጭ ሰዎች የፀሐይ ሐሩር የጠነከረበት አገር መሰላ ትታያቸዋለች። ይሁን እንጂ አብዛኛው

* ይህ እዚህ የተገለጸው የኢትዮጵያ ድንበርና የጎረቤቶቿም እሰላላፍ መጽሐፉ በተጻፈበት ወቅት የነበረውን ሁኔታ እንጂ የቀድሞውንም ሆነ በወደፊቱን ሁኔታ አያመለክትም። ያለንበት የታሪክ ወቅት የአፍሪቃ ቀንድ ብቻ ሳይሆን በጠቅላላው የዓለም መንግሥታትን ይዞታና ድንበር ደፍረን ለመናገር የማንችልበት ሆኗል።

የኢትዮጵያ ክፍል ደጋማ በመሆኑ በተመሳሳይ የምድር ቀጣዩ ከሚገኙት አብዛኛዎቹ የአፍሪቃ፣ የእስያና የአሜሪካ አገሮች የቀዝቀዝ አየር አጎናጽፏቸዋል። ስለሆነም እንደ ኢትዮጵያ ዓመቱን ሙሉ በተመጣጣኝ የአየር ጠባይ የታደሉ አገሮች እጅግ ጥቂቶች ናቸው። እንደ ተቀረው ዓለም በከረምት ሰው ሠራሽ ሙቀት፣ በበጋ ሰው ሠራሽ ማቀዝቀዣ አያስፈልጋትም።

የአብዛኛው የኢትዮጵያ ክፍል ዓይነተኛ መልክአ ምድር በአያሌ የወንዝ ሽለቆዎች የተለዩ ኮረብታዎች የሚገኙበት ደጋማ ወለል ነው። ከነዚህም ሽለቆዎች ዋነኛው ታላቁ የሰምጥ ሽለቆ ነው። ይህ ሽለቆ ከመካከለኛው ምሥራቅ ተነስቶ፣ የቀይ ባሕርን ሰንጥቆ፣ የኢትዮጵያን ደጋማ አካል ከሁለት ገምገሜ ወደ ኬንያና ከዚያም አልፎ ወደ ታዛዚያ ይዘልቃል። የኢትዮጵያ ዋነኛው የደጋ ክፍል ከዚህ ሽለቆ በስተምዕራብ ይቀራል። የሀገሪቱ ከፍተኛ ተራራ የሆነው ራስ ዳሽን (4620 ሜ) የሚገኘውም በዚህ ክፍል ነው። ከሰምጥ ሽለቆ በስተምሥራቅ የሚገኘው ክፍል ደግሞ የባሌ፣ የአርሲ፣ የሲዳሞ፣ የሐረር ደጋማ ሥፍራዎች የሚገኙበት ነው። ከሀገሪቱ የደቡብ ምዕራብ ጫፍ በስተቀር የሀገሪቱ ደጋማ ክፍል ዙሪያውን በቆላማ ስፍራዎች የታጠረ ነው ማለት ይቻላል። በአጠቃላይም የደጋው ክፍል ወደ ቆላው ዝግ ብሎ የሚቆለቆል ሲሆን በስተሰሜን ምሥራቅ ግን ይህ ሽግግር የገደልነት ባሕርይ አለው።

የሰሜኑ ደጋማ ሥፍራዎች አምባ ተብለው የሚታወቁ ኮረብታዎች የሞሉበት ነው። እነዚህ አምባዎች በሀገሪቱ ታሪክ ውስጥ ዓይነተኛ የሆነ ሚና ተጫውተዋል። ለወሀኒነት ተመርጠዋል (እንደ አምባ ግሼን ወይም አምባ ወሀኒ)፤ ታላላቅ ጦርነቶችም ተካሂደውባቸዋል (እንደ አምባ አላጌ በ1888 እና እንደ አምባ አርዳዶም በ1928)። በኢትዮጵያውያን አለያየም የሀገሪቱ ክፍሎች እንደ ከፍተኛው መጠን በሦስት ዋና ዋና ክፍሎች ይመደባሉ። እነሱም ደጋ፣ ቆላና ወይና ደጋ ናቸው። የመጀመሪያው ከፍተኛ ብርዳማነት፣ ሁለተኛው ደግሞ ዝቅታና ሞቃትነትን ሲያመለክቱ አብዛኛውን የሀገሪቱን ክፍል ያቀፈው ወይና ደጋው ደግሞ የሁለቱ አማካይነትን ያመለክታሉ። ይሁን እንጂ ከረጅም ጊዜ አጠቃቀም በኋላ እነዚህ ስያሜዎች የከፍተኛ የአየር ሁኔታ መግለጫ ስያሜ ከመሆንም ባሻገር የባሕርይና የአኗኗር ስልት መግለጫዎችም ለመሆን በቅተዋል።

የሀገሪቱ ወንዞች በአራት ዋና መደቦች ይከፈላሉ። የመጀመሪያው መደብ ተከዜን፣ ዐባይን፣ ባሮን ያቀፈ ሲሆን እነሱንም አንድ የሚያደርጋቸው በሙሉ ወደ ምዕራብ ፈለው ከትልቁ የዐባይ ወንዝ ጋር መገናኘታቸው ነው። ከነዚህ ከሦስቱ በጣም ዝነኛ የሆነው ዐባይ ነው። ብዙ ዘፈኖች ተደርሰውለታል። ብዙ ተረቶችና ወጎችም እሱን መነሻ አድርገውታል። ምንጩን የጣና ሐይቅን ለማግኘትም አያሌ የውጭ ሀገር ተጓጉኖች ለዘመናት ይከመዋል። ሁለተኛው መደብ ገናሌንና ዋቤ ሽቦሌን ያቀፈ ሲሆን ሁለቱም ወንዞች ወደ ሕንድ ውቅያኖስ የሚፈሱ ናቸው። ሦስተኛው መደብ መነሻው ላይ ጊቤ፣ ወረድ ሲል ግን አም ተብሎ የሚታወቀው ወንዝ ሲሆን ኢትዮጵያና ኬንያ ወሰን ላይ ወደሚገኘው የቱርክና (ሩዳልፍ) ሐይቅ ይፈሳል። ባራተኛው የወንዝ መደብ የሚገኘው ደግሞ አዋሽ ሲሆን ከምዕራብ ሽዋ ተራራዎች ተነሥቶ የሚሄድበትን ያጣ ይመስል ከባዘን በኋላ የሰምጥ ሽለቆን እያራሰ አፋር በረሃ ሲደርስ እሸዋ ውስጥ ገብቶ ይቀራል።

ከጣና ሐይቅ በስተቀር የሀገሪቱ ሐይቆች የሚገኙት በአብዛኛው በሰምጥ ሽለቆ ውስጥ ነው። ይህን የሐይቆች ስንሰለት በሦስት ክፍሎች ማየት ይቻላል። የሰሜኑ ክምችት (ዝዋይ፣ ላንጋኖ፣ አብያታ፣ ሻላና አዋሳ)፣ በመሐል የሚገኙት አባያና ጫሞ፣ በደቡብ ጫፍ የሚገኘው ቱርካና፣ በተጨማሪም ደብረ ዘይት አካባቢ ከአያሌ ዘመናት በፊት በእሳተ ገምራ ፍንዳታ ምክንያት የተፈጠሩ ሐይቆች ይገኛሉ። ከነዚህም ቢሾፍቱ፣ ሆራና ራቅ ብሎ ደግሞ የዝቋላን ተራራ ሐይቅ መጥቀስ ይቻላል።

ድርቅ እየበረከተ ያፋልሰው ጀመር እንጂ የኢትዮጵያ መሬት በዓመት ሁለት ጊዜ በዝናብ ይርሳል። ዋነኛው የዝናብ ወቅት ከሰኔ እስከ መስከረም የሚቆየው የክረምት ወራት ሲሆን፣ ይህ ምድርን እንደ ሞፈር የሚያርስ ዝናብ የሚከሰተው ከፍተኛ የአየር ግፊት ካለበት አትላንቲክ ውቅያኖስ የሚነሳ አርጥበት አዘል አየር ዝቅተኛ የአየር ግፊት በሚገኝበት የሳሃራ በረሃ ላይ በሚያደርሰው ተጽዕኖ ነው። ይህ ዝናብ አዘል አየር ደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያን ካጠገበ በኋላ ጉልበቱ እየቀነሰ ወደ ሰሜንና ምሥራቅ ኢትዮጵያ ይዘልቃል። ሁለተኛው የዝናብ ወቅት ከመጋቢት እስከ ግንቦት ባለው ወቅት የሚመጣው የበልግ ዝናብ ሲሆን፣ መነሻውም ከሕንድ ውቅያኖስ የሚነሳው ሞንሱን ተብሎ የሚታወቀው ነፋስ ነው። የዝናብ ወራት ለሰብል ዕድገት ካለው ወሳኝነት በተጨማሪ በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ዐቢይ ሚና ተጫውቷል። በተለይ በከረምት ወራት የወንዙ ሙላት፣ የመሬቱም ጭቃና ድጥ የማያሳውስ በመሆኑ ወታደራዊ እንቅስቃሴ ተግ የሚልበት ጊዜ ነበር። ሌላው ለጦርነት መታቀብ ምክንያት በጀሌነት ይሰለፍ የነበረው ገበሬም የክረምት ወራት ወደ እርሻው መመለስ የሚኖርበት ወቅት በመሆኑ ነበር።

ይህ ትላይ የተገለጸው የዝናብ ስርጭት ባገሪቱ የደን ሀብት ላይ ቀጥተኛ ተጽዕኖ አሳድሯል። በስተደቡብ ምዕራብ ዓመቱን ሙሉ ማለት ይቻላል የሚጥለው ከባድ ዝናብ በዚህ አካባቢ ለሚገኙት ጥቅጥቅ ያሉ ደኖች መነሻ ሆኗል። ምንም እንኳን በጭፍጨፋና በሐረር ቅንብር የአካባቢው የደን ሀብት ቀድሞ ከነበረው ከዕሥር አንዱ ብቻ የተረፈ ቢሆንም፣ አሁንም ከሀገሪቱ የደን ሀብት ስድሳ አምስት ከመቶው የሚገኘው ከዚያው አካባቢ ነው። እንደ ዝሆን ጥርስና እንደ ቡና የመሳሰሉት ከተፈጥሮ የሚገኙት የንግድ ሽቀጦችም ለረጂም ጊዜ የሚመጡት ከዚህ አካባቢ ሆኖ ቆይቷል። የሀገሪቱ ሰሜንና ማዕከላዊ ሥፍራዎች ቀድሞ ዘርዘር ባሉ ጫካዎችና ሣር ለበስ መሬት የተሸፈኑ ሲሆኑ አሁን ግን ወትሮ ከነበረው የደን ሀብት በእጅግ ያነሰ ነው። ይህም የሆነበት ምክንያት እነዚህ አካባቢዎች ለረጅም ጊዜ ብዙ ሰዎች የሠፈሩባቸውና ገናና መንግሥታት ተቋቁመው ከተሞች የተቆረቆሩባቸው በመሆናቸው ነው። ይህ የደን ሀብት መራቆት ከጊዜ ወደ ጊዜ እየተባባሰ ሄዶ አሁን ኢትዮጵያን ዓለም አቀፍ ተመጽዋች ያደረጋትን ተከታታይ ድርቅ አስከትሏል።

በሰሜንና በማዕከላዊ ኢትዮጵያ የሚገኘው አማካይ የሆነ የአየር ሁኔታ ለአያሌ የእህል ዘርች መብቀል አመቺ ሁኔታን ፈጥሯል። ከነዚህም ውስጥ ዋነኛው በሀገሪቱ ብቻ የሚበቅለው የሕዝቡ የምግብ አለኝታና የሀገሪቱም መለዩ የሆነው ጤፍ ነው። ጤፍ ሰሜንና ማዕከላዊ ኢትዮጵያን መጋቢ የሆነውን ያህል የደቡብ ሕዝብ ዋና አሳዳሪ ደግሞ እንስት ተብሎ የሚታወቀው ተክል ነው። የሀገሪቱ ሰፊ የግጦሽ መሬትም በአፍሪቃ አሀገር ተወዳዳሪ የማይገኝለት የቀንድ ክብት ሀብት ባለቤት አድርጓታል። የቀንድ ክብት ዘላን (በወቅቱ አጠራር አርብቶ

አደር) ተብለው ለሚታወቁት በቆላማ ሥፍራዎች ለሚገኙት ኢትዮጵያውያን ብቸኛ መተዳደሪያ ይሁን እንጂ በደጋ ሥፍራዎች ለሚገኙት በርሻ ለሚተዳደሩ ኢትዮጵያውያንም የማይናቅ ድጎማ ያበረክታል። ላሞች በወተታቸው፣ በሬዎች ደግሞ ተጠምደው በማረስ ያገለግላሉ።

እንደ ብዙ ሌላ የአፍሪቃ ሀገሮች ሁሉ ኢትዮጵያ የተለያዩ ቋንቋዎች የሚናገሩ የብዙ ብሔረሰቦች አገር ናት። የቋንቋ ጠበቆች እነዚህን ቋንቋዎች በአራት መደቦች ከፍለዋቸዋል። ከነዚህም መደቦች ውስጥ ሦስቱ አፍሮ አዝያቲክ ከሚባል እናት ቋንቋ የመነጨ ናቸው። ስሙ እንደሚያመለክተው ሁሉ የአፍሮ እስያዊ የቋንቋ ዝርያዎች በሰሜን የአፍሪቃ ክፍልና በደቡብ ምዕራብ እስያ የሚነገሩ ሲሆን በኢትዮጵያ የሚገኙት ደግሞ ኩሻዊ፣ አሞአዊና ሴማዊ የሚባል አጠቃላይ ስያሜ ተሰጥቷቸዋል። የመጀመሪያዎቹ ሁለቱ የዕድሜ ቀዳሚነት ሲኖራቸው የሴማዊ ቋንቋዎች ባንፃሩ የኋላ ዘመን ናቸው።

አራተኛው የቋንቋ መደብ ከሦስቱ የተለየ ዝርያ ያለው ዐባይ ስሐራዊ የሚባል ነው። ይህም እንደገና ስሙ እንደሚያመለክተው በዐባይና በሳራ በረሃ አካባቢዎች የሚናገሩ ቋንቋዎችን ያጠቃላል ነው። በኢትዮጵያ የሚገኙት ዐባይ ስሐራዊ ተናጋሪዎች፣ በማያቋርጥ ሐረግ ማለት ይቻላል። ከሰሜን እስከ ደቡብ የሀገሪቱን የምዕራብ ድንበር ጥግ ይዘው የሚገኙ ናቸው። ከነዚህም ዋና ዋናዎቹን ለመጥቀስ፣ በደቡብ ምዕራብ ኤርትራ የሚገኙት ኩናማዎች፣ በመተክልና ምዕራብ ወለጋ የሚገኙት ጉሙዞች፣ በወለጋ የሚገኙት በርጣና ከማዎች፣ ከደጋው አፋፍ ላይ የሚገኙት ማጃንጊሮችና የባሮ/ሰባትን ፈለግ ይዘው እስከ ሱዳን ተንሰራፍተው የሚገኙት አፕዋክና ኑዌሮች ናቸው።

ከኩሻዊ ተናጋሪዎች መካከል በአክሱም ዘመን ዐቢይ ሚና የነበራቸው አገውና ቤኝ ነበሩ። በአሁኑ ጊዜ ግን ቤኝዎች በአብዛኛው በሱዳን ውስጥ የሚገኙ ሲሆን አገዎች የበላይነትን ባገኘው የሴማዊ ቋንቋና ባህል ተውጠው የተረፉት በጎሻምና በወሎ ከሞላ ጉደል ባንድ አውራጃ ተከልለው ይገኛሉ። ከዚህ ዋና ከሆነው የአገው እምብርት ፈንጠር ብሎ ብለን የሚባል ቀድሞ የፈለሰ የአገው ዝርያ በኤርትራ ውስጥ በከረን አውራጃ ይገኛል። ባሁኑ ጊዜ በኢትዮጵያ ዋነኛ ኩሻዊ ተናጋሪዎች አሮሞዎች ሲሆኑ እነሱም በ16ኛው ምእተ ዓመት ከደቡብ ኢትዮጵያ ተነሥተው በጥቂት ዓመታት አሁን የያዙትን ስርጭት ለማግኘት በቅተዋል። በቋንቋ በጣም የሚቀራረቧቸው ሰማሊዎች ደግሞ በኢትዮጵያ፣ በጅቡቲ፣ በሶማሊያና በኬንያ ተሰራጭተው አብዛኛዎች በአርብቶ አደርነት ኑሮ ይኖራሉ። ሌሎች ኩሻዊ ቋንቋ ተናጋሪዎች ሐሩራማ በሆነው በስምጥ ሽለቆ ሰሜን ምሥራቅ ክፍል የሚገኙት አፋሮች፣ ከነሱ በስተሰሜን በደጋው ጫፍ ላይ የሠፈሩት ሳሆዎች፣ በደቡብ ሽዋ የሚኖሩት ሀዲያና ከምባታ፣ ከዚያም ቀጥለው ያሉት ጌዴኦና ኮንሶዎች ናቸው።

አሞአዊ የሚለው ስያሜ የሠረፀው ከአሞ ወንዝ ስም ሲሆን አብዛኛዎቹ የዚህ ቋንቋ ተናጋሪዎችም በወንዙ ግራና ቀኝ የሚገኙ ብሔረሰቦች ናቸው። እነዚህ ብሔረሰቦች በተለይ የሚታወቁት ህልውናቸው የተመሠረተው በእንስት ተክል በመሆኑና በተለይም እንደ ዶርዜ፣ የም (ጃንጀሮ)፣ ከፋና ወላይታ ያሉት በቀድሞ ታሪካቸው የደረጀ የፖለቲካ ሥርዓት ለማቋቋም በመቻላቸው ነው።

የሴማዊ ቋንቋ ተናጋሪዎች በሀገሪቱ የታሪክ ሂደት ዋነኛ ተዋናይ ሆነው ቆይተዋል። በተከታታይ በሀገሪቱ የተቋቋሙት መንግሥታትም በነሱ መሪነት የተካሄዱ ነበሩ። በተለይም በዚህ ረገድ የትግርኛና የአማርኛ ቋንቋ ተናጋሪዎች ተደምት ሚና ተጫውተዋል። አሁን በቤተ ክህነት አካባቢ የተወሰነው የግዕዝ ቋንቋ የዚህ መደብ አንጋፋ ቋንቋ ሲሆን ለሌሎች የቋንቋ መደብ ተናጋሪዎችም የወል ቋንቋ (ሲፖጥ ፍራንክ) ሆኖ ሲያገለግል ቆይቷል። ለግዕዝ ከሁሉም የሚቀርበው ትግረ ሲሆን የዚህ ቋንቋ ተናጋሪዎች የሚገኙት በሰሜንና ምሥራቅ ኤርትራ ነው። የትግርኛ ቋንቋ ተናጋሪዎች በኤርትራ ደጋማ ክፍልና በትግራይ የሚገኙ ሲሆን፣ የሀገሪቱ የሥራ ቋንቋ የሆነው አማርኛ ደግሞ በሰሜን ምዕራብና በመካከላዊ ደጋማ ሥፍራዎች የሚኖረው ሕዝብ አፍ መፍቻ ቋንቋ ነው። በመጨረሻም በኩሻዊ ቋንቋ ተናጋሪዎች ዙሪያውን የተከበቡ ሦስት የሴማዊ ቋንቋ ተናጋሪዎች ይገኛሉ። እነሱም አርጉባ፣ ጉራጌና ሐረሪ (አደሬ) ናቸው።

በተለምዶ፣ ንግሥተ ሳባ (እዜብ፣ ማክዳ) ወደ ሰሎሞን ንጉሠ አሥራኤል ያደረገችው ጉዞ የኢትዮጵያ ታሪክ መጀመሪያ ተደርጎ ሲወሳ ቆይቷል። ይህ ድርጊት ተፈጻሚ የተባለበት ዘመን ከክርስቶስ ልደት በፊት ወደ አንድ ሺ ዓመት ግድም ነበር። ኢትዮጵያ የሦስት ሺ ዓመት ታሪክ አላት የሚለው እነጋርም የመነጨው ከዚህ ክስተት ነው። ይሁን እንጂ ይህን የንግሥተ ሳባ ጉዞ የኢትዮጵያ ታሪክ መነሻ አድርጎ ለማቅረብ ሁለት ዐባይት ችግሮች ያጋጥማሉ። አንደኛው ንግሥቲቱ ጉዞውን ያደረገችው በርግጥም ከኢትዮጵያ ምድር መሆኑ አሻሚ ስለሆነ ነው። ሁለተኛው ምክንያት ደግሞ ንግሥቲቱ ከምድረ ኢትዮጵያ ለመሄዷ አስተማማኝ ማስረጃ ቢገኝ እንኳ፣ የሷ ጉዞና ጉዞውም ያስከተለው የቀዳማዊ ምኒልክ መፀነስ የሥርወ መንግሥትን እንጂ ያገርን ታሪክ ልደት ስለማያበስር ነው።

እውነተኛውን የኢትዮጵያ ታሪክ አጀማመር ለማወቅ የጽሑፍ መረጃዎች ብቻቸውን ብዙም አያራምዱንም። በቅርብ ከተደረጉ የአርኪዎሎጂና የቋንቋ ምርምሮች እርዳታ መሻት ይኖርብናል። በዚህም ረገድ በ1960ዎቹ በኢትዮጵያ ውስጥ የተደረጉት የአርኪዎሎጂ ቁፋሮዎች የታሪክ ዕውቀት እድማላችንን ከማስፋታቸውም በላይ ዓለም አቀፍ ሳይንሳዊ ትኩረትን ወደ አገራችን ስበዋል። በተለይም በ1967 በአፋር በረሃ፣ ሐዳር በሚባለው ስፍራ ፈረንጆች «ሉሲ» ኢትዮጵያውያን «ድንቅነሽ» ብለው የሰየሟት እንስት ሰው-መስል ቅሪት መገኘት የሰውን ልጅ አፈጣጠር ለማወቅ ለሚደረገው ጥረት አገድ ትልቅ እመርታ ሰጥቶታል። የዚህ ቅሪት ዕድሜ በሶስት ሚሊዮን ተኩል ዓመት የተገመተ ሲሆን፣ ከዚያ ወዲህ ደግሞ ከሉሲም ቀደም ያሉ ቅሪቶች (ላፋረንሲስ ራሚደስ፣ «ሰላም») በዚያው አካባቢ ተገኝተዋል። በአሞ ሽለቆ ደግሞ እንዲሁ ከአንድ እስከ ሁለት ሚሊዮን ዓመታት የተገመቱ የሰው ቅሪቶች ተገኝተዋል። በጊዜ ቀረብ እያልን ስንመጣ ደግሞ ሌሎች የቅድመ ታሪክ ክስተቶች እናገኛለን። እነዚህም ከአዲስ አበባ በስተደቡብ ምዕራብ አምሳ ኪሎሜትር ርቀት ላይ መልካ ቁንጡራ የተባለው የቅርብ ጊዜ የድንጋይ ዘመን ቅርሶች የሚገኙበት ሥፍራ እና በኤርትራ፣ በትግራይ፣ በሲዳሞና በሐረር የሚገኙት የዋሻ ሥዕሎች ናቸው።

የዚህ ቅድመ ታሪክ ዕድገት አንዱና ዋና ገጽታ እንስሳትና ዕጸዋትን የማስገበሩ ሂደት ነው። ይህ ሁኔታ የተፈጸመው የዛሬ ስድስት ሺ ዓመት ግድም ነው ተብሎ ይታመናል። በደቡብ ኢትዮጵያ እንስሳት መጋቢነቱ ታውቆ መከተኩት ሲጀመር በሰሜን ኢትዮጵያ ደግሞ ጤፍ ከሣርነት ወደ ሰብልነት ተሸጋግሯል። ዳጉሳም በዚህ መልክ ጥቅም ላይ መዋል ሲጀምር ዘግየት ብለው ደግሞ ስንዴና ገብስ ወደ አካባቢው ሊገቡ ችለዋል። ከዚህ ጋር ተያይዞ አንድ ታላቅ የአርሻ ቴክኖሎጂ ለውጥ ተካሂዷል። ይኸም የደጋውን የኢትዮጵያ ክፍል ከብዙ የአፍሪቃ አገሮች የለየውና እስካሁንም የሕዝቡ ሕይወት እምብርት የሆነው በሬ ጠምዶ የማረስ ዘዴ ነው።

እነዚህ ክላይ የተጠቀሱት ክስተቶች ናቸው በኢትዮጵያ ምድር ላይ ለመንግሥት ምሥረታ መነሻ የሆኑት። የዚህ መንግሥት ምሥረታ ሂደት ማሳረጊያ የአክሱም መንግሥት ነው። ይሁን እንጂ የመጀመሪያው ላለመሆኑ፣ ማለትም እንደ አክሱም በዝርዝር ባይታወቁም ቅድመ አክሱም መንግሥታት ለመኖራቸው፣ በቂ መረጃዎች አሉ። በተለይ ከአክሱም በስተሰሜን የምትገኘው ዬሃ የነባር ባህልና ከውጭ፣ በተለይ ከደቡብ ዐረብ፣ የመጣ የውጭ ተጽዕኖ ቅምር የሆነ የሥልጣኔ ማዕከል እንደነበረች የምርምር ግኝቶች ይጠቁማሉ። አክሱም ራሷ የገነነችው ከክርስቶስ ልደት በኋላ ከአንደኛው እስከ ለባተኛው መቶ ዓመት ነበር። በተለይም ስመ ጥርነትን ያገኘችው ከፍተኛ የሕንፃ ቴክኖሎጂ ጥበብን በሚያንጸባርቁት ሐውልቶቿ፣ ቤተ መንግሥቶቿና ቤተ መቅደሶቿ ነው። በተጨማሪም የአክሱም ዘመን ከተሞች ያበቡበት ዘመን ነበር። ከነዚህም ዋነኞቹ መናገሻ ከተማዋ አክሱምና በቀይ ባሕር ወደብነቷ ዓለም አቀፍ ዝናን ያተረፈችው አዱሊስ ነበሩ። ንግድ፣ የአገር ውስጥና የውጭ፣ የአክሱም ደም ሥር ነበር ማለት ይቻላል። በውጭ ንግድ አማካይነትም አክሱም የሜዲተራንያን አካባቢ ንግድና ባህል አካል ከመሆን አልፋ ከሕንድና ከሩቅ ምሥራቅ ለመገናኘት በቅታ ነበር።

ተደጋግሞ እንደሚታየው በንግድ ዱካ ግዛት ማስፋፋት ይከተላል። የአክሱም መንግሥት እንዲሁ እጅግ በገነነበት ወቅት አብዛኛውን የሰሜን ኢትዮጵያን፣ የደቡብ ዐረብንና የቀይ ባሕር ዳርቻን በመግዛት የቀይ ባሕርን በሙሉ በቀጥጥር ስር ለማድረግ በቅቶ ነበር። በ4ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ አጋማሽ ላይ የአክሱም ንጉሥ ዒዛና የክርስትናን እምነት በመቀበል ለሀገሪቱ ታሪክ አዲስ ምዕራፍ ከፈተ። ከዚያን ጊዜ ጀምሮ፣ የክርስትና ሃይማኖት በተለይም የኦርቶዶክስ እምነት፣ የአብዛኛው የደጋው ክፍል እምነት ከመሆኑም በላይ የባህሉ መለዮ ሊሆን በቅቷል። የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን አቡን በእስክንድርያው ፖትርያርክ እንዲሾም መደንገጉም የሀገሪቱ መንግሥትና ቤተ ክህነት በዲፕሎማሲና በርእዮተ ዓለም ለዘመናት ከግብፅ ቤተ ክህነት ጋር ተሳስረው እንዲቆዩ አድርጓቸዋል። የመጀመሪያዎቹ ኢትዮጵያውያን ጳጳሳት ሊሰየሙ የቻሉት በ1921 ሲሆን፣ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ራሷን ችላ በራሷ ፖትርያርክ መተዳደር የቻለችው ግን በ1951 ነው።

ከሰባተኛው መቶ ዓመት ገደማ ጀምሮ የአክሱም መንግሥት እየተዳከመ መጣ። የእስልምና ሃይማኖት መነሣትና ይህም በቀይ ባሕር ንግድ ላይ ያስከተለው መዛባት የአክሱምን ሕይወት አጠወለገው። ቀድሞ የአክሱም ነገሥታት ዘመቻዎች ዒላማ የነበሩት ቤጃዎች እየተጠናከሩ መጡ። የአክሱም መንግሥት እየተሸማቀቀ ፊቱን ወደ ደቡብ ማዞር ነበረበት። በዚህ ሁኔታ ነበር

እስከዚያን ጊዜ ድረስ ለአክሱም ገብረው የነበሩት አገዎች የመንግሥት ሥልጣን ጨብጠው ስማቸውን መሰል የሆነውን የዛጉዌ ሥርወ መንግሥት ያቋቁሙት። የዚህ ሥርወ መንግሥት የመጀመሪያዎቹ ዓመታት በውል ባይታወቁም ከ12ኛው መቶ ዓመት ጀምሮ ሥርወ መንግሥቱ እስካበቃበት እስከ 1262 ላለው ዘመን አስተማማኝ የታሪክ መረጃዎች ይገኛሉ። ለዛጉዌ ነገሥታት እንደ ሀውልት ዘንው ሲያስጠሯቸው የኖሩትና የሚኖሩት በላሊበላ የሚገኙት ከቋጥኝ ተፈልፍለው የታነፁት አብያተ ክርስቲያናትም የዚህ ዘመን ዐቢይ ክንዋኔዎች ናቸው።

በ1262 ይኩኖ አምላክ የሚባል የአማራ መሪ የዛጉዌን መንግሥት ገርስሶ አዲስ ሥርወ መንግሥት ለማቋቋም ቻለ። (በዚያን ወቅት አማራ የሚለው ስያሜ እንዲሁኑ ሰፊ ላይሆን ዛሬ ወሎ በሚባለው ክፍለ ሀገር ይኖር የነበረ ቀድሞ ለዛጉዌ ከገበሩት ሕዝቦች ያንዱ መጠሪያ ነበር)። ይኩኖ አምላክ የመሠረተው ሥርወ መንግሥት «ሰለሞናዊ» በሚል ስያሜ ይታወቅ ነበር። ይህን ስያሜ ይኩኖ አምላክና ተከታዮቹ የመረጡት ከቀዳማዊ ምኒልክ ዘር የተወለዱት ሐቀኞቹ የኢትዮጵያ ነገሥታት መሆናቸውንና ሥልጣናቸውን ሕጋዊ መሠረት ያለው መሆኑን፣ ባንፋሩም የዛጉዌ እግዚአብሔርን ወጥ እንደነበር ለማመልከት ነው። ሰሎሞናዊው ሥርወ መንግሥት እስካለንበት ዘመን ቀጥሎ እኔ ኃይለ ሥላሴ በ1967 ከሥልጣን ሲወርድ ፍጻሜውን አግኝቷል። እኔ ይኩኖ ንምላክና ተከታዮቹ፣ በተለይም እኔ ዐምደ ጸዮን (በ14ኛው መቶ ዓመት) እና አፄ ዘርአ ያዕቆብ (በ15ኛው መቶ ዓመት)፣ ከዛጉዌ የወረሱትን ግዛት በማስፋፋት ከአክሱም መንግሥት የሚተካከልና እንዲያውም የሚበልጥ ገናና መንግሥት ለማቋቋም በቅተዋል።

በዚሁ ዘመን የክርስትና እምነት ወደ ደቡብ (የዛሬው ሸዋና) ወደ ሰሜን ምዕራብ (ጎጃምና የጣና ሐይቅ አካባቢ) ሊስፋፋ ችሏል። ባንፋሩም በአክሱም ዘመን ፍጻሜ ላይ ጠረፍ ጠረፉ ላይ መቆናጠጥ ጀምሮ የነበረው የእስልምና እምነት ወደ መሀል አገር እየዘለቀ መጥቶ በተለይ በደቡብ ምሥራቅ ኢትዮጵያ ቀዳሚ ሥፍራ ለማግኘት በቅቶ ነበር። መሀል አገር የተዘረጋውን የንግድ መሥመር ተከትሎም ይፋት፣ ፈጠጋር፣ ደዋሮ፣ ባሊና ሀዲያ የሚባሉ የእስላም ግዛቶች ተመሥርተው ነበር። ለሚቀጥሉት ሁለት መቶ ዓመታት ያህል «ሰሎሞናዊውን» መንግሥትና እነዚህን የእስላም ግዛቶች ባላንጣ ያደረጋቸው ከሃይማኖት ልዩነቱም ይልቅ ከዘይላ ወደ ደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ የተዘረጋውን ጠቃሚ የንግድ መሥመር ለመቆጣጠር ያደርጉት የነበረው ፋክክር ነው። በ15ኛው መቶ ዓመት ላይ ፋክክር በክርስቲያኑ መንግሥት የበላይነት ያከተመ መሰለ። የእስላም ግዛቶቹም ይህንኑ የበላይነት ዐውቀው እየገበሩ መኖር ጀመሩ።

ይሁን እንጂ ይህ የኃይል ሚዛን በ16ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ ተለወጠ። በ1519 አሕመድ ኢብን ኢብራሂም ወይም በተለምዶ አጠራሩ አሕመድ ግራኝ የተባለ የአዳል መሪ በክርስቲያኑ መንግሥት ላይ ጦሩን አነሣ። በሚያስደንቅ የጦር አመራር ስልት የራሱን መንግሥት ሊያጠፋ አከብከብ የነበረውን የአፋርና የሱማሌ ሕዝብ ፍልሰት ገርቶ በክርስቲያኑ መንግሥት ላይ ተደጋጋሚ ድሎች ተጉናጸፈ። በ1521 ሽምብራ ኩሬ ላይ (የዛሬው ሞጃ አካባቢ) በክርስቲያኑ ንጉሥ አፄ ልብነ ድንግል ላይ የመጀመሪያውን ታላቅ ድል አገኘ። ከዚያን ጊዜ ጀምሮ ልብነ ድንግል ለዐሥራ ሦስት ዓመታት ካንድ ግዛቱ

ወደሌላው እንደተዋከበ ሕይወቱ አለፈች። ከመሞቱ በፊት ግን የጋላ ጋላ ለግራኝ ራሱ መጥፊያ ሊሆን ያበቃውን አንድ እርምጃ ወስዶ ነበር። ይኸውም ወደ ፖርቱጋል መልእክተኛ ልኮ እርዳታ እንዲመጣለት መጠየቅ ነው።

ከ12ኛው መቶ ዓመት ጀምሮ በኢየሩሳሌም ምድር የመስቀል ጦርነት (ክሩሴድስ) ተብሎ በሚታወቀው ውጊያ ከሙስሊሞች ጋር ፍልሚያ ገጥመው የነበሩት የአውሮጳ ክርስቲያኖች «ቄስ ዮሐንስ» (ፕሬስተር ጆን) የሚባል አንድ ገናና የሆነ አጋራቸው ሊሆን የሚችል የክርስቲያን ንጉሥ አለ በሚል ወሬ ስሜታቸው ተቀስቅሶ ነበር። ይህን ታይቶ ተሰምቶ የማይታወቅ ሀብትና ገናናነትን ያጣመረ ንጉሥ ለማግኘትም አውሮጳውያን ሥራዬ ብለው ያዙ። ብዙ ከባዙ በጋላ ልባቸው የኢትዮጵያ ንጉሥ ላይ አረፈ። ፖርቱጋሎች የመጀመሪያ መላክተኛ በ15ኛው መቶ ዓመት መጨረሻ ላይ ልከው ግንኙነት ከፈጠሩ በጋላ በ1512 አንድ ታላቅ የልዑካን ቡድን በመስደድ ከኢትዮጵያ መንግሥት ጋር ጥብቅ ወዳጅነት መሠረቱ። ስለዚህም ልብነ ድንግል ጣረ ሞቱን የላከው የድረሱልን መልእክት ከንቱ ሆኖ አልቀረም። ዓመት ሳይሞላው 400 የሚያህል የፖርቱጋል ጦር ሕንድ የሚያደርሰውን የባሕር ጉዞ በቀየሰው በቫስኮ ዳጋማ ልጅ በክሪስቶፈሪ ዳጋማ አዝማችነት የክርስቲያኑን ወገን እንዲረዳ ተላከ። በዚህ ረዳት ጦር ታግዞም፣ በአባቱ በልብነ ድንግል እግር የተተካው ገላውዴዎስ በ1535 በወይና ደጋ ጦርነት አሕመድ ግራኝን ለማሸነፍ በቃ።

ይሁንና የዐሥራ አምስት ዓመት ተከታታይ ጦርነት ለክርስቲያኑም ሆነ ለእስላሙ መንግሥት አልበጀም። ከዚህ ፍልሚያ በጋላ ተዳክመው በወደቁበት ወቅት ሁለቱንም እንደ ማዕበል የሚያጥለቀልቅ አንድ ከላይ የሕዝብ ፍልሰት መጣ። ይህ የሕዝብ ፍልሰት በቅርቡ የኢትዮጵያ ታሪክ ተወዳዳሪ የማይገኝለት ነበር። የኦሮሞ ሕዝብ ከደቡብ ኢትዮጵያ ተነሥቶ የግራኝ አዳል መንግሥትም ሆነ የክርስቲያኑ መንግሥት ይቆጣጠሩት የነበረውን የደጋ ክፍል አጥለቀለው። የአዳል መንግሥት በኩርማን መሬት (ሐረር ከተማ) ተወስኖ እንዲቀር የክርስቲያኑ መንግሥት ደግሞ ወደ ሰሜን እንዲያፈገፍግ ተገደደ።

በዚህ ሁሉ መሐል የክርስቲያኑን መንግሥት የሚያናውጥ አንድ ሌላ ሁኔታ ተከሠተ። መንግሥቱን ለማገዝ በመጡት የፖርቱጋል ወታደሮች ኮቱ ተከትለው የካቶሊክን እምነት ለማስፋፋት ኢየሱሳውያን የሚባሉ የእምነቱ ሐዋርያት ከ1549 ጀምሮ ወደ ኢትዮጵያ መምጣት ጀምረው ነበር። ነገሥታቱንም የካቶሊክን እምነት እንዲቀበሉ ለማድረግ ብዙ ከደከሙ በጋላ በመጨረሻ በአዲስ ሱስንዮስ ዘመን (1599-1625) የሠመረላቸው መሰለ። የንጉሡ ሥልጣን እየተዳከመ፣ የመሳፍንቱ ደግሞ ባንዳ እያየለ መምጣቱ ያሳሰበው ሱስንዮስ ይህንኑ ችግር ይፈታልኛል ብሎ የካቶሊክን እምነት ተቀብሎ ያገራቱ እምነት ነው ብሎ ዐወጀ። ይሁን እንጂ ሀገሩ ዳር እስከ ዳር ስለተነሣበትና በዚሁ ሳቢያ የተነሣው የእርስ በርስ ጦርነትና የደም መፋሰስ ስላገኘሽኸው ዐዋጁን ቀልብሶ ዙፋኑን ለቀቀ። በእግሩ የተተካው ልጁ ፋሲለደስም ሳይውል ሳያድር ኢየሱሳውያንን ከምድረ ኢትዮጵያ አባረረ።

ይህ የሆነው በ1625 ሲሆን በአራተኛው ዓመቱ ፋሲለደስ መጠሪያው የሆነችውን የጎንደርን ከተማ ቆረቆረ። ከዚያ በፊት ለብዙ መቶ ዓመታት ነገሥታቱ እንደ ዘላን ከቦታ ቦታ እየዞሩ በድንኳን ይኖሩ ስለነበር የጎንደር እንደቋሚ መናገሻ ከተማ መቆርቆር ባገራቱ ታሪክ ውስጥ አንድ ዐቢይ ምዕራፍ የሚከፍት ነበር። በተለይም ለከተማይቱ ትልቅ ሞገስ የሰጣት ፋሲለደስ

የጀመረውና ተከታዮቹ የቀጠሉት የአብያተ መንግሥትና የአብያተ ክርስቲያን ማነፅ ተግባር ነበር። ይሁን እንጂ ይህ የከተማ ዕድገት የወቅቱን የንጉሠ ነገሥት ሥልጣን ከመሸርሸር አላዳነውም። በ18ኛው መቶ ዓመት ሁለተኛ አጋማሽ ላይ የነበረው ንጉሠ ነገሥት በተረ መንግሥት ከመጨበጡ በስተቀር ሥልጣኑ እየተዳከመ አሻንጉሊት ሆነ። ይህ የታሪክ ዘመን ዘመነ መሳፍንት ተብሎ ይታወቃል። የቅርቡ ዘመን የኢትዮጵያ ታሪክ መቅድምም ይህ መሆኑ ነው።

ምዕራፍ አንድ

ቀደምት ሁኔታዎች

የኢትዮጵያ የውስጥ ሁኔታ በ19ኛው
መቶ ዓመት መጀመሪያ አጋማሽ

የሰሜን ኢትዮጵያ ግዛቶች

የንጉሠ ነገሥቱ ሥልጣን እየተዳከመ ለመምጣቱ ጉልህ የሆነ ማስረጃ በ1761 ታየ። በዚያን ዓመት የትግራው መስፍን ራስ ሚካኤል ስሐል እስከዚያን ጊዜ ድረስ ባልታየ ድፍረት የጐንደርን ነገሥታት እንደ ጉልቻ መለዋወጥ ጀመረ። መጀመሪያ ያወኩትን የኦሮሞ ጭፍሮች እንዲከላከልላት ወደ ጎንደር የጋበዘውን አኳኒ ኢዮአስን ከዙፋን አውርዶ የራሱ ምርጫ የሆነውን ዳግማዊ ዮሐንስን አነገሠ። ዓመት ሳይሞላ ደግሞ ዮሐንስን አውርዶ የራሱ ምርጫ የሆነውን ዳግማዊ ተክለ ሃይማኖትን ዙፋን ላይ አስቀመጠ። ከዚህ በኋላ የንጉሠ ነገሥትነቱ ሥልጣን ከደረሰበት ቅሌት ሊያገግም አልቻለም። የራስ ሚካኤል አምባ ገንንነት ባጭሩ ቢቀጭም እሱ በቀደደው ገብቶ የየጁ አሮሞዎች መሪ የነበረው ዓሊ ጉዋንጉል የራሱን የመሳፍንት ሥርወ መንግሥት መሠረተ። በዘመኑ የነበረው አኳኒ ተክለ ጊዮርጊስም «ፍጻሜ መንግሥት ተክለ ጊዮርጊስ» ተባለ። ከዚያን ወቅት ጀምሮ የመጨረሻው የየጁ መስፍን ዳግማዊ ዓሊ ወይም ዓሊ ትንሹ በአይሻል ጦርነት ላይ በደጃች ካሣ ጋይሱ (የኋላው ዳግማዊ ቀዳሚድርስ) እስከተሸነፈበት እስከ 1845 ድረስ ያለው ዘመንም «ዘመን መሳፍንት» ተባለ።

በዘመነ መሳፍንት ነገሥታት በተከታታይ ለወገ ዙፋን ላይ ይውጡ እንጂ ሥልጣን አልባ ነበሩ። ሥልጣን የነበረው በየጁ መሳፍንትና በሌሎች ግዛት መሳፍንት ነበር። ንጉሠ ነገሥቱ ይህ ነው የሚባል ሠራዊት የለውም ነበር። ወደ ዘመኑ ማብቂያ እካባቢ የዓመት ገቢው ከሦስት መቶ ማርትሬዛ ብር አያልፍም ነበር። ባንዳሩ የትግራው መስፍን የራስ ወልደ ሥላሴ ሀብት በሰባ አምስት ሺ፣ የሸዋው ንጉሥ ሣህለ ሥላሴ በሰማንያ አምስት ሺ ይገመት ነበር።

ደብረታቦርን መዲናቸው ያደረጉት የየጁ መሳፍንት ከሥረ መሠረታቸው በብሔረ ሰብ አሮሞ፣ በሃይማኖት መስሊም ይሁኑ እንጂ ሥልጣን በያዙበት ጊዜና ከዚያም በኋላ ከአማራው የገዢ መደብ ጋር የተዋሐዱና በአምነታቸው ክርስቲያን ነበሩ። ከሌሎች መሳፍንት (ለምሳሌ ከትግራ) የነበራቸው ቅራኔም ሥልጣንን የተመረከዙ እንጂ ብሄረ ሰባዊም ሆነ ሃይማኖታዊ አልነበረም። ስሙ ያሳስት እንጂ ዳግማዊ ራስ ዓሊ ከባላንጣው ከደጃች ውቤ ያላነሰ የክርስትና ሃይማኖት ተቆርቋሪ ነበር። ከየጁ መሳፍንት ሁሉ ገናና ተብሎ የሚታወቀው ራስ ጉግሣ መርፀ (1796-1817) ከትግራው መስፍን ከራስ ወልደ ሥላሴ ጋር ይፋለሙ የነበሩት እንደ መስሊም ሌላው ክርስቲያን ሆነው ሳይሆን ከኦርቶዶክስ ሃይማኖት ውስጥ እውነተኛው እምነት የተኛው ነው (ሁለት ልደት ወይስ ሦስት ልደት) በሚለው የዘመኑ አወዛጋቢ ክርክር ነበር።

ምዕራፍ አንድ

ቀደምት ሁኔታዎች

የኢትዮጵያ የውስጥ ሁኔታ በ19ኛው
መቶ ዓመት መጀመሪያ አጋማሽ

የሰሜን ኢትዮጵያ ግዛቶች

የንጉሠ ነገሥቱ ሥልጣን እየተዳከመ ለመምጣቱ ጉልህ የሆነ ማሰረጃ በ1761 ታየ። በዚያን ዓመት የትግራው መስፍን ራስ ሚካኤል ስሉል እስከዚያን ጊዜ ድረስ ባልታየ ድፍረት የጎንደርን ነገሥታት እንደ ጉልቻ መለዋወጥ ጀመረ። መጀመሪያ ያወኩትን የኦሮሞ ጭፍሮች እንዲከላከልላት ወደ ጎንደር የጋበዘውን ለፄ ኢዮአስን ከዙፋን አውርዶ የራሱ ምርጫ የሆነውን ዳግማዊ ዮሐንስን አነገሠ። ዓመት ሳይሞላ ደግሞ ዮሐንስን አውርዶ የራሱ ምርጫ የሆነውን ዳግማዊ ተክለ ሃይማኖትን ዙፋን ላይ አስቀመጠ። ከዚህ በኋላ የንጉሠ ነገሥትነቱ ሥልጣን ከደረሰበት ቅሌት ሊያገግም አልቻለም። የራስ ሚካኤል አምባ ገነንት ባጭሩ ቢቀጭም እሱ በቀደደው ገብቶ የየጁ አሮሞዎች መሪ የነበረው ዓሊ ጉዋንጉል የራሱን የመሳፍንት ሥርወ መንግሥት መሠረተ። በዘመኑ የነበረው ለፄ ተክለ ጊዮርጊስም «ፍጻሜ መንግሥት ተክለ ጊዮርጊስ» ተባለ። ከዚያን ወቅት ጀምሮ የመጨረሻው የየጁ መስፍን ዳግማዊ ዓሊ ወይም ዓሊ ትንሹ በአይሻል ጦርነት ላይ በደጃች ካሣ ጋይሉ (የጎረቤት ዳግማዊ ቴዎድሮስ) እስከተሸነፈበት እስከ 1845 ድረስ ያለው ዘመንም «ዘመነ መሳፍንት» ተባለ።

በዘመነ መሳፍንት ነገሥታት በተከታታይ ለወጣ ዙፋን ላይ ይውጡ እንጂ ሥልጣን አልባ ነበሩ። ሥልጣን የነበረው በየጁ መሳፍንትና በሌሎች ግዛት መሳፍንት ነበር። ንጉሠ ነገሥቱ ይህ ነው የሚባል ሠራዊት የለውም ነበር። ወደ ዘመኑ ማብቂያ አካባቢ የዓመት ገቢው ከሦስት መቶ ማርትሬዛ ብር አያልፍም ነበር። ባንፃሩ የትግራው መስፍን የራስ ወልደ ሥላሴ ሀብት በሰባ አምስት ሺ፣ የሸዋው ንጉሥ ሣህለ ሥላሴ በሰማንያ አምስት ሺ ይገመት ነበር።

ደብረታበርን መዲናቸው ያደረጉት የየጁ መሳፍንት ከሥረ መሠረታቸው በብሔረ ሰብ አሮሞ፣ በሃይማኖት መስሊም ይሁኑ እንጂ ሥልጣን በያዙበት ጊዜና ከዚያም በኋላ ከአማራው የገዢ መደብ ጋር የተዋሐዱና በእምነታቸው ክርስቲያን ነበሩ። ከሌሎች መሳፍንት (ለምሳሌ ከትግራ) የነበራቸው ቅራኔም ሥልጣንን የተመረከዘ እንጂ ብሄረ ሰባዊም ሆነ ሃይማኖታዊ አልነበረም። ስሙ ያሳስት እንጂ ዳግማዊ ራስ ዓሊ ከባላንጣው ከደጃች ውቤ ያሳነለ የክርስትና ሃይማኖት ተቆርቋሪ ነበር። ከየጁ መሳፍንት ሁሉ ገናና ተብሎ የሚታወቀው ራስ ጉግሣ መርፀ (1796-1817) ከትግራው መስፍን ከራስ ወልደ ሥላሴ ጋር ይፋለሙ የነበሩት አንዱ መስሊም ሌላው ክርስቲያን ሆነው ሳይሆን ከኦርቶዶክስ ሃይማኖት ውስጥ እውነተኛው እምነት የትኛው ነው (ሁለት ልደት ወይስ ሦስት ልደት) በሚለው የዘመኑ አወሳጋቢ ክርክር ነበር።

የእስልምና ሃይማኖት ጠንክሮ የሚታየው ከበሽሎ በስተደቡብ በሚገኙት የኦሮሞ ግዛቶች አካባቢ ነበር። ቀደም ብሎ አማራ፤ ከኦሮሞ ፍልሰት በኋላ ግን በአካባቢው በሰፈረው የኦሮሞ ነገድ ስም ወሎ ተብሎ ወደሚጠራው ክልል እስልምና የገባው ከግራኝ ጦርነት አስቀድሞ ነበር። በ18ኛው መቶ ዓመት መገባደጃ ላይ ወረሃዎችን መሠረት አድርጎ «ማመዶች» የተባለ ሥርወ መንግሥት ወሎን መቆጣጠር ጀመረ። ይህን ሥርወ መንግሥት የመሠረተውና ስሙንም ያወረሰው መሐመድ ዓሊ ወይም በፈረስ ስሙ አባ ጅቦ ተብሎ የሚጠራው ጦረኛ ነበር። ይሁንና የአባ ጅቦ የልጅ ልጅ የነበረው አባ ጅቦ ሊበን ሲሞት ተከታዮቹ በጀመሩት የሥልጣን ሽኩቻ ምክንያት የማመዶች ሥልጣን ማሽቆልቆል ጀመረ። ይህም ሁኔታ የወሎን ግዛት እያዳከመ መጥቶ በ19ኛው መቶ ዓመት ሁለተኛ አጋማሽ ላይ የትግራይ የሸዋ መሳፍንት የሚፋለሙበት አውድማ አደረገው።

በዚያን ዘመን ትግራይ የሚለው መጠሪያ ለዛሬይቱ ትግራይ ብቻ ሳይሆን መረብ ምላሽ በሚል ስያሜ ይታወቅ የነበረውን የኤርትራን ደጋማ ክፍልና የቀይ ባሕርንም ዳርቻ ያጠቃለለ ነበር። በ19ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ ይህን ግዛት በበላይነት የሚያስተዳድረው ራስ ወልደ ሥላሴ ነበር። ግዛቱ ለባሕር ጠረፍ የቀረበ በመሆኑም ከአውሮጳውያን አገር ጎብኝዎች ጋር መጀመሪያ ለመገናኘት የቻለ መስፍንም አሉ ነበር። የኢትዮጵያን የተለየ ሁኔታ በውል ያላጤነው የእንግሊዝ ተጓዥ ሄንሪ ሶልት በ1798 ከራስ ወልደ ሥላሴ ጋር በዋና መዲናው በእንግሊዝ ላይ በተገናኙ ጊዜ የኢትዮጵያን ጠቅላይ ሚኒስትር ተገናኝቶ ብሎ አወሳ። እንደውነቱ ከሆነ ግን በዚያን ጊዜ እንኳን ጠቅላይ ሚኒስትር ሊኖር ቀርቶ የደረጃ ማእከላዊ አስተዳደርም አልነበረም። ወልደ ሥላሴና ጎንደርን ይቆጣጠር የነበረው የየጁ መሪ ራስ ጉግሣ የተለያየ የኦርቶዶክስ እምነት ተከታዮች ስለነበሩ ሄንሪ ሶልት የትግራይን ምድር ዘልቆ ወደ ጎንደር እንዲያመራም የትግራው መስፍን አልፈቀደለትም ነበር።

ራስ ወልደ ሥላሴ በ1808 ከሞተ ከጥቂት ዓመት በኋላ በእግሩ የአጋሜው ደጃች ሱባጋዲስ ወልዱ የትግራይ የበላይ ገዥ ሆኖ ተተካ። ወልደ ሥላሴ ከየጁ መሳፍንት ጋር የጀመረውን ፋክክርም ቀጥሎ በየካቲት 8፣ 1823 ደብረ ዓባይ ላይ ከራስ ማርዬ ጉግሣ ጋር ጦርነት ገጠመ። ሁለቱም መሪዎች ሕይወታቸው በዚያ ጦር ሜዳ ላይ አለፈች። የማርዬ ወገን ቢያሸንፍም መሪያቸው ድሉን ባይኑ ሳያይ ወደቀ። ሱባጋዲስም በአሸናፊው የየጁ ጦር ተይዞ ተገደለ። የሱባጋዲስ ሞትም የትግራው ውድቀት ሆነ። ሁኔታው ያመቸው ለሰሜኑ መስፍን ለደጃች ውቤ ነበር። የትግራው ሠራዊት አውራውን አጥቶ ሲበተን ውቤ ያለብዙ ድካም ሥልጣኑን እስከ ባሕር ጠረፍ ዘረጋ። ይህን ሰፊና ቁልፍ የሰሜን ኢትዮጵያ ግዛት (ስሜንና ትግራይን ያጠቃለለ) ተቆናጦም ማዕከለ ሥልጣን የሆነችውን ጎንደርን ለመቆጣጠር ፊቱን ወደ ደቡብ አቀና። የዚህም ውጤት በየካቲት 1 1834 ደብረ ታቦር ላይ ከየጁ መስፍን ከዳግማዊ ዓሊ ጋር ያደረገው ውጊያ ነበር። በውጊያውም ውቤ ድል አደርጎ ድንኳኑ ውስጥ ፈንጠዚያ ላይ እንዳለ ዘግይተው ጦር ሜዳው በደረሱ የዓሊ ደጋፊዎች ሲማረክ የደብረ ታቦር ጦርነትም በሚያስገርም ሁኔታ ድል አልባ ሆኖ ቀረ።

ይህ ሁሉ የተጣጣሪ የማእከላዊ ሥልጣን ሽሚያ ሲደረግ የማታ ማታ የሀገሪቱ ታሪክ ዐቢይ ተዋንያን የሚሆኑት ሁለት ግዛቶች ከሞላ ጎደል ዳር ሆነው ይመለከቱ ነበር። እነዚህም ጎጃምና ሸዋ ነበሩ። የነሱ ትኩረት ማዕከላዊ ሥልጣን

ከመጨማሪያ ድልቅ ባካባቢያቸው ያሉትን የኦሮሞ ግዛቶች ማስገበሩ ላይ ነበር። ይሁንና ጎጃም ከጎንደር ፖለቲካ ጨርሳ ገሸሸ አላለችም ነበር። መሪዎ ደጃች ጎሹ ዘውዴ በሰሜን ኢትዮጵያ ለበላይነት ከሚፋለሙት መሳፍንት አንዱ ለመሆን መጠነኛ ጥረት ያደርግ ነበር። በዘመነ መሳፍንት ማንም ለማን የማይተኛ ነበርና ከዛንጣዎቹ አንዱና ዋነኛው የግዛ ልጁ ብሩ ጎሹ ነበር። በ1834 ባደረጉት ውጊያም ብሩ አባቱን አሸነፈው። እያደርግ ጎሹ የበላይነት የማግኘት አቅሙ እያነሰ ሲሄድ የዳግማዊ ዓሊን የበላይነት ተቀብሎ በመተባበር በሚያስደነግጥ ፍጥነት እያደገ የመጣውን የካሳ ኃይሉን (የቴዎድሮስን) ኃይል ለማቆም ሞከረ። ሁለቱም ሳይሆንላቸው ቀርቶ ጎሹ ጉር አምባ ላይ (ጎዳር 19፣ 1845) ዓሊ ደግሞ አይሻል ላይ (ሰኔ 23፣ 1845) ለመጨረሻ ጊዜ ድል ተነሡ።

ባንዓሩ ከዓባይ በስተደቡብ ምሥራቅ የምትገኝ ሸዋ የዚህ የተጣጣሪ የሰልጣን ትግል ወላፊት እንጂ አሳቱ አይደርስባትም ነበር። መሪዎቿም የሰሜኑን ፍልሚያ ትተው ቀስ በቀስ የአካባቢያቸውን የኦሮሞ ግዛቶች እያስገበሩ ሥልጣናቸውን ያደረጁ ነበር። ሰሜን ኢትዮጵያን አቋርጠው የመጡ የአውሮጳ ተጓዥ ሸዋ ምድር ሲደርሱ በሚያዩት አንፃራዊ ሰላምና ድሉት ይደነቁ ነበር። ይህ ማለት ግን የሸዋ መሳፍንት የጎንደርን ነገር እርግፍ አርገው ትተው ነበር ማለት አይደለም። እውነተኛዎቹ የልብነ ድንግል (ስለዚህም የሰሎሞን) ወራሾች መሆናቸውን ለማሳየት የሚያደርጉት ጥረትም የጎንደርን መሳፍንት ብቻ ሳይሆን ነገሥታቱንም ጭምር እንደ ተቀናቃኝ ለማየታቸው ማስረጃ ነው። መጠሪያ የማዕረግ ስማቸውንም ደረጃ በደረጃ እያሳደጉ በ«አቤቶ» የጀመሩት «መርዕድ አዝማች»ን አልፈው «ንጉሥ» ከመባል ደረሱ። ገናና ነኝ ያለው ማናቸውም የሰሜን መስፍን እንኳ «ንጉሥ» በሚለው ማዕረግ ከመጠራት ታቅቦ ነበር።

የዘመነ መሳፍንትን ዓይነተኛ ባሕሪ የምናየው ግን የሸዋ መሳፍንት ራሳቸውን «ንጉሥ» ከማለታቸው ሳይሆን «ንጉሠ ነገሥት» ካለማለታቸው ላይ ነው። ጎንደር የተሰየመው ነገሥታት አሻንጉሊት ቢሆኑም ቅሱ «ንጉሠ ነገሥት» ለሚለው ስያሜ ባለመብቱ እነሱ ብቻ መሆናቸውን ሁሉም መሳፍንት ተገንዝበው ነበር። ስለዚህ የመሳፍንቱ የመጨረሻ ግብ ራሳቸው ዘውድ ለመድፋት ሳይሆን የደፋውን ንጉሠ ነገሥት ተቆጣጥሮ የበላይነትን ለማግኘት ነበር። በየጁ መሳፍንት በተከታታይ ተይዞ የነበረው የራስ ቢትወደድነት ማዕረግ ልዩ ከበሬታ ያገኘውም የባለሙሉ ሥልጣንነት ይዘት ስለነበረው ነው። ስለዚህም ነው የካሳ ኃይሉ «ንጉሠ ነገሥት ቴዎድሮስ» መባል የዘመነ መሳፍንትን ፍጻሜ በጉልህ ያበሠረ እርምጃ ሆኖ የሚገመተው። ይሁን እንጂ ካሣም ይህን ደፋር እርምጃ «ቴዎድሮስ» በሚለው ትንቢታዊ ስም መደገፍ ነበረበት። ሰሎሞናዊውን ቅብዕ ቅዱስ በፍካሬ ኢየሱሱ ቴዎድሮስ መተካት ነበረበት፤ ከውርደት፤ ግፍና መከራ በኋላ ተሐድሶና ፍትሕ ለማምጣት ከእግዚአብሔር የተላከ መሪ።

ሌላው ስለዘመነ መሳፍንት መጤን ያለበት ነገር ገዥዎች ይብዙ፤ ጦርነቱም ያታክት እንጂ ተገንጥዬ ለብቻዬ መንግሥት አቆማለሁ የሚል ግዛት አልነበረም። ግዛታዊነት የማዕከላዊ ሥልጣን መወጣጫ እንጂ በራሱ ብቻውን የሚፈለግ አልነበረም። በተመሳሳይ ሁኔታም በኢትዮጵያ ቤተ ክህነት ውስጥ «እውነተኛው እምነት የኔ ነው» በሚል የሃይማኖት ክርክር ደም የሚያፋስክ ከፍፍል ተፈጥሮ ነበር። ይህ ከፀጉር በላለላ ነጥብ ላይ ይደረግ የነበረ ክርክር ላሁን ዘመን ሰው በቀላሉ የሚገባ አይደለም። በጊዜው ግን የደም ጎርፍ ያስከተለ ጠብ ቀስቅሷል። ልዩነቱ የተከሰተው በክርስቶስ ባሕሪ ትርጓሜ ላይ ነበር። ልዩነቶቹ ቀደም ብለውም የተከሰቱ ቢሆኑም በተለይ እየጎሉ የመጡት ግን

አያሱሳውያን መጥተው የአርቶዶክስን እምነት በብርቱ ከተፈታተኑት በኋላ ነው። የአርቶዶክስ ሃይማኖት ተከታዮች ለዚህ ፈተና የሰጡት የተለያዩ መልስም በተለያዩ ጎራ አሰለፉባቸው። የእውነተኛው አርቶዶክስ እምነት ተከታይ ነን ባዮች ተዋሕዶ ወይም ተቀናቃኞቻቸው ባወጡላቸው ስም «ካራ» ተብለው ታወቁ። ተቀናቃኞቹ ደግሞ ቅባትና የፀጋ ልጅ ተባሉ። በሌላ አነጋገር ደግሞ ተዋሕዶዎች ሁለት ልደትና ቅባት እንዲሁም የፀጋ ልጆች ደግሞ ሦስት ልደት ይባሉ ነበር።

የእነዚህ የእምነት ልዩነቶች የታሪክ ጠቀሜታ ከሃይማኖታዊ ይዘቱ ይልቅ በጊዜው በነበረው የፖለቲካ ትግል ላይ የነበረው ነጸብራቅ ነው። እምነቶቹ ከተለያዩ ግዛቶች ጋር በመቆራኘታቸው የተጣጣረውን ግዛታዊ ፋክክር ርእዮተ ሃላማዊ ሽፋን ሰጡት። ለምሳሌ ቅባት የጎጃም፣ ካራ የትግራይ፣ የፀጋ ልጅ ደግሞ የጎንደር ርእዮት ሆነው ነበር። በፖለቲካ መስክ እንደታየውም እነዚህን የእምነት ልዩነቶች ለማስታረቅ የሞከረው ቴዎድሮስ ነበር። ይሁን እንጂ እሱም ቢሆን ሳይሳካሉት ቀርቶ ውዝግቡ አልባት ያገኘው በመጋቢት 1870 በቦሩ ሜዳ በአፄ ዮሐንስ ሰብሳቢነት በተደረገው ጉባዔ ላይ የተዋሕዶ እምነት ብቸኛ ተቀባይነት ሲረጋገጥ ነው።

መሳፍንት ሥልጣን ሲቀራመቱ፣ ካህናት ፀጉር ሲሰነጥቁ፣ የሥርዓቱ ተሸካሚ የሆነው ገበሬ እነዚህን ሁሉ ለመመገብ ይዳክር ነበር። የኅብረተሰቡ አምራች ክፍልም እሱው ብቻ ነበር። ዘር ቆጥሮ በሚያገኘው ርስቱ ላይ በፊት ጠምዶ እያረሰና ከብቱን እያረባ ክረምት ከበጋ ሳይለይ ይለፋ ነበር። ይሁንና በምርቱም ሆነ በጉልበቱ ላይ ሙሉ ቁጥጥር አልነበረውም። መሳፍንቱና ካህናቱ ከነገሥታቱ በሚያገኙት ጉልት አማካይነት ከገበሬው ልኩ ያልተደነገገ ግብር ይሰበሰባሉ። ይህ የሕይወቱ ዓይነተኛ ባሕሪ የሆነው የመገበር ዕጣም ነው ገበሬውን «ገባር» የሚል መጠሪያ ያሰጠው። ገበሬው ለባለጉልቱ እህል ከመስፈር አልፎ ሁዳድ በማረስ፣ እህል በመፍጨት፣ ቤትና ጎተራ በመስራት የጉልበት ሥራ እንዲያበረክት ይገደድ ነበር። ይህ የጉልበት ሥራም ካለው ጠቅላላ የሥራ ጊዜ ከሦስት አንድ እጁን ይወስድበት ነበር። ፕላውደን የተባለው የእንግሊዝ ተጓዥ ቆንስል የገበሬውን ጣጣ እንዲህ አድርጎ ያብራራዋል፤

ግብሩ ስፍር ቁጥር የለው ከቀዬ ቀዬም ይለያል፤ ገበሬው ለራስ ዓሊ ወይም ለሌላ ታላቅ ሹም እህል ይሰፍራል፤ አንዳንዴም ግብሩን በገንዘብ ይከፍላል። አልፎ ተርፎም ለመንግሥት ሁዳድ የእርሻ በሬ ይሰጣል። የአካባቢው ሹም አምሾ ወይም ሌላ መጠን እህል ያስፍረዋል፤ ወታደሩንም በገበሬው ቤት ይመራል። የሚያስፈልገውን ሁሉ እንደ በሬ፣ በግ፣ ፍየል፣ ቅቤ፣ ማርና ሌላም የሚያገኘው ከገበሬው ነው። አገር በጎበኝ ጊዜ ቀልበው አስደስተው መሸኘት ይጠበቅባቸዋል። በሰበብ ባስባቡም አስተዋዕዶ እንዲከፍሉ ይጠየቃሉ፤ ለምሳሌ ወይ ሹሙ ዘመቻ መሄዱ ይሆናል፤ ወይ መመለሱ፤ ወይ ፈረሱ ጠፍቶበት ይሆናል፤ ወይ ትዳር መሥርቱ፤ ወይ ደግሞ ንብረቱ በእሳት ጋይቶ ይሆናል፤ ወይ ያለ የሌለ ሀብቱ በጦርነት ወድም። ወይም ደግሞ ተዝካር ማውጣት ይኖርበታል። (Plowden, 137-138)

ጉልት ባጠዛኛው የጦር አገልግሎት ዋጋ በመሆኑም ሥርዓቱ የጦረኝነትን ባህል የሚያዳበር ነበር። አርሶ ከማደር ወታደር መሆን የሚመረጥበት ወቅት ነበር። ገበሬው ተፈጥሮ በየጊዜው የምታመጣበት ፍዳ

(ድርቅና የአንገጣ መንጋ ወረራ) ሳያንስ በወታደር ምዝብራ ይሰቃይ ነበር። ስለዚህም ለአንድ ጦረኛ ጌታ በማደር ገበሬው ከአታካቹ ኑሮ (ማረስ፣ ማረምና መጎልጎል) ነፃ ከመሆኑም በላይ ከመዘረፍ ወደ መዘረፍ ይሸጋገር ነበር። የገበሬውን የሰቆቃው ኑሮ ከሁሉም ይበልጥ የከፋ ያደረገው ወታደር በገበሬው ቤት የመመራት (የመሰራት) ባህል ነበር። በዘመኑ የወታደር ደሞዝም ሆነ የሰንቅ አገልግሎት ስላልነበረ ወደ ጦር ሜዳ የተሰማራ ወታደር ለራሱም ሆነ ለፈረሱ እህል የሚያገኘው ከገበሬው ቤት ነበር። ጦሩ ከመንደሩ አስከፊጣ ድረስ በገበሬው ቤት፣ ንብረት፣ አንዳንዴም በሚሰቱ የሚያዘው ወታደሩ ነበር። በዘመኑ ሰሜን ኢትዮጵያን ጎብኝቶ የነበረው የእንግሊዝ ተጓዥ ማንስሬልድ ፓርኪንስ አንድ ገበሬ ትንሽ ቅቤ ደብቆ ስለተገኘ ሲቀልባቸው የቆዩት ወታደሮች ዘነዘና ላይ ጠፍረው በቁሙ በእሳት እንደጠበሱት ተርኮልናል።

ይሁንና ገበሬው ባልሞት ባይ ተጋዳይነት ጠላቶቹን በልጦ ለመገኘት የተለያዩ ጥረት ያደርግ ነበር። እንደአንገጣ የወረረው የወታደር መንጋ እስኪያልፍሉት ድረስ ባሳቻ ቦታ ጉድጓድ ቆፍሮ እህሉን ይቀብራል። አንዳንዴም ወታደር ከሚበላው እሳት ይብላው ብሎ ጦር ከመምጣቱ በፊት እህሉን ያቃጥላል። ጭራሽ መላው ሲጠፋበት ግን እርሻና ቤት ለሜቤ ብሎ ይሰደዳል። ወይም ከላይ እንደጠቀስነው ላንዱ ጦረኛ አድሮ ተራውን ይዘርፋል። በዚህ ሁሉ መሀል ባገር ሀብት የሚደርሰው ጥፋት እጅግ ከባድ ነበር። ይህንን በሚመለከት ሁለት ሚሲዮናውያን ስለ ሞጥ አውራጃ የሚከተለውን ጽፈዋል፤

ዋግ በኢትዮጵያ ከሚገኙት ግዛቶች የተለየ ግምት ሊሰጣቸው ከሚችሉት አንዱ ነው። የተሻለ መንግሥት ቢኖር ኖሮ በሕዝብ ብዛትም ሆነ በእርሻ ይበልጥ በበለፀገ ነበር። የገዛ ዜጋዎቹን በየዓመቱ የሚወር መንግሥት እስካልተወገደ ድረስ ግን ንግድ፣ ሥርዓት፣ እርሻና ማናቸውም የኑሮ መሻሻል ይኖራል ማለት ዘበት ነው። አሁን የተያዘው ፈሊጥ ግን አገረ ገዥ በየዓመቱ ወታደሮቹን ይዞ ይመጣና የፈለገውን ይወስዳል። ገበሬዎቹ እህላቸውን ደብቀው ወደ ተራራው ይሸሻሉ። አገረ ገዢውም በቁጣ ቤታቸውንና ማላቸውን ያጠፋዋል። (Isenberg and Krapf, 486-487)

የደቡብ ኢትዮጵያ መንግሥቶችና ሕዝቦች

በ19ኛው መቶ ዓመት የነበረው የኢትዮጵያ ሥዕል የተሟላ የሚሆነው በስተደቡብ ያገሪቱ ክፍል የነበሩት ሕዝቦችና ግዛቶች ታሪክም አብሮ ሲወሳ ነው። በመቶ ዓመቱ ሁለተኛ አጋማሽ ላይ አሁን የምናውቃትን ኢትዮጵያን የፈጠረው የደቡቡና የሰሜኑ ውህደት ነበር። እዚህ ላይ ደቡብ የምንለው የሸዋን ሙንግሥት ሳይጨምር ከዓባይ ወንዝ በስተደቡብና በዚያው እርከን የሚገኘውን ከላል ነው። እነዚህንም ግዛቶች አንድ ከሚያደርጋቸው የጂዎግራፊ አተማመጣቸው ባሻገር በጎንደር ዙሪያ ይሸከረከር በነበረው የዘመን መሳፍንት ፖለቲካ አለመሳተፋቸው ነው። የነዚህ የደቡብ ግዛቶች የፖለቲካ ሥርዓትም ዝቅተኛ ከሆነ የጋርዮሽ ኅብረተሰብ አንስቶ ከሰሜኑ ግዛቶች የማይተናነስ የፖለቲካ አደረጃጀት የሚታይበት ነበር። እንዲህ በጣም ከደረጃት መንግሥታት ሙስጥ ለሕብነት የከፋ፣ የወላይታና የየም (የጃንጆር) መንግሥታትን መጥቀስ ይቻላል። እነዚህ መንግሥታትም በአም ወንዝ አካባቢ ከመገኘታቸው የተነሣ አሟላዊ (አሞቲክ) መንግሥታት ተብለው ይታወቃሉ።

ይህም ሁኔታ አልባት ያገኘው መቶ ዓመቱ መገባደጃ ላይ ሁለቱም መንግሥታት ለምኒልክ እንዲገብሩ ሲገደዱ ነው።

ጅማ አባ ጂፋር በ18ኛውና በ19ኛው መቶ ዓመት በደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ ከበቀሉት የአሮሞ መንግሥታት አንዱ ነበር። ቀድሞ የአሮሞ ሕዝብ የሚተዳደርበት ሥርዓት በዕድሜ እርከን በተመሠረተውና ዲሞክራሲያዊና ሬፐብሊካዊ ባሕርይ በነበረው የገዳ ሥርዓት ነበር። ነገር ግን በደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ የሚኖሩት አሮሞዎች በኢትዮጵያ ምድር ከተከሰቱት ዋና ዋና ኅብረተሰባዊ ለውጦች እንደ አንዱ በሚቆጠር ሂደት የገዳ ሥርዓታቸውን ትተው ንጉሣዊ አገዛዝ መሠረቱ። የዚህ ለውጥ ዋና ምክንያት አሮሞዎች ቀድሞ የሚተዳደሩበት የክብት ርቢ እየቀነሰ ሄደ በእርሻ መተዳደር መጀመራቸውና ይህም ያስከተለው የኅብረተሰብ በመደብ መካፈል ነው ተብሎ ይገመታል። ከዚያም በላይ አሮሞዎች ወደ ምዕራብ እየገፉ ሲሄዱ በተከሰቱት ተከታታይ ጦርነቶች ምክንያት በገዳ ሥርዓት «አባ ዳላ» የተባለው የጦር መሪያቸው ሥልጣን እየገነነ «አባ ቦኩ» የተባለው የኅብረተሰብ የፖለቲካ መሪ ሥልጣን እየከሰሰ መምጣቱም ለዚህ ሥርዓት ለውጥ አስተዋፅኦ አድርጓል። ይህን ዓይነት ለውጥ የታየው በተለይ በሁለት የአሮሞ አካባቢዎች ነው። የመጀመሪያው በጊቤ ወንዝ አካባቢ ሲሆን በዚህም ምክንያት መንግሥታቱ «የጊቤ መንግሥታት» በሚል መጠሪያ ይታወቃሉ። ሁለተኛው አካባቢ ደግሞ በወለጋ፣ በነቀምቴና በቄለም ነው።

የጊቤ መንግሥታት ተብለው የሚታወቁት አምስት ነበሩ። እነሱም ሊሙ እናርያ፣ ጅማ፣ ጎማ፣ ጉማና ጌራ ነበሩ። ስሙ እንደሚያመለክተው «ሊሙ እናርያ» በመካከለኛ ዘመን መሀል ሀገር ያለው የክርስቲያን መንግሥት ገባር በነበረው በእናርያ መንግሥት መቃብር ላይ የተቋቋመ መንግሥት ነበር። መጀመሪያ ላይ ከአምስቱም መንግሥታት ገና የወጣውም ይኸው የሊሙ እናርያ መንግሥት ነበር። ይህም የሆነው ከሰሜን ኢትዮጵያ ጋር ያገናኝ የነበረውን ዋና የንግድ መሥመር መቆጣጠር በመቻሉ ነበር። ይህ የሊሙ እናርያ ገናናነት በ19ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ አጋማሽ ላይ በነገሠው አባ ባጊቦ በሚባለው ንጉሥ ዘመን ከፍተኛ ደረጃ ሊደርስ በቅቷል። በ19ኛው መቶ ዓመት ሁለተኛ አጋማሽ ላይ ግን ጅማ ይህን የበላይነት ተቀናቅኖ የመሪነቱን ቦታ ያዘ። የጊቤ መንግሥታት ከወለጋ አቻዎቻቸው የሚለዩበት አንዱ ሁኔታ በ19ኛው መቶ ዓመት አጋማሽ ላይ የቀድሞ እምነታቸውን ትተው የእስልምና ሃይማኖት በመቀበላቸው ነው።

በወለጋ ከበቀሉት መንግሥታት ዋናዎቹ ሁለት ነበሩ። እንደኛው በነቀምቴ አካባቢ በከሬ የተባለ ጦረኛ የመሠረተው «የሌቃ ነቀምቴ መንግሥት» ሲሆን እሱም በተከታዮቹ በሞሮዳና ኩምሳ (ኋላ ገብረ እግዚአብሔር በሚባል የክርስትና ስሙ የታወቀው) ዘመን እያደገና እየገነነ ሄደ። ከዚህ በስተምዕራብ ደግሞ ጆቴ ቱሉ የተባለ ሌላ ጦረኛ በ19ኛው መቶ ዓመት ሁለተኛ አጋማሽ ላይ ከሱዳን ጋር የነበረውን ንግድ በመቆጣጠርና በጦር ዘመቻ አማካይነት «የሌቃ ቄለም»ን መንግሥት ሊያቋቁም በቃ።

የጆቴ ቱሉ መንግሥት በስተሰሜን አቆልዲ (አሰሳ)፣ ሽሞሻና ቤላ ሻንጉል (ቤኒ ሻንጉል) ከሚባሉት የሼኽ ግዛቶች (በተለይም ከአቆልዲ ጋር) አንዱ በሰላም ሌላ ጊዜ ደግሞ በጦርነት ይገኝ ነበር። ሦስቱም ግዛቶች የተመሠረቱት ከሱዳን የመጣ የገዢ መደብ በአካባቢው የበርጣ ሕዝብ ላይ የበላይነትን ካገኘ

በኋላ ነው። ይህ ግን ከሱዳን የመጣ የመጀመሪያው ተጽዕኖ አልነበረም። በቀደሙት መቶ ዓመታት ከፋንጅ የመጡ ወይም «ፋንጅ» ነን የሚሉ ገዢዎችም እንዲሁ በበርጣው ሕዝብ ላይ ገዢነትን መስርተው ነበር። በምዕራብ ጎጃም የጉሙዙን ሕዝብ አስገብሮ የተመሠረተው የጉባ የሼኽ ግዛትም በተመሳሳይ ሁኔታ ነው። እነዚህ የሼኽ ግዛቶች በሙሉ የእስልምና ተከታዮች ናቸው። በአካባቢውም እስልምናን ለማስፋፋት አግዘዋል።

በስተምሥራቅ የሚገኘውና በአሜሪ የሚተዳደረው የሐረር መንግሥት ደግሞ በፊናው አንድ ትልቅ የእስልምና ሥልጣንና እምነት ማዕከል ነበር። የሐረር አሚሬት የአህመድ ግራኝ መንግሥት የነበረው የአዳል ወራሽ ሆኖ ይታይ እንጂ፤ ከአሮሞዎች በደረሰበት ጥቃት የማዕከላዊ ዘመን ሥልጣንና ሞገሱ ከስምም ነፃነቱን መለየው በሆነው ግንብ ላይ መሥርቶ በከተማ የተወሰነ መንግሥት ሆኖ ነበር። ይሁን እንጂ የማታ ማታ ሐረሬዎችና የአካባቢው አሮሞዎች ተቻችለው በመኖር በንግድ፣ በጋብቻና በሃይማኖትም መተሳሰር ጀመሩ። የሐረር ድክመት ግን የውጭ ጣልቃ ገብነትን መጋበዙ አልቀረም። በ1868 በሙሐመድ ራዕፍ ፓሻ የሚመራው የግብፅ ጦር ከተማዬቱን ይዞ እሥር ዓመት ያህል የቆየውን የግብፅ ሥልጣን መሥርቷል። ይህን ማድረግ የቻለውም አሚሩንና የሰላም ጥሪውን እምነው የመጡትን የአሮሞ ተወካዮች ያለርገራሄ ከጨፈጨፈ በኋላ ነው።

በቀሩት የደቡብ ኢትዮጵያ ክፍሎች ከላይ የተዘረዘሩትን ዓይነት የደረጃ መንግሥታት እምብዛም አይታዩም ነበር። በዛሬይቱ ጋምቤላ አካባቢ የሚኖሩት አኝዋኮች፣ «ኒያ»ና «ኩዋሪ» ተብለው በሚጠሩት መሪዎቻቸው የሚተዳደሩ ሲሆን ኢኮኖሚያቸውም እርሻን ከአደንና ፍራፍሬ ለቀማ ጋር ያጣመረ ነበር። ጎረቤቶቻቸው ኑዌሮች ደግሞ ዋና መተዳደሪያቸውና የሥጋዊም ሆነ የመንፈሳዊ ሕይወታቸው መሠረት የከብት ርቢ ነበር። ሁለቱም በደጋው ከሚገኙት አሮሞዎች ጋር በንግድ ይገናኛሉ። በስተደቡብና ደቡብ ምስራቅ ደግሞ እንዲሁ በከብት ርቢ የሚተዳደሩትና ድንበር የማያውቁት የበረና አሮሞዎችና የሱማሌ ሕዝቦች ነበሩ። ይህ የከብት አርቢዎች ቀለበት የደንክልን በረሃ በያዙትና በኃይለኛ ነታቸውና በአገራቸው ንዳድነት ትብብር ነፃነታቸውን አስከብረው በቆዩት አፋሮች በኩል አልፎ ወደ ሰሜን ምሥራቅ ኢትዮጵያ ይዘልቃል። ይሁንና አፋሮችም ቢሆኑ ከደጋው ጋር የንግድ ግንኙነት ነበራቸው። የባቲ ደማቅ ገበያ መሠረትም ይኸው ነው። ከአፋሮች በስተሰሜን የሚገኙት ሳሆዎች በተመሳሳይ ሁኔታ ሲገኙ በባሕር ዳርቻና በደጋው መካከል ያለው ርቀት እየጠበበ በመምጣቱ ግን የነሱ መፈናፈኛ የተወሰነ ነበር። ስለሆነም ከደጋው መንግሥታት ጋር ይበልጥ የመቀራረብ ባሕርይ ይታይባቸዋል። በ19ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ከነዘሩት የትግራ መሳፍንት አንዱ ደጃች ሉባጋዲስ የኢሮብ (ሳሆ) ተወላጅ መሆኑም ለዚህ አንድ ማስረጃ ነው።

በደጋው የደቡብ ኢትዮጵያ ክፍል ኩሻዊ የሆኑት ኮንሶዎች በእርከን እርሻ፣ ከእንጨት በተጠረቡ ቅርፆችና በድንጋይ ግንቦች የታወቀ ሥርዓት

1.1. ሐረር ከተማ በ20ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ

ሲመሠርቱ ጋሞና ጎፋ የተባሉት መንግሥታት ደግሞ ከላይ የዘረዘርነው አሟዊ የደረጀ የፖለቲካ ሥርዓት ባህል ሌላ ማስረጃ ናቸው።

ቆላማውን ክፍል ሳይጨምር የደቡብ ኢትዮጵያ ሕዝቦች ዓይነተኛ መታወቂያና ከሰሜኑም ክፍል የሚለያቸው የአንስት ባህል ነበር። በጎሣ በመከፋፈላቸው ምክንያት በ19ኛው መቶ ዓመት ብዙ ጥቃትና በባርነት መጋዝ የደረሰባቸው ጉራጌዎች፣ ሀዲያና ከምባታዎች የዚሁ የአንስት ባሕል አካል ናቸው። የሸዋ አሮሞዎችም እንደ ጉራጌዎች እንደ ወጥ የሆነ መንግሥት መመሥረት ባለመቻላቸው የሸዋው መንግሥት ገባር ሆነዋል። ይህ የሸዋን አሮሞዎች የማስገበሩ ተግባር በተለይ በንጉሥ ሣህለ ሥላሴ ዘመን ተጠናክሮ በንጉሥ ምኒልክ ማሳረፊያውን አግኝቷል። በስተደቡብ የሚገኙት የአርሲ አሮሞዎች ደግሞ አርሻና ከብት ርቢን አጣምረው ሲኖሩ፣ ተወራራሽ እየሆነ በመጣው አባ ዱላ አስተባባሪነት የጎብረት ስሜት ሊፈጥሩ በቅተው ነበር።

ሰሜንና ደቡብን የሚያገናኘው የንግድ መስመር

እነዚህ ለትንተና እንዲያመቸን ሰሜንና ደቡብ ኢትዮጵያ ብለን የለየናቸው ግዛቶች ፈጽሞ የማይገናኙ አካሎች ሆነው አይደሉም። በፖለቲካ ሥርዓትና በነገር ሁኔታ የተለያዩትን ያህል ሁለቱም ክፍሎች አንድ ወጥ በሆነ የንግድ ሠንጠረዥ ተሳስረው ኖረዋል። በ19ኛው መቶ ዓመት መጨረሻ ላይ የተከናወነው የሁለቱ ውሕደት ዋና መሠረትም ይኸው ንግድ ነበር።

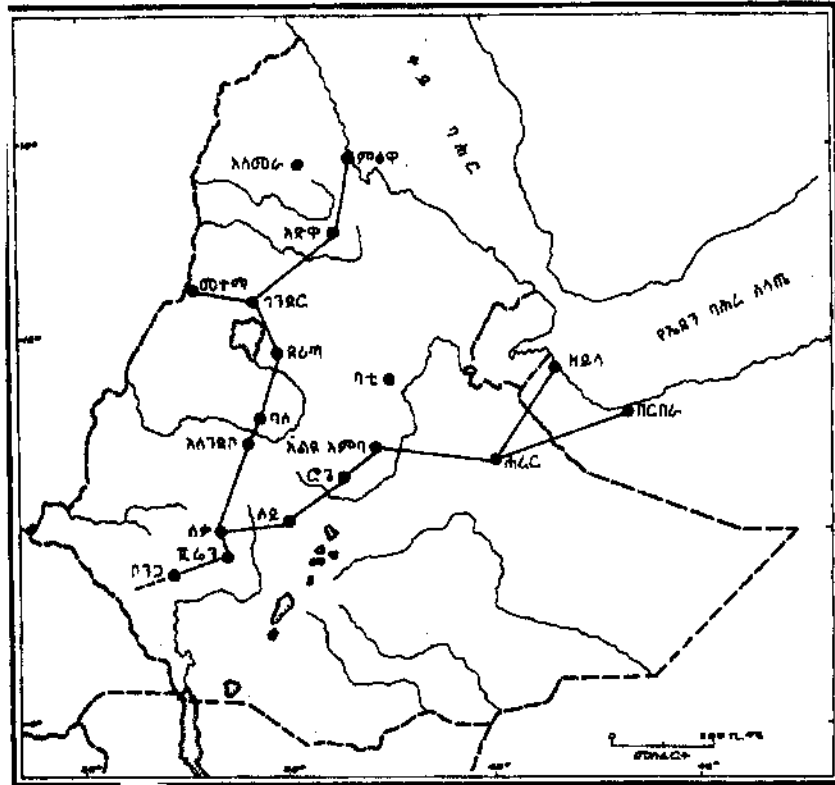
በመካከለኛው ዘመንም የደቡብ ምዕራብ ግዛቶችን ከባሕር ጠረፍ ጋር የሚያገናኝ የንግድ መሥመር እንደነበር ይታወቃል። ይሁንና ይህ ብዙ ግዛቶችን አቋርጦ የሚሄድ የንግድ መሥመር የተለየ እድገትን ያሳየው በ19ኛው መቶ ዓመት ነው። ለዚህም አንዱ ዋነኛው ምክንያት በቀደሙት መቶ ዓመታት ተዳክሞ የነበረው የቀይ ባሕር ንግድ እንደገና ማንሠራራቱ ነው። በዘመኑ ብዙ የእውሮጳ ተጓዦች ወደ አካባቢው መምጣታቸውና ስለሁኔታውም መዘገባቸው

የንግዱን ብዛትና ጠቃሚነት ለመረዳት አስችሎናል። በዚህ ወቅት የኢትዮጵያን ምድር አቋርጠው የሚሄዱ ሁለት የንግድ መሥመሮች ነበሩ። አንደኛውና በመጀመሪያው ዓመታት ጎላ ብሎ የሚታየው ደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያን ከሰሜኑ ክፍል የሚያገናኘው የንግድ መሥመር ነበር። ይህ መሥመር ከበንጋ (ዘፋ) ተነስቶ በጂሬን (ጂማ)፣ ሰቃ (ሊሙ እናርያ)፣ አሰንዳቦ (ሆሮ ጉድሩ)፣ ባሶ (ጎጃም)፣ ደረጣ (በጌምድር) እድርጎ ጎንደር ይገባል። ከዚያም ሁለት ተከፍሎ አንዱ ሱዳንና ኢትዮጵያ ድንበር ላይ ወደምትገኘው ከተማ ወደ መተማ ሲዘልቅ ሌላው በአድዋ በኩል እድርጎ ቀይ ባሕር ዳርቻ ከምትገኘው ምፅዋ ይደርሳል።

ሁለተኛው የንግድ መሥመር ደግሞ አካሄዱ እግድሞሽ ነበር። በምዕተ ዓመቱ መጀመሪያ ላይ እንደ ጎንደሩ መሥመር የደራ ባይሆንም የጌላ ጌላ ግን የሸዋ መንግሥት እየገነነ ሲሄድ እሱም የቀዳሚነት ስፍራን አግኝቷል። ይህ መሥመር ከጂሬን ሰቃ ተነሥቶ በሶዶና ሮጌ (የረር ተራራ አጠገብ) እድርጎ፣ የሸዋ የንግድ መዲና የነበረችው አልዩ አምባን ከመገበ በጌላ፣ የምሥራቅ ኢትዮጵያ የንግድ መናኸርያ ከነበረችው ሐረር ይደርሳል። ከዚያም በሁለት ዘርፍ ወደ ዘይላና በርበራ ይዘልቃል። እነዚህ ላይ አገባቢ ማጤን ያለበት በ20ኛው መቶ ዓመት የኢትዮጵያ ዋነኛ የንግድ መገናኛ አውታር የሆኑት የጅቡቲና የአሰብ መሥመሮች በ19ኛው መቶ ዓመት ላይ ገና ያልተቋቋሙ መሆናቸውን ነው።

በነዚህ የንግድ መሥመሮች ለገበያ ከሚቀርቡት ግንባር ቀደምነትን የያዙት ባሮችና ጨው ነበሩ። ጨው ከጥልጣል በረሃ (ትግራይ) የሚገኝ ሲሆን ዋጋው ወደ ደቡብ ምዕራብ በጎፋ ቁጥር እየተወደደ ይሄድ ነበር። የጨው ተፈላጊነት በምግብ ማጣፈሜነቱ ብቻ ሳይሆን በአሞሌነት ቅርፁ የመገበያየ ገንዘብም ስለነበር ነው። ከዚህ በተጨማሪ መስተዋት፣ ጨሌ፣ ጨርቃ ጨርቅና የባረት ዕቃዎች ከውጭ አገር እየመጡ ከባሕር ወደቦች ወደ መሀልና ዳር አገር ይገቡ ነበር። ባሮች ደግሞ ከደቡብ ምዕራብ ግዛቶች እየተነዱ ለገበያ ይቀርቡ ነበር። ጥቂቶቹ አገሪቱ ውስጥ ለቤት አገልጋይነት ሲቀሩ አብዛኞቹ ግን ወደ ሱዳንና ዐረብ አገር ይሸጡ ነበር። ባሮች የሚገኙበት መንገድ የተለያየ ነበር። አንዳንዶቹ የጦር ምርኮኞች ነበሩ። ሌሎቹ ደግሞ በፍንገላ የተገኙ ሲሆኑ የተቀሩት ደግሞ ረሀብ ወይም እዳ ያስገደዳቸው ወላጆቻቸው የሸጧቸው ልጆች ነበሩ። የባርያ ንግድ እጅግ እየተስፋፋ ከመሄዱም የተነሣ አንዳንድ በባርያ አቅርቦት የታወቁ መናኸርያዎች ሊፈጠሩ በቅተው ነበር። ለምሳሌም የጁቤ (ጎጃም) እና ዐብዱል ራሱል (አልዩ አምባ አጠገብ) ባሮች በጨረታ የሚሸጡባቸው መዲናዎች ነበሩ። ሌሎች ከዳር አገር የሚመጡ የንግድ ሽቀጦች የዝሆን ጥርስ፣ ወርቅና ዝባድ ነበሩ። በ19ኛው መቶ ዓመት ሁለተኛ አጋማሽ ላይ እስካሁን በንግድ የበላይነትን መያዝ የቻለው ቡና ብቅ ማለት ጀመረ።

ብዙ ፈተና ያለበትንና እያሌ ግዛቶችን የሚያቋርጠውን የንግድ መሥመር አንድ ነጋዴ ብቻውን እንደማይዘልቀው ግልጽ ነበር። ስለዚህም ነጋዴዎች የንግድ እንቅስቃሴያቸውን በመጠኑም ቢሆን በተደራጀ መንገድ ማካሄድ ነበረባቸው። በረጅሙ ጉዟቸው የሚመራቸውና የሚወክላቸው ሲራራ ከመሀላቸው መምረጥ ነበረባቸው። ይህም ሰው ነጋድራስ (የነጋዴ ራስ ወይም አለቃ) እየተባለ መታወቅ ጀመረ። ነጋዴዎቹ ለሌሊት ቁርና ለቀን ሐሩር

2. የንግድ መ/መሪዎች በ19ኛው መቶ ዓመት

ከመጋለጣቸውም ሌላ አያሌ ወንዞችን ማቋረጥና በየጫካው አድብቶ የሚጠበቃቸውን ሽፍታና ቀማኛ መቋቋም ነበረባቸው። ይህ አልበቃ ብሎ ደግሞ ሥፍር ቁጥር የሌላቸውን የመንደር አባ ቀሮዎችና ኃይላቸው የዳበረ ገዢዎችን ተለማምጠው ማለፍ ነበረባቸው። በዚህ ሁሉ ወቅት ሲያስፈልግ የጦር መሪ ሲያመች ደግሞ አፈ ጉባኤ ሆኖ ነጋዴዎቹን የሚመራው ነጋዴራስ ነበር። ሌላ የነጋዴዎች የንግድ አሳር ደግሞ በየግዛቱ የሚጋረጥባቸው መቅረጫ ኬላ ነበር። ባንዳሩም የንግድ ቀረጥ ለፖለቲካ ባለሥልጣናት የማይናቅ የገቢ ምንጫቸው ነበር።

ከነዚህ ላይ ከተዘረዘሩት ሁለት ዋና የንግድ መስመሮች በተጨማሪ ሦስት ሌላ የንግድ ግንኙነት መስመሮች ነበሩ። ከነዚህም አንዱ በደጋው ክፍል የሚታየው ባካባቢ የተወሰነ የንግድ እንቅስቃሴ ነበር። ሁለተኛው ደግሞ በቆላማ አካባቢ ሕዝቦችና በደገኞች መካከል የሚደረግ የንግድ ልውውጥ ነበር። ለዚህም በምሳሌነት መጥቀስ የሚቻለው በአጥባቢና በወለጋ/ኢሉባቦር አሮሞዎች፣ በአፋርና በወሎ መካከል የነበረውን ንግድ ነው። ሦስተኛው ደግሞ በጠረፍ

ግዛቶችና በአካባቢ አገሮች (ሱዳን፣ ኬንያ፣ ሶማሊያ) መካከል የነበረው ንግድ ነው። ይህ «ድንበር ዘለል» ንግድ ጋላ ኢትዮጵያ ባውሮጳ የቅኝ ግዛቶች መከበብ ከሚመረጥ በጋላ እጅግ እያደገ መጥቶ የመሀል ሀገሩን ንግድ ባያሌው ተፈታተኛታል።

የውጭ ተፅዕኖ

የአውሮጳውያን እንደገና ዓይናቸውን ወደ ኢትዮጵያ ማቅናት

አሂ ፋሲለደስ በ1625 ኢየሱሳውያንን ካገር ሲያስወጣ ኢትዮጵያና አውሮጳ እህል ውሃቸው ያለቀ መስሎ ነበር። በርግጥም ለሁለት መቶ ዓመታት ያህል ኢትዮጵያውያን የፈረንጅ ፊት ዳግም አያሳየን ብለው በራቸውን ዘግተው ይኖሩ ነበር። አገሪቱን ለመጎበኘትና ያዩትንም ለዓለም ለማሳወቅ ከቻሉት ከእስክትላንዱ ተጓዥ ጀምሮ በሩስና ከፈረንሳይው ሐዚም ሻርል ፖንሌ በስተቀር ጎብኝዎችም ሆኑ ተመራማሪዎች ኢትዮጵያን እምብዛም አልደፈሩም። ይህ ሁኔታ በ19ኛው መቶ ዓመት ላይ መለወጥ ጀመረ። አውሮጳ ኢትዮጵያን በአዲስ ጉልበትና ባዲስ ስሜት ተጠጋች። ኢትዮጵያውያንም ጠንቀቅ ማለታቸው እንኳ ባይቀር ሳይጠቅሙን አይቀርም ብለው ተቀበሏቸው።

ይህ አዲስ የአውሮጳ ስሜት በኢትዮጵያ ምድር ብቻ የተወሰነ አልነበረም። በጠቅላላው የአፍሪቃ አህጉር የታየው የአውሮጳውያን ስርጎ መግባት አንዱ አካል ነበር። የአውሮጳ በአፍሪቃ መግባት ብዙ ገጽታዎች ቢኖሩትም ዋና አንቀሳቃሽ ኃይሉ ኢኮኖሚያዊ ነበር። በ18ኛው መቶ ዓመት መጨረሻ ላይ የሚመረውና የአውሮጳን ሕይወት ከመሠረቱ የለወጠው የኢንዱስትሪ አብዮት በአውሮጳና በአፍሪቃ መካከል አዲስ ግንኙነት አስከተለ። አብዮቱ ያስከተለው የምርት መትረፍረፍ በአውሮጳ ድንበር ሊገታ አልቻለም። በገፍ የሚመረቱትን ሽብጦች ለማራገፍ የአፍሪቃን ገበያ መቆጣጠሩ አማራጭ የማይገኝለት ነገር ሆነ። ስለሆነም እንደሌላው የአፍሪቃ አገሮች ሁሉ በዚህን ዘመን ወደ ኢትዮጵያ የሚመጡት የአውሮጳ መንግሥት ወኪሎች ከሁሉም በላይ የንግድ አምባሳደሮች ነበሩ ማለት ይቻላል። በ1796 የኢትዮጵያን ምድር በመርገጥ በዘመኑ የመጀመሪያው አውሮጳዊ የሆነው እንግሊዛዊው ጆርጅ አነስሌ (ጋላ ቪስካውንት ቫሊንጊያ) ሁኔታ ከዚህ የተለየ አልነበረም። በአውሮጳ ወኪሎችና በኢትዮጵያ ባለሥልጣናት መካከል በዘመኑ የተደረጉ ውሎችም ቢሆኑ ዓቢይ አንቀጻቸው የንግድ መስፋፋትን የተመለከተ ነበር። በዚህ ረገድ በ1834 በንጉሥ ሣህለ ሥላሴና በፈረንሳይው ሮቪ ዴሪኩር መካከል ተደረገ የተባለውንና ጋላ ግን ሐሰት ሆኖ የተገኘውን በ1842 በራስ ዓሊና በእንግሊዛዊው ዎልተር ፕላውደን መካከል የተደረጉትን ውሎች መጥቀስ ይቻላል።

አውሮጳውያን ወደ ኢትዮጵያ ማተኮር የጀመሩበት ሌላው ምክንያት ጸግሞ በዘመኑ እንደገና ያንሰራራውን የክርስትና እምነትን የማስፋፋት ተልዕኮ ነበር። ኢትዮጵያ ከ4ኛው መቶ ዓመት ጀምሮ ክርስቲያን የነበረች መሆኗ የአውሮጳ ሚሲዮናውያንን እንቅስቃሴ አልገታውም። ከዚያም በላይ በ16ኛውና በ17ኛው መቶ ዓመት ኢየሱሳውያን የካቶሊክን እምነት ለማስረፅ ባደረጉት ጥረት የደረሰው ጥፋትና አልቂትም ወደ ጋላ እንዲሉ አላደረጋቸውም። ያሁኑ የአገሪቱን እንቅስቃሴ ግን እንደ በፊቱ በካቶሊኮች ብቻ የተወሰነ አልነበረም።

እንዲያውም ግንባር ቀደም ሆነው ወደ ኢትዮጵያ የመጡት ዋና መሥሪያ ቤቱ ለንደን የነበረው «የቤተ ክህነት ሚሲዮናዊ ጉባኤ» የተባለው የፕሮቴስታንት ድርጅት አባላት ነበሩ። ከነዚህም ጎሳ ብለው የሚታዩት በትግራይና በቤጌምድር ይሰብክ የነበረው ሳሙኤል ጎባትና ባብዛኛው በሸዋ ግዛት ይንቀሳቀሱ የነበሩት ኢዘንበርግና ክራፕፍ ነበሩ። ከካቶሊኮች ወገን ደግሞ በር ከፋቹ ጄሴፔ ሳፔቶ ሲሆን በሱ ፈለግ የመጣው ጆዩስቲና ደ ዣኮቢስ ደግሞ በ1832 በሰሜን ኢትዮጵያ የላዛሪስት ሚሲዮንን መሠረተ። ከሰባት ዓመት በኋላ ደግሞ በደቡብ ኢትዮጵያ ሊንግራፋ የበቃው የካፑቺን ሚሲዮን መሥራች ካርዲናል ማሳያ (አባ ማሰያስ ተብሎ የሚታወቀው) ወደ አገሪቱ መጣ።

ከመንግሥት መልእክተኞችና ሚሲዮናውያን ጎን ለጎን ደግሞ ሳይንቲስቶችና አገር ቃኝዎች ነበሩ። ከነዚህም ውስጥ በምርምራቸው ጥልቀትና በጽሑፎቻቸው ብዛት የታወቁትን ጀርመናዊውን ኤድዋርድ ሩፔልንና ፈረንሳውያን ወንድማማቾችን እንቷንና አርኖ ዳባዲን መጥቀስ ይቻላል። የአውሮጳ ተመራማሪዎች ከሀገሪቱ ዕፅዋት አንስቶ እስከ ተለያዩት ብሔረሰቦች አኗኗር ድረስ የማይመረምሩትና የማይዘገቡት ነገር አልነበረም። በምርምራቸውም ያሳዩት የነበረው ትጋትና ያለመታከት ያስደነገጠው የስሜን ገዢ ደጃች ውቤ ኃይለ ማርያም እንዲህ አለ ተብሎ ይነገርለታል። «አንዱ ዕፅዋታችንን ይሰበሰባል፤ ሌላው ደግሞ ድንጋዮቻችንን። ምን እንደጠፋባችሁ አላውቅም፤ ያም ሆነ ይህ ግን እኔ አገር እንድታገኙት አልሻም።» (Rubenson, Survival, 54)

እነዚህ ከላይ የዘረዘርናቸው የአውሮጳ ትኩረት ገጽታዎች (ንግድ፣ ዲፕሎማሲ፣ ሚሲዮናዊ እንቅስቃሴና ሳይንሳዊ ምርምር) የተያያዙና ተደጋጋሪም ነበሩ። ሳይንቲስቶቹ ዕውቀት የጠማቸው ምሁራን ብቻ አልነበሩም፤ ብዙ ጊዜ በፖለቲካ ተግባርም ይሰማሩ ነበር። ሚሲዮናውያንም ቢሆኑ ብቻቸውን ሃይማኖት የሚያስፋፉ ሰባክያን ሳይሆኑ የመንግሥታቸው የሞራልና አንዳንዴም ቁሳዊ ድጋፍ ያልተለያቸው አምባሰደሮች ነበሩ። ሚሲዮናውያንም ሆኑ የመንግሥት ልዑካኑ አልፎ አልፎ የተመራማሪነት ካባ መደረባቸውም አልቀረም። ሰባኪው ክራፕፍ በሸዋና በእንግሊዝ መካከል በተደረገው ውል ድርድር ቀጥተኛ ተሳትፎ ነበረው። እንዲሁም መጀመሪያ ወደ ኢትዮጵያ የመጣው ሰር ጆርጅ አነስሌ የዕፅዋትንና ጂዎማራሬን ምርምር ከንግድ ማስፋፋት ተግባር ጋር አቀናጅቶ ነበር። ሚሲዮናዊው ተግባርና ንግድም ተነጣጥለው የሚታዩ አልነበረም። ቁስ በሄደበት ነጋዴ መከተሉ የተለመደ ነበር።

የግብፅ መስፋፋት

ይሁንና ይኸ ሁሉ የዘረዘርነው የአውሮጳውያን እንቅስቃሴ ቅድመ ዝግጅት እንጂ የአስጊነት ባሕሪ ገና አልያዘም ነበር። «የአፍሪቃ ቅርጫ» ተብሎ የታወቀው የአውሮጳውያን ግዛት የመካለል አሸቅድምድም የሚመጣው ገና በ19ኛው መቶ ዓመት የመጨረሻ ሩብ ላይ ነው። በዚህ ወቅት አውሮጳውያን ገና በዳበሳና በዳሰሳ የሚሄዱ ይመስላል ነበር። ኢትዮጵያን ይበልጥ የሚያሰጋ እንቅስቃሴ የመጣው ከሩቅ ሳይሆን ከቅርብ፣ ከአውሮጳ ሳይሆን ከአፍሪቃ ነበር።

በኢትዮጵያ የውጭ ግንኙነት ታሪክ እንደ ግብፅ ጉልህ ሥፍራ የያዘ ነገር አያውቅም። በተለይም ኢትዮጵያ ክርስትና ከተቀበለችበት ከ4ኛው መቶ ዓመት ጀምሮ የኢትዮጵያ ሊቀ ጳጳስ በእስክንድርያው ፓትርያርክ የሚሾም ግብፃዊ መሆኑ ያቺን አገር የኢትዮጵያ የውጭ ጉዳይ መሪ ተዋናይ አድርጓታል። እሁንም ከ19ኛው መቶ ዓመት መባቻ ጀምሮ ኢትዮጵያን በብርቱ የተፈታተነችት ግብፅ ነበረች። ኢትዮጵያም ይህን ለመቋቋም ባደረገችው አጻፋዊ እንቅስቃሴ ሳቢያ ለዘመናዊ ትንሣኤዋ በቃች።

በ19ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ ግብፅ ራሷ አብዮታዊ ሊባል ዘሚችል የለውጥ ሂደት ውስጥ ትገኝ ነበር። ከ1790 እስከ 1794 የቆየው የነፖሊዎን አገዛዝ አጭር ቢሆንም ብዙ አሻራዎችን ትቶ ሄዷል። ስድስት መቶ ዓመት ግብፅን ሲገዙ የቆዩትን «የማምሉኮችን» ሥልጣን የባለ ከመንገዝዙም በላይ የፈረንሣይን አብዮት ጮራ በምድረ ግብፅ መፈንጠቁ አልቀረም። ነፖሊዎንና ወታደሮቹ በተባበረ የእንግሊዝና የአቶማን ጦር ቢባረሩም ነገር እንደ ቀድሞው ሊሆን አልቻለም። አንደኛ እንግሊዝ ከዚያን ጊዜ ጀምሮ ለሕንድ ግዛቷ መሸጋገሪያ በሆነችው ግብፅ ላይ ተመሳሳይ አደጋ ዳግመኛ እንዳያንጃብ በመካከልን የውጭ ፖሊሲዋ መሠረት አደረገችው። ሁለተኛ ፈረንሣዮቹን ከምድረ ግብፅ ያባረረው ጦር ሁሉ ሲመለስ በአቶማን ሠራዊት ውስጥ የአልባኒያን ጦር መርቶ የመጣው ሙሐመድ ዓሊ የፖለቲካ አዝመራው ሰላንንው እዚያው ከተመ። በማምሉኩ መቃብር ላይም አዲስ ሥርወ መንግሥት መሠረተ። ይህ ሥርወ መንግሥት በ1944 በግማል ዐብደል ናስር እስኪወገድ ድረስ ግብፅን የገዛት ነው።

ሙሐመድ አሊ ማምሉኮችን አስወግዶ ለሥልጣኑ ደልዳላ ኢኮኖሚያዊና ወታደራዊ መሠረት ካበጀ በኋላ ወደ ውጪ ማማተር ጀመረ። መጀመሪያ ወደ መካከለኛው ምሥራቅ፣ በተለይም ወደ ሦርያ መስፋፋት ጀመረ። ይህ በእንግሊዞች ሲቀጭበት ደግሞ ራቱን ወደ ደቡብ አዞረ። ያኔ ነው ለኢትዮጵያ አስጊ እየሆነ የመጣት የጀመረው። በ1813 መካከለኛ ሱዳንን ይገዛ የነበረውን «የፋንጅ» መንግሥት ድል በማድረግ በሱዳን ላይ ቢያንስ ስድሳ ዓመት የቆየውን የግብፅን የበላይነት መሠረተ። ከዚህ በኋላ ነው የግብፅ ተስፋፊ ሠራዊትና የኢትዮጵያ ጠረፍ ገዢዎች ድንበር ላይ መጋጨት የጀመሩት። ይህን ባዲስ ጉልበት እየገፉ የመጣውን የግብፅ ኃይል ለማገድ በወልቃይት ደጃች ውቤ፣ በደምቢያ ደግሞ ደጃች ክንፉ ተሰለፉ። የክንፉ ወንድም (ባባት ወገን) የሆነው ካሃ ኃይሉም (የኋላው ቴዎድሮስ) ይህንኑ የድንበር ፍልሚያ ከወረሰ በኋላ ነው ጉልበቱም እየጠነከረ አጠቃላይ አመለካከቱም እየተለወጠ የመጣው።

የግብፅ አደጋ በምዕራብ ድንበር ብቻ ሳይወሰን በምሥራቁም የባሕር ጠረፍ አንገሮቹ ነበር። ሙሐመድ ዓሊ ዐረቢያን ሲይዝና ቀይ ባሕርን በሙሉ ሊቆጣጠር በኢትዮጵያ ላይ አዲስ አደጋ ተከሰተ። የአቶማን ቱርኮች በ1549 ምዕቀን ከያዙ ጀምረው አካባቢውን ቢቆጣጠሩም በ19ኛው መቶ ዓመት እጅግ ተጸክመው ነበር። ምዕቀንና አካባቢውን የአበሻ ግዛታችን ነው እያሉ ይመጸደቁ እንጂ ለይስሙላ መሆኑን ራሳቸውም ያውቁት ነበር። እንኳን የሩቅ አገር ግዛታቸውን ሊቆጣጠሩ የቅርቡም ከቁጥጥራቸው እያፈተለከባቸው ነበር። ስለዚህም ነበር በዘመኑ አባባል ቱርክ «የአውሮጳው ሕመም» ተብላ ትታወቅ የነበረው። የምዕቀ ግዛትም የሚተዳደረው በቱርኮች ሳይሆን መጀመሪያ እነሱ መካከል ባደረጓቸው ኋላ ግን ከቱርክ ነፃ ሆነው ከኢትዮጵያ የደጋ መሳፍንት ጋር በሰላምና እንዳንዴም ግብር በመክፈል ይኖሩ በነበሩት የአርቂቁ ናኢቦች ነበር።

በ1839 ግብፅ ምዕዋን ሙሉ በሙሉ ስትቆጣጠር ነገር መለወጥ ጀመረ። በዛለው በአቶማን ጉልበት እግር አዲስና ተስፋፊው የግብፅ ጉልበት ተተካ። የሚገርመው ግን ኢትዮጵያውያን ሁለቱንም ባንድ ዓይን ነበር የሚያዩዋቸው፤ ባንድ ስምም ነበር የሚጠሯቸው። አቶማንም ሆነ ግብፅ ለ19ኛው መቶ ዓመት ኢትዮጵያውያን «ቱርክ» ነበሩ።

ምዕራፍ ሁለት

አንድነትና ነፃነት
1847 - 1888

የመጀመሪያው ሙከራ፤ ካሣ ቴዎድሮስ

የውስጡንም ሆነ የውጪውን አደጋ፤ የሚፋለሙትን መሳፍንትም ሆነ የ«ቱርክ»ን ከበባ፤ በቅጡ ተረድቶ ለመቋቋም የመጀመሪያውን ሙከራ ያደረገው ካሣ ኃይሉ ነው። በ1847 «ዳግማዊ ቴዎድሮስ» ተብሎ ዙፋኑን ሲጨብጥ የዘመናዊት ኢትዮጵያን ልደት አበሰረ ተብሎ የሚገመተውም ለዚህ ነው። ካሣ «ቴዎድሮስ» ለመሆን የበቃው በነበሩት ልዩ የግል ባሕርያቱ ነበር። ራሱን አንድ በቢይ ተልዕኮ ለመፈጸም የታጩ አድርጎ ማየቱ፤ ወታደራዊ ችሎታውና ጽንገነቱ፤ እንዲሁም ደፋርነቱና አዲስ ሐሳብ ተቀባይነቱ ነበሩ። ራሱን በራሱ ከሽፍትነት ወደ ዐላነት ለማሸጋገር የቻለ ሰው ነበር። በዘመነ መሳፍንት ተወልዶ የዘመነ መሣፍንት ማርከሻ ለመሆን በቃ።

ይሁን እንጂ ቴዎድሮስ ከጨረቃ የመጣ ሰው አልነበረም። ትውልዱና ሰድገቱ ለኋላው የፖለቲካ ሕይወቱ መጠነኛም ቢሆን አስተዋፅዖ አድርገዋል። ለሥልጣን መቆናጠጫና ለዘመኑ ፖለቲካም መለማመጃ ትምህርት ቤት የሆነውን ቋራን (ምንም እንኳን ኋላ በራሱ ኃይል ቢያደላድለውም) ከመነሻው ባለቤትነቱን ያወጀው የቤተ ዘመዱ ግዛት ስለሆነ ነበር። በመቶኛው ዓመት መጀመሪያ ላይ ከነበሩት የዘመነ መሳፍንት ተዋንያን አንዱ የደምቢያው ገዥ ደጃች ማሩ የካሣ ዘመድ ሲሆን ቋራን ጨምሮ በየቦታው ተበታትነው የሚገኙት ግዛቶችም በጥቅል «የማሩ ቀመስ» ተብለው ይታወቁ ነበር። ደጃች ማሩ በ1820 «በክሶ በር ጦርነት» ላይ ሲወድቅ ግዛቱ ወደ ደጃች ክንፉ ተላለፈ። በጎንደር የተወለደውና አንዳንዴ ካሣ ማሩ እየተባለ ይጠራ የነበረው ካሣ ኃይሉም ወደ ቋራ የሄደው ከዚሁ ክሶ በር ጦርነት በኋላ ነው።

ካሣ ቋራ በደጃች ክንፉ ቤት አደገ። በዚህን ጊዜ ከላይ እንደጠቀስነው ግብዖች ከሱዳን ወደ ኢትዮጵያ ድንበር ለመስፋፋት የሚያደርጉትን ጥረት ዙብርቱ ይፋለሙ ከነበሩት መሳፍንት አንዱ ደጃች ክንፉ ነበር። በ1829 «ወድ ከልተቱ» በተባለ ሥፍራ በግብፅ ጦር ላይ ትልቅ ድል በመጎናፀፉም በኢትዮጵያውያን ዘንድ ስመ ጥር ሆኖ ነበር። የአባቱ ልጅ ለሆነው ለካሣ ግን ብዙም ፍቅር አያሳየውም ነበር። የዚህም ምክንያት ክንፉ ካሣን የልጆቹ ጣውንት አድርጎ ስላየው እንደነበር ይገመታል። ክንፉ «የማሩ ቀመስ»ን ለልጆቹ ለማውረስ ለነበረው ጽኑ ፍላጎት ካሣን እንቅፋት ሆኖ ስላየው የሚመለከተው በክፉ ዓይን ነበር። የማታ ማታ ግን ያ ሁሉ ልፋትና ጠላትነት ከንቱ ሆነ። ከንፉ እ.ኤ.አ. በ1839 ሲሞት «የማሩ ቀመስ» ለክንፉ ለልጆችም ሆነ ለካሣ አልሆነም። የራስ ዓሊ እናት እቴጌ መነን ወረሰችው። ያኔ ነው ካሣም በሥርዓት

ያጣውን ግዛት በጉልበቱ ለማግኘት የሽፍትነትን ጎዳና የመረጠው። ከጥቂት ጊዜ በኋላ ሌሎች እንደሱ ያከረፉ ባለሟሎችንና ተራ ቀማኞችን እየመራ በቋራ በረሃ መንቀሳቀስ ጀመረ።

የካሣ ስብዕና የታነፀው በዚህ የሽፍትነት ዘመኑ ነው ቢባል እምብዛም ከአውነት የራቀ አይሆንም። ዘላቂ የሆኑት የካሣ ባሕርያት ቅርፅ የያዙት በዚህ ዘመን ነበር። ከነዚህም ባሕርያት አንዱ ምቹትና ብልጭልጭ ነገር አለመውደድ ነው። ካሣ፣ ኋላም ቴዎድሮስ፣ የወታደሮቹን ኑሮ የሚጋራ መሪ ነበር። እንደገነዘቡ አርዕና ዘርቶ እንደ ወታደር ይዋጋ ነበር። ሌላው ባሕሪው ደግሞ ለፍትሕና ለአኩልነት መቆርቆር ነበር። እንደ ዝነኛው የእንግሊዝ ሽፍታ ሮቢን ሁድ ካሣም ከነጋዴዎች የዘረፈውን ገንዘብ ለገበሬዎች ማረሻ መግዣ ብሎ ይለግስ ነበር። በኋላ ክፉ መዘዝ ያመጣበትን የቤተ ክህነትን መራት ወርሶ ወታደሮቹን ለመቀለብ መሞከሩም የዚህ የማደላደል ስሜት አንዱ ነጻብራቅ ነው።

ከሁሉም በላይ፣ካሣ በሽፍትነት ዘመኑ ነው ከግብዎች ጋር መጋጨት የጀመረው። ቱርክ ብሎ ከሚጠራቸው ጋር ያደረገው የእድሜ ልክ ፍልሚያና ኢየሩሳሌምን ከነሱ ነፃ አወጣለሁ የሚለው ሕልምም የተፀነለው እዚሁ ኢትዮጵያና ሱዳን ድንበር ላይ ነው። በሕይወቱ ሽንፈትን ያላወቀው ካሣ የመጀመሪያውንና የመጨረሻውን ማለት ይቻላል። ወታደራዊ ሽንፈት የቀመሰው በ1840 ደባርቂ በምትባል ሥፍራ ነው። ጭፍን ድፍረትን እንጂ የጦር ሥልትና ዘመናዊ መሣሪያን ያልታደለው የካሣ ሠራዊት በግብፅ መድፍ እንደ ጭዳ ታረደ። ካሣም ለካ ይኸም አለ ብሎ የወደፊት አቅጣጫውን ለማሳሳል ተገደደ። ስልፍና መድፍ፣ እነዚህ ሁለቱ ካሣ ከደባርቂ ሜዳ ያገኛቸው ዐቢይ ትምህርቶች ነበሩ። እነሱን ያልያዘ ሠራዊትም የድል ተስፋው የመነመነ መሆኑን ተረድቶ ሁለቱንም በጁ ማድረግ የእድሜ ልክ ጥረቱ ሆነ። መጀመሪያ በግብዎች በኋላ ደግሞ በልብ ወዳጁ በእንግሊዛዊው ጆን ቤል (በኢትዮጵያዊ አጠራሩ ሊቀ መኳሰ ዮሐንስ) አማካይነት ሠራዊቱን ስልፍና የውጊያ ስልት ማስተማር ጀመረ። ካሣ ለመድፍ ያለው አክብሮትም ደባርቅ ሜዳ ላይ ተረገዘ «ሴባስቶፖል» ብሎ የጠራው መድፍ ጋፋት ፋብሪካ ሲሠራ ታላቅ ልደቱን አገኘ። ዳሩ ግን ያ ቴዎድሮስ የተመከበት መድፍ፣ ያ ከደብረ ታቦር እስከ መቅደላ አፋፍ በስንት አሳር ተጎትቶ የተወሰደው መድፍ፣ በእንግሊዞች ላይ ሳይሆን አበሻ መሀል ፈነዳ። ቴዎድሮስም የሕይወቱን ከንቱነት፣ የሕልሙን ቅዠትነት በዚህ ተረዳ።

የካሣ ስምና ዝና በቋራ አካባቢ እየገነነ ሲሄድ ባለ ሥልጣኖቹን ራስ ዓሊንና እናቱን አቴኔ መነንን ማሳሰብ ጀመረ። ከኃይል ዘዴ ይሻላል ብለውም በጦር ያገኘውን የቋራን ግዛት መረቁለት። በጋብቻ ለማሰርም የዓሊን ልጅ

*እንግሊዞች በቴዎድሮስ ላይ መቅደላ ላይ ያገኙትን ወታደራዊ ድል እንደ ድል መቀጠር ያስቸግራል። በዚያን ጊዜ ቴዎድሮስ ያለቀለት ስለነበር እንግሊዞች ያለ ጠላት ተዋጉ ማለት ይቀላል።

ተዋበችን ዳሩለት። ካሣ ለተዋበች ያለው ፍቅር ቁጫ የሆነውን ያህል ከአባቷና እናቷ ጋር ያደረገው እርቅ ግን ውሎ አላደረም። ዜና መዋዕል እሳፊው ዘንብ እንደሚተርክልን በየጁ ቤተ መንግሥት በደልና ንቀት ቢበዛበት ካሣ እንደገና የሽፍትነት ኑሮውን ቀጠለ። ዓሊና መነንም ካሣን ለማገባርክክ ጦር መላክ ያዙ። የተላከው ሁሉ ግን የሽንፈት ጽዋን እየቀመሰ መመለስ ሆነ። ከሁሉም ተረት ሆኖ የቀረው «ይኸን የኮሶ ሻጭ ልጅ አንጠልጥዬ አመጣለሁ» ብሎ የፎክረውና ተሸንፎና ተማርኮ የፋከራ ቃሉን በመራራ ኮሶ እንዲውጥ የተገደደው ደጃች ወንድይራድ ነበር። ምርኮ ግን ለንግሥቲቱ ለመነንም አልቀረላትም። ጦሯ በካሣ ጦር ተበትኖ ንግሥቲቱም ለጥቂት ቀናት የካሣ ምርኮኛ ሆኖ ነበር።

እነዚህ የመጀመሪያ የካሣ ድሎች ኋላ በዘመነ መሳፍንት አውራጆች ላይ የተገናወቱባቸውን ተከታታይ ድሎች የሚያበስሩ ነበሩ። የካሣን የጦር ጥበብ ባሕሉት በነዚህ ድሎች አማካይነትም የዘመነ መሳፍንት መሪ ተዋንያን በሚያስገርም ፍጥነት አንድ ባንድ ድል ሆኑ። መጀመሪያ ጉር አምባ ላይ (ጎዳር 191 1945) የራስ ዓሊ ታዛዥ የነበረው የጎጃሙ ደጃች ጎሹ ወደቀ። ይህ ጦርነት ከጉንደር ብዙም ባልራቀ ሥፍራ ላይ መደረጉ ካሣ ከመከላከል ወደ ማጥቃት መሸጋገሩንና የመጨረሻ አላማውም የነገሥታቱ መዲና መሆኑን አመለከተ። ከአንድ አምስት ወር በኋላ፣ በሚያዝያ 5 ቀን ደግሞ ካሣ አራት የራስ ዓሊን ደጃዘማቾች «ጎርጎራ ብችኝ» በተባለ ጦር ሜዳ ላይ አሸነፈ። ከነዚህ ሁለቱ እዚያው ጦር ሜዳው ላይ ሞቱ። ራስ ዓሊ እንዲህ አርቃትን ከቀረ በኋላ የካሣን ጦር መመከት አልቻለም። በሰኔ 26 ቀን አይሻ ላይ ጦር ተበትኖ አሱም ወደ እካት ሆድ የመመለስ ያህል ወደ የጁ ግዛት ማምለጥ ነበረበት። ከዚህ በኋላ በዞሣና በዙፋኑ መካከል የነበረው መሳናክል አንድ ብቻ ነበር፣ የስሜኑ ደጃች ሁቤ። እሱም በየካቲት 3፣ 1847 ደረሰ። ላይ የሽንፈት ጽዋ ቀመሰ። ካሣ ለመነንም ወደ ጉንደር መመለስ አለብኝ ብሎ አላመነም። እዚያው ደረሰ። ላይ ሁዜ ባላነፀው የማርያም ቤተ ክርስቲያንና ከግብፅ ባስመጣው ጳጳስ በአቡነ ሰላማ አማካይነት «ዳግማዊ ቴዎድሮስ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ» ተባለ።

እንደ ዘመነ መሳፍንት የፖለቲካ ባህል ሲሆን ኖሮ ቴዎድሮስ የሰሜን ኢትዮጵያን መሳፍንት አንድ ባንድ ድል አድርጎ ዘውድ ሲቀዳጅ «የፈለግሁት ተሟላልኝ» ብሎ በተዘናና ነበር። ግን እሱ በዚህ በቃኝ አላለም። በደረሰ። ማግስት ግንባሩን ወደ ወሎና ወደ ሸዋ አዞረ። በዚህ ድርጊቱም በሰሜን ኢትዮጵያ አድማስ ተከልሎ የነበረውን የዘመነ መሳፍንት ፖለቲካ አገደማይታጠፍ አድርጎ አሰፋው። የቴዎድሮስ የሸዋ ዘመቻ አንዱ ትልቅ ሙጡት ያንን ከጉንደር ፖለቲካ ገሸሽ ብሎ የነበረን ግዛት በማያሻማ ሁኔታ ወደ ማሰከሉ ጎትቶ ማስገባቱ ነው። ይህ ሂደት ቀጥሎና አድጎ ምኒልክ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ሲሆን ሸዋ ከድንበር ግዛትነት ወደ ማዕከልነት ልትሸጋገር በቃች።

ከሸዋ በፊት ግን ቴዎድሮስ ወሎን ማስገበር ነበረበት። በዘመኑ ከነበረው ልምድ አንፃር የቴዎድሮስ የወሎ ዘመቻ እጅግ የተራዘመ ነበር። ኩዳዴና ከራሦት ያላገደው ስድስት ወር ያህል የፈጀ ዘመቻ ነበር። የወሎዎዎች

2.1 «ሲባስቶፖል» የተባለው የዐፄ ቴዎድሮስ መድፍ በመቅደሳ አቀበት ላይ ሲገተት

አይበገሬነትና የቴዎድሮስን ጨካኝነት አፍጣው መውጣት የጀመሩት በዚሁ ዘመቻ ነበር። በፖለቲካዊም ሆነ በአካላዊ አነጋገር ወሎ የቴዎድሮስ መቀበሪያ ሆነች። ጉድጓዱን መማስ የጀመረው ግን እሱ ራሱ ከዚሁ ከመጀመሪያው ዘመቻ ጀምሮ ነው። መቀጣጫ ይሆናል ብሎ የጀመረው እጅና አግር የመቁረጥ ፈሊጥ የማታ ማታ ሰፊ የሕዝብ አመፅ አስነሣበት። ዘመቻው በመስከረም መጀመሪያ ላይ መቅደሳ ሲያዝ ሰጊዜው አበቃ። ከዚያን ጊዜ ጀምሮ ነው መቅደሳና የቴዎድሮስ ሕይወት መያያዝ የጀመሩት። መቅደሳ የቴዎድሮስ የዘመናዊ መግግሥት መፈተኛ ላቦራቶሪ ነበረች። መቅደሳ ቴዎድሮስ በግራ በቀኝ ከተዋከበና ድፍን ኢትዮጵያ ካመፀበት በኋላ ቀስሎን እንደሚልስ አንበሳ ያፈገፈገባት ዋሻው ሆነች። ከሁሉም በላይ መቅደሳ በ1860 የእንግሊዝ ወታደሮች እጁን ለመያዝ ሲጣደፉ የተከታይ ትውልድን ስሜት በማረከና እስካሁንም በሚማርክ ድርጊት የገዛ ሕይወቱን ያሳለፈባት መድረክ ነች።

አምስት ወር ያህል የፈጀው የሸዋው ዘመቻም እንደ ወሎው የተራዘመ ነበር። መንዝ፣ ግድምና ኤፍራታ አሜን ብለው ሲቀበሉ የቀሩት የሸዋ ግዛቶች ከሃህለ ሥላሴ ልጆች አንዱ በሆነው ወይፋ እየተመሩ ተቃውሟቸውን ቀጠሉ። በዚህ ሁሉ መሀል ንጉሡ ኃይለ መለኮት በድንገተኛ ሕመም ሲሞት የቴዎድሮስና የሸዋ መኳንንት ዓይን በንጉሡ ልጅ በምኒልክ ላይ አተኮረ። ቴዎድሮስ ምኒልክን ለመያዝ ሲያባርር መኳንንቱ ላለማስያዝ ሲሸሹ ቆይተው በነጻ 1848 «በረከት» ላይ ቴዎድሮስ ድል አድርጎ ንጉሣዊ ምርኮውን ይዞ ተመለሰ። በሸዋም ላይ የኃይለ መለኮትን ወንድም ኃይለ ሚካኤልን በመርዕድ አዝማችነት ማዕረግ ሾመው። ቴዎድሮስ የሸዋ መሳፍንት ከሃህለ ሥላሴ ጀምሮ የሚጠሩበትን የንጉሥነት ማዕረግ ሽሮ ቀድሞ ይጠሩበት የነበረውን ዝቅተኛውን የመርዕድ አዝማችነት ማዕረግ እንደገና ማደሉ የወደፊት ዓላማውን የሚጠቁም ነው። «በኢትዮጵያ ምድር ካንድ በላይ ንጉሥ አይኖርም፤ ያም ንጉሥ እኔ ነኝ» ለማለት የፈለገ ይመስላል። ይሁንና የቴዎድሮስ የሸዋ ድል ጊዜያዊ ነበር። ገና ፊቱን መለስ ከማድረጉ ወይፋ ሃህለ ሥላሴ አመፁን ቀጠለ። በጎጃምና በሰሜንም ቴዎድሮስን የጠበቀው አመፅ ነበር። ስለሆነም የቴዎድሮስ የሸዋ ዘመቻ የመጀመሪያው ምዕራፍ ወታደራዊ ድሎቹ ሁሉ ማሳረጊያ የሆነውን ያህል የውድቀቱም መጀመሪያ ነበር ማለት ይቻላል። ታሪክ በእንዲህ ዓይነቱ አንቀጥልሽ የተመላች ናት።

ቴዎድሮስና ዘመናዊ ሥልጣኔ

ፕሮፌሰር ዶናልድ ክራሚ የቴዎድሮስን ሕይወትና ገጸ ባሕርይ ሲገመግም «ማኅበራቱና መተንተኑ ቢጎለውም የዘመናዊ ሥልጣኔ ሐሳብ የገባው የመጀመሪያው የኢትዮጵያ ንጉሥ ነበር» በማለት ጽፏል። ይህ ማለት ከቴዎድሮስ በፊት የነበሩት ነገሥታትና መሳፍንት አንዳንድ የዘመናዊ አሠራር ሐሳቦች ሳይገለጽላቸው ቀርቶ ነው ማለት አይደለም። እንደ ቴዎድሮስ ግን በስፋትና ያለመታከት ሐሳቡን ግብ ለማድረስ የጣረ ንጉሥ አልነበረም። ይሁን እንጂ ቴዎድሮስ ሀገሪቷን በዘመናዊ መንገድ ለመምራት የሚያስችለውን ጎድፍ በደንብ ካለመቅረፁም ሌላ በሚወስዳቸው ተቃራኒ እርምጃዎች ምክንያት ከዓላማው ሊደናቀፍ በቃ። የሚያደርጋቸውም የለውጥ መከራዎች በዳበላ እንጂ ሁለገብ የሆነ የለውጥ ፕሮግራም ተከትሎ አልነበረም። ከዘመነ መሳፍንት የወረሰው ማህበራዊና ፖለቲካዊ መዋቅር ብዙም ሊያራምደው አልቻለም። ስለሆነም የጀመራቸው ወታደራዊና አስተዳደራዊ ለውጦች የኢኮኖሚና የቴክኖሎጂ መሠረት ስላልነበራቸው አየር ላይ ተንጠልጥለው ቀሩ። የአውሮጳውያንን የቴክኒክ እርዳታ ለማግኘት አጥብቆ በሚፀገም የሚሰማው አላገኘም። በመጨረሻም ቴዎድሮስ ብቸኛና ግራ የተጋባ የለውጥ ሐዋርያ ሆኖ ቀረ።

ቴዎድሮስ ይከተል የነበረውን የአስተዳደር ፖሊሲ ስንመረምር ባንድ በኩል የዘመነ መሳፍንት ማነቆ ምን ያህል ጠንካራ እንደነበርና በሌላ በኩል

ደግሞ ቴዎድሮስም ራሱ ተለዋዋጭ እንደነበር እንረዳለን። እንደሚታሰበውና እንደሚነገረው ቴዎድሮስ የአካባቢ ሥርወ መንግሥታትን በደፈናው አልሻረም። እንዲያውም አብዛኛውን ጊዜ ከነዚያው ሥርወ መንግሥታት አባላት ውስጥ በተቻለ መጠን ተቀናቃኝ የማይሆኑትን እየመረጠ የአባቶቻቸውን ግዛት መረቀላቸው። ለምሳሌም ትግራ ላይ የአጋሜውን መሪ የደጃች ሱባጋዲስን ልጅ ካሣን ሲሾም፤ ወሎ ላይ ደግሞ በተከታታይ የአካባቢው መሪዎች ተወላጆች የሆኑትን ደጃች ሊበን አመዴንና አመዴ ዓሊን (የታወቀው የወርቀትን ልጅ) አስቀመጠ። መቅደላን ብቻ ምናልባት ለራሱ የዘመናዊ አስተዳደር ዓላማ እንዲመቸው ብሎ ከቅርብ ተከታዮቹ አንዱ ለሆነው ለግራዝማች ዓለሜ ሰጠ። በሸዋም ቢሆን ምንም እንኳ ቀርቶ የነበረውን የመርዕድ አዝማች ማዕረግ እንደገና ሥራ ላይ በማዋል የሸዋን መሳፍንት ልካችሁን ዕውቁ ያለ ቢመስልም፤ ኃይለ ሚካኤልን በመሾሙ የሣህለ ሥላሴን ሥርወ መንግሥት አጸደቀው እንጂ አልሻረውም። ለአካባቢ ገዢዎች ከመጀመሪያው ሥልጣን ላለመስጠት የወሰነው በጎጃም ብቻ ይመስላል። ቴዎድሮስ ከጦር መሪዎች አንዱ የሆነውን እንግዳን ነው በራሱነት ማዕረግ የጎጃም ሹም ያደረገው።

ይህ ቴዎድሮስ የተከተለው የአስተዳደር ፖሊሲ በደፈናው ሲታይ የዘመነ መሳፍንትን የመከፋፈል ስሜት የሚያጠናክር መስሎ ይታያል። ከዘመነ መሳፍንት ግን የሚለይበት አንድ ዋነኛ ጉዳይ አለ። ይኸውም ከቴዎድሮስ በፊት ገነው የነበሩት መሳፍንት የጉንደሩ ንጉሠ ነገሥት ያጸደቃቸው ሳይሆን በራሳቸው ጉልበት ግዛታቸውን የያዙ ሲሆኑ በቴዎድሮስ ዘመን ግን በአካባቢያቸው የፖለቲካ መሠረት ቢኖራቸውም በንጉሠ ነገሥቱ የተሰየሙ መሆናቸው ነው። ይሁንና ቴዎድሮስ የራሴ ሰዎች ናቸው ያላቸው ታማኝ ሆነው አልተገኙም። ቀደም ያለ የፖለቲካ መሠረት የነበራቸው ሹማምንትም ለማመፅ አልቸኩሉም። ነገሩ የተገለበጠሽ ሆኖ እንግዳና ዓለሜ ቴዎድሮስን ከዱ። በተለይም የዓለሜ መከዳት ቴዎድሮስን በጦር ፍላጻ የተወጋ ያህል እንደተሰማው ሲነገር የቆየ ነው። ባንዱ የሸዋው መርዕድ አዝማች ኃይለ ሚካኤል ዓመታዊ ግብርን በሥርዓት እንደከፈለ ኖረ። ደጃች ካሣ ሱባጋዲስ ደግሞ ከዚህም የላቀ የታማኝነት ተግባር ፈጸመ። በቴዎድሮስ ላይ አምያ ከነበረው ከስሜኑ አገው ንጉሤ ተከታዮች አንዱ ጌታውን ያስደሰተ መስሎት የቴዎድሮስን አንገት ቆርጭ አመጣልሃለሁ ብሎ ፎክሮ ነበር። ቀን ሲጥለው ይኸው ፎካሪ በካሣ እጅ ወደቀና ካሣም ያን የለፈለፈበትን ምላስ ቆርጦ ለቴዎድሮስ ላከለት። ካሣ ይህን ሲያደርግ ባንድ በኩል ለደጃች ውቤ ተወላጅ ለሆነው ለአገው ንጉሤ ያለውን ጥላቻና በሌላ በኩል ደግሞ ለቴዎድሮስ ያለውን ባለውለታነት ለመግለጽ የፈለገ ይመስላል። የደጃች ውቤ እስረኛ ሆኖ ወገቡ እስኪጎብጥ የማቀቀውን ካሣን ከደረሰጌ ድል በኋላ ከእስር ነፃ ያወጣው ቴዎድሮስ ነበርና።

ቴዎድሮስ ከትግራይ የሚያገኘው ግን ለፍላፊ ምላስ ብቻ ሳይሆን በብዙ ሙቶ ሺ ብር የሚቆጠር ግብርም ነበር። እንዲያውም ዋና የገቢ ምንጩ የሚመጣው ከዚሁ አካባቢ ነበር ማለት ይቻላል። በቅርብ የተገኙ የቴዎድሮስ የግምጃ ቤት ሰነዶች እንደሚያስረዱት በያመቱ ወደ ሁለት መቶ ሺ ማርትሬዛ ብር የሚጠጋ ገቢ ያገኝ ነበር። ይህም ከበጌምድር ከሚያገኘው ሃምሳ ሺ ብር ሲነፃፀር አራት እጅ የላቀ ሆኖ እናገኘዋለን። ከዚህም ውስጥ ከሠላሳ አምስት ሺ ብር በላይ የሚመጣው የቴዎድሮስን ልጅ አልጣሽን ካገባው የሽሬና ዐድዋ አካባቢ ገዢ ከደጃች ባርያው ጳውሎስ፤ ሠላሳ ሁለት ሺ ያህል ከሐማሴንና ሠራዬ ገዢ ከደጃች ኃይሉ ተወልዶ መድኅን፤ ከአሥራ ሰባት ሺ በላይ ደግሞ ከአካለ ጉዛይ ሹም ከባሻ ገብረ እግዚ ነበር።

የቴዎድሮስ ለውጥ የማምጣት ፍላጎት ጎልቶ የወጣው ከአስተዳደር መስክ ይልቅ በወታደራዊ መስክ ነው። ወታደራዊ ኃይልና የፖለቲካ ሥልጣን ምንጊዜም ተወራራሽ በመሆናቸው፤ አገር አሠለጥናለሁ ያለ መሪ ሁሉ መጀመሪያ የሚያተኩረው በጦር ሠራዊቱ እንደሆነ ተደጋግሞ የታየ ነገር ነው። ከቴዎድሮስ ቀደም ብለው የነበሩ የኢትዮጵያ ነገሥታት እንኳ ከአውሮጳውያን ነገሥታት ጋር ያደረጓቸው የደብዳቤ ልውውጦች እንደሚያሳዩት የመጀመሪያ ጥያቄያቸው ከዘመናቸው ወታደራዊ ቴክኖሎጂ እንዲያቋርጧቸው ነው። የዘር ሐረግ መዞ ሳይሆን በወታደራዊ ጡንቻ ሥልጣን ለተቀዳጀው ቴዎድሮስ የወታደራዊ ኃይል ወሳኝነት ከቶ የተሰጠ ሊሆንበት አይችልም። ስለዚህም ሥልጣኑን ለማዳበር ሠራዊቱን በሦስት አቅጣጫዎች ማሻሻል አለብኝ ብሎ ተነሣ፤ በአደረጃጀት፤ በሥነ ሥርዓትና በጦር መሣሪያ። ይሁንና በሌሎች መስኮች እንደታዩት ሁሉ በዚህም መስክ ቴዎድሮስ ያደረጋቸው የመሻሻል ሙከራዎች ቀጣይነትና ሁለገብነት የጎደላቸው ነበሩ።

በአደረጃጀት በኩል ቴዎድሮስ ለማድረግ የፈለገው ዐቢይ ለውጥ ተጠሪነታቸው ለመሳፍንቱ የነበረውን የተበታተኑትን ሠራዊቶች ባንድ አገር አቀፍ ብሔራዊ ሠራዊት መታካት ነው። በዚህም መሠረት ከተለያዩ ግዛቶች የመጡ ወታደሮች ባንድ ፊደመንት ተሰልፈው እንዲዋጉ በማድረግ ከጠባብ የአካባቢ ስሜት ተላቀው ሰፋ ያለ አመለካከት እንዲኖራቸው ለማድረግ ሞከረ። ከዚያም በላይ የዐሥር አለቃ፤ ያምላ አለቃ፤ የሺ አለቃ የሚባሉ አዳዲስ የማዕረግ ስሞች በመፍጠር እስካለገበት ጊዜ ድረስ በግልጋሎት የቆየውን የሥልጣን ተዋረድ መሠረተ። ሌላው ቴዎድሮስ በአደረጃጀት በኩል ያመጣው ለውጥ ወትሮ ሠራዊቱን ያጅበው የነበረውን ጀሌ (የቤት ሠራተኛ፤ አሽከር፤ ወዘተ) በመቀነስ የሠራዊቱን በፍጥነት የመንቀሳቀስና ባጠቃላይም የውጊያ ችሎታ ማዳበር ነበር። ስለልኩም ሆነ ስለአከፋፈሉ በውል የታወቀ መረጃ ባይኖርም ለሠራዊቱ ደመወዝ በመቆረጥ ወታደር በየባላገሩ ቤት የመምራትን አስከፊ ሥርዓት ለማስቀረትም ሞክሮ ነበር ይባላል። በመጀመሪያዎቹ ዓመታት፤ የፍትሕ ስሜቱ በጭፍን ጭካኔ ከመታወሩ በፊት፤ ወታደሮቹ ገበሬውን ሲዘርፉ ያለርጎራጌ ይቀጣል። አንዳንዴ ወታደሮቹ ገበሬውን እየዘረፉ ቢያስቸግሩት ዙፋኑን ለመልቀቅም ይቃጠላል፤ ሌላ ጊዜ ግን፤ የወሎ አማዕያን የሌሊት ዘቦቹን

ገደለው በቅሎዎችን ቢነዳበት በበቀል አርምጃ ወታደሮች አካባቢውን እንዲዘርፉ ይፈቅድላቸዋል።

ሌላው እስከ መጨረሻው የቴዎድሮስን ሕሊና የማረከው ነገር ወታደራዊ ስነሥርዓት ነው። ከደባርቅ ውጊያ የቀሰመው አንዱ ትምህርትም ይኸው ነበር። ዳሩ ግን ሥነሥርዓትን በመቀጣጫነቱ እንጂ በአዎንታዊ ገጽታው ብዙም አልተገነዘበውም ነበር። በመጀመሪያው የወሎ ዘመቻው ወቅት የገዛ ወታደሮች ያለፈቃድ ተዋግተው ሰው ስለሞተና የጦር መሣርያ ቢማረክባቸው እጅና እግራቸው እንዲቆረጥ አዘዘ። ሽዋም ሲደርስ ዓመት ያህል በዘመቻ የቆየው ሠራዊት በመታከት ማጉረምረም ሲጀምር አርባ ሰዎችን የሚሆኑትን እኩሌታዎች በሰይፍ ተቆራርጠው እንዲሞቱ የቀሩት እንዲረሹ አደረገ። የአድማው ቀንደኛ መሪዎች የተባሉት ሁለቱ ደግሞ እጅና እግራቸው ተቆርጦ እንዲሰቀሉ አደረገ። ይህ ሁሉ መዓት የወረደው በሠራዊቱ መሀል «ንጉሡ ከሽዋም አልፈው ገና አየሩሳሌም ሊያዘምቱን ነው» የሚል ወራ ስለተናኘ ነበር። በርግጥም በዚያን ጊዜ ከጉንደር ሸዋ ድረስ መጥቶ መዋጋት አየሩሳሌም ድረስ መሄድን መስሎ ሊታይ በመቻሉ የሠራዊቱ ሥጋት መሠረተ ቢስ አልነበረም። እንዲህ ዓይነቱ የመቀጣጫ አርምጃ ግን ስነሥርዓትን ሳይሆን አመፅን ነው የወለደው። በ1860 ቴዎድሮስ ለድል አድራጊው የእንግሊዝ ጦር መሪ ለርበርት ኖፒየር የጻፈው የሰንብት ደብዳቤ ይህ ዕድሜ ልኩን የተመኘው ስነሥርዓት ምን ያህል የማይጨበጥ ጉም ሆኖበት እንደቀረ ያስረዳል። «ያገራ ሰው ገበር፣ ሥራት ግብ ብዩ ብለው እምቢ ብሎ ተጣላኝ። እናንተ ግን በሥራት በተገዛ ሰው አቸነፋችሁኝ»።

የቴዎድሮስ ወታደራዊ ለውጦች ሦስተኛ ገፅታ ደግሞ ሠራዊቱን በዘመናዊ መሣሪያ የማስታጠቅ ፅኑ ፍላጎት ነው። አርግጥ በግዥም ሆነ በምርኮ ቴዎድሮስ ብዙ የጦር መሣሪያ ማክበት ችሎ ነበር። የሱ ምኞት ግን ከውጭ የተሠራውን መሣሪያ በዚህም ሆነ በዚያ ማግኘቱ ሳይሆን ባገር ቤት ለማፍራት ነበር። ይህም ፍላጎት ገና በደባርቂ ውጊያ ማግስት ነበር ገዛድ የወጣው። የግብያችን መድፍ አይበገራነት በተከታዮቹ መስዋዕትነት ከተገነዘበ በኋላ ግንድ ፈልፍሎ ባሩድ በመቅበር ከሩቅ የሚፈነዳ መድፍ ለመሥራት ሞከረ። ይህንንም ሥራ ላይ ለማዋል አየተዘጋጀ እያለ ከወታደሮቹ አንዱ በጠላት እጅ ወድቆ ሲመረመር ሥቃይ ቢበዛበት ምስጢሩን ስላወጣ የዚህ የመጀመሪያ ሙከራ ውጤት ሳይታወቅ ቀረ። በኋላም ቴዎድሮስ የውጭ መንግሥታትን ያለመታከት ይወተውት የነበረው መሣሪያ ስጦት በማለት ሳይሆን ኢትዮጵያውያንን መሣሪያውን የመሥራት ጥበብ የሚያስተምሩ ጠባባን ላኩልኝ እያለ ነበር።

የዚህ መሣሪያ የመፈብረክ የማይታጠፍ ዓላማ ማሳረጊያውም ጋፋት ሆነ። ደብረ ታቦር አጠገብ የምትገኘዋ ይህች ሥፍራ ከማንኛውም ሥፍራ ይልቅ የንጉሡ ዘመናዊ ሥልጣኔን የማስፋፋት ዕቅድ አምባ ሆነች። በተጨማሪም ጋፋት ንጉሡ ከአውሮጳውያን ሚሲዮናውያን ጋር የነበረው የሄድ መለስ ግንኙነት ነጻነቱን ነበረች። ሚሲዮናውያኑ የመጡት ወንጌል እንሰብካለን፣ ፍቅር

እነሰፋለን ብለው ነበር። ሺ ከአምስት መቶ ዓመት ክርስትናን ተቀብሎ በቆየ አገር ወንጌል እንሰብካለን ማለት ግን ለቴዎድሮስ አጉል መመዳደቅ ሆኖ ታየው። «እኔ የምፈልገው ሳይንሳችሁን እንጂ ሃይማኖታችሁን አይደለም» አላቸው። ቢጋፋት ትምህርት ቤት ከፍተኛ ወጣት አትዮጵያውያንን የቀለምና የሙያ ትምህርት እንዲሰጧቸው አዘዘ። ሚሲዮናውያኑም የረሱትን የሳይንስ ትምህርት እየከለሱ ከብዙ ሙከራ በኋላ ንጉሡ የፈለጋቸውን መሣሪያዎች መስራት ጀመሩ።

ቴዎድሮስ ለዘመናዊ የጦር መሣሪያ ያለው ክፍተኛ ግምት መቅደላ ዛቋቋመው መሣሪያ ግምጃ ቤት ይታይ ነበር። በሥርዓት የተጠበቁት ሰነዶች እንደሚያስረዱት በዚህ ግምጃ ቤት 15 መድፎች፣ 7 መንጀረቆች፣ 11063 ልዩ ልዩ ጠመንጃዎች፣ 875 ሽጉጦችና 481 ሳንጃዎች፣ እንዲሁም 555 የመድፍና 11563 የቀላል መሣሪያ ጥይቶች ይገኙ ነበር። ይሁን እንጂ የጋፋት የዘመናዊ ሥልጣኔ መዲናነት ከጅምሩ ብዙ ለማለፍ አልቻለም። በዘመናዊ የእጅ ጥበብ የሰለጠኑ አትዮጵያውያን ባለሙያዎች ለማፍራት የነበረው ዕቅድ እምብዛም አልተሳካለትም። በሚሲዮናውያኑ የሚሠለጥኑት ከገብረተሰቡ በሃይማኖት፣ በብሔረሰብ ወይም በኑሮ ደረጃ የተገለሉት ክፍሎች (ለምሳሌ ሙስሊሞች፣ ፈላሽች፣ የኦሮሞ የጦር ምርኮኞች) መሆናቸው ነገሩ ወትሮም ከነበረው የእጅ ሙያን ለተናቁ የገብረተሰብ ክፍሎች ከመተው ባህል ብዙም ራቅ እንዳላለ ያሳያል። በጋፋት መሣሪያ ፋብሪካ የተሠሩት መሣሪያዎችም በጦር ሜዳ ብዙም ልዩነት ማምጣት እንዳልቻሉ ቀደም ተብሎ እንደተገለፀው ከ«ሌባስቶፖል» ፅጣ ተረድተናል።

ሌላው ቴዎድሮስ ለውጥ ለማምጣት የፈለገበት ጉዳይ የባርያን ንግድ በተመለከተ ነበር። ከሸዋ ዘመቻ መለስ በጎጃም ሲያልፍ ባሶ ገበያ የተከሰሰውን ባርያዎች አይቶ ሁሉም አርነት እንዲያገኙ ካደረገ በኋላ ወዲያውኑ ቅጽበታዊ ውሳኔ ለመስጠት ባለው ልዩ ችሎታ ሴትና ወንድ እያፈጣጠመ አጋብቷቸዋል። ይህ በመላ ግዛቱ የባርያ ንግድ መከልከሉን የደነገገበት ዐዋጅ መቅድም ነበር። እንዲሁም በቃሉ (ወሎ) ወታደሮቹ በምርኮ ያገኟቸውን ባሮች እንዳይሸጡ አግዷቸዋል። የባርነትን ሥርዓት ግን ስር የሰደደ በመሆኑ ይመስላል ቴዎድሮስ ጨርሶ ለማስወገድ አልሞከረም። እንዲያውም የወሎው መሪ አመዴ በሽር አምባ በሽምቅ ውጊያ ሲያዋክበው ተበሳጭቶ ወታደሮቹን የአመዴን ተከታዮች በሙሉ እየያዙ ለባርነት እንዲዳርጓቸው ፈቅዶላቸዋል።

በባህል ረገድ የቴዎድሮስ ዘመነ መንግሥት የአማርኛ ቋንቋ ያበበበት ወቅት ነበር። የንጉሡን ደብዳቤዎች ከቀደሙት መሳፍንት ደብዳቤዎች ጋር ስነነፃዕር አማርኛ የቱን ያህል እንዳደገ መገንዘብ አንችላለን። በተለይም የዜና መዋዕል ጸሐፊው የደብተራ ዘነብ አማርኛ በቃላቱ ውበትም ሆነ ባጫጭር በረፍተ ነገሮች ሐሳብን አሳምሮ የመግለጽ ችሎታው የዘመናችን የአማርኛ አጻጻፍ ስልት በር ከፋች ተብሎ ሊቆጠር ይችላል።

እንደማናቸውም ዘመናዊ ሥልጣኔን ሀገሩ ማስገባት የሚች መሪ ቴዎድሮስም ሥር ነቀል የሆኑ ለውጦች ለማምጣት ደልዳላ የፋይናንስ መሠረት እንደሚያስፈልግ ተገነዘበ። ይህንን አደርጋለሁ አፈታለሁ ሲልም ነው ከቤተ ክህነት ጋር የተጋጨው። ይህም ግጭት የፍጻሜው መጀመሪያ ሆነ። ቴዎድሮስ ከጥንቱም ለካህናት ብዙ ፍቅር አልነበረውም። «አረግራጊ፣ አቴና ወጊ፣ ወገቡን ሰባቂ» እያለ ይዘልፋቸውም እንደነበር ሲወርድ ሲዋረድ የመጣ ወግ ነው። ቴዎድሮስን የእግዚአብሔር መልእክተኛ አርጎ የሚያየውና ፕሮቴስታንት በመሆኑ ደግሞ ለካህናቱ ልዩ ጥላቻ የነበረው ዘንብ የንጉሡንና የካህናቱን ተሳራሪ ስነ ምግባር እንዲህ ሲል ይገልፀዋል፤

የዚህ ዘመን ካህናት በእውነት አልተከራከሩም ስለ ምድራዊ ንብረታቸው ነው እንጂ የነዚያን ስራቸው ምንዘር አስማት ስካር። የዚህን ዓለም ክብር ጓጥና ኩራት የማገላት ዘፈን ለሰው ለመታየት። ብርን ለማግኘት ነው። ቀን ቀን የሰውን ስራ ይሰራሉ የየሱስ ክርስቶስን ወንጌል ይሰብካሉ የሚሰማቸው የለም። ለሊት ከጋለሞታ ያድራሉና።... ይህንን ሁሉ ክፋት ባየ ጊዜ እግዚአብሔር በሀበሽ ላይ ንጉሥ ቴዎድሮስን አስነሳ ምንዘር የማይወድ። ገንዘብ ሐሰት ሥርቆት የማይወድ ሽፍጥንም ሁሉ የማይወድ። እግዚአብሔርን የፈራ። እጅግ የሚሰጥ እንግዳ የወደደ ለታመመ የሚያዘን። በእንዲት ሴት የቀረበ፤ [ዘንብ፤ 4-5]

በተጨማሪም ቴዎድሮስ የቤተ መንግሥትን ብቻ ሳይሆን የቤተ ክህነትንም አሐዳዊነት ለማረጋገጥ ታጥቆ የተነሣ መሪ ነበር። ከዓላማዎቹ አንዱ ለሁለት መቶ ዓመታት ያህል ክርስቲያኑን ሲያምስ የቆየውን የእምነት ልዩነት አስወግዶ ለቤተ መንግሥት ጠንካራ አጋር መሆን የምትችል ቤተ ክህነትን መመሥረት ነበር። ለጥቂት ዓመታትም ይህ ዓላማው የተሳካ መስሎ ነበር። አሉም ጳጳሱ አቡነ ሰላማ የሚከተለውን የተዋሕዶ እምነት ተቀብሎ፤ ጳጳሱም ቴዎድሮስ በጦር ኃይል ሊያዘው ዙፋን ቡራኬውን ሰጥቶ፤ ጥቂት ዓመታት በስምምነት ቆዩ። ግን ይህ የትብብር መንፈስ ዘለቂታ አላገኘም። ቴዎድሮስ ከዜጎቹ ሁሉ የሚጠብቀውን ፍጹም ታዛዥነት ከካህናቱም ይጠብቅ ነበር እነሱ ደግሞ በአንደኛ ደረጃ የእግዚአብሔር አገልጋዮች ነን ባዮች ስለነበሩ፤ ከጥቂት ጊዜ በኋላ የቴዎድሮስና የካህናቱ ግንኙነት የማይፈታ የፖለቲካና የኢኮኖሚ ቅራኔ ውስጥ ገባ። ይህ የአስተሳሰብ ልዩነት የቂሶችን ጥምጥም አስመልክቶ በተነሣው ክርክር ተከሰተ። ይህን ድራማ ደብተራ ዘንብ እንዲህ ሲል ይዘግበዋል፤

ንጉሡ ካህናቱን ጥምጥም ጠምጥመው እንዳይቀርቡ በፊታቸው ከልክለው ነበርና፤ ካህናቱም ጥምጥም ክብራችን ነው ይበይነልን

አሉ። ንጉሥ ቴዎድሮስም መለሱ አሉም ከታቦት በገባችሁ ጊዜ ስለምን ጥምጥማችሁን ታወልቃላችሁ አሏቸው ካህናቱም እግዚአብሔር አድርቦታልና ብለን ነው አሉ። ንጉሡም በኔ እግዚአብሔር አላደረብኝም። እግዚአብሔር በእኔ አድር አይደለም የሚገዛ ባሉ ጊዜ። ካህናቱም

አዎን አሉ። ንጉሡም እንግዲያው ምነዋ አሉ። ያን ጊዜውንም እኔ ሥራት አስተምራችሁ ብዬ ነው እንጂ ጠምጥሙ ብለው በየጥላቸው። [ዘንብ፤ 27]

ዋናው ግጭት ግን በመሬት ጉዳይ ነው የመጣው። አሁንም ይህን መሠረታዊ የአመለካከት ልዩነት ዘንብ እንዴት አርጎ እንደሚያብራራው እንይ፤

ከዚያም ወዲያ ካህናቱ ወደ ንጉሥ ቴዎድሮስ ጮኹ። እያባትህ ብለው እዋጁ ተናገሩ እኛንም እንደ ጥንት እንደ ነገሥታቱ ያኑሩን አሉ። ንጉሥ ቴዎድሮስም መለሱ አሏቸውም እኔ ምን ልብላ ሠራዊቱንስ ምን ላብላው። እኩሌታውን የመስቀል መሬት እኩሌታውን እሪም ገዳም እያላችሁ ወስዳችሁት ባሉ ጊዜ። አንዱ ካህን መለሰ አለም። አራት ወር በጉንደር ተቀምጠው አርማጭሆን ጸገዴን ወልቃይትን ስሜንን ትግሬን ይብሉ አላቸው። ዓራት ወር በዓሪንጎ ተቀምጠው በጌምድርን ላስታን የጁን ወረራመናን ወሎን ሸዋን ይብሉ። ዓራት ወር ይባባ ላይ ተቀምጠው ሜጫን እገውን ጸሞትን ጉጃምን ይብሉ። እንደ ጥንት ባለ ጊዜ ንጉሡ መለሱ አሉም። እኔ ብቻዬን በሆንሁልሽ ጊዜ እንደ አጤ አያሉ በሻሽ አንቀሻ ልትገድድኝ።[ዘንብ፤ 28]

የካህናቱን ተቃውሞ በማጤን አራት ዓመት ካመነታ በኋላ ንጉሡ ካህናቱ ከሚያስፈልጋቸው በላይ ነው ብሎ የገመተውን መሬት በእጅ ብሎ በመውሰድ ለገዢዎች አከፋፈለ።

ቴዎድሮስና የውጭ አገር ሰዎች

ቀደም ብለን እንደጠቀስነው ቴዎድሮስን በአትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ልዩ ሥፍራ የሚያሰጠው የውስጥ ችግሮችን ለመፍታት ባደረገው ጥረት ብቻ ሳይሆን ከውጭ የሚመጣውን አደጋም ሆነ ዕድል ተረድቶ ዐጸፋውን በመመለሱ ነው። በአትዮጵያ ላይ የሚያንዣብቡ የውጭ ኃይሎች ሁለት ነበሩ፤ ግብፅና አውሮጳ። ነገር ግን የውስጥና የውጭ ሁኔታዎቹ የተያያዙ እንደሆኑ ሁሉ የግብፅና

የአውሮጳ አውነታም ተደጋጋፊ ነበር። የቴዎድሮስ የውጭ ፖለቲካ መሠረት የአውሮጳን እርዳታ ማግኘት ነበር ቢባል ከውነት የራቀ አይሆንም። ንጉሡ የሚፈልጋቸውን የውስጥ ሰውጦች ለማምጣትም ሆነ የ«ቱርክ»ን እደጋ ለመቋቋም ይህ እርዳታ ወላኝ ነው ብሎ አመነ። ባንዳሩም አውሮጳውያን በዓለም አቀፍ ፖለቲካ ለቱርኮች የሚያደርጉት እርዳታ ከፍተኛ የመንፈስ ሽብር ፈጠረበት። እ.ኤ.አ ከ1853 እስከ 1856 በተደረገው በዓለም የታወቀው «የክራይሚያ» ጦርነት ክርስቲያኖቹ ፈረንሳይና እንግሊዝ ከሙስሊሙ የአቶማኝ ቱርክ መንግሥት ጋር አብረው አርቶዶክስ የሆነችውን ሩሲያን እንዴት ሊወጉ እንደባቱ ከቶ ሊገባው አልቻለም። የቴዎድሮስ ስሌት የሃይማኖት ሲሆን፤ የአውሮጳ መንግሥታት ግን የቁሳዊ ጥቅም ነበር። ስለዚህም እነዚህ ለሩሲያ ያልተኙ ለኒስ ምን ያስተማምናሉ የሚል ሥጋት ቴዎድሮስን ያባንነው ነበር። የእንግሊዙን ቆንስል ካፒቲን ካሜሩንን አስር አገሪቱን ለወረራ ራሱንም ለሞት ያበቃው ከዚሁ ከ«ቱርኮች» ጋር ያሴሩባቸዋል ከሚል ጥርጣሬ ተነሥቶ ነው። ይህንንም ጥርጣሬውን ለእንግሊዝ መንግሥት ልዑክ ለካፒቲን ራሳም በ1858 በጻፈው ደብዳቤ እንዲህ ሲል ይገልፀዋል፤

ቱርኮች አገሪን ይዘውብኝ ባላንጋራ ሁነውኛልና መርከብ የለኝ በባህር አልቸላቸውም በእግዚአብሔር ኃይል የምሠደውን በረከት ሉሌየን የሚቀበለኝ ሰው ይስደዱልኝ ብዬ የፍቅር ደብዳቤ ሠጥቼ (ካሜሩንን) ሰደድሁት። ከወዲያ ተላክሁ ብሎ የመጣበትን ከዚህ ተማክሮኝ የሄደበት ጉዳይ ትቶ ከቱርኮች ከማይወዱኝ ሰዎች ሂደ ሲለዋርደኝ ሂንቀኝ ለንብቶ መጣ። (Rubenson, Acta II, 284-285)

ቴዎድሮስ ለግብዎች የነበረው ከፍተኛ ጥርጣሬ የተፀነሰው በሽፍትነቱ ዘመን በድንበር ሲፋለማቸው ነበር። ከዚህም ጥርጣሬ የተነሣ ነው በ1849 ባልተለመደ ድፍረት ለጉብኝት የመጣውን የእስክንድርያውን ፖትርያርክ ቁርሶስና አቡነ ሰላማን ደርሶ ያስራቸው። የታሰሩበትም ምክንያት ንጉሡን ሳያማክሩ የግብፁ መሪ ለቴዎድሮስ ወታደራዊ እርዳታ እንዲልክ ስለጠየቁ ነው። በሌላ በኩል ደግሞ ግብፁ በሱዳን የነበራትን ሥልጣን ለማዳከም ቴዎድሮስ ለሱዳን አማፅያን ድጋፍ ይሰጥ ነበር። ከዚህም አንዱ እ.ኤ.አ. በ1821 በግብዎች ላይ የተነሣውን አመፅ የመራው የመክ ኒምር ልጅ ወደ መክ ኒምር ይገኝበታል። እሱም ጥገኛ ከሆነበት ከኢትዮጵያ ምድር ወደ ሱዳን እየዘለቀ በቴዎድሮስ ስም ግብር ሁሉ ይሰበስብ ነበር። እያደር ግን የቴዎድሮስ ትኩረት በምዕራብ ጠረፍ ላይ ሳይሆን በምሥራቁ የባሕር ዳርቻ ላይ ሆነ። ምክንያቱም ከአውሮጳ የሚያገናኘው መሥመር ያ በመሆኑና እሱም በግብዎች ተጋርዶበት ስለነበር ነው። ለንግሥት ቪክቶሪያ በ1855 የጻፈው ደብዳቤ የሚያንጸባርቀውም ይህን የመክበብ ስሜት ነው። «ቱርኮች ከባህር ላይ ሆነው መልክተኛየን አናሳልፍም ብለው ቸግሮኝ ላለ ቆንስል ኬምሮን መጣልኝ ወረቀትና የፍቅር በረከት ይዞ...

አሁንም መልክተኛየን ከቆንስል ኬምሮን ጋር የፍቅር በረከት ይዞ እንዳልሰደው ቱርኮች በባህር ላይ የማያስተላልፉልኝ ሆነ» (Rubenson, Acta II, 197-198)።

ቴዎድሮስ ከአውሮጳ መንግሥታት ጋር ወዳጅነት ለመመሥረት ፍላጎት ቢኖረውም ለእንግሊዝ የተለየ ፍቅር ነበረው። አሳዛኝ ዕጣውም ይህ የሱ ፍቅር በፀፋውን አለማግኘቱ ነው። እሱ ይውደዳቸው እንጂ አነሱ ብዙም አልተጨነቁት። ይህን የመሰለ ለእንግሊዝ የተለየ አመለካከት ሊያድርበት የቻለውም ምናልባት ከሁለቱ እንግሊዛውያን ዶን ቤልና ምልተር ፕላውደን ጋር የጠበቀ ወዳጅነት ስለነበረው በዚሁ አማካይነት ይሆናል። ቤል ለንጉሡ ከመቅረቡ የተነሣ ሊቀ መኳሰ ለመሆን የበቃ ነው። በ1840 የእንግሊዝ ቆንስል ሆኖ የመጣው ፕላውደንም እንዲሁ ለንጉሡ ቅርበት ነበረው። ሸፍቶ የነበረው የወንድሙ ልጅ ጋረድ ከንፋ በ1852 ፕላውደንን ሲገድለው ቴዎድሮስ በጋይለኛ ቁጣ ተነሥቶ ጋረድንና ተከታዮቹን ጨፍጭፏቸዋል። ለንግሥት ቪክቶሪያ በጻፈው ደብዳቤ እንዳስታወቀው «እነአቶ ቡላዲን (ፕላውደን) እና ሊቀ መኳሰ ዮሐንስ... አጅግ አወዳቸው ነበረ የርስዎን ወዳጅነት ያገኘሁ እየመሰለኝ ሞት አይቀርምና የጠሉኝ ሰዎች እኔን ይከፋው ሲሉ ገደሉአቸው እኔም በእግዚአብሔር ኃይል ደመኞቼን አንድ ሳልተው ፈጅኋቸው የገዛ ዘመዶቼን»።

ካፒቲን ካሜሩንና ሌሎችም አውሮጳውያን እስረኞች እንዲለቀቁ ሊደራደር ለመጣው ለእንግሊዛዊው መልክተኛ ለሆርሙዝድ ራሳምም ቴዎድሮስ በ1860 የገለጸው ባንድ ወገን ለእንግሊዞች ያለውን ፍቅር በሌላው ደግሞ ከግብዎች ጋር ይመሳጠራቸዋል ብሎ በማመኑ ያደረሰበትን ቁጭት ነው። «ጥንት እንግሊዝ ለአትዮጵያ ወዳጅ ዘመድ ነበረ አሉ እኔም የጥንቱን ነገር እየሰማሁ አጅግ አጥብቄ እወዳቸኋለሁ ዛሬ ግን ከቱርክ ጋራ አሙህ ጠሉህ ብለው ቢነግሩኝ አውነትን ይሆን ብዬ ልቤ አወላወለብኝ» (Rubenson, Acta II, 112) የዚህ የፍቅርና የቁጭት ተቃርኖ ነው ቴዎድሮስን ከእንግሊዞች ያጋጨው። የታሪክ ምፀት ሆነና የልብ ወዳጂ ትሆነኛለች ብሎ ተስፋ የጣለባት አገር ደመኛ በላቱ ለመሆን በቃች።

ቴዎድሮስ የአውሮጳን የቴክኒክ ተራድኦ ለማግኘት ሳያቋርጥ የወተወተው የሀገሩን ኋላ ቀርነት አሳምሮ ስለተረዳ ነው። ከመረዳትም አልፎ መፍትሔውን ለማግኘት ሲል ለዓለም ሁሉ ለማወጅ የተዘጋጀ መሪ ነበር። በሽታውን የደበቀ መድኃኒት አይገኝለትም እንዲሉ የሀገሪቷን ኋላ ቀርነት፤ የሕዝቡን ድንቁርና፤ ለራሱም ባልሳሳ ቋንቋ ነበር የሚገልጸው። ይህንንም ለንግሥት ቪክቶሪያና ለራሳም በጻፋቸው ደብዳቤዎች ውስጥ ተደጋግሞ እናገኝ ዋለን።

ጥር 1858፤ «የኢትዮጵያ ሰዎች ድንቁርነታችንን ዕውርነታችንን ሣይሰሙት አይቀሩም»

የአውሮጳ እውነታም ተደጋጋፊ ነበር። የቴዎድሮስ የውጭ ፖለቲካ መሠረት የአውሮጳን እርዳታ ማግኘት ነበር ቢባል ከውነት የራቀ አይሆንም። ንጉሡ የሚፈልጋቸውን የውስጥ ለውጦች ለማምጣትም ሆነ የ«ቱርክ»ን አደጋ ለመቋቋም ይህ እርዳታ ወሳኝ ነው ብሎ አመነ። ባንዳም አውሮጳውያን በዓለም አቀፍ ፖለቲካ ለቱርኮች የሚያደርጉት እርዳታ ከፍተኛ የመንፈስ ሽብር ፈጠረበት። እ.ኤ.አ ከ1853 እስከ 1856 በተደረገው በዓለም የታወቀው «የክራይሚያ» ጦርነት ክርስቲያኖቹ ፈረንሳይና እንግሊዝ ከሙስሊሙ የአቶማካ ቱርክ መንግሥት ጋር አብረው ኦርቶዶክስ የሆነችውን ሩሲያን እንዴት ሊወጉ እንደበቁ ከቶ ሊገባው አልቻለም። የቴዎድሮስ ስሌት የሃይማኖት ሲሆን፤ የአውሮጳ መንግሥታት ግን የቁሳዊ ጥቅም ነበር። ስለዚህም እነዚህ ለሩሲያ ያልተኙ ለኒስ ምን ያስተማምናሉ የሚል ሥጋት ቴዎድሮስን ያባንነው ነበር። የእንግሊዙን ቅንሰል ካፒቲን ካሜሩንን አስሮ አገሪቱን ለወረራ ራሱንም ለሞት ያበቃው ከዚሁ ከ«ቱርኮች» ጋር ያሴሩባቸዋል ከሚል ጥርጣሬ ተነሥቶ ነው። ይህንንም ጥርጣሬውን ለእንግሊዝ መንግሥት ልዑክ ለካፒቲን ራሳም በ1858 በጻፈው ደብዳቤ እንዲህ ሲል ይገልፀዋል፤

ቱርኮች አገሪን ይዘውብኝ ባለንጋራ ሁነውኛልና መርከብ የለኝ በባህር አልቻላቸውም በእግዚአብሔር ኃይል የምሠደውን በረከት ሉሌየን የሚቀበሉኝ ሰው ይስደዱልኝ ብዬ የፍቅር ደብዳቤ ሠጥቼ (ካሜሩንን) ሰደድሁት። ከወዲያ ተላክሁ ብሎ የመጣበትን ከዚህ ተማክሮኝ የሄደበት ጉዳይ ትቶ ከቱርኮች ከማይወዱኝ ሰዎች ሂደ ሲለዋርደኝ ሂንቀኝ ሰንብቶ መጣ። (Rubenson, Acta II, 284-285)

ቴዎድሮስ ለግብፆች የነበረው ከፍተኛ ጥርጣሬ የተፀነለው በሽፍትነቱ ዘመን በድንበር ሲፋለማቸው ነበር። ከዚህም ጥርጣሬ የተነሣ ነው በ1849 ባልተለመደ ድፍረት ለጉብኝት የመጣውን የእስክንድርያውን ፖትርያርክ ቱርኩስና እሱን ሰላማን ደርቦ ያሰራቸው። የታሰሩበትም ምክንያት ንጉሡን ሳያማክሩ የግብፁ መሪ ለቴዎድሮስ ወታደራዊ እርዳታ እንዲልክ ስለጠየቁ ነው። በሌላ በኩል ደግሞ ግብፁ በሱዳን የነበራትን ሥልጣን ለማዳከም ቴዎድሮስ ለሱዳን አማፅያን ድጋፍ ይሰጥ ነበር። ከዚህም አንዱ እ.ኤ.አ. በ1821 በግብፆች ላይ የተነሣውን አመፅ የመራው የመክ ኒምር ልጅ ወደ መክ ኒምር ይገኝበታል። እሱም ጥገኛ ከሆነበት ከኢትዮጵያ ምድር ወደ ሱዳን እየዘለቀ በቴዎድሮስ ስም ግብር ሁሉ ይሰበስባ ነበር። አያደር ግን የቴዎድሮስ ትኩረት በምዕራብ ጠረፍ ላይ ሳይሆን በምሥራቁ የባሕር ዳርቻ ላይ ሆነ። ምክንያቱም ከአውሮጳ የሚያገናኘው መሥመር ያ በመሆኑና እሱም በግብፆች ተጋርዶበት ስለነበር ነው። ለንግሥት ቪክቶሪያ በ1855 የጻፈው ደብዳቤ የሚያንጸባርቀውም ይህን የመከበብ ስሜት ነው። «ቱርኮች ከባህር ላይ ሆነው መልክተኛየን እናሳልፍም ብለው ቸግሮኝ ሳለ ቅንሰል ኬምሮን መጣልኝ ወረቀትና የፍቅር በረከት ይዞ...

አሁንም መልክተኛየን ከቅንሰል ኬምሮን ጋር የፍቅር በረከት ይዞ እንዳልለደው ቱርኮች በባህር ላይ የማያስተላልፉልኝ ሆነ» (Rubenson, Acta II, 197-198)።

ቴዎድሮስ ከአውሮጳ መንግሥታት ጋር ወዳጅነት ለመመሥረት ፍላጎት ቢኖረውም ለእንግሊዝ የተለየ ፍቅር ነበረው። እሳዛኝ ዕጣውም ይህ የሱ ፍቅር ዐፀፋውን አለማግኘቱ ነው፤ እሱ ይውደዳቸው እንጂ እነሱ ብዙም አልተጨነቁለት። ይህን የመሰለ ለእንግሊዝ የተለየ አመለካከት ሊያድርበት የቻለውም ምናልባት ከሁለቱ እንግሊዛውያን ደን ቤልና ምልተር ፕላውደን ጋር የጠበቀ ወዳጅነት ስለነበረው በዚሁ አማካይነት ይሆናል። ቤል ለንጉሡ ከመቅረቡ የተነሣ ሊቀ መኳሰ ለመሆን የበቃ ነው። በ1840 የእንግሊዝ ቅንሰል ሆኖ የመጣው ፕላውደንም እንዲሁ ለንጉሡ ቅርብ ነበረው። ሽፍቶ የነበረው የወንድሙ ልጅ ጋረድ ክንፋ በ1852 ፕላውደንን ሲገድለው ቴዎድሮስ በኃይለኛ ቁጣ ተነሥቶ ጋረድንና ተከታዮቹን ጨፍጭፏቸዋል። ለንግሥት ቪክቶሪያ በጻፈው ደብዳቤ እንዳስታወቀው «እነአቶ በላዲን (ፕላውደን) እና ሊቀ መኳሰ የሐንስ... አጅግ አወዳቸው ነበረ የርስዎን ወዳጅነት ያገኘሁ እየመሰለኝ ሞት አይቀርምና የጠሉኝ ሰዎች እኔን ይክፋው ሲሉ ገደሉአቸው እኔም በእግዚአብሔር ኃይል ደመኞቼን አንድ ሳልተው ፈጅቷቸው የገዛ ዘመዶቼን»።

ካፒቲን ካሜሩንና ሌሎችም አውሮጳውያን እስረኞች እንዲለቀቁ ሊደራደር ለመጣው ለእንግሊዛዊው መልእክተኛ ለሆርመዝድ ራሳምም ቴዎድሮስ በ1860 የገለጸው ባንድ ወገን ለእንግሊዞች ያለውን ፍቅር በሌላው ደግሞ ከግብፆች ጋር ይመሳጠራቸዋል ብሎ በማመኑ ያደረበትን ቁጭት ነው። «ጥንት እንግሊዝ ለአትዮጵያ ወዳጅ ዘመድ ነበረ አሉ እኔም የጥንቱን ነገር እየሰማሁ አጅግ አጥብቄ እወዳቸኋለሁ ዛሬ ግን ከቱርክ ጋራ አሙህ ጠላህ ብለው ቢነገሩኝ እውነትን ይሆን ብዬ ልቤ አወላወለብኝ» (Rubenson, Acta II, 112) የዚህ የፍቅርና የቁጭት ተቃርኖ ነው ቴዎድሮስን ከእንግሊዞች ያጋጨው። የታሪክ ምፀት ሆነና የልብ ወዳጅ ትሆነኛለች ብሎ ተስፋ የጣለባት አገር ደመኛ ጠላቱ ለመሆን በቃች።

ቴዎድሮስ የአውሮጳን የቱክኒክ ተራድኦ ለማግኘት ሳያቋርጥ የወተወተው የሀገሩን ኋላ ቀርነት እሳምሮ ስለተረዳ ነው። ከመረዳትም አልፎ መፍትሔውን ለማግኘት ሲል ለዓለም ሁሉ ለማወጃ የተዘጋጀ መሪ ነበር። በሽታውን የደበቀ መድኃኒት አይገኝለትም እንዲሉ የሀገሪቷን ኋላ ቀርነት፤ የሕዝቡን ድንቁርና፤ ለራሱም ባልሳሳ ቋንቋ ነበር የሚገልጸው። ይህንንም ለንግሥት ቪክቶሪያና ለራሳም በጻፋቸው ደብዳቤዎች ውስጥ ተደጋግሞ እናገኝ ዋለን።

ጥር 1858፤ «የኢትዮጵያ ሰዎች ድንቁርነታችንን ዕውርነታችንን ሳይሰሙት አይቀሩም»

መጋቢት 1858፤ «አሁንም እኔ የምፈልገው አውር ነኝና ዓይኔ እንዲበራ ጥበብ ነው»

ሚያዝያ 1858፤ «የአትዮጵያ ሰዎች አውር ነንና ዓይናችንን ያብሩልን እግዚአብሔር በስማይ ያብራልዎ።»

ሚያዝያ 1859፤ «ከብት አለመፈለግ ክብር ሁኝ አይደለም። ዕውር አህያ ነኝና ለጥበብ ዓይኔን ትክፍቴልኝ ብዬ ነው እንጂ በእግዚአብሔር ኃይል።» (Rubenson, *Acta II*, 266, 282, 296, 320)

እንዲሁም በ1858 የፕሮቴስታንት ሚሲዮናዊ የሆነውን ማርቲን ፍላድን ባለሙያዎች እንዲመለሱለት ወደ አውሮጳ ሲልክ ፈቃደኛ የሆኑ ጠቢባን በሚገባ ለማስተናገድ ዝግጁ መሆኑን በማያሻማ ቋንቋ ለማሳወቅ መፈለጉን ከሚከተለው ማስተዋወቂያ እንረዳለን፤

በስመ አብ ወወልድ ወመንፈስ ቅዱስ አንድ አምላክ የእግዚአብሔር ፍጡር ባርያው የዳዊት የሰሎሞን ልጅ። ንጉሠ ነገሥት ቴዎድሮስ ዘኢትዮጵያ አቶ ፍላጥን በአይሮሳ ልኬ ሰድጀዋለሁ። ብልህ ሠራተኛ ፈልጊአለሁ። ከኔ የሚመጣን ሠራተኛ ሁሉ በደስታ እቀበላለሁ ቢኖርም ደስ አሰኝቼ አኖረዋለሁ። ብልህቴንም አስተምሮ ወደ እገራ እመለሳለሁ ቢል ደመወዙን ሠጥቼ ደስ አሰኝቼ አስደዋለሁ። በእግዚአብሔር ኃይል የእግዚአብሔር እምነት ይሁንብኝ። (Rubenson, *Acta II*, 299)

ንጉሡ ከሚሲዮናውያን ጋር የነበረውን ግንኙነት ስንመለከትም ለሱ ዋናው ቁም ነገር የአውሮጳን ቴክኖሎጂ ወደ ሀገሩ ለማስረጃ በሚያደርገው ጥረት ምን ያህል ያግዙኛል ወይ አያግዙኝም የሚለው ነበር። በዚህ ረገድ ለካቶሊኮች ብዙም ፍቅር አልነበረውም። ለዚህም የተለያዩ ምክንያቶች ነበሩ። አንደኛ የካቶሊክ እምነት በሰሜን ኢትዮጵያ ሥር እየሰደደ በመሄዱ ሥልጣኔን ይጋሩኛል የሚል ሥጋት በቴዎድሮስ ዘንድ ስለተፈጠረ ነው። ሌላው ምክንያት ደግሞ ከፕሮቴስታንቶች ይልቅ ካቶሊኮች ከአንድ ኃይል መንግሥት (በተለይም ከፈረንሳይ ጋር) በቅርብ ስለተሳሰረና ይህም የሀገሪቱን ነፃነት ለመተናኮል ያደፋፍራቸዋል የሚል ጥርጣሬ ሰላደረቡት ነው። ከዚያም በላይ በካቶሊክና በአርቶዶክስ እምነት መካከል የነበረው ፋክክር አቡነ ሰላማንና የካቶሊኮችን መሪ ጄስቲኖ ደ ገርኮቢስን ፊት ለፊት አጋጭቶ ነበር። ቴዎድሮስ በመጀመሪያዎቹ ዓመታት ከአቡኑ ጋር የትብብር ቃል ኪዳን ገብቶ ስለነበር በትሩን በካቶሊኮች ላይ ለማንሣት ተገደደ። በ1847 ደ ገርኮቢስ ካገር ሲባረር ኢትዮጵያውያን ተከታታዮቹም ብዙ ጥቃት ደረሰባቸው። ከዚያን ጊዜ ጀምሮ ካቶሊኮችና ፈረንሳዮች

የንጉሡ አውራ ጠላት ሆነው ለውድቀቱ ሌት ተቀን ይተጉ ጀመር። ለዚህም 'ሳላማቸው መሳካት ዓይነተኛ ተባባሪ ሆኖ ያገኙት ስሜነኛውን አገው ንጉሤን ነበር። ራሱን ንጉሥ ብሎ በመሰየም ለአመፁ ሞገስ ለመስጠት የሞከረው ንጉሤ ከፕሮስና ከቫቲካን ጋር የሞቀ ወዳጅነት ጀመረ። እነሱ በመሣሪያ ካገዙት የዙላን ወደብ ለመስጠት ዝግጁ መሆኑን አስከማረጋገጥ ደረሰ። ዳሩ ግን በ1853 ቴዎድሮስ በከፈተበት ዘመቻ ንጉሤ ሕይወቱ ስታልፍ፤ የሱና የካቶሊኮቹ ሰፊ ሶቅድ ተጨናገፈና ቀረ።

ከፕሮቴስታንቶቹ ጋር ግን ቴዎድሮስ በአብዛኛው ተወዳጅቶ ነበር። ለዚህም በቂ ምክንያቶች ነበሩ። አንዱ ምክንያት በጣም የሚያቀርባቸው ቤልና ፕላውደን ፕሮቴስታንት መሆናቸውና አቡኑም ቢሆን በልጅነቱ ግብፅ አገር በፕሮቴስታንት ሚሲዮን ትምህርት ቤት ተምሮ ያደገ መሆኑ ነው። ከዚያም በላይ የፕሮቴስታንቶች ዓላማ ባብዛኛው ኢትዮጵያውያንን ወደነሱ ዓላማ ከማስኮብለል ይልቅ የአርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያንን ተሐድሶ ለማምጣት መሆኑም በቴዎድሮስ ዘንድ ተቀባይነት አስገኝላቸው። እሱም ራሱ የሚፈልገው ከዚህ የራቀ አልነበረምና። በተጨማሪም ፕሮቴስታንቶች ከስብከት ባሻገር ጠቃሚ የሆኑ የእጅ ሙያዎች፣ እንደ አናጢነት፣ ግንብኝነትና የመሳሰሉ ለማስተማር ዝግጁ መሆናቸውም ጥበብን ለተጠማው ንጉሥ ማራኪነት ነበረው። ከዚህ ሁሉ የተነሣ ቴዎድሮስና ፕሮቴስታንቶች እጅግ ተቀራርበው በጋራ ቁርባን አስከማድረግ ደርሰው ነበር። ማየርና ቫልድማየር የተባሉት ሁለት ሚሲዮናውያንም ኢትዮጵያውያት እግብተው ነበር። ቫልድማየር ቴዎድሮስ 'ሳለም ሁሉ ከድቶት ብቻውን በቀረበት ጊዜ እንኳ አልተለየውም። አገሩን ለማደስ ከእግዚአብሔር የተላከ መስፍን አድርጎም ያየው ነበር። እንዲሁም ብሉ ጽፎለታል፤

ኃይልና ታላቅነት ሳያገኘው የምቶና የቅምጥል ኑሮ የማያታልለው እንዲህ ያለ ንጉሥ ከቶ የት ይገኛል? የሁላችንም እምነት እግዚአብሔር ኃይሉን የለገሠው የሕዝቡንም ቁሳዊና መንፈሳዊ ደኅንነት ለማረጋገጥ የታጨ መሣሪያ መሆኑን ነው። (Crummey, *Priests & Politicians*, 126)

ይሁን እንጂ ምንም እንኳን ፕሮቴስታንቶች ለቴዎድሮስ የተለየ አክብሮት ቢኖራቸውም እሱ ለደገሰላቸው የመሣሪያ መፈብረክ ሥራ ዝግጁ አልነበሩም። ተገደው እንጂ ፈቅደው አልሠሩለትም። የስብከት ሥራቸውንም ቢሆን በአርቶዶክስ አማንያን ዘንድ እንዳያደርጉ ተከልክለው በፈላሻዎችና በመሳሰሉት ያልተጠመቁ ሕዝቦች ዘንድ ተወስነው ነበር። እንደ ደብተራ ዘንብ ያለ አንዳንድ ዋነኛ ሰዎችን ወደ እምነታቸው መቀየር ቢችሉም የካቶሊኮችን ያህል መስፋፋት አልቻሉም። የማታ ማታም ቴዎድሮስ በአውሮጳውያን ላይ በትሩን ሲያነሣ እነሱምን አልማራቸውም። እንዲያውም የንጉሡን ቁጣ ያገኘለው በመጽሐፉ ውስጥ «ንጉሡ የኮሶ ሻጭ ልጅ ነው» ብሎ የጻፈው ሄንሪ

እሽተርን የተባለው ፕሮቴስታንት ሚሲዮናዊ ነው። በሱ የጀመረው እስራት ለሌሎችም ሚሲዮናውያን ተረፈ።

የቴዎድሮስ ፍጻሜ

ከዚህ በላይ እንዳየነው የንጉሡ የመጨረሻ ዓመታት በውስጥም ሆነ በውጭ ፅልመትን የተላበሱ ነበሩ። በውስጥ ግዛት ከግዛት ሳይለይ አጠቃላይ እመፅ ተነሣበት። በውጭም ቢሆን እርዱኝ ብሎ እጁን ከዘረጋላቸው አወርጿውያን ያገኘው መልስ ዝምታ ወይም ንቀት ብቻ ነበር። ከጭንቀትና ከመከፋት የተነሣ ጭካኔን መፍትሔ አድርጎ ያዘው። ጠላቱንና ወዳጁን መለየት አልቻለም። ሁሉም ላይ የቁጣው መቅሠፍት እኩል ወረደባቸው። ይህም ሁኔታውን አባባለው። በውስጥ ጠላቶችን ይበልጥ አበራከተበት፤ በውጭ ደግሞ ለፍቅርና ለወዳጅነት ደብዳቤዎቹ ደንታ ያልሰጡትን እንግሊዞች አስነሣበት። ሊረዱት ያልተዘጋጁት ሊያጠፉት ተነሡ። በነሱ ስሉት አወርጿውያንን ለማሰር የሚጋበዝ የአፍሪቃ መሪ በቸልታ ሊታለፍ አይገባውም ነበር።

ቀደም ብለን እንደተመለከትነው ቴዎድሮስ ገና በ1847 ንጉሠ ነገሥት ከሆነ ጀምሮ አመፅ ተለይቶት አያውቅም። እስከ ዘመኑ ፍጻሜም አንዱን አመፅ አብርዶ ሳይጨርስ ሌላ እየተነሣበት ካንዱ ግዛት ወደ ሌላው እንደተንቀራጠጠ ነው ያሳለፈው። በጉጃም ተድላ ጓሉ የጎን እሸኽ እንደሆነበት ቆየ። ወደ መናገሻ ከተማው ቀረብ ሲል ደግሞ የወልቃይቱ ጥሶ ጎበዜ የንጉሡን ሥልጣን እያዳከመ ይግረምህ ብሎ አንዴ ጉንደር ከተማን ለመያዝ በቃ። በላስታም ዋግ ሹም ጎበዜ (ጊላ አፄ ተክለ ጊዮርጊስ ተብሎ በቴዎድሮስ እግር የተተካው) አባቱ በቴዎድሮስ እጅ ሲገደል ካየ በጊላ ለመበቀልም ሊሥልጣንም ሲል የአመፅ ባንዲራ አነሣ። በሸዋ ገና ከጧቱ ጀምሮ አልበገር ያለው ሠይፋ ሣህለ ሥላሴ ብቻ ሳይሆን ቴዎድሮስ ራሱ የሾመው በዛብህም ተነሣበት። በወሎም እንዲሁ የንጉሡ ሹም የነበረው የደጃች ሊበን እመዴ አመፅ አልበቃ ብሎ የእመዴ በሽር የደፈጣው ጊደ ንጉሡን ይበልጥ ወደ ዕብደት ጉዳና መራው።

የፖለቲካ ዕድሉ እንዲህ አልሠምርለት ሲልና የሱም ቁጣ ቅጥ እያጣ ሲመጣ የቴዎድሮስ ሠራዊት እየመነመነ ሄደ። በ1858 ገደማ ሠራዊቱ እየከዳው ሲሄድ ቀድሞ በስድሳ ሺ ይገመት የነበረው ጦሩ ወደ በሥር ሺ አቆለቆለ። የንጉሡም የመንቀሳቀሻ ክልል ከጊዜ ወደ ጊዜ እየቀነሰ መጥቶ በደብረ ታቦርና በመቅደላ መሥመር ተወሰነ። ይህም ቢሆን ባማዕያን ጥላ ሥር ወድቆ በ1860 መጀመሪያ ላይ ንጉሡ መቅደላ ላይ ለመመሸግ ተገደደ። ይህም ሽሽት የዓላማው መክሸፍ የመጨረሻው ምልክት ነበር። ኢትዮጵያን አንድ አደርጋለሁ ብሎ የተነሣው ጎበዝ ባንድ እምባ ተከተተ። በመጨረሻ ለእንግሊዙ የጦር መሪ ለርበርት ናፒየር በጻፈው ደብዳቤ (የኑዛዜ ደብዳቤ ማለት ይቻላል) መቅደላን የአረማውያን ሥፍራ ብሎ ይገልጻል። ይሁንና መቅደላ የቴዎድሮስን ፖለቲካዊና ወታደራዊ ክስረት ብታመለከትም በተከታይ ትውልድ ላይ ከፍተኛ

ሥነ ልቦናዊ ተጽዕኖ አሳድራለች። የቴዎድሮስ ሕይወት በሦስት ሥፍራዎች ይጠቃለላል ማለት ይቻላል። እነሱም ቋራ፣ጋፋትና መቅደላ ናቸው። የመጀመሪያው ፖለቲካዊና ወታደራዊ መቆናጠሉ፤ ሁለተኛው የዘመናዊ ሥልጣኔ መዲናው እንዲሁም ሦስተኛው የመጨረሻ ምሽጉ ሆኑ። እዚህ ምሽጉም ነው የቀድሞም ሆነ ያሁኑ ዘመን ሠዓሊያን ያለመታከት እንደሚያሳዩን ሕይወቱን በሽጉጥ ያሳለፈው። በዚህ ድርጊቱም በእንግሊዞች የጦር ድግስ ላይ የሞፀት ሣቁን ሥቆ አለፈ። እጁን ይዞ ለመመለስ የተላከው 32000 የእንግሊዝ ጦርም ባዶ እጁን እንዲመለስ ተገደደ።

2.2 የአፄ ቴዎድሮስ ምርኮኞች

ያን ያህል ጦር ወደ ከርሠ ኢትዮጵያ ለመላክ እንግሊዞች የወሰኑት በቀላሉ አልነበረም። ወጪ ያለበት ነገር በእንግሊዝ ፖርላማ በቀላሉ ተወስኖ አያውቅም። ግን በመጨረሻ አውሮጳውያን እስረኞችን ነፃ ማውጣትና እንዲያ የተጻፈረውን ንጉሥም መቅጣት አስፈላጊ ነው ተብሎ በሰታመነበት ጦሩ ተላከ። አውሮጳውያን የራሳቸው ጉዳይ ሲሆን የሚጽፋበት ስለማያልቅባቸው የዚያ የጦር ገድልም በታሪክ ክነበረው ጠቃሚነት እጅግ ተጋኖ ተተርኳል። እንደ እውነቱ ከሆነ ግን የቴዎድሮስ ነገር ያከተመው ገና ጦሩ ወደ መሀል አገር መንቀሳቀስ ሳይጀምር ነው። ገና አንድ ጥይት ሳይተኩስ እንግሊዞች ጦርነቱን አሸንፈው

ነበር ማለት ይቻላል። ከላይ እንደጠቀስነው ቴዎድሮስ ሠራዊቱ ሁሉ እየከዳው ከጥቂት ታማኞቹ ጋር ብቻውን ቀርቷል። ባንዳም ባላንጣ የሆኑት መሳፍንት የእንግሊዞችን የዘመቻ ጉዞ ለማቃናት የተቻላቸውን ሁሉ ለማድረግ ወስነዋል። በዚህ ረገድ እንግሊዞች ከፍተኛ እርዳታ ያገኙት በትግራይ የበላይነትን እያገኘ ከመጣው ከካሣ ምርጫ (የጊላው አዲስ ሮሐንስ) ነው። ከዚህ በፊት ኢትዮጵያ ውስጥ ባልተለመደ ሁኔታ ሁሉንም ገንዘብ እየከፈሉ ያገኙም ቢሆን፤ የእንግሊዝ ጦር ስንቅና የጭነት ክብት በማግኘት በኩል ከቶ ችግር አልነበረበትም።

ካሣ እንግሊዞችን ለመርዳት ለምን ውሰነ? በዚህስ ተግባር ኢትዮጵያን ከዳ ማለት አይደለም ወይ? የሚል ጥያቄ ይነሣ ይሆናል፤ ተነሥቷልም። ድርጊቱን ለማጽደቅ ወይም ለመከላከል ሳይሆን አንዳንድ ምክንያቶችን መጥቀስ ይቻላል። አንደኛ በዚያን ወቅት ቴዎድሮስ ድፍን ሀገር የጣላው መሪ ሆኖ ስለነበር እሱን ከሥልጣን ለማውረድ ማንኛቸውም መንገድ ትክክል መስሎ ይታይ ነበር። ሁለተኛ ካሣ የራሱን የሥልጣን ኮርቻ ለማደላደል የጊላ ጊላም ዙፋኑን ለመያዝ እንግሊዝን የመስለ ጋያል መንግሥት እርዳታና በጉ ፈቃድ ማግኘቱ ጠቃሚ መስሎ ታይቶት ነበር። ሦስተኛ እንግሊዞች የመጣንበትን የተወሰነ ዓላማ ከፈጸምን (ማለትም እስረኞችን ነፃ ካወጣንና ቴዎድሮስን ከማረክን) ሀገሩን ለቀን እንዲዳለን ብለው የገቡት ቃል ለካሣ አስተማማኝ ሆኖ ስለታየው ይሆናል። ያም ሆነ ይህ እንዲህ ያለ የውስጥ እርዳታ ማግኘቱ ለእንግሊዝ ጦር ዓላማ ሥምረት ከፍተኛ አስተዋፅኦ አድርጓል። ስለሆነም ጭነታቸውን ካራገፉበት ከዙላ ወደብ እንሥተው እስከ መቅደላ ድረስ እንግሊዞች ያላንዳች ሳንክና ጦርነት መድረስ ችለዋል። እነሱ ያን ያህል ሲጓዙ ካጋጠማቸው እክል የበለጠ ገንዘብ ከቅርቡ ከደብረ ታቦር ወደ መቅደላ ሲሄድ አጋጥሞታል፤ የበለጠ ጊዜም ፈጅቶበታል።

ደኅና አጋጣሚ ሆነና እንግሊዞች ተልዕኳቸውን እንደፈጸሙ ቃላቸውን ጠብቀው ወደ አገራቸው ተመለሱ። ይህም የነሱ ሳይውሉ ሳያድሩ መመለስ ለኢትዮጵያ ታሪክ ተማሪዎች ዕንቁቅልሽ ሆኖ ቆይቷል። ብዙ ጊዜ የሚነሣው ጥያቄ እንግሊዞች ኢትዮጵያ እምብርት ድረስ ያን ያህል ጦር ይዘው ገብተው እንዴት አገሪቱን ቅኝ የማድረግ ሐሳብ አልመጣቸውም ነው። ዕንቁቅልሹን መፍታት የሚቻለው እንግሊዞች ይህን ጦር የላኩት አውሮጳውያን አፍሪቃን መቀራመት ከመጀመራቸው ከ20 ዓመታት ያህል በፊት መሆኑን ስንገነዘብ ነው። ቅድመ ቅኝ አገዛዝ ባሕሪ ያለው የናፒየር ዘመቻ በተከናወነበት ጊዜ እንግሊዝ በአካባቢው ወታደራዊና ፖለቲካዊ ቁጥጥር በማድረግ ማስጠበቅ አለብኝ የምትለው ዘላቂ የሆነ የኤክስፖዚ ጥቅም ገና አልነበራትም። ይህንንም ሁኔታ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ሎርድ አስታንሊ (ጊላ ሸርል አፍ ደርቤ የተሰኘው) በማያሻማ ሁኔታ እንዲህ ሲል አብራርቶታል፤

የእንግሊዝ መንግሥት ዐፃ ቴዎድሮስ በመወገዱ ባገራቱ ለሚደርሰው ነገር ደንታ የለውም። የወደፊት የኢትዮጵያ ዕጣ ምን እንደሚሆን፤ ምን

ዓይነት ገዢ እንደሚተካ፤ ምን ዓይነት የርስ በርስ ጦርነት ወይ ሁከት እንደሚከተል፤ ይህ ሁሉ ጉዳዮችን አይደለም። እርግጥ ነው ከሰብአዊ ርኅራኄ አንፃር፤ አገሪቱ በሥርዓት እንድትተዳደር ሕዝቡም ተደስቶና ረከቶ እንዲኖር እንመኛለን። ይሁን እንጂ ይህ ነው የሚባል የእንግሊዝን ጥቅም የሚመለከት ነገር በሌለበት እገር ማን ገዛ፤ እንዴት ገዛ ብለን ለመጨነቅ ግዴታ የለብንም። (Rubenson, *Survival*, 275 ስርዝ የተጨመረ)

ቴዎድሮስ እንደሆነ በሚያዝያ 3፣ 1860 «በአርጌ» ጦርነት ማግስት ለባለድሉ ጀኔራል ናፒየር በጻፈው ደብዳቤ ለሕዝቡም ሆነ ለዓለም የመጨረሻ ቃሉን አሰምቶ አልፏል። ከዚህ ጦርነት በጊላ ነው እንግሊዞች የመቅደላን ምሽግ ዘመድፍ የደበደቡትና ገንዘብም ሕይወቱን ያሳለፈው። ይህ ደብዳቤ ፍጹም ቴዎድሮሳዊ የሆነ፤ የእድሜ ልክ ሕልሙንና ጥረቱን ያካተተ የታሪክ ሰነድ ነው። ለእንግሊዛዊው ጀኔራል ይጻፍ እንጂ መልዕክቱ ለአገራው ሕዝብ ነው። አልገዛ ሳለው ሕዝቡ የሚች ወቀላ ነው። ለደካሞች ያለውን ርኅራኄና ሊያሩሳሌምን ነፃ አወጣለሁ ብሎ የተነሣበት ዓላማ ሲከሸፍበት የተሰማውን ጸጸት ያጣመረ ሰነድ ነው። ባንድ ወገን አይበገሬነቱን እንደገና ሲያረጋግጥ፤ በሌላ ወገን ደግሞ ያ እንዲያ የደከመበት የስነሥርዓት ጉዳይ እስከመጨረሻው አልሠምርለት ዘመን ሆኖ የተሰማውን ቁጭት ይገልጻል። በተለይም ደግሞ የዕድሉ ሁሉ ቁልፍ አድርጎ የወሰደው መድፍ በመክሸፉ ያደረሰበትን ሐዘን ስሜትን በሚነካ ሁኔታ ይጠቅሳል። ባጭር አነጋገር ደብዳቤው የቴዎድሮስ ኑዛዜ ነው። ዓላማው ምን ምን እንደነበረ፤ ለምን እንዳልተሳካለት የሚገልጽ። አንባቢ በቅጡ እንዲገመግመው ከዚህ በታች በሙሉ ቃሉ ቀርቧል፤

በስመ አብ ወወልድ ወመንፈስ ቅዱስ አንድ አምላክ በሶስትነት ባንድነቱ በክርስቶስ ያመነው ካሳ መቸም ያገራ ሰዎች በእግዚአብሔር ጋይል እኔ ካልወረድሁላችሁ ሽሽታችሁን አትተውም። ክርስቲያኑን ሁሉ ጉልበት አለኝ መስሎኝ ካረመኔ አገር አግብቸው ወንድ የሌላት ቆንጆ አለች ወንድ የነበራት ቆንጆ ነበረች ትላንትናም የሞተባት ትኖራለች ሽማግሌ ልጅ የሌለው ባልቴት ልጅ የሌላት እኔ የምጠውራቸው ብዙ በከተማየ አለ። እግዚአብሔር ከሠጣችሁ ፍቀዱአቸው ያረመኔ አገር ነውና ያገራ ሰው ገብር ሥራት ግባ ብዩ ብለው እምቢ ብሎ ተጣለኝ። እናንተ ግን በስራት በተገዛ ሰው አቸነፋችሁኝ። እኔን ወደውኝ የተከተሉኝ ሰዎች እንድ እርሳስ ፈርተው ጥለውኝ ሽሹ ብትቃጧቸው ከሮጡ ሰዎች ጋራ አልነበርሁም ጌታነኝ መስሎኝ ባልሰላ መድፍ ሥታገል ውዬ ነው። ያገራ ሰው የፈረንጅ ሃይማኖት ይዞአል አስልሞአል እያለ አስሩን

ምክንያት ይሰጠኝ ነበረ። እኔ ከከፋሁበት አግዚአብሔር መልካም ይሥጠው እንደወደደ ይሁን አግዚአብሔር ቢሠጠኝ ሁሉን ልገዝ አሳብ ነበረብኝ። አግዚአብሔር ቢነሣኝ ልሞት አሣሌ ይህ ነበረ። ከተወለድሁኝ እስከሁኑ ወንድ አደን ጨብጦት አያውቅም ነበረ ሰዎች ሂሊሽ ተነስቼ ማራጋት ልማድ ነበረኝ ጨለማ ከለከለኝ። ትላንትና በደስታ ያደራችሁ ሰዎች አግዚአብሔር እንደኔ አያድርጋችሁ። እንኳን የሀበሻ ጠላቱን ኢየሩሳሌም ዘምቼ ተርኮችን አስለቅቃለሁ መስሎኝ ነበር። ወንድ ያቀፈ ወንድ ተመልሶ አይታቀፍም። (Rubenson, Acta II, 354)

አዲስ ያንድነት ስልት

ቴዎድሮስ ሊሞት የሥልጣን ጥያቄ እንደገና ተቀሰቀሰ። ሦስት ተቀናቃኞች ብቅ አሉ። በላስታ ዋግ ሹም ጉብዜ የቴዎድሮስ ዋነኛ ባለንጣ ሆኖ ከቆየ በኋላ ዙፋን ለኔ ይገባኛል አለ። በመቅደሳ ጦርነት ዋዜማ በአካባቢው ተፎካካሪው የነበረውን ወልቃይቲውን ጥሶ ጉብዜን ድል በማድረጉም የፖለቲካ የበላይነቱን ለማጠናከር ችሏል። ይሁንና ከወራሪው የእንግሊዝ ጦር ጋር የጠበቀ ግንኙነት ባለመመሥረቱ የወደፊቱ ባለንጣው ካሣ ምርጫ የታደለውን ዘመናዊ የጦር መሣሪያ ሳያገኝ ቀርቷል። ካሣ በበኩሉ ከሥልጣን መቆናጣጫው ከተምቤን ተነሥቶ አብዛኛውን ከመረብ ወዲህ ያለውን የትግራይ ግዛት ከተቆጣጠረ በኋላ ሥልጣኑን ወደ መረብ ምላሽ ማስፋት ጀምሯል። በስተደቡብ ደግሞ ምኒልክ ከመቅደሳ እስር ቤት በ1857 ካመለጠ በኋላ ባባቱ ግዛት ሸዋ ላይ የበላይነቱን አረጋግጦ ፊቱን ወደ ሰሜን (ወደ ወሎ) አቅንቷል።

የነዚህ ያሁኖቹ ፋክክር ግን ከዘመነ መሳፍንት ሽኩቻ ባይነት የተለየ ነበር። ቴዎድሮስ እንደ የማይሻር ለውጥ አምጥቶ ነው ያለፈው። የድግረ ቴዎድሮስ መሳፍንት እንደ ቀድሞዎቹ እንደ ልባቸው የሚያዙትና የሚቆጣጠሩት ጉሥ አንግሠው እነሱ ከኋላ ሆነው መግዛት የሚሹ አልነበሩም። እራሳቸው ዙፋን ላይ ለመቀመጥ እንጂ። በ1847 ካሣ ኃይሉ ዳግማዊ ቴዎድሮስ ተብሎ ሲነግሥ በፖለቲካ ኃይልና በፖለቲካ ሥልጣን መካከል ያለው ልዩነት አክትሟል። ዙፋን ዘሩን ከሰሎሞን ለሚያጣቅስ ብቻ ሳይሆን ለጡንቻኛውም በይፋ ክፍት ሆነች። ስለሆነም ቴዎድሮስ እንደሞተ ዋግ ሹም ገበዜ እራሱን እጅ ተክለ ጊዮርጊስ አሰኝቶ ነገሠ። ምኒልክም እራሱን «ንጉሠ ነገሥት» ብሎ ለመጥራት ተሸታፊዋል ነበር። ይሁንና ኋላ ከአዲሱ ጉሥ ጋር ስምምነት ላይ ደርሶና የተክለ ጊዮርጊስን ዐዲነት ዐውቆ ከበሽሎ ወንዝ በስተደቡብ ያለው ግዛት ተመርቆለታል። በጎሻም መግንን የጀመረው ራስ አዳል ተሰማም ለአዲሱ ጉሥ ገብቶ በዚያውም የንጉሡን እገት በማግባት በጋብቻ ተሳሰረ። ካሣ ምርጫም እሁቱ ወ/ሮ ድንቅነሽ የዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ

2.3 ደጃች ካሣ ምርጫ (የኋላው እግር የሐንስ)

ሚስት በመሆኗ ዘጋብቻ ተሳስሮ ነበር። ይህ ግን ከአመፅ እንዲታቀብ አላደረገውም። አልገዛም ብሎ በመጽናቱም በሐምሌ 5፣ 1863 እድዋ አጠገብ አሰም ላይ ጦርነት ገጠመ። የካሣና የእንግሊዞች ወዳጅነትም ሥራውን ሠራ። የንጉሡ ስድሳ ሺ ጦር በእምስት እጅ በሚያዝነው በካሣ እሥራ ሁለት ሺ ጦር ድል ተመታ። የድሉ ቁልፍ ካሣ ከእንግሊዞች ያገኘው ዘመናዊ መሣሪያና እንግሊዛዊው የጦር አማካሪ ዚርክሃም ለካሣ ወታደሮች ያሳየው ዘመናዊ የውጊያ ስልት ነበር። በንጉሡ ወገን 500 ሲሞቱ 1000 ቆስለው ንጉሡን ጨምሮ 24 ሺ ሰው ተማረከ። የተክለ ጊዮርጊስ አጭርና ብዙም ፋይዳ ያልታየበት ዘመንም በዚህ ተካተተ።

ከስድስት ወር በኋላ በጥር 13፣ 1864 ካሣ ምርጫ የሐንስ እራተኛ ተብሎ በትረ መንግሥት ጨበጠ። ምንም እንኳን የሐንስ በቴዎድሮስ የተጀመረውን ጠንካራ ንጉሣዊ አገዛዝ እንደገና የመመሥረት ፍላጎት የወረሰ ቢሆንም የተከተለው መንገድ በአያሌው የተለየ ነበር። ገና ከመጀመሪያው ለሥልጣን ፋክክር ራሱን

በጨበት ወቅት «ርእሰ መኳንንት» በሚለው ማዕረግ ሲጠራ የወደፊት አትጣጣውን የተለመደ መስላል። አራሱን በላቲን እንደሚባለው «የአቻዎች አውራ» እንዲሉ ፈላጭ ቀራጭ አርጎ ያየ አይመስልም። በቀጥተኛ አገባቡ ንጉሠ ነገሥት (የንጉሥነት ንጉሥ) ለመሆን ነበር የሚሻው ማለት ይቻላል። ባንድ ወቅት ቴዎድሮስ በሰራሱ ሲናገር «የኢትዮጵያ ባል የኢየሩሳሌም እጮኛ» ብሎ ፎክሮ ነበር። በርግጥም ኢትዮጵያን እንደ ቀናሊ ባል ነበር የሚወዳት። የሐንሰ ግን ባንፋ የበላይነቱ እስከታወቀለት ድረስ ኢትዮጵያን ከአቻ መሳፍንቱ ጋር ለመጋራት ዝግጁ ነበር። ቴዎድሮስ ግዛታዊ ስሜትን ፊት ለፊት ሲጋፈጥ፣ የሐንሰ ግን በዘዴ ለመያዝ፣ ካስፈለገም ለመፍቀድ ዝግጁ ነበር። ይህ የየሐንሰ ስልት ባንድ በኩል ነባራዊ ሁኔታ ከመገንዘብና አቅምን ከማወቅ የመነጨ በመሆኑ ብልገነት የተመለሰበት ነበር። በሌላ ወገን ግን የአካባቢ ስሜትን የሚያደፋፍር በመሆኑ የማታ ማታ ለንጉሡ ለራሱ ጦስ እንዲሆንበት እንገንዘባለን።

የሐንሰ ባንድ ወገን የተገራ ክልላዊነትን ሲፈቅድ በሌላ ወገን ደግሞ በሁለቱ ዋነኛ ገባሪዎች፣ በሸዋው ምኒልክና በጎሃው አዳል፣ መካከል የተስተካከለ የጋይል ሚዛን ለመጠበቅ አይግ ይጥር ነበር። ይህንም የሚያደርገው የሱ የበላይነት በነሱ እኩልነት ላይ የተመሠረተ መሆኑን በውል ስለተገነዘበ ነው። ይሁን እንዲሁ ለወያዊ ሥልጣን ዋና ተቀናቃኝ ለመሆን አቅምና ዝንባሌም የነበረው ምኒልክ በመሆኑ ንጉሠ ነገሥቱ አብዛኛውን ጊዜ ወደ ጎሃው ገዥ እንዲያዘነብል ይገደድ ነበር።

በመጀመሪያዎቹ ዓመታት ግን የየሐንሰና የአዳል ግንኙነት ይኸን ያህልም የሠመረ አልነበረም። አዳል የቀድሞው ንጉሥ ተክለ ጊዮርጊስ ታማኝ ጭፍራ ነበር። በሰዚህም ከሣ ሥልጣን እንደያዘ አዳልን ለማስገዛር ከተተ። አዳልም ወደፊት ደጋግሞ እንደሚያሳየው ፊት ለፊት መጋጠምን ትቶ በደፈጣ ወጊያ ንጉሡን አታከተ። በሰዚህ የሐንሰ አዳልን መሠረት ለማሳጣት ብሎ ከአዳል ጋር ተፎካካሪ የትውልድ ሐረግ ያለውን ደስታ ተድላን (ቴዎድሮስን የጉን ውጋት ሆኖ ሲያውከው የኖረው የተድላ ጓሱን ልጅ) ራስ አሰኝቶ በጎሃም ላይ ሾመው። ሆኖም በሐምሌ 1866 አዳል ደስታን ድል ሲመታ የሐንሰ እንደገና በአዳል ላይ ለመዝመት ካንገራገረ በኋላ ሐቁን ተቀብሎ የአዳልን የበላይነት አጸደቀ። አዳልም አምባጫራ ላይ በሥርዓት ታማኝነቱን ገልጾ ለንጉሡ አደረ።

የየሐንሰና የአዳል ወዳጅነት የጀመረው ከዚያ በኋላ ነው። የሐንሰ በሚያሳስብ ሁኔታ እያደገ የመጣውን ምኒልክን ለመጽዳት ያለው ትልቅ አጋር አዳል መሆኑን ስለተረዳ ከወባይ በስተደቡብ ወደሚገኙት ወደ አርም ግዛቶች ለሚያደርገው መስፋፋት ቡራኬውን ሰጠው። አዳልም በፊናው የሐንሰ ከግብያት ጋር በጉንደትና በጉራ በሚፋለምበት ወቅት በበጎምድርና በስሜን የተነሣውን አመፅ በማክሸፍ ወርቃውን መለሰ። ከሁለት ዓመት በኋላ ደግሞ በ1870 ንጉሠ ነገሥቱን አደባ ልጅ ላይ ባላጋራው ምኒልክ ታማኝነቱን ሲገልጽ ለማየት ቦታ። አዳል በየሐንሰ ዘንድ ከፍተኛውን ሞገስ ያገኘው በ1873 ተክለ ሃይማኖት ተሰኝቶ

«ንጉሠ ጎሃም ወከፋ» ሲባል ነው። እዚህ ላይ ሁለት ነገሮችን ማስተዋል ያስፈልጋል። አንደኛ በዚያን ወቅት ከፋ ሲባል በውሱን አገባቡ የከፋን መንግሥት ብቻ ሳይሆን የደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያን ግዛቶች በጠቅላላው ማለት መሆኑን ነው። ሁለተኛ የሐንሰ ተክለ ሃይማኖትን የከፋ ንጉሥ ብሎ በመሾም ምኒልክ ከዚያ አካባቢ እንዲታቀብ ግልጽ መልእክት ማስተላለፉን ነው። የየሐንሰ ሥጋት ምኒልክ ደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያን መቆጣጠር ከቻለ ከዚያ በሚያገኘው ሀብት ዳብሮና ደርጅቶ የማይጋፋት ባላጋራ ይሆናል የሚል ነበር። የፈራውም አልቀረ ካንድ ዓመት በኋላ እምባቦ ላይ የምኒልክ ጦር የተክለ

24 የጎሃው ገዥ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት

ሃይማኖትን ጦር ድል ሲያደርግ የየሐንሰ ስሌት ከሸፈ። ተጨንቆና ተጠቦ የቀየለው የሁለቱን መሣፍንት የጋይል ሚዛን የመጠበቅ ፖሊሲ በዚያው ተንኮታኩቶ ቀረ። ይባስ ብሎ፣ በ1880 ሁለቱ የቀድሞ ባላጋራዎች ይቅር ለግዜር ተባብለው በንጉሠ ነገሥቱ ላይ የአመፅ ግንባር ፈጠሩ። በዚያም በአንድ ወገን በጣሊያኖች በሌላ ወገን በማህዲስቶች ተወጥሮ የነበረው ንጉሠ ነገሥት የመከራው ጽዋ ሞላ። በንዴትም ራሱ እንኳ ሲረዳው ያልቻለውን የቅጣት ማዕበል በጎሃም ላይ አዘነበ። ለራሱ ዳርጌ በጻፈው ደብዳቤ እንደገለጸው «በእኔም»

በድጋውም ጋጢአት እንደሆነ አይታወቅም አገሩን ሳጠፋ ከረምሁ። (ገሩይ፣ የኢትዮጵያ ታሪክ፣ 179)

ምኒልክ የዮሐንስ ተቀናቃኝ መሆን የጀመረው ገና ከመቅደላ አምልጦ ሸዋ እንደገባና ሥልጣኑን ማደላደል እንደጀመረ ነው። እድሉ ሆኖ ጠንካራና አንፃራዊ ብልፅግና የታደሰ ግዛት ነው የወረሰው። ይህን የተደላደለ መሠረት ተቆናጦ ወደ ሰሜን መስፋፋት ጀመረ። ዐዲያዊ ዙፋን ለመጨበጥ ትክክለኛ ጉዳና ሆኖ የታየው ይኸው ነበር። የዚህ የመስፋፋት ፖሊሲ አንዱ ገጽታም እንደ ወረ ኢሉ ያሉ አዳዲስ ከተሞችን መመሥረት ነበር። ይሁን እንጂ የምኒልክ መስፋፋት ተቃውሞ ማስነሣቱ አልቀረም። ዝቅ ሲል ከወሎ ማሪ ወይዘሮ መስተዋት እና ቀጥሎም ከልጇና ወራሻ አመዴ ሊበን (በፈረስ ስሙ አባ ዋጠው ተብሎ የሚታወቀው)፣ ከፍ ሲል ደግሞ ከዐዲ ዮሐንስ ከራሱ። በዚህ ሁኔታ ወሎ የዐዲና የሸዋው ተቀናቃኝ መቀራመቻ ዐውድማ ሆነች። ነገር ግን ሁለቱ ጋያላን ፊት ለፊት ከመጋጨት ይልቅ በወኪሎቻቸው አማካይነት መፋለምን መረጡ። ስለሆነም ዮሐንስ አባ ዋጠውን ሲያሰልፍ ሌላው የወሎ ባላባት መሐመድ ዓሊ ደግሞ በምኒልክ ጎራ ገባ። በመጀመሪያዎቹ የሥልጣን ዓመታት በሰሜን ጠረፍ ከግብፆች ጋር ተፋጠ ለነበረው ዮሐንስ ከዚህ የተሻለ አማራጭም አልነበረው። ይህ ሁኔታ ለምኒልክ አመቺ ሆኖ ተገኘ። በ1868 ላይ ቁልፍ የሆነውን የመቅደላን ምሽግ ለመያዝ በቃ። አባ ዋጠውን አስሮም መሐመድ ዓሊን የወሎ ጠቅላይ ገዥ አደረገው።

ዮሐንስ በጉንደትና በጉራ ጦርነት በግብፆች ላይ ድል ሲቀዳጅ ነገር ሁሉ ተሰወጠ። የውኃውን አደጋ ካከሸፈ በኋላ በታላቅ ግርማ ምገስ ፊቱን ወደ ደቡብ አዞረ። መሐመድ ዓሊ በተካነበት አስደናቂ የፖለቲካ ቅልጥፍና ምኒልክን ከደ ለጋያሉ ንጉሠ ነገሥት አደረ። ዮሐንስም ወሎን በጁ አድርጎ ወደ ደቡብ መገንገሉን ቀጠለ። ዓላማው ለምኒልክ እምቢተኝነት የማያዳግም መፍትሔ ለመስጠት ነበር። በጥር 1870 መገዝ ገባ። ምኒልክም የከተት ዓዋጅ ዐወጀ። ከጥቂት ግጭቶች በኋላ ልቼ ላይ የምኒልክ አማካሪዎች አሜን ብሎ እንዲገባ መከሩት። ዮሐንስም ቢሆን ዘመቻው እየተራዘመ፣ ስንቅ እየተቸገረ ሲሄድ ነገሩን በእርቅ መጨረሱን አልጠላም።

በመጋቢት 12 1870 የተፈጸመውና የልቼ ስምምነት ተብሎ የታወቀው ውል በኢትዮጵያ መንግሥት ታሪክ ውስጥ ጉልህ ሥፍራ የያዘ ድርጊት ነው። ከቱምድሮስ ሞት በኋላ የነበረውን ያልተረጋጋ የሥልጣን ሁኔታ እንደ ዓይነት ማሰሪያ አበጀለት። ምኒልክ የዮሐንስን የበላይነት በማያሻማ ሁኔታ አወቀ። ድንጋይ ተሸክሞና በአዝማሪዎች ተረብ ታደሰ ከዮሐንስ ፊት ማረኝ ብሎ ወደቀ። በወሎ መሠረት ምኒልክ በየዓመቱ ግብር ሊገባር፣ የንጉሠ ነገሥቱ ጦር በሸዋ ምድር አስካለ ድረስ ስንቅ ሊያቀብል፣ ከውጭ ጠላት ጋር በሚያደርገው ጦርነትም ሊረዳ ተሰማማ። የልቼ ስምምነት የዮሐንስን የበላይነት በግልፅ ያረጋገጠውን ያህል ከበታቸቹ ጋር ሊኖረው የፈለገውን በመከባበር ላይ የተመሠረተ ግንኙነትንም የሚያመለክት ነበር። ምኒልክን አገባረከው አንጂ

አላዋረደውም። ንጉሠ ነገሥት ነኝ ማለቱን እንዲተው ቢያደርገውም ከአባቶቹ የወረሰውን የሸዋን ንጉሥነት በሚከተሉት ቃላት አጸደቀለት፤

አባቶችህ ባቀኑት አገር ንጉሥና ጌታ ነህ። ስምምነታችንን እስካከበርክም ድረስ ሥልጣንህን አከብራለሁ። መንግሥትህን ያጠቃ እኔን እንዳጠቃ ጦርነት ያወጀብህ በኔ እንዳወጃ አቆጥረዋለሁ። የበኩር ልጄ ነህ። (Marcus, Life and Times, 56)

ምኒልክም ቢሆን አሜን ብሎ በመግባቱ ብልጎነቱን ነው ያሳየው። ከብሩ ቢነካም ወታደራዊ ጋይሉ ቅንጣት አልጉደለም። በግብፅ ምርኩ መሣሪያ ደርጅቶ የመጣውን የንጉሠ ነገሥቱን ጦር መዋጋት ሞኝነት ነበር። ከልቼ ምኒልክ የተማረው አንድ ትልቅ ነገር ቢኖር የትዕግሥትን አስፈላጊነት ነው። ንጉሠ ነገሥትነትን ለመቀዳጀት በትዕግሥትና በትጋት መሥራት ጀመረ። የልቼ ሌላው ውጤት ወሎን ከምኒልክ ቁጥጥር ፈልቅቆ የንጉሠ ነገሥቱ ግዛት ማድረጉ ነው። ይሁን እንጂ ይህም ባልታሰበ መንገድ ለምኒልክ የወደፊት እድል በጉ አስተዋፅኦ ነበረው። ምኒልክ የሰሜኑ በር ሲዘጋበት ፊቱን ወደ ደቡብ ለማዞር ተገደደ። በዚያም በዘመናዊት ኢትዮጵያ ታሪክ ዐቢይ ሥፍራ የያዙትን የደቡብ ኢትዮጵያ ዘመቻዎቹን ከፈተ። በነሱም አማካይነት በልፅጎና የበለጠ ደርጅቶ ለዙፋን ወራሽነት ራሱን ብቸኛ እጩ ለማድረግ በቃ። ስለሆነም ዮሐንስ መተማ ላይ ሲሞት በአግሩ የሚተካው ምኒልክ መሆኑ ከቶ አጠያያቂ አልነበረም።

ዮሐንስ ሸዋና ጎጃም በራሳቸው ነገሥታት እንዲተዳደሩ ቢፈቅድም መረብ ምላሽ ተብሎ ይታወቅ በነበረው ግዛት (የዛሬይቱ ኤርትራ) ግን ተመሳሳይ ፖሊሲ ለመከተል ፈቃደኛ አልነበረም። ይህም የሆነበት ምክንያት እነባቢው ለውጭ ጣልቃ ገብነት የተጋለጠ በመሆኑ ነው። ዮሐንስም መስፍን ደጃች ወልደ ሚካኤል በጉራ ጦርነት ጊዜ ከግብፆች ጋር ማበሩ ለዚህ ጉልህ ማስረጃ ሆኖለት ነበር። ስለዚህም መረብ ምላሽን እንዲያስተዳድር ታማኝ ጭፍራው የሆነውን የተምቤንን ተወላጅ ሽለቃ አሉላ እንግዳን (የኋላውን ራስ አሉላ) ሾመው። ከመሳፍንት የማይወለደው አሉላም እስከመጨረሻው ንጉሠ ነገሥቱን በታማኝነት አገለገለ። የጠረፍ ግዛት ሽምነቱንም ሥራ በተለየ ሰሜትና ትጋት ማከናወን ቀጠለ። ይሁንና በንጉሠ ነገሥቱ ዘንድ ልዩ መወደድን አግኝቶ ለከፍተኛ ሥልጣን በመታጨቱ በትግራይ መኳንንት ዘንድ ጉምጉምታ ይሰማ ጀመር። ከነሱም አንዱ የዮሐንስ እጎት ልጅ የሆነው ደጃች ደበብ አርአያ በምፅዋ አካባቢ በመሸፈት በመጨረሻ በ1880 ገብሮ እስካገባ ድረስ አሉላን ሲያውክ ቆየ። ወልደ ሚካኤልም ከማንም የበለጠ ይገባኛል የሚለውን ግዛቱን መንጠቁን በፀጋ አልተቀበለም። ቦጎስ ላይ መሸጎ አጋሮቹን ግብፆችን ተገን አድርጎ በየጊዜው ወደ ሐማሴን ግዛት ወረራ ያካሂድ ጀመር። በመጨረሻ በ1871 ግብፆችም ችላ እያሉት ሲሄዱ እርቅ ጠይቀ ገባ።

25 የመረብ ምላሽ ገዢ ራስ አሉላ አገላ

የዮሐንስ ያንድነት ስልት ሃይማኖታዊ ገጽታም ነበረው። ይሁን እንጂ የዮሐንስ በፖለቲካም መስክ ያሳየውን ሆደ ሰፊነት በሃይማኖት ረገድ ሊያሳይ አልቻለም። የልቼ ስምምነት ከተደረገ በኋላ የዮሐንስ ሐሳቡን ቤተ ክህነትን ሲያራኩት ወደ ነበረው ወደ እምነት ክፍፍል አዞረ። ቦሩ ሜዳ ላይ ትልቅ የሃይማኖት ጉባኤ ተደርጎ የዘመነ መሳፍንት ርእዮታዊ መሠረት የነበረው የእምነት ልዩነት ማሳረፊያውን አገኘ። ገጥሠ ነገሥቱ ይደግፈው የነበረው የተዋሕዶ እምነት ብቸኛው የአርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን እምነት እንዲሆንና የሌሎች እምነቶች ተከታዮቹም በተደረገው ክርክር እንደተረፉ ተቆጥረው ተዋሕዶን እንዲቀበሉ ተደነገገ። በድሮ እምነታችን እንጻናለን ያሉት መከራና ስደት ጠበቃቸው፤ አንዱ ምላሱን እስከመቆረጥ ድረስ። ይህና የመሳሰሉት ድርጊቶች በዮሐንስ ስም ላይ ጥቁር ነጥብ ጥለው አልፈዋል። ቢሆንም የቤተ ክህነትን አንድነት ማረጋገጥ በግብዣ ላይ ባገኘው ድል ላይ ታከሉ የዮሐንስ

በቤተ ክህነትና በክርስቲያን ምእመናን ዘንድ ልዩ ሞገስ አሰጠው። ከዚያም በላይ ለዘመናት ባንድ ጳጳስ ተወስኖ ለቆየችው ቤተ ክህነት ከግብፅ አራት ጳጳሳት ማስመጣት ሲችል ደግሞ የዮሐንስ ይበልጥ ከበሬታ አገኘ።

በፀጋና በሦስት ልደት ተከታዮች ላይ የደረሰው በደል ግን በእስልምና ተከታዮች ላይ ከደረሰው መፃት ጋር ሲነፃፀር ከቁጥር የሚገባ አልነበረም። የዮሐንስ ዓላማ የእምነትን ብቻ ሳይሆን የሃይማኖትንም አንድነት መመሥረት ነበር። እስልምና የሚባል ነገር በዮሐንስ ርእዮተ ዓለም ውስጥ ከቶም ሥፍራ አልነበረውም። ስለሆነም በመስሊሞች ላይ፣ በተለይም በፈረደባቸው የውሎ መስሊሞች ላይ፣ የጥፋት ሠይፋን መዘዘ። ሃይማኖታችሁን ለውጡና ክርስትና ተቀበሉ፤ አለዚያ መሬትና ንብረታችሁን አሰረክቡ ተባሉ። የፖለቲካ መሪዎቹ መስሎ ለማደር ሲሉ እሺ አሉ። መሐመድ ዓሊ ተጠምቶ ሚካኤል ሲባል፤ አባ ዋጠው ኃይለ ማርያም ተባለ። አንዳንዶቹ ለይስመላ ተጠምቶናል ብለው ውስጥ ውስጡን ግን የእስልምና ሃይማኖታቸውን ቀጠሉ። ቀን ለእግዚአብሔር ማታ ለአላህ መጸለይ ያዙ። ሌሎቹ ወደ አርሲና ጉራጌ አገር ስደትን መረጡ። በርከት ያሉ ግን እንደ ሺክ ጣልሃ በመሳሰሉት የሃይማኖት መሪዎቻቸው እማካይነት አመፁ። የዮሐንስ በውሎ ላይ የሾመው ልጁ አርአያ ሥላሴ ያሳየው ጭካኔ አመፁን ይበልጥ አቀጣጠለው። በመጨረሻ የዮሐንስና ምኒልክ በጣም ራ ባካሂዱት የጭፍጨፋ ዘመቻ እማካይነት አመፁ ሊገታ ችለ። በጊዜ ሠልፉን ያሳመረው ሚካኤልም ራስ ተብሎ የውሎ ገዢነቱንና የኢትዮጵያ አውራ መስፍንነቱን ለማግኘት በቃ።

የውጭው አደጋ መባባስ

ከመቅደላ በኋላ እንግሊዞች የኢትዮጵያን ፊት ለያሳዩ ያሉ ይመስላል። ባገራቱ የፈለገው ነገር ቢፈጠር ደንታ የለንም ያሉትን ቃል ለማክበር ቆርጠዋል። የቀድሞ አጋራቸው ከሣ ምርጫ ለመቀራረብ የሚያደርገው ጥረት ስሜትም አልሰጣቸው። ወታደራዊ እማካሪዎች እንዲልኩለት የቀረበውን ጥያቄ ጆሮ ጻባ ልበስ አሉት። መሣሪያዎችንም ከእንግሊዝ ለመግዛት የቻለው ሄንሪ ኤስ ኪንግ በተባለ የግል ኩባንያ እማካይነት እንጂ የእንግሊዝ መንግሥት እንደሆነ እጇን አላስገባም ብሏል። ኢትዮጵያውያንን የእጅ ጥበብ የሚያስተምሩ ባለሙያዎች ለመመልመል የተላኩ ቡድንም በሰንደን ትእዛዝ እስክንድርያ ላይ ታግቶ ቀረ። ከሣ፣ ለኃ ተክለ ጊዮርጊስን አለም ላይ አሸንፎ ዙፋኑን ሲይዝ ወዳጆቹ ናቸው ብሎ የምሥራች ቢልካቸውም ከቀም ነገር አልቆጠሩትም። ለደብዳቤውና ለብር ለላካቸው ገጽ በረከት መልስ የሰጡት ከሁለት ዓመት በኋላ ነው። በኢደን ላለው ቆገላቸው በጻፉት የመሸኛ ደብዳቤም እንዲህ ዓይነት የደብዳቤም ሆነ የገጽ በረከት ልውውጥ ዳግመኛ ለማድረግ ፍላጎት ፈጽሞ እንደሌላቸው ለከሣ ግልፅ እንዲያደርግለት ጥብቅ ትእዛዝ ሰጥተውት ነበር።

ይሁን እንጂ፤ እንግሊዞች የመቅደላን ዘመቻ ከቶ ለመርሳት የሚፈልጉ ቢመስሉም፤ ያ ዘመቻ አሻራውን ሳይተው አሳለፈም። ከላይ እንደተመለከትነው የካሣ ወታደራዊ የበላይነት አንዱ ምንጭ ከዘመቻው የተረፈው ዘመናዊ መሣሪያ ነበር። እንግሊዞች የመቅደላን መንገድ ጨርቅ ላረገላቸው ካሣ ስድስት መድፍ 850 ጠመንጃና በርካታ ጥይቶች ትተው ነበር የተመለሱት። በተጨማሪም ምንም እንኳ እንግሊዞች የካሣን የሚሊታሪ አማካሪዎች ጥያቄ አፈላላዊ ፈቃድ ቢነፍጉትም አንዱ ባልደረባቸው፤ የገምሣ አለቃ ኪርክሃም፤ በፈቃዱ ቀርቶ የካሣ ጄኔራል ለመሆን በቅቷል። ኪርክሃም ለካሣ ወታደሮች የፈነጠቀላቸው አንዳንድ ዘመናዊ የውጊያ ስልቶችና ካሣ ከእንግሊዞች የወረሳቸው ዘመናዊ መሣሪዎች ተጣምረው ነው አሰም ላይ ካሣን ለድል ያበቁት።

የናፒየር ዘመቻ ባገራቱ የውጭ ግንኙነት ላይም የተወሰነ እንድምታ ነበረው። እንግሊዞች እንዲህ በቀላሉ ኢትዮጵያ እምብርት ከደረሱ እኛስ ምን ያቅተናል የሚል ከንቱ ሐሳብ በአንዳንድ የውጭ መንግሥታትና ጋይሎች ዘንድ መሰረዕ ጀመረ። አይበገራ የሚባለው ያበሻ ሕዝብ ለካ እንዲህ በቀላሉ የሚጸረክ ነው የሚል ስሜት ተፈጠረ። ይህ የተሳሳተ ግምት መጀመሪያ የተጠናወተው ግብፅ ነው። ለዚህም ስሜት የመጀመሪያውን ጉልህ ምሳሌ የሰጠውም በኢትዮጵያ ምድር የግብፅ የመስፋፋት ፖሊሲ ቀያሽ ለመባል የበቃው የስዊድን ተወላጅ ቨርገር ሙንዚንግር በየካቲት 1863 ገና በምፅዋ የፈረንሳይ ቆንስል ሆኖ ነው። ካሣ የካቶሊኮችን እንቅስቃሴ ለማግደል የሚያደርገውን ጥረት አስመልክቶ በጸፈው ደብዳቤ ካሣ ጠባዩን ያላሳመረ እንደሆነ የቴዎድሮስ ጽዋ እንደሚጠብቀው አስጠንቅቆታል። ይህ ዛቻ የጉንደትና የጉራ መቅድም ነበር ማለት ይቻላል።

የሙንዚንግር ጌታ የግብፅ መሪ ኸዲቭ አስማኤል ራሱንም ሆነ ግብፅን እንደ አውሮጳዊ የሚያይ ሆኖም ግን የግብፅ አድገትና ብልፅግና በአፍሪቃ ላይ የተመሠረተ መሆኑን ተገንዝቦ ጥረቱን በዚሁ አቅጣጫ የሚተልም መሪ ነበር። በዚህም ረገድ የዘመናዊት ግብፅ መሥራች ሙሐመድ ዓሊ ካደረገው ይበልጥ የዐባይን ፈለግ ተከትሎ ወደ አፍሪቃ ክርስ መስፋፋት ቀጠለ። እንደ እንግሊዛዊው ሳሙኤል ቤከር ያሉትን ተጓዦች እየቀጠረም የዛሬውን የደቡብ ሱዳን ግዛት ከክልሉ አስገባ። ይህን ሁሉ ሲያደርግ ለአውሮጳውያን መንግሥታት የሚያስተላልፈው መልእክት የሥልጣኔን ችቦ በጨለማይቱ አህጉር እያበራሁና የባርያን ንግድ እያጠፋሁ ነው የሚል ነበር። ከባርያ ንግድ የሚበቃቸውን ያህል ካተረፉ በኋላ፤ ባርነትን ማስወገድ እንደ ታላቅ ተልዕኮ ለያዙት አውሮጳውያን ይህ ዓይነት ሙዚቃ ጣፋጭ ጣዕመ ዜማ ነበረው። አስማኤል ወደ ኢትዮጵያ ምድር መስፋፋቱን ሲጀምርም ለአውሮጳውያን ይህንኑ የፀረ ባርነት ሙዚቃ ነው የተጫወተው።

ባጭሩ የአስማኤል ዓላማ ነጭ ዐባይንና ጥቁር ዐባይን ያቀፈ ሰፊ የሰሜን ምሥራቅ አፍሪቃ ግዛት ለመፍጠር ነበር። ይህንንም ዓላማውን እውን ለማድረግ ወታደራዊና ዲፕሎማሲያዊ እርምጃዎችን ያቀናጀ ስልት ነደ።

በቅርቡ ዙፋኑን የጨበጠውን ዐፄ ዮሐንስን በጦር ከቦ በዲፕሎማሲ ለማራቅት ሥራዬ ብሎ ያዘ። ለዚህም የመጀመሪያው እርምጃ በጉስን (የዛሬው ከረንጉ) መያዝ ነበር። ለዚህም እርምጃ ለብብ የሆነው የአካባቢው የኢትዮጵያ ሹም በግብፅ ግዛት ላይ ወረራዎች አካሂዷል የሚል ነበር። ዮሐንስም ይህን እርምጃ ባለመቀበል ለአስማኤል ተቃውሞውን፤ ለአውሮጳውያን ስሞታውን አሰማ። የጦር አማካሪው ኪርክሃም ተዘዋዋሪ እምባሳደር ሆኖ የዮሐንስን ደብዳቤዎች ይዞ ወደ እንግሊዝ፤ እውስትሪያ፤ ጀርመን፤ ሩሲያና ፈረንሳይ ተላከ። የደብዳቤዎቹ መሠረተ ሐሳብ አንድ ነበር። የክርስቲያን መንግሥት በአስላም ሲጠቃ የአውሮጳ ክርስቲያን መንግሥታት አጋርነታቸውን እንዲገልጹ የሚማጠን ነበር። ለእንግሊዝ ግንባራ ሺክቶሪያ ዮሐንስ የተለየ ከበሬታ ስለነበረው ስለ ቦጎስ መያዝ ዘርዘር አርጎ ጽፎላት ነበር።

የዮሐንስ እቤቱታ አለት ላይ የፈሰሰ ውሃ ሆነ። የሩሲያ፤ የፈረንሳይና የጀርመን መንግሥታት እምባሳደር ኪርክሃምን በቅጡም ለማነገር ፈቃደኛ አልነበሩም። እንግሊዞች ከዚያም አልፈው ለአስማኤል በጎ ፈቃድ ዋቤ ለመቆም ተጋበዙ። ይህ ሁሉ ለዮሐንስ እንቅስቃሴ ሆኖበት ነበር። ክርስቲያን ለተጠቃ ክርስቲያን ይደርስለታል ነበር የሱ ግምት። ያልተገነዘበው ነገር ሃይማኖታዊ ክርስቲያን ይደርስለታል ነበር የሱ ግምት። ያልጀመረው መሆኑን ነው። የነሱ መመዘኛ ሃይማኖት ሳይሆን ቆላዊ ጥቅም ሆኗል። በነበረው ሁኔታም ሙስሊም የሆነችው ግብፅ ክርስቲያን ከሆነችው ኢትዮጵያ የበለጠ የንግድና የኢንቨስትሜንት ዕድል ስለምትሰጣቸው ምርጫቸው ግልፅ ነበር። በተለይም የስዊዝ ቦይ በ1861 ከተከፈተ በኋላ የግብፅ ኤኮኖሚያዊም ሆነ እስትራቴጂካዊ ጠቀሜታ ይበልጥ እየሳለ መጣ። ለዚህም ነው የግብፅን በምድረ ኢትዮጵያ መስፋፋት አበክረው ለመቃወም ዝግጁ ያልነበሩት። አስማኤል፤ ቦጎስ ጥንቱንም ቢሆን የግብፅ ግዛት ነው፤ ቦጎስን መያዝ ማለት የሰው አገር መንጠቅ ሳይሆን ያመፀን ክፍለ ሀገር ማስገበር ነው ሲልም እውነቱን ነው ብለው ተቀበሉት። ከዚያ በኋላ ግብያች የልብ ልብ እያገኙ መጥተው ሰንሂት (የዛሬው ከረን ከተማ) ላይ እንደ ትልቅ ምሽግ ሠሩ። ያገሬውን ሕዝብ ለመሸገገልም የግብር ምሕረት አደረጉ።

ሌላው የግብያች ዘመቻ ደግሞ በስተደቡብ በዮሐንስ ላይ አመፅ ማስነሣት ነበር። ለዚህም ዓላማቸው አልገብርም እያለ የሚያንገራግረው ምኒልክ ጥሩ መሣሪያ ይሆናል ብለው ገመቱ። ምኒልክም ራሱ ከግብያች ጋር አንዳች ስምምነት ለማድረግ መልእክተኞችን መላክ ጀምሯል። ይሁን እንጂ ከግብያች ጋር አብሮ ዮሐንስን ለመውጋት ወይም እነሱ በሰሜን ሲወጉት እሱ በደቡብ ሌላ የጦር ግንዛባ ለመክፈት ለማቀዱ ምንም የተጨበጠ ማስረጃ የለም። ያም ሆነ ይህ ግን በመጨረሻው ፍልሚያ ይበልጥ የሠመረላቸው ግን የሐማሴንን ገዢ ደጃች ወልደ ሚካኤል ለሉሞንን ማስከብላሉ ነበር። ምንም እንኳ በጉንደት ጦርነት ከዮሐንስ ስር ተሰልፎ ቢወጋቸውም ከዚያ በኋላ ግን ንጉሠ ነገሥቱን ከድቀ ከግብያች ጋር ለመሰለፍ በቃ።

በጎረቤት ለግብዓት የመስፋፋት ዓላማ መጀመሪያው እንዲ መጨረሻው አልነበረም። ለኢትዮጵያ የከፋው አደጋ የመጣውም ከቦጎስ ሳይሆን ግብፅ በ19ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ ከያዘችው የቀይ ባሕር ግዛት ነበር። የቀይ ባሕርና የሕንድ ውቅያኖስ ወደቦች ሞት አፋፍ ከሚገኘው ከአቶማን መንግሥት የይስሙላ ይዘታ ባዳሽ ጉልበት ወደሚስፋፋው የግብፅ መንግሥት ቁጥጥር መተላለፋቸው ለኢትዮጵያ የአደጋ ምልክት ነበር። ግብዓት እንደ አቶማኖች በአፍላጂ ቁጥጥር ረከተው የሚቀመጡ አልነበሩም። ባሕር ጠረፍ ተወስነው የመቅረት ሐሳብም አልነበራቸውም። በዚህም መሠረት ባባቱ ሱዳናዊ በናቱ ኢትዮጵያዊ እንደነበረ የሚነገርለት መሐመድ ራዕፍ ፖሻ የሚባል የጦር መሪ ከዚያ (ሰሜን ሰማሊያ) ተነሥቶ በጥቅምት 2፣ 1868 ሐረር ከተማን ያዘ። በዚያው ወቅት ደግሞ በዝነኛው ሙዝኒንገር የሚመራ ጦር ከታጁራ (ከጅቡቲ ከፍ ብሎ) ተነሥቶ ወደ ሸዋ አመራ። የዚህ ጦር እድል ግን ከራዕፍ ጦር በጣም የተለየ ነበር። አውላ ሲደርስ አፋሮች ከበው አደጋ ሲጥሉበት ሙዝኒንገር ከነሠራዊቱ የአሸዋ ሲላይ ሆኖ ቀረ። እነዚህ በስተደቡብ የተደረጉ የግብፅ ወረራዎች የተቀናጀ ሰፊ የወረራ ዕቅድ አካሎች ነበሩ። የወረራው ዋና መሥመር ግን በሰሜን በኩል ከምዕዋ ዙላና አንፈላ ወደቦች ተነሥቶ ነበር። መጀመሪያ የጨው ምርት ያለበትን የጥልጣልን በረሃ ለመቆጣጠር የሰነዘሩት ዘመቻ ውሎ አድሮ እየፈረጠው ወደ ተሟላ ያገር ወረራ ተሸጋገረ።

ጉንደትና ጉራ፣ ሰላም ያልተገኘበት ድል

በዚህን ዘመን በግብፅና በኢትዮጵያ መካከል የተከናወኑትን ጦርነቶች ለሚመረምር ሰው ሕሊናን ደጋግሞ የሚከረከር አንድ ነገር አለ። ይኸውም የወራሪው ዐይን አውጣነትና የተወራሪው ልዝበነት ነው። በመስከረም 1868 የግብፅ ጦር ወደ ደጋው መንቀሳቀስ ጀምሮ እያለ የሐንስ ጠቡን በሰላማዊ መንገድ ለመፍታት ጥረቱን እንደቀጠለ ነበር። የግብፅ ጦር እየገፋ ሲመጣ እሱ ግጭት እንዳይኖር ብሎ የሐማሴንና የሠራዊቱ ሠራዊት ወደ ዐድዋ እንዲያፈገፍን ትእዛዝ ሰጠ። ይህን ማድረጉም የሐንስ ሰላም ወዳድነቱን ለአውሮጳውያን በማያሻማ ሁኔታ ለማሳየት ስለፈለገ ይመስላል። በሌላ በኩል ደግሞ የጠላትን ጦር ኅትቶ ወደ መሀል አገር በማስገባት የስንቅ አቅርቦት መስመሩን አርዝሞ ለማዳከምም ያቀደ ይመስላል። ያም ሆነ ይህ የሐንስ የክተት ዐዋጅ ያወጀው በጥቅምት 14 የግብፅ ጦር ሐማሴን ከደረሰ በኋላ ነው።

ከተቱ በታወጀ በሁለት ሳምንት 20000 የሚያህል ጦር ከንጉሠ ነገሥቱ ሥር ተሰለፈ። የሰሜን ኢትዮጵያ አውራጃዎች በሙሉ፣ የሐማሴን ደጃች ወልደ ሚካኤል ሰሎሞንን ጨምሮ፣ ከቶ ነበር። በግብፅ በኩል በዴንማርኩ አዛዥ በኩሎኔል አረንድሩፕ የሚመራ 2000 ሠራዊት ተሰልፎ ነበር። ሁለቱ ጦሮች ንዳር 8 ማለፉ ጉንደት (ጉንዳጉዲ) ላይ ገጠመ። በጣም አጭር ግን ውጤቱ የማያሻማ ጦርነት ሆነ። የግብፅ ጦር በኢትዮጵያ ጦር ስልታዊ እንቅስቃሴዎች ከተመቻቸበት ኮረብታ ወደ ሸለቆው ተቃሎ ወርዶ ጭዳ ሆኖ ቀረ። የግብፅን ጦር

አሳዛኝ ዕጣ ኋላ ጉራ ላይ በአዝማችነት ሊሰለፍ የበቃው አሜሪካዊው ኮሎኔል ዳይ እንዲህ ሲል በማይረሱ ቃላት ዘግቦታል፤

አንዳችም ዓይነት አቤቱታ፤ አንዳችም ዓይነት ኤሎሜ በደም የተነከረውን እጅ ሊገታው አልቻለም። በጦር ተቸክለው የተጋደሙ ወይ የሚገጠሩ፤ እጃቸው የተቆረጠ ወይ አንገታቸው ከትከሻቸው ተቀንጥሶ ሊወድቅ የተቃረበ አካላት ድል አድራጊውን ጠላት ማረኝ ማረኝ ይላሉ። ግን ማን ሊሰማ። ጥፍጨፋውን የሚያቆም ምንም ኃይል አልነበረም። መጽሐፉ እንደሚለው ይህ (የግብፅ) ጦር ተፈርዶበት ነበር። ከጥይቱ ቢያመልጡ፣ ከጎራዴው አያመልጡም ነበር። ዳላውን ሊከላከሉ ጦሩ ይቀሥፋቸው ነበር። (Dye, 139)

ከእንዲህ ያለ መፃት በኋላ ለግብፅ የነበረው ምርጫ ወይ በቃኝ ወይ በቀል ነው። ኸዲቭ አስማኤል የኋለኛውን መረጠ። ዓመት ሳይሞላ ከፊተኛው እጅግ የላቀ ጦር (15000) በሙሐመድ ራቲብ ፖሻ የጦር አዝማችነት ላከ። በአሜሪካ የርስ በርስ ጦርነት የተሳተፉ የጦር መኩንኖችም ያ ጦርነት ካለቀ በኋላ ለአስማኤል አድረው ለግብፅ ጦር አዲስ የውጊያ ስልት ማቅሰም ጀምረዋል። የኤታማገር ሹመና የጦሩ ሁለተኛ አዛዥ አሜሪካዊው ጄኔራል ሎሪንግ ነበር። ከላይ እንዳየነው ደግሞ ኮሎኔል ዳይ የግብፅ ሽንፈት ዘጋቢነት ዕጣው ሆኗል። ግብዓት ከበፊቱ በተሻለ ሁኔታ ተዘጋጅተው ስለመጡ የጉንደት ጦርነት በጥቂት ሰዓታት የተጠናቀቀውን ያህል ጉራ ሦስት ቀን የፈጀ ነበር፤ ከመጋቢት 2 እስከ 4፣ 1861 ቆየ። ግብዓት መጀመሪያ መሸገው ነበር የሚዋጉት። ስለሆነም በኢትዮጵያውያን ላይ ብዙ ጥፋት ማድረስ ቻሉ። ነገር ያበላሸባቸው የጀመረው ምሽጋቸውን ለቀው ወደ ሜዳ ሲወጡ ነው። ስለሆነም የጉራ የመጨረሻ ውጤት ለኢትዮጵያ ድል ሲሆን ለግብፅ ግን የመስፋፋት ዓላማዋ ላንዴም ለሁሌም መቀጨት ሆነ።

በመናዊ መሣሪያ ታጥቆና በዘመናዊ ድርጅት ታንዖ የመጣን ጦር በወኔ በመቋቋም ጉንደትና ጉራን የሚተካከሉ ጦርነቶች በዘመናችን መጥቀስ ያዳግታል። የዳይ ዜና ጦርነት ይህን ወኔ አጉልቶ ይሰለዋል፤

የመድፍ ግባት ከግብፅ የጦር መሥመር የጀመረ ከሜዳ ባሻገር ያስተጋባ ነበር። ከቀኝ ከመሐል ሮኬቶች በሚያስፈራ ቅንጅት እየተምዘገዘጉ ይበራሉ። ከግራ ከቀኝ በፍጥነት እየቀረበ በሚመጣው ጠላት ላይ ሞት አዘል የጥይት ዝናብ ይወርዳል። ኢትዮጵያውያኑ እርምጃቸውን ሳያጥፉ ወደ ግብዓት ተቃረቡ። ቀለህ ሲፈነዳ ጋባቢያቸውን ያጡ ሌጣ ፈረሶች ይደነብራሉ። ይህም ሁሉ ሆኖ ጠላት ጨካኝ እየገፋ መጣ። (Dye, 359)

ባንድ በኩል የጉንደትና የጉራ ድሎች ከ20 ዓመታት በኋላ ዓለምን ካሰደነቀው ከዐድዋ ድል የበለጠ ግምት የሚሰጣቸው ናቸው። ምክንያቱም ዐድዋ ላይ ምኒልክ የተባበረች ኢትዮጵያን መርቶ የተዋጋ ሲሆን የሐንሰ ግን ግብዮችን የገጠማቸው የግማሽ ኢትዮጵያን ጋይል ብቻ አሰልፎ ነው። ምኒልክ በገለልተኝነት፤ የጉጃሙ አዳል ተሰማ ደግሞ የውስጥ አመፅ እያከሸፈ በመሆኑ ከጉንደትና ጉራ ጦር ሜዳ አልተሰለፉም። በተጨማሪም ጉንደትና ጉራ በባላጋራዋ በግብፅ ላይ ያሳደሩት ተጽዕኖ ዐድዋ በኢጣሊያ ላይ ካስከተለው ለውጥ የላቀ ነው። የጉንደት-ጉራ ሽንፈት የእስማኤልን ውድቀት ከማፋጠኑም በላይ የማታ ማታ ግብፅን የእንግሊዝ ተገዥ ለመሆን አበቃት። ባንጻም ለየሐንሰ ድሉ ከፍተኛ ቁሳዊና ስነ ልቡናዊ ጥቅም አስገኝቶለታል። ከግብዮች የማረከው ዘመናዊ የጦር መሣሪያ እንደ ምኒልክ ያሉትን ተቀናቃኞችን ለማንበርከክ እንደረዳው ከላይ ተመልክተናል። ባጠቃላይም፤ በተለይም በቤተ ክህነትና በአማኝያን አካባቢ፤ የሐንሰ የእስማኤልን የሙሰሊም ጦር በመደምሰሱ የሃይማኖትና የሀገር ጠባቂ ተባለ።

ይሁን እንጂ በጉንደትና በጉራ ድል ማግስት ኢትዮጵያ ያገኘችው ጉልህ የሆነ ጥቅም ነበር ለማለት ያግታል። ወታደራዊው ድል ሂጉሎማሲያዊ ድልን አልወለደም። ግብዮች ለሰላም ድርድር ያቀረቧቸውን ሁኔታዎች ስንመለከት ማን ድል አድራጊ ማን ተሸናፊ እንደነበር እስከመጠራጠር እንደርሳለን። የጦር ምርኮኞች እንዲመለሱላቸውና ነፃ የንግድ ልውውጥ እንዲከበር ከመጠየቅ አልፈው በዓለም የጦርነት ታሪክ ተደርጉ የማያውቀውን የተማረኩባቸው የጦር መሣሪያዎች እንዲመለሱላቸውና ከዚያም አልፈው የኢትዮጵያ ሠራዊት በሐማሴን ግዛት እንቅስቃሴውን እንዲያቆም ጠየቁ። ባንጻም የሐንሰ የተሸናፊን ለዘብተኝነት ተላብሶ ነበር። ከድሉ በኋላ ግብዮችን ከቦንስ ሆነ ከምፅዋ ለማስለቀቅ አንዳችም ወታደራዊ እንቅስቃሴ አላደረገም። ይልቁንስ እንደበፊቱ ወደ ሺክቶሪያና ወደ እስማኤል የሰላም ጥሪ ደብዳቤ ላከ። ወታደራዊ እርምጃን ያልመረጠበት የተለያዩ ምክንያቶች ሊኖሩ ይችላሉ።

አንድም የዘመኑ ወታደራዊ ድርጅት ለረጅም ዘመቻ ያላመቸ በመሆኑ ሌላ ድል ስልልግ ላደጋ ከምጋለጥ ያገኘሁትን ባጣጥም ይሻለኛል ብሎ ይሆናል። አንድም ደግሞ ዕጣው ሆኖ ከሚገባው በላይ በልዩ ከበሬታ የሚያየው የአውሮጳውያን በጎ ፈቃድ ገሽሽ እንዳይልብኝ ብሎ ይመስላል። ያም ሆነ ይህ የሐንሰ የጦርነትን መንገድ ትቶ ለዐሥር ዓመት ያህል ያዳከረውን የሰላም መንገድ መረጠ። በ1868 ከረምቱ ላይ ብላታ ገብረ እግዚአብሔር የተባለ መልእክተኛውን ወደ ካይሮ ላከ። ለሰላም ያቀረባቸው ቅድመ ሁኔታዎችም ሁለት ነበሩ፤ በግብፅ የተወሰዱት ግዛቶች መመለስና ለኢትዮጵያ ነፃ የባሕር ወደብ ማግኘት። ይሁን እንጂ ግብዮች ለየሐንሰ የሰላም ጥረት ምንም ዓይነት በጎ ፈቃድ እንደሌላቸው መልእክተኛውን ሁለት ወር አስረው ያለምንም ድርድር በመመለስ አላዩት።

በ1869 አጋማሽ ላይ እስማኤል በተራው የሱዳንን አገረ ገዥ እንግሊዛዊውን ኮሎኔል (ጋላ ጄኔራል) ቻርልስ ጎርዶንን የሰላም መልእክተኛው አርጎ ላከው። ነገር ግን ጎርዶን ለድርድር ያቀረባቸው ሁኔታዎች በየሐንሰ ተቀባይነት ማግኘት የሚችሉ ዓይነት አልነበሩም። የግዛቶችን ይዞታ በተመለከተ ጎርዶን ምንም ዓይነት ለውጥ አላቀረበም። ቦንስ በግብፅ እንደተያዘ ሊቀር ነበር ማለት ነው። ምንም እንኳን በምፅዋ ወደብ የንግድ ሽቀጦች መልእክቶችና መልእክተኞች በነፃ መተላለፍ ቢችሉም፤ የጦር መሣሪያን በተመለከተ ወደ ኢትዮጵያ የሚገባው መጠን ግብዮች በፈቀዱት ልክ ብቻ ሊሆን ነበር። ጎርዶን ከተመለሰ በኋላም አርቀ ሠላም እንዲያወርዱ ደጋግሞ የተማጠናቸው እንግሊዞች የሐንሰ የውጭ ጉዳይ ፖሊሲው መሠረት ያደረገውን የነፃ ወደብ ጉዳይ ለማስተናገድ አልፈለጉም። ምፅዋን ትቶ ዙላን ወይም አንፈላን እንኳ ፍቀዱልኝ ቢልም አልሰሙትም።

ቆም ነገሩ እንግሊዞች የየሐንሰ ወታደራዊ ድል ሂጉሎማሲያዊ ማሳረጊያ እንዲያገኝ ካለመፈለጋቸው ላይ ነበር። ቀይ ባሕር ወይ በግብፅ አለዚያም ሌላ የእንግሊዝ ወዳጅ በሆነ መንግሥት ቁጥጥር ስር መቆየት አለበት ብለው ወስነዋል። የግብፅ መንግሥት እየተዳከመ ሲሄድም በምትኩ እካባቢውን የሚያስተዳድር መንግሥት ማጫት ጀመሩ። ዐይናቸውም ኢጣልያ ላይ አረፈ። ኢጣሊያ ቀደም ብላ በስተደቡብ አሰብን ይዛለች። ጎርዶን ከየሐንሰ ጋር ፍሬ አልባ ድርድሩን አከናውኖ ሲሄድ ዙላን ለምን እንመርቅለትም የሚል ሐሳብ ወርመደ አድርጎ ነበር። ይህ እንደ ዋሃ የተጀመረ ነገር የኋላ ጋላ በ1877 እንግሊዞች ለኢጣሊያ ምፅዋን በወርቅ ሰሐን ሲሰጧት ማሳረጊያውን አገኙ። የኢትዮጵያም ጦስ በዚያው ጀመረ።

ይህ ከመሆኑ በፊት ግን የየሐንሰ ዓላማ የመሳካት አዝማሚያ አላየ። ለዚህም አጋዥ ጋይል የሆነው በ1873 የማህዲስት ንቅናቄ በምድረ ሱዳን መከሰት ነው። የእስልምና ተሐድሶንና የሱዳን ብሔርተኝነትን አጣምሮ የያዘው ይህ ንቅናቄ በአጭር ጊዜ ውስጥ ለሜንና ማዕከላዊ ሱዳንን አጥለቀለቀው። በዚህም ሂደት በምሥራቅ ሱዳን ያሉት የግብፅ ጦር ካምፖች ከካርቱምም ሆነ ከግብፅ ተቆርጠው ቀሩ። በመሐሉም የግብፅም ነፃነት አክትሞ ግብፅ በእንግሊዝ ቁጥጥር ስር ወድቃ ስለነበር፤ ይህን አዲስና አደገኛ ንቅናቄ የመግታቱና ተቆርጦ የቀረውንም የግብፅ ጦር በሰላም ለሀገሩ የማብቃቱ ጋላፊነት በእንግሊዝ ትክሻ ላይ አረፈ። ይኸኔ ነው እንግሊዞች ለኢትዮጵያ የነበራቸውን ከንቀት እምብዛም ያልተለየ ቸልተኝነት ትተው እርዳታዋን አጥብቀው ለመሻት የተገደዱት። ምክንያቱም ምሥራቅ ሱዳን የነበረው የግብፅ ጦር መዳን የሚችለው በኢትዮጵያ ምድር አቋርጦ ማለፍ ከቻለ ብቻ ነበረና። ስለዚህ እንግሊዞች ሪር አድሚራል ሰር ዊልያም ሂዌት የተባለ መልእክተኛቸውን ወደ የሐንሰ ልከው፤ በግንቦት 28 1876 ዐድዋ ላይ አንዳንዴ «የዐድዋ ውል» ሌላ ጊዜ በእንግሊዙ መልእክተኛ ስም «የሂዌት ውል» እየተባለ የሚታወቀውን ስምምነት ተፈራረሙ።

የውሱን ቃል ለተመለከተው የሐንሰ ስምንት ዓመት የደከመበትን ፍሬ ያገኘ ይመስላል። የጦር መሣሪያን ጨምሮ ማናቸውም ሸቀጥ በነፃ እንዲገባለት ተደንግጓል። ቦንስ ወደ ኢትዮጵያ ግዛት ተመልሷል። ከዚያም በተጨማሪ ሁለቱም ወገኖች ወንጀል የፈጸሙ ዜጎቻቸውን አስረው ለመመለስ ተስማምተዋል። በኢትዮጵያውያን ክርስቲያኖች ግምት ከፍተኛ ሥፍራ ያለውን ጳጳሳት ከአስክንድርያ የመላኩንም ጉዳይ ግብዓት በተቻለ መንገድ ለማቀላጠፍ ቃል ገብተዋል። ይህ ሁሉ ለየሐንሰ ድል ይመስላል። እንደ እውነቱ ከሆነ ግን ውሱ በዘለቂታው የሐንሰንም ሆነ ኢትዮጵያን ከጠቀመው ይልቅ ጎድቷል። በዚያን ጊዜ በነበረው የኃይል ሚዛን፣ የግብፅ ጦር በምሥራቅ ሱዳን ራሱን ለማትረፍ በሚረዳበት ጊዜ፣ የሐንሰ ቦንስን ለማስመለስ የእንግሊዝ አስተናባሪነት እያስፈልገውም ነበር። እንዲያውም ከውሱ በፊት የመረብ ምላሽ ገዥ ራስ አሉላ ከአካባቢው ግብር መስብስብ ጀምሮ ነበር። ወንጀለኛ የመለዋወጥም ስምምነት እንግሊዞች በየሐንሰ ላይ ሸፍቶ ለነበረው ለደጃች ደበብ አርአያ በምፅዋ ጥገኝነት ሲሰጡት ባጭር ጊዜ ውስጥ ከንቱነቱ ታየ። በምፅዋ ሸቀጥ በነፃ የማስገባቱም ፈቃድ መሣሪያ ሳይሆን አንድ ለየሐንሰ የተላከ የቤተ ክርስቲያን ደወል በግብፅ ጉምሩክ ሲታገድ ከንቱ ሆኖ ቀረ። ይህ ሁሉ ብዙ ባልከፋም ነበር። የግፉ ግፍ ውሱ በተፈረመ በስምንት ወርና የእንግሊዝ ፖርላማ ባደረቀው በሦስት ወር ውስጥ (በተለምዶ እንደሚባለውም ውሱ የተጻፈበት ቀለም ገና ሳይደርቅ) እንግሊዞች ምፅዋን ለኢጣልያ ሰጡ። ኢጣልያም አንድ ሳንቲም ሳታወጣ፣ አንድ ጥይት ሳትተኩስ ወደ መሀል ኢትዮጵያ ያምዘገዝጋትን መቆናጠጫ አገኘች።

የውሱ መዘዝ በዚህም አላለቀም። በውሱ ሦስተኛ አንቀጽ መሠረት የሐንሰ በክሰላ፣ በአሚዴብና በሰንሂት ተቆርጦ የቀረው የግብፅ ጦር በኢትዮጵያ ምድር አቋርጦ ወዳገሩ እንዲመለስ አስፈላጊውን እርዳታ ለመስጠት ቃል ገባ። ቃል ከመግባትም አልፎ ከእንግሊዞች ሸፍጥ ጋር በግልፅ በሚቃረን ሐቀኝነት ቃሉን አከበረ። በዚህ ሂደት የጦር አዛዥ ራስ አሉላ ለመጀመሪያ ጊዜ ከማህዲስት ጦር ጋር ለመጋጨት በቃ። በዚያ የተጫረው አሳት የማታ ማታ የሐንሰን ራሱን አጋየው። በሰዚህም የኢትዮጵያ ታሪክ ጸሐፊው ሩቤንስን እንዳለው የሐንሰ ከዐድዋው ውል ያተረፈው አንድ ደካማ ጠላት (ግብፅ) በሁለት ጠንካራ ባላጋራዎች (በኢጣልያና በማህዲስት ሱዳን) መተካት ሆነ።

መተማ፣ የሞት ጉዳና

ከጉንደትና ጉራ ድል በኋላ የነበሩት ጥቂት ዓመታት የየሐንሰ ኃይል እጅግ የገነነበት ወቅት ነበር። በውጭ የግብዓትን የመስፋፋት ፖሊሲ በማያዳግም ሁኔታ እጨናግፎታል። በውስጥ ዋና ተቀናቃኙን አንበርክኳል። በነዚህ ጣምራ ድሎች አማካይነትም በ19ኛው መቶ ዓመት ኢትዮጵያ ፊት ለተደቀነት ሁለት ዐቢይ ፈተናዎች፣ አንድነትና ነፃነት፣ ዘላቂ መፍትሔ የሰጠ ይመስል ነበር። ዳሩ ግን ሁኔታው እንዲህ እንደሠመረ አልቆየም። ነገር እየተበላሸ ሂዶ ከ1877

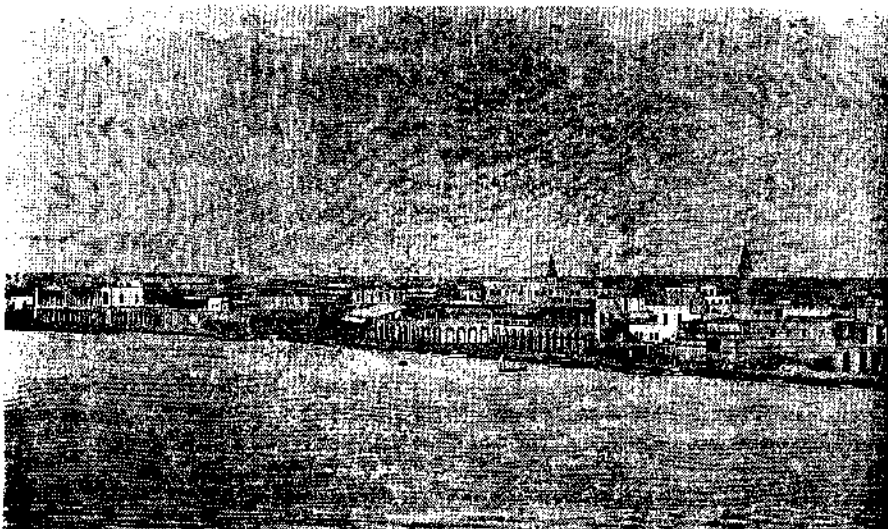
በኋላ የየሐንሰ እድል ማሸቆልቆል ጀመረ። የኋላ ኋላም ለሞት በቃ። በተጠቀሰው ዓመት ጣሊያኖች ምፅዋን ያዙ፤ ኢትዮጵያና ማህዲስት ሱዳንም መዘዘኛ የሆነ ጦርነታቸውን ጀመሩ። ከዚያን ጊዜ በኋላ ነው የምኒልክ አልገዛም ባይነት እንደገና አገርሽቶ ሲብላላ ከቆየ በኋላ በ1880 ገሐድ የወጣው። በዚያውም ንጉሠ ነገሥቱን በሦስት ማዕዘን ቆልፎ የያዘው ውጥረት ከፍተኛ ደረጃ ደርሶ መተማ ላይ ሲሞት ፍጻሜውን አገኘ።

የዚያ ውጥረት አንዱ ማዕዘን የኢጣልያ ቅኝ ግዛታዊ መስፋፋት ነበር። ጣልያኖች ምፅዋን ከእንግሊዝ እንደ ገጸ በረከት ካገኙ በኋላ እዚያ ሐሩራዊ የባሕር ጠረፍ ላይ ዝም ብለው አልተቀመጡም። ወደ ደጋው ከፍል ግዛታቸውን ለማስፋፋት ተጣደፉ። መጣደፍና የጋለ ስሜት፣ እነዚህ የኢጣልያ ቅኝ አገዛዝ ልዩ ባሕርያት ነበሩ። ተወራሪሽነትም ነበራቸው። ተለያይተው የነበሩት የኢጣልያ የተለያዩ ግዛቶች ተዋሕደው ባንድ መንግሥት ሥር መተዳደር የጀመሩት ገና በ1863 በመሆኑ የኢጣሊያ እንቅስቃሴዎች ሁሉ የአፍላ ጎረምሳን ትኩስ ስሜት የሚያንጸባርቁ ነበሩ። መጣደፉ የመጣውም እንደ እንግሊዝና ፈረንሳይ ያሉ የደረጃ ቅኝ ገዥዎች ዓለምን ተቀራምተው ሲንሠራፉ እኔ ከዚህ ዙሪኬ ሳልቋደስ ጀንበር ትጠልቅብኛለች ከሚል ሥጋት ነው። ይሁንና ኢጣልያ ጥረቷ ሁሉ መና ሆኖ እንዳይቀር እንግሊዝን የመሰለ አጋር ጣለች። ኢትዮጵያ ውስጥ ለመግባት ፍላጎት የሌላት፣ ግን ደግሞ ጣውንቷን ፈረንሳይን ለማገድ የምትፈልገዋ እንግሊዝ ኢጣልያን ተጠቅማ ጥቅሜንም ታስከብርልኛለች በሚል ስሌት ማደፋፈር ቀጠለች።

እርግጥ የኢጣልያ በቀይ ባሕር ዳርቻ መቆናጠጥ የተጀመረው ከዚህ ሁሉ በፊት ነው። በ1862 ኢጣልያዊው ሚስዮናዊ ጄሴፔ ሳፔቶና ሩባቲኖ የተባለ የመርከብ ኩባንያ ተቀናጅተው አሰብን ገዝተዋል። የኋላ ኋላም ይህ የግል ይዞታ የነበረው ወደብ ወደ ኢጣልያ መንግሥት ንብረትነት ተዘዋውሯል። ይሁን እንጂ የኢጣልያ የቅኝ ግዛት መስፋፋት መሠረት የሆነው አሰብ ሳይሆን ምፅዋ ነው። እነዚህ ላይ ቀደም ሲል የጠቀስነውን የኢጣልያ ቅኝ አገዛዝ ልዩ ባሕርያት፣ መጣደፍና የጋለ ስሜት፣ የምንገዝብበት አንድ ሁኔታ አለ፤ ይኸውም ግብፅ በቀይ ባሕር ዳርቻ ላይ የነበራት ቁጥጥር እየተዳከመ ሲሄድ ወደቦቹ በተለያዩ የአውሮጳ ቅኝ ገዥዎች እጅ ወደቁ፤ ዘይላና በርበራ በእንግሊዞች፣ ታጁራ ዘፈረንሳይ፣ አሰብና በኋላ ምፅዋ በኢጣልያ። ልዩነቱ ግን ፈረንሳዮችና እንግሊዞች በባሕር ጠረፍ ቅኝ ግዛቶች (የፈረንሳይና የእንግሊዝ ሶማሊላንድ ተብለው ለመታወቅ በበቁት) ሲታገሡ፤ የኢጣልያ ዐይን ግን ዘልቆ ወደ መሀል ኢትዮጵያ አማተረ። በሌላ አነጋገርም ምፅዋ የዐድዋ ጥንሰስ ሆነ። እንደ ነቢይ ሁሉ የሐንሰ የምፅዋንና የዐድዋን ተዛምዶ ተገንዝቦ ነበር። በ1879 መጀመሪያ ላይ ለምኒልክ ዘጸፈው ደብዳቤ «በእግዚአብሔር ቸርነት (ጣልያኖች) በዓለም ፊት ተዋርደውና ተንቀው ይመለሳሉ» ብሎ ነበር (Zewde! 199)።

የሐንሰ እነዚህን ቃላት ሲጽፍ ጣሊያኖች ከባሕር ዳርቻ ሃያና ሠላላ ኪሎ ሜትር ያህል ገፍተው ሰሐጢና ዊያ የተባሉ ቦታዎችን ይዘዋል። ቀድመው

ምዕዋን በመያዛቸው ቢከፋም፤ እዚያው ታግሠው ይተመጣሉ የሚል ከንቱ ተስፋ አድርገው ነበር። አሁን ግን ነገሩ ተለወጠ። የመረብ ምላሽ ገዥ ራስ አሉላ የያዙትን የኢትዮጵያ ምድር እንዲለቁ ለኢጣልያው አዛዥ ደጋግሞ ቢጽፍም ከቆም ነገር አልቆጠሩትም። የደብዳቤው ልውውጥ ውጤት አልባ መሆኑን ሲያይ አሉላ ፈረኑን ጭና በጥር 20፣ 1879 ሰሐጢ ላይ መሸን በተቀመጠው የጣልያን ጦር ላይ ዘመተ። ሆኖም መሸን የሚዋጋን ጦር ማጥቃቱ ቀላል ባለመሆኑ አሉላ ብዙ ሰው ካለቀበት በኋላ ለማፈገፈግ ተገደደ። በማግስቱ ግን የሰሐጢውን ጦር ለመርዳት ከምዕዋ የተላከ 500 ገደማ ሠራዊት ያለበት የኢጣልያ ጦርን ደጋሊ ላይ ገጥሞ ደጋመድ አደረገው።

2.6 የምዕዋ ወደብ በ19ኛው መቶ ዓመት ማብቂያ ላይ

የደጋሊ ጦርነት ዜና በኢጣልያ አገር በተሰማ ጊዜ ታላቅ ሽብር ፈጠረ። የበቀል ጩኸት በኢጣልያ ጎዳናዎችና በመንግሥት መሥሪያ ቤቶች እካባቢ ተሰማ። የኢጣልያ ፖርላማ ለምዕዋና ላካባቢዋ መከላከያና ማጠናከሪያ የሚውል የሃያ ሚሊዮን ሊሬ በጀት መደብ። ነባሩን ጦር የሚያጠናክር 5000 ሠራዊት ያለበት ልዩ ኃይል ተደራጀ። መንገዶችና ድልድዮችም ለውታደራዊ እንቅስቃሴዎች እንዲያመቹ ተብለው ተሠሩ፤ ተጠገኑ። ምኒልክን በየሐንሰ ላይ የማሸፈቱንም ተግባር በተጠናከረ ሁኔታ ቀጠለበት።

ጠቡን በሰላማዊ መንገድ ለመፍታት የሐንሰም ጣልያኖችም የእንግሊዝን አርዳታ ጠየቁ። የሐንሰ የሂወት ውል ተሸር ጣልያኖች ምዕዋን እንዲይዙ በመደረጉ የተሰማውን ቅሬታ ገለጸ። የንግሥት ቪክቶሪያ መልስ በተዘዋዋሪ መንገድ የጣልያኖችን ድርጊት ከመደገፋም በላይ ኢጣልያን ከመሰለ ኃያል መንግሥት ጋር መጋጨቱ ቢቀርበት የሚበጀው መሆኑን በመግለጽ ማስጠንቀቂያ አዘል ምክር ነበር። የኢጣልያን መንገድ ለማመቻቸት ግን አሁንም እንግሊዞች አልተኙም። ስር ደራልድ ፖርታል የተባለ መልእክተኛቸውን በመላክ ደጋሊ የነሳቸውን በእርቅ ስም ሊያስገኙላቸው ሞክሩ። እስታራቂ ተብሎ የተላከው ፖርታል ለድርድር ያቀረባቸው ነጥቦች ይህንኑ ሁኔታ በጉልህ የሚያሳዩ ነበሩ። እነሱም የሐንሰ ለደጋሊ «አልቂት» ጣልያኖችን በይፋ ይቅርታ ሊጠይቅ፣ በተጨማሪም ጣልያኖች ሰሐጢን፣ ዊያን፣ ከረንገና የአሳውርታና የሐባብ ሕዝቦችን ሀገር እንዲይዙ ነበር። እንዲህ ያለውን እርቅ አሉላም የሐንሰም አልተቀበሉትም። በዚህን ወቅት ነው አሉላ በታሪክ ሲታወስ የሚኖርበትን ቃላት ለፖርታል የተናገረው፤ «ጣልያኖች ኢትዮጵያ ምድር ላይ የሚሰፍሩት እኔ የሮማ አገር ገዥ መሆን የቻልኩ እንደሆነ ብቻ ነው»።

በዚህ የዲፕሎማቲክ ሽፋን ተጠቅመው ግን ጣልያኖች ከደጋሊ በኋላ ባደረጉት ማፈገፈግ ትተው የነበረውን ሰሐጢን እንደገና ያዙ። ለየሐንሰ ይሄ የመጨረሻው ትንኮሳ ነበር። የጣልያንን ነገር አስከወዲያቸው ለመቋጫት በመጋቢት 1880፣ 80 ሺ ጦር አስልፎ ወደ ሰሐጢ ዘመተ። ባጭሩ አገኛለሁ ብሎ ተስፋ ያደረገበት ድል ግን እንደከዳው ቀረ። ጣልያኖች ከምሽጋቸው አድፍጠው፤ አለምንም ወሳኝ ውጊያ አታከተው እንዲመለስ አስገደዱት። ከቀድሞ ምሁራን አንዱ ብላታ ገብረ እግዚአብሔር ጊላ ማርያም እንደጻፈው፡ «እንግዲህ የሰው አገር እንግዛላን ብለው መጥተው ከምሽግ መሽል ከተሸሽጉ እኔ ምን አደርጋለሁ ብለው ሳይወጉ ተመለሱ።» (ገብረ እግዚአብሔር፣ 54) የሐንሰ ፈጥኖ እንዲመለስ የተገደደበት ሌላ ምክንያት ደጅኑም ባስተማማኝ ሁኔታ ላይ ሰልገበረ ነው። ባንድ በኩል ማህዲስቶች አይለው ጉንደርን በመውረር ቤተ ክርስቲያን ያቃጠሉበትና ቀሳውስት የገደሉበት ዘመን ሲሆን፤ በሌላ ወገን ደግሞ ምኒልክና ተክለ ሃይማኖት ተማምለው አገራቸውን ከድተዋል የሚል ወሬ በብርቱ ይነፍሱ ነበር። ያም ሆነ ይህ ሰሐጢ የሐንሰ ከጣልያኖች ጋር ለመጨረሻ ጊዜ የተያየበት መድረክ ሆነ። ዓመት ባልሞላ ጊዜ ውስጥ መተማ ሂደ ሲሞት፤ ጣልያኖችም ይህንኑ ይጠባበቅ እንደነበር ሰው በፍጥነት የደጋውን ክፍል ወረው አርተራ ብለው የሰየሙትን የቅኝ ግዛት ከሰሜን ኢትዮጵያ ቀርፈው ለመፍጠር በቁ።

እዚህ ላይ ለንጉሠ ነገሥቱ ሞት ምክንያት የሆነውን የማህዲስት ጉቅናቱ ትንሽ ዘርዘር አርገን እንመልከት። ባንድ መልኩ የኢጣልያ ምዕዋን መያዝም ሆነ ብዙ ደም ያፋሰሰው የማህዲስቶችና የኢትዮጵያ ጦርነት ሁለቱም የግብፅ የመስፋፋት ፖሊሲ ቅሪቶች ናቸው። ኢጣልያ በምዕዋ በእንግሊዝ አስተናባሪነት እንዴት የግብፅ አልጋ ወራሽ ለመሆን እንደበቃች አይተናል። የማህዲስት ጉቅናቱም ቢሆን ፊቱን ወደ ኢትዮጵያ ማዞር የጀመረው ቀንደኛ ጠላቱን ግብፅን

ሲያሳድድ ነው። ጎብኝቱ ሲጀምር ሁለት መሠረታዊ ባሕርያት ነበሩት፤ አንደኛው የእስልምናን እምነት ለማደስ፤ ሁለተኛው የተጠላውን የግብፅ አገዛዝ ለማስወገድ። ግብፅ የሃይማኖት መናፍቅና የፖለቲካ ጨቋኝ ሆኖ በመታየቷ የጎብኝቱ የመጀመሪያ ዓላማ ነበረች። ነገር ግን ከላይ እንዳየነው የሐንሰ የሂወትን ውል በሐቀኝነት አስፈጽማለሁ ሲል (ማለትም የግብፅ ወታደሮች በኢትዮጵያ ምድር አቋርጠው እንዲያመልጡ ሲረዳ) ኢትዮጵያን የማህዲስት ቁጣ ማሳረፊያ አደረጋት። የማህዲስቶች መርህ የጠላቱ ወዳጅ ከጠላትም ጠላት ነው የሚል ሆነ። በሌላ መልኩም የማህዲስትንና የኢትዮጵያን ጦር አራርቆ የነበረው የግብፅ ጦር ሲነሣ ሁለቱ የሣሉ ብረቶች መፋጨታቸው የማይቀር ነበር።

በኢትዮጵያና በማህዲስት ጦር መካከል የተደረገው የመጀመሪያው ውጊያ ከከሰላ በስተምሥራቅ በዛሬው የኤርትራ ክልል ውስጥ በሚገኝ ኩፊት በተባለ ቦታ ነበር። ሁለቱም ጦሮች በጊዜው ስመ ጥር በነበሩ ጄኔራሎች ነበር የተመሩት፤ የማህዲስቶች በሐሰማን ዲግና፤ የኢትዮጵያ በአሉላ። መጀመሪያ አሉላም ቆስሎ ድል ወደ ማህዲስቶች የዞረ መስሎ ነበር። ጌላ ግን የኢትዮጵያ ጦር አይሉ ባለድል ሊሆን ቻለ። በሱዳን በኩል 3000 ሠራዊት ሲሞት በኢትዮጵያ ደግሞ የአሉላን ዋና የጦር አዝማች ብላታ ገብሩን ጨምሮ የዚያን ግማሽ የሚያህል አለቀ።

ለላው የሁለቱ ኃይሎች የውጊያ መድረክ በስተደቡብ በምዕራብ ወለጋ ነበር። በአሰላ ቤኒ ሽጉልና ኮሞሻ ቀደም ሲል ግብያች የተወሰነ የእስተዳደር ቁጥጥር በሰነበራቸው ማህዲስቶችም በዚሁ እግር ተተኩ። የእስልምና ሃይማኖትና ገንድም አካባቢውን ከሱዳን ጋር የሚያስተሳስበው ነበር። ይሁን እንጂ ያገፈው ሕዝብ ማህዲስቶችን ሆሣዕና ብሎ አልተቀበለም። በዚህ አካባቢ ቁጥጥራቸውን ካጠናከሩ በጌላ ማህዲስቶች ወደ አሮሞ ግዛቶች መስፋፋት ጀመሩ። ይኸን ጊዜ ነው ምኒልክ ዋና የጦር መሪውን ራስ ጉብና ዳውን ልኮ በጥቅምት 5፣ 1881 ነጆ አጠገብ ጉቴ ዲሊ የተባለ የጦር ሚዳ ላይ ባገኘው ድል እንዲጎቱ ያደረጋቸው።

ዋና ፍልሚያ የነበረው ግን ዓለም ሁሉ እንደሚያውቀው መተማ ላይ ነው። ሱዳኖች ኃላባት የሚሏት መተማ በሁለቱ ሀገሮች መካከል ለረጅም ጊዜ የሰላም ሆነ የጠብ መገናኛ መድረክ ሆኖ ቆይታለች። ስለዚህ ይህ አዲስ የግንኙነት ምዕራፍ ውሳኔውን እዚህ ማግኘቱም የሚያስገርም ነገር አይደለም። ምናልባት የሚገርመው ነገር መተማ በነዚህ ዓመታት የጦርነት ዐውድማ ሆኖም ቢሆን የገንድ ግንኙነት አስከፍካቱው አለመቋረጡ ነው። ባንድ በኩል ነጋዴዎች እንደ ሰላይም ሆነው ያገለገሉ ስለነበር ሁለቱም ወገኖች በገግዱ እንቅስቃሴ ጥቅም ያገኙበት ነበር።

ግብያች አካባቢውን ለቀው ከወጡ በጌላ ማህዲስቶች መተማን ተቆጣጥረው ወደ ምድረ ኢትዮጵያ እንዳንድ ዘረፋዎች እያደረጉ መተናኩስ

ጀመሩ። በዚህ ግንባር የንጉሠ ነገሥቱ ተጠሪ ሆኖ ማህዲስቶችን እንዲቋቋም የተመደበው የጎጃሙ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ነበር። በጥር 1879 ማህዲስቶች ደምቢያን ከወረሩ በጌላ ተከታትሎ መተማን ወግቶ እቃጥሎ ተመለሰ። ባሙቱ ማህዲስቶች አቡ እንጃ በተባለ ሌላ ዝነኛ ጄኔራላቸው እየተመሩ የተከለ ሃይማኖትን ጦር ከጣና በስተሰሜን ምዕራብ ሣር ውሃ በሚባል ሥፍራ ገጥመው አሸነፉ። አከታትለውም ጉንደር ከተማ ድረስ በመዝለት እስካሁን ድረስ በከተማው ሕዝብ ዘንድ ጉልህ ሆኖ የሚታወሰውን የማቃጠልና የግድያ ተግባር ፈጸሙ።

የሐንሰ ከበታቸው ጋር የነበረው ግንኙነት እንዳይደን ሆኖ የሸከረውም በዚህ ዓመት ነው። ወደ ሰላጤ በሚዘምትበት ወቅት ምኒልክ ታማኝነቱን ለመግለጽ ያህል አብራ ልዝመት ብሎ ካንገት በላይ ጠይቆ ነበር። የሐንሰ ለጣልያኖች እኔ እበቃለሁ አንተ ከጉንደር በስተደቡብ እምባጫራ ላይ ሆነህ የማህዲስቶችን እንቅስቃሴ ተቆጣጠር ብሎ መለሰለት። የምኒልክ የሰሜን ኢትዮጵያ ዘመቻ ጉንደርን ከማህዲስት መፍት አላዳናትም። ወደ ሸዋ ሲመለስ ግን ጉጃም ጎራ ብሎ በሣር ውሃ ሸገፈትና በቤተ ሰቡ የማህዲስት ምርኮ መሆን ሲባላጭ ከነበረው ከተከለ ሃይማኖት ጋር ተገናኝቶ በንጉሠ ነገሥቱ ላይ ለማመፅ አሲሮ ተመለሰ። የሐንሰ ይህን እንደሰማ በጎጃም ላይ ለራሱም የዘገነውን ፍጅት ዐወጀ።

የሚተላለው ዓላማው ሸዋ ነበር። ምኒልክም ነገር መከረፍን ሲያውቅ ጣልያኖች በመሣሪያ እንዲያግዙት ተማጠነ፤ የሸዋ ሕዝቡም ለክብሩና ለነፃነቱ እንዲጋደል ከተት ዐወጀ። አትዮጵያ ክርስቲያን ጦርነት ጫፍ ላይ ተገጠለች። በመጨረሻ ግን የሐንሰ ሐሳቡን ለውጦ ጦሩን ወደ ማህዲስቶች አዞረ። ለዚህም ብዙ ምክንያቶች በታሪክም በአፈ ታሪክም ተሰጥተዋል። መሠረታዊው ምክንያት የሚመስለው ግን የማህዲስቶች ጉዳይ ብዙ ያልተወሳሰበ ችግር በመሆኑ የነሱን ነገር እንዲ ዳር አድርጎ ተወራራሽ ወደሆኑት ወደ ኢጣልያና የምኒልክ ችግር አመለሰሁ በማለት ይመስላል። እንደሚታወቀው ይህ ሊሆን አልቻለም። መተማ ጦርነት ላይ (መጋቢት 2፣ 1881) ድል አፋፍ የነበረው የኢትዮጵያ ጦር ንጉሠ ነገሥቱ ቆስሎ ሲወድቅ ተበተነ። ይኸን የነበረው የማህዲስት ጦር አባራሪ ለመሆን በቃ። ንጉሠ ነገሥቱም በዚህ ሽጦት ላይ ሞተ። ማህዲስቶችም ራሱን ቆርጠው በእንጨት ላይ ለትለው ለግብፅ ማስፈራሪያ አደረጉት።

የዘመናዊት ኢትዮጵያ መመሥረት

ከ19ኛው መቶ ዓመት አጋማሽ ጀምሮ ተበታትነው የነበሩትን የኢትዮጵያ ግዛቶች የማዋሐዱ ተግባር ተቀዳሚ እየሆነ መጥቷል። ይሁን እንጂ የተለያዩ ነገሥታት ተግባሩን በተለያዩ መንገድ ነበር የሚተረጉሙት። ለቴዎድሮስ አንድነት ማለት ጠንካራ ማዕከላዊ መንግሥት መመሥረት ማለት ነበር። ለየሐንሰ ደግሞ

የውስጥ ነፃነት ያላቸው የክልል ገዢዎችና የባላይነቱ የታወቀለት ንጉሠ ነገሥት ተከባብረው የሚኖሩበት ሥርዓት ማለት ሆነ። ቴዎድሮስ መቅደላ፤ የሐንሰ መተማ ላይ ሲሞቱ ሁለቱም ስልቶች የተጠበቀውን ውጤት እንዳላመጡ ግልጽ ነበር። ቴዎድሮስም ማዕከላዊ መንግሥት መመሥረት አልቻለም። የሐንሰም የባላይነቱ እልክበር ማለት እንዳሳበደው የማህዲስት ጥይት እራት ለመሆን በቃ። ይሁን እንጂ እነዚህ ነገሥታት ዓላማቸው ቢከሸፍም የነደፉት ሐሳብና የተለመዱት መንገድ በተከታዩ ትውልድ ላይ አሸራቸውን ሳይተዉ አላለፉም።

ምኒልክ በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ያለው ዓይነተኛ ሥፍራ የሁለቱን ሕልምና ትልም ገሐድ ማድረጉ ነው። እንደ እሳት በሚንቀሳቀሰው የቴዎድሮስ ሕሊና የተፀነሰውን ያንድነት ሐሳብ ከሞላ ጉዳይ የየሐንሰን ስልት ተከትሎ ለፍሬ ከማብቃቱ ላይ ነው። ይሁን እንጂ በቴዎድሮስ ሕልምና በምኒልክ እውነታ መካከል ብዙ ልዩነት ነበር። ለቴዎድሮስ ኢትዮጵያ ማለት በስተደቡብ ሸዋን ጨምሮ የሰሜንና የማዕከላዊ ኢትዮጵያን ግዛቶች ያቀፈ አገር ነው። በዘመነ ዮሐንስ ደግሞ ኢትዮጵያ ሰፊ ያለ ትርጓሜም ይዘትም አየያዘች መጣች፤ በሰሜን በራሱ ጥረት፤ በደቡብ ምዕራብና ደቡብ ምሥራቅ ደግሞ በተዘዋዋሪ ተገዢዎች ናቸው ብሎ በሚተማመንባቸው በተክለ ሃይማኖትና በምኒልክ አማካይነት። በዘመነ ምኒልክ ግን ኢትዮጵያ ከዚህ ሁለ ገዢ ገናና ተብለው በማታወቁት እንደ አፄ ዐምደ ጽዮን ያሉ የመካከለኛው ዘመን ነገሥታት ጊዜ ከነበራት የሰፊ ይዘት ለማግኘት በቃች። በዚህ ሂደትም ዘመናዊት ኢትዮጵያ ተፈጠረች። ከዐድዋ ድል በኋላ ዙሪያውን ከከበቧት የአውሮጳ ቅኝ ገዢዎች ጋር በተደረገው የድንበር መካከል ስምምነትም ዓለም አቀፋዊ ሰውነቷን አገኘች።

ለዘመናዊት ኢትዮጵያ መፈጠር መሠረት የሆነውን የመስፋፋት ፖሊሲ ምኒልክ የጀመረው ገና የሸዋ ንጉሥ ሆኖ እያለ ነው። በዚህም አዲስ ነገር መጀመሩ ሳይሆን የቀድሞ የሸዋ ገዢዎች፤ እነ አስፋ ወሰን (1768-1800)፤ እነ ወሰን ሰገድ (1800-1805) እና በተለይም ደግሞ የምኒልክ አያት ንጉሥ ሣህለ ሥላሴ (1805-1840) የጀመሩትን መንገድ መቀጠሉ ነበር። የምኒልክ መስፋፋት ከቀድሞዎቹ የሚለየው አዳዲስ ክስተቶች ለሂደቱ ስፋትና ግፊት በመስጠታቸው ነው። ከነዚህም አንዱ አትራፊ የሆነውን የንግድ መሥመር ለመቆጣጠር ከጎጃም ጋር የተደረገው ፉክክር ነው። ሸዋና ጎጃም የጊቤን አካባቢ ተቆጣጥሮ ንግዱን ወደየፊናቸው ለመሳብ ያደረጉት ጥረት የኋላ ኋላ ለእምባቦ ጦርነት መንሥኤ ሆኗል።

ዓመታት እየገፉ ሲሄዱ የመስፋፋቱ ሂደት ኢትዮጵያውያንን ብቻ የሚመለከት ድራማ አለመሆኑ ግልጽ እየሆነ መጣ። እንዲያውም ከውጭ መንግሥታት ጥረትና ፍላጎት ጋር የቅርብ ዝምድና እንዳለው ተረጋገጠ። ምኒልክም ይህን በቅጡ መንገዝበን የምናውቀው ለሚወስዳቸው እርምጃዎች ሁሉ የአውሮጳውያንን ድጋፍ ለማግኘት በሚያደርገው ጥረት ነው። በዚህም መሠረት እምባቦ ላይ የደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያን ባለቤትነት ከተቀዳጀ በኋላ ጠላትም ወዳጅም እንዲያውቀው ብሎ ለአውሮጳ መንግሥታት መልእክት ላከ።

በተመሳሳይ ሁኔታ በ1879 ወደ ሐረር ሲዘምት ለኢጣልያ ንጉሥ ቀዳማዊ አምቤርቶ (በሱም አማካይነት ለመላው አውሮጳ) በጻፈው ደብዳቤ ዘመቻው እንዴት ከታሪክም ሆነ ከጊዜያዊ የኢኮኖሚ ጥቅም አንፃር አስፈላጊ እንደነበረ ለማስረዳት ሞከረ። ከሁሉም በላይ ደግሞ በሚያዝያ 1883 እየገፉ የመጡትን የአውሮጳ ቅኝ ገዢዎች ለማገድ ሲል የኢትዮጵያን ታሪካዊ ድንበር ዕውቀልኝ ብሎ ዝነኛ በሆነው መልእክቱ ለአውሮጳ መንግሥታት ዘርዘሮ ገለጸ። ከዐድዋ ድል በኋላ የምኒልክ ሠራዊት በታደሰ ወኔ ድንበር ሲያሰፋ አውሮጳውያን፤ በተለይም እንግሊዞች፤ ደግሞ ይህን ለመግታት ሲሯሯጡ ቆይተው በመጨረሻ የድንበር ውል ሲፈራረሙ ነገሩ ማሰሪያ አገኘ።

የመስፋፋቱ ሂደት

የሸዋ አሮሞ ግዛቶች ባብዛኛው ከምኒልክ ቀደም ብለው በነበሩት የሸዋ ገዢዎች ዘመን ከሸዋ መንግሥት ክልል ገብተዋል። ምኒልክ መስፋፋቱን ሲጀምር መጀመሪያ ያተኩረው ከአሮሞዎች ቀጥለው በሚገኙት በጉራጌዎች ላይ ነበር። የጉራጌን አገር ለማስገበር ምኒልክ የመጀመሪያ ዘመቻዎቹን በ1867 አደረገ። በዚህም ወቅት ኋላም በሌሎች ግዛቶች ተደጋግመው የታዩት የመስፋፋቱ ዓላማ የሆኑት ሕዝቦች የሚሰጡት የተለያዩ ምላሾች መታየት ጀመሩ። እነሱም በሰላም መገበርና አሻፈረኝ ብሎ መዋጋት ናቸው። ጉራጌዎችን በተመለከተ የሰሜን ጉራጌዎች ወይም በተከክለኛ አጠራራቸው ክስታኔዎች የመጀመሪያው ዓይነት ምላሽ ምላሴ ነበሩ። ክስታኔዎች በሰላም ስለመገበራቸው ሦስት ምክንያቶች መጥቀስ ይቻላል። እነሱም ለሸዋ መንግሥት የነበራቸው አንፃራዊ የጂዮግራፊ ቅርበት፤ የሃይማኖት አንድነት (ክርስቲያን መሆናቸው) እና ዙሪያውን ከከበቧቸው አሮሞዎች ጋር ከነበራቸው የዘመናት ግጭት የተነሣ አጋር መፈለጋቸው ናቸው። በተቃራኒው የምዕራብ ጉራጌ ሕዝብ ሊገብር የተገደደው ከረጅም ጊዜ ጦርነት በኋላ ነው። እንዲያውም ሐሰን እንጃም በተባለ የቀቤና መሪ አዝማችነት ጠንካራ የእስልምና ተሐድሶ ንቅናቄ ምዕራብ ጉራጌን አጥለቅልቆ የሸዋን አገዛዝ ከፍተኛ አደጋ ላይ ጥሎት ነበር። ከወሎ የዮሐንስን በግድ የማጥመቅ ፖሊሲ የሸሹ ሙስሊሞች አዲስ ነፍስ እየዘሩበትና በማህዲስት ሱዳንም እየተደነፈ የሐሰን እንጃም ንቅናቄ አብዛኛውን ምዕራብ ጉራጌን ለማስለም በቃ። በሸዋም ጦር ላይ ብዙ ሽንፈት ካደረሰ በኋላ በመጨረሻ በራስ ጉብና የሚመራ ጦር በ1880 ድል አድርጎት ንቅናቄው ሊገታ ችሏል።

ይህ ከጊዜ ወንዝ በስተምሥራቅ የነበረው ሁኔታ ነው። በስተምዕራብ ያለው አገር የሸዋና የጎጃም መፋለሚያ ዐውድማ ሆነ። ጎጃሚዎች ቀደም ብለው ባካባቢው የባላይነት መመሥረት ችለው ነበር። ቀደም ብለን የጠቀስነው የልቼ ስምምነትም ምኒልክን ከአዋሽ ወንዝ በስተምዕራብ እንዳያልፍ አግዶት ነበር። ባንፃሩ ዮሐንስ ተክለ ሃይማኖትን የጎጃምና የከፋ ንጉሥ ብሎ በመሰየም ደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያን ግዛቦች ንግዳቦች ብሎ ሰጥቶት ነበር። በአዝማቹ በራስ ደረሰ ጥረትም ጎጃም ከዐባይ በስተደቡብ ባሉት የአሮሞ ግዛቶች ላይ የባላይነቷን

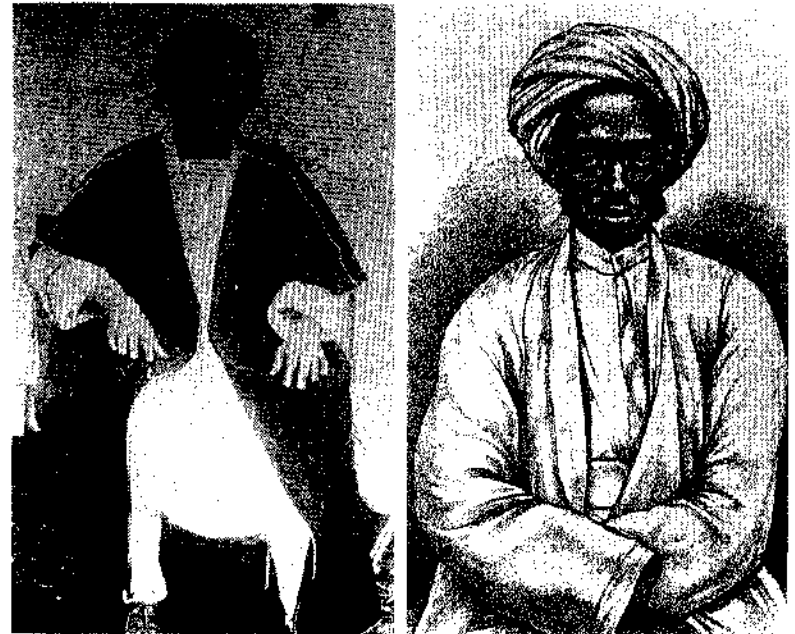
2.7 የሊቀ ነቀምቴው ገዢ ደጃች ገብረ እግዚአብሔር (ኩምላ) ሞሮዳ

መሥርታለች። እነዚህ የአሮሞ ግዛቶች ለጎጃም ግብር መክፈል፣ እንዲያውም ዜጎቻቸውም በጎጃም ሠራዊት እየተመለመሉ መሰለፍ ጀምረዋል። ቀሳውስቱም የወታደሮቹን ኮቴ እየተከተሉ የክርስትና ሃይማኖትን ማስፋፋት ይዘዋል።

የምኒልክ አዝማች ራስ ጉበየ ዳጩ ወደዚህ አካባቢ ሲመጣ ይህን ቀደም ብሎ የተመሠረተውን የጎጃም የበላይነት ብርቱ ፈተና ላይ ጣለው። የአሮሞ ግዛቶችም ለየትኛው እንግብር ሲሉ ማወላወል አደረባቸው። በሁለቱ የጦር አዝማች መካከል ግጭት መፈጠሩ የማይቀር ነበርና በጥር 1874 ጉልበት ተፈታተኑ፤ ይህ የእምባቦ መቅድም መሆኑ ነው። የራስ ደረሰ ጦር በግብርም በዘረፋም የሰበሰበውን የዝሆን ጥርስ ጥሎ ለመሸሽ ተገደደ። በዚህም ምክንያትም እንዲህ ሲባል ተተረተ፤

እንግዲህ ጎጃሞች በምን ይስቃሉ፤
ጥርሳቸውን ሊሙ ትተውት ሄዱ አሉ።

ከዚህ በኋላ አውራጆቹ ተክለ ሃይማኖትና ምኒልክ፣ ለዋናው ፍልሚያ ሥነ ልቡናዊ ዝግጅት ይመስል ንቀት የተመላበት የደብዳቤ ልውውጥ አደረጉ። በመጀመሪያ ከተክለ ሃይማኖት ለምኒልክ በቃል የተላለፈው መልእክት ይህን ይመስል ነበር (ጎሩይ፣ የኢትዮጵያ ታሪክ፣ 129)፤

2.8 የጅማው ገዢ ዳግማዊ አባ ጆፋር 2.9 የሐረሩ ገዢ አሚር ዐብዱላሂ

ምነው እርሱም እኔን ሁልጊዜ የዋርዱኛል። ከዚህ ቀደም በኃይል መጥተው አገሪን ጉጃምን እጥፍተውት ሔዱ። እሁን ደግሞ የቀናሁትን የጋላውን አገር እያጠፉ ሹም ሽር አደረጉበት። ከእንግዲህስ ወዲህ መጣሁ እይሁኋ፤ ከጉድሩና ከሐሮ ከጅማና ከጨለያ በወደዱት አገር የጠራ ሜዳ ይዘው ይቆዩኝ። ይህንንም ቃል በደብዳቤ አለመላኬ ደብዳቤውን ብቻውን አይተው ቀደው ጥለው፤ ሰምተው እንዳልሰማ ሆነው ሸሽተው ይሄዳሉ። በቃል የሆነ እንደሆነ ግን አሽከርዎቻቸው ይታዘቡዎታልና በቃል መላኬ ስለዚህ ነው።

የምኒልክም ዐጸፋ ከዚህ የሚተናነስ አልነበረም።

እኔ ለአንተ ጦርነት ሰግቼ ሸቸቼ አልሔድም፤ ግን ከኔ ጋራ ለመዋጋት ከእኔ የሐንሰ ፈቃድ አግኝተህ እንደ ሆነ ፈቃድ ማግኘትህን በደብዳቤ እንድትልክብኝ ነው እንጂ ለጦርነቱስ እዚያው አገርህ ደረቤ ሜዳ ላይም ቢሆን እመጣልሃለሁና አንተን መንገድ አይምታህ፤ ይህንም በደብዳቤ አለመላኬ አንተ ደብዳቤውን ስትጠላው ዓይኔ ነው።

2.10 የወላይታ ንጉሥ ካም ጦና

እንደ ተፎካከሩትም ግንቦት 29 1874 የጠራ ሜዳ ፈልገው ሆሮ ጉድሩ ውስጥ እምባቦ ላይ ተዋጉ። ብርቱ ጦርነት ከተካሄደ በኋላ የጎጃም ነፍጥና መድፍ በሸዋ ፈረሰኛ (በተለይም በሰላሌና በወሎ ጦረኞች) ተገዶ ምኒልክ ለድል፣ ተክለ ሃይማኖት ለምርኮ በቁ።

የእምባቦ ድል ለምኒልክ ደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ መግቢያ ፓስፖርቱ ነበር። ያለ ብዙ ተቃውሞ የአሮሞ ግዛቶች አንድ ባንድ ለምኒልክ ገበሩ። ከእምባቦ ድል በኋላ በሚከተሉት አራት ዓመታት የሌቃ ነቀምቲው ኩምላ ሞሮዳ (ከገበሬና ክርስትና ከተነሣ በኋላ ደጃዝማች ገበሬ እግዚአብሔር የተሰኘው)፣ የጂማው አባ ጂፋርና ሌሎች የጊቤ ነገሥታት እና የኢሉባቦር መሪዎች በሙሉ የምኒልክን የበላይነት ተቀበሉ። የእነዚህ ግዛቶች መገበር ለምኒልክ የማያቋርጥ

የገቢ ምንጭ በመፍጠር ፖለቲካዊና ወታደራዊ አቋሙን አደርጅቶ ለአዲያዊ ዙፋን ዋነኛ ተፎካካሪ ለመሆን አበቃው። ስለዚህ እምባቦ ለምኒልክ ተጨማሪ ግዛት ብቻ ሳይሆን ማዕከላዊውንም ሥልጣን ነው ያስጨበጠው ማለት ይቻላል።

ምኒልክ የሩቁ እንደዚህ ሲሠምርለት የቅርቡ ግን በጣም አስጨንቆት ነበር። ገናና የነበሩት የወለጋና የጊቤ አሮሞ ነገሥታት በሰላም ሲገቡለት ያን ያህል ያልደረጁት የአርሲ አሮሞዎች ከባድ ሥጋት ላይ ጣሉት። በመጨረሻ ሲገብሩ የቻሉትም ከአራት ዓመታትና ከስድስት ዘመቻዎች በኋላ ነው።

2.11 ዳግማዊ ዐፄ ምኒልክና ከዘመኑ መኪንንት ጥቂቶቹ

እንደተለመደው መጀመሪያ ምኒልክ የሱን የበላይነት እስካወቁ ድረስ በውስጥ አስተዳደራቸው እንደማይገባ አረጋግጦ ለአርሲ አውራሮች ልኮ ነበር። ከነዚህ ውስጥ ሱፋ ኩሶና ዳሙ ኡሱ የተባሉት ባላባቶች ሐሳቡን ቢቀበሉትም ሌሎችን አውራሮችና የሀገር ሽማግሌዎች ማሳመን አልቻሉም። ከዚያ በኋላ አርሲዎች የጦርነቱን ጎዳና መርጠው ከየጎሳው ሠራዊት እየተውጣጣ መጠነኛ ጦር አሠልፈው የሰሜኑን ግፊት ለመቋቋም ቆረጡ። ነፍጥ ታጥቆ የመጣውን የምኒልክ ሠራዊት በጦር መመከቱ ብዙ ቢያስጠቃቸውም የደፈጣ ውጊያ በማድረግ የሸዋን ጦር አዋክቡት። ጉዳዩ ስላላሰበው ምኒልክ ራሱ ባንዳንዶቹ ዘመቻዎች ተሳትፎ ነበር፤ እንዲያውም ባንደኛው ሕይወቱ ለጥቂት ነው የተረፈችው። የመጨረሻው ወላኝ ውጊያ አዙሊ በተባለ ሥፍራ በመስከረም 1879 ተካሄደ። በንጉሡ አጎት በራስ ዳርጌ የሚመራው የሸዋ ጦር ባንድ ወገን የአርሲዎችን መከፋፈል ተጠቅሞ፤ በሌላ በኩል ደግሞ የአርሲን ተዋጊዎች እያዋዛ የሸዋ ጦር በደንብ ወደ መሸገበት ቦታ አምጥቶ ወላኝ ድል ለማግኘት በቃ።

አርሲ ለምኒልክ ወደ ሐረር መሸጋገሪያ መሰላል ሆነች። ግብዮች ይቺን የምሥራቅ ኢትዮጵያን የንግድና የባህል መዲና ከዐሥር ዓመታት አገዛዝ በኋላ በ1877 ትተው ሲወጡ የአሜሪካን ሥልጣን መልሰው ነበር። የመጨረሻው አሜሪካ ለመሆን እጣው የሆነው አሜሪካ ዐብዱላሂ ባጭር ዘመን እስልምናን የማጠናከርና የአካባቢውን አሮሞዎች የማስገባር ፖሊሲ ጀመረ። ምኒልክ የግብዮችን መውጣት ያየው የሐረር ነፃነት ከመመለሱ አኳያ አልነበረም። ነፃነቱን ይዘልቃል ብሎ ስለማያምን የሱ ሥጋት ከዛሬ ነገ ዳር ከሚያንጃብቡበት የአውሮጳ ቅኝ ገዥዎች አንዱ ወደ መሀል አገር ሰርጎ መግቢያ ቀዳዳ ያደርገዋል የሚል ነበር። በዐብዱላሂ ዘመን የነበረው ጠቅላላ አለመረጋጋትና በተለይም በሚያዝያ 1878 አንድ የኢጣልያኖች ቡድን ጆልዴሳ ላይ አደጋ ተጥሎበት አባላቱ ማለቃቸው አካባቢውን በቁጥጥሩ ስር ለማድረግ አውሮጳውያንን የሚያሳምንበት ጥሩ አጋጣሚ ሆኖ ታየው። ከዘመቻው በፊት ለኢጣልያው ንጉሥ አምቤርቶ የጻፈው ደብዳቤም ይህንን የተመረከዘ ነበር። ምኒልክ ሲጥሉማሲያዊ ቅድመ ዝግጅቱን ካጠናቀቀ በኋላ በሐረር ላይ ዘመተ። በደጃች ወልደ ገብርኤል ይመራ የነበረው ቀዳሚ የሸዋ ጦር ግን ወታደሮቹ እየከፋ ስላስቸገሩት ብዙም አልተሳካለትም። ነገር ግን መጨረሻ ታገሣሥ 29፣ 1879 በዕለተ ገና ዋናው ጦርነት ጨለንቆ ላይ ተደረገ። የሐረር ጦር በመሣሪያ፣ በሰው ጋይልና በጦር በልት ተበልጦ ተሸነፈ። አሜሪካ ወደ ጆጆጋ ሲሸሽ ምኒልክ በድል አድራጊነት ሐረር ከተማ ገባ። ከዚያም የአካባቢውን ልጅ ደጃች (ኋላ ራስ) መኩንን ወልደ ሚካኤልን የሐረር ገዥ አድርጎ ሹም ተመለሰ።

ከሐረር ዘመቻ በኋላ ለሰባት ዓመት ያህል የምኒልክ ግዛት የማስፋፋት ፖሊሲ ጋብ አለ። ይህም የሆነበት ምክንያት ምኒልክ ሙሉ ሐሳቡን በሁለት ዋና ነገሮች ላይ ማሳረፍ ስለነበረበት ይመስላል። እነሱም አፄያዊውን ዙፋን መውረስና የኢጣልያን ኢትዮጵያን ቅኝ የማድረግ ጥረት መቋቋም ነበሩ። የመስፋፋቱ ሂደት እንደገና የቀጠለው በ1887 ከዘመቻዎቹ ሁሉ በአስቃቂነት ምናልባት ወደር በሌለው በወላይታ ዘመቻ ነው። የወላይታው ንጉሥ ጦና ከሱ በፊት የነገሠው ካዋ በሰላም ለምኒልክ ለመገባር የጀመረውን እርምጃ ተቃውሞ በሕዝብ ድጋፍ ሥልጣን ላይ ከወጣ በኋላ ሕዝቡን ለጦርነት አንቀሳቀሰ። ወላይታ በለምለምነቷ የታወቀች ግዛት በመሆኗ ከፋ ቀን እየተባለ በሚታወቀውና አራት ዓመት ያህል በቆየው ታላቅ ረሃብ ለሰለለው የምኒልክ ጦር የተለየ ማራኪነት ነበራት። ስለሆነም ከግብር ለመቋቋም ያልዘመተ ስመጥር የምኒልክ ጅኔራል አልነበረም ማለት ይቻላል። ምኒልክ ራሱ በሚመራው ትልቅ ጦር ውስጥ ከሁለት ዓመት በኋላ ዐድዋ ላይ ስማቸውን የሚያስጠሩት እነ ራስ ሚካኤል፣ ፊታውራሪ ገበየሁ፣ ሊቀ መኳሰ አባተ እና ደጃች ባልቻ ተሠልፈው ነበር። በተጨማሪም ራስ ወልደ ጊዮርጊስና የጅማው አባ ጆፋርም ተሳትፈው ነበር። የወላይታ ሕዝብ ይህን የመሰለ የጋይል ቅንጅት ለረጅም ጊዜ የሚቋቋምበት አቅም አልነበረውም። የተከተለውም ጦርነት ሳይሆን እልቂት ነበር ማለት ይቻላል። እልቂቱ ያባራውም እሻፈረኝ ብሎ መዋጋቱን የቀጠለው ጦና ቆስሎ ሲማረክ ነው።

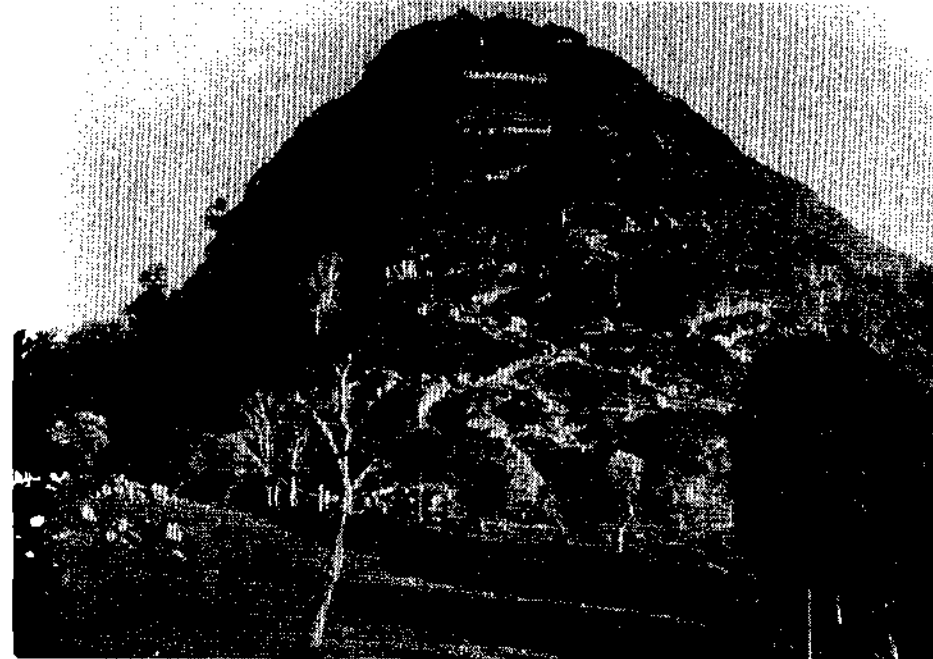
ከሦስት ዓመት በኋላ ከፋን ለማስገባር የተደረገው ዘመቻም ተመሳሳይ እልቂት የታየበት ነበር። ለአሥር ዓመት ያህል ኩሩው የከፋ ንጉሥ መጀመሪያ የነጃምን፣ ኋላ የሸዋን የበላይነት አልቀበልም ብሎ በነፃነት ይኖር ነበር። ካንዴም ሁለቴም ለማስገባር የተላኩ ዘመቻዎችም እከፋ የማይበገር የመከላከያ አጥር ላይ ነጥረው ተመልሰዋል። የቁርጡ ቀን በ1889 መጣ። ገና ከጅምሩ የከፋ ገዥ ተብሎ በተሾመው በራስ ወልደ ጊዮርጊስ የሚመራ ጦር በአካባቢው ገዥዎች በእነ ደጃች ተሰማ (ኢለባቦር)፣ ደጃች ደምስ (ወለጋ)፣ አባ ጆፋርና የኩሎና ኮንታ መሪዎች እየታገዘ በአራት ግንባር ከፋን ከበበ። የአባ ጆፋርና የኩሎና ኮንታ መሪዎች ዐቢይ ሚና በውል የሚያውቁትን የከፋ የመከላከያ አጥር የሚሰበርበትን መንገድ ለወራሪው ጋይል ማሳየት ነበር። በዚህም መሠረት ደክም ያለው በኩሎ በኩል የነበረው ድንበር በራስ ወልደ ጊዮርጊስ በሚመራው ጦር ተሰበረ። ወልደ ጊዮርጊስ ከፋ ዋና ከተማ አንዳራቻ በድል አድራጊነት ሲገባ ባምባንናዊ አገዛዙ ምክንያት በሕዝቡ ዘንድ እምብዛም ተወዳጅ ያልነበረው ጋዜ ሹርቾ ሸሽቶ አመለጠ። ዘጠኝ ወር ሲሳደድ ከቆየ በኋላ ተያዘ። በብረት ሰንሰለት ሲታሰርም ገናናው የከፋ ንጉሥ እንደ ተራ ወንጀለኛ በብረት አይታሰርም ብሎ ራሱ ባዘጋጀው የብር ሠንሠለት ታሰረ እየተባለ ይነገርለታል። የቀረውን ዘመኑን በአስራት እንዲያሳልፍ ሲደረግ፣ ወልደ ጊዮርጊስ ደግሞ በስም የነበረው የከፋ ገዥነት በተግባር ጸደቀለት።

በዚሁ ዓመት ራስ መኩንን የሌቃ መሪዎች የሆኑትን ደጃች ጆቴንና ደጃች ገብረ እግዚአብሔርን አስከትሎ የኢትዮጵያን ድንበር ወደ ሱላን ጠረፍ አሰፋ። እንግሊዞች ከሰሜን ትልቅ ጦር አሰልፈው እየገፉባቸው ሲመጡ ማህዲስቶች በአሰሳ፣ በቤኒ ሻንጉልና በሽሞሻ ላይ የነበራቸው ቁጥጥር እየላላ መጣ። እንዲያውም የሱዳን መሪ ኸሊፋ ዐብዱላሂ ይህን እያመፀ ያስቸገረው የነበረውን ግዛት ለምኒልክ መርቆለትም ነበር ይባላል። ሆኖም የምኒልክ ጦር በቀላሉ ሰተት ብሎ አልገባም። ዘላቂነት ባይኖረውም በቤኒ ሻንጉሉ መሪ ዘዐብዱራሕማን ሽጂሌ (በቅጽል ስሙ ቶር አል ጉራ) አማካይነት የተባበረ የጦር ግንባር መኩንንን ለመቋቋም ተነሣሥቶ ነበር። ሆኖም የአሰላው ሽጂሽ ሽጂሌ አፈንግጦ ከራስ መኩንን ጋር መላካከና የወርቅ ገጸ በረከት መላክ ሲጀምር የጋራው ግንባር ተሸነፋል። ሽጂሽ ሽጂሌ ለራስ መኩንን ያቀበለው መረጃ ኋላ ጦሩ ላገኘው ድልም አጋዥነት ነበረው። የመጨረሻው ፍልሚያ ፋይቶ በተባለ ጦር ሜዳ ተደርጎ የግንባሩ ጦር መሪ ዐብዱራሕማን ተሸንፎ እንዲሸሽ ተገደደ። በተከታታይም የሽሞሻው ሙሐመድ ወደ ማሕመድ ጠቅሎ ወደ ራስ መኩንን በገባው በሼሽ ሽጂሌ ሲሸነፍ በአካባቢው የምኒልክ መንግሥት የበላይነት ተረጋገጠ። ራስ መኩንን ዘመቻውን ፈጽሞ ከተመለሰ በኋላ ደጃች ደምስ እስከ ፋማካ ድረስ ጦሩን በመምራት ግዛት የማስፋቱን ተግባር ቀጠለ። ተሸናፊዎቹ ለጥቂት ዓመታት አዲስ አበባ በአስራት ቆዩ። እስራት ግን በሰውር ከእንግሊዞች ጋር ሲላካከ ለተገኘው ለሸጂሽ ሽጂሌም አልቀረለትም። ይሁን እንጂ በመጨረሻ ሁሉም በምኒልክ ስር የአካባቢ ገዥነታቸው ጸድቆላቸው ወደ ቀድሞ ግዛታቸው

2.12 የከፋው ገተሥ ታቶ ጋኪ ሺርቶ

ተመለሱ። ዐብዱራሕማን የደጃዝማችነት! ሙሐመድ የፊታውራሪነት ማዕረግ ሊሰጣቸው ሽደሌ በመረጠው በሸይክነቱ ጸና።

2.13 ከአንጦጦና ከአዲስ አበባ በፊት የሸዋ ነገሥታት መዲና የነበረችው አገኝብር

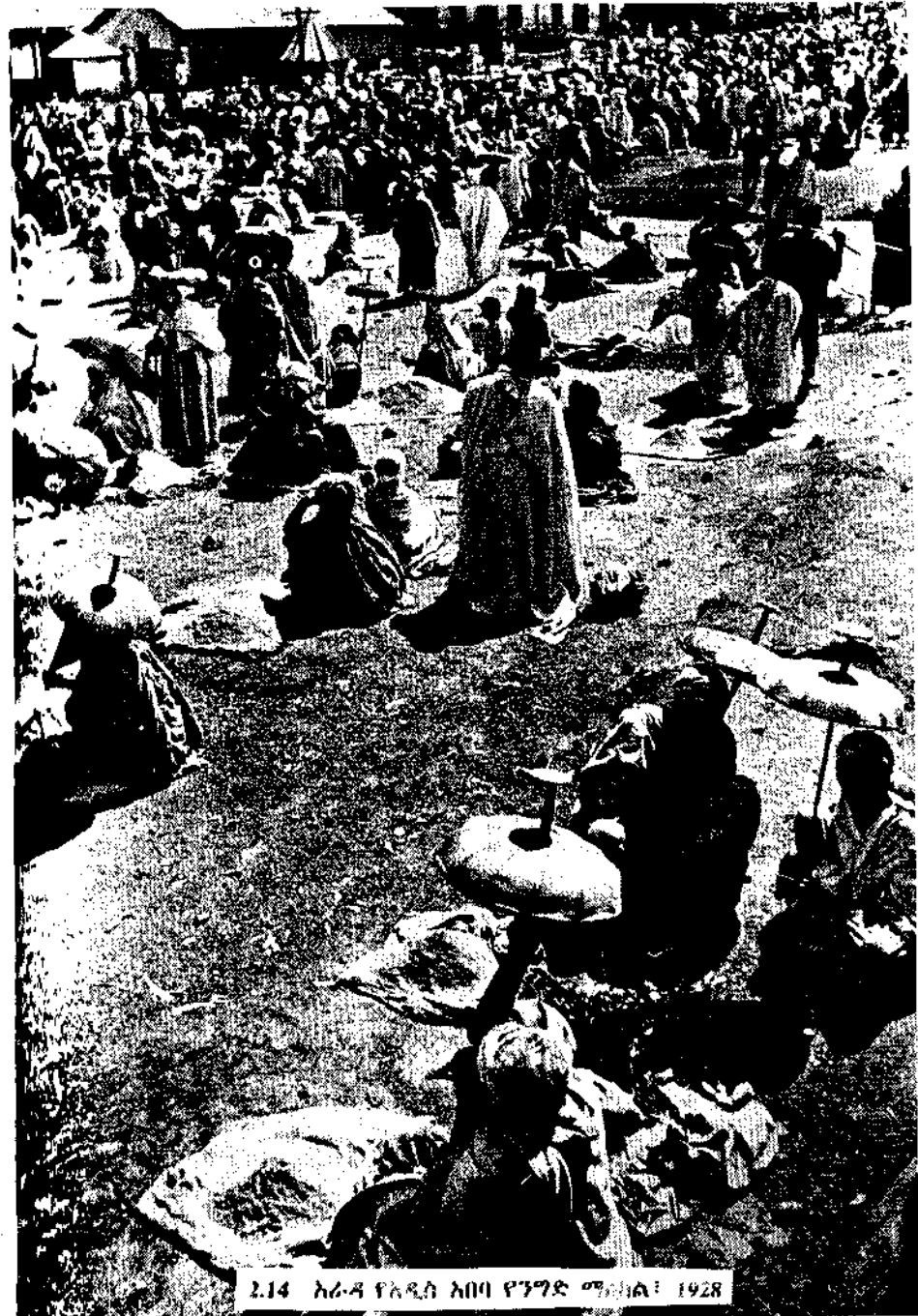
የአዲስ አበባ ልደት

ይህ ከላይ የተጠቀሰው የምኒልክ የግዛት ማስፋፋት ሂደት እየቀጠለ እያለ የአገሪቱ ዘመናዊ መዲና ህልውናዋን አገኘች። አዲስ አበባ በሚል ስያሜ ልትታወቅ የበቃችው ከተማ ከአክሱምና ከጉንደር ቀጥሎ በገሪቱ ውስጥ ሦስተኛዋ ዋና ከተማ ሆነች። በተጨማሪም ከዚያ በፊት ያገሪቱ ዋና ከተማ አንዲህ ወደ ደቡብ ዝቅ ብሎ የታየበት ጊዜ አልነበረም። አዲስ አበባን ልዩ የሚያደርጋት ሌላው ነገር ከፖለቲካ ማዕከላዊነት በተጨማሪ በመልክዐ ምድራዊ አቀማመጧም አገሪቱ እምብርት ላይ መገኘቷ ነው።

ምኒልክ የሸዋ ንጉሥ በነበረበት ዓመታት እንደ መካከለኛው ዘመን መሪዎች ከቦታ ቦታ እየተንቆራጠጠ ይገዛ ነበር። የሸዋ መንግሥት ማዕከል ከነበረችው ከአንኩብር በተጨማሪ በልቼ (ሰሜን ሸዋ) እና በወረኢሉ (ደቡብ ወሎ) ጊዜያዊ መዲናዎች መሥርቶ ነበር። ወደ ደቡብ ኢትዮጵያ ግዛቶች የመስፋፋት ፖሊሲውን በጽኑ ሲያያዝው የእንጦጦ ኮረብታዎች ዐይኖቹን ይሰቡት ጀመር። ለጥቂት ጊዜ ያኔ እንጦጦ አሁን ግን ወጪው ተብሎ በሚታወቀው ኮረብታ ላይ ሰፈሩን ካደረገ በኋላ በ1874 ያኔ ዲልዲላ አሁን ግን እንጦጦ ተብሎ እሚታወቀው ገዢ ቦታ ላይ ማዕከል መንግሥቱን መሠረተ። የእንጦጦ ማራኪነት ከስትራቴጂካዊ ጥቅሙ ባሻገር ምኒልክ በልዩ አክብሮትና በአርአያነት የሚመለከታቸው የመካከለኛው ዘመን መሪዎች መዲና በዚህ አካባቢ ይገኛል የሚል አፈ ታሪክም በመኖሩ ነው። ምኒልክ ባነፀው ቤተ መንግሥቱ ዙሪያም የደራ የመኳንንትና የቤተ መንግሥት አገልጋዮች ሠፈር ተመሠረተ። በተጨማሪም ለአካባቢው ልዩ ሞገስ የሰጡትና አሁንም የሚሰጡት፣ ለንጉሣዊ ልግስናና ለበላይነት የሚፎካከሩት የማርያምና የራጉኤል አብያተ ክርስቲያን ተተክሉ።

ይሁንና የእንጦጦ ማዕከላዊነት ዘላቂነት አልነበረውም። እንጦጦ ቋሚ የማዕከላዊነት መልክ መያዝ በጀመረች በአምስት ዓመት፣ በኅዳር 1879፣ ጌላ የአፄያዊው ግዛት ማዕከል ለመሆን የበቃው ሰፈር ከእንጦጦ በስተደቡብ በተንግለለው ሜዳ ላይ ተመሠረተ። ይህ ታሪካዊ እርምጃ የተወሰደው ምኒልክ በሐረር ዘመቻ ላይ እንዳለ በባለቤቱ በእቴጌ ጣይቱ ነው። ለአዲስ አበባ መመሥረት መነሻ ከሆኑት ምክንያቶች አንዱና ዋነኛው ቀድሞውንም በእንጦጦ ሰፋሪዎች ዘንድ በሙቀቱና በፈዋሽነቱ ይዘወተር የነበረው ፍልውህ ነው። የመጀመሪያው ሰፈር እዚሁ ፍልውህ አጠገብ መመሥረቱ ለዚህ አንድ ማስረጃ ነው። በተጨማሪም በአካባቢው የነበሩ እርምጃዎች እንዲገብሩ ከተደረገ በኋላ የእንጦጦ ተራራ እስትራቴጂካዊ ጥቅም እየቀነሰ መጣ። በሌላ በኩል ደግሞ እጅግ ብርዳማነቱ፣ ሥርዓት በሌለው ጭፍጨፋም ዛፎቹ ተቆርጠው ማለቃቸውና ሠርክ ፍልውህ ሲኬድ አቀበት የመውጣት የመውረዱ አታካችነት ተደማምረው እንጦጦን የቀድሞ ማራኪነቱን ነሡት።

አዲስ አበባ የተቆረቆረችው በ1879 ነው ቢባልም በርእሰ ከተማነት እንጦጦን መተካት የጀመረችው ግን ካንድ ስድስት ዓመት በኋላ ነው። ግቢ ተብሎ የሚታወቀው ቤተ መንግሥት (ያሁኑ ታላቁ ቤተ መንግሥት) ሲታነፅ ከተማዋ ዋና መልካን አገኘች። ከዚያ በኋላ በስተምዕራብ የቅዱስ ጊዮርጊስ ቤተ ክርስቲያን ሲተክልና ባካባቢውም እራዳ የተባለው ገበያ ሲደራ ደግሞ የከተማይቱ የሃይማኖትም የንግድም ማዕከል ተመሠረተ። መኳንንቱም የንጉሡን ፈለግ በመከተል በየጉብታዎቹ ላይ ሰፈራቸውን ተክሉ። የያንዳንዱ ራስና ደጃዝማች ግቢ እንደ ንጉሡ ግቢ በአሽከሮችና በተከታዮች መኖሪያዎች የተከበበ ነበር።

2.14 አራዳ የአዲስ አበባ የንግድ ማዕከል፣ 1928

በዚህ ሁኔታ ነው ራስ ብሩ ሰፈር! ራስ ተሰማ ሰፈር! ፊታውራሪ ሀብተ
ጊዮርጊስ ሰፈር እየተባሉ የታወቁት እምባዎች የተፈጠሩት። ሁለተኛዎቹ የሰፈር
ዓይነቶች ደግሞ የሥራ ጠባይን የሚያመለክቱና የቤተ መንግሥቱ ሠራተኞች
መኖሪያዎች ነበሩ። ለምሳሌም የሠራተኛ ሰፈር! የዘበኛ ሰፈር! የውሀ ስንቁ
ሰፈር አፈጣጠር ይህን ስልት የተከተለ ነበር።

አዲስ አበባ ዋና መዲናነቷ እየጸደቀች የመጣው በተለይም ከዐድዋ
ድል በኋላ ነው። 19ኛው መቶ ዓመት ዘመነ ጦርነት ከተባለ ባንጻሩ ዐድዋ
የጦርነቶች ማሳረጊያ ነበር ማለት ይቻላል። ስለሆነም የዘመቻ ባህል በተደላደለ
ሰላማዊ ኑሮ ተተካ። ጦረኞች መኳንንት የሲቪል አስተዳዳሪዎች ሆኑ። በዋና
መዲናይቱም ቋሚና ያጌጡ መኖሪያዎች መገንባት አስፈላጋቸው። አሁን አልፎ
አልፎ ለታሪክ የቆዩት አዳራሾች (ለምሳሌ የአዲስ አበባ ሙዚየም የሆነው የራስ
ብሩ ቤት) የዘመኑ የሕገ ተከፍሎ ውጤቶች ናቸው። በሌላ ወገን ደግሞ
የዐድዋው ድል መሪ የምኒልክ ዝና በዓለም ሲኖሩ የውጭ አገር ሰዎች በግልም
በአፈላጭም ወደ አዲስ አበባ መገረፍ ጀመሩ። እስካሁን እንደምናየውም
ሊጋሲዮኖች የእንጦጦን ተዳሩት ይዘው የተገባለሉ ግቢያቸውን ከለሉ።
ነጋዴዎችና የእጅ ባለሙያዎች ደግሞ አራዳ ሰፈሩ።

ይሁን እንጂ አዲስ አበባም የእንጦጦ እደጋ እንዳጣት ነበር። ጥቅጥቅ
ብሎ የነበረው ደን እየተመነጠ አልቆ ለማገደም ሆነ ለሕገ የሚሆን እንጨት
ሲጠፋ ምኒልክ ዋና ከተማውን ወደ አዲስ ዓለም ሳማዘዋወር በጽኑ አስቦ ነበር።
አዲስ ቤተ መንግሥት አሳንያ ሁለቱ ከተሞች በአውራ ጉዳና እንዲገናኙም
አድርጎ ነበር። አዲስ አበባን ያዳኗት ሁለት ነገሮች ናቸው። አንደኛው በሰፊ
ግቢያቸው ተደላደለው የነበሩት ሊጋሲዮኖች ተቃውሞ ሲሆን ሁለተኛው
ምናልባትም ዋነኛው፤ ምኒልክ የባሕር ዛፍ ችግኝ ከአውስትራሊያ ማስመጣቱ
ነው። ከዚያ በኋላ ከ1900 ጀምሮ የከተማ ቦታዎች እየተመዘገቡ የባለንብረትነት
ካርታ ሲታደል በከተማይቱ ላይ ያንገረብብ የነበረው አደጋ እስከናካቱው ተገፈፈ።
በመጨረሻም ከጅቡቲ የተነሣው የምድር ባቡር በ1909 አዲስ አበባ ሲደርስ
የኢትዮጵያ ዋና ከተማነቷ ለዘለቀታው ተረጋገጠ።

ኢኮኖሚያዊና ማኅበራዊ ቀውስ «ክፉ ቀን» (1880-1884)

ያገሪቱ ማዕከል ወደ ደቡብ እየተዘዋወረ ባለበት ጊዜ ኢትዮጵያን የረሀብ
መቅሠፍት መታት። ባንጋሪቱ የውስጥም የውጭም ጉዳዮች ላይ አሸራውን ትቶ
የሄደው ይህ ዐቢይ ማኅበራዊ ቀውስ ቀደም ብለን ለጠቀስነው የመስፋፋት ሂደት
ግፊት ከሰጡት ጋይሎች አንዱ ነበር። መስፋፋቱ የጦር ዘመቻ ብቻ ሳይሆን
ቀጠና ያባረረው ሕዝብ ፍልሰትም ጭምር ነበር። ይሁን እንጂ ብዙ የተጠቃው
ክፍል የሰሜን ቢሆንም ከመፃቀ ያመለጠ ክልል እምብዛም አልነበረም።
እንዲያውም ችግሩ ከኢትዮጵያም አልፎ በሱዳንና በሌሎች የምሥራቅ አፍሪቃ
አገሮች ታይቶ ነበር። የዚህ የዘመነ ቀጠና ሌላ ዐቢይ ውጤት ለኢጣልያ ወደ

ደጋው ክፍል የመስፋፋት ዕቅድ አጋዥ መሆኑ ነው። ጣልያኖች የኢርትራ ቅኝ
ግዛታቸውን መመሥረት የቻሉት በአፄ ዮሐንስ ሞትና ረሀቡ ባስከተለው
ኢኮኖሚያዊና ማኅበራዊ መናጋት ተጠቅመው ነው። ምኒልክ ከዐድዋ ድል በኋላ
ጣልያኖችን ከኢርትራ ለማስወጣት ያልቻለበት አንዱ ምክንያትም ረሀቡ
ያስከተለው የስንቅ አጥረት ነው። በአጠቃላይም የዚህ ዘመን ረሀብ በሕዝብ
ሕሊና የማይፋቅ ጠባሳ ትቶ ነው ያለፈው። «ክፉ ቀን» በሚል ስም እየተዘነረ
የኋለኛ ዘመን ረሀቦችን ማመዛዘኛና ማነፃፀሪያ ሆኖ ሲያገለግል ቆይቷል።

ላይ ላይን ሲመለከቱት የረሀቡ መነሻ ጣልያኖች ወደ ምፅዋ ባመጧቸው
ከብቶች አማካይነት የተላለፈ የደስታ በሽታ ነው። በዚህ ሳቢያ ባንዳንድ
አካባቢዎች ከመቶ ዘጠና የሚያህለው ከብት አልቋል። እንዳንድ ሰዎች መላ
የከብት ሀብታቸውን አጥተዋል። ከብት በማለቁ ገበሬው ዋነኛ የምርት
መሣሪያውን አጣ። ባምና መሽር ያገግማል እንዳይባል እሱንም እንበጣና ድርቅ
አጠናቆለታል። ይሁን እንጂ የከብት በሽታ፤ የእንበጣ ወረራም ሆነ ድርቅ የችግሩ
አፍክዊ ገጽታዎች ናቸው እንጂ ምንጮቹ አልነበሩም። የረሀቡ መሠረት ያገሪቱ
ማኅበራዊና ኢኮኖሚያዊ ሥርዓት ነበር። የዘመኑ የጦርነት ወግ ገበሬውን
በሞትና በሕይወት አፋፍ ላይ ተንጠልጥሎ እንዲኖር አስገድዶታል። አንፃራዊ
ሰላም ተገኝ በተባለበትም ወቅት ቢሆን ከዘረፋ ያልተለየው የግብር አሰባሰብ
ሁኔታ ለክፉ ቀን መጠባበቂያ ይሆናል ብሎ የሚያስቀምጠውን እህል እንኳ
አሟጦ እንዲያስረክብ አስገድዶታል።

ችግሩ በግልጽ መከሰት የጀመረው እህልና የከብት ዋጋ አለመጠን ሲንር
ነው። ይህ ለረሀብና ለሞት መቅድም ሆነ። ይሁን እንጂ ሕዝቡ ባልሞት ባይ
ተጋዳይነት ችግሩን ለመወጣት ብዙ ዘዴዎችን ሞከረ። በማረሻ ፈንታ ደማን፤
በጥማድ በሬ ምትክ እህያን፤ በቅሎን ወይ ፈረስን ተጠቀመ። ጭንቅ ሲበዛበትም
ልማድን ሽር ጠያፍ ይባሉ የነበሩትን ምግቦች ለመብላት ተገደደ። ክልክል የሆኑ
ዕፅዋት፤ ነውር ነው የሚባል ምግብ ጠፋ። የባሰባቸው ከእበት ውስጥ ሳይታሽክ
የተረፈ ጥራጥራ ፈልገው ይበሉ ነበር ይባላል። ከዚህም ሲከፋ ደግሞ ትርፉ
ወዲያው መንፈራፈር ቢሆንም የሞተ ከብት ሬሳም እስከ መብላት የደረሱ ነበሩ።
ሰው ሰውን የበላበት፤ ከረሀብ ለማምለጥ ራሱን ለባርነት የሸጠበት፤ ወይ ነገር
ሁሉ ሲጨልም ሕይወቱን ያላለፈበት ወቅት ነበር።

የመንግሥት መዋቅር ይህን ያህልም ባልደረጀበት በዚያን ወቅት ረሀቡን
ለማገድም ሆነ ለማቃለል የሚወሰዱት እርምጃዎች አመርቂ ሊሆኑ አይችሉም
ነበር። እንኳን ያኒ የዘመናችን ፍጹማዊ መንግሥታትም ረሀብን መቋቋም
አልቻሉም። ቢጨንቃቸው ምኒልክና ጣይቱ ዜጎቻቸውን እግዚአብሔርን
አጥብቀው እንዲማለፉ መከራቸው፤ ረሀቡ በዚህም አልበገር ሲል ምኒልክ ክልብ
አልጸለያችሁም ብሎ ወቀሳቸው። ከዚያ በመለስ ደግሞ ምግብ በማደል ቢያንስ
ሰቤተ መንግሥቱ ሩቅ ያልሆኑትን ዜጎቹን ረሀብ ለማቃለል ሞከረ። ዜና መዋዕል
ጸሐፊው ገብረ ሥላሴ እንደሚዘክርልን ምፅዋቱን ለማግኘት «የአራቱ ማዕዘን
ሰው» (ማለትም ረሀብተኞች) እንጦጦን አጥለቀላቱ። በቅርቡ ከገበርት የሐረርና

የባሌ ግዛቶች የመጡ ሰንጋዎችም በተለይ ለመኳንንቱ እየታደሱ በነፍስ ደረሱላቸው። አንዳንድ የተደበቀ እህልንም መንግሥት ውርስ እያደረገ ለተራበው ሕዝብ አደለ። ሕዝቡ እንዲህ አራት ዓመት ከታመሰ በኋላ ነው ረሀቡ ጋብ ማለት የጀመረው።

የውጭው አደጋ መወገድ

አንዳንዴ በአንድ ዓመት ውስጥ እንኳ ብዙ ልዩነት ይፈጠራል። በ1860 በጄኔራል ፍፒየር የሚመራው ግዙፍ የእንግሊዝ ጦር ኢትዮጵያ እምብርት ድረስ ዘልቆ አውሮጳውያን እስረኞችን ነፃ ካወጣ በኋላ አገሪቱን እንደ ዋዛ ለቆ ወጣ። የእንግሊዝን መንግሥት በወዳጅ ዐይን የሚመለከት ገዢ በቴዎድሮስ እግር መተካቱን ለማረጋገጥ እንኳ አልተጨነቀም። ከዚያም የበለጠ ግዴላሽነት ለማሰብ ያዳግታል። በሚቀጥለው ዓመት ግን ነገር ሁሉ ተለዋወጠ። የስዊዝ ቦይ ሲከፈት የቀይ ባሕር እስትራቴጂካዊም ሆነ የንግድ ጠቀሜታ ከፍ አለ። የአውሮጳ ቅኝ ገዥዎችም በባሕር ጠረፉ ላይ ግዛታቸውን ለመመሥረት መጣደፍ ጀመሩ። የኋላ ኋላም የቦዩ ዓለም አቀፋዊ ዋጋ ከፍተኛ ከመሆኑ የተነሣ አውሮጳውያን መንግሥታት ይህ የመገናኛ መሥመር ለግብፅ የውስጥ ፖለቲካ ውጣ ውረድ ተገኝ መሆን አይገባውም ከሚል መደምደሚያ ላይ ደረሱ። የቫላቭ እስማኤል መንግሥት ከተዘፈቀበት የእዳ ማጥ ውስጥ መውጣት ሲያቅተው፤ በሌላ ወገን ደግሞ እያደገ የመጣው ያውሮጳውያን ጣልቃ ገብነት ያስቆጣው የግብፅ ብሔረተኛ እንቅስቃሴ ሲያይል፤ እንግሊዞች ምድረ ግብፅን በቁጥጥራቸው ሥር አዋሏት።

ይህ ድርጊት የመላ አፍሪቃን ሕይወት የለወጠ ድርጊት ነበር። አውሮጳውያን መንግሥታት አፍሪቃን ለመቃረጥ የጀመሩትም ከዚህ በኋላ ነው። እንግሊዞች ግብፅን ይዘው ሊቆሙ አልቻሉም። ግብፅን ሲይዙ የዐባይ ነገር ያባንኛቸው ጀመር፤ ያለ ዐባይ ግብፅ ምድረ በዳ፤ ከትርፍ ይልቅ ልዳ ነችና። ስለዚህም አውራ ጠላቷ ፈረንሳይ የዐባይን ፈለግ ተቆጣጥራ ማነቁ አንዳትፈጥርባት መከላከል የእንግሊዝ ተቀዳሚ ተግባር ሆነ። ነጭ ዐባይን አራሳ ለመከላከል ዝግጁ ስትሆን ለጥቁር ዐባይ ቃፊር አስፈለጋት። ለዚህም ሚና ኢጣልያ ተመቻችታ ቀረበች። ለዘመናት የቆየው እንግሊዝና ኢጣልያ በኢትዮጵያ ላይ የሸረቡት ሴራ መሠረቱ ይኸው ነው። ጣልያኖች ኢትዮጵያን ለመቆጣጠር የተከለፈለፉትን ያህል እንግሊዝም ኢጣልያ የቃፊርነት ሚናዋን በሚገባ አስከተወጣችላት ድረስ አርዳታዋን ለመለገስ ዝግጁ ነበረች።

በኢትዮጵያም በኩል ለአውሮጳውያን ሠርጎ መግባት አጋዥ ሁኔታዎች አልጠፉም። የኢትዮጵያ መሣፍንት በዋናው በሀገር ነፃነት ጉዳይ ላይ ቀናዊ ይሁኑ እንጂ የግል ኃይላቸውን ለማደርጀት የሚከተሉት ፖሊሲ የውጭ ጣልቃ ገብነትን የሚጋብዝ ነበር። ከቴዎድሮስም በፊት ቢሆን፤ በተለይ ግን ከቴዎድሮስ በኋላ፤ የኢትዮጵያ መሪዎች በተለያዩ ምክንያት አውሮጳውያን አጋሮችን

እንደፈለጉ ነው። ለዚህም አንዱና ዋነኛው ምክንያት ዘመናዊ መሣሪያ ፍለጋ ነው። የሚለገስ፤ የሚገዛ ሆነ ወይ እንደቴዎድሮስ አገር ውስጥ የሚፈበረክ። ሌሎች ምክንያቶች ደግሞ ከግብፅ ከበባ ለመውጣትና ነፃ የባሕር ወደብ የማግኘት ፍላጎት ናቸው። የኢትዮጵያ መሳፍንት ከአውሮጳውያን ነገሥታት ጋር የሚያደርጓቸው የደብዳቤ ልውውጦች በእንዲህ ዓይነቱ ውትወታ የተሞሉ ነበሩ። ከዚህም ጋር ተጣምሮ የአውሮጳውያን ነገሥታት ክርስቲያን ናቸውና ክርስቲያን ሲጠቃ ዝም ብለው አያዩም የሚል የዋህ አስተሳሰብም ነበር። ቴዎድሮስ በ1855 ለንግሥት ቪክቶሪያ የጻፈውን ጣጠኛ ደብዳቤ «እናንተም ተገፋልች፤ ክርስቲያኑን አስላም አጠቃህ ሲለኝ» በሚሉ ቃላት ነበር የደመደመው። ከውጭው ዓለም ጋር በነፃ የባሕር በር ገደብ የሌለበት ግንኙነት ማድረግ የኢትዮጵያ ነገሥታት የማያቋርጥ ጥረት ነበር። ይህንን ጉዳይ ምኒልክ በሚያዝያ 1883 ድንበሩን ለዓለም ባስታወቀበት ዝነኛ ሰርኩላር ማሳረጊያ ላይ በተለመደ ዲፕሎማሲያዊ ስልቱ እንዲህ ሲል ገልጾታል፤

ቀድሞም የኢትዮጵያ ድንበር ባሕር ዳር ነበር። የኢትዮጵያ ጉልበት ቢያንስ የሚረዳን ክርስቲያን ብናጣ የባሕር ድምበራችን ከእስላሞች እጅ ገባ። አሁንም የባሕር ዳር ድምበራችን በጉልበታችን እናገኛለን አንልም። የክርስቲያን ነገሥታት ትመልሱልናላችሁ። ባይሆንም ከባሕር ዳር አንዳንድ ቦታ ትሰጡናላችሁ ብለን ተስፋ እናደርጋለን። (FO95/751)

የኢትዮጵያ መሳፍንት የውጭ አጋር የሚፈልጉበት ሌላ ምክንያት አፂያዊ ሥልጣንን በማዳከም ራሳቸው ዙፋኑን ለመያዝ ስለሚሹ ነበር። ለምሳሌ ካሣ ምርጫ (የኋላው አፂ ዮሐንስ) የራሱን ሥልጣን ለማጠናከር በቴዎድሮስ ላይ ከእንግሊዞች ጋር አበረ። በተመሳሳይ ሁኔታ ዮሐንስና ጣልያኖች በሰሜን ኢትዮጵያ ደም ሲቃቡ ምኒልክ የኢጣልያን ወዳጅነት ለመኮትኮት ያሳለሰ ጥረት ያደርግ ነበር። ኢጣልያኖችም ዐጸፋውን ለመመለስ ወደኋላ አላሉም። ምኒልክ ለነሱ የዮሐንስን ደጀን መገዝገዣ ሁነኛ መሣሪያ ነበር። የሚገርመው ነገር ግን ምኒልክና ኢጣልያ ግንኙነታቸውን በሞቀ ወዳጅነት ጀምረው ደመኛ ጠላት ለመሆን በቁ። ይሁንና ነገሩ ላይ ላዩን ሲያዩት ይግረም እንጂ የራሱ የሆነ ምክንያት ወይም ሕግ ነበረው። ምኒልክ በሸዋ ንጉሥነቱና በኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥትነቱ ለኢጣልያ ያለው አመለካከት አንድ ዓይነት ሲሆን አይቻልም። መጀመሪያ አፂያዊ ሥልጣን ለመጨበጥ ሲል የተባበሩቸውን ያህል ኋላ የራሱ ሥልጣንና ያገሩ ነፃነት ጥያቄ ላይ ሲወድቅ መሣሪያውን በነሱ ላይ ማዞሩ የሚጠበቅ ነበር።

የምኒልክና የኢጣልያ ግንኙነት በአፈላጊዎቹ የተጀመረው በማርኬዜ አራዚዮ አንቲኖሪ የሚመራ የመልክዐ ምድራዊ ጥናት ቡድን በ1869 ሸዋን

የባሌ ግዛቶች የመጡ ሰንጋዎችም በተለይ ለመኳንንቱ እየታደሉ በነፍስ ደረሱላቸው። አንዳንድ የተደበቀ አህልንም መንግሥት ውርስ እያደረገ ለተራበው ሕዝብ አደሉ። ሕዝቡ እንዲህ አራት ዓመት ከታመሰ በኋላ ነው ረሀቡ ጋብ ማለት የጀመረው።

የውጭው አደጋ መወገድ

አንዳንዴ በአንድ ዓመት ውስጥ እንኳ ብዙ ልዩነት ይፈጠራል። በ1860 በጄኔራል ናፒየር የሚመራው ግዙፍ የእንግሊዝ ጦር ኢትዮጵያ እምብርት ድረስ ዘልቆ አውሮጳውያን አስረኞችን ነፃ ካወጣ በኋላ አገሪቱን እንደ ዋሃ ለቆ ወጣ። የእንግሊዝን መንግሥት በወዳጅ ዐይን የሚመለከት ገዢ በቴዎድሮስ እግር መተካቱን ለማረጋገጥ እንኳ አልተጨነቀም። ከዚያም የበለጠ ግዴላሽነት ለማሰብ ያዳግታል። በሚቀጥለው ዓመት ግን ነገር ሁሉ ተለዋወጠ። የስዊዝ ቦይ ሲከፈት የቀይ ባሕር አስትራቴጂካዊም ሆነ የንግድ ጠቀሜታ ከፍ አለ። የአውሮጳ ቅኝ ገዥዎችም በባሕር ጠረፉ ላይ ግዛታቸውን ለመመሥረት መጣደፍ ጀመሩ። የኋላ ኋላም የቦዩ ዓለም አቀፋዊ ዋጋ ከፍተኛ ከመሆኑ የተነሣ አውሮጳውያን መንግሥታት ይህ የመገናኛ መሥመር ለግብፅ የውስጥ ፖለቲካ ውጣ ውረድ ተገዥ መሆን አይገባውም ከሚል መደምደሚያ ላይ ደረሱ። የቨዲቭ እስማኤል መንግሥት ከተዘፈቀበት የእዳ ማጥ ውስጥ መውጣት ሲያቅተው በሌላ ወገን ደግሞ እያደገ የመጣው ያውሮጳውያን ጣልቃ ገብነት ያስቆጣው የግብፅ ብሔራተኛ እንቅስቃሴ ሲያይል፤ እንግሊዞች ምድረ ግብፅን በቁጥጥራቸው ሥር አዋሏት።

ይህ ድርጊት የመላ አፍሪቃን ሕይወት የለወጠ ድርጊት ነበር። አውሮጳውያን መንግሥታት አፍሪቃን ለመቃረጥ የጀመሩትም ከዚህ በኋላ ነው። እንግሊዞች ግብፅን ይዘው ሊቆሙ አልቻሉም። ግብፅን ሲይዙ የዐባይ ነገር ያባንናቸው ጀመር፤ ያለ ዐባይ ግብፅ ምድረ በዳ፤ ከትርፍ ይልቅ ዕዳ ነችና። በሐዚህም አውራ ጠላቷ ፈረንሳይ የዐባይን ፈለግ ተቆጣጥራ ማነቆ እንዳትፈጥርባት መከላከል የእንግሊዝ ተቀዳሚ ተግባር ሆነ። ነጭ ዐባይን እራሷ ለመከላከል ዝግጁ ስትሆን ለጥቁር ዐባይ ቃፊር አስፈለጋት። ሐዚህም ሚካኒካል ጣልያ ተመቻችታ ቀረበች። ለዘመናት የቆየው እንግሊዝና ኢጣልያ በኢትዮጵያ ላይ የሸረቡት ሴራ መሠረቱ ይኸው ነው። ጣልያኖች ኢትዮጵያን ለመቆጣጠር የተከለፈለፉትን ያህል እንግሊዝም ኢጣልያ የቃፊርነት ሚናዋን በሚገባ አስከተዋቸዋት ድረስ እርዳታዋን ለመለገስ ዝግጁ ነበረች።

በኢትዮጵያም በኩል ለአውሮጳውያን ሠርጎ መግባት አጋኝ ሁኔታዎች አልጠፉም። የኢትዮጵያ መሣፍንት በዋናው በሀገር ነፃነት ጉዳይ ላይ ቀናዊ ይሁኑ እንጂ የግል ኃይላቸውን ለማደርጀት የሚከተሉት ፖሊሲ የውጭ ጣልቃ ገብነትን የሚጋብዝ ነበር። ከቴዎድሮስም በፊት ቢሆን፤ በተለይ ግን ከቴዎድሮስ በኋላ፤ የኢትዮጵያ መሪዎች በተለያዩ ምክንያት አውሮጳውያን አጋርችን

እንደፈለጉ ነው። ሐዚህም አንዱና ዋነኛው ምክንያት ዘመናዊ መሣሪያ ፍለጋ ነው፤ የሚለገስ፤ የሚገዛ ሆነ ወይ እንደቴዎድሮስ አገር ውስጥ የሚፈበረክ። ሌሎች ምክንያቶች ደግሞ ከግብፅ ከበባ ለመውጣትና ነፃ የባሕር ወደብ የማግኘት ፍላጎት ናቸው። የኢትዮጵያ መሳፍንት ከአውሮጳውያን ነገሥታት ጋር የሚያደርጓቸው የደብዳቤ ልውውጦች በእንዲህ ዓይነቱ ውትወታ የተሞሉ ነበሩ። ከዚህም ጋር ተጣምሮ የአውሮጳውያን ነገሥታት ክርስቲያን ናቸውና ክርስቲያን ሲጠቃ ዝም ብለው አያዩም የሚል የዋህ አስተሳሰብም ነበር። ቴዎድሮስ በ1855 ለንግሥት ቪክቶሪያ የጻፈውን ጣጠኛ ደብዳቤ «እናንተም ተገፋልኝ፤ ክርስቲያኑን እስላም አጠቃህ ሲለኝ» በሚሉ ቃላት ነበር የደመደመው። ከውጭው ዓለም ጋር በነፃ የባሕር በር ገደብ የሌለበት ግንኙነት ማድረግ የኢትዮጵያ ነገሥታት የማያቋርጥ ጥረት ነበር። ይህንኑ ጉዳይ ምኒልክ በሚያዝያ 1883 ድንበሩን ለዓለም ባስታወቀበት ዝናኛ ሰርኩላር ማሳረጊያ ላይ በተለመደ ዲፕሎማሲያዊ ስልቱ እንዲህ ሲል ገልጾታል፤

ቀድሞማ የኢትዮጵያ ድንበር ባሕር ዳር ነበር። የኢትዮጵያ ጉልበት ቢያንስ የሚረዳን ክርስቲያን ብናጣ የባሕር ድምበራችን ከእስላሞች እጅ ገባ። አሁንም የባሕር ዳር ድምበራችንን በጉልበታችን እናገኛለን አንልም። የክርስቲያን ነገሥታት ትመልሱልናላችሁ። ባይሆንም ከባሕር ዳር አንዳንድ ቦታ ትሰጡናላችሁ ብለን ተስፋ እናደርጋለን። (FO95/751)

የኢትዮጵያ መሳፍንት የውጭ አጋር የሚፈልጉበት ሌላ ምክንያት እንደሚሆን ለማሳዘም ራሳቸው ዙፋኑን ለመያዝ ስለሚሹ ነበር። ለምሳሌ ካሣ ምርጫ (የኋላው አፄ ዮሐንስ) የራሱን ሥልጣን ለማጠናከር በቴዎድሮስ ላይ ከእንግሊዞች ጋር አበረ። በተመሳሳይ ሁኔታ ዮሐንስና ጣልያኖች በሰሜን ኢትዮጵያ ደም ሲቃቡ ምኒልክ የኢጣልያን ወዳጅነት ለመኮትኮት ያላለለ ጥረት ያደርግ ነበር። ኢጣልያኖችም ዐጸፋውን ለመመለስ ወደኋላ አላሉም። ምኒልክ ለነሱ የዮሐንስን ደጀን መገዝዝዣ ሁነኛ መሣሪያ ነበር። የሚገርመው ነገር ግን ምኒልክና ኢጣልያ ግንኙነታቸውን በሞቀ ወዳጅነት ጀምረው ደመኛ ጠላት ለመሆን በቁ። ይሁንና ነገሩ ላይ ላዩን ሲያዩት ይግረም እንጂ የራሱ የሆነ ምክንያት ወይም ሕግ ነበረው። ምኒልክ በሸዋ ንጉሥነቱና በኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥትነቱ ለኢጣልያ ያለው አመለካከት አንድ ዓይነት ሊሆን አይችልም። መጀመሪያ እንደሚሆን ሥልጣን ለመጨዘጥ ሲል የተባበሩቸውን ያህል ኋላ የራሱ ሥልጣንና ያገሩ ነፃነት ጥያቄ ላይ ሲወድቅ መሣሪያውን በነሱ ላይ ማዞሩ የሚጠበቅ ነበር።

የምኒልክና የኢጣልያ ግንኙነት በአፈላፊው የተጀመረው በማርኬዚ አራዚዮ አንቲዮሪ የሚመራ የመልክዐ ምድራዊ ጥናት ቡድን በ1869 ሸዋን

የባሌ ግዛቶች የመጡ ሰንጋዎችም በተለይ ለመኪንንቱ እየታደሉ በነፍስ ደረሱላቸው። አንዳንድ የተደበቀ እህልንም መንግሥት ውርስ እያደረገ ለተራበው ሕዝብ አደለ። ሕዝቡ እንዲህ አራት ዓመት ከታመሰ በኋላ ነው ረሀቡ ጋብ ማለት የጀመረው።

የውጭው አደጋ መወገድ

አንዳንዴ በአንድ ዓመት ውስጥ እንኳ ብዙ ልዩነት ይፈጠራል። በ1860 በጄኔራል ናፒየር የሚመራው ግዙፍ የእንግሊዝ ጦር ኢትዮጵያ እምብርት ድረስ ዘልቆ አውሮጳውያን እስረኞችን ነፃ ካወጣ በኋላ አገሪቱን እንደ ዋዛ ለቆ ወጣ። የእንግሊዝን መንግሥት በወዳጅ ዐይን የሚመለከት ገዢ በቴዎድሮስ እግር መተካቱን ለማረጋገጥ እንኳ አልተጨነቀም። ከዚያም የበለጠ ግዴታሽነት ለማሰባ ያዳግታል። በሚቀጥለው ዓመት ግን ነገር ሁሉ ተለዋወጠ። የስዊዝ ዐይ ሲከፈት የቀይ ባሕር እስትራቴጂካዊም ሆነ የንግድ ጠቀሜታ ከፍ አለ። የአውሮጳ ቅኝ ገዥዎችም በባሕር ጠረፉ ላይ ግዛታቸውን ለመመሥረት መጣደፍ ጀመሩ። የኋላ ኋላም የቦዩ ዓለም አቀፋዊ ዋጋ ከፍተኛ ከመሆኑ የተነሣ አውሮጳውያን መንግሥታት ይህ የመገናኛ መሥመር ለግብፅ የውስጥ ፖለቲካ ውጣ ውረድ ተገዥ መሆን አይገባውም ከሚል መደምደሚያ ላይ ደረሱ። የኸዲቭ እስማኤል መንግሥት ከተዘፈቀበት የእዳ ማጥ ውስጥ መውጣት ሲያቅተው፣ በሌላ ወገን ደግሞ እያደገ የመጣው ያውሮጳውያን ጣልቃ ገብነት ያስቆጣው የግብፅ ብሔረተኛ እንቅስቃሴ ሲያይል፣ እንግሊዞች ምድረ ግብፅን በቁጥጥራቸው ሥር አዋሏት።

ይህ ድርጊት የመላ አፍሪቃን ሕይወት የለወጠ ድርጊት ነበር። አውሮጳውያን መንግሥታት እፍሪቃን ለመቃረፍ የጀመሩትም ከዚህ በኋላ ነው። እንግሊዞች ግብፅን ይዘው ሊቆሙ አልቻሉም። ግብፅን ሲይዙ የዐባይ ነገር ያባንናቸው ጀመር፤ ያለ ዐባይ ግብፅ ምድረ በዳ፣ ከትርፍ ይልቅ ዕዳ ነችና፤ ስለዚህም አውራ ጠላቷ ፈረንሳይ የዐባይን ፈለግ ተቆጣጥራ ማነቁ እንዳትፈጥርባት መከላከል የእንግሊዝ ተቀዳሚ ተግባር ሆነ። ነጭ ዐባይን እራሷ ለመከላከል ዝግጁ ስትሆን ለጥቁር ዐባይ ቃፊር አስፈለጋት። ለዚህም ሚና ኢጣልያ ተመቻችታ ቀረበች። ለዘመናት የቆየው እንግሊዝና ኢጣልያ በኢትዮጵያ ላይ የሽረቡት ሴራ መሠረቱ ይኸው ነው። ጣልያኖች ኢትዮጵያን ለመቆጣጠር የተከለፈለፉትን ያህል እንግሊዝም ኢጣልያ የቃፊርነት ሚናዋን በሚገባ እስከተወጣችላት ድረስ እርዳታዋን ለመለገስ ዝግጁ ነበረች።

በኢትዮጵያም በኩል ለአውሮጳውያን ሠርጎ መግባት አጋዥ ሁኔታዎች አልጠፉም። የኢትዮጵያ መሣፍንት በዋናው በሀገር ነፃነት ጉዳይ ላይ ቀናላ ይሁኑ አንጂ የግል ጋይላቸውን ለማደርጀት የሚከተሉት ፖሊሲ የውጭ ጣልቃ ገብነትን የሚጋብዝ ነበር። ከቴዎድሮስም በፊት ቢሆን፣ በተለይ ግን ከቴዎድሮስ በኋላ፣ የኢትዮጵያ መሪዎች በተለያዩ ምክንያት አውሮጳውያን አጋሮችን

አንደፈለጉ ነው። ለዚህም አንዱና ዋነኛው ምክንያት ዘመናዊ መሣሪያ ፍለጋ ነው። የሚለገስ፣ የሚገዛ ሆነ ወይ እንደቴዎድሮስ አገር ውስጥ የሚፈበረክ። ሌሎች ምክንያቶች ደግሞ ከግብፅ ከበባ ለመውጣትና ነፃ የባሕር ወደብ የማግኘት ፍላጎት ናቸው። የኢትዮጵያ መሳፍንት ከአውሮጳውያን ነገሥታት ጋር የሚያደርጓቸው የደብዳቤ ልውውጦች በእንዲህ ዓይነቱ ውትወታ የተሞሉ ነበሩ። ከዚህም ጋር ተጣምሮ የአውሮጳውያን ነገሥታት ክርስቲያን ናቸውና ክርስቲያን ሲጠቃ ዝም ብለው አያዩም የሚል የዋህ አስተሳሰብም ነበር። ቴዎድሮስ በ1855 ለንግሥት ቪክቶሪያ የጻፈውን ጣጣኛ ደብዳቤ «እናንተም ተገፋልኝ፣ ክርስቲያኑን እስላም አጠቃህ ሲለኝ» በሚሉ ቃላት ነበር የደመደመው። ከውጭው ዓለም ጋር በነፃ የባሕር በር ገደብ የሌለበት ግንኙነት ማድረግ የኢትዮጵያ ነገሥታት የማያቋርጥ ጥረት ነበር። ይህንኑ ጉዳይ ምኒልክ በሚያዝያ 1883 ድንበሩን ለዓለም ባስታወቀበት ዝነኛ ሰርኩላር ማሳረጊያ ላይ በተለመደ ዲፕሎማሲያዊ ስልቱ እንዲህ ሲል ገልጾታል፡

ቀድሞማ የኢትዮጵያ ድንበር ባሕር ዳር ነበር። የኢትዮጵያ ጉልበት ቢያንስ የሚረዳን ክርስቲያን ብናጣ የባሕር ድምበራችን ከእስላሞች እጅ ገባ። አሁንም የባሕር ዳር ድምበራችንን በጉልበታችን እናገኛለን አንልም። የክርስቲያን ነገሥታት ትመልሱልናላችሁ። ባይሆንም ከባሕር ዳር አንዳንድ ቦታ ትሰጡናላችሁ ብለን ተስፋ እናደርጋለን። (FO95/751)

የኢትዮጵያ መሳፍንት የውጭ አጋር የሚፈልጉበት ሌላ ምክንያት አዲያዊ ሥልጣንን በማዳከም ራሳቸው ዙፋኑን ለመያዝ ስለሚሹ ነበር። ለምሳሌ ካሣ ምርጫ (የኋላው እፄ ዮሐንስ) የራሱን ሥልጣን ለማጠናከር በቴዎድሮስ ላይ ከእንግሊዞች ጋር አበረ። በተመሳሳይ ሁኔታ ዮሐንስና ጣልያኖች በሰሜን ኢትዮጵያ ደም ሲቃቡ ምኒልክ የኢጣልያን ወዳጅነት ለመኮትኮት ያላሰለሰ ጥረት ያደርግ ነበር። ኢጣልያኖችም ዐጻፋውን ለመመለስ ወደኋላ አላሉም። ምኒልክ ለነሱ የዮሐንስን ደጅ መገዝገዣ ሁነኛ መሣሪያ ነበር። የሚገርመው ነገር ግን ምኒልክና ኢጣልያ ግንኙነታቸውን በሞቀ ወዳጅነት ጀምረው ደመኛ ጠላት ለመሆን በቁ። ይሁንና ነገሩ ላይ ሳዩን ሲያዩት ይግረም እንጂ የራሱ የሆነ ምክንያት ወይም ሕግ ነበረው። ምኒልክ በሸዋ ንጉሥነቱና በኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥትነቱ ለኢጣልያ ያለው አመለካከት አንድ ዓይነት ሊሆን አይችልም። መጀመሪያ አዲያዊ ሥልጣን ለመጨበጥ ሲል የተባበሩቸውን ያህል ኋላ የራሱ ሥልጣንና ያገሩ ነፃነት ጥያቄ ላይ ሲወድቅ መሣሪያውን በነሱ ላይ ማዞሩ የሚጠበቅ ነበር።

የምኒልክና የኢጣልያ ግንኙነት በአፈሲዬል የተጀመረው በማርኬዜ አራዚዮ አንቲዮሪ የሚመራ የመልክዐ ምድራዊ ጥናት ቡድን በ1869 ሸዋን

ሲገቡት ነው ማለት ይቻላል። ጣልያኖች አሰብ ላይ ከተቆናጠው በኋላ ወደ መሀል አገር ለመግባት ሲያስቡ ሸዋን ዓላማቸው አደረጉ። በሌላ በኩል፣ ቀደም ብለን እንዳመለከትነው ይህ የኢጣልያ የጥናት ቡድን ተልእኮው ሙሉ በሙሉ አካሄዷል። በመላ አፍሪቃ እንደታየው ሁሉ እዚህም ምርምርና የቅኝ አገዛዝ ፖሊሲ ተደጋጋፊ ነበሩ። ምኒልክና አንቲኖሪ በመጨረሻ ባደረጉት ስምምነት ምኒልክ ከአውሮጳ ጦር መሣሪያ የሚገዛለት ወኪል ሲያገኝ፣ ጣልያኖች ደግሞ ለረጅም ዘመን የምርምርና የመረጃ መሰብሰቢያ ጣቢያ ሆኖ የሚያገለግላቸውን «ልጥ ማረፊያ» የተባለውን አንክብር አጠገብ ያለ ቦታ አገኙ።

እንዲህ ቀስ በቀስ የጀመረው የምኒልክና የኢጣልያ ግንኙነት ጥልቀትና ዘላቂነት ያገኘው ካውንት ፒዩትሮ አንቶኔሊ የተባለው ኢጣልያዊ ልዑክ በ1875 ወደ ሸዋ ከመጣ በኋላ ነው። ይህ ግንኙነት ከፍተኛ ደረጃ የደረሰውና መሻከር የጀመረውም በዚህ በአንቶኔሊ አጋፋሪነት ነው። በ1881 ሁለቱ የተፈራረሙት የውጫሌ ውል የዚህ ሁለት ተቃራኒ ገጽታ ያለው ግንኙነት መለያ ነቁጥ ነበር። ወዳጅነታቸው ፍጹም የተረጋገጠ በመሰለ ማግስት ማሰረጊያው የዐድዋ ጦርነት የሆነው መቃቃር ጀመረ።

የውጫሌ ውል ድንገት የመጣ ነገር አልነበረም። ምኒልክና ኢጣልያ ቀደም ሲል የውጫሌ ጥንስስ ሊባሉ የሚችሉ ሁለት የወዳጅነት ውሎች ተፈራርመዋል። የመጀመሪያው በግንቦት 14፣ 1875 ሲሆን አንቀያቹም የቆንሶላ ልውውጥን፣ ነፃ ንግድን፣ የሁለቱ አገር ዜጎች በሌላው አገር በነፃ መንቀሳቀስንና በሁለቱም አገር በነፃ የሃይማኖት ስብከት ማካሄድን ያረጋገጡ ነበሩ። እዚህ ላይ ልናስተውል የሚገባን አንድ ነገር እነዚህ መብቶች ለሁለቱም ዜጎች የተረጋገጡ ይመስሉ እንጂ በነበረው ሁኔታ ተጠቃሚዎቹ ጣልያኖች ብቻ እንደሚሆኑ ነው። በዚያን ዘመን ኢትዮጵያውያን ነጋዴዎች ሮማና ሚላና ሄደው ሲነግዱ፣ ቀሳውስቱም በምድረ ቫቲካን ሲሰብኩ ከቶም የማይታለም ነበርና። የዚህ የ1875 ውል ሁለት ዐቢይ አንቀጾች 12ኛውና 13ኛው ነበሩ። የመጀመሪያው የኢጣልያ ዜጎችን ከኢትዮጵያ ሕግ ክልል ውጪ አደረጋቸው። ይህም በ1900 ምኒልክ ከፈረንሳይ እምባላደር ክሎቡኮውስኪ ጋር የተፈራረመውና ፈረንጆችን ከኢትዮጵያ ሕጋዊ ሥልጣን በላይ ያደረጋቸው ውል መቅድም ነበር። የሸዋ መንግሥት የውጭ ግንኙነቱን በኢጣልያ አማካይነት ማድረግ እንደሚችል የገለጸው አንቀጽ 13 ደግሞ የመዘዘኛው የውጫሌ ውል አንቀጽ 17 መቅድም ነበር ማለት ይቻላል።

ምኒልክና አንቶኔሊ ሁለተኛውን ውል የተዋዋሉት ደግሞ በጥቅምት 1880 ጣልያኖች በደጋሊ ጦርነት ተሸንፈው የበቀል እርምጃ ለመውሰድ በሚዘጋጁበት ወቅት ነው። ጣልያኖች ከአፄ ዮሐንስ ጋር ጦርነት መግጠማቸው ቁርጥ እየሆነ ሲመጣ ምኒልክ ሲሆን ሲሆን አጋር፣ ቢያንስ ግን ገለልተኛ እንዲሆንላቸው ፈለጉ። ምኒልክ ገለልተኛ ለመሆን በመስማማቱ እምስት ሺ ፊሚንግተን ጠመንጃ ሊሰጡት ተስማሙ። በተጨማሪም ሁለቱም ወገኖች

የይስሙላ ቃል ገቡ፤ ምኒልክ ጣልያኖች የሰጡትን መሣሪያ በነሱ ላይ ላያዘር፣ ጣልያኖችም የኢትዮጵያን ግዛት ላይነኩ።

እነዚህ ቃል ኪዳኖች ምን ያህል ለይስሙላ እንደሆኑ ሁለት ዓመት ሳይሞላ የተፈራረሙት የውጫሌ ውል ሊያሳይ ነው። በውሉ ሦስተኛ አንቀጽ አማካይነት ጣልያኖች ከዛሬይቱ ኤርትራ ቆላማ ክፍል አብዛኛውንና ከደጋውም ጥቂቱን በድ አደረጉ። ይህም አልበቃ ብሏቸው ከጥቂት ወራት በኋላ ሮማ ላይ ኢጣልያን ይጎዝኝ ከነበረው ከደጃች (ኋላ ራስ) መኩንን ጋር በተፈራረሙት ውል የይርጋ አንቀጽ አስገብተው የግዛት ክፍላቸውን እስከ መረብ ወንዝ ለማስፋት ቻሉ።

እንዲህ ዳር ዳር ካሉ በኋላ ጣልያኖች በውጫሌ ውል አንቀጽ 17 የጣልያንኛ ትርጓሜው አማካይነት ምኒልክ የውጭ ግንኙነቱን በሙሉ በኢጣልያ በኩል ማድረግ ይገባዋል ሲሉ የመጨረሻ የቅኝ ግዛት ዕቅዳቸውን ገዛድ አወጡት። የውሉ የአማርኛ ቃል ግን የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ይህን ግንኙነት በኢጣልያ አጋኝነት ማድረግ ይቻላቸዋል በማለት ምርጫው የምኒልክ መሆኑን በግልጽ ያስረዳል። እንግዲህ የጣልያንኛው ቃል ኢትዮጵያን የኢጣልያ ጥገኛ ሲያደርጋት፣ በአማርኛው ቃልና በምኒልክ ሐሳብ ግን የኢጣልያ ሚና ከፖስታ አቀባይነት እጅግም ከፍ ያለ ነበር። ምኒልክ የሸዋ ንጉሥ በነበረበት ጊዜ እንኳ የኢጣልያን ጥገኝነት ለመቀበል ይቃጣዋል ብሎ መገመት ያዳግታል። ከፍተኛውን የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥትነት ሥልጣን ከተቀዳጀ በኋላ ግን ምን ቀረኝ ብሎ ራሱን የባዕድ ተገዥ ያደርጋል? ይህ የምኒልክ የጋይል ሚዛን መሰወጥ ነው የኢጣልያን የቅኝ ግዛት ሐሳብ በዕንሱ ያጨናገረው።

ጣልያኖች ትንሽ የሚያጽናና ሁኔታ ያገኙት በውጭው ዓለም ነው። ከሩሲያ በስተቀር ጋያላት መንግሥታት ኢጣልያ በኢትዮጵያ ላይ የውጫሌ ውል ሰጥተኛል የምትለውን ሥልጣን ዕውቅና ለመስጠት ዝግጁ ነበሩ። ይህም አያስገርምም። በዚያን ዘመን አንድ የአፍሪቃ መሪ የአንድ የአውሮጳ መንግሥት ጥገኛ ለመሆን መስማማቱ የተለመደ ነገር ነበር። እንግሊዝ እንደሆነ ለራሷ ጥቅም ስትል ኢጣልያን ማደፋፈር ከጀመረች ውላ ሰላደረች ይህን ዕውቅና ለመስጠት ዐይኗንም አላሸች። ይሁን እንጂ የማታ ማታ ነገሩ እልባት የሚያገኘው በኢትዮጵያ ምድር እንጂ በአውሮጳ እንዳልሆነ ጣልያኖች በሚገባ ተረድተው ይህን ውጤት ለማግኘት ጣምራ ግን ተቃራኒ የሆኑ ፖሊሲዎች ማካሄድ ጀመሩ። ባጭር እነጋገር በሰሜን ቡርኖ፣ በደቡብ ዲፕሎማሲ፣ በሰሜን ኢትዮጵያ የትግሬን መሳፍንት በምኒልክ ላይ ማሸፈት፣ በደቡብ ምኒልክ አንቀጽ 17ን በጣልያንኛ አተረጓጎሙ እንዲቀበል ማግባት። አንቶኔሊን ጨምሮ የተለያዩ የጣልያን መልእክተኞች ምኒልክን ለማሳመን ወደ ሸዋ ይመላለሱ ጀመሩ። ዳር ግን የነበራቸው ትንሽ የተስፋ ጭላንጭል ምኒልክ ጸዮካቲት 1885 የውጫሌን ውል በይፋ ሲሸረው ፈጽሞ ጨለመ።

ሲገባን ነው ማለት ይቻላል። ጣልያኖች አሰብላ ላይ ከተቆናጠጡ በኋላ ወደ መሀል አገር ለመግፋት ሲያስቡ ሽዋን ዲላማቸው አደረጉ። በሌላ በኩል፣ ቀደም ብለን እንዳመለከትነው ይህ የኢጣልያ የጥናት ቡድን ተልእኮው ሙሉ በሙሉ አካዴሚያዊ አልነበረም። በመላ አፍሪቃ እንደታየው ሁሉ እዚህም ምርምርና የቅኝ አገዛዝ ፖሊሲ ተደጋጋፊ ነበር። ምኒልክና አንቲኖሪ በመጨረሻ ባደረጉት ስምምነት ምኒልክ ከአውሮጳ ጦር መሣሪያ የሚገዛለት ወኪል ሊያገኝ፣ ጣልያኖች ደግሞ ለረጅም ዘመን የምርምርና የመረጃ መሰብሰቢያ ጣቢያ ሆኖ የሚያገለግላቸውን «ልጥ ማረፊያ» የተባለውን አንክብር አጠገብ ያለ ቦታ አገኙ።

እንዲህ ቀስ በቀስ የጀመረው የምኒልክና የኢጣልያ ግንኙነት ጥልቀትና ዘላቂነት ያገኘው ካውንት ፒዩትሮ አንቶኒሊ የተባለው ኢጣልያዊ ልዑክ በ1875 ወደ ሽዋ ከመጣ በኋላ ነው። ይህ ግንኙነት ከፍተኛ ደረጃ የደረሰውና መሸከር የጀመረውም በዚህ በአንቶኒሊ አጋፋሪነት ነው። በ1881 ሁለቱ የተፈራረሙት የውጫሌ ውል የዚህ ሁለት ተፃራሪ ገጽታ ያለው ግንኙነት መሰያ ነቁጥ ነበር። ወዳጅነታቸው ፍጹም የተረጋገጠ በመሰለ ማግስት ማሳረጊያው የዐድዋ ጦርነት የሆነው መቃቃር ጀመረ።

የውጫሌ ውል ድንገት የመጣ ነገር አልነበረም። ምኒልክና ኢጣልያ ቀደም ሲል የውጫሌ ጥንሰስ ሊባሉ የሚችሉ ሁለት የወዳጅነት ውሎች ተፈራርመዋል። የመጀመሪያው በግንቦት 14፣ 1875 ሲሆን አንቀጾቹም የቆንሰላ ልውውጥን፣ ነፃ ንግድን፣ የሁለቱ አገር ዜጎች በሌላው አገር በነፃ መንቀሳቀስንና በሁለቱም አገር በነፃ የሃይማኖት ስብከት ማካሄድን ያረጋገጡ ነበር። እዚህ ላይ ልናስተውል የሚገባን እንደ ነገር እነዚህ መብቶች ለሁለቱም ዜጎች የተረጋገጡ ይመስሉ እንጂ በነበረው ሁኔታ ተጠቃሚዎቹ ጣልያኖች ብቻ እንደሚሆኑ ነው። በዚያን ዘመን ኢትዮጵያውያን ነጋዴዎች ሮማና ሚላኖ ሂደው ሲነግዱ፣ ቀሳውስቱም በምድረ ቫቲካን ሲሰብኩ ከቶም የማይታለም ነበርና። የዚህ የ1875 ውል ሁለት ዐቢይ አንቀጾች 12ኛውና 13ኛው ነበር። የመጀመሪያው የኢጣልያ ዜጎችን ከኢትዮጵያ ሕግ ክልል ውጪ አደረጋቸው። ይህም በ1900 ምኒልክ ከፈረንሳይ አምባሳደር ክሎቡክውስኪ ጋር የተፈራረመውና ፈረንጆችን ከኢትዮጵያ ሕጋዊ ሥልጣን በላይ ያደረጋቸው ውል መቅድም ነበር። የሸዋ መንግሥት የውጭ ግንኙነቱን በኢጣልያ አማካይነት ማድረግ እንደሚችል የገለጸው አንቀጽ 13 ደግሞ የመዘዘኛው የውጫሌ ውል አንቀጽ 17 መቅድም ነበር ማለት ይቻላል።

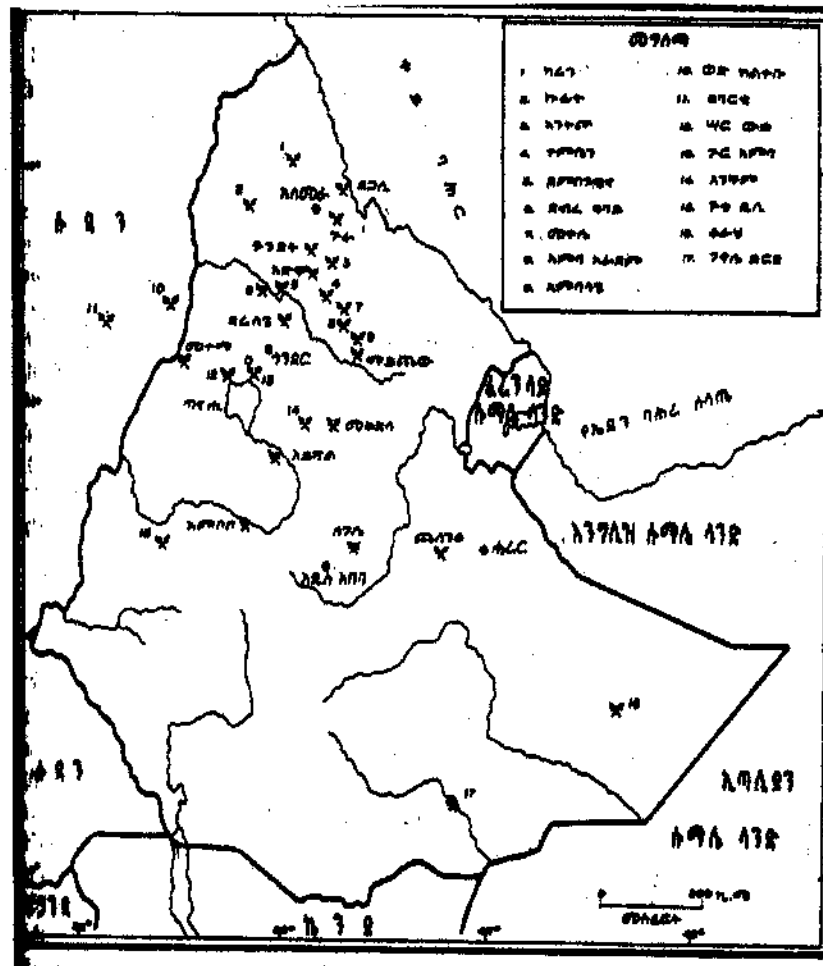
ምኒልክና አንቶኒሊ ሁለተኛውን ውል የተዋዋሉት ደግሞ በጥቅምት 1880 ጣልያኖች በደጋሊ ጦርነት ተሸንፈው የበቀል እርምጃ ለመውሰድ በሚዘጋጁበት ወቅት ነው። ጣልያኖች ከአፄ ዮሐንስ ጋር ጦርነት መግጠማቸው ቁርጥ እየሆነ ሲመጣ ምኒልክ ሲሆን ሲሆን አጋር፣ ቢያንስ ግን ገለልተኛ እንዲሆንላቸው ፈለጉ። ምኒልክ ገለልተኛ ለመሆን በመስማማቱ አምስት ሺ ሬሚንግተን ጠመንጃ ሊሰጡት ተስማሙ። በተጨማሪም ሁለቱም ወገኖች

የይስሙላ ቃል ገቡ፤ ምኒልክ ጣልያኖች የሰጡትን መሣሪያ በነሱ ላይ ሊያዘር፣ ጣልያኖችም የኢትዮጵያን ግዛት ላይነኩ።

እነዚህ ቃል ኪዳኖች ምን ያህል ለይስሙላ እንደሆኑ ሁለት ዓመት ሳይሞላ የተፈራረሙት የውጫሌ ውል ሊያሳይ ነው። በውሉ ሦስተኛ አንቀጽ አማካይነት ጣልያኖች ከዛሬይቱ ኤርትራ ቀላማ ክፍል አብዛኛውንና ከደጋውም ጥቂቱን በቺ አደረጉ። ይህም አልበቃ ብሏቸው ከጥቂት ወራት በኋላ ሮማ ላይ ኢጣልያን ይጎበኝ ከነበረው ከደጃች (ኋላ ራስ) መኩንን ጋር በተፈራረሙት ውል የይርጋ አንቀጽ አስገብተው የግዛት ክፍላቸውን እስከ መረብ ወንዝ ለማስፋት ቻሉ።

እንዲህ ዳር ዳር ካሉ በኋላ ጣልያኖች በውጫሌ ውል አንቀጽ 17 የጣልያንኛ ትርጓሜው አማካይነት ምኒልክ የውጭ ግንኙነቱን በሙሉ በኢጣልያ በኩል ማድረግ ይገባዋል ሲሉ የመጨረሻ የቅኝ ግዛት ዕቅዳቸውን ገሃድ አወጡት። የውሉ የአማርኛ ቃል ግን የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ይህን ግንኙነት በኢጣልያ አጋዥነት ማድረግ ይቻላቸዋል በማለት ምርጫው የምኒልክ መሆኑን በግልጽ ያስረዳል። እንግዲህ የጣልያንኛው ቃል ኢትዮጵያን የኢጣልያ ጥገኛ ሲያደርጋት፣ በአማርኛው ቃልና በምኒልክ ሐሳብ ግን የኢጣልያ ሚና ከፖስታ አቀባይነት እጅግም ከፍ ያላለ ነበር። ምኒልክ የሸዋ ንጉሥ በነበረበት ጊዜ እንዲያው የኢጣልያን ጥገኝነት ለመቀበል ይቃጠዋል ብሎ መገመት ያዳግታል። ከፍተኛውን የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥትነት ሥልጣን ከተቀዳጀ በኋላ ግን ምን ቀረኝ ብሎ ራሱን የባዕድ ተገዥ ያደርጋል? ይህ የምኒልክ የጋይል ሚዛን መለወጥ ነው የኢጣልያን የቅኝ ግዛት ሐሳብ በፅንሰ ያጨናገፈው።

ጣልያኖች ትንሽ የሚያጽናና ሁኔታ ያገኙት በውጭው ዓለም ነው። ከሩሲያ በስተቀር ጋያላት መንግሥታት ኢጣልያ በኢትዮጵያ ላይ የውጫሌ ውል ሰጥቶኛል የምትለውን ሥልጣን ዕውቅና ለመስጠት ዝግጁ ነበር። ይህም አያስገርምም። በዚያን ዘመን አንድ የአፍሪቃ መሪ የአንድ የአውሮጳ መንግሥት ጥገኛ ለመሆን መስማማቱ የተለመደ ነገር ነበር። እንግሊዝ እንደሆነ ለራሷ ጥቅም በትል ኢጣልያን ማደፋፈር ከጀመረች ውላ ሰጠች ይህን ዕውቅና ለመስጠት ዐይኗንም አላሸች። ይሁን እንጂ የማታ ማታ ነገሩ እልባት የሚያገኘው በኢትዮጵያ ምድር እንጂ በአውሮጳ እንዳልሆነ ጣልያኖች በሚገባ ተረድተው ይህን ውጤት ለማግኘት ጣምራ ግን ተፃራሪ የሆኑ ፖሊሲዎች ማካሄድ ጀመሩ። ባጭር አነጋገር በሰሜን ቡርቦሬ፣ በደቡብ ዲፕሎማሲ፣ በሰሜን ኢትዮጵያ የትግራይ መሳፍንት በምኒልክ ላይ ማሸፈት፣ በደቡብ ምኒልክ አንቀጽ 17ን በጣልያንኛ አተረጓጎሙ እንዲቀበል ማግባባት። አንቶኒሊን ጨምሮ የተለያዩ የጣልያን መልእክተኞች ምኒልክን ለማሳመን ወደ ሸዋ ይመላለሱ ጀመር። ዳር ግን የነበራቸው ትንሽ የተስፋ ጭላንጭል ምኒልክ ጸዮካቲት 1885 የውጫሌን ውል በይፋ ሲሸረው ፈጽሞ ጨለመ።

3. የ19ኛውና የ20ኛው መቶ ዓመት በቦይት የጦር ዐውድማዎች

በሰሜን በኩል የኤርትራ አገረ ገዥ በሆነው በአንቶኒዮ ባልዲራ ይቀነባበር የነበረው የቡርቦራ ፖሊሲ ሁለት ገጽታዎች ነበሩት፤ ድንበር መግፋትና የትግራይ መሳፍንትን ማሸፈን፡፡ በግዳር 30፤ 1884 መሳፍንቱ በራስ መንገሻ የሐንሰ እየተመሩ ከጣልያኖች ጋር የመረብ ቃል ኪዳን እየተባለ የሚታወቀውን የመተጋገዝ ቃለ መሐላ ሲፈጽሙ የማሸፈቱ ተግባር ግቡን የመታ መሰለ፡፡ ግን ዘለቄታ አልነበረውም፡፡ መጀመሪያ በአካለ ጉዛዩ መሪ በደጃች ባሕታ ሐንሰ የሚመራ የገበሬዎች አመፅ የኢጣልያን ቅኝ አስተዳደር ሲያኖወጥ ለቡርቦራው ፖሊሲ የሞት ቃጭል ነበር፡፡ ጣልያኖች ከዚህ ገና ሳያገግሙ የምኒልክ ባላንጣ ይሆናል ብለው እጅግ የተመከቡት ራስ መንገሻ በታላቅ ሥነ ሥርዓት እንጦጦ ድረስ መጥቶ ለምኒልክ ታማኝነቱን ከገለጸ በኋላ ከጣልያኖች ጋር ጦርነት ገጠመ፡፡ ምንም እንኳ ድሉ የጣልያኖች ቢሆንም በመንገሻና በጣልያኖች መካከል የተደረጉት የሰናፊና የኩኦቲት ጦርነቶች የታላቁ የዐድዋ ጦርነት ማሟሻ ነበሩ፡፡ በዐድዋ ዘመቻ ወቅት ራስ ስብሐት አረጋዊና ደጃች ሐንሰ ተፈሪ የመንገሻን አርአያ ተከትለው ወደ ምኒልክ ወገን ሲዞሩ የጣልያኖች የቡርቦራ ፖሊሲ እርቃትን ቀረ፡፡

የዐድዋ ዘመቻ

እንግዲህ ዲፕሎማሲም ቡርቦራም እንዳልሠራላቸው ሲገነዘቡ ጣልያኖች የቀራቸው አማራጭ ጦርነት ሆነ፡፡ በመስከረም 1888 ያን አማራጭ ወስደው፤ መረብን ተሻግረው ትግራይን ወረሩ፡፡ በሚከተሉት ሳምንታትም ምኒልክ የክተት ዐዋጅ ዐውጆ መቶ ሺ የሚያህል ሠራዊት ከባለቤቱ ከእቱጌ ጣይቱ ጋር እየመራ ወደ ሰሜን ዘመተ፡፡ የምኒልክ ጦር በቁጥሩ ብዛት ብቻ ሳይሆን ድፍን ኢትዮጵያን የወከለ በመሆኑም ልዩ ትኩረት የሚሰጠው ነበር፡፡ ለንጉሠ ነገሥቱ ነፃነትና የአገር ድንበርን የማስከበር ጥሪ ጦር ያልላከ የአገሪቱ ክፍል አልነበረም፡፡

በኢጣልያና በኢትዮጵያ ጦር መካከል የመጀመሪያው ውጊያ አምባ አላጌ ላይ በግዳር 29፤ 1888 ሆነ፡፡ ይህን የተፈጥሮ ምሽግ በሻለቃ ቱዜሊ የሚመራ የኢጣልያ ጦር ቀደም ብሎ ተቆጣጥሮት ነበር፡፡ የኢትዮጵያ ጦር ጠቅላይ አዛዥ ራስ መኩንን ጣልያኖቹ የያዙትን ቦታ በሰላም ለቀው እንዲወጡ በመደራደር ሳይ እያለ፤ የግንባር ቀደም ጦር መሪ ፊታውራሪ ገበየሁ፤ የራሱ ሕመም ሳይገታው፤ ሠራዊቱን ሊታሰብ በማይችል ድፍረትና ወኔ እየመራ የአምባ አላጌን አቀበት እየተዋጋ ወጥቶ የኢጣልያን ጦር ድል ለማድረግ በቃ፡፡ ቱዜሊ ከሞቱት መሀል አንዱ ሲሆን የቀረው የኢጣልያ ጦር ተበተነ፡፡

አምባ አላጌ አጭርና ድራማ የበዛበት ውጊያ የሆነውን ያህል የዘመቻው ሁለተኛ ምዕራፍ የሆነው የመቀሌ ከበባ ደግሞ የተንዛዛና ብዙም ውጤት ያልታየበት ነበር፡፡ ከአምባ አላጌ ሸሽተው ያመለጡትን ጨምሮ ትልቅ የኢጣልያ ጦር አዲስ በተሠራው የአንዳ ኢየሱስ ምሽግ ከትሞ ነበር፡፡ በንጉሠ ነገሥቱ የሚመራው የኢትዮጵያ ጦር በቦታው እንደደረሰ ምሽጉን ለማጥቃት ሞክሮ

የማይበጠር መሆኑን ከተረዳ በኋላ የጠላትን ጦር ከቦ ስንትና የድጋፍ ጦር እንዳይደርስ በማገዱ ቆረጠ። በተለይም ጣልያኖች ቀድሞ ውሀ ያገኙበት የነበረው ምንጭ በእቴጌ ጣይቱ ጦር ከተዘጋጠቀው በኋላ በጥም ተሠቃዩ። የኢጣሊያን ጦር በመጨረሻ የፈታውም ይኸው ነው ማለት ይቻላል። ይሁን እንጂ በምኒልክና በኢጣልያው ልዑክ ፊልተር መካከል በተደረገው ስምምነት መሠረት የጣልያን ጦር ሳይበተንና ትጥቁን ሳይፈታ፣ ይባስ ብሎ ለጓዙ የሚሆን በቅሎና አጋስስ ተሰጥቶት በሰላም ምሽጉን ለቆ ለመውጣት ቻለ። ምኒልክ በዚህ ለብዙ ኢትዮጵያውያንም እንግዳ ሆኖ በታየ ድርጊት የጣልያኖችን ልብ በልቶ ጠቡን በሰላም ለመጨረስ ያስበ ይመስላል። ዳሩ ግን አልተሳካለትም።

2.15 የትግራይ ገዢ፣ ራስ መንገሻ የሐንስ

ጣልያኖች ከጦርነት ዓላማቸው ንቅንትም አላሉም። የያዙትን ቦታ ከመልቀቅ ይልቅ የማይጥም የሰላም ቅድመ ሁኔታዎች መደርደራቸውን ቀጠሉ። በዚህ ሁኔታ የመጨረሻው የዐድዋ ጦርነት የማይቀር ነገር ሆነ። ምኒልክ

ጦሩን ወደ ዐድዋ መርቶ ጣልያኖች ከአዲግራትና ከእንጢሾ ምሽጋቸው ወጥተውጦርነት የሚገጥሙበትን ቀን በናፍቆት መጠባበቅ ጀመረ። በናፍቆት የሚጠብቁበት ምክንያት የሠራዊቱ የስንቅ ሁኔታ አሳሳቢ ስለነበረ በስንቅ እጦት ሠራዊቱ እንዳይበተንበት ስለሠጋ ነው። ስለዚህም የኢጣልያው ጦር ጠቅላይ አዛዥ ጄኔራል ኦሬስቱ ባራቴሪዬ የካቲት 23 በማለዳ ድንገተኛ አደጋ ለመጣል ጦሩን ማንቀሳቀሱ ሲታወቅ በኢትዮጵያ የጦር ካምፕ ከፍተኛ አፎይታ ተሰማ። ባራቴሪዬ ይኸን እንቅስቃሴ ያደረገው ዕለቱ አንድም እሁድ፣ አንድም ደግሞ ዕለተ ጊዮርጊስ ስለሆነ፣ ኢትዮጵያውያን ድርብ ሰንበት ሲያከብሩ ድንገት አገኛቸዋለሁ በሚል ግምት ነው። በዚህ ግምት እንዲገፋበት ያደረጉትም ለምኒልክ መረጃ በማቀበል፣ ለጣልያኖች ደግሞ የተሳሳተ መረጃ በመስጠት፣ ለዐድዋ ድል አስተዋዕለ ያደረጉት እንደነከውዓሎም ያሉ አርበኞች ናቸው።

በዚህ ታሪካዊ ፍልሚያ የኢትዮጵያ የጦር አበጋዞች ራስ ሚካኤል፣ ራስ መኩንን፣ ራስ መንገሻና ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ሲሆኑ፣ በጣልያን በኩል ደግሞ የነበሩት የጦር ጄኔራሎች ጄሴፔ ኤሌና፣ ቪቶርዮ ዳቦርሚዳ፣ ጄሴፔ አሪሞንዲና ማቴኦ አልቤርቶኒ ነበሩ። በሦስት መሥመር ያጠቃ የነበረው የኢጣልያ ጦር አርምጃዎቹን ማቀነጃጀት ሲሳነው ነው የኢጣልያ ሽንፈት የጀመረው። በተለይም በአልቤርቶኒ የሚመራው ብርጌድ በተሳሳተ የካርታ ንባብ ምክንያት ከሁለቱ ሌሎች ብርጌዶች ተነጥሎ ስለተገኘ ለተባበረው የኢትዮጵያ ጦር ጥቃት ተዳረገ። አልቤርቶኒን ለማዳን ሲገስግስ የነበረው የዳቦርሚዳ ጦርም መንገድ በመሳቱ እንዲሁ በባዶ ሜዳ ቀረ። በትልቅ የአገር ፍቅር ስሜት ይዋጋ የነበረው የኢትዮጵያ ጦር በስልትና በቅንጅትም ከጠላት ልቆ በመገኘቱ ምንም እንኳን ብዙ ሰው ቢያልቅም በጠላት ላይ የማያወላውል ድል ተቀዳጀ። እኩለ ቀን ላይ ጦርነቱ እከተመ። የኢጣልያ ቅኝ አገዛዝ ሕልም ዐድዋ ሜዳ ላይ ሲቀበር፣ ኢትዮጵያ በነፃነት መኖሯ ተረጋገጠ።

ከዐድዋ እስከ ማይጨው
1888 - 1928

የዐድዋ ድል በታሪክ ያለው ስፍራ

በቅርብ ዘመን ታሪክ ውስጥ እንደ ዐድዋ ድል ለኢትዮጵያ ዓለም አቀፍ ዝናን የሰጠ ድርጊቶች ማሰብ ያዳግታል። የቅኝ አገዛዝን ማዕበል የገታ አንድ ትልቅ ድርጊት እንደመሆኑ ሁሉ የቅኝ ገዢዎችን ቅስም የሰበረውን ያህል የተገዢዎችን አንገት ደግሞ ከተደፋበት ቀና እንዲል ያደረገ ክስተት ነበር። በዚህ ድል ምክንያትም የፖለቲካ መሪዎችም ሆኑ ነጋዴዎች አቋማቸውን እንደገና እንዲመረምሩ ተገደዱ። በዐድዋ ጦርነት ትሪካው ለኢጣልያ ግልጽ ወገናዊነት የሚያሳየው ጆርጅ በርክሌ እንኳ የዚህን አዲስ ግንዛቤ መስፈን በሚከተለው መንገድ ይገልፃል።

ከሰፊው የፖለቲካና የታሪክ ትንታኔ አኳያ የዐድዋ ጦርነት በአፍሪቃ ምድር አዲስ ኃይል መነሣቱን የሚያሰብር ይመስላል። የዚያች አህጉር ተወላጆች፣ የማይናቅ ወታደራዊ ኃይል ሊሆኑ እንደሚችሉ ለናሰላሰል ተገደዋል። እንዲያውም እሁን ነገሩ አስቂኝ ቢመስልም፣ ይህ ሁኔታ (ማለትም ዐድዋ) ጨለማይቱ አህጉር በላይዋ ላይ ሥልጣኗን ባንሰራፋቸው በአውሮጳ ላይ የምታደርገው አመፅ የመጀመሪያው ምዕራፍ ነውም ተብሏል።

ዐድዋን ልዩ ትኩረት ያሰጠው ጥቁሮች በነጮች ላይ የተጎናፀፉት የመጀመሪያው ዐቢይ ወታደራዊ ድል በመሆኑ ነው። በዚህም ረገድ ካንድ 10 ኅመት በኋላ የነጮችን ዓለም እንደገና ለማናወጥ የበቃው ጃፓን በሩሲያ ላይ ያገኘው ድል መቅድም ነበር። ስለሆነም የዐድዋ አብነት በተለይም የነጮች የበላይነት ከአስከፊ የዘር መድልዎ ፖሊሲ ጋር በተቆራኝባቸው አካባቢዎች (ለምሳሌ በደቡባዊ አፍሪቃና በአሜሪካ) የላቀ ነበር። በአነዚህ አገሮች ለሚገኙ ጥቁሮች የዐድዋ ባለድል የሆነችው ኢትዮጵያ የነፃነትና የክብር ፋና ሆነች። ቀድሞውንም ቢሆን በመጽሐፍ ቅዱስ በስፋት የምትወሳው አትዮጵያ «ኢትዮጵያዊዝም» እየተባለ ለሚጠራ ከነጮች ተጽዕኖ ነፃ የሆነ የጥቁሮች የሃይማኖት እንቅስቃሴ መንሥኤ ሆና ነበር። አሁን ደግሞ በዐድዋ ድል አማካይነት ቀድሞ በረቂቁ ትታወቅ የነበረችው አትዮጵያ ሥጋና ደም ተላብሳ ታየች።

ይህ የጥቁር ሕዝቦች ከኢትዮጵያ ጋር መተላለፍ በደስታ ጊዜ ብቻ ሳይሆን በመከራም ነበር። ከአርባ ዓመታት በኋላ ኢትዮጵያን የፋሽስት ፅልመት ሊጋርዳት የዓለም ጥቁሮች በሙሉ ከኢትዮጵያ ጎን ለመሰለፍ ተንቀሳቀሱ። የዚህ የጥቁሮች ራሳቸውን ከኢትዮጵያ ጋር የማዋሐዱ እንቅስቃሴ እንዲገጽታ በኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን አምላክ እብያ ትክክለኛነት ማቋቋሙ ነው። «አቢሲኒያን»፣ «ኢትዮጵያን» እና «ኮፒቲክ» በሚል ቅጽል የሚጠሩ እያሉ አብያተ ክርስቲያናትና የሃይማኖት ንቅናቄዎች በተለይ በአሜሪካ አህጉር

ተቋቋመ። ይህንንም ሂደት በጉልህ ሊያስረዳ የሚችለው አንዱ ንቅናቄ «የአቢሲኒያ ኮፕቲክ ኢትዮጵያዊ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን» ተብሎ ይታወቅ የነበረው ነው። በፖለቲካው መልክም የፋሽስትን ወረራ በመቃወም በዓለም መድረክ ይሟገቱ ከነበሩት ውስጥ እንደነ ጆሞ ኬንያታና ክዋሚ ንክሩማህ የመሳሰሉትን ወጣት አፍሪቃዊ መሪዎች መጥቀስ ይቻላል። በነዚህ መሪዎች አማካይነትም ነው መላ ጥቆሮችን ለማስተባበር የተነሣው የ«ፓን አፍሪካኒዝም» እንቅስቃሴ ከአሜሪካ አህጉር ወደ አፍሪቃ ሊሸጋገር የበቃው። ቆይቶም በ1955 ይህ በክፍል በዐድዋ ድል የተቀሰቀሰው እንቅስቃሴ ድሉ በተገኘበት አገር የአፍሪቃ አንድነት ድርጅት ሲመሠረት ታሪካዊ ድምዳሜው ላይ ደረሰ ማለት ይቻላል።

መቼም ታሪክ በቅራኔ የተሞላች ናትና ለዓለም ጥቁሮች የነፃነት ፋና ያበራው የዐድዋ ድል ጎረቤት ለሆነችው ጥቁር አገር ሱዳን ከነፃነት ይልቅ ቅኝ አገዛዝን ያስከተለ ሂደት መንሥኤ ሆነ። የዐድዋ ድል የኢጣልያን ቅስም የሰበረውን ያህል በእንግሊዝ ካምፕም ከባድ ሽብር ነበር የፈጠረው። ምክንያቱም የእንግሊዝ ስሌት ኢጣልያ ኢትዮጵያን ተቆጣጥራ ፈረንሳይን ወደ ፊላፖ ዐባይ ድርሽ እንዳትል ትከላከልልኛለች የሚል ስለነበረ ነው። ዐድዋ ይህን ስሌት አቃወሰው። የዐባይ ጥያቄም እንደገና ተቀሰቀሰ። ባንድ ወገን ሱዳን በማህዲስቶች እጅ ነች። በሌላ ወገን ደግሞ ኢትዮጵያ ከኢጣልያን ነፃ በመሆኗ በእንግሊዞች ግምት ለፈረንሳይ ወደ ዐባይ የመስፋፋት ፖሊሲ አመቺ ሆና ተገኘች። በዚህ ሁሉ መሀል የግብፅ ባለቤት የሆነችው እንግሊዝ ወና ቤት ታቅፋ ልትቀር ሆነ። ይኸኔ ነው የማህዲስት ንቅናቄ በራሱ የውስጥ ቅራኔ ተተብትቦ ይወድቃል ብለው ተስፋ ሲያደርጉ የቆዩት እንግሊዞች ጊዜ ሳያጠፉ በሱዳን ላይ የዘመቱት። በመጋቢት 1888 የተጀመረው ወረራም ከሁለት ዓመት በኋላ የማህዲስቶች ዋና መዲና የሆነችው አምዱርማን በእንግሊዝ መድፍ ተደብደባ ስትወድቅ ተደመደመ። ሱዳንም ለይስሙላ የእንግሊዝና የግብፅ ጥምር ግዛት (እንግሎ-ኢጅፕሽያን ኮንዶሚኒየም)፣ እንደ እውነቱ ከሆነ ግን የእንግሊዝ ቅኝ ግዛት ለመሆን በቃች።

በሌላ ወገን በዚህ በዐባይ ጥያቄ ላይ ነው የምኒልክ ዲፕሎማሲያዊ ብስለትና ዓለም አቀፋዊ የፖለቲካ ስብእና ገሃድ ሊወጣ የቻለው። እንግሊዞች ፈረንሳይ ባዲሱ ሁኔታ ተጠቅማ ወደ ዐባይ ትስፋፋላች ብለው መሥጋታቸው መሠረተ ቢስ አልነበረም። በዐድዋ ማግስት ከምዕራብ እስከ ምሥራቅ አፍሪቃ የተገነባሩ ግዛት ለመመሥረት የነበራቸውን ሰፊ ዕቅድ እውን ለማድረግ ፈረንሳዮች በሁለቱም አቅጣጫ ሠራዊቶቻቸውን አዘመቱ። ዕቅዱ ሁለቱ ጦሮች ነጭ ዐባይ ላይ እንዲገናኙ ለማድረግ ሲሆን ከምዕራብ አፍሪቃ የተነሣውን ዘማች ጦር የመራው ዣን ባፕቲስት ማርሻ ሲሆን፤ ከጅቡቲ የተነሣው ደግሞ የሚመራው በማርክዊዝ ደ ቦንሻም ነበር። ቀደም ሲል ፈረንሳዮች ከምኒልክ ጋር በተዋዋሉት ስምምነት መሠረት ምኒልክ የጅቡቲው ጦር የኢትዮጵያን ግዛት በሚያቋርጥበት ጊዜ በስንቅ አቅርቦቱ በኩል ሊተባበር ቃል ገብቶ ነበር። ይሁን እንጂ ይህን ቃል ለማክበር ብዙም አልተጨነቀም። የራሱንም ሆነ ያገራቱን እድል ካንድ መንግሥት ጋር የማስተሳሰር ፍላጎት አልነበረውም። የሱ ዋና ዓላማ ኢትዮጵያን ለሚፈታተኑት ሦስት ኃይሎች (እንግሊዝ፣ ፈረንሳይና ማህዲስት ሱዳን) ለሁሉም ወዳጅ በመምሰል አንዳቸውንም ሳያስቀይም በመሀሉ የግዛት ማስፋፋት ተግባሩን ለመቀጠል ነው።

በዚህም መሠረት ምኒልክ ለሱዳኑ መሪ ለሽሊፋ ዐብዱላሂ የአፍሪቃውያን ወንድማማችነትን የሚያስተጋቡ የወዳጅነት ደብዳቤዎች ቢጽፍለትም፤ መዘዝ የሚያመጣ መተሳሰር ውስጥ ከመግባት ታቅቦ ነበር። ይህ ሞት ያለ አፍሪቃዊ ስሜትም በግንቦት 1889 ከእንግሊዞች ጋር ባደረገው ስምምነት በማህዲስት ሱዳን ላይ የጦር መሣሪያ ማዕቀብ ከመጣል አላገደውም። የማህዲስትን ሥልጣን መዳከም አይቶም፤ እንደሚባለውም የሽሊፋውም ቡራኬ ታክሉበት፤ ሥልጣኑን በአሰላና በቤኒ ሻንጉል ላይ ለመዘርጋት በቃ። ፈረንሳዮችንም በተመለከተ ደ ቦንሻምን በስንቁም መንገድ በማሳየቱም እንዲያግዝ የላከው የጉሬው ገዢ ደጃች (ኋላ ራስ) ተሰማ ናደው ያተኩረው ፈረንሳዮችን በመርዳቱ ላይ ሳይሆን የምኒልክን ግዛት ወደ ነጭ ዓባይ በማስፋፋቱ ላይ ነበር። ተሰማ የኢትዮጵያን ባንዲራ ናሲር ላይ ተክሎ ሲመለስ እንግሊዝና ፈረንሳይ ነጭ ዐባይ ላይ ተፋጠው ቀሩ። ፋሽዳ የተባለችው ሁለቱ የተፋጠጡበት መንደርም ለጥቂት ጊዜ ዓለም አቀፍ ትኩረት ስባ ነበር። መላውን ዓለም ያሠጋ የጦርነት ደመና ካንገርበበ በኋላ ፈረንሳዮች አፈግፍገው እንግሊዞች የዚያ የቅኝ አገዛዝ ፖሊሲያቸው እውታር የሆነው የመገናኛ መሥመር ፍጹም ባለቤት ለመሆን በቁ።

ዞሮ ዞሮ ግን ዐድዋ ከፍተኛውን አሻራ ትቶ ያለፈው በሁለቱ ዋና ተፋላሚዎች፤ በተለይም በኢትዮጵያ ላይ ነው። በጣልያን አገር የሽንፈቱ ወሬ እንደተሰማ የተፈጠረው ስሜት ድብልቅ ነበር። ባንድ በኩል የኢጣልያ ቅኝ አገዛዝ ፖሊሲ ቅስመን በመሰበሩ ደስታና ፈንጠዘያ ያስተጋባ ነበር። «ሺቫ ምኒልክ» የሚለው ጩኸት በሮማና በሌሎችም ዋና ዋና የኢጣልያ ከተማዎች ተሰማ። መቶ ሺ የሚያህሉ ሰዎች የፈረመበት ማመልከቻ ኢጣልያ አስከናቀው የአፍሪቃን ምድር ሊቃ እንድትወጣ ጠየቀ። በኢጣልያ ሽንፈት አንጀቱ የራሱው ቀድሞውኑም ቢሆን የኢጣልያን የቅኝ ግዛት መስፋፋት በጽኑ ሲቃወም የነበረው ወገን ነው። የዚህ ፀረ ኩሎኒያሊስት ቡድን የድል ዋንጫ እስከ አፋ የሞላው የቅኝ ግዛት ፖሊሲው ዋና አቀንቃኝ የነበረው ጠቅላይ ሚኒስትሩ ፍራንጅስኮ ክሪስፒ ከሥልጣን ወርዶ በምትኩ ለዘብተኛውና የመስፋፋት ፖሊሲን ለመቀልበስ ዝግጁ የነበረው አንቶኒዮ እስታራባ (ማርኬዜ ዲ ሩዲኒ) በስፍራው ሲተካ ነው። ሌላው የዐድዋ ሰላባ ከሽንፈቱ በፊት ለኢጣልያ አንድነት ሲታገል ዝናንና ተወዳጅነትን ካገኘው ጋራባልዲ ጋር ተነፃፅሮ የነበረውና የኢጣልያ ፖርላማ አባላት በታላቅ ጭብጨባ ተቀብለውት የነበረው ባራቲዬሪ አሁን ለሽንፈቱ ዋና ተጠያቂ ሆኖ ፍርድ ቤት ቀረበ።

በሌላ በኩል ግን በኢጣልያውያን ዘንድ በጦር ሜዳው ለወደቁት ሐዘን፤ ምርኮኛ ለሆኑት ደግሞ ሥጋት መፈጠሩ አልቀረም። በብዙ ሺ የሚቆጠሩት የጦር ምርኮኞች ወደ ሀገራቸው መመለስም የአዲሱ መንግሥት ተቀዳሚ ተግባር ሆነ። ይህም እንዲላካ ተብሎ ለኢጣልያ መንግሥት ቅርብ የሆነው የሮማው ጳጳስ ሊኦ 13ኛክርስቲያናዊ ርገራኔ እንዲያሳይ በግንቦት 1888 ለምኒልክ ደብዳቤ ጻፈለት። ምኒልክ ግን በደብዳቤው ብዙም ሳይሸነገል አርቀ ሰላም ሳይወርድ ምርኮኞቹን ለመልቀቅ ፈቃደኛ አለመሆኑን በመግለጽ መልስ ሰጠ። «ባለው ሁኔታ» አለ ምኒልክ ሲመልስ፤ «ለሕዝቤ ያለብኝ የንጉሥነትና የአባትነት ግዴታ ለሰላም ያለኝ ብቸኛ ዋስትና እንደዋዛ ከእጄ እንዳያመልጥ እንድጠነቀቅ ያስገድደኛል።» ድርድሩ እየቀጠለ እያለ ግን ምርኮኞቹ አልተጎሳቁሉም፤ ሥራም አልፈቱም። ጣልያን ሰፈር ተብሎ ለመጠራት በበቃው ከአሁኑ የማስታወቂያ ሚኒስቴር ጀርባ በሚገኝ አምባ ሰፍረው አስፈላጊው ምግብና ልብስ እየቀረበላቸው ተቀመጡ። እንዳንደቻም በማደግ ላይ ባለችው

መናገሻ ከተማ ውስጥ ድልድይና መንገድ በመሥራት ጠቃሚ አገልግሎት ሰጡ።

በመጨረሻ በጥቅምት 15 1889 በአዲስ አበባ የተፈረመው የሰላምና የእርቅ ውል የአዲስ አበባ ውል ተብሎ ታወቀ። የዚህ ውል ዋና አንቀጽ የውጫለን ውል ሠርዞ ኢጣልያ የኢትዮጵያን ሙሉ ነፃነት ያላንዳች ገደብ ማወቁን የሚገልጸው ነበር። በኢትዮጵያና ኢጣልያ በቅኝ ግዛትነት በያዘቻት በኤርትራ መካከል ያለው ድንበር በሥርዓት እስከሚከለል ድረስ ከጦርነቱ በፊት የነበረው ወሰን እንዲረጋ ተስማሙ። በተጨማሪም ከውሉ ጋር የጦር ምርኮኞቹ የሚለቀቁበት ስምምነት ተፈራረመ።

በዚህ ሁኔታ ምኒልክ ጦርነቱ በተፈጸመ በስምንት ወር ውስጥ የሐንስ ከጉንደትና ጉራ በኋላ ስምንት ዓመት ደክሞ ካገኘው የሰላም ውል የተሻለ ውል ለማግኘት ቻለ። የዐድዋ ትልቁ አብነት አንዲት አፍሪቃዊት አገር ነፃነቷን በኃይሏ ተከላክላ ለማስከበር መቻሏ ነበር። እንደ ማዕበል አህጉራቱን በማጥለቅላቅ ላይ ለነበረው የአውሮጳ ቅኝ አገዛዝ ይህ አንድ ትልቅ ሽንፈት ነበር። የኢትዮጵያ የወደፊት እድልና የእድገት አቅጣጫም ከቀረው የአፍሪቃ አህጉር የተለየ ሊሆን ቻለ። ይህ በሀገሪቱ ፖለቲካዊ ኤኮኖሚ ብቻ ሳይሆን በሕዝቡ ስነ ልቡናም ላይ ተጽዕኖ አሳደረ።

በኢኮኖሚው ረገድ በተቀረው የአፍሪቃ ክፍል የታየው የአውሮጳ ካፒታል ልዕልና በኢትዮጵያ አልታየም። የዚህ ውጤት በጎነት ወይ መጥፎነት አከራካሪ ሆኖ ቆይቷል። ቀደም ሲል እንደ ገብረ ሕይወት ባይከፋኝ ያሉ ለውጥ ፈላጊ ምሁራን፣ ኋላ ደግሞ የ1953 መፈንቅለ መንግሥት መሪዎች በቅኝ አገዛዝ ሥር በነበሩት የአፍሪቃ አገሮች አንፃር አገራቸው ምን ያህል ኋላ ቀር እንደሆነች በቁጭት አመልክተዋል። ይሁን እንጂ የዐድዋ ድል በተከታታይ ትውልዶች ዘንድ ብሔራዊ ኩራትንና ቀናዔ ነፃነትን አሥርዖ አልፏል። ይህ የኩራትና የነፃነት ስሜት በ1928 የኢጣልያ ወረራ ጥቂት ደብዘዝ ቢልም ድል በተጎናጸፈው የእርባቸው ትግል ሊታደስ ችሏል። የአምስቱ ዓመት የኢጣልያ አገዛዝም አጭርና ገድጋጃ ከመሆኑ የተነሣ ይህን መንፈስ ሊሰብረው አልቻለም። በመጨረሻም ኢትዮጵያ በ1966 በአፍሪቃ ያልታየ የለውጥ ዓይነት ልታካሂድ የቻለችው ዐድዋ በተለመላት የተለየ የእድገት አቅጣጫ ምክንያት ነው ማለት እንችላለን።

ይሁን እንጂ በፖለቲካ ረገድም ሆነ ከግዛቷ ይዞታ አንፃር ዐድዋ ለኢትዮጵያ ፍጹም ነፃነትን አረጋገጠላት ለማለት ያጥታል። በ1892 የመረብ ወንዝ የኤርትራና የኢትዮጵያ ድንበር መሆኑ በውል ሲደነገግ ኢትዮጵያ ታሪካዊ የሰሜን ግዛቷን አስረከበች። ኢጣልያ በጦር የያዘችው ግዛትም በሕግ ጸደቀላት። ይህ ሁኔታ ምናልባት የዐድዋ ድልና የምኒልክም ፖሊሲ ከፍተኛው ድክመት ነበር ተብሎ ሊታሰብ ይችላል። ዐድዋ በብዙ አንፃር አንጸባራቂ ድል የሆነውን ያህል የኢትዮጵያ መሪዎች ለዘመናት የጓጉለትን የባሕር በር አላስገኘላቸውም። እንዲያውም ትንሹንም ጭላንጭላ እስከናካቴው ዘጋው። ቴዎድሮስና የሐንስ አራሱም ምኒልክ ቢሆን በደብዳቤዎቻቸው እንዳልወተቱና እንዳልተማጠኑ ሁሉ፤ ወደር የሌለው ሰፊ ግዛት የመሠረተው ምኒልክ ምናልባት ባላሰበውና ባልጠበቀው ሁኔታ ኢትዮጵያ የባሕር በሯ ጥርቅም ተደርጎ ሲዘጋገባት ለማየት በቃ። የሱም ተከታዮች እንደ ቀድሞዎቹ መሪዎች የባሕር በር ለማግኘት መማሰን ግድ ሆነባቸው። በ20ኛው መቶ ዓመት አንዴ እንግሊዞች ዘይላን እንዲሰጡ፣ ሌላ ጊዜ ደግሞ ጣልያኖች አሰብን፣ ወይ ደግሞ ፈረንሳዮች ከጅቡቲ

ግዛታቸው አንድ ወደብ እንዲፈቅዱ ያልተሳኩ ድርድሮች ተካሂደዋል። ይህ የዘመናት ጥያቄ መልስ ያገኘ የመሰለው ኤርትራ በ1933 ከኢጣልያ ቅኝ አገዛዝ ተላቃ ከዚያም ከ11 ዓመታት በኋላ ከኢትዮጵያ ጋር በፌዴሬሽን ስትቀላቀል ነው።

የኤርትራ ተቆርሳ መወሰድ ያስከተለው ችግር የባሕር በር አጦት ብቻ አይደለም። በ1888 እንደሆነው ሁሉ ጣልያኖች ኤርትራን ወደ ኢትዮጵያ ሠርጎ የመግቢያ መቆናጠጫ ማድረጋቸው ጭምር ነው። በ20ኛው መቶ ዓመት መጀመርያ ዐሠርት ዓመታት በረቀቀና በተቀነባበረ ስልት በሰሜን ኢትዮጵያ የማዕከላዊውን መንግሥት ከገዝገዙ በኋላ፣ በ1928 ትልቁን ወረራቸውን ከዚሁ ነው የከፈቱት። በመጨረሻም በኤርትራ ውስጥ የተከሰተው ተገንጥሎ ነፃ መንግሥት የማቋቋም ጉዞናቱ፣ ምንም እንኳን ብዙ ሌላ አጋዥ ኃይሎች ቢኖሩትም፣ ሥረ መሠረቱ ይኸው የኢጣልያ ቅኝ አገዛዝ ዘመን ነው።

የኢትዮጵያ ድንረ ዐድዋ ነፃነት ፍጹማዊ ያለመሆኑ ጉዳይ ሌሎችም ገጽታዎች ነበሩት። ዙሪያውን የከበቧት የአውሮጳ ቅኝ ገዥዎች በነፃነቷ ላይ ተላል ነው የማይባል ገደብ አበጅተውባት ነበር። እሷን ሳያማክሩና ሳያሳትፉ በግዛቷ ላይ ውል ይዋዋሉ፣ ጥቅም ይካለሉ ነበር። ለዚህም ሁለት ማስረጃዎች መጥቀስ ይቻላል። አንደኛው በ1889 በእንግሊዝ፣ ፈረንሳይና ኢጣልያ መካከል የተፈረመው የጥቅም ማስከበርያ የሦስትዮሽ ውል ሲሆን፣ ሁለተኛው ደግሞ በ1918 በእንግሊዝና በኢጣልያ መካከል የተደረሰው ስምምነት ነው። ኢትዮጵያ ነፃ መንግሥት ነች ብላ ወደ መንግሥታት ማኅበር ለመግባት ስትፈልግም ብዙ አግር ነው ያገኛት። የሥልጣኔ ደረጃሽ ዝቅተኛ ስለሆነ ለማኅበር አባልነት ብቁ አይደለም ተብላ ደጅ መጥናት ነበረባት። ባርነትና የባርያ ንግድ የተጣጣረባት አገር ናት በሚል ሰብም የጦር መሣሪያ ማዕቀብ ተደረገባት። ሌላው የኢትዮጵያን ነፃ መንግሥትነት አጠያያቂ ያደረገው በ1900 ምኒልክ ከፈረንሳይ ሚኒስትር (ባሁን አጠራር አምባሳደር) ጋር የተዋዋለው የክሎቡኩውስኪ ውል ነው። በዚህ ውል መሠረት ፈረንጆች ከኢትዮጵያ ሕግ በላይ፣ የኢትዮጵያ መንግሥት የቀረጥ መብትም በውጭ ኃይሎች የተደነገገ ሆነ።

በኢኮኖሚውም ረገድ ኢትዮጵያ የአፍሪቃን ኤኮኖሚ እየበረገደ ይገባ ከነበረው ኢምፔሪያሊዝም ሙሉ በሙሉ ነፃ አልነበረችም። መላ ኃይሉን ብታመልጥም ጥላው አርፎታል። ልዩነቱ የኢትዮጵያ የፖለቲካ መዋቅር ከሞላ ጎደል በራሷ ዜጎች እጅ ስለነበር ኢምፔሪያሊዝም ያልተገደበ ነፃነት ማግኘት አልቻለም። ስለሆነም በኢትዮጵያና በአውሮጳ መካከል የነበረው ግንኙነት እንደ ቱርክና ፋርስ (የዛሬይቱ ኢራን) ከፊል ቅኝ ግዛታዊ ነበር ማለት ይቻላል። በዐድዋው ድል የተዘጋባቸው የመሰለውን የኤኮኖሚ በር አውሮጳውያን በንግድና በሞኖፖል ውሎች አማካይነት ገርብብ ለማድረግ ቻሉ።

የማኅበረ ኤኮኖሚያዊው ሥርዓት

የትርፍ ምርት ማካበቻ ስልት

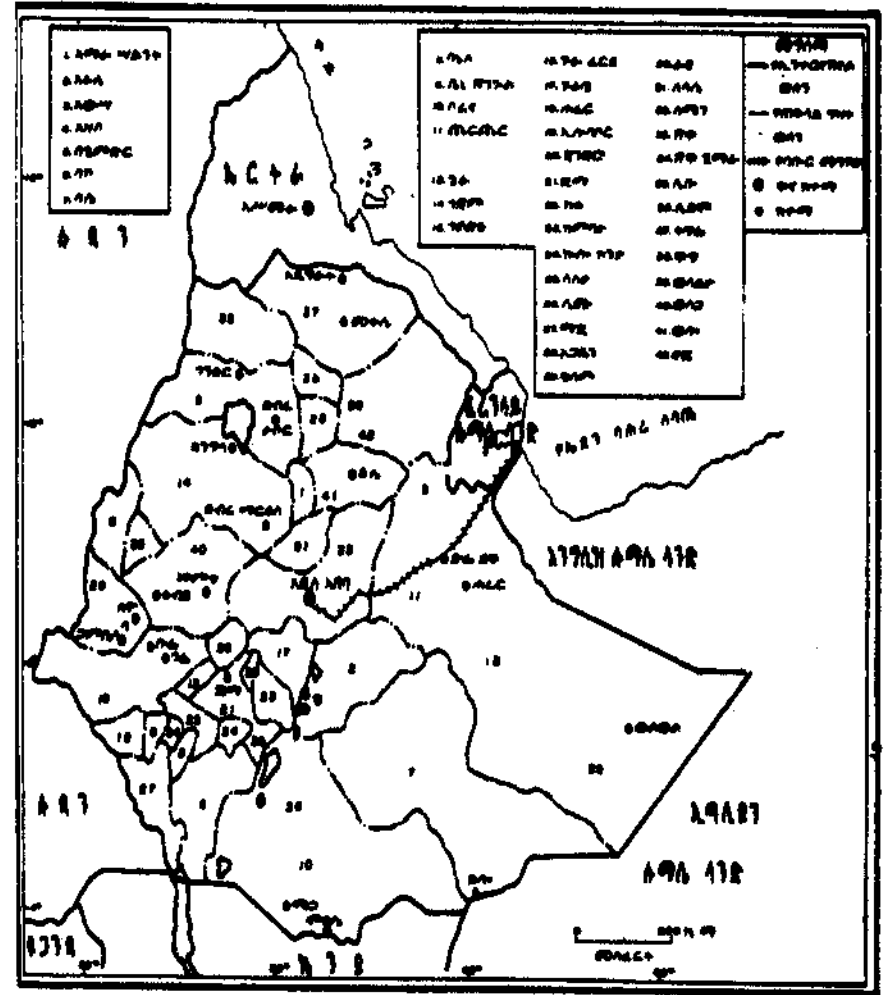
በ19ኛው መቶ ዓመት የኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ጎልተው የሚታዩት ሁለት ሂደቶች ተበታትነው የነበሩት ግዛቶች መዋሐድና የውጭ አደጋን መቋቋም

ናቸው። ዐድዋ የሁለቱም ማሳረጊያ ነበር። የዛያኛውን መቶ ዓመት የኢትዮጵያ ሕይወት መልክና ቅርፅ የሰጠውም የነሱ ቅርስ ነው። የአንድነቱ ሂደት የገዢውን መደብ ሥልጣን ቁሳዊ መሠረት ሲያጠናክር፣ የዐድዋ ድል ደግሞ ከፍ ብለን እንዳየነው አገሪቱ ከውጭው ዓለም ጋር የሚኖራትን ግንኙነት ስልት ቀየሰ።

በ19ኛው መቶ ዓመትም ሆነ ከዚያ በፊት የፖለቲካ ሥልጣን ኤክስፖዚቲቭ መሠረት ግብር እና ትርፍ ጉልበት ሆኖ ቆይቷል። ሁለቱም የሚገኙት መሬቱን የዘር ሐረግ ቆጥሮ በርስትነት ከያዘው ገበሬ ወይም ገባር ነበር። ከመሬት ግብር በተጨማሪ ገበሬው የምርቱን አንድ ዐሥረኛ ወይም ዐሥራት ይከፍላል። የውሎ አበል ወይ ሆኖታል ባልታወቀበት ዘመን በሰፊ ለሚተላለፉ ወይ ለሚሠፍሩ የመንግሥት ባለሥልጣኖች መጥገን፣ ለመንግሥት እንግዶች ደግሞ ድርጎ በመክፈል ያስተናግዳል። መልክኛ ወይ ሻለቃ ተብሎ ለሚታወቀው ምስክሩ የማገዶ እንጨት ያቀርባል። የገዢው መደብ ልዩ መብት የነበረው ጠጅ የሚጣልበትን ማር የሚያቀርበውም ይኸው ገባር ነው። ከዚህም በላይ አዲስ ሹም ሲሾም ሲሸለም፣ ወይ የማዕረግ ዕድገት ሲያገኝ፣ ወይ ለሹመ ወንድ ልጅ ሲወለድለት የደስ ደስ ብሎ «ገጸ በረከትም» ማቅረብ ይጠበቅበት ነበር።

ገባር ምርቱን ብቻ ሳይሆን ጉልበቱንም ይገባር ነበር። ለምሳሌ ከሥራ ጊዜው ሂሳብን የሚያውሰው «ሁዳድ» ወይም «ሱዳድ» ተብሎ የሚታወቀውን የቤተ መንግሥት ወይ ያገረ ገዢ ወይ የባላባት ወይ የመልክኛ መሬት በማረስ ነው። በተጨማሪም ሚስቱ የመልክኛውን እህል ስትፈጭ አሱ ደግሞ ጎተራውንና አጥሩን ይሠራለታል። በዘመኑ የመንግሥት እስር ቤት የማይታወቅ ስለነበር፣ የእስረኛ ጠባቂም ይኸው ገባር ነው። መከረኛው ገባር እስረኛው ካመለጠበት በእግሩ ይተካል። እንዲሁም በሰላም ጊዜም ሆነ በጦርነት የአገረ ገዢውን ዕቃ ይሸከማል፤ ይህም አገልግሎት «አልፍ» ተብሎ ይታወቃል።

የምኒልክ ወደ ደቡብ ኢትዮጵያ መስፋፋት ጣምራ ውጤቶች ነበሩት። ባንድ በኩል በሰሜን ኢትዮጵያ ተጨናንቆ ይኖር የነበረውን እርስተኛ ወደ ደቡብ በማስፈር ትንሽ ተንፈስ እንዲል አደረገ። በሌላ በኩል ደግሞ በሰሜን ኢትዮጵያ ለዘመናት ሰፍኖ የነበረውን የገባር መልክኛ ግንኙነት ወደ ደቡብ ኢትዮጵያ አዛመተ። ከገባር ሥርዓት የዳጉት ለምኒልክ በሰላም ለሜን ብለው የገበሩት ግዛቶች ብቻ ናቸው። እነዚህም ጅማ አባጅፋር፣ ሌቃ ነቀምቱ፣ ሌቃ ቂለም፣ አሰሳ ቤኒ ሻንታል፣ አውሳ (የአፋሮች ግዛት)፣ ጉባ (መተከል) ነበሩ። በነዚህ ግዛቶች ላይ ዓመታዊ ቁርጥ ግብር ተጥሎባቸው ገዢዎቻቸው በየዓመቱ አዲስ አበባ እየመጡ በትልቅ ሥነ ሥርዓት ለንጉሠ ነገሥቱ ግብራቸውን ክፍለው በዚያውም ታማኝነታቸውን አድሰው ወደ ግዛታቸው ይመለሱ ነበር። ከዚህ ዓመታዊ ግብር ሌላ፣ ማዕከላዊው መንግሥት ተጽዕኖና ቁጥጥር ከማድረግ ይቆጠብ ነበር። ለምሳሌ ምኒልክ የአስልምና ተከታይ በሆነው በአባ ጅፋር ግዛት ቤተ ክርስቲያን ላለመትከል ቃል እስከ መግባት ድርሶ ነበር። የአባ ጅፋር የውስጥ አስተዳደር ነፃነት ከምኒልክ ሞት በኋላም ቀጥሎ በማዕከላዊው መንግሥት መገዝገዝ የጀመረው በአፄ ኃይለ ሥላሴ ዘመነ መንግሥት ነው። አባ ጅፋር ለምኒልክ በየዓመቱ የሚያገባው ቁርጥ ግብር 29065 ማርትሬዛ ብር ይደርስ ነበር ተብሎ ይገመታል። (ማንተመ ሥላሴ፣ 165)

4. ኢትዮጵያ በ1928

3.1 ገባርና ልጁ፣ ሰሜን ምሥራቅ ሸዋ

ቁርጥ ገባር ከተጣለባቸው ግዛቶች ውጭ ያሉት የደቡብ ግዛቶች በምኒልክ የጦር መሪዎች እንዲተዳደሩ ተደርገው ለነዚህ መኳንንት የሀብት ምንጭም የጦር ኃይላቸውም መሠረት ሆኑ። እብዛኛውን ጊዜ ግዛቱ የሚሰጠው ላቀናው የጦር መሪ ነበር። በዚህም መሠረት ራስ ወልደ ጊዮርጊስ ከፋን፣ ደጃች ተለማ ሊሉባቦርን፣ ደጃች ደምስ ወለጋን (ማለትም አርጃን እና ሆሮ ጉድሩን)፣ ፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ ደግሞ ቦረናንና ጅባትና ሜሜን ተሰጥተው ነበር። በተመሳሳይ መንገድም ሐረር የራስ መኩንን ቤተሰብ ዐፅመ ርስት ሆነች። የነዚህ መኳንንት ሹማምንትና ባለሟሎች እንደ ማዕረጋቸው ከ5 እስከ መቶ የሚደርሱ ገባሮች ይመደቡላቸው ነበር። ይህ ሥርዓት «የቁጥር ገባር» ሥርዓት ተብሎ ይታወቃል። እነዚህ ገባሮች ከላይ የዘረዘርናቸውን ዓይነት ገባር ይከፍላሉ፤ የጉልበት ሥራ ይሠራሉ። የደቡብ ገባር እንደ ሰሜን እቻው ዘር ቆጥሮ በሚያገኘው መሬት ላይ ሙሉ ባለቤትነት ሳይሆን አፍርቶ የመጠቀም መብት ነበረው። የገባር ሥርዓት መጀመሪያ ወደ ደቡብ ሲዛመትም ገባሩ የባለመሬትነት መብቱ አልተነካበትም ነበር። ውሉ አድሮ ግን ይህን መብት የሚሸሩ ሁኔታዎች ተከሠቱ።

የደቡብ ኢትዮጵያን የመሬት ሥራት ከለወጡት ሁኔታዎች አንዱ «ቀላድ» እየተባለ የሚታወቀው የመሬት መለካት ባህል በ20ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ እየተስፋፋ መሄድ ነው። ቀላድ የሚለው ስም የተገኘው መሬቱን ለመለካት ያገለግል ከነበረው ገመድ ነው። የመሬት መለካት ልምድ በበጌምድር

3.2 የውጭ አገር ኅብኝዎች ድርጎ ሲቀበሉ

ቀደም ያለ ታሪክ ቢኖረውም በሌላው የኢትዮጵያ ክፍል ሥራ ላይ መዋል የጀመረው በምኒልክ ዘመን መንግሥት ነው። ቀላድ መጀመሪያ የወደቀው በሸዋና በአካባቢዋ ሲሆን እያደር ግን ወደ ሌሎች የደቡብ ግዛቶችም ተዛምዷል። ለምሳሌ በወለጋ በ1902 የተጀመረው የመሬት መለካት ተግባር ሦስት ሩብ የሚያህለውን መሬት የመንግሥት አድርጎታል። «ቀዚዬ» ተብሎ በሚታወቀውና ከሰሜን ኢትዮጵያ ርስት ጋር ተመሳሳይ በሆነው የመሬት ሥራት መሠረት የመሬት ባለመብት የነበረው ዝሬም ባዲሱ ሥርዓት የገዛ መሬቱን ለመግዛት ተገደደ። ይህን ማድረግ ካልቻለ የሚጠብቀው ጭሰኝነት ሆነ። በወላይታም የቀላድ ሥርዓት ሕዝቡ በጋራ ይጠቀምበት የነበረውን መሬት ባለቤት አልባ አርጎ በመቀጠርና በመውረስ ለቤተ ክህነትና ለአንዳንድ ግለሰቦች እንዲታደል አድርጓል።

የመሬት መለካት አንዱ ዐቢይ ዓላማ የግብርን አስዛሰብ ለማመቻቸት ነበር። የተላከው መሬት ለምን? ለምን ጠፍቶ ስለገደ ሲገደል ግብሩም እንደ ለምነቱ ከፍተኛ ይሄዳል። ይህም ስራት ለመን መሬት ባብዛኛው የያዙትን ዝሬዎች ሲገዳ ጠፋን መሬት በስፋት ለያዙት ትላልቅ ባለመሬቶች ግን የሚያመች ነበር። ከቀላድ መጣል ጋር ተጓዳኝ የነበሩ ሁለት ከሥተቶችም በዚሁ መቶ ዓመት መጀመሪያ በስፋት መታየት ጀመሩ። እነሱም የግል የመሬት ደዘታና የመሬት ሽያጭ ናቸው። ቀደም ብለን እንዳየነው በሰሜንም ሆነ በደቡብ ኢትዮጵያ መሬት ከትውልድ ሐረግ ጋር የተያያዘ በመሆኑ የጋርኖሽ ባህሪ ነበረው። ባለርስቶች በመሬት ላይ ያላቸው መብት ፍጹሚያዊ (ማለትም መሸጥ

3.3 ደጃች (ጌላ ራስ) የምስክር ዕቅድ የወለጋ ገዢ

መለወጥ የሚያስችል) ሳይሆን በተጠቃሚነት ላይ የተመሠረተ ነበር። በ20ኛው መቶ ዓመት ግን ፍጹማዊ የግል የመሬት ባለቤትነት ሥር እየሰደደ መጣ። ለዚህም ሂደት በምሳሌነት ሊጠቀሱ ከሚችሉት አንዱ በዘመኑ ባለብዙ ሀብት የነበረው ደጃች (ጌላ ራስ) ብሩ ወልደ ገብርኤል ነው። ምኒልክ አርሲ ውስጥ በሰጠው ሰፊ መሬት ላይ ነዋሪ የነበሩትን ገበሬዎች ጋሻውን በ30 ማርትሬዝ ብር ሒሳብ እንዲገዙት አለዚያም ጭሰኛው እንዲሆኑ ምርጫ ሰጣቸው። መሬቱን በተባለው ሒሳብ ለመግዛት የቻሉት ገበሬዎችም ቢሆን ዞሮ ዞሮ የሱ ገባር ከመሆን አላመለጡም።

የቀላድ መጣል ሌላው ውጤት ደግሞ መንግሥትን የብዙ መሬት ባለቤት ማድረግ ነው። ቀደም ብሎ በጋርዮሽ ሥሪት የተያዘ ወይም የግጦሽ መሬት የነበረ ሁሉ ባለቤት የለውም እየተባለ የመንግሥት መሬት እንዲሆን እየተደነገገ መንግሥት ሰፈቀደው ግለሰብም ሆነ ድርጅት ይሰጥ ጀመር። ይህ ሁኔታ የ20ኛውን መቶ ዓመት የመሬት ሥሪት መልክ ባያሌው ወስኖታል። ባላባት እየተባሉ ለሚታወቁት የአካባቢ አውራጆች ከዚህ መሬት በዘልማድ ሂሳ እየተባለ የሚጠራ (በርግጥ ግን አንዳንዴ እስከ አንድ ስድስተኛ ዝቅ ሲል የሚችል) መሬት ይሰጣቸዋል። በገበሬዎች እጅ የቀረው መሬት «የገባር መሬት» ስላል ለቤተ ክህነት «ሰሞን» ተብሎ የሚታወቅ መሬት ይሰጣል። የመንግሥት ባለሟሉች በደመወዝ ምትክ «ማደርያ» ተብሎ የሚጠራ መሬት ይሰጣቸዋል። በዚህም ሌላ በተለይ ከቤተ መንግሥቱ ጋር የተያያዙ የመሬት ሥሪቶች ነበሩ። ነብሱም ባልደራሰና ወረገኑ (ለቤተ መንግሥቱ ፈረሰና የአርድ ክብት የሚሰጥ)

3.4 ራስ ብሩ ወልደ ገብርኤል

እና ጋንገብ ወይም ማድቤት (ምስሉኔ ሁዳድ እያሳረሰ ለቤተ መንግሥት አስፈላጊ የሆነውን እህል የሚያቀርብበት) ናቸው።

በዚህ የገባር ሥርዓት ውስጥ ገበሬና መንግሥትን እንደ ድልድይ ሆኖ የሚያገናኘው ሂሳ የተቆረጠለት ባላባት ነው። አርሱ የሥርዓቱ አስፈጻሚም ተጠቃሚም ነው። በወለጋ መሬት የተለካው በአባ ቆሮዎቹ አስተናባሪነት ነው። በሐረር ቁጥር ገባር የተደለደለው በደሚኑና ክሱም ዝቅ ሲል በገራዱ ነው። ከዚህም ከፍ ባለ ሁኔታ የሌቃ ነቀምቱ ገዢዎች በማዕከላዊው መንግሥት አምሳል የደረጃ የግብር ስልት አውጥተው ዐሥራት ሳይቀር ከዳርቻው አገር ይሰበስቡ ነበር። ባጠቃላይም ከደቡብ ሕዝብ መሪዎች ውስጥ የማዕከላዊ ገዢዎችን መደብ ባሕርይ በከፍተኛ ደረጃ መላበስ የቻሉት የወለጋ መሳፍንት ነበሩ። ይኸ ይኸ ሲታይ በኢትዮጵያ ውስጥ የነበረው የብዝሃነት መሠረት ባብዛኛው ብሔረ ሰባዊ ሳይሆን መደባዊ ነበር ከሚል መደምደሚያ ላይ እንደርሳለን።

ከዚህ በላይ በዝርዝር የቀረበው የመሬት ሥሪት እንዲሁ ጥቂት ያደናግር ይሆናል። ነገሩን አበጥረን ስናየው ግን የተረፈ ምርት አወሳሰድ መደቡ የገባሩና የመልክኛው ግንኙነት ነው። ገባሩ ዋናው አምራቹ የሆነውን ያህል መልክኛው ደግሞ ስሙም እንደሚያመለክተው የመንግሥት የቅርብ ተጠሪ ነው። የመደብ ቅራኔ ገሃድ ወጥቶ የሚያፋጥጠውም ሁለቱን ነው። ገባሩ ሥርዓቱ ሲያንገሸገሸው በተለያዩ መንገድ ተቃውሞውን ይገልጽ ነበር፤ መሬቱን ጥሎ በመጥፋት፣ ለበላይ ባለሥልጣን ወይ ለንጉሠ ነገሥቱ አቤቱታ በማቅረብ፣ ወይ ገፍቶ ሲመጣበት ደግሞ በተለይ ማዕከሉ በሚናጋበት ወቅት በማመፅ።

ገባሩ ብላቱን የሚያስተባብሩት ለጋሮችም አላጣም ነበር። ዘመናዊ ትምህርት የቀሰሙት የመጀመሪያዎቹ የኢትዮጵያ ምሁራን በጋዜጣም በመጽሐፍም የገባሩን ሁኔታ እየገለጹ ኑሮው እንዲሻሻልለት ይመክሩ ነበር። በተጨማሪም ስያሜው ለጆሮ እንግዳ ቢመስልም «የትኝ አገዛዝ አብዮተኞች» ሊሰኙ የሚችሉ አውሮጳውያን ታዛቢዎችም ነበሩ። እነዚህ የገባሩ ሥርዓት ገበሬውን በማሰለሉ ምክንያት የአውሮጳ ካፒታልም ሆነ ሽቀጥ በስፋት ወደ አገር እንዳይገባ በማድረግ የኢትዮጵያ ንብረተሰብ መሠረታዊ ለውጥ ያስፈልገዋል ብለው የሚከራከሩ ነበሩ። ለምሳሌ «ዘታይምስ» የተባለው የሰንደን ጋዜጣ እ.ኤ.አ በኤፕሪል 18፣ 1931 እትሙ የገባር ሥርዓትን «ከባርነት አጃግ የከፋ» ሥርዓት ብሎ ገልጾታል። ኢትዮጵያውያን ምሁራንና አውሮጳውያን ለገባሩ የሚያዝኑት በተለያዩ ምክንያት ነው። የመጀመሪያዎቹ ከሰብአዊ ርኅራኄና ብሔራዊ ቁጭት የተነሣ፣ የጋራዎቹ ባብዛኛው ከጥቅም አገዳጅ። ሳንሪቱ የተለመላት የአድገት ጎዳናም እንዲሁ የተለያየ ነው። የመጀመሪያዎቹ የጃፓንን አርአያ የሚከተል ነፃ ብሔራዊ ካፒታሊስት እድገት፣ የጋራዎቹ ጥገኛ ካፒታሊዝም።

ከገዢው መደብ አባላት ውስጥ ነቃ ነቃ ያሉትም ቢሆን የፊውዳሉን ሥርዓት አባካኝ ገጽታዎች አስወግደው ለእድገት የሚያመች ስልት ለመመሥረት ፍላጎት ነበራቸው። ልጅ ኢያሱና አልጋ ወራሽ ተፈሪ መኩንን የወሰዷቸው ተከታታይ እርምጃዎች የግል ንብረትን በማጠናከር ለገጠሩ ንብረተሰብ የማምረት ጋይል አመች ሁኔታዎች ለመፍጠር የሚጥሩ ነበሩ። ለምሳሌ ኢያሱ የመንግሥት ንብረት ያባከነ መሬቱ ውርስ እንዲሆንበት የሚደነግገውን የቀድሞ ደንብ በመሻር የግል ሀብትን ክቡርነት አረጋግጧል። በተጨማሪም ዐሥራት የሚገምቱ የመንግሥት ደንቦች የገበሬውን የምርት መጠን አስከገምቱ ድረስ መኸር አይሰበሰብም የሚለው ደንብ ገበሬው ክረምት ከበጋ ሳይላይ የሰላበትን እህል የሚያባክን ሆኖ ስላገኘው ገበሬው ቃለ መሐላ ፈጽሞ ባመነው ብቻ ዐሥራት እንዲሰፍር ደንግጓል። ተፈሪም እንዲሁ በውርስ እንዳይገጠቅ የተጀመረውን ማሻሻያ ከማጠናከሩም በላይ የዐሥራት አሰባሰብን የሚያቀላጥፉ እርምጃዎች ወሰዷል። በመጨረሻም ዘውድ ደፍቶ አፄ ኃይለ ሥላሴ ከሆነ በጋላ በግንቦት 1927 የግዴታ የጉልበት ሥራንና የማር ግብርን በዐዋጅ ሽሯል። የዚህ ዐዋጅ ሌላው ጠቃሚ ገጽታ ብዙ ለውጥ ፈላጊ ምሁራን የደከሙለትን የቁርጥ ግብር ሥርዓት በጋሻ 30 ብር ሒሳብ እንዲሆን መደንገጉ ነበር። ይሁን እንጂ የገባርን ሥርዓት እስከናከቱ የማስወገዱ ጉዳይ ከነፃነት ወዲህ እንጂ ከዚያ በፊት የሚታሰብ ነገር አልነበረም።

ገዢው መደብ የተደላደለ ኑሮውን የሚመራው በገባሩ ብቻ ሳይሆን በባሮችም ጉልበት ነበር። በሁለቱ መካከል ያለው መሠረታዊ ልዩነት ገባሩ የስልተ ምርቱ መሠረት ሲሆን የባርያው አገልግሎት ግን በአብዛኛው በቤት ውስጥ የተወሰነ መሆኑ ነው። ባሮች በምርት ተግባር ተሳተፉ ሊባሉ የሚችሉባቸው እንደ አባ ጅፋር እርሻዎች ያሉ ቦታዎች በጣም ጥቂቶች ነበሩ። ያም ሆነ ይህ የገዢው መደብ የገባሩንም ሆነ የባርያውን ጉልበት የሚጠቀምበት ለመብላት ለመጠጣት እንጂ ሽቀጦች ለመለዋወጥ ወይም ገንዘብ ለማካበት አልነበረም። ስለሆነም ለምሳሌ እንግሊዝ አገር እንደታየው መሳፍንቱና መኳንንቱ ራሳቸውን ወደ ግንድ ከበርቲነት ለመለወጥ የነበራቸው ዝግብሩና ችሎታ ውሉን ነበር። ስለዚህም በአውሮጳና በጃፓንም እንደታየው ከኢትዮጵያ ፊውዳሊዝም ካፒታሊዝም ሲወለድ አልቻለም።

ባርነትና የባርያ ንግድ ከጥንት ጀምሮ የኢትዮጵያ ንብረተሰብ ፀይነተኛ ገጽታ ሆነው የቆዩ ሲሆን፤ በ20ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ አዲስ ሕይወት እንዲዘሩ ያደረጋቸው ለባርያ ፍንጣ አመቺ ሁኔታዎች መፈጠራቸው ነው። የምኒልክ ድንበር የማስፋት ፖሊሲ ፍትሕና ኃላፊነት በተሞላበት አስተዳደር አልታደበም። የጦር አዝማችና ወታደሮቹ የአዲሶቹን ግዛቶች ሕዝብ እንደፈቀዳቸው የሚነዱት እንጂ በሥርዓት ሊያስተዳድሩትና ከጠላትም ሊጠብቁት የሚገባቸው ሆኖ አልታየቸውም። ስለዚህ በተለይ ደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ ሰው እንደዳር አራዊት የሚታደንበት አውድማ ሆነ። ነጋዴዎችና አዳኞች ወደዚያው እየዘመቱ ባርያና የዝሆን ጥርስ በገፍ ይዘው በመመለስ ቶሎ የመከበሪያ መንገድ አበጁ። መኳንንቱ በሺ የሚቆጠሩ ባርያዎች ባለቤት ሆኑ። አንደ አባ ጅፋር ያለው መሪ የጥርስ ሐኪሙን ሒሳብ ባርያ በመስጠት ያወራርድ ነበር ተብሎ ይነገርለታል። ባርያዎች በገጸ በረከት መልክ መለዋወጥም የተለመደ ነበር። በአጭሩ አንድ መኩንን በንብረተሰቡ ውስጥ ያለው ሚዛንና ግምት የሚለካው በባርያዎቹ ቁጥር ሆነ።

ይህ ለብዙ ዓመታት የቀጠለ የባርያ ፍንጣ በሕዝብ ቁጥርና ባጠቃላይም በማንበራዊ ኑሮ ላይ ከባድ ጉዳትን አስከትሏል። በደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ የሚገኘው ሕዝብ የፍንጣው ዓላማ በመደረጉ ቀድሞ ከነበረው ብዛት እጅግ ሊመነምን በቅቷል። ለምሳሌም በ1904 ልጅ ኢያሱ ራሱ ጊሚራ ላይ ባካሄደው ሊሰብአዊ ዘመቻ 40000 የሚያህሉ ጊሚራዎች ከቤት ንብረታቸው ተነቅለው በባርነት ተግዘዋል። ብዙዎቹ ወደ መሀል አገር ሲነፉ በጉዞው ላይ ሞተዋል። ከተረፉት መሀል ጥቂቶቹ ስድስት ኪሎ አጠገብ ሰፍረው ነው ጊሚራ ሰፈር የሚለውን ስያሜ ለትውልድ ለማስተላለፍ የበቁት። በከፋና በማጃም እንዲሁ አያሌ ተመሳሳይ ጉዳት ደርሷል። እንዲህ ያለ ሕይወትና ነፃነት ያልተረጋገጠበት ሁኔታ ለምርትና ለንግድ እንቅስቃሴ ከቶም አመቺ አልነበረም። ሌላው የዚህ የፍንጣ ታሪክ ጎጂ ጎን ደግሞ ትቶ ያለፈው ስነ ልቦናዊ ጠባሳ ነው። እስከ ቅርብ ጊዜ ድረስ በመሀል አገርና በደቡብ ኢትዮጵያ ሕዝቦች መካከል የነበረው ግንኙነት በአኩልነት የተመሠረተ ሳይሆን የበላይነትና የበታችነት ስሜት የተንተራሰ ሆኖ ቆይቷል።

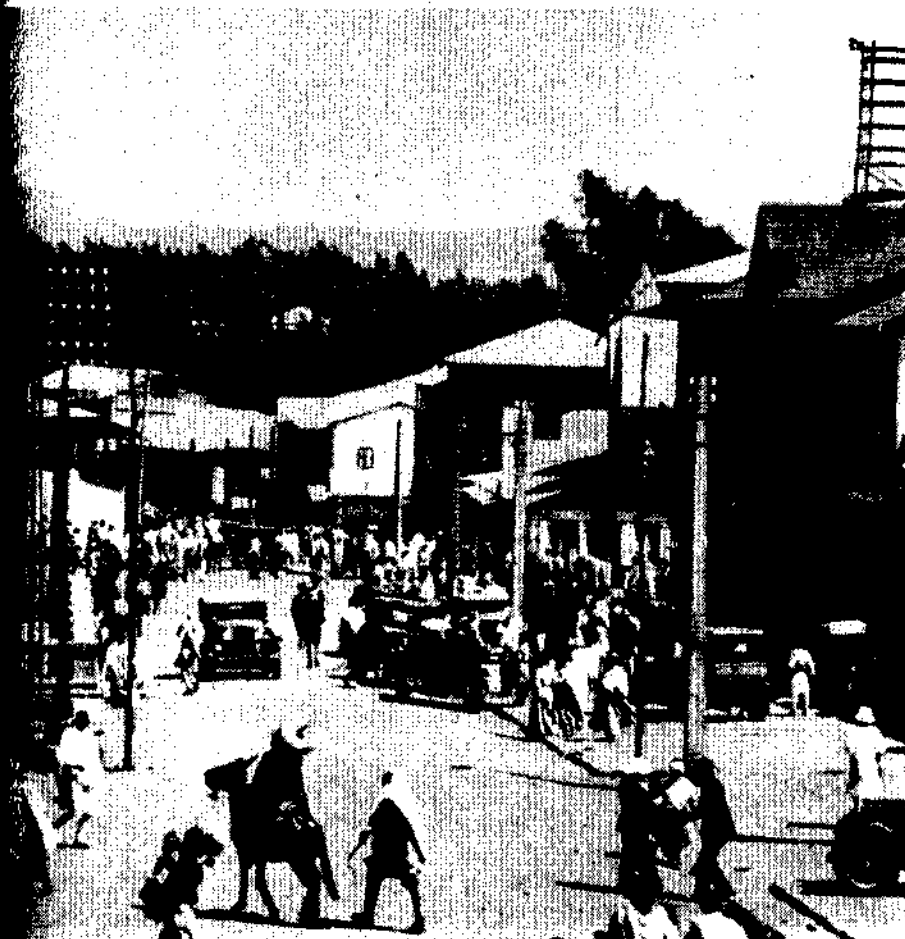
በዓለም አቀፍ ግንኙነት ረገድም ባርነትና የባርያ ንግድ በኢትዮጵያ ላይ ብዙ መዘዝ አምጥቶታል። በተለይ በእካባቢው ያሉት የአውሮጳ ቅኝ ገዢዎች እንዳንዴ ወደ ግዛቶቻቸው ዘልቆ የሚሄደውን ፍንጣ ለብብ በማድረግ በኢትዮጵያ ላይ በየጊዜው ተጽዕኖ ያደርጉ ነበር። ከመቶ ዓመት በፊት እነሱ ራሳቸው የአፍሪቃን ሕዝብ በባርነት እየነፉ ብዙም ትርፍ አካባቢው ነበር። ባርነት እንዲህ በቀላሉ የሚወገድ ሥርዓት እንዳልሆነም አንዳንዶቻቸው መረዳታቸው አልቀረም። አንድ እንግሊዛዊ ታዛቢ «ባርነትን ከምድረ ኢትዮጵያ ከመንቀል የእንግሊዝን የካፒታሊስት ሥርዓት መሻር ይቀላል» ብሎ ጽፏል። ይህ ሁሉ እየታወቀ ኢትዮጵያ በተለምዶ ባርነትን ከመቅጽበት እንድታስወግድ ይጠበቅ ነበር። የዓለም መንግሥታት ማኅበር ለመግባት ደጅ እንድትጠና የተደረገችውም ገና ያልሠለጠነች የባሮችና የባርያ ፈንጋዮች ጉረና ናት በሚል ሰብብ ነበር። ከዚህም በላይ የፍንጣውን እንቅስቃሴ ይገታል በሚል ምክንያት የተደረገበት የጦር መሣሪያ ማዕቀብ እጅና እግሯን አስሮ ለኢጣልያ ወረራ ጻፈች። ወረራውን ራሱም ቢሆን ጣልያኖች በዓለም ፊት ተቀባይነት ለማስጠት የሞከሩት ባርነትን የመሰለ አስከፊ ሥርዓት የምታስተናግድ አገር ማስገበር

ለዓለም ሥልጣን መስፋፋት አንድ የተቀደሰ እስተዋፅኦ ማድረግ ይሆናል በሚል ሽንገላ ነው።

በመጨረሻ ዓለም አቀፍ ተጽዕኖና ያገር ውስጥ ሂደቶች ተጋግዘው ባርነትና የባርያ ንግድ ቀስ በቀስ እየቀነሱ እንዲመጡ ረዱ። የቀድሞ ነገሥታት ቴዎድሮስና ምኒልክ ይህን በሰው የመነገድ ባህል ለማስቀረት አንዳንድ ካንገት በላይ የሆኑ እርምጃዎች የወሰዱ ቢሆንም፤ በነገሩ ላይ በርግጥም ለውጥ መምጣት የተጀመረው በራስ ተፈሪ መኩንን ዘመን ነው። እንደ አውሮጳ አቆጣጠር በ1920ዎቹ መጀመሪያ ላይ በተለይ በእንግሊዝ ጋዜጦች በኢትዮጵያ ላይ የተካሄደው የተቀነባበረ ዘመቻ ለዚህ ለውጥ አንዱ ምክንያት ነበር። ከዚህም ጠለቅ ሲል በኢትዮጵያ ኅብረተሰብ ሥር እየለደዱ የመጡት አንዳንድ ለውጦች የባርያን አስፈላጊነት ቀነሱት። የገዢው መደብ የኑሮ ስልት እየተለወጠ ሲመጣ ብዙ ባርያዎች ማሳደሩ ከትርፉ ኪሳራው እያመዘነ መጣ። የባርያ ንግድንና ጋላም ባርነትን ለመሸር የወጡት ደንቦችና ዐዋጆች የዚህ ድምር ግፊት ውጤት ናቸው። በመጀመሪያ የባርያ ንግድ በዐዋጅ ሲከለከል፤ በመጋቢት 16፣ 1916 የወጣ ዐዋጅ ደግሞ ባርች ቀስ በቀስ ነፃ እንዲወጡ ደነገገ። እነዚህን ዐዋጆች ተከታትሎ የሚያስከብር ጽ/ቤትም ተቋቋመ። ነፃ የወጡትን ባርች ልጆች ሙያ አስተምሮ ራሳቸውን እንዲችሉ ለማድረግም ት/ቤት ተከፈተ። ትምህርት ቤቱን እንዲያስተዳድር የተመረጠው ከሕይወቱ አብዛኛውን ጊዜ ከእንግሊዞች ጋር ያሳለፈውና ባርነትን በጽኑ ይቃወሙ ከነበሩት አንዱ ሐዚም ወርቅነህ ነበር። ከጥቂት ዓመታት በጋላም የፀረ ባርነት ቢሮው ባዲስ መልክ ተደራጅቶ በእንግሊዛዊው አማካሪ በፍራንክ ደሃልፔርት እንዲመራ ተደረገ።

ንግድ

ከመሬት ቀጥሎ ሌላው የገዢው መደብ የገቢ ምንጭ ንግድ ነበር። ስለሆነም የንግድ መሥመሮችንና ቀረጥን መቆጣጠር የፖለቲካ ሥልጣን ትግል አንዱ ገፅታ ሆነ። ከ19ኛው መቶ ዓመት ሁኔታ ጋር ሲነፃፀር የንግድን መሥመር በተመለከተ በ20ኛው መቶ ዓመት አንድ ዐቢይ ለውጥ ተካሂዶ ነበር። ይኸውም ቀድሞ በሁለተኛ ደረጃ የነበረው ወደ ምሥራቅ የሚያመራው የንግድ መሥመር አሁን ቀዳሚ ስፍራ መያዙ ነው። ይህ ለውጥ እንዲከሰት ከረዱት ሁኔታዎች አንዱ በእምባቦ ጦርነት የሸዋ መንግሥት ያገኘው ድል ነው። በዚህ ድል አማካይነት ሸዋ ግዛቷን አቋርጦ የሚሄደውን መሥመር ስታዳብር ጎጃምና ጉንደርን አቋርጦ ይሄድ የነበረው መሥመር እየከሰመነ ሂደት ሌላው ለዚህ ሁኔታ አጋዥ የሆነው ደግሞ በኢትዮጵያና ማህዲስት ሱዳን ጦርነት ምክንያት የመተማና የጉንደር የንግድ መዲናነት መቀዝቀዝ ነው። በተለይ ጉንደር ከ1880ው የማህዲስት ወረራ በጋላ ክፉኛ ተመትታለች። የፖለቲካው ማዕከል ወደ ደቡብ መዞር፤ ማለትም የአዲስ አበባ መቆርቆርና የምኒልክ እያዊ ዙፋን መጨበጥ፤ ሂደቱን አጠናክረው። ከኢትዮጵያና ኢጣልያ የጦር ፍጥጫ በጋላ የመረብ ምላሽ ግዛት (ኤርትራ) በባዕድ አገዛዝ ሥር ስትወድቅ የኢትዮጵያ ዋና የውጭ ንግድ በርም ከምዕቀ ወደ ጅቡቲ ተዛወረ። ጅቡቲ ምዕቀን ብቻ ሳይሆን ዚያላና በርበራንም ተከታ እስከ 20ኛው መቶ ዓመት አጋማሽ ድረስ የኢትዮጵያ ዋና የባሕር በር ለመሆን በቃች።

3.5 መሀል አዲስ አበባ፣ የጋላው ፒያሳ

3.6 ከፈረንሳይ ለመጣ የልዑካን ቡድን ከብር ግብዣ በተደረገበት ወቅት

ለላው የ20ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ግንድ ባሕሪ በቀጥታ ከዐድዋ ድል ውጤት የመነጨ ነው። ኢትዮጵያን ዙሪያዋን ያጠራት ቅኝ ገዢዎች ዋና ጥረታቸው አዋሳኝ የሆነውን ያገራቱን ክፍል ከቅኝ ግዛታቸው ጋር በግንድ ማስተላለፍ ሆነ። የግንድ መተላለፍ ውሉ እድሮ ለፖለቲካ ቁጥጥርም ያመቻል የሚል እምነት ነበር። በዚህ ዓይነት በኢጣልያ የተሞከረው ኢትዮጵያን ቅኝ የማድረግ ሐሳብ ሊከሸፍ ሁሉም በየፊናው የግንድ ተጽዕኖ ክልሉን ለማስፋፋት መሯሯጥ ያዘ። በየዳር አገሩ ቅንሳላ ማቋቋሙም ከዚህ ጥረት ጋር የተያያዘ ነው። ይህ ጥረት በተለይ ጎልቶ የሚታየው ከኢትዮጵያ ጋር እጅግ ረጅሙን ወሰን በምትጋራው በእንግሊዝ ዘንድ ነው። እንግሊዞች ሦስቱን አዋሳኝ ግዛቶቻቸውን ተቆናጠው የግንድ መረባቸውን ዘረጉ። ደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያን ከምኒልክ በምሪት ባገኙት በጋምቤላ አማካኝነት ወደ ሱዳን፣ ደቡብ አትዮጵያን ወደ ኬንያ፣ የሐረርን ክፍል ደግሞ ወደ እንግሊዝ ሶማሊላንድ ለመሳብ ጥረታቸውን ቀጠሉ። ለዚህ የሚረዳቸውን ቅንሳላዎቻቸውንም በሐረር፣ በሜጋ፣ በጎረፍ በዳንግላ አቋቋሙ። ጣልያኖችም በተመሳሳይ መንገድ የሰሜን አትዮጵያን አካባቢ ከኦርትዶ ጋር በግንድ ለማስተላለፍ የተቻላቸውን ሁሉ አደረጉ። ቅንሳላዎቻቸውን በዐድዋ፣ በደሴና በጉንደር አቋቋሙ። ፈረንሳዮች በአካባቢው እጅግ አነስተኛ የሆነውን ቅኝ ግዛት ቢይዙም አንኳ የአትዮጵያ ዋና የግንድ የደም

ሥር የነበረው የባቡር መሥመር በቁጥጥራቸው ሥር በሰነበር የእንግሊዝና የኢጣልያንን ያህል መራውጥ አልነበረባቸውም። ምንም ቅኝ ግዛት የሌላቸው ደርመንና አሜሪካ ደግሞ በዳር አገሩ ተስፋም ስላልነበራቸው ትኩረታቸው በመሀሉ አገር የግንድ የበላይነቱን ማግኘቱ ላይ ሆነ።

የዳር አገሩን ግንድ ወደ አዋሳኝ ቅኝ ግዛቶች ለመሳብ ብዙ ጥረት ቢደረግም፣ የኢትዮጵያን የውጭ ግንድ በተመለከተ የጅቡቲ የበላይነት ከቶም አጠያያቂ አልነበረም። ባማካይ ሰባ አምስት ከመቶ የሆነው ግንድ የሚተላለፈው በጅቡቲ በኩል ነበር። ከዚያ በኋላ በርቀት የሚፈካከሩት የኤርትራ፣ የሱዳንና የእንግሊዝ ሶማሊላንድ የግንድ መሥመሮች (በዚያው ቅደም ተከተል) ነበሩ። ወደ ኬንያ (ወይም በዚያን ጊዜ አጠራሩ የእንግሊዝ ምሥራቅ አፍሪቃ) እና ወደ ኢጣልያ ሶማሊላንድ የሚሄደው ግንድ ይህን ያህልም ከቁጥር የሚገባ አልነበረም። በሌላ በኩል ወጪ ግንድን በተመለከተ የሱዳን መሥመራ ድርሻ ከፍ ያለ ነበር። ለምሳሌ በ1922 ገደማ 20 ከመቶ ደርሶ ነበር። ይኸም የሆነበት ምክንያት በአብዛኛው በደቡብ ምዕራብ የሚበቅለው የአትዮጵያ የቡና ሀብት ወደ ውጭ የሚወጣው በሱዳን በኩል ስለሆነ ነው። በዚህም ምክንያት በሱዳን በኩል የወጪው ግንድ ከገቢው ግንድ የተሻለ ሚዛን ያሳይ ነበር። ባንገሩም በጅቡቲው መሥመር ተቃራኒ ሁኔታ ነበር። ይህም የሚያመለክተው የባቡር መሥመር በጋምቤላ በኩል ከነበረው የጀልባ ግንድ ይልቅ ምን ያህል ኢትዮጵያን የዓለም የግንድ አካል እንዳደረጋት ነው።

የግንድ ሽቀጦችን በተመለከተም ከ19ኛው መቶ ዓመት የታለየ ሁኔታ ነበር። የዝሆን ጥርስና ዝባድ የመሳሰሉት ቀድሞ ጎላ ብለው ይታዩ የነበሩት ሽቀጦች አላቂ ከመሆናቸው የተነሣ እየከለሙ መጡ። በቦታቸው እስካሁንም ጉልህ ስፍራ ይዞ የቆየው ቡና ተተካ። ወደ አገር በሚገቡት ሽቀጦች በኩል ደግሞ የቡና አቻ ለልብስና ለድንኳን በጣም ተፈላጊ የሆነው አቡጃዲ ነበር። የውጭ መንግሥታት የግንድ ፋክክርም በአብዛኛው ይሸከረከር የነበረው በዚህ ሽቀጥ ዙሪያ ነበር። መጀመሪያ አሜሪካኖችን፣ ኋላ ደግሞ ጃፖኖችን ወደ ምድረ አትዮጵያ ያመጣቸውም ይኸው አቡጃዲ ነው። የባቡር ሐዲድ ተዘርግቶ ሲያልቅ ደግሞ የሕዝቡም የፍጆታ ፍላጎት እየተራቀቀ መጥቶ እነ ውስኪና ብራንዲ መስመድ ጀመሩ።

የኢትዮጵያ የውጭ ግንድ በአብዛኛው በውጭ አገር ዜጎች እጅ ነበር። ይህም በ19ኛው መቶ ዓመት ከነበረው ሁኔታ የተለየ ነበር። እንዲህም የሆነበት ምክንያት ከዐድዋ ድል በኋላ ብዙ የውጭ ሀገር ዜጎች በተለያዩ መስክ አድላቸውን ለመሞከር ወደ ኢትዮጵያ ስለጎረፉ ነው። በመጀመሪያ በዐድዋ ጦርነት ወቅት ፈረንሳይ የጦር መሣሪያ ወደ ኢትዮጵያ እንዲገባ ባሳየችው ትብብር ምክንያት ባገኘችው ጥሩ ስም ተጠቅመው የፈረንሳይ ዜጎች በግንዱ ቀዳሚውን ስፍራ ይዘው ነበር። ከነዚህም ውስጥ የባቡር ውል ከምኒልክ ጋር የተፈራረመውና የጉሠ ነገሥቱ የቅርብ አማካሪ የነበረው ሊኦን ሸፍንና ኢ.ሲ.ሳቩራ የተባሉት ነጋዴዎች ይገኙበታል። የኋላ ጎላ ግን የእንግሊዝ ዜጎች የነበሩት የሕንድ ተወላጆች ፈረንሳዮችን እየበለጠቸው መጡ። ሕንዶች የበላይነት እንዲያገኙ የረዳቸው ዋነኛው ምክንያት በቁጠባ እየኖሩ በተላል ወጪ ግንዳቸውን ለማንቀሳቀስ መቻላቸው ነው። እስከ ጣልያን ወረራ ድረስ አብዛኛውን ያገራቱን የውጭ ግንድ ያንቀሳቅስ የነበረው መሐመድ ዓሊ የሕንድ ነጋዴዎች ቁንጮ ነበር።

በተለይም በደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ ደግሞ እንደ ሕንዶች የቀናቸው ግሪኮች ነበሩ። እንደ ክርስቲያን ኢትዮጵያውያን እነሱም የእርቶዶክስ እምነት ተከታዮች መሆናቸው በኢትዮጵያ ንብረተሰብ ውስጥ በቀላሉ ለመዋሐድ ረድቷቸው ነበር። ንብረተሰቡን በመምሰል ከፍተኛውን ደረጃ የያዙት እንደ ግሪኮች እርቶዶክስ የሆኑትና በተጨማሪም በትውልድ ሀገራቸው ከተከፈተባቸው ፍጅት አምልጠው የመጡ በመሆናቸው ከኢትዮጵያ ሌላ አገር ያልነበራቸው እርመኖች ናቸው። እርመኖች የተሰማሩት አብዛኛውን ከንግድ ይልቅ በእጅ መያዝ ነበር። ዝነኛ ከነበሩት እርመኖች አንዱ ለምኒልክ ከውጭ የጦር መሣሪያ በማቅረብና በሰሙ የሰርኪስ ባቡር የተባለውን የመጀመሪያውን ጸምጠው ወደ ኢትዮጵያ በማምጣት የታወቀው ሰርኪስ ቴርዝያን ነው። ያ ጸምጠው («ባቡር») ሰባራ ባቡር ተብሎ የሚጠራው አካባቢ ተሰናክሎ መቅረቱንም የዘመኑ ሰው በሚከተለው ግጥም ሕያው አድርጎት ቆይቷል፤

በነግርሽ በነግርሽ አታጠናቅሪ
እንደ ሰርኪስ ባቡር ተጎትረሽ ትሪ

እንደዚሁም አይሁዳዊው ነጋዴ በኒን በሰሙ ሰፈር (በኒን ሰፈር) ሊሰየምለት በቅቷል። የእንግሊዝ ዜግነት የነበረው በትውልድ ሰርያዊው ሐሲብ ይድልቢ ደግሞ የንግዱን የሞኖፖሎን ውል ዓለም ካለበ በኋላ የኢየሱስን ልብ ማርኮ ከፍተኛ ባለሟል እስከመሆን ደርሷል። በሱ ጥላ ሥር ያደገው ያገሩ ተወላጅ የሆነው መጅድ ዐቡድም በምዕራብ ኢትዮጵያ በላቡካ ንግድ ወኪልነት ጀመረና ኋላም የመንግሥት ሹም ሆኖ አኙዋኮችን በማስገበር ከፍተኛ የታሪክ ሚና ተጫውቷል። ጊዜው እየገፋ ሲሄድ እንደነይድልቢ ያሉት ደብዳቤዎች ሰከንና ደርጀት ላሉት የአውሮጳ ኩባንያዎች (ለምሳሌ የእንግሊዝ ሴሬሪያንና የፈረንሳይ ቤስ፣ በተለምዶ አጠራር ቢስ) ሥፍራውን ይለቃሉ።

የኢትዮጵያውያን ነጋዴዎች ድርሻ የአገር ውስጥና ያካባቢ ንግድ ነበር። በሌላ ወገን ደግሞ አዲስ የተከሰተው ሁኔታ የገዢው መደብ ከዐድዋ በፊት የነበረውን የጦረኛነት ባሕር ቀስ በቀስ እየተወ የንግድ ስሜቱ እያቆጠቆጠ መምጣቱ ነው። ስለሆነም በገዢው መደብ አባላትና በውጭ አገር ነጋዴዎችና የሞኖፖል ባለውሉት መካከል በርካት ያሉ አትራፊ ሽርክናዎች ተመሠረቱ። ምኒልክ ለሕንድ ነጋዴዎች ገንዘብ ማበደር ሲጀምር ጣይቱ ደግሞ አቲጌ የተሰኘ ውን ሆቴል ከፈተች፤ ይህም ሆቴል በአዲስ አበባ የመጀመሪያው መሆኑ ነው። ጣይቱ ከዚህም አልፋ የዘመኑ ታላላቅ መሳፍንት የተሳተፉበትን የዘመናችን የልማት ባንክ መቅድም የሆነውን የእርሻና የንግድ ማስፋፊያ ማኅበር የተባለ ድርጅት አቋቋመች። ራስ ተፈሪም እንዲሁ የኦረርን የአትክልት እርሻ በመመሥረትና በራሽና ጋምቤላን የሚያገናኘው የመንገድ ሥራ ኩባንያ ዋነኛ ባለአክሲዮን በመሆን በንግዱ ዓለም መሪ ተዋናይ ሲሆን በፖለቲካውም በኢኮኖሚውም ተቀናቃኝ የሆነው የጉሻመ ራስ ኃይሉ ደግሞ አዲስ አበባ ውስጥ ሲኒማ ቤት በመክፈት (ራስ ኃይሉ ሲኒማ፣ የዛሬው ራስ ቴአትር) እና ታክሲዎች በማስማራት ተፎካክሮታል። የራስ ተፈሪን ልጅ ተናኘ ወርቅን የሚያገባው ራስ ደስታ ጸምጠው ደግሞ በዋና ከተማይቱ የሽያጭ ውሀ ያቀርብ እንደነበር ይነገራል።

መሳፍንቱ እንዲህ ዓይነቱን የንግድ እንቅስቃሴ ያካሂዱ እንጂ ዋና ትኩረታቸው ያፈፈው በጉምሩክ ቀረጥ ላይ ነው። በዚህ ረገድም ሽቶጥ እየቀረጠ

ዝቢ የሚያስገኘው ነጋድራሱ ነው። ቀደም ብለን እንገለጻለን ወትሮ ነጋድራሱ ማለት የነጋዴዎች ራስ ወይም አለቃ ማለት ነበር። የኋላ ኋላ ግን በተለይ በጉንደር የተጀመረው ሂደት ቀጥሎ ነጋድራሱ ከነጋዴነት ወደ መንግሥት ሽምግት ተሸጋገረ። ይህም ሂደት በ20ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ ፍጹም ተረጋግጦ የቀድሞ ትርጉሙ ደብዛው እየጠፋ ሄደ። የጉምሩክ ቀረጥ ለመንግሥት እስፈላጊነቱ እየገላ ሲሄድ፣ አሉ የሚባሉት ያገሪቱ ጭንቅላቶችም ለዚህ ተግባር ይታጩ ጀመሩ። በማስረዳትም የዘመኑ ምሁራን ቀንጦዎች የነበሩት ንብረ ሕይወት ባይከፋኝና አፈወርቅ ንብረ ኢየሱስ እስካሁንም የሚታወቁት በነጋድራሱነት ማዕረጋቸው መሆኑን መጥቀስ ይቻላል።

ይህ ለጉምሩክ የሚሰጠው ልዩ ትኩረት በምኒልክ ጊዜ ይጀምርና በተፈራ-ጋይሉ ሥላሴ ከፍተኛ ደረጃ ላይ ይደርሳል። ምኒልክ በ1900 ሚኒስትሮች ሲሾም ከሚኒስትሮቹ አንዱ «የንግድና የጉምሩክ ሚኒስትር» ነበር። ሚኒስትሩም «የኢትዮጵያ ጉምሩክና የነጋድራሶች ሁሉ አለቃ» ተብሎ ነበር የተጠቀሰው። ከሚኒስትሩ ተግባራት አንዱም «የጉምሩክ ሥርዓት ለነጋዴዎች የሚመችና ቀረጥ የሚያበዛ አስተውሎ» ለመንግሥት ማመልከት ነበር። ሚኒስትሩ በአምስት ክፍሎች ሲከፈል ከነዚህ ውስጥ ሁለቱ ዋና ተግባራቸው የጉምሩክ ሥራ ነበር፤ አንዱ ለአዲስ አበባ፣ ሌላኛው ደግሞ ለተቀረው ያገሪቱ ክፍል። ይህን መሠረት አድርጎ ተፈሪ የደረጀ የጉምሩክ ሥርዓት አቋቋመ። በዚህም ዋና ረዳት የሆኑት የሚሲዮን ትምህርት የቀሰመውና ተፈሪ ከሚከራባቸው ባለሟሎች አንዱ የሆነው ንብረ እግዚአብሔር ፍራንሲስ አሜሪካዊው የገንዘብ ጉዳይ አማካሪ ኮልሰን ናቸው። በ1917 የንግድ ሚኒስትር የጉምሩክ ክፍል የዲክተር ጄኔራል መሥሪያ ቤት ሆኖ ተቋቋመ። ከሥሩም አዲስ አበባ፣ ድረጃዋና ሰዩ (ደምቢ ደሎ) ባንደኛ ደረጃ ዲክተሮች ሲተዳደሩ፣ ሐረር፣ አልዩ አምባና ጨና ደግሞ በሁለተኛ ደረጃ ዲክተሮች እንዲተዳደሩ ተደረገ። (የደረጃው አመዳደብ ራሱ በ19ኛው መቶ ዓመት ዋና መኖሪያ የነበሩት እነ ሐረርና አልዩ አምባ በ20ኛው መቶ ዓመት ምን ያህል እየተጻከሙ እንደመጡ ይጠቁማል።) ባዲሱ ደንብ መሠረት በዋና ከተማይቱና በየአውራጃው የጉምሩክ መርማሪዎች (ተቆጣጣሪዎች) ተመደቡ።

የተፈሪ የገንዘብ ፖሊሲ ዋና መርህ የጉምሩክን አስተዳደር በማዕከላዊ መንግሥት መሉ ቁጥጥር ሥር ማድረግ ነበር። ይህንንም በ1918 አዲሱን የአዲስ አበባን ጉምሩክ ሲገነባ እንዲህ ሲል አብራርቶታል፤

በማናቸውም ዓለም ላይ ቢሆን የመንግሥት ትልቅ ሕይወቱ ገንዘብ መሆኑን ማንም ሰው ሊያውቀው ይችላል። ሥጋ በነፍሱ ሕያው ሆኖ እንዲኖር መንግሥትም ከችግሩ ሁሉ ሕያው ሆኖ የሚኖረው በገንዘብ ነው። ነገር ግን ማንም ሰው ቢሆን እግዚአብሔር እስከወሰነለት ዘመን ድረስ ሕይወቱ የምትሆን ነፍሱ ክርሱ እንዳትለወጥና መዋቲ እንዳይሆን የሚችለውን ያህል ማሰብና መጣጣዱ አይቀርም። መንግሥትም ተብሎ እስከሚኖርበት ዘመን ድረስ ገንዘቡ ከጉምዝ ቤት እንዳያልቅ ለመስጠት እንዳይችል የሚቻለውን ያህል ማሰብና ማድረግ ይገባል። (ፍሬ አናፍር፣ 1ኛ መጽሐፍ፣ 15)

በተፈሪና በአንዳንዶቹ መሳፍንት መካከል የነበረው ጠብ ምንጩም ይኸው የጉምሩክ ባለቤትነት ነው። ለዚህም አንድ ጥሩ ምሳሌ በተፈሪና በራስ ጉግሣ ወሌ መካከል የተፈጠረው የግንኙነት መሸከር ነው። የአንዳንድ ጦርነት ያስከተለው ጠብ አንዱ መነሻ የመተማ ጉምሩክ ለማን ይገባል የሚል ጥያቄ ነበር። የማዕከላዊ የጉምሩክ አስተዳደር ፖሊሲ አንዱ ገጽታ እንደ አሸን የፈሉትን መቅረጫ ከላዎች አስወግዶ በምትካቸው ጥቂት በውል የታወቁና ማዕከላዊው መንግሥት የሚያዘባቸው የጉምሩክ ጣቢያዎች ማቋቋም ነበር። ለምሳሌ በ1924 ራስ ኃይሉ ከጉጃም ገዢነቱ ተሸር በምትኩ ራስ እምሩ ኃይለ ሥላሴ ሲሸም ካደረጋቸው ለውጦች አንዱ እኒህኑ ለነጋዴው እንደመቅሠፍት የነበሩትን ከላዎች ማስወገድ ነው።

ማዕከላዊው መንግሥት በጉምሩክ አሰባሰብ ጥያቄ የሚታገለው ከመሳፍንት ብቻ ሳይሆን ከባዕድ መንግሥታት ጋር ጭምርም ነበር። በ1920ዎቹ መጀመሪያ ላይ የጋምቤላ ጉምሩክ ጉዳይ የኢትዮጵያንና የሱዳንን መንግሥት ያጨቋጭ ጀመር። በመጨረሻ በተደረሰበት ስምምነት የኢትዮጵያ መንግሥት በፊት ያገኘው ከነበረው የቀረጥ ገቢ ከፍ ያለ ለማግኘት ቢቃ። ቀደም ብለን እንዳየነው አትዮጵያ በክለስተኛውከኒ ውል በመታሰሯ ወደ አገር ከሚገቡ ሸቀጦች ማግኘት የምትችለው ቀረጥ ውሉን ነበር። መጠኑም ከሸቀጡ ዋጋ 10 ከመቶ እንዳይበልጥ ሲደነገግ እንዲያውም ይባስ ብሎ ደግሞ የአልኮል መጠጥ ቀረጥ ወደ 8 ከመቶ ገዝቶ ብሎ ነበር። ከዚያም በላይ ደግሞ ውሉ የፈረንሳይን ዜጎች ከኢትዮጵያ ሕግ ክልል ውጪ ሲያደርጋቸው ጋላ ሌሎች መንግሥታትም ባገኙት ተመሳሳይ ውል ምክንያት ፈረንጅ የተባለ ሁሉ በኢትዮጵያ ሕግ የማይዳኝ፤ እንደልቡ የሚፎልል ሊሆን ቢቃ። በክለስተኛውከኒ ውል እማካይነት ኢትዮጵያ ባንድ በኩል ፈረንጆች የሚዘባኑት፤ በሌላ በኩል ደግሞ ሸቀጣቸውን ያለገደብ የሚያራግፋባት አገር ሆነች።

በላዚህ ይህን ውል የማሰረዙን ጉዳይ ተፈሪ (ጋላም ኃይለ ሥላሴ) ተቀዳሚ ተግባሩ አድርጎ ያዘው። በ1916 የአውሮጳን እገሮች እየዞረ በጎበኘበት ሰዓት ጉዳዩን ለፈረንሳይ መንግሥት አንሥቶ ነበር። ይሁን እንጂ ምንም ዓይነት አዎንታዊ ምላሽ ባለማግኘቱ በመጨረሻ በ1923 በገዛ ሥልጣኑ ውሉን ሽር የኤክሳይዝ ቀረጥ ዐዋጅ ዐወጀ። በዚህም ዐዋጅ መሠረት እንደ ቅንጦት ዕቃ በተቆጠሩት ባንዳንድ ሸቀጦች ላይ (የአልኮል መጠጥ፤ ሲጃራ፤ ጥንጥላ፤ ምንጣፍ፤ የውስጥ ልብስ) ቀረጡ እስከ 30 በመቶ ከፍ እንዲል ተደረገ። የአውሮጳ ሌጋዎችና ቢንጫንጫም፤ መንግሥት የፈለገውን ቀረጥ መደንገግ የነፃ መንግሥትነት መብቱ ነው ብሎ አሻፈረኝ አለ። የሸቀጦች ዋጋ ከፍ ማለት አትዮጵያዊውን ሽማግሌ ቢገዳውም አዲሱ ቀረጥ ከባዕዳን ቁጥጥር ነፃ ለመሆን የተደረገ ያንድ ነፃ መንግሥት እርምጃ ነበር። በመንግሥት ገቢ ላይም ጉልህ የሆነ ለውጥ ለማምጣት ችሏል። ከጠቅላላው የመንግሥት ገቢ ከሆነው ከ400000 ፖውንድ ውስጥ አዲሱ ቀረጥ 25000 ፖውንድ (ወይም 6 ከመቶ) ያህሉን አስተዋፅኦ አድርጓል። (Perham, 194)

የሞኖፖል ውሎች (ኮንሴሽን)

ከገንድ ተጥሎ አውሮጳውያን በድገረ ዐድዋ ዘመን ወደ ኢትዮጵያ ኢኮኖሚ ሠርገው ለመግባት የቻሉት በሞኖፖል ውሎች አማካይነት ነው። በነሱ ግምት

እንዲህ ዓይነት ውሎች ኢጣልያ ዐድዋ ላይ ስትሸነፍ የተነፈገችውን የሀገሪቱን የዳበሩ የተፈጥሮ ሀብቶች ለጥቅማቸው የማዋል ዓላማ ተግባራዊ ለማድረግ ሁነኛ መሣሪያ ሆነው ታዩ። እንዲያውም የቅኝ ግዛት አስተዳደር ዘርግቶ ዜግራ ከመግባት አበሻ ራሱን እያስተዳደረ እኛ ሀብቱን እንጠብብጣለን የሚል ቢሉት መስፈን ጀመረ። አንዱ የአውሮጳ ኢምፔሪያሊዝም አፈ ቀላጤ አሳምሮ እንዳስቀመጠው። «የአቢሲኒያ (ኢትዮጵያ) ታላቅ የተፈጥሮ ሀብቶች ለአውሮጳ ግንድና አንዳስትሪ ክፍት ይሆኑ ዘንድ ጦር መምዘዝ እያስፈልገንም፤ የቅኝ አስተዳደር እመሠርታለሁ ብሎ ኪሳራ መግባትም አያሻም።» (Bahru, "Fumbling Debut", 331) የኢትዮጵያ ሁኔታ ብቻ ሳይሆን የአውሮጳ ኢምፔሪያሊዝም የደረሰበት የእድገት ደረጃም ለዚሁ ለሞኖፖል ውል መስፋፋት የሚያመች ነበር። «ሞኖፖል ካፒታሊስት» ተብሎ በታወቀው የታሪክ ምዕራፍ የአውሮጳውያን ዓይነተኛ ዓላማ ካፒታል ከአውሮጳ ወደ አፍሪቃና ወደ ሌሎች ተመሳሳይ አህጉሮች እየላኩ ትርፍ ማከበት ነው።

ይሁን እንጂ አውሮጳውያን ኢትዮጵያን በተመለከተ በግንዱ ረድፍ እንደተሳቀቁት ሁሉ፤ ሀገሪቱ ለባለ ካፒታሎች ወርቅ የሚታፈስባት ምድረ ገነት ትሆናለች የሚለው ትዝቢት ቀቢጸ ተስፋ ሆኖ ቀረ። የኢትዮጵያ ባለሥልጣኖች እያሌ የሞኖፖል ውሎች ቢፈራረሙም ለቁም ነገር የበቁት እጅግ ጥቂቶች ናቸው። እንዳንዴም ተባብረው ኢትዮጵያውያን ሳይሆኑ ፈረንጆች ነበሩ ማለት ይቻላል። ውሉን ለማግኘትና ይዞም ለመቆየት ሀብታቸውን ሲከሰክሱ ኢትዮጵያውያን ባለሥልጣኖች ገንዘባቸውን ኪሳቸው አድርገው ውሉን ለማስፈጸም ግን እምብዛም አይችገሩም ነበር። በዚህ ሁኔታ ነው «የሞኖፖል ውል አዳኞች» (concession hunters) የተባሉት ጭሌዎች የተከሠቱት። በአውሮጳ ካፒታሊስቶችና በኢትዮጵያ ባለሥልጣኖች መካከል ሆነው የሁለቱንም ቋንቋ እየተናገሩ ባንድ በኩል አገናኝ ድልድይ ሊሆኑ፤ በሌላ በኩል ደግሞ ሁለቱንም እየምታቱ መጠነኛ ሀብት ያከበቱ ቆቆች ነበሩ። በዚህ ረገድ በግንባር ቀደምነት ሊጠቀሱ የሚችሉትም ጀርመናዊው አርናልድ ሆልትስ፤ ኢጣሊያዊው አልቤርቶ ፕራሶና ሶርያዊው ይድልቢ ናቸው።

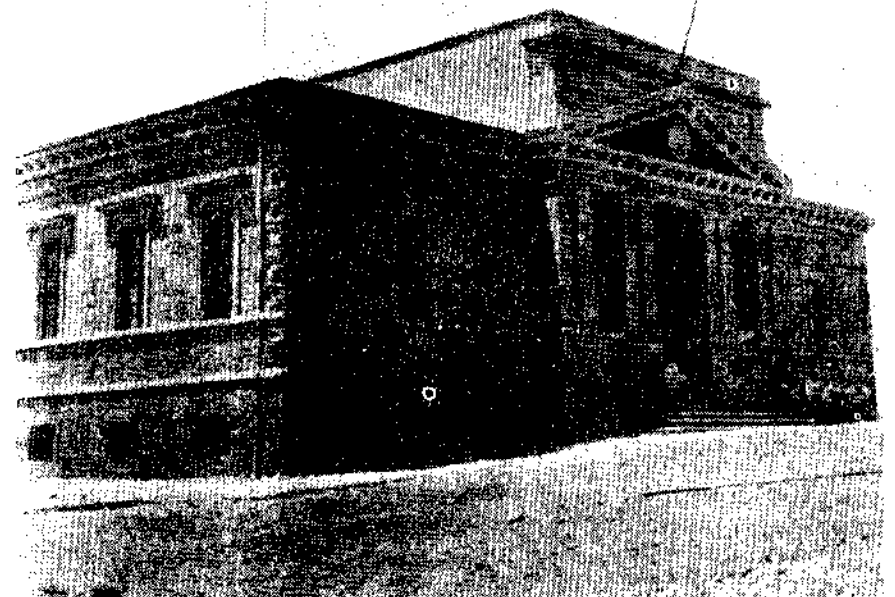
አብዛኛዎቹ የሞኖፖል ውሎች የሚፈራረሙበትን ወረቀት ዋጋ እንኳ ሳያስመልሱ ሲቀሩ ሁለቱ ግን በኢትዮጵያ ሕይወት ውስጥ የጎላ ስፍራ ለመያዝ በቁ። እነሱም በ1886 የተፈረመው የባቡር መሥመር ውልና በ1897 የተፈረመው የባንዝ ውል ናቸው። በኢትዮጵያ በኩል የሁለቱም ውል ሰጭ ምኒልክ ሲሆን ተቀባዮቹ ደግሞ አፍሪቃን የተቃረጡት ሁለቱ ኃያላን ፈረንሳይና እንግሊዝ ነበሩ። ፈረንሳይ ባቡሩን እንግሊዝ ባንዝን አገኙ። የባቡር ውል እንደተፈረመ የዐድዋ ጦርነት በመከሰቱ ከጅቡቲ እስከ ነጭ ዐባይ ይዘልቃል ተብሎ የታቀደው የባቡር መስመር ሥራው የተጀመረው ውሉ በተፈረመ በሦስት ዓመቱ በ1890 ነው። በ1895 መጀመሪያ የታሰመለትን የሐረር ከተማ በከፍታው ምክንያት ወደ ጉን በመተው አዲሱ ጣቢያ ደረሰ። እንደማካካስ ይመስላል ይህ ጣቢያ መጀመሪያ አዲስ ሐረር ተብሎ ነበር፤ ጋላ ግን ድሬዳዋ በሚል ስያሜ ታወቀ።

3.7 የድሬደዋ ባቡር ጣቢያ

የባቡር መሥመር ድሬደዋ ከደረሰ በኋላ የመሥመርን ይዞታ በተመለከተ በተፈጠረው ውዝግብ ምክንያት ሥራው ለስድስት ዓመት ተቋረጠ። የውዝግቡ መነሻ የእንግሊዝ ካፒታል ወደ ባቡር ኩባንያ ሠርጎ በመግባቱ ምክንያት የፈረንሳይ መንግሥት ተደናግጦ የወሰደው እርምጃ ነው። የፈረንሳይ መንግሥት ጠቀም ያለ የንግድ እርዳታ ለኩባንያው በመስጠት በዚያውም ለግል ኩባንያ ሰጥቶ የነበረውን መብት መንግሥታዊ መልክ ስላስያዘው ምኒልክ እርምጃው መጀመሪያ የተሰጠውን ውል ይባራል ብሎ ተቃወመ። ከዚያ በኋላ ባንድ ወገን በሦስቱ ቅኝ ገዢዎች (ማለትም እንግሊዝ፣ ፈረንሳይና አጣልያ) መካከል፣ በሌላ ወገን ደግሞ በፈረንሳይና በምኒልክ መካከል ድርድር ቀጥሎ ነገሩ እልባት ለማግኘት ቻለ። የባቡር መሥመር ዓለም አቀፋዊ ተቋምነት በ1899 የሦስቱ ኃያላን ስምምነት ሲደነገግ፣ በ1900 ደግሞ ምኒልክ ከፈረንሳይ ጋር ለኢትዮጵያ ከፊትኛው የተሻለ መብት የሚሰጥ አዲስ ውል ተፈራረመ። የባቡር ሐዲድ ሥራውም ቀጥሎ በ1909 አዲስ አበባ ለመድረስ ቻለ። ወደ ነጭ ዐባይ የማዝለቁ ጉዳይ እንደሁ ሉዓላን የሚቆጣጠሩት እንግሊዞች ባነሡት ተቃውሞ ምክንያት ወደ ጎን ቀርቷል።

የባቡር መሥመር ሥራ መጠናቀቅ በኢትዮጵያ ኢኮኖሚያዊና ማኅበራዊ ሕይወት ላይ ከፍተኛ እንደሆነ ነበረው። ባንድ ወገን የአዲስ አበባ ማዕከላዊነት

3.8 የአበሻ ባንክ፣ አዲስ አበባ

ሲረጋገጥ፣ በሌላ በኩል ደግሞ ድሬደዋ፣ ናዝሬትና ሞጆን የመሳሰሉ አዳዲስ ከተሞች መሥመርን ተከትለው ለመመሥረት በቁ። ኢትዮጵያን ከዓለም ኢኮኖሚ ጋር ያስተሳሰራት ዋነኛው መንገድ ይኸው የባቡር መሥመር ነው። ምንም እንኳን ዋጋው አለትጥ ከፍ እያለ ቢያስቸግርም መንገደኛም ሆነ ሽቀጥ ከኢትዮጵያ የሚሄደው ወይ ወደ ኢትዮጵያ የሚመጣበት ዋና መንገድ ይኸው ባቡር ሆነ። የአዳዲስ ሐሳቦችና ፋሽኖች መሰረደውም እሱው ነበር። በፖለቲካ የጋይል ሚዛን ረገድም ራስ ተፈሪ በሥልጣን ልቆ ለመውጣት የቻለበት አንዱ ምክንያት ዋና ከተማይቱን ከሥልጣን መቆናጠጫው ከሐረር ጋር በሚያገናኘው የባቡር መሥመር አማካይነት ወታደር በፍጥነት ለማንገዝ በመቻሉ ነው።

የባንኩ ውል የተሰጠው በመጋቢት 1897 በእንግሊዞች ቁጥጥር ሥር ለነበረው ለግብፅ ባንክ (ባንክ ለፍ ኢድብት) ነው። በውሉም መሠረት ባንኩ በኢትዮጵያ ብቸኛ ባንክ ሆኖ ሲታወቅ የብር ኖቶችና ላንቲሞችን ማተምና ማውጣት የሚችለውም እሱው ብቻ ነበር። በኢትዮጵያ የተቋቋመው የግብፅ ቅርንጫፍ ባንክ ለፍ አቢሲኒያ (የሀበሻ ባንክ) ተብሎ ሲታወቅ መነሻ ካፒታሉም 100000 ፓውንድ ነበር። በባቡር መሥመር የተነሣውን ውዝግብ ለማስወገድ ተብሎም የባንኩን ይዘት ዓለም አቀፋዊ መልክ ለማስያዝ የተለየ ጥረት ተደርጎ ነበር። የመሥራች ኮሚቴው አባላት ሦስቱ እንግሊዛዊ፣ ሦስቱ ኢጣሊያዊና አንዱ ደግሞ ጀርመናዊ ሲሆኑ፣ እክስዮኖቹም አዲስ አበባ፣ ካይር፣ ኒውዮርክና

በተለያዩ የአውሮጳ ከተሞች ለሽያጭ እንዲቀርቡ ተደረገ። በእንግሊዞች እጅ የነበረው የአክሲዮን ብዛትም ፈረንሳዮችና ጣሊያኖች በጣም ራስ ከያዙት እንዳይበልጥ ሆኖ ተመጥኖ ነበር። ይህ ሁሉ ሆኖ ግን ቁልፍ የአስተዳደር ሥፍራዎች የያዙት እንግሊዞች በመሆናቸው ባንኩ በመሠረቱ እንግሊዛዊ መሆኑ ብዙም አያጠራጥር ነበር።

የባንኩ ትርጓሜኛ በተለያዩ የሀገሪቱ ከተሞች ቢከፈቱም ባንኩ በኢትዮጵያ ኢኮኖሚ ውስጥ የነበረው ሚና እምብዛም የጎላ አልነበረም። ለብድር የሚጠየቀው የ15 በመቶ ወለድ ብዙም የሚያደፋፍር አልነበረም። ለዐሥር ዓመት ያህል ባንኩ ያለ ትርፍ ነበር የሚንገታቸው። በመሠረቱ የባንኩ ችግር የማንኛውም በፊውዳል ገብረተ ሰብ ላይ የተለጠፈ የካፒታሊስት ድርጅት ችግር ነው። ቀደም ብሉ ሥር የሰደደውን የግል አበዳሪዎች መዋቅር መቋቋሙም ተላል አልነበረም። ገዝብ ያላቸው ብዙ ሰዎችም ገንዘባቸውን ለባዕድ አካል ሰጥተው ከመሥጋት ትራባቸው ሥር ወይ ማሰር ውስጥ ማድረጉን ይመርጡ ነበር። በሌላ ወገን ደግሞ ባንኩ የተሰጠው የሞኖፖል ውል ተቃውሞ ማስነሣቱ አልቀረም። ውሉን አጥብቀው ከሚቃወሙት አንዱ የዘመኑ ቀንጮ ምሁር የሆነው ገብረ ሕይወት ባይከዳኝ ነበር። እቲጌ ጣይቱም በ1901 የእርሻና የንግድ ማስፋፊያ ማኅበር የሚባል አበዳሪ ድርጅት በማቋቋም የባንኩን ሞኖፖል ለመቃወም ሞክራለች። በመጨረሻም በ1923 ባንኩን የኢትዮጵያ መንግሥት ገዝቶ በሐራዊ ሀብት አድርጎታል። ከዚያን ጊዜ ጀምሮም የኢትዮጵያ ባንክ (ባንክ ኦፍ ኢትዮጵያ) በመባል ታወቀ። ይህም ከነፃነት ወዲህ የተቋቋመው የኢትዮጵያ መንግሥት ባንክ (እስቲት ባንክ ኦፍ ኢትዮጵያ) አባትና በ1955 የተቋቋመው የኢትዮጵያ ንግድ ባንክ (ኮሚርሻል ባንክ ኦፍ ኢትዮጵያ) አያት መሆኑ ነው።

ዘመናዊ ትምህርትና የለውጥ ፈላጊ ምሁራን መብቀል

የዘመናዊ ትምህርት ፍላጎት እያደገ መምጣት የጀመረው በ19ኛው መቶ ዓመት ነው። ትምህርት የምእመናን ማፍሪያ ዓይነተኛ መሣሪያ ነው ብለው የገመቱት ሚሲዮናውያን ትምህርት ቤቶች በመክፈትም ሆነ ጎበዝ ጎበዞችን ተማሪዎች ወደ ውጭ አገር ለትምህርት በመላክ በዚህ ረገድ ከፍተኛ ሚና ተጫውተዋል። በምዕራፍ ሁለት እንደተገለጸውም ቲዎድሮስ በአውሮጳ ቲክኖሎጂ በተለይም በዚያ ቲክኖሎጂ ወታደራዊ ጥቅም ተማርኮ ወጣት ኢትዮጵያውያን በእጅ ሙያ የሚሠላጥኑበት ትምህርት ቤት ጋፋት ላይ አቋቁሞ ነበር። ከዐድዋ በኋላ ኢትዮጵያ ከአውሮጳና ከአውሮጳውያን ጋር ያላት ግንኙነት እየተጠናከረ ሲሄድ ዘመናዊ ትምህርት ለማስፋፋት ለመቼ ሁኔታዎች ተፈጠሩ።

የመንግሥት አውታሮች፣ በተለይም የሚኒስቴር መሥሪያ ቤቶች፣ ከተቋቋሙና የጉምሩክ አስተዳደር ከተመሠረተ በኋላ እየተስፋፉ ሲሄዱ እነዚህን አውታሮች የሚያንቀሳቅሱ ባለሙያዎች ማሠልጠኑ አማራጭ የማይገኝለት ጉዳይ ሆነ። ይህ ስለተባለ ግን የተማሩት ኢትዮጵያውያን መጨረሻቸው ጸሐፊነትና የሒሳብ ሠራተኝነት ብቻ ነበር ማለት አይደለም። እንዳንዶቹ ያገራቸውን ኋላ ቀርነት በሰላ በዕራቸው በመግለጽና ለውጥም ለማምጣት በመድከም የጎላ አስተዋፅኦ አድርገዋል። ድርጅታዊ ጥንካሬን ባይታደሉም ላገር

3.9 በ1903 ወደ አውሮጳ የሄደው የልዑካን ቡድን

ያላቸው ስሜትና መቆርቆር ጥልቅ ነበር። ፈረንጆች በቲርክና በሌሎችም አገሮች ቀደም ብለው በቅለው የነበሩትን የለውጥ ሃዋርያት በማስታወስ እነዚህን ምሁራን «ወጣት ኢትዮጵያውያን» የሚል ስያሜ አውጥተውላቸው ነበር። በ1950ዎቹና በ1960ዎቹ ዓመታት በኢትዮጵያ ተማሪዎች ጉቅናቄ የተንበገበገው የለውጥ ችቦ መጀመርያ የተቀጣጠለው በነዚህ የቀድሞ ምሁራን ነው።

ቀደም ብለን እንደጠቀስነው የመጀመሪያዎቹ ምሁራን ባብዛኛው የትምህርት እድል የተከፈተላቸው በሚሰዩናውያን አማካይነት ነው። ከነዚህም ውስጥ ጎላ ብለው የሚታዩት የፈላሻዎች (ወይም ባሁን አጠራራቸው ቤተ አሥራኤሎች) እና የሚሲዮናውያን የቅርብ መተላለር ተጠቃሚ ከሆኑት አንዱ ፐሮፌሰር ታምራት አማኑኤል፣ ከአፄ ዮሐንስ ጀምሮ እስከ ጣልያን ወረራ ድረስ በአስተርጓሚነት፣ በመንግሥት ልዑካነት፣ በከንቲባነት፣ በሴኔተርነትና፣ በአርበኝነት አገሩን ያገለገለው ከንቲባ ገብሩና መጽሐፍ ቅዱስን ወደ እርምጃ

3.10 ሐዚም ወርቅነህ እሸቱ (ዶ/ር ቻርልስ ማርቲን)

ጳጳሱ የተረገመው የኢሉባቦር ተወላጅ እኔሊሞስ ነሲብ ይገኙበታል። ሌሎች ደግሞ ዘመናዊ ትምህርት የቀሰሙት ከዚህ ለየት ባለ መንገድ ነው። ለምሳሌ የእኔ ተምህርትና የእኔ የሐዘን እስተርጓሚ የነበረው ማህደረ ቃል የተማረው በፈረንሳይ መንግሥት እርዳታ ነው። በተለይም ተአምራዊ በሆነ መንገድ ለከፍተኛ ማዕረግ የበቃው የሐዚም ወርቅነህ እሸቱ (ወይም በፈረንጅኛ ስሙ ደክተር ቻርልስ ማርቲን) የሕይወት ታሪክ ራሱን የቻለ ገድል ነው። በመቅደላ ጦርነት ጊዜ እራት ዓመት ያልሞላው ወርቅነህ እናትና አባቱ ጠፍተውበት ሲባዝን የእንግሊዝ ወታደሮች እግኝተውት ይዘውት ወደ አገራቸው ተመለሱ። በሕንድና በስኮትላንድ የሕክምና ትምህርት ካጠና በኋላ ወደ አገሩ ተመልሶ የረጅም ዘመን አገልግሎት ሰጥቷል። ከነዚህም ዋና ዋናዎቹ የተፈረመ መኩንን ት/ቤት አስተዳዳሪነት፣ ነፃ የወጡ ባሮች ልጆች ት/ቤት ዲሬክተርነት፣ ጣና ሐይቅ ላይ ግድብ ለመሥራት ከአሜሪካ ኩባንያ ጋር ተደራዳሪነት፣ የጨርጨር ገዢነትና በኢጣልያ ወረራ ዋዜማ በላንደን የኢትዮጵያ ሚኒስትርነት (አምባሳደርነት) ናቸው።

ውጭ አገር የሄዱ ኢትዮጵያውያን ሁሉ ዲግሪ ይዘው ይመለሱ ነበር ማለት አይደለም። እንዲያውም በዙፋኑ ጊዜ መደበኛ ትምህርት በመከታተል ሳይሆን ውጭ አገር በመኖር ብቻ ነው ተለውጠው ይመጡ የነበሩት። እንደ

ሁለቱ ደግሞ ውጭ አገር ዝናን ያተረፉት በተማሪነት ሳይሆን በመምህርነት ነው። አለቃ ታዩ ገብረ ማርያምንና ነጋድራስ አፈወርቅ ገብረ ኢየሱስን ለአብነት መጥቀስ ይቻላል። አለቃ ታዩ ትምህርቱን የጀመረው ምዕዋ አጠገብ በሚገኘው በምንኩሉ ወንጌላዊ ሚሲዮን ሲሆን፤ በ1897 ወደ ኢትዮጵያ የመጣውን ከፍተኛ የጀርመን ልዑካን ቡድን አጅቦ ወደ በርሊን በመሄድ እዚያ የግዕዝ እስተማሪ ሆኖ ቆይቷል። አፈወርቅም እንዲሁ በረጅም ዘመን የኢጣልያ አገር ቆይታው በፕሮፌሰርነት ማዕረግ የአማርኛ አስተማሪ በነበረበት ወቅት ነው እያሉ መጻሕፍትን መጻፍ የቻለው። ከነዚህም ውስጥ "ልቦለድ" ወይም "ጦቢያ" የተባለው የመጀመሪያው የአማርኛ ልብወለድ ታሪክ ይገኝበታል።

ሦስት ኢትዮጵያውያን ደግሞ ሥልጣናቸውን ያገኙት በቅድመ አብዮት ሩስያ ነው። ግዛውና ጳጳሱ የተባሉት በሕክምና ሙያ ሠልጣነው ከተመለሱ በኋላ የዳግማዊ ምኒልክን ሆስፒታል በማቋቋም ሲፈጽሙ ተክለ ሐዋርያት ተክለ ማርያም ደግሞ በሴይንት ፒተርስበርግ ከተማ የመድፈኝነት ሙያ ተምሮ እስከ ኩሉኔልነት ማዕረግ ደርሶ ወደ ሀገሩ ተመልሷል። ከተመለሱ በኋላ ግን ዝናን ያተረፈው በሠለጠነበት ሙያ ሳይሆን በአገረ ገዢነት፤ በአርሻ ጠቢብነት፤ በ1923ቱ ሕገ መንግሥት አርቃቂነትና በበጀትነት ነው።

ከዘመኑ ምሁራን ሁሉ ልቆ የሚታየው ገብረ ሕይወት ባይከፋኝ ውጭ ሀገር ሄዶ ዘመናዊ ትምህርት ሊቀስም የቻለው በግል ጥረቱ ነው። ገና በጨቅላነቱ በመርከብ ተደብቆ አውስትሪያ በመሄድ የሕክምና ትምህርት አጥንቶ ወደ ሀገሩ ተመለሰ። ተመልሶ ዓለምን ያስደነቀው ግን በሕክምና ጥበቡ ሳይሆን የፖለቲካ እኩያሚን እስከጥሮ በማወቁና በተለይም ከኢትዮጵያ ሁኔታ ጋር ለማዛመድ በመቻሉ ነው። እንግሊዞች ያስተዳድሯት በነበረችው በሱዳንም የአጭር ጊዜ ቆይታ አድርጎ ነፃይቱ ኢትዮጵያ ምን ያህል ቅኝ ግዛት ከሆነችው ሱዳን ወደ ኋላ እንደቀረች በመገንዘብ ከፋኛ ታውኮ መጥቷል። ቁጭቱንና የአድገት ሐሳቦቹንም "አጤ ምኒልክና ኢትዮጵያ" እና "መንግሥትና የሕዝብ አስተዳደር" በተሰኙት ሁለት መጻሕፍቱ (የመጀመሪያው እ.ኤ.አ. በ1912፣ የኋለኛው በ1916 የታተመ) ዘርዘሮ ጽፎታል። ገና በሠላላ ሦስት ዓመቱ የተቀጨው ገብረ ሕይወት የያዘው ከፍተኛ የመንግሥት ሥልጣን የሐረር ነጋድራስነት ነበር።

በራሳቸው ጥረት ተምረው ሀገርን የማሻሻል ሐሳቦች ያለመታከት ከሚያቀርቡት መካከል የወለደ መሳፍንት ተወላጅ የሆነውን ፊታውራሪ፤ ኋላ ብላታ፤ ዴሬላ አመንቴን መጥቀስ ተገቢ ነው። በገብረ ሕይወት ባይከፋኝ የለውጥ ሐሳቦች ከተማረኩት አንዱ የሆነው ዴሬላ «የምሁራን መድረክ» ተብሎ ሊጠቀስ በሚችለው ሳምንታዊው «ብርሃንና ሰላም» ጋዜጣ ምናልባት ከሁሉም የበለጠ በተከታታይ ጽፏል።

በሕዝባዊ ካሉት ቅኝ ግዛቶች ሱዳን ብቻ ሳትሆን ኤርትራም በኢትዮጵያ የለውጥ እርምጃ ላይ የተወሰነ ተጽዕኖ ማሳደሯ አልቀረም። ይህም በሁለት የተለያዩ መንገዶች ነው። ባንድ በኩል በተለይ በ1920ቹ ዓመታት እያሉ ኤርትራውያን ለኢትዮጵያ ባላቸው ስሜት እየተሳበሩ የተሻለ የሥራ ዕድል ፍለጋ ወደ ኢትዮጵያ እየመጡ የለውጡ ሂደት ተሳታፊና አንዳንዶችም ሮሬ ሆነዋል። በመሪነት ሊጠቀሱ ከሚችሉት ዋነኛው ኤርትራን ወደ ኢትዮጵያ ለማስመለስ

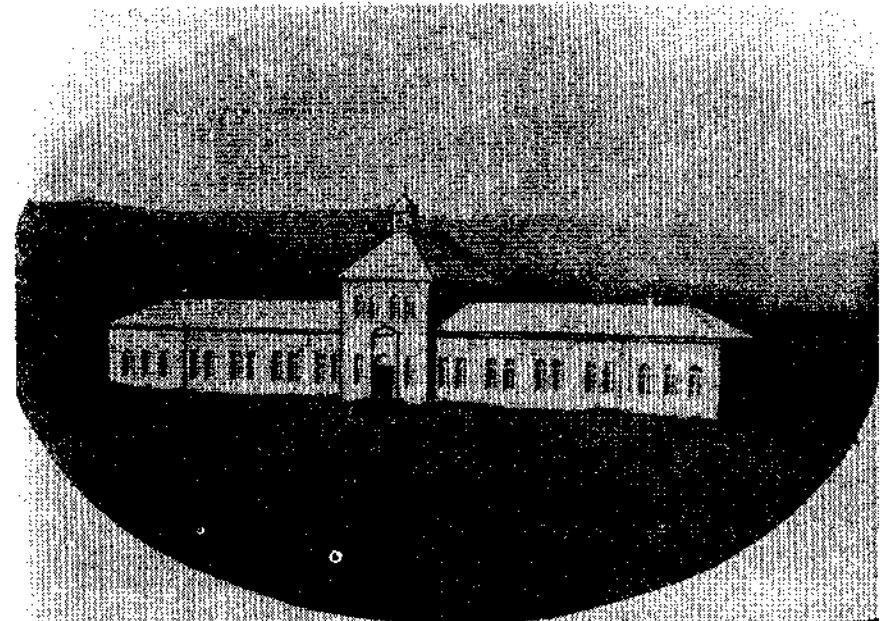

3.11 ነጋዴራስ ገብረ ሕይወት ባይከፋሽ የሃያኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ቀን ምሁር

3.12 ብላቴን ጌታ ገሩይ ወ/ሥላሴ፣ ደራሲና የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር

እንደታገለ የሞተውና የአማርኛ ቋንቋ ጋዜጣ መሥራች የሆነው ብላታ ገብረ አግዚአብሔር ጌላ ማርያም ይገኝበታል። በሁለተኛ ደረጃ ደግሞ በኤርትራ የነበረው ሻል ያለ አስተዳደር አንዳንድ የኢትዮጵያ ሹማምንትን ሕሊና ለበ በኢትዮጵያ ለምን ተመሳሳይ አስተዳደር አንመሠርትም የሚል ሐሳብ ፈጥሮ ነበር። በዚህም ረገድ ሊጠቀሱ የሚችሉት የዐድዋው ገዢ ደጃች ገብረ ሥላሴ ባርያ ጋብርያ በአሥመራ የኢትዮጵያ ቀንክል ሆነው በተከታታይ ያገለገሉት ወንድማማቾች ወሰኔና ነሲቡ ዛማችሁል ናቸው።

አገር በቀል ከሆኑት ምሁራንና የመንግሥት ሹማምንት መካከል አያሌ መጻሕፍትን በመድረስና በአስተዳደርም ረገድ ለሚኒስትርነት ማዕረግ በመብቃት ከፍተኛ ዝና ያተረፈውን ገሩይ ወልደ ሥላሴን መጥቀስ ይቻላል። ገሩይ መደበኛ ትምህርቱ የቤተ ክህነት ሲሆን ከዚያም ፈረንጆችን በመጠጋትና ከነሱም ጋር በመወዳጀት የአውሮጳ ቋንቋዎችን ለመቅሰምና የዕውቀቱንም አድማስ ሰፋ

3.13 ተፈሪ መኩንን ት/ቤት በተቆረቆረበት ዘመን

ለማድረግ ችሏል። እንደሰው ሌሎችም በቤተ ክህነት ትምህርት የታነፁ ምሁራን በዘመኑ የምሁራን እንቅስቃሴና በማቆጣቆጥ ላይ ባለው ዘመናዊ አስተዳደር ውስጥ የማይናቅ ሚና ተጫውተዋል። በተለይም የአንጦጦ ራጉኤል ቤተ ክርስቲያን በዚህ ረገድ ከፍተኛ አስተዋፅኦ አበርክታለች። ዝናና ሥልጣን ካተረፉት የራጉኤል ምሩቃን መካከል ከገሩይ በተጨማሪ ታክለ ወልደ ሐዋርያትና መኩንን ሀብተ ወልደ ይገኙበታል። ታክለ በጉምሩክ ሹምነት፣ በአዲስ አበባ ከንቲባነት፣ በስመ ጥር አርበኝነት አገሩን ያገለገለ ሲሆን የመጨረሻ የሕይወት ዘመኑን እፄ ኃይለ ሥላሴን ከሥልጣን ለማውረድ ባለበለሰ ትግል ደምድሞታል። በተቃራኒው መኩንን ሀብተ ወልደ በነመንግሥቱ ገዋይ የመፈንቅለ መንግሥት መከራ ወቅት እስከተገደለበት ጊዜ ድረስ የኃይለ ሥላሴ ታማኝ አገልጋይና የፖለቲካ ሥርዓቱም መከታ ሆኖ ቆይቷል።

የመደበኛ ትምህርት በኢትዮጵያ መስፋፋትን በተመለከተ በምኒልክ ዘመነ መንግሥት ፍጻሜ አካባቢ እንደ ዐቢይ ድርጊት ተከናውኗል። ይህም በንጉሠ ነገሥቱ ስም የሚታወቀው ትምህርት ቤት በ1900 መከፈቱ ነው።

3.14 የሃያኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ተማሪዎች

በአስተማሪነት እንዲያገለግሉ ግብዓውያን ክርስቲያን (ቆብጦች) መመረጣቸው አንደኛው መለኪታል። የንጉሠ ነገሥቱ ፍላጎት ባህላዊ ፈር ያልለቀቀ ዘመናዊ ሥልጣኔ ለማስገባት ነበር። ግብዓውያኑ መምህራን እንደ ኢትዮጵያውያን እርቶዶክስ ክርስቲያን በመሆናቸው ለተማሪዎቹ ዘመናዊ ሐሳቦችን በተለምዶ እምነት አለዝበው ያቀርቡላቸዋል የሚል አስተሳሰብ የነበረ ይመስላል። ሥርዓተ ትምህርቱን ስንመለከት ደግሞ ለጊዜው በጣም የሚያስፈልጉት አስተርጓሚዎች ስለሆኑም ይመስላል የሚያደላው ወደ ቋንቋ ትምህርቱ ነበር። የማስተማሪያ ቋንቋውና ባጠቃላይም ከ1933 በኋላ በእንግሊዝኛ እስከተተካ ድረስ የምሁራኑ መገናኛ ፈረንሳይኛ ነበር።

ከ1904 በኋላ በድሬዳዋና በአዲስ አበባ የአልያንስ ፍራንሴዝ ትምህርት ቤቶች መቋቋም ይህን የፈረንሳይ ባህላዊ የጠላይነት ይበልጥ አጠናክሮታል። ራስ ተፈሪ በ1917 የክፈተው የተፈሪ መኩንን ትምህርት ቤት ከአንጋፋው ከምኒልክ ትምህርት ቤት የበለጠ ፈረንሳይ ዝንባሌ ነበረው። ዲሬክተሮቹ ፈረንሳዮች ሲሆኑ፤ ተማሪዎቹም የፈረንሳይ መንግሥት ሠርተፊኬት ፈተናዎች እንዲወስዱ ተደርጎ ነበር። በመጠኑም ቢሆን ት/ቤቱ ከኢትዮጵያ ቁጥጥር ውጭ እንዳይወጣ ለማረጋገጥ የተቻለው በአስተዳዳሪው ቢሮ አማካይነት ነው። ማዕከላዊ የትምህርት አስተዳደርን ስንመለከት ደግሞ ሚኒስትሮች ቢቋቋሙ የትምህርት ጉዳይ ለዳላቡ ጽ/ቤት ተትቶ ነበር። ጌላ ግን ከ1923 በኋላ የትምህርት ሚኒስቴር ራሱን የቻለ መሥሪያ ቤት ሆኖ ተቋቋመ። ከዐፄ ኃይለ ሥላሴ ሥርዓተ ንግሥ

በጌላም በአዲስ አበባም ሆነ በክፍላተ ሀገር በማዕከላዊው መንግሥትና በክፍለ ሀገር ገዢዎች አያሌ ትምህርት ቤቶች ተከፍተዋል።

ከአልጋ ወራሽ ራስ ተፈሪ ዘመን ጀምሮ የታየ አንድ ሌላ ነገር፤ በብዛት ወጣት ኢትዮጵያውያንን ለትምህርት ወደ ውጭ አገር የመላኩ ጉዳይ ነው። ብዙዎቹ የሄዱት ወደ ፈረንሳይ ሲሆን፤ እንደ መሸጋገሪያ ጣቢያ ያገለግላቸው የነበረው ግን በግብፅ ሀገር እስክንድርያ የሚገኘው ሊሴ ነበር። ከነዚህ በኋላ ከፍተኛ ሥልጣን የያዙት አያሌ ባለሥልጣናት በዚህ ዓይነት መንገድ ነበር የሄዱት። ጥቂቶች ደግሞ ወደ እንግሊዝና አሜሪካ እንዲሁም ወደ ስዊዘርላንድ ሄደዋል። ባጠቃላይ ከአጣልያ ወረራ በፊት በመንግሥት ድጋፍም ሆነ በግል ጥረት 200 የሚያህሉ ኢትዮጵያውያን ውጭ ሀገር ተምረዋል።

በሌሎች ኅብረተሰቦች እንደታየው ሁሉ በኢትዮጵያም የዘመናዊ ትምህርት መስፋፋት ሁለት ውጤቶች ነበሩት። እነሱም ታዳሪውን ቢሮክራሲ የሚሞላ የሠለጠነ የሰው ኃይል ማፍራትና የለውጥ ሐሳቦችን ማስራጨት ናቸው። ባጭር አነጋገር ዘመናዊ ትምህርት ባለሟሎችና ምሁራንን ያፈራል። በኢትዮጵያም የሆነው ይኸው ነው። ባለሟሎቹ ከመንግሥት መዋቅር ጋር በቅርብ የተሳሰሩ በዕለት ተዕለት አስተዳደር ተጠያደው ለምሁራዊ ምርምርና ትንታኔ እምብዛም ጊዜ የሌላቸው ናቸው። ይህን ሐቅ የሚሸረው ቢኖር ምናልባት የተሰጠው የመንግሥት ኃላፊነት አያሌ መጻሕፍትን ከመድረስ ያላገደው ጎረይ ወልደ ሥላሴ ነው። ምሁራኑ ደግሞ ብዙውን ጊዜ ከመንግሥት መዋቅር ጋር የነበራቸው ግንኙነት የያዙ ለቀቅ ነው። ባለሟሎች ባብዛኛው አገር ቤት የተማሩ ሲሆኑ፤ ምሁራኑ ደግሞ ውጭ የተማሩ ወይ የኖሩ ናቸው። ባለሟሎቹ በመንግሥቱ መዋቅር ቋሚ ስፍራ ቢያገኙም እስከ ጣልያን ወረራ ድረስ ለሚኒስትርነት ማዕረግ መብቃት የቻሉት ከሁለት ሦስት አይበልጡም። አብዛኛውን ጊዜ የተማሩ ኢትዮጵያውያን የቢሮክራሲያዊ እድገት ጣራ የዋና ዲሬክተርነት ማዕረግ ነበር።

ምሁራኑ ያገራቸውን ጌላ ቀርነት በመተቸት ከዐድዋ ድል በጌላ ሰፍኖ የነበረውን የማን አለብኝና ምን ጎደለብኝ ስሜት ባደነት አሳይተዋል። የተረጋገጠው የፖለቲካ ነፃነት ማኅበራዊና ኢኮኖሚያዊ መሠረት ካልተሰጠው አስተማማኝ አለመሆኑን ጠቁመዋል። ስለሆነም የሚከተሉት የማሸሻያ እርምጃዎች እንዲወሰዱ አበክረው መከረዋል፤ ቁርጥ ግብር፤ የሃይማኖት እርነት፤ ያረጀውን ፍትሐ ነገሥት በዘመናዊ የፍትሕ ሥርዓት መተካት፤ አለቅጥ የተንዛዛውን የአማርኛ ሥርዓተ ፊደል ማቀጠፍ፤ ማዕከላዊና አንድ ወጥ የጉምሩክ አስተዳደር መመሥረትና ወታደራዊና የገንዘብ ማሸሻያ እርምጃዎች መውሰድ ናቸው። በተለይ ምሁራኑ የተከራባቸው ሁለት ዐበይት ነጥቦች ግን የአስከፊው የገባር ሥርዓት መወገድና የትምህርት መስፋፋት ናቸው። ምሁራኑን የሚያስተባብር አንድ መፈክር ቢኖር ትምህርት ነው። ቀጥሎ ደግሞ የገባርን የለቆቃው ኑሮ ያልገለጸና ከመከራው እንዲገላገልም ሐሳብ ያልሰነዘረ ምሁር በጣም ጥቂት ነው። ምሁራኑ አንድ አርአያ ይመለከቷት የነበረው በጥቂት ዓመታት ውስጥ እንደ ኢትዮጵያ ፊውዳል ከነበረ ኅብረተ ሰብ ወደ ኢንዱስትሪ ባለቤትነት የተለወጠችውን ጃፓን ነበር። ስለዚህም ምሁራኑ እንዳንዴ ናፋቂ ጃፓን (ወይም «ጃፖናይዝሽን») የሚል ቅጥያ ተሰጥቷቸዋል። ተከለ ሐዋርያት ያረቀቀው የ1923 ሕገ መንግሥትም ባብዛኛው በ1881 የታወጀውን የሜይገር ጃፓን ሕገ መንግሥትን የተመረከዘ ነው።

የምሁራኑ ትልቅ ድክመት የተደራጀ ነፃ ኃይል ለመሆን አለመቻላቸው ነው። የለውጥ ሐሳቦቻቸውን ሥራ ላይ ለማዋል ያላቸው አማራጭ አንዱን ተራማጅ አስተሳሰብ ያለውን ልዑል መጠጋት ብቻ ነበር። ይህም ሁኔታ ነው ላጭር ጊዜም ቢሆን እንዳንደቹን የኢያሱ አጋር ያደረጋቸው። ተክለ ሐዋርያትም፤ ገብረ ሕይወትም መጀመሪያ ተስፋቸውን በኢያሱ ላይ ጥለው ነበር። ተክለ ሐዋርያት የኢያሱ ዋና አማካሪ ለመሆን ከበቃ በኋላ ሰው ሁሉ በወጣቱ ልዑል ላይ ፊቱን ቢያዙር እርሱም ሠልፉን አስተካክሏል። ገብረ ሕይወትም "እኔ ምኒልክና ኢትዮጵያ" የተሰኘ ድርሰቱን በተለይ ለኢያሱ ብሉ የጻፈው የለውጥ ንድፍ ለመሆኑ የመጨረሻው አንቀጽ ያረጋግጥልናል።

ኢያሱ ከዙፋኑ ሲወርድ ምሁራኑ ዐይናቸውን ወደ ሌላው ወጣት ልዑል ወደ ራስ ተፈሪ አዘኑ። ተፈሪም መጀመሪያ ብዙ አላሳፈራቸውም። እንዲያውም ተፈሪ በአልጋ ወራሽነት ዘመኑና በኋላም እኔ ኃይለ ሥላሴ ከሆነ በኋላ የወሰዳቸው የለውጥ እርምጃዎች በቀጥታ ከገብረ ሕይወት መጽሐፍ የተወሰዱ ይመስላሉ። ተክለ ሐዋርያትም ያዘጋጀውን ትንሽ የአስተዳደር ማኑዋል ለማስረዳት የልጅ ኢያሱን ጆሮ ለማግኘት ያልተቸገረውን ያህል በእኔ ኃይለ ሥላሴ ያገራቱን የመጀመሪያ ሕገመንግሥት እንዲያረቅ ታዘዘ። የሆነ ሆኖ የምሁራኑና የተፈሪ ኃይለ ሥላሴ ወዳጅነት የፍቅር ሳይሆን የጥቅም ጋብቻ ነበር። ምሁራኑ ተፈሪን ሊጠቀሙበት ከቻሉት ይልቅ እሱ ሥልጣኑን ለማደላደል ተጠቅሞባቸዋል። እንዲህ ያለ ጋብቻ በመጨረሻው ፍች እንደሆነም የኃይለ ሥላሴና የተክለ ሐዋርያት የኋላ አለመጣጣም አንድ ጉልህ ማስረጃ ነው።

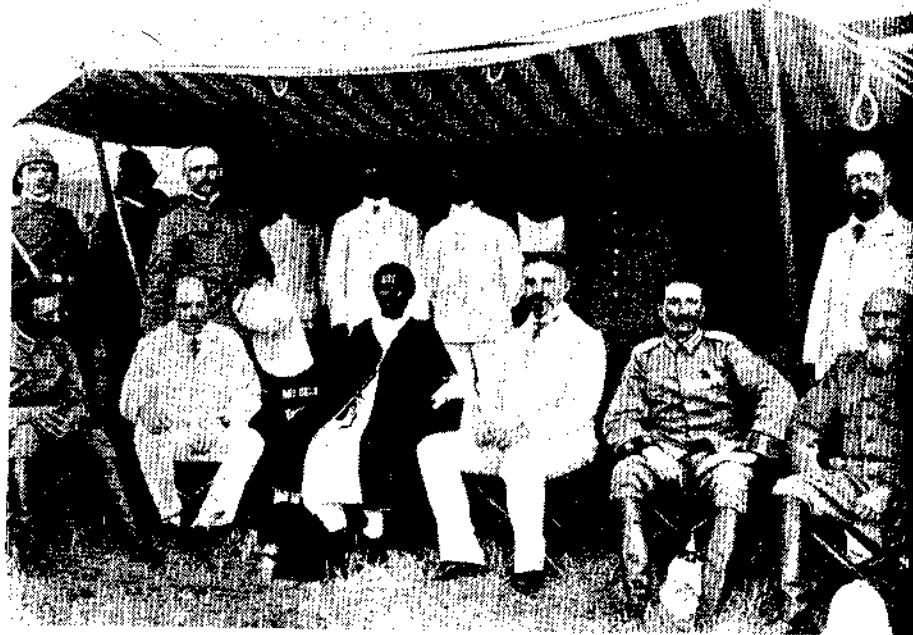
የፖለቲካ ሁኔታዎች

ዘመነ መደላደል /1888-1898/

ከወደቀ ድል በኋላ ያሉት ዐሥር ዓመታት ምኒልክ በእገር ውስጥም ሆነ ካገር ውጭ የገነነበት ወቅት ነበር። ድሉ በተገኘ በሁለት ዓመት ውስጥ ቀደም ብሉ የጀመረውን የግዛት ማስፋፋት ሂደት አጠናቋል። በእገር ውስጥ ይህ ነው የሚባል የሥልጣን ተቀናቃኝ አልነበረውም። በውጭው ዓለምም በኢጣልያ ላይ ያገኘው ድል ስመ ጥር አድርጎታል። አንዱ የውጭ አገር ታዛቢ ምኒልክን የጀርመንን አንድነት ከመሠረተውና በ19ኛው መቶ ዓመት ታላቅ የአውሮጳ ፖለቲካ ሰው ከሆነው ከቢዝግርክ ጋር አወዳድሮታል። ፈረንጆች በግልም ሆነ በአፈላጊያ የሱን ሞገስ አግኝተው ጥቅማቸውን ለማራመድ ወደ አዲስ አበባ ይጎርፉ ጀመር። ይህ መደላደልና መዝናናት ግን በ1898 መናጋት ጀመረ። በዚያን ዓመት ምኒልክን ከሰባት ዓመት በኋላ ለሞት ያበቃው በሽታ የመጀመሪያ ምልክት አሳየ። ለተገዙሉ ደግሞ በዚያው ዓመት በብዙ ሰዎች ሕሊና አልጋውን ይወርሳል እየተባለ ይታሰብ የነበረው ራስ መኩንን ሞተ። አሁን ከምኒልክ በኋላ ማን ነው የሚነግሠው የሚለው ጥያቄ አፍጦ መጣ። እከታትለውም ሦስቱ መንግሥታት (እንግሊዝ፣ ፈረንሳይ፣ ኢጣልያ) በኢትዮጵያ ላይ ስምምነት ሲፈራረሙ ያገራቱ የወደፊት ነፃ ሀልውና አጠያያቂ ሆነ።

3.15 ላማግደ እኔ ምኒልክ

3.16 ራስ መኩንን ወልደ ሚካኤል፣ የሐረር ገዢ በ1897 ወደ ኢትዮጵያ ከመጣው የጀርመን ልሳካን ቡድን ጋር

በዐድዋ ማግስት የውጭ መንግሥታት የኢትዮጵያን ነፃነት በሁለት ዓይነት መንገድ ዐውቀው ነበር፤ አዲስ አበባ ውስጥ ሌጋሊዮናቸውን በመክፈትና አዋሳኝ ቅኝ ግዛት ያላቸው ደግሞ ድንበር በመካለል። የዐድዋ ድል በተረጋገጠ በዓመቱ ኢጣልያ፣ ፈረንሣይና እንግሊዝ በዚያው ቅደም ተከተል በተንጣለሉ ግቢ ውስጥ ሌጋሊዮናቸውን መሠረቱ። እንደ እድል ሆኖ ሦስቱም የዲፕሎማሲ ሙያ በተካኑ ሚኒስትሮች (በዛሬው አጠራር አምባሳደሮች) ተወክለው ነበር፤ ፌዴራል ቼክላጢካ ለጣልያኖች፣ ሌኦጎስ ላጋርድ ለፈረንሳይኛች እና ደን ሀሪንግተን ለእንግሊዞች። በ1896 ደግሞ በማያሻማ መንገድ የንግድ ተልእኮ ይዞ የመጣው የአሜሪካ ልዑካን ቡድን በተለይ ከነፃነት ወዲህ ጥብቅ እየሆነ ለመጣው የሁለቱ ሀገሮች ወዳጅነት መሠረቱን ጣል። ይህ በሆነ በሁለት ዓመት ደግሞ ጀርመኖች ብቅ አሉ። ሦስቱ ሥልጣን ጥቅማችን ሊነካ ነው ብለው አደግ የደነገጡት በዚህ

ወቅት ነው። የ1899ኛን የጥቅም ማስከበር ውል ለመፈራረም የተጣደፉትም በዚህ ምክንያት ነው።

በኢትዮጵያና በአካባቢ ቅኝ ግዛቶች መካከል ያለውን ድንበር በሕግ ለመከላከል አጥብቀው የፈለጉት ከምኒልክ ይልቅ ያካባቢው ቅኝ ገዢዎች ናቸው። ምክንያቱም የድንበር ዐድዋ ኢትዮጵያን ከፍተኛ የመስፋፋት ችሎታ ለመግታት ያለው አመች መንገድ ይኸ ሆኖ ሰላገኙት ነው። በዚህ ዓይነት መጀመሪያ የተከለለው ድንበር በመጋቢት 12፣ 1889 በኢትዮጵያና በፈረንሳይ ሶማሊላንድ መካከል ነው። ከሁለት ወር ተኩል በኋላ ኢትዮጵያንና የእንግሊዝ ሶማሊላንድን የሚያዋስነው መሥመር ተከለለ። ከድንበር ስምምነቱ ጋር ተያይዞ ሁለቱ ወገኖች ንግድን ለማስፋፋትና በማህዲስት ሱዳን ላይ የጦር መሣሪያ ማዕቀብ ለመጫም ተስማምተው ነበር። ከዚያም በሐምሌ 4፣ 1892 ከኢጣልያ ጋር በተደረገ ስምምነት የኤርትራ ተከላከልኛ መንገጠል ሕጋዊነት አገኘ።

ከሁሉም ረጅም የነበረውና ከሱዳን ጋር የሚያዋስነው ድንበር ውል ከረጅም ድርድር በኋላ በግንቦት 8፣ 1894 ተፈረመ። ድርድሩ ያተኩረው በሦስት ቁልፍ ቦታዎች ላይ ነበር፤ መተማ (ወይም በሱዳኖች አጠራር ጋላባት)፣ በወርቅ ማዕድን ሀብቱ የታወቀው የቤኒ ሽንጉል ግዛትና ኢትዮጵያ ከፍተኛውን የግዛት መስፋፋት ያሳየችበት የባሮ ሽለቆ። በውሉ መሠረት እንግሊዝ ለሱዳን ይግባል ያለቻቸውን አንዳንድ ግዛቶች ከማስመለስም አልፋ ጋምቤላን በንግድ ጣቢያነት ለመቆርቆርና በጣና ሐይቅ ውሀ ላይ ያላትን የቅድሚያ መብትም ለማስከበር ችላለች። ጥቂት ዓመታት ካለፉ በኋላ የኬንያ (በዚያን ጊዜ አጠራር የእንግሊዝ ምሥራቅ አፍሪቃ) እና የኢጣልያ ሶማሊላንድ ወሰን በ1900 ሲፈረሙ፣ ኢትዮጵያ ዘመናዊ ቅርጿን ለማግኘት በቃች።

እነዚህ በዐሥር ዓመታት ውስጥ የተጠናቀቁት የድንበር ስምምነቶች የኢትዮጵያን የሃያኛው መቶ ዓመት የፖለቲካ ሕይወት የወሰኑ ናቸው። በውሉቹ አማካይነትም ኢትዮጵያ ከሞላ ጉደል ዘመናዊ መልክን ለመያዝ በቃች። ይሁንና ስምምነቶቹ ባፈጸጸም ላይ አንዳንድ ችግሮች ማስከተላቸው አልቀረም። መጀመሪያ ነገር ጠረጴዛ ዙሪያ ተቀምጦ ካርታ ዘርግቶ ድንበር መካለል አንድ ነገር ነው። በቦታው ተገኝቶ ድንበሩን በምልክት መለየት ደግሞ ሌላ። አብዛኛዎቹ ድንበሮች ካርታ ላይ በመሥመር ተከለሉ እንጂ መሬት ላይ በቅጡ አልተለዩም። በተለይም ኢትዮጵያን ከሱዳንና ኤርትራ ጋር የሚያዋስነው ረጅም ድንበር ባብዛኛው በምልክት ያልተለየ ነበር። ከእንግሊዝ ሶማሊላንድ ጋር ያለውን ድንበር ለመለየት ሙከራ የተደረገውም በ1920ዎቹ አጋማሽ ላይ ሊሆን እሱም በተዘዋዋሪ መንገድ ለወልወል ግጭት መነሻ ሆኗል። ሁለተኛ በፋር አገር ብንካራ አስተዳደር ለመመሥረት ባለመቻሉ፣ ድንበር መከላከል ባብዛኛው ከካርታ ሥራ ልምምድ እምብዛም ያልተሻለ ነበር ማለት ይቻላል። በተለይም በደቡብና በደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ ድንበር ዘሉ መውረርና መዝረፍ የተለመደ ነገር ነበር። ባንድ በኩልም በድንበሩ አካባቢ የሚገኙትን ሕዝቦች የግጦሽ ፍላጎትና ብሔረ ሰባዊ አንድነት ከቁጥር ያለስገባ ድንበር ከበሬታ ያገኛል ብሎ መጠበቅ ዘበት ነው። ይሁን እንጂ ያካባቢው ቅኝ ገዢዎች እንዲህ ዓይነቱን ድንበር መጣስ በቸልታ የሚያዩት አልነበረም። የአካባቢው ሕዝብ በወረራውና በዝርፊያው መገሳቀሉ አላገዘኛቸው ሳይሆን የጦር መሣሪያው መዛመት ከቀጠለ ቅኝ ግዛታዊ አስተዳደራችንን ያናጋብናል በሚል ሥጋት የኢትዮጵያ መንግሥት

የዳር አገር ቤቶችን እንዲቆጣጠር አቤቱታቸውንና ከዚያም አልፎ የጦር መሣሪያ ማዕቀባቸውን ቀጠሉ።

የሥልጣን ትግል /1900-1923/

የወራሴ መንግሥት ጥያቄ

ከምኒልክ በኋላ ኢትዮጵያ ምን ትሆን ይሆን? ማንስ ይገዛት ይሆን? የሚለው ጥያቄ ኢትዮጵያውያንንም ሆነ ፈረንጆችን ያሳለበ ጥያቄ ነበር። ቀደም ብለን እንደጠቀስነው ሦስቱ አገራት ቅኝ ገዢዎች (እንግሊዝ፣ ፈረንሳይና ኢጣልያ) አደጋውን ለመከላከል በ1899 ስምምነት ላይ ደርሰዋል። ከስምምነቱ ዓይነተኛ ዓላማዎች አንዱ በመቅድሙ እንደተገለጸው «በኢትዮጵያ ያለው ሁኔታ (በማይፈልጉት አቅጣጫ) ከተሰወጠ የሚወስዱትን እርምጃ ለማቀናጀት» ነበር። በስምምነቱ ተከታታይ አንቀጾችም በሀገሪቱ ያላቸውን ጥቅም የሚያስከብሩበትን ሕጋዊ መሠረት ደንገገዋል።

ምኒልክም ቢሆን እኔ ከሞትኩ ሰርዶ አይብቀል የሚል አመለካከት አልነበረውም። ሌሎች ግፊቶች ባይታጡም! በ1900 የሚኒስቴር መሥሪያ ቤቶችን ያቋቋመበት አንዱ ምክንያት ለመንግሥት ድርጅታዊ መሠረትና ቀጣይነት ለመስጠት ከነበረው ፍላጎት ይመስላል። እርግጥ ነው የመጀመሪያዎቹ ሚኒስትሮች በመሠረቱ አዲስ አውሮጳዊ ካባ የደረቡ የቤተ መንግሥት ባለሟሎች ነበሩ ማለት ይቻላል። ከሚኒስትሮቹ ያንዳንዶቹን ስምና ማዕረግ ዘርዘረን ብናይ በዳግማዊ ምኒልክ ትምህርት ቤት አመሠራረት ላይ እንዳየነው የንጉሠ ነገሥቱ ፍላጎት አሁንም ባህልና ዘመናዊ ሥልጣኔን ለማስታረቅ እንደነበረ እንረዳለን።

አፈ ንጉሥ ነቢዮ መስቀሉ
ፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ ዲነግዴ
ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ወ/አረጋይ
በጅሮንድ ሙሉኋታ ይገዙ
ነጋድራስ ኃይለ ጊዮርጊስ ወልደ ሚካኤል

አዛዥ መታፈሪያ መልክ ጼዴቅ

የፍርድ ሚኒስትር
የጦር ሚኒስትር
የጽሕፈት ሚኒስትር
የንግዝብ ሚኒስትር
የንግድና የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር
የግቢ ሚኒስትር

ከዚህ ዝርዝር እንደምናየው ከአዲሶቹ ሚኒስትሮች የሚጠበቀው ከሞላ ጉደል የቀድሞ ሥራቸውን እንዲሠሩ እንደነበረ ነው። ቀደም ብለን እንደጠቀስነው የትምህርት ጉዳይ ከአቡነ ጉያ እንዳይወጣ ተደርጓል። በውጭ ግንኙነት ረገድም ዋናው ሥልጣን የንጉሠ ነገሥቱ እንደሆነ በማያሻማ መንገድ ተደንግጓል። የሚኒስትሩ ተግባር ከቆንሰላ ሥራና በውጭ ቋንቋ የተጻፉ ጽሑፎችን ከማስተርጉም ያላለፈ ነበር።

የሚኒስቴር መሥሪያ ቤቶቹ ተግባራት ተብለው ከተዘረዘሩትም እንዳንዶቹ ባገሪቱ ተጨባጭ ሁኔታ ሥራ ላይ ሊውሉ የሚችሉ ዓይነት አልነበሩም። ለምሳሌ የአገር ግዛት ሚኒስቴር የሕዝብ ቆጠራ የማካሄድና ልደት፣ ጋብቻና ሞትን የመመዝገብ ሥልጣን ተሰጥቶት ነበር። የጦር ሚኒስቴር

የጦር ሥልጣና ለመስጠት፣ የእርሻ ሚኒስቴርም በእርሻ ትጋት ላሳዩት ገበሬዎች ሽልማት ሲሰጥ በሰነፉት ላይ ደግሞ መቀጮ ለመጣል ደንብ ወጥቶላቸው ነበር። የንግዝብ ሚኒስቴርን ደንብ ስንመለከት ደግሞ በመንግሥት ግምጃ ቤትና በንጉሠ ነገሥቱ የግል ሀብት መካከል ግልጽ ልዩነት ለማድረግ መከራ ተደርጓል። እንደ እውነቱ ከሆነ ግን ይህ ሁኔታ እንኳን በ1900፣ በ1928 በኢትዮጵያና በኢጣልያ ጦርነት ዋዜማም ሥራ ላይ ውሎ አልተገኘም። አጠዛኛዎቹ እንዲህ ያሉት የተራቀቁ ተግባራት እውን ይፈጸማሉ ተብሎ ሳይሆን ለፈረንጅ ጆር እንዲጥም ተብለው የተደነገጉ ይመስላል። ዋናው ዓላማ ኢትዮጵያ እንደ አውሮጳ መተዳደር ጀምራለች ተብሎ እንዲታሰብ መሆኑን ለእርሻ ሚኒስቴር በወጣው ደንብ ውስጥ «እንደ ኤሮፓ አገር ሥርዐት» ብሎ አንቀጹን ሲደመድም ማየት እንችላለን።

ይህ ሁሉ ሆኖ ግን የሚኒስቴራዊ አስተዳደር መመሥረት በመጠኑም ቢሆን ዘላቂ እርባና እንዳለው መዘንጋት የለበትም። በርግጥም የመንግሥት አስተዳደር ከነገሥታት መምጣትና መሄድ ባሻገር ራሱን የቻለ ቀጣይነት እንዲኖረው እንስተኛም ቢሆን አስተዋፅኦ አድርጓል። የዘመናዊ ቢሮክራሲ ልደትና እድገት መሠረቱ ይኸው የሚኒስቴሮች መሥሪያ ቤት መቋቋም ነው። ባንድ በኩል እንደ ምኒልክ ያለ ጠንካራ ንጉሠ ነገሥት ከመድረኩ ሊታጣ! የሚኒስትሮችም ሥልጣን ባንፃሩ እያደገ መሄዱ አልቀረም። ይህ ሁኔታ በተለይም አጠዛኛውን ጊዜውን ከመናገሻ ከተማው ውጪ ያሳልፍ በነበረው በኢያሱ ዘመን መንግሥት ገሃድ ወጣ። እንደ ነጋድራስ ኃይለ ጊዮርጊስ ወልደ ሚካኤል ያለ ሰው መግነንና በገቢር የጠቅላይ ሚኒስትርነት ሥራ መሥራት በቀጥታ ከዚህ ሁኔታ የመነጨ ነው። የሚኒስትሮች ሕንጻህ ማየልና መበልፀግም ነው በ1910 በጃንሜዳ የተከሠተውን ሕዝባዊ እድሜ ያስነሳባቸውና ጎሳም ከሥራቸው ለመባረር ያበቃቸው።

በመሠረቱ የሚኒስትሮች መሾም በልደት ሳይሆን በአገልግሎት ለመኳንንትነት የበቃ የአዲስ መደብ መዝገብን ነው ያበሰረው። ኃይለ ጊዮርጊስ በከፊተው ፈለግ ጎሳ ሌሎችም ጠንካራ ሚኒስትሮች ሊበቅሉ በቁ። እንዲህ ከመኳንንት ዘር ተወልደው ሳይሆን በመታየትና በአገልግሎታቸው ለመኳንንትነት ከበቁ መሐል የሚከተሉትን መጥቀስ ይቻላል! በኢጣልያ ወረራ ወቅት የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር የነበረው ጎሩይ ወልደ ሥላሴ፣ ከነፃነት በኋላ ደግሞ በጸሐፊ ትእዛዝነት በጠቅላይ ሚኒስትርነትና በሚኒስትርነት ያገለገሉት ወልደ ጊዮርጊስ ወልደ ዮሐንስና ወንድማማቾቹ መኩንን፣ አክሊሉና አካለወርቅ ሀብተወልድ።

ምኒልክ ሥልጣን ለማረካከብ የወሰደው እርምጃ ሚኒስትሮችን በመሾም ብቻ አልቆመም። በግንቦት 10፣ 1901 የልጁ የሸዋረጋና የወሎው ራስ ሚካኤል ጋብቻ ፍሬ የሆነው ኢያሱ አልጋ ወራሹ እንዲሆን መምረጡን በሚከተሉት ቃላት ዐወጀ!

... እኔ ቴዎድሮስ የሞቱ ጊዜ ከላቸው ጋራ የነበረው ሰው ሁሉ ያንዱን አገር አንዱ እደርባለሁ አንዱን ገድዬ እኔ ጌታ እሆናለሁ እያለ ሁሉም ላይረባ ተላልቆ ቀረ።

ከዚህም በኋላ ያዲ ዮሐንስ ሰው የተነውን የምታውቁት ነው! ባንር በሽታ ሳይገባበት ሌላ የባዕድ

ጦር ሳይነሣበት በምቀኝነት እርስ በርስ እንደተላለቀ አይታችኋል።

አሁንም ልጆቼ ወዳጆቼ አንዱ ባንዱ ምቀኝነት ይቅር፤ ያንዱን አገር እንዲ እኔ አደርባለሁ እንዳትሉ። እኔ እስካሁን በፍቅር እንዳናርጋችሁ እፃንተም ተስማምታችኋል። በፍቅር እንድትኖሩ አለምናችኋለሁ።

እናንተ አንድ ልብ ከሆናችሁ በምቀኝነት እርስ በርሳችሁ ተዋግታችሁ ካላለቃችሁ በቀር አገራችንን ኢትዮጵያን ለሌላ ለባዕድ አትሰጧትም ከፋም ነገር አገራችንን አያገኛትም።

ይህንን ምክር ለናንተ መስጠቴ እኔማ በእግዚአብሔር ቸርነት ይህንን ያህል ዘመን ገዝቼ የለም። ነገር ግን ሰው ነኝና እንግዲህ እስንት ያህል ዘመን እቆያለሁ ስል ነው።

አሁንም እኔ እንደተመኘሁት እግዚአብሔር የተጨመረበትና ፈቃዱ ሁኖ ልጄን (ዶላዊ ልጄን ሊያሱን ለማለት ነው) ቢአቆምላችሁ ከልጄ ጋር ሁናችኋል። አገራችሁን ጠብቁ አደራ ብያችኋለሁ። (አፈወርቅ፤ 113-115)

አልጋ ወራሹ ገና ለእካለ መጠን ያልደረሰ ሙርቃ በመሆኑም የሸዋ መሳፍንት ተወላጅ የሆነውን ራስ ተሰማ ናደውን የራስ ቢትወደድነት ማዕረግ ሰጥቶ ለኢያሱ ሞግዚት አርጎ ሾመው። የትግራይ የሸዋን ንጉሣዊ ቤተሰቦች ለማስተሳሰር ደረዳል በሚል ስሜትም ኢያሱ የራስ መንገሻ የሐንበን የሰባት ዓመት ሕፃን ልጅ ሮማነወርቅን እንዲያገባ ተደርጎ ነበር። ጋብቻው ግን ለስሙ ነው እንጂ ለብዙ ቁም ነገር የበቃ አልነበረም። ሮማነወርቅ ለጣይቱም ዝምድና ስለነበራት ጋብቻው የንግሥቲቱም ፍላጎት ለማርካት ተብሎ ሳይሆን አይቀርም።

ምኒልክ በታመመባቸው የመጀመሪያዎቹ ዓመታት የእቴጌ ጣይቱ ሥልጣን እያደገ መጥቶ ብዙዎቹን የሸዋ መኳንንት ሥጋት ላይ ጣላቸው። ወትሮውንም ቢሆን ጣይቱ ጠንካራ ገጸ ባሕርይ ያላትና በባሏ በምኒልክ ዘመን መንግሥት ለተከናወነት ዐበይት ተግባራት ግንዛቤ ቀደም አስተዋዕክ ማድረግ የቻለች ንግሥት ናት። የአዲስ አበባ ዋና መሥራች ጣይቱ ናት። የጣልያኖችን መሰሪነት ከማለፍ ተገንዝባ ጌላም የውጫሌን ውል በይፋ በማፍረስ ግንኙነቱን ለማቋረጥ ያመነታ የነበረውን ምኒልክን ያተጋችው እሷው ነች። በወደቀ ጦርነት ጊዜ የሠራዊቱን መንፈስ በማበረታታትም ሆነ የጦር መላ በመምታት የተጫወተችው ሚና ከትውልድ ትውልድ ሲተላለፍ የመጣ ወግ ሆኗል። እንዲህ ያለች ጠንካራ ሴት ንጉሠ ነገሥቱ በሕመም ከሥልጣን ሲገለል ከወትሮውም የበለጠ የጎላ ሚና እንደምትጫወት የሚጠበቅ ነው። በርግጥም ያልጋ ቀራኛ የሆነውን ባለቤቷን ወክላ በመሰለትና በሚሰማማት መንገድ ሹም ሽር ማድረግ ጀመረች። የሹም ሽር ሌላባ ከሆኑትም መካከል የወለጋው ገዢ ደጃች ደምስ፤ የዐድዋው ደጃች ገብረ ሥላሴ ባርያ ጋብር፤ ዋግ ሹም አባተ ቧ ያለውና ነጋድራስ ጋይለ ጊዮርጊስ ወልደ ሚካኤል ይገኙበታል። ጋይለ ጊዮርጊስ

ከመሻርም አልፎ የመንግሥት ገንዘብ አባከኗል ተብሎ በእግር ብረት እስከመታሰርም ደርሶ ነበር።

3.17 ልጅ ኢያሱ ከአባቱ ከራስ ሚካኤል ጋር

ይህ የጣይቱ እየገነነች መምጣት የሸዋን መኳንንት ክፉኛ አስደነገጠ። ትውልዱ ከጉንደር በመሆኑ የምትወስዳቸው እርምጃዎች በሙሉ ማዕከላዊነትን ያጣውን የሰሜኑን የኢትዮጵያ ክፍል በሸዋ ኪሳራ እንደገና ለመጠገን የሚደረግ ሆኖ ተተረጉመ። በተለይም ለእንዲህ ዓይነቱ ትርጓሜ ክብደት የሰጠው ጣይቱ የተካኝበት ቁልፍ የሆኑ የፖለቲካ ቤተ ሰቦችን በጋብቻ የማስተሳሰር ፖሊሲ ነበር። የፖለቲካ ጋብቻ ለኢትዮጵያ ታሪክ እንግዳ ነገር ባይሆንም እንደ ጣይቱ ከፍተኛ ደረጃ ያደረሰው ሰው የለም ተብሎ ይታመናል። እንዲህ ካመቻቸቸው ጋብቻ ምናልባት ዋነኛው የወንድሚ የራስ ወሉ ብጡል ልጅ የሆነው የራስ ጉግሣ ወሊና የዘውዲቱ ምኒልክ ጋብቻ ነው። በዚህም የተነሣ የጉግሣም ሆነ የራሷ የፖለቲካ እድል እንዲሠግር፤ ጣይቱ ለምኒልክ አልጋ ወራሽነት ያጨችው ኢያሱን ሳይሆን ዘውዲቱን ነበር።

በእቴጌይቱ ላይ የነበረው ማጉረምረም እየበረታ መጥቶ በየካቲት 1902 ይፋ ወጣ። ንግሥቲቱን ከሥልጣን ለማግለል የተቀነባበረ አድማ ተነሣ። ከበስተጌላ ሆነው አድማውን የሚያቀንባብሩት የጦር ሚኒስትሩ ፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስና የሞግዚትነት ሥልጣኑ አደጋ ላይ የወደቀው ራስ ተሰማ ናደው ነበር። ተቃውሞውን በይፋ ይመሩ የነበሩት በጣይቱ የተገሸሙት እነ ደጃች

ደምስ! ደጃች ገብረ ሥላሴና ቀኛዝማች ወሰኔ ትርፌ ነበሩ። ለተቃውሞው ሰፋ ያለ ሕዝባዊ መልክ የሰጠው ደግሞ መሀል ሰፋሪ እየተባለ ይጠራ የነበረው

3.18 እቴጌ ጣይቱ ብጡል

የንጉሠ ነገሥቱ ጦር ተሳትፎ ነው። ይህ ጦር በከፊል የመደበኛ ጦርነት ባሕርይ ከመያዙም በላይ በቤተ መንግሥት አካባቢ የተመደበ በመሆኑም በፖለቲካ ውስጥ የመግባት ዝንባሌ ነበረው። በ20ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ በተከሠቱት የፖለቲካ ውዝግቦች ውስጥ ካንዴም ሁለቱ በመሳተፍ ወሳኝ ሚና ለመጫወት ችለዋል።

በዘመኑ የፖለቲካ ውዝግቦች ይታይ የነበረው ሌላ ተደጋጋሚ ሁኔታ ደግሞ የእቡኑ የዳኝነትና የገላጋይነት ሚና ነው። የእቴጌቱ ባላጋራዎች እቴጌታን ከሥልጣን ለማግለል በሚያደርጉት ጥረት የእቡኑ ማታወቅን ዙሪኩ ለማግኘት ሲሉ ተክለ ሃይማኖት አደባባይ ተሰብስበው ያሳለፉትን ውሳኔ (ማለትም ጣይቱ ከሥልጣን ተገልጻል ባለን በማስታመም ብቻ እንድትወሰን የሚለውን) በእቡኑ በኩል ለማስተላለፍ ሞከሩ። ሆኖም ጣይቱ የእቡኑን ሽምግልና በበጎ ዐይን አልተመለከተችውም። በዘክሩ ለአዲስ አበባ አድባራትና ለውጭ አገር ሌጋሊዮች የሰሞታ ደብዳቤ ጽፋ እርዳታቸውን ተማጠነች። ለአድባራቱ በጻፈችው ደብዳቤ እሷ ውድ ባለቤቷን ለማስታመም ቀና ደፋ ሰትል ቤተ ክርስቲያን የምትሰምበት ጊዜ እንኳን አጥታ አያለ! አድመኞች እንዴት

እንደተነሡባት ስተዛዘና ገለጸች። ለሌጋሊዮች የጻፈችው ደብዳቤም ረቂቅ ዲፕሎማሲን የተንተራሰ ነበር። ለምሳሌ ለእንግሊዙ ሚኒስትር የጻፈችው ይህን ይመስል ነበር!

3.19 ደጃች ገብረ ሥላሴ ባርያ ጋብር! የዐድዋ ገዥ

እኔም በመሬቱም በምኑም ብንጣል ለሀገሪ ስል ነው እንጂ እናንተን ለማስቀየም አይደለም። ይህንንም አገሪን መውደድን እናንተም አትጠሉትም። ነገር ግን አሁን ንጉሡ ሲታመሙ ጊዜ ሕዝቡ አመንግሥት ሥራ አይግቡብን ብሎ ለእቡኑ ማታወቅን ሳከብኝ። እኔም እሺ አልገባም ሸኝታችሁ አገሪን በደዱኝ ብዬ ወደ ሕዝቡ ልኩአለሁ። ይህም ደንብ በናንተም በአውሮፖ አገር ያለ ነው። መንግሥቱን ሲለት ወደ እርስቱ መሄድ። አንበድም ያለኝ እንደሆነ ግን ለመንግሥት ለስታውቅልኝ። እንደ አውሮፖ ሥርዓት እናድራለን ብለዋል። ይህ ከአውሮፖ ሥርዓት የወጣ ነው። (መርስዔ ጋዘን! ምኒልክ! 56)

3.20 አቡነ ማቴዎስ፣ ለ38 ዓመታት የኢትዮጵያ ሊቀ ጳጳሳት

ምንም እንኳን ጣይቱ ለሌጋሊዮች የላከው አቡቱታ እንዲህ በዲፕሎማሲያዊ ቋንቋ የተቀመመ ቢሆንም ዞሮ ዞሮ ብዙም አልበጸትም። ሌጋሊዮች በውስጥ ጉዳይ ጣልቃ አንገጣም ብለው ሲመልሱ ባላጋራዎቹ ደግሞ «ይኸው ባዕድ መንግሥታት ባገራችን ጉዳይ ገብተው እንዲጻጉ ጋበዘች» ብለው ሌላ ወንጀል አገኙባት። በመጨረሻ ጣይቱ ተሸንፋ ቤተ መንግሥቱን ለቃ ወደምትወደው ወደ እንጦጦ ማርያም ቤተ ክርስቲያን እንድትሄድና በዚያ በግዞት መልክ ማለት ይቻላል እስከ ሞተችበት 1910 ድረስ እንድትቆይ ተገደደች።

ከዚያ በኋላ የቀረው የሠራችውን ማፍረስ፣ የሻረችውን መመለስ ነው። በዚህ ረገድ ከዋና ተጠቃሚዎቹ አንዱ በጣይቱ ዘመን ተግዞ የነበረው አሁን ግን ራስ ተብሎ አርሲና ከምባታ ላይ የተሾመው ዋግሽም አባተ ቧያለው ነው። ለጣይቱ ተቆርቋረው ያንገራገሩትም ብዙ ሊገፋበት አልቻሉም። የዘመዱ የደጃች አያሌው ብሩ አመፅ በቀላሉ ተቀጨ። የወንድሟ ልጅና ዙፋኑን ተልማለት የነበረው ጉግሣ ወሌ እግር ጥሉት አጉል ጊዜ አዲስ አበባ ተገኘ። ባላጋራዎቹም ይህን አጋጣሚ ተጠቅመው በሌላ ነገር ወንጀለውን አሠሩት። በቦታውም የክፋ ገዥ የነበረው ራስ ወልደ ጊዮርጊስ እቦዬ የበጓምድር ገዥ ሆኖ ተሾመ። ብርቱ ተቃውሞ የተጠበቀው የየጁ ገዥ ከነበረውና በሠራዊቱ ብርታት ከታወቀው ከጣይቱ ወንድም ከራስ ወሌ ብጡል ነበር። በርግጥም በራስ ወሌና የኢያሱ አባት ስለሆነም የጣይቱ ተሃራራ በነበረው በወሎው ራስ ሚካኤል መካከል ለተወሰነ ጊዜ እደገኛ ፍጥጫ ነበር። ውትሮም በድንበር ይጋጩ የነበሩት ሁለቱ

አንጋፋ የምኒልክ አዝማች አሁን ደግሞ የሥልጣን ትግል ታክሎበት ከከባድ የደም መፋሰስ አፋፍ ደርሰው ነበር። እንደራሴው ራስ ተሰማም ለሚካኤል አጋር የሚሆን ዐሥር ሺ ጦር በደጃች ልዑልሰገድ አጥናፍሰገድ አዝማችነት ልኮ ነበር። ሆኖም ጣይቱ በነራስ ተሰማ ጉትጎታ ይመስላል ለሁለቱ ባላንጣዎች በጸፈችው ልብ የሚነካ ደብዳቤ አማካይነት ጠቡን ለማብረድ ችለዋል። ይህም የእቱጌይቱ የመጨረሻ በጎ የፖለቲካ ተግባር ሆነ። ለወንድሟ ግን ብዙም አልበጀውም። በ1903 መጀመሪያ ላይ አዲስ አበባ መጥቶ እጁን ቢሰጥም የተረፈው ከምህረትና እርቅ ይልቅ እሥራት ነበር። እስከ ሰገሌ ጦርነት (1909) ድረስም አንዝብር በእስር ቆየ።

ዘመነ ኢያሱ

ጣይቱ ከሥልጣን ስትገለል፣ ለወጣቱ አልጋ ወራሽ ለኢያሱ በሱና በዙፋኑ መካከል አንድ ትልቅ መሰናክል ተወገደ ማለት ነው። ባመቱ ሚያዝያ 1903 እንደራሴው ቤተወደድ ራስ ተሰማ ሲሞት ደግሞ ወጣቱን ልዑል ሃይ የሚለው ጠፋ። ሙሉ ሥልጣን ከመጨበጥ ያገደው እየመነመነ የሄደው ግን አልሞት ብሎ ያስቸገረው የምኒልክ ገላ ብቻ ሆነ። ምኒልክ የመጨረሻ ትንፋሹን እስኪተነፍስ ገና ሁለት ዓመት መቆየት ነበረበት። ይሁን እንጂ ኢያሱ ንጉሠ ነገሥት ባይባልም የሥልጣን ዘመኑ ከ1903 እስከ 1909 ነው።

ገና በጅምሩ ግን ካልተጠበቀ አቅጣጫ የኢያሱን ሥልጣን የሚቀናቀን ኃይል መጣ። ከጣይቱ ውድቀት በኋላ በድል አድራጊነት ስሜት ወደ ተከለከለባት ወደ አዲስ አበባ የመጣው ራስ አባተ ዙፋኑን ለመጨበጥ ያስባል የሚል ወራ ተናገረ። ይህንንም ለማድረግ ባንድ ወገን ራስ ተሰማን የሚተካ እሱ የሚመራው የሞግዚቶች ጉባኤ የማቋቋም ሐሳብ አለው ሲባል፣ በሌላ በኩል ደግሞ ዘውዲቱን አግብቶ እሷ ስትነግሥ በሷ ስም ለመግዛት ይሻል የሚልም ሐሜት ነበር። ነገሩ የፈነዳው ቤተ መንግሥት ያለውን መሣሪያ ለመያዝ ወደዚያው ለመግባት ሲሞክር ነው። በፊታውራሪ ገብረ ማርያም የሚመሩት የግቢ ዘበኞች አናስገባም ብለው ከፍተኛ ውጥረት ከተፈጠረ በኋላ፣ አቡነና አጩጌው በመሀል ሲገቡ ነው ደም ሳይፈስ ነገሩ የበረደውና አባተም ወደ ግዛቱ ወደ ከምባታ ሊመለስ የተስማማው። ለኢያሱ አባት ለራስ ሚካኤል ግን ይህ በቂ አልነበረም። የልጁን ሕጋዊ ሥልጣን ተቀናቃኝ እየበዛበት ቢያስቸግረው ይህን ችግር ላንዴም ለሁሉም ልፍታው ብሎ ይመስላል ስምንት ሺ ሠራዊት እየመራ አዲስ አበባ መጣ። ከዚያም አባተን ከከምባታ አስጠርቶ እስከ ሰገሌ ጦርነት በመቅደላ ታስሮ እንዲቆይ አደረገው።

በዚህ ሁሉ መሀል ፊት ለፊት ከመጋፈጥ ማድፈጥን የመረጠው የፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ አቋም እየተጠናከረ መጣ። አባተ ያጣውን ከምባታን ከመደረቡም በላይ የሸዋ መኳንንት መሪ ሆኖ ብቅ አለ። የኢያሱ አመራር መኳንንቱን ሥጋት ላይ በጣለበት ወቅትም መጀመሪያ የኢያሱን ከሥልጣን መውረድ በማስተባበር፣ ኋላም አባቱ ራስ ሚካኤል ልጁን ወደ ሥልጣን ለመመለስ ያደረገውን ሙከራ ሰገሌ ላይ በማክሸፍ ቀልፍ ሚና ሲጫወት እናገኘ ዋለን።

የኢያሱ ዘመን መንግሥት በአንቆትልሽ የተመላ ዘመን ነው። አፍ ሞልቶ በክፉም በበጎ ማውላቱ ያዳግታል። እድሉ ሆኖ የኢያሱ ዘመን አጭር ከመሆኑም በላይ ከሱ በኋላ ሥልጣን የጨበጠው ተፈሪ በተቃራኒው ለረጅም ዘመን ኢትዮጵያን ከመንግሥቱም በላይ ባላንጣው ኢያሱ በደግ እንዲነሣ የማይሻ ነበር። ስለሆነም በኢያሱ የታሪክ መጻሕፍት ተደጋግሞ የሚወላው የኢያሱ መከላከልና አገር የማስለም መከራ፣ ሷልትና ጨዋታ መውደዱና፣ የማይበርድ የፍትወት ስሜቱ ነው። ባንፋሩ በዘመኑ ያከናወናቸው በጎ ተግባራት መጠቀሳቸው ቀርቶ መታወቃቸውም ያጠራጥራል። ከመጻሕፍቱ ይልቅ ፊደል ያልቆጠረው ሕዝብ ለኢያሱ አዎንታዊ አመለካከት አለው። መልክ ቀናነቱ፣ የንግግር ችሎታው፣ እስፖርተኝነቱ፣ ይህ ሁሉ የሕዝብን ሕሊና የሚማርክ ነበር። በመንግሥት ሥራ ላይ በዋል ፈሰሰ ቢመስልም ከእድሜ ለጋነት የመጣ ነው ብሎ ሕዝቡ ሊፈርድለት ዝግጁ ነበር።

ኢያሱ በአጭር የሥልጣን ዘመኑ ማኅበራዊና ኢኮኖሚያዊ አሰኝታን በማጠናከራቸው ተራማጅ ሊባሉ የሚችሉ አንዳንድ እርምጃዎችን ወስዷል። ላይ ከተጠቀሰው የግል ንብረትን የማስከበርና ዐሥራትን በወቅቱ የመስብሰብ ደንብ በተጨማሪ፣ ከላሽና ተከላሽ አብረው እንዲማቅቁ ያደርግ የነበረውን የቆራኛ ሥርዓት ለመሻር እርምጃ ወስዷል። እንዲሁም ከፍትሕ ይልቅ ለቲም መውጫና ደካማ ማጥቂያነት የሚያገለግለውን የሌባ ሻይ ሥርዓት መልክ ለማስያዝ ሞክሯል። የመንግሥት ሒሳብ አዲት በማስደረግ አላግባብ የመንግሥት ገንዘብ ባባክነት ላይ እርምጃ በመውሰድም ኢያሱ የመጀመሪያው የኢትዮጵያ መሪ ሳይሆን አይቀርም። የሚያሳዝነው ግን እንዳንዴ በዚሁ ሳቢያ የጠላውን ሰው በሐሰት እያስወነደለ ማሰሩ ነው። በመሠረቱ የኢያሱ ገጸ ባሕርይም ሆነ ፖሊሲዎች መለየት ውስጠ ተቃርኖና ቀጣይነት ማጣት ነበር። ባንድ ወገን የተጠቃ እንጂ አድራጭ ሆኖ የጂሌ አሮሞን ሕዝብ በዘረፉት በአፋሮች ላይ ሲዘምት እናየዋለን። በዚያው ዓመት ደግሞ ለዘለዓለም በስሙ ላይ ጥቁር ነጥብ የጣለውን የጊራዊ ዘመቻ ሲመራና አልፍ እስላፍ ዜጎችን ለባርነትና ሞት ሲዳርግ እናገኘዋለን። «ጥርገኩሉ» የተባለውን የከተማ ዘበኛ ያቋቋመው አርቆ አሳቢ መሪ ሰዓት እላፊ እየጣሰ ከነሱው ጋር ሲታኩስ ይገኛል።

ይህ ሁሉ እንደ ሞዛ በታለፈ ነበር። ለኢያሱ መጥፊያው የሆነው በጊራዊ ላይ መዝመቱ ወይ ከጥርገኩሉ ጋር መታኩሱ ሳይሆን ከዐድዋ በኋላ የተደላደለውን ፖለቲካዊና ዲፕሎማሲያዊ ስምምነት ማናጋቱ ነው። በምኒልክ ዘመን ግርማና ሞገስ ያገኙት መኳንንትማ ቆሌያቸው ነው የተገፈፈው። ንጉሣቸውን አድበው አገር መዘሩን እንደ ትልቅ ወግ የሚቆጥሩትን እነዚህን መኳንንት አርፈው እንዲቀመጡ በሚከተሉት ቅስም ሰባሪ ቃላት አገዳቸው፤

እኔ ጎልማሶችን እስከትዬ አገር ለመጉብኘትና ያልቀናውን አገር ለማቅናት በተነሣሁ ጊዜ ያለፈቃዴ መከተል የለባችሁም። ወፍራችኋል፤ ሽምግላችኋል። በዘመናችሁ አባቴን ተከትላችሁ አገር አቅንታችኋል። አሁን ግን ሽሽታችሁ እታመልጡም፤ አባራችሁ አትጨብጡምና ተመልሳችሁ በየሥራችሁ ጠንክሩ። (መርስዔ ጋዘን፣ «ምኒልክ»፣ 103)

3.21 ከላሽና ተከላሽ አብር የሚታገቡት የቆራኛ ሥርዓት

በቀና ትርጓሜ ኢያሱ የሚለው እናንተ በተራችሁ ሠርታችኋል፤ አሁን ደግሞ ዘመናዊት ኢትዮጵያን የመገዛቱ ተራ የኛ የወጣቶቹ ነው ማለቱ ነው ሊባል ይችል ይሆናል። መኳንንቱ ግን በዚህ መልክ አላዩለትም። ያውም ይኸ ለስላሰ ባለ እንደበት በይፋ ተናገረ የሚባለው ነው። በሌላ ወቅት ግን «የለባቱ መከቶች» ኢያሉ ያፈዝጣቸው እንደነበር ይነገራል።

ኢያሱ ትዕግሥት ያጣው በመኳንንቱ ላይ ብቻ ሳይሆን በራሱ በምኒልክም ይመስላል። የንጉሠ ነገሥቱ በሞትና ሕይወት መካከል ተንጠልጥሎ መቆየት የኢያሱን የፖለቲካ እድልም እንዲሁ በእንጥልጥል እንዲቀር አደረገው። በ1905 አጋማሽ ላይ በኢያሱና በግቢ ዘበኞች መካከል የተፈጠረው ግጭት መንሥሐም ይኸው የኢያሱ ትዕግሥት ማጣት ይመስላል። ከምኒልክ ሌላ ጌታ የማያውቁት ዘበኞች ቀደም ሲል ራስ አባተን ግቢ እናስገባም እንዳሉ ሁሉ፤ አሁንም ኢያሱ ምኒልክን ወደ እንዝብር ለማስወሰድ ሐሳብ አለው ማለትን ሰምተው እኛ ሳንሞት ንጉሣችን ከግቢ አይወጡም ብለው በኢያሱ ላይ በሩን ዘጉበት። ኢያሱም ግቢውን ከዐ ዘበኞቹ ከውጭ ምንም ስንት እንዳያገኙ አደረገ። እምስት ሰዓት የቆየ ተኩስም ተከፍቶ አሥራ ሰባት ያህል ሰዎች ሞቱ። በመጨረሻ እቡኑ ማቲዎስ በነገሩ ገብቶ ዘበኞቹ እጃቸውን እንዲሰጡ ተደረገ። መሪያቸው ፊታውራሪ ገብረ ማርያም በጌምድር፤ ሌሎች ሹማምንት ደግሞ

3.22 ሌባ ሻይ፣ ተጠርጣሪውን ለማደን በዝግጅት ላይ

ጎጃምና አንዝብር ታሰሩ። ኢያሱም ለድሉ ማሳረጊያ ባሻ (ጌላ ደጃዝማች) ተሰማ ገዝሙን አዲስ የግቢ ዘበኞች አለቃ አርጎ ሾመ።

ኢያሱ የፈተነው መኳንንቱን ብቻ ላይሆን ለዘመናት የቆየውን የኦርቶዶክስ ክርስትና እምነትን የበላይነት ጭምር ነበር። ጠላቶቹ ኢያሱን በሕዝብ ዘንድ ለማስጠላት አመቺ መሣሪያ ሆኖ ያገኙትም ይህንን ነው። ኢያሱ ከክርስቲያን ቤተ ሰቦች ጋር በጋብቻ እንዳልተሳሰረ ሁሉ፣ ተጋኖ የሚወራው መስለም ሴቶችን ማግባቱ ሆነ። እንደ ቀጩኔ መድኃኒዓለም ያሉትን አብያተ ክርስቲያን እንዳልተከለና እንደ ደብረ ሊባኖስ ገዳም ላሉት እንዳልቸረ ሁሉ፣ ጉድ ተብሎ የሚነገረው መስጊዶች ማሠራቱ ነበር። በ1909 በኢያሱ ላይ የቀረበው ዋና ክስ መናፍቅነት ሆነ። ክሱ አልመሰል ላላቸው ተጠራጣሪዎች ማስተማመኛ ውም «ድርውንስ ከሙሐመድ ዓሊ ልጅ (ራስ ሚካኤል ከመጠመቁ በፊት የሚታወቅበት ስም) ምን ይጠበቃል» የሚል ነበር።

ክሱ ግን ሐቀኛ መሠረት አልነበረውም። የአገር ውስጥም ሆነ የውጭ መረጃዎች እንደሚያረጋግጡልን የኢያሱ ጥረት ክርስትናን በአስልምና ለመተካት ሳይሆን ያለፈውን አድልዎ የተመላበት ሥርዓት ሽሮ መስለሞች በገዛ አገራቸው እንደባይተዋር መቆጠራቸውን ለማቆም ነበር። የኢያሱ ችግር ፖሊሲውን በግልጽ አሰማብራራቱና በአፈጻጸሙም ላይ ከዘዴ ይልቅ ማንክላብኝነት መምረጡ ላይ ነው። በሃይማኖት ፖሊሲው ኢያሱን የሚተካከል ዘመናዊ የኢትዮጵያ መሪ ለማሰብ ያዳግታል። አርቆ አሳቢው ቴዎድሮስ እንኳ የመስለሞች ነገር (በተለይ የወሎ መስለሞች ነገር) ሲመጣ አስተሳሰቡ ጭፍን ነበር። ዮሐንስም ቢሆን በፖለቲካው ሆኖ ለፊና ፌዴራላዊ እንዳልነበረ ሁሉ በኦርቶዶክስ ክርስትና ጥያቄም ሆነ በመስለሞች ጉዳይ ሲበዛ ግትር መሆኑን

አይተናል። ምኒልክም ግዛት ማስፋቱን እንጂ ለግዛቱ ፍትሐዊ አስተዳደር በመመሥረቱ ላይ ይህን ያህል አልተጋም።

ከዚህ ሁሉ አኳያ ሲታይ የኢያሱ የሃይማኖት ፖሊሲ የብዙ ብሔረ ሰቦችና የሁለቱ ታላላቅ እምነቶች አገር የሆነችውን ኢትዮጵያ ፍትሕ በተሞላበት አንድነት ላይ ለመመሥረት የተደረገ የመጀመሪያ መካራ ተብሎ ሊገመገም ይችላል። በኢያሱና በባላጋራዎቹ መካከል የነበረው የአስተሳሰብ ልዩነት ምን ያህል የጎላ እንደሆነ የምናየው መስከረም 16 1909 በኢያሱ ላይ የቀረቡትን ክሶች ስናይ ነው። ከነዚህ ክሶች አንዱ ባንድ ወገን የኢያሱን አዲስ ፖሊሲ ሲጠቁም በሌላ ወገን ደግሞ ባላጋራዎቹ የዳር አገር ዜጋዎችን ከመርገጥና ከማስገበር በቀር ሌላ ስልት እንደማያውቁ የሚያሳይ ነው። «እሳቸው ግን» ይላል ክሱ፣ «እስላም ያረደውን አየበሉ አገር ለማስፋትና ሰው ለማባበል ነው አያሉ የሚያታልሉት ይህ ሰማሌና እስላም ከዚህ በፊት ለጃንዞይ የገበረ የቀቀለ ዜጋቸው ነው።» (ማኅተመ ሥላሴ፤ 514)

ስለዚህ የመናፍቅነቱ ክስ የመነጨው ለሃይማኖት ከመጨነት ሳይሆን ለተፈጠረው የፖለቲካ ሥጋት ርእዮተ ዓለማዊ ሽፋን ሆኖ ለማገልገል ካለው አመቸነት ነው ማለት ይቻላል። ለሸዋ መኳንንት የኢያሱ አደገኛነት የፖለቲካ የበላይነታቸውን ከመፈታተኑ ላይ ነበር። በምኒልክ ጊዜ እንዳልተከበሩ እንዳልተፈሩ ሁሉ በዘመነ ኢያሱ ያጋጠማቸው ውርደትና ንቀት ነበር። ብዙ የሸዋ መኳንንት «ሚስትህ መጥታ ትየኝ፤» የሚል ትርጉሙ የማያሻማ የኢያሱ ትእዛዝ እየደረሰባቸው ሚስቶቻቸውን ኢያሱ ግቢ ድረስ ሸኝተው ይመለሱ ነበር ይባላል። በመጨረሻ ኢያሱ የሚወደውን አጋዴንን ሲጎበኝ አዲስ አበባ እሱን ከሥልጣን ለማውረድ እየተደለተ ስለሆነ ቶሎ እንዲመለስ ቢነገረውም «የሸዋን መኳንንት አንጋልዬ በአፋ ላይ ብሽናበት እንኳ የሚናገረኝ የለም» ብሎ በንቀት መመለሱ ይነገራል። (መርስዔ ጋዘን፤ «ኢያሱ»፤ 43)

ይህ የሸዋን መኳንንት የማዳከሙ የኢያሱ ፖሊሲ ከፍተኛ ደረጃ የደረሰው በግንቦት 1906 አባቱን ራስ ሚካኤልን የወሎና የትግሬ ንጉሥ አሰኝቶ ሲያነግሥ ነው። እራሱ «ልጅ» ወይ «እቤቱ» እንጂ ንጉሥም ሆነ ንጉሠ ነገሥት ያልተባለው ኢያሱ ለአባቱ ክፍተኛውን ማዕረግ ሲሰጥ፤ የፖለቲካ ሕይወቱን የማሻሻ ወሎ አባ ወራ ሆኖ የጀመረው ሚካኤል ምን ያህል ረጅም መንገድ እንደተጓዘ የሚያመለክት እርምጃ ነበር። ሰሜን ኢትዮጵያን በቀጥታ፣ የተቀረውን ደግሞ በልጁ አማካይነት በተዘዋዋሪ ለመቆጣጠር የበቃው ሚካኤል ባጭሩ ያገራቱ ገናና መስፍን ሆነ። በደሴ የተከናወነው ሥርዓተ ንግሥም የሚካኤልን ገናናነትና የወሎንም ማዕከላዊነት አጉልቶ ለማሳየት የታቀደ ይመስላል። የአፄ ዮሐንስ ጳጳስ በነበረው በአቡነ ጴጥሮስ የተመራው የንግሥ በዓል ደማቅ ከመሆኑም በላይ ኢያሱን ወክለውም የግቢው ሚኒስትር ሊጋባ ወልደ ገብርኤል በሻህና የገንዘብ ሚኒስትሩ በጆርጅ ይገዙ በሀብቱ ተገኝተው ነበር። ለበዓሉ ሞገስና ከፍተኛውን ክብር ለመስጠትም ኢያሱ ከምኒልክ ቤተ መንግሥት ለአባቱ የላከውን ዘውድ፣ ለልና የሥርዓተ ንግሥ ልብስ ይዘው ሄደዋል።

ሌላው ኢያሱ የሸዋን መኳንንት ያስቀየመበት መንገድ በሚያደርገው ሹም ሽር ነበር። ይህ ፖሊሲ ለብዙ የቀድሞ መኳንንት የሚበጅ አልነበረም። ለምሳሌ የጦር ሚኒስትሩ ፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ የሚኒስትሮች ምክር ቤት

ሊቀመንበርነትን ለታዲያ ለኢያሱ ባለው ቅርብ ለቤተወደድነት ማዕረግ ለበቃው ለነጋዴራሽ ጋይላ ጊዮርጊስ መልቀቅ ነበረበት። ደጃች ተፈሪ መኩንንም ትልቅ የገቢ ምንጩ የነበረውን የሐረርና ድራዳዋ ጉምሩክ የኢያሱ ወዳጅ ለነበረው ይድልቢ መተው ነበረበት። ይድልቢ በዚህም እሳቢቃም፤ ተጠሪነቱ በተጥታ ለኢያሱ ሆኖ ቀድሞ የሰዋና የጉራ ገዥዎች መፋለሚያ መድረክ የነበረው የጋምቤላ ግዛት ገዥ ሆነ። ባጠቃላይ በኢያሱ ሹም ሽር ብዙ ሰዎች አኩርፈው እሱን ከሥልጣን ለማውረድ ማድባት ጀመሩ። የሀብተ ጊዮርጊስና የተፈሪ ኅብረት (ምንም እንኳን ዘላቂ ባይሆን) የመንጫውም ከዚህ ሁኔታ ነው።

በመጨረሻም ኢያሱ ዐይናቸውን በኢትዮጵያ ላይ ለተከሉት ሦስት ጋያላን መንግሥታት (እንግሊዝ፣ፈረንሳይና ኢጣልያ) ከፍተኛ አደጋ ፈጠረ። የኢትዮጵያ ነፃነት እኒህን መንግሥታት ምንጊዜም አንዳባነናቸው ነበር። ምክንያቱም ባዋሳኝ ቅኝ ግዛቶቻቸው ያላቸውን ሥልጣን ሊሸረሸረው ይችላል የሚል ሥጋት ስለነበራቸው ነው። ስለዚህም ነው በ1899 ባደረጉት ስምምነት እንደምናየው እርምጃቸውን አቀናብረው ኢትዮጵያን በነሱ ተጽዕኖ ሥር ለማቆየት የወሰኑት። ምኒልክም ቢሆን የኢትዮጵያ ነፃነት ፍጹም እለመሆኑን የተረዳ ይመስላል። ስለሆነም ከሦስቱ መንግሥታት ጋር አንድ ዓይነት ዲፕሎማሲያዊ መቻቻል ደረጃ ላይ ደርሶ ነበር ማለት ይቻላል። በዚህ ሁኔታ ነው የኢያሱ የውጭ ፖሊሲ ይህን ዲፕሎማሲያዊ ሚዛን የሚያናጋ ሆኖ የታየው።

ሦስቱ መንግሥታት ይህ አደጋ ቁልጭ ብሎ የወጣቸው ኢያሱ በተለይ በአጋዴን በሚከተለው ፖሊሲ ነበር። መቼም ኢያሱ ለዚያ አካባቢ የተለየ ፍቅር የነበረው ይመስላል። በማግኒት እንደሚሳብ ሁሉ ተሽከርክሮ ተሽከርክሮ የሚመለሰው እዚያው ነበር። ጠላቶቹ ከሥልጣን ያወረዱትም እዚያው በነበረበት ወቅት ነው። ተጨማሪ መረጃዎች ቢያስፈልጉም የኢያሱ ጥረት በሃይማኖት ፖሊሲው እንዳየነው ሁሉ እስከዚያን ጊዜ ድረስ ዕጣው የዘረፋ ዲላማነት ብቻ የነበረውን የሱማሌ ሕዝብ በኢትዮጵያዊነቱ የሚገባውን ከበሬታ ለመስጠት የፈለገ ነው የሚመስለው። በዐጻፋው ሱማሌዎች ኢያሱን በልዩ ፍቅር እንደሚመለከቱት ከሥልጣን መውረዱን በሰሙበት ወቅት በቁጣ ሐረር ከተማ ላይ ሲዘምቱ ግልፅ ሊሆን ነው። ኢያሱ የሱማሌዎችን አለኝታ ለማጠናከር ከወሰዳቸው እርምጃዎች አንዱ ዐብደላ ሰዴቅ የተባለውን የአገሬውን ሰው የአጋዴን ገዥ አድርጎ መሾሙ ነው። የአካባቢውን ቅኝ ገዥዎች ያስበረጋቸው ግን ይህ ሳይሆን አገዛዛቸውን ከመሠረቱበት ጊዜ ጀምሮ ለዐሥራ አምስት ዓመታት ያህል በተለይ በእንግሊዞችና በጣልያኖች ላይ የብሔራዊ እርነት ጦርነት ዐውጀ ለነበረው የሱማሌ መሪ ለሰይድ ሙሐመድ ዐብዱሊ ሐሰን የሞራልና የማቲሪያል ድጋፍ መስጠቱ ነው።

በሰላሙም ጊዜ እንኳ ቢሆን ይህ የኢያሱ ፖሊሲ ቅኝ ገዥዎቹን ማስደገጠው ግልጽ ነው። ይህ ሁሉ የአንደኛው የዓለም ጦርነት አየተካሄደ እያለ መሆኑ ደግሞ ከማስደገጥም አልፎ ክፉኛ የሚያቃኙ ነበር። በቅኝ ገዥዎቹ ዐይን ኢያሱ እነሱ በአውሮጳና መካከለኛው ምሥራቅ ከጀርመንና ከቱርክ ጋር ሲተናነቁ በአፍሪቃ ቅኝ ዜጎቻቸውን የሚያሸፍኑት ወይጣን ሆኖ ታያቸው። ባንዳም ጀርመንና ቱርክ (በተለይም ቱርክ) የኢያሱን እስራቴጂካዊ ጠቃሚነት

3.23 ነጋዴራሽ (ጋላ ቤተወደድ) ጋይላ ጊዮርጊስ ወልደ ሚካኤል፣ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትርና «ጠቅላይ ሚኒስትር»

ተገንዝበው ወደነሱ ካምፕ እንዲገባ ማባበል ጀመሩ። ምንም እንኳን ኢያሱ ጭልጥ ብሎ ወደዚያ ካምፕ ባይገባም ያላየው ምልክት ሦስቱ አጎራባች ቅኝ ገዥዎች ሳይውሉ ሳያድሩ እሱን ከሥልጣን ለማስወገድ እንዲተባበሩ ለማድረግ በቂ ነበር።

እንግዲህ ኢያሱን ከሥልጣን ያስወገደው የውስጥና የውጭ ጋይሎች ኅብረት የተፈጠረው በዚህ መንገድ ነበር። ውስጥ ውስጡን ሲብላላ የነበረውን ተቃውሞ ይፋ እንዲወጣ ያደረገው በጳጉሜ 1908 ሦስቱ አጎራባች ቅኝ ገዥዎች (በዓለም ጦርነቱ ወቅት ደግሞ እንዳጋጣሚ በቃል ዚዳን የተሳሰሩት አገሮች) የኢያሱን የጠላትነት እርምጃ አስመልክተው የማስጠንቀቂያ ደብዳቤ ሲጽፉ ነው። ከዚያም አልፈው ከኢያሱ የውስጥ ባላጋራዎች ጋር ኢያሱን ከሥልጣን ለማውረድ ከተስማሙ በጋላ የኢያሱን መስለም የሚያሳዩ ፎቶግራፎችና ሰነዶች በማዘጋጀት ለአድማው መሳካት ቀጥተኛ አስተዋፅኦ አድርገዋል።

3.24 ንግሥተ ነገሥታት ዘውዲቱ ምኒልክ

እንደተለመደው መሀል ሰፋሪዎች ለእድማው ሕዝባዊ ገፅታ ሰጥተውታል። ዋናው ክስ መናፍቅነት በመሆኑም የእድማው መንፈሳዊ መሪ አጩጌው ወልደ ጊዮርጊስ ነበር። አድመኞቹ የሚሰባሰቡት በአጩጌው ቤት ሲሆን ሌላው አቀነባባሪ ፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ ነበር። የኢያሱ ዕጣ አሳዛኝነት ይበልጥ የሚታየው ግን ያቀረባቸውና የሽላማቸው ሁሉ በቀውጢው ጊዜ ሲከዱት ነው። ከነዚህም መካከል ሊጋባ በየነ ወንድምአገኘሁ፣ በጅሮንድ ይገዙ በሀብቱ፣ የኢያሱን እገት ወይዘሮ ስሂንን እስከማግባት የደረሰውና በኢያሱ ዘመን ከፍተኛውን ሥልጣን የያዘው ቢትወደድ ኃይለ ጊዮርጊስና የኢያሱ አማካሪ ነበረው ምሁር ተክለ ሐዋርያት ተክለ ማርያም ይገኙበታል።

ኢያሱን ለማውገዝ ያልቸኩለው አቡነ ማቴዎስ ብቻ ነው። አድመኞቹ ለኢያሱ ከገቡበት ቃለ መሐላ እንዲፈታቸው ሲጠይቁት ኢያሱ ለመስለሙ ተጨባጭ ማስረጃ የለም ብሎ አንገራገረ። የኋላ ኋላ ግን የአጩጌው ግፊት ቢበዛበት አድመኞቹን ከግዝቱ ፈታቸው። ከዚያ በኋላ እንዳጋጣሚ ሆኖ በዕለተ መስቀል ሰለመ የተባለው ኢያሱ ከሥልጣኑ እንዲወርድ ተወስኖ የምኒልክ ልጅ ዘውዲቱ ዙፋኑን ስትወርስ ደጃች ተፈሪ መኩንን ደግሞ አልጋ ወራሽ ተባለ። ይህ ሁሉ የሆነው ለጥቂት ደቂቃዎች ዓላማ የሌለው ተኩስ ከማስተጋባቱ በስተቀር በአጭር ጊዜና ያለብዙ ውዝግብ ነበር።

ኢያሱ ከሥልጣን መውረዱን እንደሰማ፣ ከነበረበት ከጅጅጋ ወደ አዲስ አበባ ገሠገሠ። ነገር ግን ሚሴሶ ላይ 15000 የሸዋ ጦር ጠብቆ ጦርነት

ገጠመው። ኢያሱ ተሸንፎ ወደ አፋር በረሃ መሸሽ ነበረበት። ለሚከተሉት አምስት ዓመታትም ከቦታ ቦታ ሲባረር ኖረ። እንደተጠቀሙ ለአዲስ አበባው ውሳኔ ዋና ተቃውሞ የመጣው ከኢያሱ ሳይሆን ከአባቱ ከንጉሥ ሚካኤል ነው። «የጠፋ ልጅን እፋልገኝ» ብሎ 80000 ጦር እየመራ በሸዋ ላይ ዘመተ። በሸዋ በኩልም ቁጥሩ 120000 የሚደርስ ጦር ከቶ ነበረ። የመጀመሪያው ውጊያ ቶራ መስክ ላይ በጥቅምት 7፣ 1909 ተደርጎ የወሎ ጦር ሲያሸንፍ የሸዋው መሪ ራስ ሉልሰገድ አጥናፍሰገድም ውጊያው ላይ ወደቀ። ይህ የመጀመሪያ ድልና የሸዋው ጦር ዋና አስትራቴጂስት የፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ የሸንገላ ቃላትና ገጸ በረከት ሚካኤልን አዘናጋው። ከወደቀ ጦርነት በኋላ ብዙ ደም የፈሰሰበት ከፍተኛው ውጊያ ሰገሌ ላይ ጥቅምት 17 ተደረገ። የሸዋ ጦር የከበባ ስልት ተጠቅሞ የወሎን ጦር ባላሰበበት በደጀኑ ሲያጠቃው ተበተነ። ንጉሥ ሚካኤልም ተማረከ። የሥልጣን ዝውውሩም በደም ታነጸ።

በፍጹማዊ ሥልጣን ጎዳና /1909-1923/

ዘውዲቱን ንግሥተ ነገሥት፣ ተፈሪን አልጋ ወራሽ ያደረገው የፖለቲካ ለውጥ ኢያሱን ከሥልጣን ያወረዱትን ሁለቱንም ዋና ኃይሎች ለማስደሰት ተብሎ የታቀደ ይመስላል። ንግሥቲቱ የሸዋ መኪንንት፣ አልጋ ወራሹ የሌጋሲዮኖቹ ምርጫ ነበሩ። ዘውዲቱን ለዙፋን ያበቃት ዋነኛው መስኪያ የምኒልክ ልጅ መሆኗ ነው። የሸዋ መኪንንት ምርጫ የሆነችውም እንደ ኢያሱ (ወይም ወደፊት እንደተፈሪ) ፖለቲካ ሥጋት ላይ የሚጥላቸው እርምጃ አትወስድም ብለው በመተማመን ነው። ተፈሪ እንደ ዘውዲቱ የንጉሥ ሣህለ ሥላሴ ዝርያ በመሆኑ ለዙፋኑ እኩል ብቃት ቢኖረውም አልጋ ወራሹን ያገኘው በዘር ቆጠራ ብቻ ሳይሆን የሌጋሲዮኖቹ ወዳጅ በመሆኑና በመጠኑም አውሮጳ ቀመስ ትምህርት ስለነበረው ነው። እያደርም ይህ ከፈረንጆች ጋር ያለው ወዳጅነት የፖለቲካ ሥልጣን መሠረቱን ለማጠናከር ረድቶታል። ባንጻሩ ግን በመሳፍንቱና መኪንንቱ ዘንድ በአፍቃሬ ፈረንጅነት፣ በካቶሊክነትና አገርን በመሸጥ ሲያሳማውና ሲያስወነጀለው ቆይቷል።

የ1909ኛ የፖለቲካ ውሳኔ በተጨማሪም የእንግዳነት፣ የተገላቢጦሽነትና የአደናጋሪነት ባሕሪ ነበረው። እንግዳነቱ ከዚያ በፊት ንጉሡ ዘውድ ሲጭን ወይም ንግሥቲቱ ዘውድ ስትጭን አልጋ ወራሹን መሰየም የተለመደ ስላልነበረ ነው። ቀደም ባለው የኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ እድሜያቸው ለጋ በሆነ ልጆቻቸው ወይ ነገሥታት ስም የመንግሥት ሥልጣን የሚያቀሳቅሱ እቲጌዎች ነበሩ። ለምሳሌም በ16ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ በልብነ ድንግል ስም ትገዛ የነበረችውን ንግሥት እሌኒና በ18ኛው መቶ ዓመት በዳግማዊ ኢያሱ እድያም ሰገድ ስም ሥልጣን የነበራትን እቲጌ ምንትዋብን መጥቀስ ይቻላል። በቅርቡ ከላይ ያየነው የጣይቱ መኩራም የነዚህን የቀድሞ እቲጌዎች ታሪክ ለመድገም ነበር። አሁን የምናየው ግን በተገላቢጦሽ እናቱ ልትሆን የምትችለው ዘውዲቱ ለሰሙ ንግሥት ተብላ፣ ልጇ ሊሆን የሚችለው ተፈሪ ግን በአልጋ ወራሽነት ሙሉ ሥልጣን በእጁ መጠቀሙን ነው።

የነገሩ ችግር አምብርትም እዚህ ላይ ነው። አደናጋሪነቱም ይኸው ነው። ዘውዲቱ ንግሥት፣ ተፈሪ አልጋ ወራሽ ተብለው ይሰየሙ እንጂ የሥልጣን ገደባቸውና የሥራ ድርሻቸው በውል አልታወቀም ነበር። አንዳንድ አስተዋይ

ሰዎች ይህ ሁኔታ ወደፊት ችግር ሊፈጥር እንደሚችል አስጠንቅቀው ነበር፤ ግን ሰሜ አላገኙም። ቀስ በቀስ ተፈሪ አልጋ ወራሽ ብቻ ሳይሆን እንደ ባለሙሉ ሥልጣን እንደራሴም መታየት ጀመረ። ኢያሱ ከሥልጣን እንደወረደ የተሰራጨት ሰነዶች በግልጽ የሚነግሩን ተፈሪ አልጋ ወራሽ ብቻ እንደተባለ ነው። እሱ እራሱ ሕይወቱና የኢትዮጵያ እርምጃ በተሰኘው የሕይወት ታሪኩ ግን በተጨማሪ እንደራሴ ተባልኩ ብሎ ያወሳል። ይህ አደናጋሪ ሁኔታ ነው በ1917 በተፈሪ ላይ ከተነሡት ተከታታይ አመቶች አንዱን ያስነሣው። የአድማው መሪ ቀደም ሲል በኢያሱ ላይ ፊትን ሲያዞር ያየው ሊጋባ በየ ሲሆን የነገሩ መነሻም ተፈሪ አልጋ ወራሽ እንጂ እንደራሴ ስላልተባለ ዘውዲቱ በሕይወት አስካለች ድረስ የፖለቲካ ሥልጣን ለመጠቀሙ ከመሞከር መታቀብ አለበት የሚል ነው። እንደሌሎቹ ፀረ-ተፈሪ አድማዎች ሁሉ ይኸም ከሽፎ ሊጋባው በአደባባይ ከተገረፈ በኋላ ወደ ሐረር ተግዟል።

ዞሮ ዞሮ ግን ተፈሪን የረዳው እንደራሴ መባል አለመባሉ ሳይሆን ወደ ፖለቲካው መድረክ ይዞ የመጣው አገራዊ የፖለቲካ ብሰለት ነው። በዘውዲቱና በተፈሪ መካከል የሃያ ዓመት ልዩነት ቢኖርም ከሷ የበለጠ የፖለቲካና የአስተዳደር ልምድ ለማካበት በቅቷል። ምንም እንኳን አንዳንዶቹን ግዛቶች በእንደራሴ ያስተዳደረ ቢሆንም በተከታታይ የጋራ-መለታ፣ የሰላሌ፣ የሲዳሞና የሐረር ገዥ ሆኗል። ባንዳና የዘውዲቱ የፖለቲካ ልምድ አጅግ ውሱን ነበር። በተከታታይ ቀንጮ ለሆኑ መሳፍንት ከመዳራ በስተቀር (መጀመሪያ ለእኔ የሐንሰ ልጅ ለራስ አርአያ ሥላሴ፣ ቀጥሎ ለሸዋው መኩንን ለደጃች ውቤ አጥናፍ ሰንድ፣ በመጨረሻም ለበጌምድሩ ራስ ጉግሣ ወሌ) በራሷ የያዘችው የፖለቲካ ሥልጣን አልነበረም። ኢያሱ ሥልጣን ሲይዝ ደግሞ እንደ ጣውንት ተቆጥራ ይመስላል ሰላሌ ውስጥ ፋሌ በሚባል ቦታ ተዘግታ እንድትቀመጥ ተገደደች። እንዲህ ከፖለቲካ ዓለም ተገላ የቆየችውን ወይዘሮ የ1909 ከሥተቶች ድንገት ወደ ዋናው የፖለቲካ መድረክ አወጣት። በሌላ ወገን፣ ምንም እንኳን አንዳንድ ጸሐፊዎች ተፈሪ ኢያሱን ለመፈንቀል ያደረገውን ሚና ያለቅጥ አጋነው ቢያቀርቡትም ከአድማው ተካፋዮች አንዱ መሆኑ አያጠራጥርም።

ሁለቱ የሥልጣን ተጋሪዎች በፖለቲካ ልምድ ብቻ ሳይሆን ባንጉት የትምህርት እድልም ይለያዩ ነበር። ዘውዲቱ በድሮ ወግ ቅዱሳት መጻሕፍት ከማግኘቱ የሚዘልቅ ትምህርት አላገኘችም። ተፈሪ ግን ጥቂት ዘመናዊ ቀመስ ትምህርት ነበረው። ይህንንም ለማግኘት የቻለው መጀመሪያ ሐረር እባ እንድርያስ በተባለው የፈረንሳይ ካቶሊክ ሚሲዮናዊ አማካይነት፣ ጌላ ደግሞ በዳግማዊ ምኒልክ ትምህርት ቤት ነው። በተጨማሪም በሥራው ጠባይና በራሱም ዝግገሌ ምክንያት ከፈረንጆች መወዳጀት ያዘወትር በነበረው ባባቱ በራስ መኩንን አማካይነትና ራሱ የሐረር ገዥም በነበረበት ወቅት ከውጭ አገር ሰዎች ጋር በመገናኘት አድማሱን ለማስፋት ችሏል።

የማታ ማታ ግን የሥልጣኑ ፍጥጫ በዘውዲቱና በተፈሪ መካከል ብቻ ሳይሆን ባንድ ወገን በተፈሪና በአጋሮቹ ምሁራንና መኳንንት፣ በሌላ ወገን ደግሞ ዘውዲቱን የቀድሞው ወገን ሥርዓት የመቀጠሉ አለኝታና ምልክት አርገው በሚያዩ ወግ አጥባቂዎች መካከል ነበር። የወግ አጥባቂዎቹ ወገን መሪ መሆኑ የሚነገርለት ፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ ሲሆን፣ የአቡነና የአጪጌውም መንፈሳዊ ድጋፍ አልተለየውም ነበር። በወግ አጥባቂዎቹና በተፈሪ መካከል የነበረው ልዩነት በጥቅሉ ሲታይ ኢትዮጵያ በነፃነት ባለችበት ቆማ ትቅር ወይስ

የውጭ ኃያላንን ተጠግታ ወደፊት ትራመድ በሚለው አማራጭ ላይ የሚሽከረከር ነበር። ቀደም ብለን የጠቀስነው የተፈሪና የምሁራኑ አጋርነት የመነጨውም ከዚህ ሁኔታ ነው።

የተፈሪ ኩከብ ደመቅ ብሎ መብራት የጀመረው በ1916 ነው ማለት ይቻላል። በዚያን ዓመት ኢትዮጵያ የዓለም መንግሥታት ማኅበር አባል በመሆን ዓለም አቀፋዊ ዕውቅና ከማግኘቷም በላይ ተፈሪም ራሱ ከዓለም የተዋወቀበትን ታሪካዊውን የአውሮጳ ጉዞ አደረገ። ተፈሪ ራሱ ይህን ጉዞ ከፍተኛ ግምት ከመስጠቱ የተነሣ በሕይወት ታሪኩ ውስጥ 40 ገጽ ያህል ይሰጠዋል። ምንም እንኳን ለመፈጸም የተለማቸውን ሁሉ (በተለይም የባሕር በር የማግኘቱን ጉዳይ) ከግብ ሊያደርስ ባይችልም፣ ዓለም አቀፋዊ ዝናን አግኝቶና የአውሮጳን ሥልጣኔ ባገና ለማስፋፋት በነበረው ፍላጎትም ጸንቶ ነው የተመለሰው። ጉዞው ለሱ ብቻ ሳይሆን እሱን አጅበው ሄደው ሰነበሩት አያሌ መኳንንትም ዐይን ገላጭ ነበር።

አልጋ ወራሽ የተባለ ልዑል የጊዜ ጉዳይ ነው እንጂ ገጉሠ ነገሥት መሆኑ የማይቀር ነው። (የአስፋ ወሰን ኃይለ ሥላሴን ክፉ ዕድል ለጊዜው ወደገን ተወት አርገን ማለት ነው)። ይህ ሁኔታ በራሱ ተፈሪን ለፖለቲካ ሥልጣን የሚያተጋ ነበር። ተፈሪ ግን ይህን የመሰለ አትጊ ሁኔታ የሚያሻው አልነበረም። ዕውነተኛ ሰሜቱንና ፍላጎቱን ለመደበት ባለው ከፍተኛ የተፈጥሮ ችሎታ እየታዘገ፣ በዝግታ፣ ነገር ግን ባለማወላወል፣ የዙፋኑን መንገድ ተያያዘው። ሥልጣኑን ለማጠናከር ከረዱት ሁኔታዎች የመጀመሪያው በ1910 የሚኒስትሮች መሻር ነው። ይህ ሁኔታ የተፈጠረውም እንደተለመደው በርእሰ ብሔሩ ሹም ሽር ሳይሆን መሀል ሰፋሪዎች እንደገና በተሳተፉበት ሕዝባዊ ስብሰባ ነው።

በዚህ ሁሉ መሀል የተፈሪ ሚና ምን እንደነበር በውል ማወቁ ያስቸግራል። ይሁን እንጂ ሥር ሰደው የነበሩት ሚኒስትሮች በጅምላ ከሥልጣን መውረድ አገሪቱን በፈለገው ባዲስ መንገድ ለመምራት እንደሚያመቸው አጠራጣሪ አይደለም። የአድማው ተሳታፊዎች በአቤቱታቸው ተፈሪን እያሞገሱ ማውሳታቸው ተፈሪ ራሱ እንኳን ባይሆን ደጋፊዎቹ ከነገሩ በስተጀርባ እንደነበሩበት ይጠቁማል። ቢሆንም ተፈሪ አድማውን በሁለት ልብ ነበር የተመለከተው። ጥያቄው ለሱ አመቺ በመሆኑና ሕዝባዊ ድጋፍም ስለነበረው ለመቀበል ዝግጁነቱን ቢያሳይም ሕዝቡ እንዲህ በቀጥታ በፖለቲካ መሳተፉ ሳያስደነግጠው አልቀረም። ከጥቂት ወራት በፊት የተከናወነውን የሩሲያ አብዮት እያስታወሰም እንዲህ ዓይነቱ የሕዝብ ስብሰባ ምን ያህል ባገር ላይ ጉዳት ማስከተል እንደሚችል የገለጸላቸውም ለዚህ ነው። ስለዚህ ባጠቃላይ የተፈሪን አመለካከት ስንገመግም ለእንቅስቃሴው ቡራኬውን ባይነፍገውም በውስጡ ያዘለውን አደገኛ አዝማሚያዎች አልወደደውም ነበር።

በመጨረሻ ከጦር ሚኒስትሩ ከፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ በቀር ሚኒስትሮቹ በሙሉ እንዲሻሩ ተወሰነ። የሀብተ ጊዮርጊስን መትረፍ በሁለት መልክ ማየት ይቻላል። ባንድ በኩል ምናልባት እሱው ራሱ የአድማው አንቀሳቃሽ ስለነበረ ይሆናል። በሌላ በኩል ደግሞ አድማውን ያቀንባበሩት ተፈሪና ደጋፊዎቹ ከሆኑም ሀብተ ጊዮርጊስን የመሰለ ብርቱ የጦርና የፖለቲካ ሰው ገና በማለፉ መተንተኑ አያዋጣም ከሚል ግምት ይመስላል። ባጠቃላይም ምንም እንኳን ተፈሪና ሀብተ ጊዮርጊስ የሁለት ተፃራሪ ጎራ መሪዎች ቢሆኑም፣ ፊት

3.25 ፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ ላንግደ፣ የጦር ሚኒስትር

ለፊት የተጋጨበት ጊዜ ጥቂት ነው። በመካከላቸው የነበረው ቀዝቃዛ ጦርነት ያከተመው ሀብተ ጊዮርጊስ በታኅሣሥ 3፣ 1919 ሲሞት ነው። ተፈሪም ጊዜ ሳያጠፋ የጦር ሚኒስትሩን 15000 የሚደርሱ ጭፍራዎች መተዳደሪያቸው ከነበረው አገር ጋር በመውረስ ባንዱ የጦር ጋይሱንም ንብረቱንም ለማደርጀት ችለ።

ተፈሪ ግልጽ ተቃውሞ መጀመሪያ ያጋጠመው ከፊታውራሪ ሀብተጊዮርጊስ ላይሆን ከደጃዝ ባልቻ አባ ነፍሶ ነው። በፖለቲካ ብልህነት ላይሆን በጦረኝነቱ የታወቀው ባልቻ አድብቶ ተፈሪን ለመጥለፍ ከመሞከር ይልቅ ፊት ለፊት መጋፈጡን መረጠ። ተፈሪ የንግሥቱን ሥልጣን ቀስ በቀስ መገዝዝዙ ካስቆጣቸው አንዱ የሆነው ባልቻ፣ በ1912 እን በደርጅ ውብሸት ጋይሌ በተፈሪ ላይ ባካሄዱትና የፖሊሱ አለቃ አቃ ንብሩን ጨምሮ ብዙ መኳንንት በተሳተፉበት አድማ ተከፍሏል የሚል ጥርጣሬ ነበር። አድመኞቹ በተፈሪ ላይ ያቀረቡት ዋና ክስ አገሪቱን እየሸጠ ነው የሚል ሲሆን፤ ለዚህም በማስረጃነት ያቀረቡት ለፈረንጆች ይሰጡ የነበሩ የሞናፖል ውሎች ናቸው። የአድማው

3.26 ደጃዝ ባልቻ ላይ፣ የዐድዋ ጀግናና የተፈሪ መኩንን ቀንደኛ ባላንጣ

መሪዎች ምንም እርምጃ ከመውሰዳቸው በፊት ተይዘው በእስራትና ንብረት መወረስ ሲቀጡ ባልቻ ራሱን ከነገሩ ነፃ ለማውጣት ችሏል። ሆኖም ነገሩ ሞት ቢዘገይ የቀረ ይመስል እንደሚባለው ነበር። በአስተዳደሩና በባሕርይ ተፈሪና ባልቻ የሚጣጣሙ አልነበሩም። ከዚያም በላይ ተፈሪ ለአጭር ጊዜ የሲዳሞ ንዣር በነበረበት ወቅት እንዳንድ የባልቻን ጭፍሮች ማስከብላት ሲሞክር፣ በአፅመርነት ማለት ይቻላል፤ ይዞ የነበረውን ባልቻን አስቆጥቷል። የማታ ማታ ተፈሪ የቡና ባለፀጋ የሆነውን ግዛት ለመጠቅለል ሐሳብ አለው የሚል ጥርጣሬም ነበር። በዚህ ላይ ተፈሪ ቀስ በቀስ የንግሥት ዘውዲቱን ሥልጣን እየሸሸረ መምጣቱ ባልቻን በእምቢተኝነት እንዲነሣ ገፋፋው።

የቁርጡ ቀን በ1920 መጣ። ታማኝነቱን ለመፈተን ወደ አዲስ አበባ እንዲመጣ ከተፈሪ የተደረገለትን ጥሪ በሰበብ ባስባቡ ሲያዘገይ ከቆየ በኋላ፤ ንግሥቱ የላከችለት የማግባቢያ ቃል በመጨረሻ ሐሳቡን አስቀይሮት ትልቅ ጦር መርቶ ወደ አዲስ አበባ መጣ። ጦሩን ከከተማው በስተደቡብ በሚገኝ ው በፋሪ ተራራ ላይ አስፍሮ እሱ ጥቂት ጭፍሮቹን አስከትሎ ወደ ግቢ ሄደ። እሱ በተፈሪ ላይ ያለውን ቅሬታና ጥላቻ በግልጽ ሲያሳይ፣ ተፈሪ ግን ሙማና ጤኝን እያቀረበለት ይህን የጥንት ጦረኛ የሚያርድበትን ቢላዋ ይሰል ነበር።

3.27 በ1920 በራስ ተፈሪ ላይ ያመፀው ደጃች አባ ውቃው ብሩ

የመታውም መላ ባልቻ ከታማኝ ጭፍሮቹ ጋር ግቢ ሲፈነጥዝ ደጃች ብሩ ወልደ ገብርኤልን የሲዳሞ ገዢ አድርጎ ሹም ይህም ፋሪ በሰፈረው የባልቻ ጦር አካባቢ እንዲለፈፍ ማድረግ ነበር። ዐዋቹን ሲሰማ የባልቻ ጦር አብዛኛውን «ቁጥር ጦር» እየተባለ የሚታወቅ የገንዘብ ነገሥቱ ጦር በመሆኑ አዲሱን ገዢ ተከትሎ ነጎደ። ከመቅጽበት ባልቻ ያለ ሠራዊት ቀረ። የቀረው ምርጫ እጅ መስጠት ነበር። የደጃች ብሩም ሹመት ለጊዜው ነበር። ከሦስት ዓመት በኋላ ተፈሪ ባለሀብቱን ግዛት ልጁን ልዕልት ተናኘ ወርቅን ላገባው ለታማኝ ለራስ ደስታ ላምጠው ሰጠው።

ቀጥሎ እያደገ የመጣውን የተፈሪን ሥልጣን የተፈታተነው የግቢ ዘበኞች አለቃ ደጃች አባ ውቃው ብሩ ነው። በምኒልክ ቤተ መንግሥት ያደገው አባ ውቃው ቀስ በቀስ ዋና መጠሪያ የሆነውን አስፈሪ የቅጽል ስም ያገኘው በእድሜ የሚበልጡትን ልጆች በትግል እያሸነፈ (አየወቃ) በገንዘብ ነገሥቱ ዘንድ ታዋቂነትን ሰጠው ይባላል። ለምኒልክ ያለው ፍቅርና አክብሮት በሕይወት ብቻ ሳይሆን ከገንዘብ ነገሥቱም ሞት በኋላ ቀጥሏል። በተፈሪ ላይ ሲነሣም

3.28 ራስ ጉግሣ ወሊ፣ የንግሥት ዘውዲቱ ባልና የቤጌምድር ገዢ

ንግሥት ዘውዲቱን ደግፎ ብቻ ሳይሆን ለምኒልክ ዐፅምና መንፈስ ያለው አክብሮት ገፋፍቶትም ጭምር ነው። ከዚህም ቀደም ሲል እንደነፈታውራሪ ገብረ ማርያም ያሉ የምኒልክ ታማኝ ሉሴዎች የገንዘብ ነገሥታችንን ግቢ አናስደፍርም ብለው መጀመሪያ ከራስ አባተ፣ ቀጥሎ ከልጅ ኢያሱ ጋር ያደረጉትን መፋጠጥ ያስታውሰናል። በ1905 ኢያሱ ግቢ አናስገባም ያሉትን ዘበኞች ሲያስርና ሲሽር አባ ውቃውን «የጉልበት ነገር ነው እንጂ የተንኩል ነገር አያውቅም! ክርስቲያን ነው» (ኢጥም 400) በማለት ነፃ ለቆት ነበር። ኢያሱ ከሥልጣን ከወረደ በኋላ የግቢ ዘበኞች አለቃ ከመሆኑም በላይ የለውጥ ሐዋርያ ሆኖ የሚጠራጠሩትን ለማሳመን በወሉ፣ በጉንደርና በጎጃም ተዘዋውሯል። ከጥቂት ጊዜ በኋላ ግን በተፈሪና በዘውዲቱ መካከል የተፈጠረው የሥልጣን ሽኩቻ ያለማወላወል ከንግሥቲቱ ጎን እንዲሰለፍ አስገደደው።

የአባ ውቃውን እመፅ ያስነሣው መሀል ሰፋሪዎች ተፈሪ ንጉሥ እንዲባል በ1920 እጋማሽ ላይ የጀመሩት ቅስቀሳ ይመስላል። ከዚህም ሌላ ቀደም ሲል የወገ አጥባቂው ወገን አሁንም እንደ ዋና ጣላት ከሚቆጥራት ከኢጣልያ ጋር ተፈሪ ያደረገው የወዳጅነት ውልም ነገር ሳያባብስ አልቀረም። አንዳንድ መረጃዎች እንደሚጠቁሙትም፣ «ሀብተ ጊዮርጊስ ከሞተ ብሎ ተፈሪ አልጋውን ሊቀማኝ ነው» እያሉት ዘውዲቱ የምታሰማው እርሮ የአባ ውቃውን ልብ

ነክቶታል። ይሁንና እርምጃውን የወሰደው በሷ ቅስቀሳነት ወይም እደፋፋሪነት ሳይሆን በራሱ ውሳኔ ይመስላል። ተቃውሞውን ይፋ ለማድረግ የመረጠው ምሽግም ግቢ ውስጥ የምኒልክ ዐፅም ካረፈበት የምኒልክ መታሰቢያ ቤት ተብሎ ከታወቀው ስፍራ ነው። የምኒልክን ቅርስ ለማስከበር ታጥቆ ለተነሣ ሰው ከዚያ የተሻለ መድረክ ማሰብም ይቸግራል። ከተከታዮቹ ጋር በዚያ መሽጎ መሣሪያውን በመጥመድ አንድ ሰው አሳስቀርብም አለ። ተፈሪም ለመተኮስ እንኳ ባይሆን ለማስፈራራት በአገሪቷ ታሪክ የመጀመሪያው የሆነውን ታንክ በመታሰቢያ ቤት ፊት ለፊት ጠመደ። አባ ውቃው ለግልግል የተላኩ ሽማግሌዎችን ሁሉ እየሰደበና እያሳፈረ መለሰ። ነገሩ የተፈታው ተፈሪ ዘውዲቱ ጋ ሂዶ እሷን ስለሚሰማት ታማኝ አሽከሯን ከመሸገበት እንዲወጣ ሰው እንድትልክበት ሊያግባባት ነው። አባ ውቃው በርግጥም የላክችበት ንግሥቲቱ መሆኗን ስለተጠራጠረ ለዚሁ ሲባል ወደ መታሰቢያ ቤት የሰልክ መስመር ተዘርግቶ፣ ንግሥቲቱ ምንም ሥጋት እንደሌለባትና እሱም ወርዶ እጁን እንዲሰጥ ከገዛ አንደበቷ ስለሰማ፣ ድርውኑም ለንግሥቲቱ ብዬ ነው እንጂ ምን ቸገረኝ ብሎ እጁን ሰጠ። ተፈሪም እንኳን ብቻ በጀ ገባህልኝ ብሎ ወዲያው ለፍርድ አቀረበው። የምት ፍርድ ከተፈረደበት በኋላም ወደ እስራት ተለወጠለት።

በከተማይቱ ለጥቂት ቀናት ሰፍኖ የነበረው ውጥረት ሲረግብ፣ በአባ ውቃው መያዝ የተደፋፈሩት የተፈሪ ደጋፊዎች እንደገና ድምፃቸውን ማሰማት ጀመሩ። የከተማው ከንቲባና የተፈሪ ቡድን አቀነባባሪ በነበረው በነሲቡ ዛማኑኤል እየተመሩ ተፈሪ ንጉሥ እንዲባል በይፋ ጠየቁ። የተዋከበችው ንግሥትም ለተፈሪ የንጉሥነት ማዕረግ ከመስጠት ሌላ አማራጭ አልነበራትም። ንጉሥነቱም እንደተለመደው ባንድ ክፍለ ሀገር ላይ ሳይሆን እንዲያው በደፈናው ስለነበር በጠቅላላው ባንሪቱ ላይ ዋና ባለሥልጣን ለመሆኑ ሕጋዊ ማረጋገጫ ሆነ። በመስከረም 27፣ 1921 የውጭ አገር መንግሥታት ልዑካን በተገኙበት የተከናወነው የንግሥ በዓልም ከሁለት ዓመት በኋላ (ጥቅምት 23፣ 1923) ለሚደረገው የንጉሠ ነገሥትነት በዓል ማሟሻ ነበር ማለት ይቻላል።

ከዚህ በኋላ በተፈሪና በንጉሠ ነገሥትነቱ ዘውድ መካከል የቀረው ግርዶሽ የበጌምድሩ ገዢና የዘውዲቱ ባል ራስ ጉግሣ ወሌ ነበር። ጉግሣ ኢያሱን ከሥልጣን ያወረደው የ1909ኛ የፖለቲካ ውሳኔ ተጠቃሚ መሆን ሲገባው ከመጀመሪያዎቹ ተጎጆዎች አንዱ ሆነ። ዘውዲቱ እንድትገግሥ ሲወሰን፣ ጣይቱ ተልማ እንደነበረችው ሁሉ ጉግሣ በባልነቱ ታላቁን የፖለቲካ ሥልጣን ለመቆጣጠር የቻለ መስሎ ነበር። ነገር ግን ያጋጣሚው አደገኛነት ከሸዋ መኳንንት የተሰረዘ አልነበረም። ስለሆነም ዘውዲቱ ዙፋን ላይ ስትወጣ ከምትወደው ባላ እንድትሰይሙ ተደርጎ ጉግሣም ወደ ቀድሞ ግዛቱ ወደ በጌምድር ተመለሰ። ይህን ተገዢ የጉንጉው ተፈሪ ነው በሚል እምነትም ጸንቶ ቆየ።

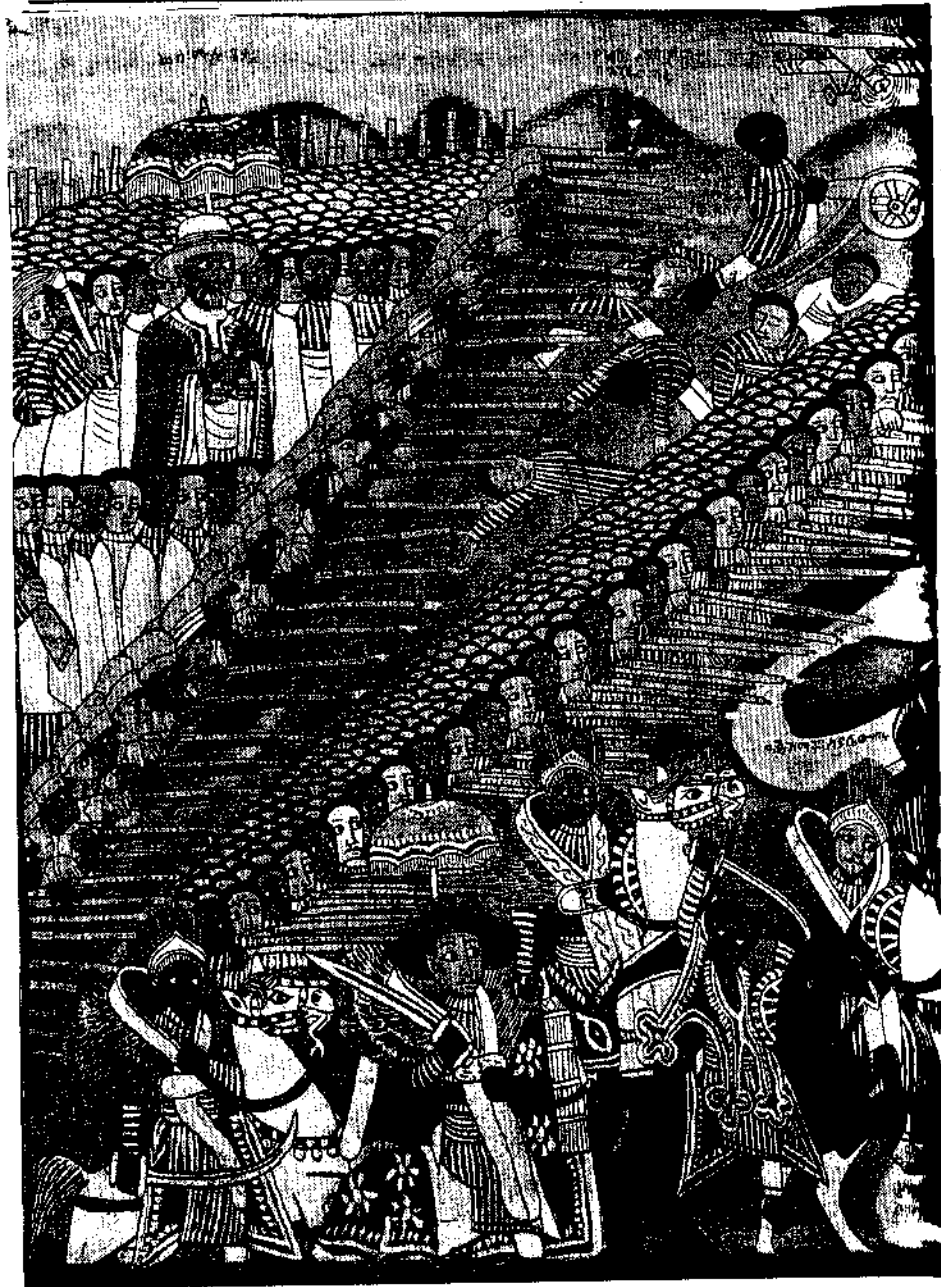
ይሁን እንጂ ጉግሣ በተፈሪ ላይ ያመፀው በግል ቂም ብቻ ተነሣሥቶ አይደለም። ለግጭቱ ተጨማሪ መንግሥታዊነት ነበረ። ቀደም ብለን የጠቀስነው በዘመኑ በወገና በለውጥ መካከል የነበረው ተቃርኖ የተካረረ ደረጃ ደረሰ ሊባል የሚችለው በሁለቱ ሰዎች ግጭት ነው። ራሱን እንደ እርቶዶክስ እምነት ሐቀኛ ጠበቃ እርግ ያቀረበው ጉግሣ፣ ተፈሪና የሸዋ ተከታዮቹ የውሻ ሥጋ ይበላሉ ብሎ ከሰሳቸው። ተፈሪ ደግሞ በኢትዮጵያ ታሪክ ለመጀመሪያ ጊዜ አውሮፕላን በመጠቀም በጉግሣ ሠራዊት ላይ መጀመሪያ የፕሮፖጋንዳ ወረቀቶች፣ ቀጥሎ ሶምብ እዝነባቸው። ይህ የእመላካክታቸው ልዩነት አንድ ጉልህ ማስረጃ ነው።

በተጨማሪ ተፈሪ በተለመደ ጥበቡ ጉግሣ በራሱ ግዛት የነበረውን ሥልጣን እየገዘገዘ እንደ ደጃች አያሌው ብሩ (የስሜኑ ገዢ) ያሉትን ዘመዶችን ሳይቀር እስከድቶ ጉግሣን ብቻውን አስቀረው። ነገሩን ጠለቅ ብለን ስናየው የሁለቱ ግጭት አኮኖሚያዊ መሠረትም ስለነበረው ይዋል ይደር እንጂ መፈንጃቱ የማይቀር ነበር። ተፈሪ ወደየክፍላቱ ሀገሩ የአስተዳደርና የፋይናንስ መረቡን ለመዘርጋት የሚያደርገው ጥረት ዞሮ ዞሮ ለሱ ፀር መሆኑን ስለሚያውቅ ጉግሣ መቃወሙ የማይቀር ነበር። ለምሳሌም ሁለቱን ካጋጨዋቸው ነገሮች አንዱ የመተማ ጉምሩክ በማን ቁጥጥር ሥር ይሁን የሚለው ጥያቄ ነው።

በተጨማሪም ጉግሣን ለአመፅ በመጉትጉቱ ላይ የጣልያኖችና የፕሪቢቶቹ የጉጃው ራስ ኃይለ-ና የትግሬው ራስ ሥዩም ሚና ሳይጠቀስ የሚታለፍ አይደለም። የጉግሣ ዕጣ የሚያሳዝነው ግን፣ ኃይለ-ና ሥዩም መጉትጉቱ ላይ እንጂ አብሮ መሰለፉ ላይ አለመኖራቸው ነው። ቅቅ ስለሆኑ ሃይ ሃይ ብለው አስነሥተው ጦርነት እፍጦ ሲመጣ ገሽሽ አሉ። ይህንን ሁኔታ ነው የጉግሣ አዝማሪ ምስጋናው አዳኛ ከእንችም ጦርነት በኋላ ልብ በሚነካ ሙሾ የገለፀው፤

ከኛይቱ ወረቀት ያልፈረመ የለም፤
መላው ታጥቆ ገባ ግደለም ግደለም፤
ትግራም ገባ አሉ ሰምቶ በፍጥነት፤
ጎጃምም ገባ አሉ ሰምቶ በፈጥነት፤
የወሌውን ጉግሣ ሞኝን የኔ ጌታ መፈተኛ አርጎት።

ለጦርነቱ ሰበብ የሆነው ጉግሣ ከተፈሪ ለሚመጡለት ትእዛዞች ያሳየው እምቢተኝነትና ዳተኝነት ነው። በመጀመሪያ ጉግሣ ወረኢሉ መጥቶ እንዲገናኝ ው (ማለትም ታማኝነቱን እንዲገልጽ) ተፈሪ ተደጋጋሚ ጥሪ ቢያቀርብለትም አሻፈረኝ ብሎ ቀረ። በመጨረሻም ተፈሪ የጉግሣን እምቢተኝነት ገዳ ለማውጣት ብሎ በዚያን ወቅት በኢኮኖሚ ችግር ተነሣሥቶ የአፋርን ግዛት በመውረር በመንግሥት ላይ እምዖ የነበረውን የራያና አዘበ ግዛት ፀጥ እንዲያስደርግ ላከበት። ጉግሣም እመፀኞቹን ከመቅጣት ይልቅ ከነሱ ጋር መተባበር ጀመረ። በዚህን ጊዜ ተፈሪ በቂ ምክንያት አግኝቶ በጦር ሚኒስትሩ በደጃት (ኋላ ራስ) መሉጌታ ይገዙ የሚመራ ጦር ላከ። የነገሩ አካሄድ ስላላማራት ባሏን ጉግሣን ከጥፋት ለማዳን ንግሥቲቱ በደብዳቤ ለተፈሪ አሜን ብሎ እንዲገባ መወትወት ጀመረች። ጉግሣ ግን ጦር በመግጠሙ ስለቆረጠ ፍንክቻም አላለም። የአንችም ጦርነት (ጽና ወይም ዘቢጥም ተብሎ ይታወቃል) በመጋቢት 22፣ 1922 ሆነ። የተፈሪ ጦር በሠራዊት ብዛትና በጦር መሣሪያም ብልጫ ከማሳየቱም በላይ፣ ከፍተኛ ሥነ ልቡናዊና ቁሳዊ የበላይነት ያረጋገጡለት የጦር አወሮፕላኖችም ነበሩት። ቢሆንም የጉግሣ ጦር መሪው ከወደቀም በኋላ በልበ መሉኑነት ውጊያውን ቀጠለ። በመጨረሻ ከመሸነፍ ግን አልዳነም። ከሁለት ቀን በኋላም የባሏ ፍቅር ከልቧ ያልጠፋው ንግሥት ዘውዲቱ የነበረባት ሕመም በድንጋጤ አገርሽቶባት ይመስላል ሕይወቷ አለፈች። ተፈሪ ፊት የተደቀነው ፖለቲካዊና ወታደራዊ መሰናክልም እንዲህ ባንድ ጊዜ ተወገደ። ተፈሪ ኃይለ ሥላሴ ሆነ።

3.29 የአንጉም ጦርነት

የፍጹማዊ አገዛዝ መመሥረት /1923-1928/

የጋይላ ሥላሴ ሥርዓተ ንግሥ ዘውዲቱ በሞተች በሰባተኛው ወር ተከናወነ። በመሀል ያለው ጊዜ በኢትዮጵያ ታሪክ ታይቶ የማይታወቅና ፍጹማዊ አገዛዝ የሚጠይቀውን የንግሥ በዓል ማዘጋጃ ወቅት ሆነ። በ1916 ተፈሪ እያሌ ያውሮጳ አገሮችን መጉብኘቱ ለንጉሣዊ አጀብና ለሽብርቅ ያለውን ግምት ከፍ አድርጎታል። ስለዚህም ለእንዲህ ያለው ወቅት አግባብ አለው ተብሎ ንጉሠ ነገሥቱና እቴጌዋ የሚጓዙበት ሠረገላ ከጀርመን ንጉሣዊ ቤተ ሰብ መጥቶ ነበር። ልብሱ ሁሉ በወርቅና በሐር ተሸቆጥቶ ነበር። አዲስ አበባም የማሸብረቅ ዘመቻ ተከፍቶባት ሌላ መልክ ያዘች። አጠያፊ ቤቶችና መንደሮች ተወገዱ፤ ቤተ መንግሥቱም በኤሌክትሪክ ብርሃን ደመቀ። መንገዶች አስፋልት፤ ፖሊሶችም አዲስ ዩኒፎርም ሰበሱ። አዲስ አበባም ከመለያዎቿ አንዱ የሆነውን የምኒልክን የፈረሰኛ ሐውልት ያገኘችው በዚህ ጊዜ ነው። በዓሉ ዓለም አቀፍ ትኩረትን በከፍተኛ ደረጃ የሰጠ ነበር። ኢጣልያን በመወከል የሳቮይ ልዑል፤ እንግሊዝን በመወከል ደግሞ የጉሉስተር መስፍን ተገኝተዋል። ከዚያን ጊዜ ጀምሮ እስከ ጣልያን ወረራ ድረስ ከኢትዮጵያ ያልተለዩት ጋዜጠኞችም በብዛት መጥተዋል። ዝነኛው የእንግሊዝ ደራሲ ኢቪን ምውም በበዓሉ ላይ ተገኝቶ ለመጨረሻ ትውልድ ትዝታዎቹን ቀምሞ ለመተው በቃ።

የተፈሪ የፖለቲካ ቁመና መለወጥ የጀመረው ግን ገና ንጉሠ ነገሥት ከመሆኑ በፊት ነው። በ1921 ንጉሥ ከተባለ ወዲህ ጋዜጠኞች የቀድሞ ነግታቸው እየኩሰሰ ተፈሪን ማወደስ ጀምረዋል። ሥርዓተ ንግሥ የተፈጸመበት ጥቅምት 23፤ 1923 የሂደቱ ማሳረፊያ እንዲ መጀመሪያ አልነበረም። እንደዚህ ፍጹማዊ ሥልጣን ከጨበጠ በኋላ የዘመነ መሳፍንት ቅሪቶችን የማስወገዱን ጉዳይ ሥራዬ ብሎ ተያያዘው። ቴዎድሮስ አሐዳዊ መንግሥት ለመመሥረት ሞክሮ እንደከሸፈበት አይተናል። የሐንስና ምኒልክም ከዚህ ትምህርት ወሰደው ነው ይመስላል ከክልላዊ አገዛዝ ጋር ታርቆ መኖርን መርጠዋል። የተናቁትን የተጠሉትን አቀርባለሁ የሚለው ለጊዜው እንግዳ የሆነው የኢያሱ ሙከራም ዙፋኑን እስከማጣት አብቅቶታል። ከዚህ ሁሉ አንፃር ጋይላ ሥላሴ በታሪክ ከሚታወቅባቸው ነገሮች አንዱ ቴዎድሮስ ያለመውን አሐዳዊ መንግሥት እውን ማድረግ ነው። ይህም ሁኔታ ነው ከሕይወት ታሪኩ (ሕይወቴና የኢትዮጵያ እርምጃ) እንደምንረዳው ንጉሠ ነገሥቱ ራሱን እንደ ፀረ ፊውዳል ታጋይ እንዲቆጥር ያደረገው። ይህም የፊውዳሊዝምን መሠረታዊ ኢኮኖሚያዊ ይዘት ካለማጤን የመጣ አስተሳሰብ ነው። እንደ እውነቱ ከሆነ ግን ጋይላ ሥላሴ ይታገል የነበረው ፊውዳሊዝምን ለማስወገድ ሳይሆን ባንድ ወገን የንጉሡን ሥልጣን አጠናክሮ በሌላ ወገን ደግሞ የመሳፍንቱን ኢኮኖሚያዊ ጥቅም አስከብሮ ፊውዳሊዝምን በአዲስ መሠረት ላይ ለማቆም ነው። በኢትዮጵያ የፍጹማዊ አገዛዝ ዓይነተኛ ባሕርይም ይኸው ሆነ።

ከሁሉም በፊት ግን ይህ አገዛዝ ሕጋዊ መሠረት ያስፈልገው ነበር። ይህን ያገኘውም በ1923 በታወጀው ሕገ መንግሥት አማካይነት ነው። ሕገ መንግሥቱ ከመታወቁ አስቀድሞ የነበረው ክርክርም በማዕከላዊነትና በክልላዊነት መካከል የነበረውን ትግል እጉልቶ የሚያሳይ ነው። ከራስ እምሩ ጋይላ ሥላሴ በስተቀር መሳፍንቱ ክልላዊ ሥልጣን ተከብሮ እንዲቆይ ተሟጋች ነበር። በሌላ በኩል ደግሞ ሚኒስትሮቹና መኳንንቱ የመደብ ጥቅማቸው እየሰጣቸው ሹመት በሥራ እንዲ በትውልድ መሆን የለበትም ባዮች ሆኑ። በመጨረሻ በንጉሠ

ነገሥቱ የቀረበው አስታራቂ ሐሳብ በግልጽ ለማዕከላዊነት ያደላ ሲሆን፤ ለመሳፍንቱ ካሣ እንዲሆን አገልግሎታቸው እየታየ የርሱት ጉልት መብታቸው የሚጠበቅላቸው መሆኑን የሚያረጋግጥ ነበር።

የእኔ ጋይላ ሥላሴ ሕገ መንግሥት ማወጅና የምኒልክ ሚኒስትሮችን መሸም በተመሳሳይ አጋጣሚዎች የተከናወኑ ድርጊቶች ናቸው። እንደ ሚኒስትሮቹ መሸም ሁሉ የሕገ መንግሥቱም መታወቂያ ባንድ መልኩ ለፈረንጅች የኢትዮጵያን ዘመናዊነት ለማሳየት ታቅዶ የተደረገ ይመስላል። ምክንያቱም የሕገ መንግሥቱ አንዳንድ አንቀጾች ለሚኒስትሮች እንደወጡት ደንቦች ሁሉ ሥራ ላይ መዋላቸው አጠራጣሪ ስለነበረ ነው። ሁለተኛ የሕገ መንግሥቱ አንድ ዓላማ ምኒልክ የሚኒስትር መሥሪያ ቤቶችን ሲያቋቁም እንደነበረው ሁሉ፤ የወራሴ መንግሥትን ጥያቄ ለመፍታት ነው። የሕገ መንግሥቱ የመጀመሪያዎቹ አንቀጾችም በዚህ ላይ ያተኮሩ ናቸው። በዚህም ረገድ ይህንን አወዛጋቢ ጥያቄ ሕጋዊ መፍትሔ ለመስጠት የተደረገው የመጀመሪያ ሙከራ ነበር ማለት ይቻላል። ቀድሞም የአልጋ መውረስ ጥያቄ የሚፈታው በሕጋዊ አንቀጽ ሳይሆን ተቀናቃኝ የተባለውን ቤተ ዘመድ ሁሉ በሞት ወይ በአስር በማስወገድ ነበር።

በ1948 እንደገና ታደሰ የወጣው ሕገ መንግሥት ይህን የወራሴ መንግሥት ጥያቄ ከበፊተኛው በበለጠና በተብራራ ሁኔታ ለመፍታት ሞክሯል። የሚገርመው ነገር ግን ይኸ ሁሉ ጭንቀት መና ሆኖ መቅረቱ ነው። ምክንያቱም፤ ሁላችንም እንደምናውቀው እኔ ጋይላ ሥላሴ የመጨረሻው «ሰሉሞናዊ» ንጉሥ ሆኖ ቀርቷልና። ሌላው የሕገ መንግሥቱና አሱም ያቋቋመው ምክር ቤት ሚና ብሔራዊ አንድነትን ለማመቻቸት ነው። ፓርላማ በአንድነት ትምህርት ቤት የሚመሰል ሆኖ ነው የቀረበው። ይህንንም ንጉሠ ነገሥቱ የመጀመሪያውን ፖርላማ ሲከፍት ካደረገው ንግግር በግልጽ ለመረዳት እንችላለን።

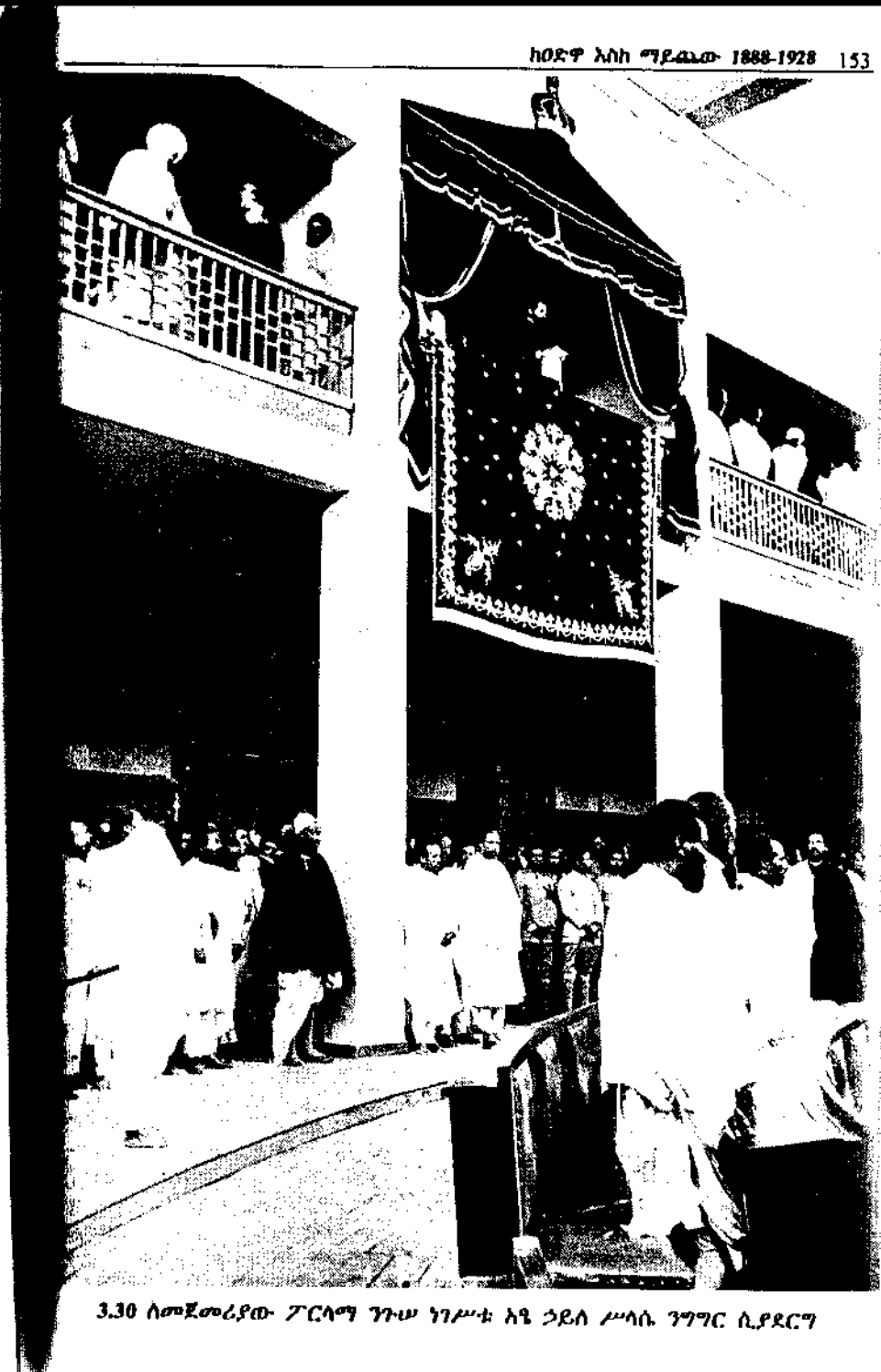
ሕገ መንግሥቱ ያተከረበት ዋነኛ ነጥብ በንጉሠ ነገሥቱና በመሳፍንቱ መካከል የሚኖረውን የሥልጣን ሚዛን መደንገጥ ላይ ነው። የሕዝቡ ጉዳይ ተቀጽላ ነበር። የሕዝቡን መብትና ግዴታዎች የሚገልጹ አንዳንድ አንቀጾች የገቡትም እንዲህ ዓይነት አንቀጾች የሌሉትን ሕገ መንግሥት ሰው ፊት ማቅረብ ስለማይቻል ይመስላል። የሕገ መንግሥቱ መግቢያ ይህንን ሁኔታ እንዲህ ሲል ይጠቀማል፤

እንግዲህ ከዚህ በላይ የተጻፉት ማስረጃዎች ተዘርዝረው የንጉሠ ነገሥቱ ክብርና ጥቅሙ ጋይሉና የሚገባው መብቱ ለዘሩ የማይፋለስበትን ውላታ፤ እንደዚሁም ለመሳፍንቱና ላቅኝዎቹ ለመኳንንቱ ክብራቸውና ጥቅማቸው ለዘራቸው የሚያልፍበት፤ እንደዚሁም ደግሞ በኛ መካከል ይኸንን ሕገ ስኖቹም ሕዝቡም የኢትዮጵያ ተወላጅ ስለመሆኑና ኢትዮጵያን ስለመውደዱ የሚገባውን ጥቅምና መብት ማግኘት የሚያስፈልገው ነውና፤ ከዚህ ቀጥሎ ባለው ሕገ መንግሥት ውስጥ የሁሉም ዝርዝሩ ይገኛል። (ማንተመ ሥላሴ፤ 763፤ ስርዝ የተጨመረ)

ሁለት ምክር ቤቶች ያሉት ፓርላማ አባሎች አመራረም ሕዝቡ ለቀጥተኛ የፖለቲካ ተሳትፎ ገና አልበቃም ከሚል እምነት የመነጨ ነው። የሕግ መወሰኛ ምክር ቤት አባላት መሳፍንትና መኳንንት ሲሆኑ እነሱም በቀጥታ በንጉሠ ነገሥቱ የሚሰየሙ ናቸው። የሕግ መምሪያ ምክር ቤት አባላትም ቢሆኑ በቀጥታ በሕዝቡ የሚመረጡ ሳይሆኑ ሕዝቡ በመረጣቸው መራሮች የሚሰየሙ (ባለመራት የሆኑ) ነበሩ። የፓርላማ አባል ለመሆን የሚያስፈልገው የብቃት መመዘኛ ንብረት ተራውን ሰው ብቻ ሳይሆን ሀብታም ነጋዴዎችም የሚያገልገሉ ነው። የሕግ መንግሥቱ ደራሲ በድሮንድ ተክለ ሐዋርያት ሕገ መንግሥቱ ሲታወቅ ባደረገው የውዳሴ ንግግር ለኢትዮጵያ የሚያስፈልጋት በሕግ የተገደበ ንጉሣዊ አገዛዝ መሆኑን ለማሳየት ይጥራል። ሕገ መንግሥቱም ይህን አረጋግጧል የሚል እምነት ያለው ይመስላል። ዲሞክራሲ ግን ከጥያቄ ውጭ ነበር። ተክለ ሐዋርያት እንዳለው «እንደዚህ ያለው የመንግሥት አኳኋን (ማለትም ዲሞክራሲ) በጣም ላልተማረና ላልሰለጠነ ሕዝብ የሚፈቀድ አይደለም። ለሠለጠኑትም ሕዝቦች እንኳ ደም እያፋሰሰ በጣም አስቸግሮ ይኖራል።» (ማኅተመ ሥላሴ 804)

በሕገ መንግሥቱ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ለመሾምና ለመሸር፣ ፍርድ ለመስጠት፣ ጦርነት ለማወጅና ለማቆም፣ መሪትና የክብር ማዕረጎች ለመስጠት ያለው ፍጹማዊ ሥልጣን በማያሻማ ሁኔታ ተረጋግጧል። መሳፍንቱ ቀድሞ ያደርጉ እንደነበረው ከውጭ መንግሥታት ጋር ውል ለመዋዋልም ሆነ ያለ ንጉሠ ነገሥቱ ፈቃድ መሣሪያና ሽልማት ለመቀበል አልተፈቀደላቸውም። ነገሩን ታሪካዊ ድራማ ያጎናጸፈው ይህን የፖለቲካ ሞታቸውን ያረጋገጠውን ሕገ መንግሥት መሳፍንቱ በተራ ተሰልፈው እንዲፈርሙ መደረጋቸው ነው። የፈርማው ስነ ሥርዓት የሚያረጋግጠው ሌላ ነገር ከላይ እንደጠቀስነው ሕገ መንግሥቱ በመሠረቱ በንጉሠ ነገሥቱና በመሳፍንቱ መካከል የተደረገ ውል መሆኑን ነው። መሳፍንቱና መኳንንቱ የመወሰኛውና የመምሪያው ምክር ቤት አባል ሆነው እንዲሠሩ ቢመረጡም፤ ድንበር እንዳያልቱ ለንጉሠ ነገሥቱ ታማኝነታቸውን ያረጋገጡ ባለሟሎች የምክር ቤቶች ፕሬዚዳንትና ምክትል ፕሬዚዳንት ሆነው ተሰይመውባቸው ነበር። ለምሳሌ የመወሰኛው ምክር ቤት ፕሬዚዳንትና ምክትል ፕሬዚዳንት ሁለቱም ከመሳፍንት ዘር ያልተወለዱና የሥልጣን እድገታቸውን ለንጉሠ ነገሥቱ ባላቸው ታማኝነት ያገኙ ነበሩ፤ የመጀመሪያው ቤትወደድ ወልደ ጻድቅ ጎሹ፤ የሁለተኛው ደግሞ ብላቴን ጌታ ሣህሌ ጸዳሉ። እነዚህ ሹማምንት እንደነሱ ከሣ ጋይሉ፤ ራስ ጋይሉ ተክለ ሃይማኖትና ራስ ሥዌም መንገሻን የመሳሰሉ መሳፍንት እንዲጻፉ መደረጋቸው መሳፍንቱ ምን ያህል በንጉሠ ነገሥቱ መዳፍ ሥር እንደወደቁ ጉልህ ማስረጃ ነው። በመሠረቱ መሳፍንቱ ከሥልጣን ተቀናቃኝነት ወደ ማዕከላዊው መንግሥት ሥልጣን አስተላለፈ በይነት ተለውጠዋል ማለት ነው። የሕገ መንግሥቱ እርቃቂ በድሮንድ ተክለ ሐዋርያት ከብዙ ዓመታት በኋላ ትዝታውን በቃለ መጠይቅ ሲያካፍል ይህንን እውነታ ነው ያረጋገጠው።

በዚያን ወቅት የኛ ፍላጎት የፓርላማ አባላት በደንብ እንዲሠሩ ወይ ዘመናዊ ሕግ እንዲያወጡ አልነበረም። እኛ የፈለግነው ሕዝቡ መንግሥት የሚያወጣውን ሕግ እንዲቀበልን

3.30 ለመጀመሪያው ፓርላማ ንጉሠ ነገሥቱ አዲስ ጋይሌ ሥላሴ ንግግር ሲያደርግ

3.31 የ1923ቱ ሕገ መንግሥት አርቃቂ በጅርንድ ተክለ ሐዋርያት

ነው። ይህንንም ተቀባይነት ለማግኘት የሚያመቸው መሳፍንቱ መጀመሪያ ተነጋግረውበት ከተቀበሉት ነው። ... (በሌላ አነጋገር) እኛ የፈለግነው የኢትዮጵያን ሕዝብ በመሣፍንቱ አማካይነት ለማነጋገር ነው። ስለዚህ መሣፍንቱን ለዕቅዳችንና ለዓላማችን መሣሪያ አደረግናቸው ማለት ይቻላል። (Markakis፣273)

ይህ ማለት ግን መሳፍንቱ ሁሉ ሳያቅማሙ ላዲሱ ሕገ መንግሥት ተገዥ ሆኑ ማለት አይደለም። ሳልዋጋ አልሞትም ካሉት መሳፍንት መካከል ዋነኛው የጎጃሙ ራስ ኃይሉ ተክለ ሃይማኖት ነው። አባቱ ምንም እንኳን በ1879 በእምባቦ ጦርነት ተሸንፎ ከማዕከላዊ ሥልጣን ተቀናቃኝነት ቢወገድም፤ በግብ-ያለውን ክብርና ሥልጣን አስከብሮ ለመቆየት ችሏል። እንግዲህ አሁን ሕገ መንግሥቱ ያዘለው አደጋ እምባቦ እንኳን ያላደረገውን ለማድረግ መቃጣቱ ነው።

3.32 የጎጃሙ ገዥ ራስ ኃይሉ ተክለ ሃይማኖት

ይህም ለኃይሉ የሚዋጥለት አልሆነም። በፖለቲካ ባልጠቅና አመቺ ጋብቻዎች በፈጠሩለት ሁኔታ ታግዞ ግዛቱን ለሠላሳ ዓመታት ያህል ከሞላ ጉደል በነፃነት የመራው ኃይሉ፤ በተጨማሪም የገጠሩን ሕዝብ ያለርገራጌ በመቅረጥና በከተማውም ንግድ በመሪነት በመሳተፍ ብዙ ሀብት ለማካበት በቅቷል። ተፈሪን በብልጠትም ሆነ አርቆ በማሰብ የሚፎካከረው አንድ መስፍን ቢኖር እሱው ኃይሉ ነበር። ስለዚህም ነው የሁለቱ ፍልሚያ «ብልጥ ለብልጥ» የሆነው።

በዚህም ተፈሪ ከነደጃች ባልቻለ ደጃች አባ ውቃውና ራስ ጉግሣ ጋር ካደረገው ትግል በዓይነቱ የተለየ ነው። ይሁን እንጂ በዚህ የረቀቀ የፖለቲካ ቁማር የማታ ማታ ኃይለ ሥላሴ ኃይሉ ራሱን ጠልፎ የሚጥልበት ወጥመድ ውስጥ ነው ያስገባው። ኃይሉ ባልጠግብ ባይነት በጎጃም ሕዝብ ላይ የጫነው የቀረጥ ሽክም ተቃውሞ ፈጠረበት። በተለይም ቤተ ክህነትንም ከዚህ የቀረጥ ጫና አለመማሩ ቀሳውስቱን አስቀይሞ በለነበር ለኃይለ ሥላሴ ፀረ-ኃይሉ ፐሮፖጋንዳ ተስማሚ ሁኔታን ፈጠረለት። በመጨረሻ ለኃይሉ ውድቀት ዋነኛ ምክንያት የሆነው ፍቺ በእስር ላይ የነበረውን ኢያሱን ለማስመለጥ ሲያሰር መገኘቱ ነው። በዚህ ክስ እጁ ተይዞ ለፍርድ ቀርቦ የሞት ፍርድ ተፈረደበት። ኃይለ ሥላሴም እሱ ቢሞት ምን አጠቀማለሁ ብሎ ይመስላል ይልቅስ ሞቱ በእስር ተለውጦ እጅግ የሚያጓጓው የኃይሉ ሀብት ለመንግሥት ውርስ አንዲሆን በየነ።

ይህ የሆነው በ1924 ሲሆን ሁለት ዓመት ባልሞላ ጊዜ ውስጥ ንጉሠ ነገሥቱ ፊቱን ወደ ጅማ አፃ ደፋር አዞረ። ገምሳ ዓመት ያህል ጅማን ሲያስታዳድር የነበረው ጸገማዊ አፃ ደፋር ከዚህ ዓለም በሞት እንደተለየ፤ ጅማ አባ ደፋር ለምኒልክ በሰላም ከጠረገበት ጊዜ ጀምሮ የነበራትን የውስጥ አስተዳደር ነፃነት ተገታ በማዕከላዊ መንግሥት ቁጥጥር ሥር ወደቀች። በዚህም

3.33 የትግራው ገዢ ደጃች (ኋላ ራስ) ሥዩም መንገሻ

ግዛቶችን በማዕከላዊ መንግሥት ቁጥጥር ሥር የማድረግ ሂደት ተጠናቀቀ ማለት ይቻላል። አብዛኛው የደቡብ ክፍል ቀደም ሲል በምኒልክ የግዛት ማስፋፋት ዘመን ከሸዋ የሄዱ አገረ ገዦች ተሸመውበታል። በሰሜን በኩል ወሎ ከሰገሌ በኋላ ቀስ በቀስ ወደ ማዕከሉ እየተሳበች መጥታ በመጨረሻ አስፋ ወሰን ኃይለ ሥላሴ ገዢ ሆኖ ሲሾምባት የቤተ መንግሥት ማድቤት ሆናለች። ከእነዚህም ጦርነት በኋላ ደግሞ በጌምድር ለኃይለ ሥላሴ ባለው ታማኝነት ለታወቀው ለራስ ካሃ ኃይሉ ተሰጥታለች፤ እሱም ሥልጣኑን ለልጁ ለወንድወሰን አስተላልፏል። ራስ ኃይሉ ተከላ ሃይማኖት እላይ እንዳየነው ለአስራት ሲበቃም ንጃም ላይ ሌላ የንጉሠ ነገሥቱ የቅርብ ዘመድና ወዳጅ የሆነው ራስ እምሩ ኃይለ ሥላሴ ተሾመባት።

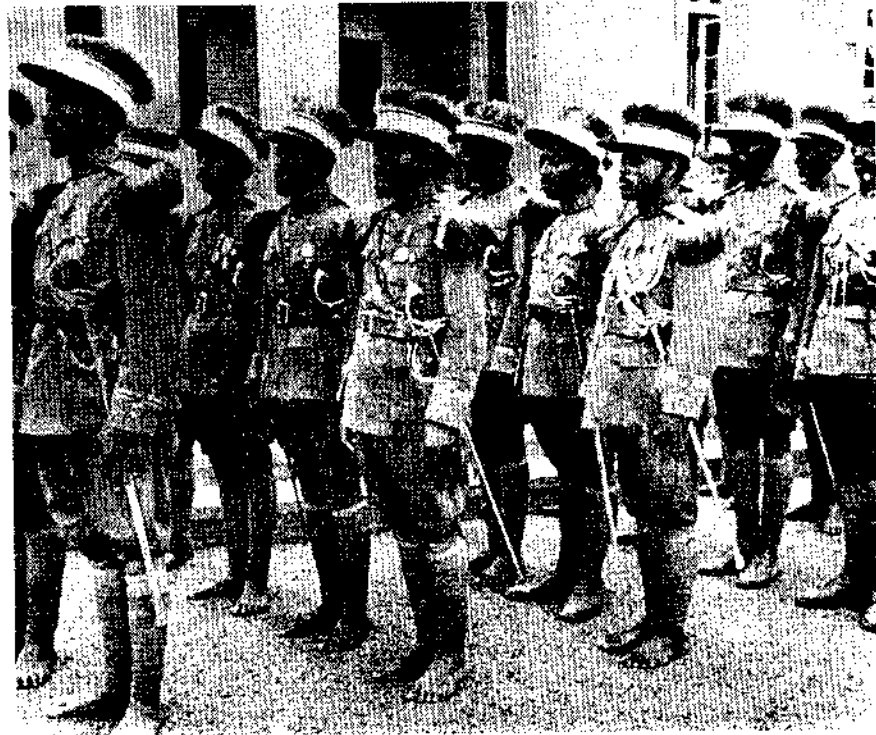
ከዚህም ባሻገር፣ የድገረ 1933ቱን ሁኔታ የሚያበሰር የጠቅላይ ግዛት አወቃቀር በመከራ ላይ ነበር። ይኸውም «ሞዴል አውራጃዎች» ተብለው በታወቁት እንደ ጨርጨር ባሉ ሥፍራዎች የተጀመረው ነው። ጨርጨር በተከታታይ ተራማጅ ተብለው ለሚታወቁ አስተዳዳሪዎች (ራስ እምሩ፣ ሐኪም ወርቅነህና፣ በጅርንድ ተክለ ሐዋርያት) ተሰጥታ የዘመናዊ አስተዳደር ላቦራቶሪ

ለመሆን በቅታለች። ከ1933 በኋላ በመላ ሀገሪቱ ለተዋቀረው የጠቅላይ ግዛት አስተዳደር ስልትም ፈር ቀዳለች።

በዚህ ሁሉ መሀል ከማዕከላዊው መንግሥት ቀጥተኛ ቁጥጥር ውጪ ሆኖ ለመቆየት የቻለው የትግራይ ግዛት ብቻ ነው። ሁለቱም የአፄ ዮሐንስ የልጅ ልጅ የሆኑት ራስ ሥዩም መንገሻና ራስ ጉግሣ አርአያ አንደኛው ምዕራብ ሁለተኛው ምሥራቅ ትግራይን ተከፋፍለው ከሞላ ጎደል በውስጣዊ ነፃነት ያስተዳድሩ ነበር። እነሱን ወደ ማዕከላዊ መንግሥት ለመላብ የተሞከረው በቀጥተኛ አስተዳደራዊ ቁጥጥር ሳይሆን በጋብቻ መተላለር ነበር። በዚህም መሠረት ራስ ጉግሣ የኃይለ ሥላሴን የወንድም ልጅ የሻሸወርቅ ይልማን ሲያገባ፣ ልጁ ኃይለ ሥላሴ ደግሞ የንጉሠ ነገሥቱን ልጅ ዘነበወርቅን አግብቶ ነበር። በሌላ በኩል ደግሞ የንጉሠ ነገሥቱ የበኩር ልጅና ኋላም አልጋ ወራሽ የሆነው የአስፋ ወሰን የመጀመሪያ ሚስት የራስ ሥዩም ልጅ ወለተ አሥራኤል ነበረች።

መንግሥት በግዛቶች ላይ ያለው ፖለቲካዊና አስተዳደራዊ ቁጥጥር በወታደራዊ አቅሙ ላይ ቀጥተኛ ተጽዕኖ ነበረው። ስለሆነም የተፈሪ የፖለቲካ የበላይነት እያደገ በመጣ ቁጥር የማዕከሉም ወታደራዊ ኃይል እንደዚሁ ያድግ ጀመር። ወታደራዊ ድርጅት አሁንም ግዛታዊ ወይም ክልላዊ ባሕሪውን ያልለቀቀ ቢሆንም ንጉሠ ነገሥቱ በሹሞቹ እማካይነት በክልላዊ ሠራዊት ላይ ማዘዝ ይችላል። ይሁን እንጂ ይህ ሁኔታ በተለይም የሰሜን ግዛቶችን በተመለከተ አለቅጥም ተጋኖ መቅረብ የለበትም። የኢጣልያ ወረራ እንደሚያሳየው ማዕከላዊው መንግሥት በነዚህ ግዛቶች ላይ የነበረው ወታደራዊ ሥልጣን ውስጥ ነበር። ለምሳሌ ዘመዱን ጉግሣ ወሊን ከድቶ ለተፈሪ ያደረው የሰሜን ደጃች እያሉው ብሩ የተመኘውን የጉግሣን ግዛት አለማግኘቱን ካወቀ በኋላ ልቡ በማዕከላዊው መንግሥት ላይ ሸፍቷል። ስለዚህም ጣልያኖችን የተቋቋመው በግማሽ ልብ ነበር፤ በመጨረሻም ወደነሱው ገብቷል። ጣልያኖችም የራሳቸውን ማዕረግ ሰጥተው አዲስ በክለሉት የአማራ ግዛት ላይ ገዢ አድርገው ሾመውታል። ራስ ሥዩም መንገሻም የሰሜን ግንባር ጦርነት ለኢትዮጵያ እንዳልሠመረላት ካየ በኋላ ለጣልያኖች አድሯል። ከሁሉም በላይ ብዙ ጊዜ የሚጠቀሰው የደጃች ኃይለ ሥላሴ ጉግሣ በመጀመሪያው አጋጣሚ መከዳት ነው።

የወደፊቱን ወታደራዊ ሥርዓት በመጠቀም በኩልም ሊጠቀሱ የሚገባቸው ክንውኖች ነበሩ። በውጭ አገር ኤክስፐርቶች የሠለጠኑና በቀጥታ በማዕከላዊው መንግሥት የሚታዘዙ ወታደራዊ ክፍሎች ተመሥርተዋል። ከነዚህም መካከል ዋነኛው በጦርነት፣ በተለይም በማይጨው ውጊያ ላይ፣ ስሙን ሊያስጠራ የቻለው የክብር ዘበኛ ነው። በትጋትና በቆራጥነት እነሱን ሊስተካከሉ የቻሉት በጦር ሚኒስትሩ በራስ ሙሉጌታ ይገዙ የሚመሩትና የዐድዋ መንፈስ ያልተለያቸው የቀድሞው የንጉሠ ነገሥቱ ወታደሮች ናቸው። የክብር ዘበኛን ጦር ያሠለጠነው በ1922 ወደ ኢትዮጵያ የመጣው የቤልጅግ አማካሪዎች ቡድን ነው። የክብር ዘበኛ በዚያን ወቅት ሦስት ባታሊዮን የእግረኛ ጦርና አንድ ባለ ከባድ መትረፍ ጦር ነበረው። አብዛኞቹ የጦር መኩንኖችም የፈረንሳይ ቋንቋ ወታደራዊ አካዳሚ በነበረው በሳን ሲር የሰለጠኑ ነበሩ። ይህን ዘመናዊ የጦር ድርጅት ከቀድሞው የንጉሠ ነገሥቱ ጦር ጋር የሚያገናኘው አንድ ሐረግ ነበር። እሱም በድስት መቶ የሚያህሉ መሀል ሰፋሪዎች ወደዚሁ ክብር ዘበኛ ጦር

3.34 የክብር ዘበኛ ጦር 1928

እንዲገቡ መመልመላቸው ነው። ዋናው የክብር ዘበኛ ጦር ሰፈር አዲስ አበባ ሲሆን፣ በዚሁ አምሳል የተደራጁ ክፍሎችም ባንዳንድ ግዛቶች (ለምሳሌ ባሌ፣ ሐረር፣ ወልጋ) ይገኙ ነበር። በ1927 ደግሞ በስዊድን ወታደራዊ ኢክስፐርቶች አማካሪነት የመጀመሪያው የጦር ትምህርት ቤት በሆለታ ተከፈተ። ሆኖም ሦስት ዓመት የሚፈጅ የመጀመሪያው የሥልጣና ኮርስ ሳይፈጸም ኢጣልያ ኢትዮጵያን ወረረች። ዕጩ መከራከሪያም ወታደራዊ ሕይወታቸውን በመከራከራት ሳይሆን በአርበኝነት እንዲጀምሩ ተገደዱ።

ምዕራፍ አራት

የኢጣልያ ወረራ (1928-1933)

ጦርነት

ጣልያኖች በ1888 ዐድዋ ላይ ድል ከሆኑ በኋላ ለአጭር ጊዜ በሰሜን ምሥራቅ አፍሪቃ የሚከተሉትን የመስፋፋት ፖሊሲ እንደመግታት ብለው ነበር። አዲስ የተሾመው ጠቅላይ ሚኒስትር ዲ ሩዲኒም ቀዳሚው ፍራንቼስኮ ክሪስፒ ያራምድ የነበረውን ፖሊሲ ሽርታል። ለቅኝ ግዛት ማስፋፊያ የተመደበው በጀት በግማሽ ተቀንሷል። ከዐድዋ በፊት አንገቱን ደፍቶ የነበረው የፀረ ኩሎኒያሊስት ቡድንም አሁን የልብ ልብ አግኝቶ ኢጣልያ እስከናካቲው የአፍሪቃን ምድር ለቃ እንድትወጣ ለመጠየቅ ተዳፈረ። ይህ ሁሉ ግን ለጊዜው ነበር። ኢጣልያ ኢትዮጵያን ትታ አይሆንላትምና እንደገና ጥቅሟን ለማስጠበቅ ዲፕሎማሲያዊ ጥረቷን ቀጠለች። እንዲያውም የሚገርመው ነገር ዓመት ባልሞላ ጊዜ ውስጥ እርቀ ሰላም ወርዶ ኢጣልያ በኢትዮጵያ ሌጋሲያን ለማቋቋም የመጀመሪያዋ አገር ሆነች። ይህም ሊሆን የቻለው በከፊል ፌዴራላዊ ፔክላካን የመሰለ የበሰለ ዲፕሎማት ወደ ኢትዮጵያ በመላክ ነው። በሌላ ወገን ስናየው ግን የምኒልክና የኢጣልያ ግንኙነት (በጠቃላይም የኢትዮጵያውያንና የጣልያኖች ግንኙነት ማለት ይቻላል) ፍቅርና ጠብን አቀላቅሎ የያዘ የመሆኑ ውጤት ነው።

ከእንግሊዝ ቀጥሎ ከኢትዮጵያ ጋር ረጅም የጋራ ድንበር ያሏቸው ቅኝ ግዛቶች የምታስተዳድረዋል ኢጣልያ ኢትዮጵያን ቸል ብላ መኖር የምትችልም አልነበረችም። በሰዚህ ቶሎ ብላ እርምጃዋቸውን ከሌሎቹ ሁለት አንፋሳት ቅኝ ገዥዎች፣ ማለትም ከፈረንሳይና ከእንግሊዝ፣ ጋር ማቀናጀት ጀመረች። በ1899 ሦስቱ የተፈራረሙት ውልም የዚህ በኢትዮጵያ ላይ የነበረው የተቀናጀ ፖሊሲ የመጀመሪያው ውጤት ነው። የውሉ ዋና ይዘት ኢጣልያ በኢትዮጵያ ላላት ጥቅም ቅድሚያ የሚሰጥ ነበር። እንግሊዝና ፈረንሳይ የነበራቸው ቀሚ ዓላማዎች (ማለትም እንግሊዝ በዐባይ ሸለቆ፣ ፈረንሳይ በባቡሩ መሥመር) በግልፅ ሲብራሩ፣ ከኢርትራና ከኢጣልያ ለማሊላንድ በስተጀርባ ያሉት የኢትዮጵያ ግዛቶች (ማለትም ሰሜንና ደቡብ ምሥራቅ ኢትዮጵያ) በጅምላው ለኢጣልያ ተከለሉ። ይህ አልበቃም ብሎ የተናጠሉትን ሁለት ቅኝ ግዛቶቿን የማገናኘት መብቷ ተጠበቀላት። ይህ ሊሳካ የሚችለው ሁለቱን ያለያየው የኢትዮጵያ ምድር ከኢጣልያ ሥር ሲውል እንደሆነ ሲታወቅ ውሉ ኢጣልያ ኢትዮጵያን ለመውረር ወይ ግዛቷን ለመቆረስ የሚያደፋፍር ነበር ማለት ይቻላል። ለዚህም ነው አንድ የታሪክ ጸሐፊ ውሉን «ኢጣልያ በኢትዮጵያ ላይ ያላት ምኞት ማረጋገጫ ቻርተር» ብሎ የደመደመው። (Baer 16)

የኢጣልያ ፍላጎት ምን እንደሆነም በአንደኛው ዓለም ጦርነት ወቅት ገዛድ ወጣ። ጦርነቱ በተጀመረ በዓመቱ የቃል ኪዳን መንግሥታቱ (ኢጣልያን ጫምር) ከድል በኋላ የጠላቶቻቸውን (ጀርመንና ቱርክ) ግዛቶች እንዲት እንደሚቃረጡ ሲያሰሉ የኢጣልያ ትኩረት ሙሉ በሙሉ በአፍሪቃ ቀንድ ላይ ነበር። የጠየቀውም በአካባቢው ያለው የግዛትም ሆነ የኢኮኖሚ ጥቅም ድልድል ለሷ በሚያመች መንገድ እንደገና እንዲስተካከል ነው። ዐይን ባወጣ

ድፍረት ማለት ይቻላል በእንግሊዝና በፈረንሳይ ሥር የነበሩት የሰማሌ ግዛቶች ወደሷ እንዲጠቃለሉና በተጨማሪም ሁለቱ ኃያላን በኢትዮጵያ አለን ብለው የሚመኩበት ባንክና የምድር ባቡር በሷ ቁጥጥር ስር እንዲውሉ ጠየቀች። ይህ ጥያቄ ተቀባይነት አግኝቶ ቢሆን ኖሮ ኢጣልያ ሙሉ በሙሉ የኢትዮጵያ የባሕር በር ተቆጣጣሪ በሆነች ነበር። ከዚያም አልፎ ባንሪቱ አሉ የሚባሉትን ሁለት የኤክስፖርት አውታሮች (ባንክና ባቡር) ስትቆጣጠር ኢትዮጵያ ወደ ኢጣልያ ጥገኝነት ተሸጋገረች ማለት ነበር። ነገር ግን ሁለቱ ኃያላን ከአፍሪቃ ቀንድ እንዲህ ውልቃቸውን ለመውጣት ፍላጎት አልነበራቸውም ነበርና የኢጣልያ ጥያቄ መና ቀረ።

በሙሶሊኒ የሚመሩት ፋሽስቶች በ1915 በጣልያን አገር ሥልጣን መያዝ የኢጣልያን ቅኝ ግዛታዊ ምኞት ርእዮተ ሳላማዊ ጥንካሬ ሰጠው። የጥንቱን የሮማን መንግሥት ኃይልና ዝና እንደገና ለማደስ ታጥቆ የተነሣው የፋሽስት ቡድን የመጀመሪያው ሳላማው የዐድዋን ሀፍረት መሻር ነበር። ይሁን እንጂ ሙሶሊኒ ይህን ሳላማውን ከመጀመሪያው ገሃድ አላወጣውም። እንዲያውም የወረራ ሳላማውን ሸፋፍኖ የሚፈልገውን በዲፕሎማሲያዊ መንገድ ለማግኘት ጥረት አደረገ። የኢትዮጵያ ወደ ዓለም መንግሥታት ማገበር መግባት ጥያቄ በተነሣበት ወቅትም አምርራ የተቃወመችው ኢጣልያ ሳትሆን እንግሊዝ ነች። ሙሶሊኒ መጀመሪያ የኢትዮጵያን መግባት የተቃወመ ቢሆንም ኋላ መግባቷ ሳይቀር ለምን በጠላትነት እንመዘገባለን ብለው አማካሪዎቹ ስለነገሩት ተቃውሞውን አለዘበ። ራስ ተፈሪ በ1916 አውሮጳን በጉሰኝነት ወቅትም በኢጣልያ የተደረገለት አቀባበል ከሌሎቹ ሞቅ ያለ ነበር። ሕዝቡ «ቪቫ ኢትዮጵያ! ቪቫ ተፈሪ!» እያለ ከመቀበሉም በላይ የኢጣልያ መንግሥት አንዳንድ የኤክስፖርት ጥቅሞች ከተከበሩለት የአሰብን ወደብ ለኢትዮጵያ ለመስጠት ዝግጁነቱን አረጋገጠ። ይሁን እንጂ የኢጣልያ ሳላማ ተፈሪን አጅበው የሄዱትን መኳንንት ስላሠጋቸው የውሉ ረቂቅ ሳይጸድቅ ቀረ።

በሁለቱ አገሮች መካከል ያለው የመቀራረብና የመቻቻል ስሜት ከፍተኛ ደረጃ የደረሰው ሐምሌ 28፣ 1920 የሰላምና የወዳጅነት ውል ሲፈራረመ ነው። ለነገሩም ውሉ ለሃያ ዓመታት ጸንቶ የሚቆይ ነው ተብሎ ነበር። ዓለም ሁሉ እንደሚያውቀው ግን ዐሥር ዓመትም አልቆየም። ከውሉ ጋር አብሮ በተደረገ ስምምነትም አሰብና ደሴን የሚያገናኝ የመኪና መንገድ ለማሠራት ተስማምተው ነበር። ይህ ስምምነት ሥራ ላይ ውሉ ቢሆን ኖሮ የኋላ ኋላ ሊሆን እንደቻለው የፈረንሳይ የምድር ባቡር መሥመር ኢትዮጵያን ከውጭ ዓለም በማገናኘቱ ረገድ ወደ ሁለተኛ ደረጃነት ዝቅ ባለ ነበር። ነገር ግን በወቅቱ ኢጣልያም ሆነች ኢትዮጵያ ፕሮጀክቱ ፍጻሜ እንዲያገኝ በሙሉ ልብ አልገፋበትም፤ ኢትዮጵያ ምናልባት በፈረንሳይ ተጽዕኖ ምክንያት፤ ኢጣልያ ዝቅ ብለን እንደምናየው ይህን ዓይነት መቀራረብ በማይሻው ቡድን ግፊት ሊሆን ይችላል።

ይህም ወደ ኢጣልያ ጣምራ ፖሊሲ ያመጣናል። ኢጣልያ ከዲፕሎማሲያዊ መቀራረብ ጉን ለጉን ለወደፊት ወረራ ሁኔታዎችን የሚያመቻች የቡርቦራ ፖሊሲም ታራምድ ነበር። ይህ ጣምራ አስትራቴዲ ከዐድዋ ጦርነት በፊት የነበረውን ሁኔታ ያስታውሰናል። ያኔም ጣልያኖች በአንድ በኩል በኢርትራው አገረ ገዥ በአንቶኒዮ ባልዲሊራ አማካይነት «የትግራ ፖሊሲ» የሚባለውን የምኒልክን ሥልጣን በሰሜን ኢትዮጵያ የሚያገኝም የቡርቦራ ስልት ሲከተሉ፤ በሌላ በኩል ደግሞ የውጫሊውን ውል በተፈራረመው ፒዬትሮ አንቶኒሊ አማካይነት «የሸዋ ፖሊሲ» የተባለውን የማግባባት ፖለቲካ

ይከተሉ ነበር። አሁንም እንደዚያን ጊዜ የኤርትራው አገረ ገዥ ኮራዶ ዞሊ በትግራ፤ በበጌምድር፤ በጎጃምና በወሎ የማዕከላዊውን መንግሥት ሥልጣን ሲሸረሸር፤ አዲስ አበባ የተቀመጠው የሌጋሲዮኑ ኃላፊ ጁሊያኖ ኮራ ግን ሁለቱን መንግሥታት ለማቀራረብ ይጥር ነበር። ከላይ የጠቀስነው የ1920ው የሰላምና የወዳጅነት ውልም የዚሁ የኮራ ጥረት ውጤት ነው። በተለያዩ ወቅት በዐድዋ፤ በጉንደር፤ በደብረ ማርቆስና በደሴ የተከፈቱት የኢጣልያ ቅንሳላዎችም በቡርቦራው ተግባር ትልቅ ሚና ከመጫወታቸውም በላይ፤ ጠቃሚ የሆኑ ፖለቲካዊና ወታደራዊ መረጃዎችን በመሰብሰብ የኢጣልያን ወረራ ለማሳካት ረድተዋል።

የቅድመ ማይጨው ሁኔታ ከቅድመ ዐድዋው የሚመሳሰልበት ሌላም መንገድ አለ። ይኸውም በሁለቱም ወቅት እንግሊዝ ለኢጣልያ የመስፋፋት ሳላማ ቡራኬ መስጠቷ ነው። በ1918 እንግሊዝና ኢጣልያ በኢትዮጵያ ላይ ያደረጉት ስምምነት በ1883 እና በ1886 ካደረጓቸው የፕሮቶኮል ስምምነቶች ጋር ይመሳሰላል። አንድ ትልቅ ልዩነት ቢኖር በ19ኛው መቶ ዓመት የተደረጉት ስምምነቶች ግዛት ሊያካልሉ፤ የ1918ቱ ግን የድንረ ዐድዋ ኢምፔሪያሊስት ስልትን በመከተል በኤክስፖርት ጥቅሞች ላይ ያተኮረ መሆኑ ነው። በዚህም መሠረት እንግሊዝ ምዕራብ ኢትዮጵያን ብቸኛ የኢጣልያ የኤክስፖርት ተጽዕኖ ክልል ነው ብላ አወቀችላት። በአጻፋው ኢጣልያ እንግሊዝ ጣና ሐይቅ ላይ ግድብ ሠርታ የዐባይን ውሀ ለመቆጣጠር ለነበራት የብዙ ዓመታት ጥረት ዲፕሎማሲያዊ ድጋፍ ለመስጠት ቃል ገባች። የሚገርመው ነገር ሁለቱ መንግሥታት ይህን ስምምነት ያደረጉት የዓለም መንግሥታት ማገበር አባል በሆነች አገር ላይ መሆኑ ነው። በዚህም ድርጊታቸው የማገበሩ አባላት እኩል መብት አላቸው በሚለው አንቀጽ ላይ አፊዘዋል። በተጨማሪም ድርጊቱ መጨውን አደጋ፤ ማለትም ማገበሩ የኢጣልያን ወረራ ማቆም እንደማይችል፤ ጠቋሚ ነበር።

ሙሶሊኒ ኢትዮጵያን ለመውረር የወሰነበትን ወቅት ይህ ነው ብሎ በሙሉ ልብ መናገር ቢያዳግትም ከ1924 በኋላ ይመስላል። በተለይም በአውሮጳ መድረክ ይከተል የነበረው የመስፋፋት ፖሊሲ ከከሸፈበት በኋላ ፊቱን ወደ ኢትዮጵያ ማዞር ግድ ሳይሆንበት አልቀረም። በአስትሪያ ይገባኛል የሚለውን ግዛት አስመልሳለሁ ሲል ከሂትለር ጋር በአልፕስ ተራራ ላይ ከተፋጠጠና ለማፈግፈግም ከተገደደ በኋላ፤ ሐፍረቱን ለመሸፈን በሌላ መድረክ ከብሩን ማደስ ነበረበት። ለዚህም እንደ ኢጣልያ መልክእ ምድራዊ ተቀጽላ ከምትታየው አፍሪቃ አህጉር የተሻለ አማራጭ አልነበረም። ከአፍሪቃም ደግሞ ኢትዮጵያን ለዚሁ ዲሳማነት ታሪክ አጭቶ ያቀረባት አገር ነበረች። ፋሺዝም በኢጣልያ ምድር አመጣለሁ ያለው ዘመነ ጥጋብና ፍሥሐም ቀቢጸ ተስፋ ሆኖ ሲቀር የቅኝ ግዛት ድል በማስመዝገብ የሕዝቡን የቀሰለ ሕሊና ማሻር ያስፈልግ ነበር። ጦርነት ኤክስፖርትም ለማሳደግ ብቻ ሳይሆን ለአንዲህ ዓይነቱ ስነ ልቡናዊ ስርዐት ባለው መሣሪያነትም አስፈላጊ ሆነ። ወረራውን ለመክፈት የሚቀረው አንድ የሆነ ሰብብ ብቻ ነበር። የወልወል ግጭት ይህንን ታሪካዊ ሚና ተጫውተ።

በጎዳር 26፣1927 የተከሠተው የወልወል ግጭት ባንድ መልኩ ኢትዮጵያ ካጉራባች ቅኝ ግዛቶች ጋር ያሏት በቅጡ ያልተከለሉ ድንበሮች ውጤት ነው። ምንም እንኳ በ19ኛው መቶ ዓመት መጨረሻ ላይ በተደረገው ስምምነት መሠረት ወልወል በኢትዮጵያ ክልል የሚገኝ ስፍራ ቢሆንም

ከመንግሥቱ አስተዳደራዊ ቁጥጥር ልልነት የተነሣ ለማለን የሚያስተዳድሩት ጣልያኖች በዚህ ሁኔታ ተደፋፍረውና የቦታውንም የውሀ ሀብት ጠቃሚነት ተረድተው ወደ ግዛታቸው ጠቅልለውት ነበር። በ1920ዎቹ ዓመታት የኢትዮጵያ መንግሥት በዚህ አካባቢ ቁጥጥሩን እያጠናከረ ሲሄድ ግን የቀድሞ መብቱን ለማስመለስ መሞከሩ አልቀረም። ጣልያኖች እናስነካም ብለው ባካባቢው የሰፈሩትን የኢትዮጵያ ወታደሮች መተናኩል ሲጀምሩ ነው በታሪክ የታወቀው ግጭት የተቀሰቀሰው። ምንም እንኳን በግጭቱ ከኢትዮጵያ ወገን የሞቱት ቁጥር ከጣልያኖች ወገን ሦስት እጅ በበልጥም፤ ካሣና ይቅርታ ይገባል ብለው የማይሆን ጥያቄ ለማቅረብ የተሸቀደው ጣልያኖች ናቸው። ኢትዮጵያ ጥያቄውን ለመቀበል ፈቃደኛ ካለመሆኗም በላይ ጉዳዩን ለመንግሥታት ማገበር አቀረበች። እዚያም ጠቡን ለማብረድ ፋይዳ ቢሰጥ ድርድሩ ቀጠለ። በመሀሉ፤ በተለይ በኢጣልያ በኩል፤ ለማይቀረው ጦርነት አስፈላጊው ዝግጅት ይደረግ ነበር። በ1927 አጋማሽ ላይ ለሙሶሊኒ የወረራ ዕቅድ ዲፕሎማሲያዊ መተማመኛ የሰጠ አንድ ሁኔታ ተከሰተ። ይኸውም የፈረንሳይ ጠቅላይ ሚኒስትር ፒዬር ላቫል አገሩ በኢትዮጵያ ላይ ለረጅም ጊዜ የነበራትን የኢጣልያን ዓላማ የመባረር ፖሊሲ ሽሮ ሙሶሊኒ የፈለገውን ቢያደርግ እንደማይቃወም ማረጋገጠው ነው። የዘመኑ የዓለም አቀፍ ፖለቲካ ሁኔታ እያደር ያሳየው አንግሊዝና ፈረንሳይ ሙሶሊኒን ከሂትለር ለማስኮብል ኢትዮጵያን በመሥዋዕትነት ሊያቀርቡለት እንደተዘጋጁ ነው። እንዲህ ያሉ መተማመኛዎች ይዞ ነው ሙሶሊኒ በኢትዮጵያ ላይ የዘመተው።

በመስከረም 22፤ 1928 የኢጣልያ ጦር ጣጠኛውን የመረብ ወንዝ ተሻግሮ በሦስት መሥመር በኢትዮጵያ ላይ ጥቃት ከፈተ። የጥቃቱ አንዱ ዒላማ ከአርባ ዓመት በፊት የገፍረት ማቅ የተከናወነበት ዐድዋ ነበረች። ሁለቱ ሌሎች የጥቃት ዒላማዎች እንጢቾና አዲግራት ነበሩ። ወራሪዎቹ በመጀመሪያ ምንም ተቃውሞ አላጋጠማቸውም። የኢትዮጵያ ጦር ጥቃቱን ሳይቋቋም አንዲያፈገፍግ ተደርጎ ነበር። ለዚህም ሁለት ምክንያቶች ነበሩ። አንደኛው በዓለም ኅብረተሰብ ዘንድ የኢጣልያን ወራሪነት በግልጽ ለማሳየት ሲሆን፤ ሁለተኛው ደግሞ የኢጣልያን ጦር ወደ መሀል አገር ስቦ በማስገባት በስንቅና ትጥቅ አቅርቦቱ ላይ ችግር ለመፍጠር ነበር። እንደ ደጃች ኃይለ ሥላሴ ጉግሣ ያሉት መሪዎች ግን የኢጣልያን ጦር ላለመቃወም ትእዛዝም አልጠበቁም። አዲግራት በመስከረም 24 በጣልያን ጦር እጅ ስትወድቅ፤ ዓዛን ጠቅልሉና ጠቃሚ መረጃ ይዞ ወደነሱ ካምፕ ገባ። በማግስቱ ጣልያኖች ዐድዋን ከሚያስፈልገው በላይ በዐምብ ደብድበው ያዙ። በጥቅምት 27፤ ዘመቻው በተከፈተ በወር ከአምስት ቀን፤ ከስትራቴጂ አንፃር ቁልፍ የሆነችው መቀሌ ወደቀች። ይሁን እንጂ ከረምት ሳይገባ ዘመቻውን ለማጠናቀቅ ለሚፈልገው ሙሶሊኒ የዘመቻው ፍጥነት የሚያረካ ሆኖ አልተገኘም። ለዚህም ምክንያቱ የጦር አዛዥ የማርሻል ኤሚሊዮ ዴ ቦኖ ዳተኝነት ነው ብሎ በላሳነት እሱን አውርዶ በምትኩ ፒዬትሮ ባዶልዮን ሾመው። ከዚህም በኋላ ነው ጣልያኖች ዓለም ያወገዘውን የመርዝ ጋዝ በጦር መሣሪያነት መጠቀም የጀመሩት።

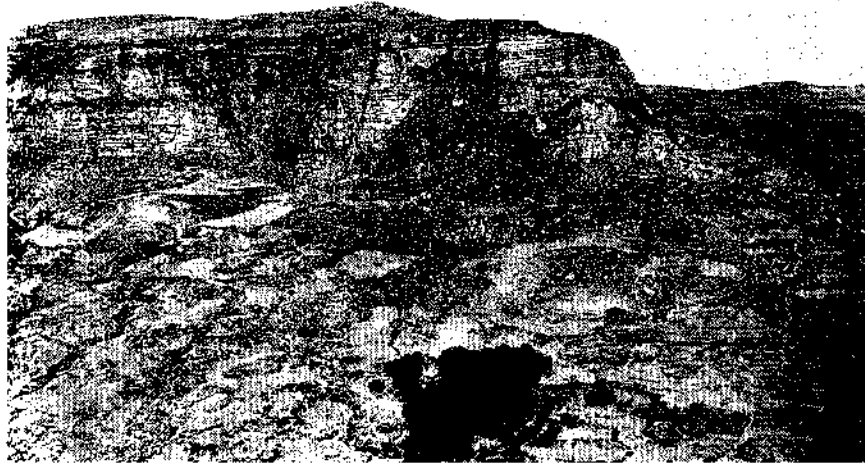
ጣልያኖች ካሁን እሁን ይገጥመናል እያሉ ሲጠብቁት የነበረው የኢትዮጵያውያን እጻፋ የማጥቃት እርምጃ በጥር 1928 ተጀመረ። የኢትዮጵያ የሰሜን ጦር በሦስት ረድፍ የተሰለፈ ነበር። በስተምዕራብ በራስ እምሩ ኃይለ ሥላሴ የሚመራው የጎጃምና የቤጌምድ ጦር፤ በስተምሥራቅ በጦር ሚኒስትሩ በራስ ሙሉጌታ ይዘው የሚመራው የንጉሠ ነገሥቱ ጦር፤ በመሀል ደግሞ በራስ

ሥዩም መንገሻና በራስ ካሣ ኃይሉ የሚመራው ጦር ነበር። ራስ ካሣ የሰሜን ግንባር ጠቅላይ የጦር አዛዥ ሆኖ መሰየሙ ይህ ሹመት ለኔ ይገባል ባዩን የጦር ሚኒስትሩን አስኩርፎ ስለነበር በሁለቱ መካከል የነበረው ቅንብር እምብዛም ነበር። ባጠቃላይ የግንባር ድክመት በሦስቱ ረድፎች መካከል አስፈላጊው ቅንጅት ሊኖር አለመቻሉ ነው። በተለይም የራስ እምሩ ጦር የተዋጋው ተጀምሮ እስኪጨረስ ብቻውን ነበር ማለት ይቻላል። መቀሌን በመክበብ ላይ ያተኩረው የኢትዮጵያውያን የእጻፋ ማጥቃት እርምጃ ሊከሸፍ የቻለበት አንዱና ምናልባትም ዋነኛው ምክንያትም የዚህ የቅንጅት እጦት ነው። ስለዚህም ብዙ ሰው ቢያልቅባቸውም ጣልያኖች የመጀመሪያው የተምቤን ጦርነት የተባለውን (ከጥር 11 እስከ 15) በማሸነፍ የተደላደለ ስፍራቸውን እንደያዙ ለመቆየት ቸለዋል።

እንዲያውም ይህን የኢትዮጵያውያን የጥቃት እርምጃ መቋቋማቸው አዲስ የጥቃት እርምጃ ለመውሰድ አደፋፈራቸው። ዒላማቸውም ከመቀሌ በስተደቡብ እምባ አራዶም በተባለው ኮረብታ ላይ መሸገ የነበረው የራስ ሙሉጌታ ጦር ነበር። እዚህ ላይ ነው የጣልያን አውሮፕላን ሥራውን የሠራው። ስለሆነም እምባ አራዶም የእምባ አላጌ ተቃራኒ ለመሆን በቃ። የዐድዋው እርበኛ ራስ ሙሉጌታ ከአርባ ዓመት በፊት እንደሆነው ሁሉ የማይበገር የሚመስል ምሽግ የያዘው ኃይል ሲሸነፍ ለማየት ዕጣው ሆነ። ልዩነቱ ግን አሁን ሥሉስ ዞር ተሸናፊዎ ኢትዮጵያ እሸናፊዎ ኢጣልያ መሆኗ ነው። ጥፋቱም ቀላል አልነበረም። ስድስት ሺ ያህል ኢትዮጵያውያን ሞቱ። ሙሉጌታ ራሱም ከሸንፈቱ በኋላ በነበረው የተደነባበረ ሽሽት ተገደለ። ነገር ሁሉ ካለቀ በኋላ ራስ ካሣ ተጠቂውን ጦር ለመርዳት መጣ።

ካሣና ሥዩም ራሳቸውም ከጣልያኖች ጋር ሁለተኛውን የተምቤን ጦርነት (ከዩካቲት 19 እስከ 21) ገጠሙ። እንዲያው ለነገሩ ነው እንጂ የኢትዮጵያ ጦር እንደሁ ቆሌው ተገዷል። የቴክኒክ የበላይነታቸው አልበቃ ብሎ የጣልያን ጦር በሰው ኃይልም አራት እጅ ይበልጥ ነበር። ከሁሉም አንግጻ የሆነውም ይህ የጣልያኖች የቁጥር ብዛት ነው። ሙሶሊኒ ዐድዋ ላይ የሠሩትን ስሕተት (ማለትም በቁጥር እምስት እጅ መበለጣቸውን) ላለመድገም ቆርጦ የተነሣ ይመስላል። እንዳለውም «ጥቂት ሺ ሰዎች ጨምረን ባለማስለፋችን ዐድዋ ላይ ተሸነፍን። ያን ዓይነት ስሕተት እንደገና አንሠራም። ቁጥር ከማሳነስ አበዛህ ተብሎ ብወቀስ ይሻለኛል።» (De Bono, 110) ሁለተኛው የተምቤን ጦርነት በሰሜን ግንባር የተሰለፈውን የኢትዮጵያን ጦር ዋናና መካከለኛ ረድፍ በታተነው። መሪዎቹ ካሣና ሥዩምም የጣልያኖችን ከበባ ለጥቂት እምልጠውና የተረፈ ሠራዊታቸውን ይዘው ኮረም ላይ ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር ተቀላቀሉ።

የኢትዮጵያ ጦር ትንሽ የተሻለ ውጤት ያሳየው በራስ እምሩ በሚመራው በሽራ ግንባር ነበር። በተለይም በታኅሣሥ 15 ደምበግዌና በተባለ ሥፍራ በማጃር ሉዊጂ ከረኒቲ በሚመራው የአስካሪዎች (የቅኝ ግዛት ወታደሮች) ጦር ላይ ከፍተኛ ድል ተቀዳጀ። በዚያም ሳቢያ የእምሩ ስም በጣልያኖች ዘንድ የተፈራም የተጠላም ሆነ። ይሁን እንጂ በዚህም በኩል ችግር አልነበረም ማለት

4.1 በራስ መላከታ የሚመራው የኢትዮጵያ ጦር ከባድ ሽንፈት ያዩበት የአምባ አራዶም ኮረብታ

አይደለም። በተለይም የጎጃም አለቃዎችና የሰሜኑ መሪ ደጃች አያሌው ብሩ ለጦርነቱ ያላቸው የቀዝቀዝ ሰሜት የጦሩን የመዋጋት ችሎታ አጻክሞታል። ያም ሆኖ በጦሩ ላይ የደረሰው ኪሳራ ከመካከለኛውና ከምሥራቁ ግንባር ጋር ሲነፃፀር እነስተኛ መሆኑ የእምሩን የተሻለ የጦር አመራር የሚያስመሰክር ነው። በሁለቱ በተጠቀሱት ግንባሮች የተሰለፈው የኢትዮጵያ ጦር ሲበታተን፤ ዐሥር ሺ የሚያህለው በሽሬ ግንባር የተሰለፈው ጦር ግን በሥርዓት አፈግፍጎ ተከቤን ለመሸገር በቅቷል። ጣልያኖች አዲስ አበባ ከገቡ በኋላም እምሩ ችግር ሊፈጥርባቸው የቻለበት አንዱ ምክንያት ይኸው ነው።

የ1928ቱ ጦርነት በተለምዶ እነጋገር የማይጨው ጦርነት ይባላል። እንደ እውነቱ ከሆነ ግን ማይጨው በሰሜኑ ግንባር ከተደረጉት ውጊያዎች አንዱና የመጨረሻው ሲሆን፤ ከዚያ በፊት ነገር ዓለሙ ያለቀ በመሆኑም ከማሳረጊያነት የተሻለ ሚና አልነበረውም። የእምሩ ጦር ከቶም አልተሳተፈበትም። የሙሉጌታ ጦር እንደሁ ቀደም ብሎ አምባ አራዶም ላይ ተጠናቋል። ከካሣና ሥዩም ጦር የተረፉትም ቀደም ባሉት ውጊያዎች ባካልም በሞራልም ደቀው ማይጨው ላይ ብዙ ትርጉም ያለው ሥራ ሊሠሩ አይችሉም ነበር። ማይጨው ላይ የታየው አዲስ ጉልበት የዘመናዊው የክብር ዘበኛ ጦር ብቻ ነው። እዚያ ሠራዊት ውስጥ ለተመለመሉት ወጣት ኢትዮጵያውያንም ሆነ ለዘመናይቱ ኢትዮጵያ ማይጨው የመፈተኛቸው አውድማ ሆነች። ውጊያው ሳይጀምር ያለቀለት መሆኑ ቢታወቅም፤ የሠራዊቱ ሬኮርድ የሚያሳፍር አልሆነም።

4.2 የጦር ሚኒስትሩ ራስ መላከታ ይዘዙ

ጣልያኖች በማይበገር ምሽግ ውስጥ ተቀምጠው፤ ለማዩን ያላንጻች ተቀናቃኝ ኃይል ተቆጣጥረው፤ ይሸነፋሉ ብሎ መገመት ዘበት ነበር። ይህ አልበቃ ብሎ በኢትዮጵያ አመራር በኩል የታየው ዳተኝነት ችግሩን አባባለው። የኢትዮጵያ ጦር ለማሸነፍ ጠባብ ዕድል እንኳ የሚኖረው ቶሎ ቢያጠቃ ነበር። ነገር ግን ጉሳዩ ነገሥቱ የማጥቂያውን ጊዜ ካንዴም ሁለቱ ሲያስተላልፍ ይህም ዕድል እስከናካቴው ጨለመ። በመጨረሻ ውጊያው መጋቢት 22 ተካሄደ። እሥራ ሦስት ሰዓት በፈጀው ውጊያ በመጀመሪያ የኢትዮጵያ ጦር ቢያጠቃም የማታ ማታ ድሉ የጣልያኖች ሆነ። የኢትዮጵያ ጦር ተበተነ። በጦር ሜዳ ካለቀው ሠራዊት የበለጠ ሰውም በተዘረከረከው ሽሽት አለቀ። ከጥቂት ዓመታት በፊት በተደረገበት ዘመቻ ቂም ቶፕር የነበረው የራያና አዘቦ ሕዝብ ይህን አጋጣሚ ተጠቅሞ የሚሸሸውን ሠራዊት በመዝረፍና በመስለብ የበቀል አርምቺ ወሰደ። ሠራዊቱን በዚህም በቃ ቢለው እንደ ነበር። የመጨረሻው አሳዛኝ ድራማ በአሸንጊ ሐይቅ ጻርቻ ላይ ታየ። መግቢያ ያጣው ሠራዊት የጣልያን የጦር አውሮፕላኖች መለማመጃ ዓላማ ሆነ። በምብና የመርዝ ጋዝ እየዘነበበት ከፊሉ በየሚላው ወደቀ። ከፊሉ ሲብስበት የሚያበርድለት እየመሰለው ሐይቁ ውስጥ ገብቶ አለቀ። ከዚህ በኋላ የደሴ መንገድ ለጣልያኖች ክፍት ሆነ። ሠራዊታቸውም ሰተት ብሎ በመጋቢት 27 ደሴ፤ ከዚያም በወሩ በሚያዝያ 27 አዲስ አበባ ገባ።

4.3 ወደ አጋዴን ግንባር የሚዘምት ወታደር ዘመዶቹን ሲሰናበት

የሰሜኑ ግንባር ወሳኙ ይሁን እንጂ ጦርነቱ በደቡብና በደቡብ ምሥራቅም ነበር። በዚህኛው ግንባር የኢጣልያን ጦር የሚመራው ስሙ የፋሺስት አገዛዝ ዕልመታዊ ምስል የሆነው ማርሻል ሮዶልፎ ግራዚያኒ ነበር። እሱም ለጌታው ለሙሶሊኒ «ኢትዮጵያን ሲሆን ከኢትዮጵያውያን ጋር አላዚያም ያለነሱ አስረክብሃለሁ» ብሎ መዛቱ ይነገርለት ነበር (Del Boca, 113)። መጀመሪያ የተሰጠው ተልእኮ ሊያጋጥም የሚችል የኢትዮጵያን የአጻፋ ጥቃት መከላከል ሲሆንም፣ ለድል ዘንባባ የተቅበጠበጠው ግራዚያኒ የመከላከል ተግባሩን ወደ ማጥቃት ዘመቻ ሰወጠው። የኢትዮጵያ ጦር የሚመራው በደቡብ በሲዳሞው ገዥ በራስ ደስታ ዳምጠው፣ በደቡብ ምሥራቅ ደግሞ በደጃች ነሲቡ ዛማኑ-አል፣ የሐረር ገዥ ነበር። ከሰሜኑ ግንባር ጋር ሲነፃፀር የደቡብ በመሣሪያ አቅርቦትም ሆነ በአመራሩ የውጊያ ስሜት የተሻለ ነበር ማለት ይቻላል።

በአጋዴን ግንባር ለተደረገው ጦርነት ቁልፉ ቆራሄ ነበር። ይህን እስትራቴጂካዊ ስፍራ ላለማስወሰድ ሲከላከል የሞተው ስመጥር አርበኛ ግራዝማች (ከሞተ በኋላ ደጃዝማች) አፈወርቅ እንዳለው «ጣልያኖች ቆራሄን ከያዙ መላ አጋዴንን እንደያዙ ይቆጠራል።» (Graziani, 185) ሆኖም የአፈወርቅና የሠራዊቱ ቆራጥ መከላከል ቆራሄን በጥቅምት ወር መጨረሻ ላይ በጣልያኖች እጅ ከመውደቅ አላዳነም። ቆራሄን ከያዙም በኋላ የኢትዮጵያን ጦር

ለማሸበር ጂጂጋና ሐረር ድረስ ርቀው ሄደው በሰሜን እየደበደቡ አጋዴንን በሦስት አቅጣጫ ወረሩት። ነገር ግን ምንም እንኳን የጣልያን ጦር በቴክኒክም በሰው ብዛትም ብልጫ ቢኖረው ጉዞው ቀላል አልሆነለትም። በተለይም በደጃች መኩንን እንዳልካቸው ከሚመራው የኢሉባቦር ጦር ብርቱ ተቃውሞ ገጠመው። በዚህም ምክንያት ጣልያኖች በሰሜን ከደረሰባቸው የበለጠ ጉዳት በዚህኛው ግንባር ደርሰዋል። ግራዚያኒም በፈለገው ፍጥነት ወደፊት መገስገስ ባለመቻሉ አንጀቱ እያረረ ባዶልዮ አዲስ አበባ ሲገባ እሱ ገና የሐረርን በር ማንኳኳት ነበረበት።

በደቡብ ግንባር ራስ ደስታ በጣልያኖች ላይ ድፍረት የተሞላበት ጥቃት ለንዝር ነበር። ቆራሄ ላይ ለጥቂት ጊዜ ደርሰዋቸው የነበረውን መዋከብ በመጠቀም ሠራዊቱን ድንበር ላይ በምትገኘው በዶሎ አዘመተ። ነገር ግን የጉዞው ረጅምነትና አድካሚነት፣ የሰንቅ እጥረትና የበሽታ መዛመት ተፋምረው ሠራዊቱን የጣልያኖች ጭፋ አደረገው። ገናሌ ዶርያ ላይ ከጥር 3 እስከ 5 የተደረገው ውጊያ ጦርነት ሳይሆን ለኢትዮጵያውያን አልቂት ሆነ። የግራዚያኒን የድል ፈንጠዝያ ያደረገው ነገር ቢኖር ዘጠኝ መቶ የሚደርሱ አርትራውያን አስካሪዎች የኢጣልያን ጦር ከድተው ወደ ራስ ደስታ ጦር መግባታቸው ነው። ይህ የኢርትራውያን ጣልያንን እየከፋ መሄድ በሌላ ጊዜና በሌሎችም የጦር ግንባሮች የታየ ክስተት ነው። የነሱ በራስ ደስታ ጦር ውስጥ መገኘትም ነው ጦሩን ከእንደዚያ ያለ ሽንፈት በኋላ አገግሞ መሪያቸው በየካቲት 1929 ተይዞ እስከተገደለ ድረስ ለጣልያኖች የእግር አሳት ለመሆን ያበቃው። አርትራውያኑ መማረክ ወይም እጅ መስጠት ማለት ሞት መሆኑን ሰላወቁ ጣልያኖቹን የሚወጉት በታላቅ ቆራጥነት ነበር።

በ1928ቱ የኢትዮጵያና የኢጣልያ ጦርነት ላይ የዐድዋ ትዝታ ያንገኘብብ ነበር ማለት ይቻላል። ጣልያኖች የጉደፈ ስማቸውን ለማደስ፣ ኢትዮጵያውያን ያባቶቻቸውን ገድል ለመድገም ነበር የሚዋጉት። ይሁን እንጂ በዚህም ሆነ በዚያ ዐድዋ ሊደገም አልቻለም። ለዚህም ብዙ ምክንያቶች አሉ። ከሁሉም ግልጽ ሆኖ የሚታየው ጣልያኖች የነበራቸው ግዙፍ የሆነ የጦር መሣሪያ የበላይነት ነው። ዐድዋ ላይ በሁለቱ ተፋላሚዎች በኩል የነበረው የጦር መሣሪያ ልዩነት በዓይነትም ሆነ በብዛት ይህን ያህል የጎላ አልነበረም። ከእርባ ዓመት በኋላ ሲመጡ ግን ጣልያኖች ዘመናዊ ሚሊታሪ ቴክኖሎጂ ያፈራውን በሙሉ እስካፍጠማቸው ታጥቀው ነው። ባንፃሩ ኢትዮጵያ ለብዙ ዓመታት በተጣለባት የጦር መሣሪያ ማዕቀብ የተነሣ ባላጋራዋን ልትተካከል ቀርቶ ጫፏም አትደርስ ነበር። በጠቅላላው በኢትዮጵያውያን ዘንድ የነበረው የጠመንጃ ብዛት (እሱም አርጌ ጠመንጃ ነው) ከገምሳሪ ስድሳ ሺ አይበልጥም ነበር። የኢትዮጵያ ትልቁ ጉዳት ግን በጠመንጃው ሳይሆን በጥይቱ ነበር። እንደሚባለው በኢትዮጵያውያን ዘንድ የነበረው ጠቅላላ የጥይቱ ብዛት ጣልያኖች በሁለት ውጊያ የሚጨርሱትን ያህል ስቻ ነበር። በመትረየስና በመድፍ አቅም ያለውም ልዩነት ከዚህ ቢጎላ እንጂ አያንስም። ከሁሉም ለኢትዮጵያ መቅሠፍት የሆነው ግን የኢጣልያ አየር ኃይል ነው። ጣልያኖች በሰሜን ሦስት መቶ፣ በደቡብ አንድ መቶ የጦር አወርፕላን አሰልፈው መላ ሰማዩን ሲቆጣጠሩ ኢትዮጵያ ማለፍ የቻለችው ስምንት አወርፕላኖች ብቻ ነበር። እነዚህም አብዛኞቹ ለጭነት እንጂ ለውጊያ የማያገለግሉ አልነበሩም። በዚህ ላይ የጣልያኖች የመርዝ ጋዝ ሲጨመርበት ኢትዮጵያውያን መሸነፋቸው ሳይሆን ያን ያህል መዋጋታቸው ነው የሚነገርመው።

በስንቅና ትጥቅም ረገድ ልዩነቱ እጅግ የሰፋ ነበር። የኢትዮጵያ ሠራዊት ዘመናዊ የስንቅና ትጥቅ ድርጅት ያለው አልነበረም። ቁስለኞች ሕክምና ማግኘት የሚችሉትም ጦሩን ለመርዳት ብለው በፈቃዳቸው ከውጭ አገር በመጡ የሕክምና ሰዎች አማካይነት እንጂ የተደራጀ የሕክምና ክፍል አልነበረም። የፊዲዩ ግንኙነት ባለመኖሩ ወይም በቅጡ ባለመሥራቱ ወታደራዊ እርምጃን ማቀናጀት አስቸጋሪ ነበር። ይህ በተለይ በሰሜኑ ግንባር ጎልቶ የወጣ ችግር ነው። ከሁሉም እንግዳ የሆነው ግን የሰው ኃይል ሚዛንም ቢሆን ወደ ጣልያኖች ማጋደሉ ነው። ቀደም ብለን እንዳየነው በተለይ በኦጋዴን ግንባር፣ ጣልያኖች ብዙውን ጊዜ የቁጥር የበላይነት ነበራቸው። ይህም የሆነው ከቅኝ ግዛቶቻቸው፣ ከሊቢያ፣ ከኤርትራና ከጣልያን ሶማሊላንድ «አስካሪዎች» መልምለው በማሰለፋቸው ነው። ይህን የጣልያኖችን የቴክኒክና የቁጥር የበላይነት ኢጣልያዊው ታሪክ ጸሐፊ አንጄሎ ዴል ቦካ አንዲህ ሲል ይተርክዋል፤ «[ኢትዮጵያውያን] ከጣልያኖች ጋር ፊት ለፊት ከመጋጠማቸው በፊት አምስት ገሀነመ አሳት ማለፍ ይኖርባቸዋል። ከሰማይ የሚዘንበው ሰምብ፣ ተምዘግዝጎ የሚመጣው የመድፍ ጥይት፣ የመትረየሱ እርምታ፣ ታንኮች፣ አስካሪዎች።» በዚህ የኃይል ሚዛን የኢትዮጵያውያን ዕድል በእጅጉ የጨለመ ነበር። የኢጣልያኖች የመርዝ ጋዝ ደግሞ ጨለማውን ፍፁም አደረገው።

ዘሮ ዘሮ ግን የኢትዮጵያ ሽንፈት መሠረቱ ራሱ ያገራቱ ንብረተሰብ ሁኔታ ነበር። አንዳንድ ጸሐፊዎች ኢትዮጵያ የተሸነፈችው ፊውዳል በመሆኗ ነው ይላሉ። ይህ ግን የሚታመን አይደለም። ኢትዮጵያ ከ1928 ይልቅ በ1888 የበለጠ ፊውዳል ነበረች። ግን ያኔ ዐድዋን የመሰለ አንጸባራቂ ድል ተጎናጸፈች። ነገሩ እንቅስቃሴ ቢመስልም ኢትዮጵያን የተሸነፈችው ፊውዳል ስለሆነች ሳይሆን ፊውዳልነቷ እየቀነሰ በመምጣቱ ነው። እንግሊዛዊቷ ጸሐፊ ማርጀሪ ፒርሃም ይህን ተንተርሳ ነው በጦርነቱ ዋዜማ የነበረውን ያገራቱን የጦር ሠራዊት "ከመካከለኛው ዘመን (ሚዲዲቫል) ወደ ዘመናዊ ስልት በሚወስደው አደገኛ የሽግግር ወቅት ውስጥ የሚገኝ" ብላ የገለጸችው (Perham, 167)። በፖለቲካ መልኩም ቢሆን የምኒልክ ኢትዮጵያ ፊውዳላዊ እርቀ ሰላም የሰፈነባት ነበረች። የኃይለ ሥላሴ ኢትዮጵያ ግን ፍጹማዊ አገዛዝን ለመውለድ በምጥ ላይ ነበረች። ስለሆነም ከኃይለ ሥላሴ ይልቅ ምኒልክ የተባበረች ኢትዮጵያን ይዞ መዝመት ችሏል። በኃይለ ሥላሴ ዘመን የማዕከላዊው መንግሥት መጠናከር ግዛታዊ ሥልጣናቸውን የሸረሸረባቸው ወይም እስከናካቴው የነጠቃቸው አያሌ አኩራ መሳፍንት ነበሩ። ከዚያም በላይ አርባ ዓመት ያህል በቅኝ ግዛቶች ታጥሮ መኖሩ የዳር አገሩን ሕዝብ ልብ አሸፍቷል።

በተጨማሪም ከዐድዋ እስከ ማይጨው የተደረጉት ዐበይት ጦርነቶች ሁለት ብቻ ናቸው፤ ሰገሌ (1909) እና አገኝም (1922)። ይህ አንጻራዊ ሰላም የሕዝቡን፣ በተለይም የመሪዎቹን፣ የጦረኝነት ስሜት አዳክሞታል። የዐድዋ አዝማቾች በጦርነት ተወልደው፣ በጦርነት ያደጉ፣ በጦርነትም የሚሞቱ ነበሩ። ከአርባ ዓመት በኋላ የተነሡት አዝማቾች ግን ሕይወታቸውን ከጦር ሜዳ ይልቅ በቢሮ የሰለፉ ናቸው። አንዳንዶቹም እንዳየነው በንግድ ዓለም መሰማራት ጀምረዋል። ኃይለ ሥላሴ ራሱ የዚህ አዲስ አዝማሚያ ምሳሌ ነው። ትክክው ጦርነትን ለመሸከም አልተፈጠረም። ስለሆነም ለኔም ላገሬም መድኅኑ የዓለም መንግሥታት ሰላምና ጸጥታን ለማስከበር የሚያደርጉት ጥረት (ኮሌክቲቭ ሴኩሪቲ) ነው የሚል የተሳሳተ እምነት ነበረው። ይህ የተሳሳተ እምነት እና

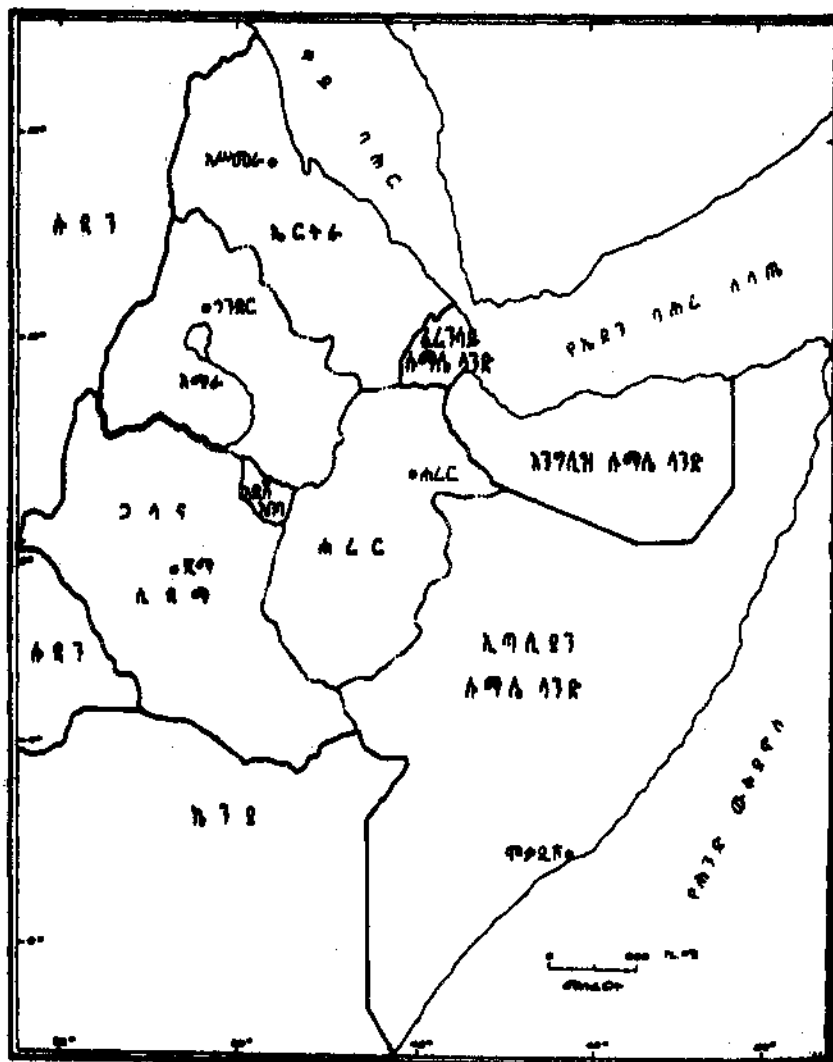
የሰው ልጅ ዓይነተኛ ባሕርይ የሆነው «ራስክን እድን» የሚለው መርህም ነው በጦር ሜዳ ሲሸነፍ ወደ አውሮጳ እንዲሄድ የገፋው። አገሪቷ ከመቼውም ጊዜ ይልቅ ከዓለም ንብረተሰብ ጋር በመቀላቀሏ በኢትዮጵያ ታሪክ ለመጀመሪያ ጊዜ የሰደት ምርጫ ያጋጠመው ንጉሠ ነገሥት እሱ ነበር። ያን ምርጫ ለመውሰድም አላመነታም።

የኢጣልያ አገዛዝ

ሚያዝያ 24 ቀን ንጉሠ ነገሥቱ አገር ጥሉ ሲለደድ ጣልያኖች ወዲያው አዲስ አበባ አልገቡም። በመሀል ባሉት ሦስት ቀናት ውስጥ ከተማይቱ መዓት ወረደባት። ሕግና ሥርዓት ፈርሶ ዝርፊያ፣ ዓላማ የሌለው ተኩስና ቃጠሎ ነገሠ። ሁከቱ በተለይ የናወጠው አራዳ እየተባለ የሚታወቀውን መሀል ከተማ ነበር። ጅምላ እብደትንና እንጭጭ የመደብ ጦርነትን ያዋሐደ፣ ተስፋ መቁረጥና እምቢተኝነት የተቀላቀለበት እንቅስቃሴ ከሥተት ነበር። ተኩሱም ሆነ ዝርፊያው ዓላማ አለው ከተባለ፣ ዓላማዎቹ ሀብታሞችና የውጭ አገር ነዋሪዎች ነበሩ። ቤተ መንግሥቱም ቢሆን በውስጡ ያለው መሣሪያ ተፈላጊ ስለነበረ ከዝርፊያው አልዳነም። ብዙ የውጭ አገር ዜጎች እንዲህ ያለ ነገር መምጣቱ አይቀርም ብለው ለረጅም ጊዜ እራሳቸውን ሲያዘጋጁ በቆዩት ሌጋሲዮኖች ተጠልለው መዓቱን አሳለፉ። ዘሮ ዘሮ ግን ሁከቱ እንደማናቸውም ተመሳሳይ ሁከቶች ሁሉ ዕውር ነበር ማለት ይቻላል። ጠላትና ወዳጅ የሚለይ አልነበረም። ብዙ የተገዱትም በአብዛኛው የተነጣጠረባቸው ፈረንጆች ሳይሆኑ ኢትዮጵያውያን ነበሩ።

በእንዲህ ያለ የትርምስ ሁኔታ አዲስ አበባ የገባው የኢጣልያ ሠራዊት የሰላምና መረጋጋት መልእክ ሆኖ ቢታይ አያስደንቅም። እንዲያውም ጣልያኖች ከተማው ሳይገቡ ሦስት ቀን ያደፈጡት ሰው በዚህ ዐይን እንዲመለከታቸው አስበው ነው የሚል አስተያየትም አለ። ያም ሆነ ይህ ማርሻል ባዶልዮ ሠራዊቱን እየመራ አዲስ አበባ ሚያዝያ 27 ሲገባ በተለይ የውጭ አገር ዜጎች ትልቅ እፎይታ ነው የተሰማቸው። ባዶልዮ መጀመሪያ ካደረጋቸው ነገሮች አንዱ ለመሶሊኒ የድሉን የምሥራች ማብሠር ነበር። ሙሶሊኒም ወትሮውን ከሚደነፋበት ከቪኒትሲያ አደባባይ ሰገነቱ ይህንኑ ዜና ለጣልያን ሕዝብ ዐወጀ። በንግግሩ መጨረሻም «ኢትዮጵያ የኢጣልያ ሆናለች» በማለት ተከታታይ የኢጣልያ ትውልዶች ያለመትን ሕልም እውን መሆን አረጋገጡ። ይህ ማረጋገጫ ምን ያህል ባዶ ቀፎ እንደሆነ በጥቂት ወራት ውስጥ ሊታይ ነው።

ጣልያኖች እንዲህ አርገው በአፍሪቃ ቀንድ የገነቡትን ግዛት የኢጣልያ ምሥራቅ አፍሪቃ፣ በጣልያንኛ «አፍሪካ ኦሪየንታሌ ኢታልያና»፣ ብለው ሰየሙት። ይህን አንድ ወጥ ግዛት ለፈጥሩ የቻሉትም ቀድሞ የነበሯቸውን ቅኝ ግዛቶች (ኤርትራና የኢጣልያ ሶማሊላንድ) ከኢትዮጵያ ጋር በማዋሐድ ነው። በዚህም በ1899ኛ የሦስቱ ኃያላን ስምምነት የተተለመው ኤርትራንና የኢጣልያ ሶማሊላንድን የማገናኘቱ ዓላማ ተግባራዊ ሆነ። አዲሱ የኢጣልያ ግዛት የቀድሞ ዓለም አቀፍ ድንበሮችን በመሸር በስድስት ክልሎች ተከፍሎ ነበር። እነሱም ኤርትራ (ትግራይን ጨምሮ)፣ አማራ (በጌምድር፣ ወሎ፣ ጎጃምና ሰሜን ሸዋን

5. «የኢጣልያ ምሥራቅ አፍሪቃ» 1928-1933

አካትቶ! ጋላና ሲዳማ (ለአርሞና ለደቡብ ሕዝብ የተሰጠ የጥቅል ስም)! አዲስ አበባ (ጊላ ወደ ሸዋ የተለወጠ)! ሐረር እና ሶማሊያ (አጋዴንን ጨምሮ) ነበሩ። ዋና ከተሞችም! በተከታታይ አሥመራ! ጉንደር! ዶማ! አዲስ አበባ! ሐረርና ሞቃዲሾ ነበሩ። ለአያንዳንዱ ክልል አገረ ገዥ ሲሰየም! ከዚያ በታች ደግሞ በተዋረድ የአውራጃ ኮሚሽኖች! ሬዚዴንሲያዎችና ምክትል ሬዚዴንሲያዎች ነበሩ። ከነዚህ አስተዳደር እርከኖች ሁሉ ምናልባት ቁልፍ ቦታ ነበረው የሚባለው ሕዝቡን በቀጥታ የሚቆጣጠረውና በክልሉም ፍጹማዊ ሥልጣን የነበረው ሬዚዴንሲያው ነው።

የፋሽስቱ አገዛዝ ቀንጮ አዲስ አበባ በጎነተ ልዑል ቤተ መንግሥት የሚቀመጠው የኢጣልያው ንጉሥ እንደራሴ ነው። ይህን ሥልጣን በግንቦት 1928 ወደ ኢጣልያ እስከተመለሰ ድረስ በመጀመሪያ የያዘው (ማለትም ከሁለት ወር ላይ 2ዜ) የጦር አዝማቺ ማርሻል ባዶሊዮ ነው። እሱን የተካው ግራዚያኒም የካቲት 12! 1929 አርበኞች በጣላብት በምብ እስከቀሰለ ድረስ ቀጠለ። የግራዚያኒ ተከታይና የመጨረሻው እንደራሴ ከግራዚያኒ ጋር ሲነፃፀር ሰላማዊ ሲባል የሚችል አስተዳደር የመሠረተው የአስታው መስፍን (ዱክ አፍ አላስታ) ነው። እሱም ሰፋ ያለ ጥናት ያደረገበትንና የሚያደንቀውን የእንግሊዝ የቅኝ አገዛዝ ሥርዓት ለመከተል ፍላጎት እንደነበረውም ይነገርለት ነበር። የዱክ አፍ አላስታ ምክትል የታወቀው የኢትዮጵያ ጥናት ሊቅ ሌጌሪክ ፔሩሊ ሲሆን! የሱም ለዚህ ማዕረግ መብቃት በምርምርና በቅኝ ግዛታዊ አስተዳደር መካከል ለነበረው ቅንጅት ጥሩ ማሰረጃ ነው። ይሁንና እንደራሴውና ምክትሉ ሳይጣጣሙ ስለቀሩ! ፔሩሊ ወደ ሐረር ተዛውሮ በቀድሞው የሐረር ገዥ ጁሊዬልሞ ናዚ ተተክሏል። ወረድ ብለን እንደምናየው! ባይላካለትም ናዚ በመጥሩውን አርበኛ ራስ አበበ አረጋይን አግባብቶ እጁን እንዲሰጥ ለማድረግ ብዙ ጥሯል።

የኢጣልያ አስተዳደር ዓይነተኛ ባሕርይ የተጓዛዛ ቢሮክራሲና በሥልጣን መባለግ ነበር። አንድ ጸሐፊ እንዳለው «በኢጣልያ ምሥራቅ አፍሪቃ ውስጥ ከቢሮክራሲያዊ መዋቅሩ ውስጥ ስድሳ በመቶ የሚሆነው ራሱን ለማስተዳደር የሚዳከር ነበር» (Sbacchi, 80)። በተለይም ራሱን ከተጠያቂነት ለማዳን ይመስላል ለሆነ ላልሆነው ኮሚቴዎችና ኮሚሲዮኖች የማቋቋም ልክፍት ነበር። አያሌ የሆኑ የአስተዳደር ሹሞች በችሎታ ቢሰነታቸው! በጠባብ አስተያየታቸውና በዋልጌነታቸው የታወቁ ነበሩ። ዱክ አፍ አላስታ ራሱ ከሹማምንቱ ውስጥ ጎምሳ በመቶው ችሎታ የሌላቸው! ሃያ አምስት በመቶው ደግሞ ሌሎች ናቸው ብሎ ተናግሮ ነበር። የሁሉም ጥረት ቶሎ ለመከበር ነበር። ባዶሊዮ ራሱ በወረራው ማግስት ከኢትዮጵያ ባንክ ከተወረሰው ገንዘብ ውስጥ 1700000 ማርትሬዛ ብር ኪሱ ለስገብቶ ነበር ይባላል።

ወረድ ብለን በሰፊው በምናትተው የአርበኞች ትግል ምክንያት! የኢጣልያ አገዛዝ ባብዛኛው በከተማዎች የተወሰነ ነበር። ስለሆነም አገዛዙ አሻራውን ትቶ የሄደውም በነዚህ ከተሞች ነው። በተለይም ለኢጣልያ ዘመን ቋሚ ሐውልት ሆነው የቆዩላቸው እስካሁንም በጉንደር! ዶማ! ሐረርና አዲስ አበባ የሚታዩት በዚያን ጊዜ የታነጹት ሕንጻዎች ናቸው። ለረጅም ዘመን በኢጣልያ ሥር የነበሩት አሥመራና ሞቃዲሾም በጠቅላላው የኢጣልያ ፍጡሮች ነበሩ ማለት ይቻላል። የግዛታቸው ዋና መዲናና የእንደራሴው መቀመጫ ለሆነችው ለአዲስ አበባ ጣልያኖች ሰፊ ገድፍ (ማስተር ፕላን) እዘጋጅተውም ነበር። ግን እድሜያቸው አጠረና ዕቅዱም ከገድፍ ደረጃ ሳይልፍ ቀረ። ይሁን

እንጂ የንድፋ አንዳንድ ገጽታዎች በተግባር ተተርጉመው የከተማይቱን መልክ በመጠኑም ቢሆን ቀይረውታል። ለምሳሌም ለአገሬው ሕዝብ መገበያያ ተብሎ የተሠራው የመርከቶች መፈጠር፣ ከወረራውም በፊት ጀምሮ የነበረው የከተማይቱ ወደ ደቡብ የመስፋፋት ሂደት መፋጠን፣ እንደ ካዛንቺስ (በጣልያንኛ “ካዜ ኢንቺስ” ፣ ወይም የመንግሥት ሹማምንት መኖሪያ) እና ካዛፖፖላራ (በጣልያንኛ «ካዜ ፖፖላራ»፣ ወይም የሠራተኛው መደብ መኖሪያ) የመሳሰሉት ሰፈሮችን መፈጠር መጥቀስ ይቻላል። መዲናይቱ ለመጀመሪያ ጊዜ የኤሌክትሪክ መብራትና የተጣራ ውሀ ማግኘት የጀመረችውም በዚሁ በጣልያን ጊዜ ነው። ውሀው ከገፈርሳ፣ መብራቱ ደግሞ የኢትዮጵያ መብራትና ኃይል ባለሥልጣን ወላጅ ከሆነው ከኮኔል («ከምፓጂያ ናትሲዮናሌ ኢምፕራዜ ኤሌትሪክ»)። አያሌ ፋብሪካዎችም ተቋቁመዋል፤ ድሬዳዋ የሚገኙት የጥጥና የሲሚንቶ ፋብሪካና ባገሪቱ ተናኝተው የሚገኙት የዘይት መጭመቂያዎች፣ የእህል ወፍጮዎችና የእንጨት መሰንጠቂያዎች።

በማኅበራዊ ኑሮ ረገድ፣ ምንም እንኳን የፋሽስቱ ሥርዓት በዘር ለመከፋፈል ቢሞክርም፣ በጣልያኖችና በኢትዮጵያውያን መካከል ያለውን ግንኙነት ሊቆጥጥ አልቻለም። የአበሻ ሴት ማግባት (በጣልያንኛ አጠራር ማዳሚዝም) ለጣልያኖች በሕግ የተከለከለ ነበር። ይሁን እንጂ ባንድ በኩል የጣልያን ወንዶች ቁጥር ከሴቶቹ እጅግ የላቀ በመሆኑ፣ በሌላ በኩል ድርውንም ቢሆን ላቲኖች ለዘረኝነት ፍልስፍና አመቺ ባለመሆናቸው ሕጉን ማስከበር ቀላል አልነበረም። ለዚህም ነው የጣልያን ዘመን የተወው አንዱ ቅርስ በብዙ ሺ የሚቆጠሩ ክልሶች የሆነው። ከጋብቻ ውጭም መጀመሪያ መንግሥት ራሱ ካውሮጳ በማስመጣት፣ ጎሳ ደግሞ ሁኔታው ራሱ በፈጠረው ግፊት ባገር እየተስፋፋ የሴትኛ አዳሪነት ሙያ ሥር ሊሰድ ቻለ። ብዙውን ጊዜ የጣልያን አገዛዝ ሲወሳ እንደ አንድ ጉልህ ቅርስ የሚጠቀሰውም ይኸው ሴትኛ አዳሪነት ነው። በሌላ በኩል ደግሞ ከወረራው በፊትም በተለይ በከተማው ሕዝብ ዘንድ የጀመረው የአውሮጳን የአኗኗር ስልትና ዘይቤ መቅለም በስፋት ቀጥሏል። እንደዚሁም ማቆጥቆጥ የጀመረው የገንዘብ ኤኮኖሚ ይበልጥ ሥር ሰደደ።

ከሁሉም በላይ የኢጣልያ አገዛዝ ትቶ ያለፈው መዘከር የመንገድ ሥራ ነው። ሆኖም ይህም ቢሆን ያለቅጥ ተጋኖ ሲወሳ ቆይቷል። መጀመሪያ ነገር ጣልያኖች ለመንገድ ሥራ የተጉት በሰሜኑ ክፍል ነው እንጂ በደቡብ ይህን ያህል አልነበረም። ይህም ያለ ምክንያት አይደለም። መንገዶች የተቀየሩት ለወረራው ካላቸው አመችነት አንፃር እንጂ ሳገር ልማት ተብሎ አልነበረም። በተጨማሪም የተሠሩት መንገዶችም ቢሆን ለነፃነት በተደረገው ተጋድሎ ወድመው ከነፃነት በኋላ እንደገና መሠራት ነበረባቸው። ይህም ሆኖ ግን በርግጥም ጣልያኖች ወደፊት ሊስፋፋና ሊሻሻል የሚችል የአውራ ጉዳና መሠረት ጥለው አልፈዋል። ከዚሁም ጉን ለጉን የሞተር ትራንስፖርት አገልግሎትም አንድ አመርታ ሊያሳይ ችሏል። ጣልያኖች ሲሸነፉ ጥለዋቸው የሂዱት እውቀትም ቢሆን፣ የጭነት መኪናዎችና የጋራዥ ባለሙያዎች ከነፃነት በኋላ ለተቋቋሙት እንደነ የሕዝብ ትራንስፖርት መሥሪያ ቤት (በኋላ የአንበሳ አውቶቡስ ኩባንያ ለሆነው) መቋቋሚያ በመሆን አገልግለዋል። ከጣልያን ጊዜ በኋላ የኖረው ትውልድ እንደሚያስታውሰው እንደ «ትሬንታ ኳትሮ» (በጣልያንኛ 34፣ ያንድ መኪና ሞዴል ቁጥር) እና «አውታንቲ» (የሾፌር ረዳት) የመሳሰሉ ቃላት ከጭነት ማመላለሻ ትራንስፖርት ጋር በጥብቅ የተያያዙ ሆነው ቆይተዋል። እስካሁንም ድረስ የሜካኒክች ጽንጽ ከአማርኛም ሆነ ከእንግሊዝኛ

ይልቅ ጣልያንኛ ነው። ለምሳሌ ፍሪሲዮን፣ ሬጅስትሮ፣ ላቫጆ፣ ፈረፋንጎ፣ ዲናም እና የመሳሰሉትን መጥቀስ ይቻላል።

በኤኮኖሚው መስክ የኢጣልያ አገዛዝ የፋሽስት ፍልስፍናን በመከተል ለመንግሥት ጎሳ ያለ ድርሻ ይሰጥ ነበር። ለዚህ እንዲያመችም መጀመሪያ ኢጣሊያዊ ያልሆኑ የውጭ አገር ኩባንያዎችን ማዳከምና ጭራሹት ማጥፋት አስፈላጊ ነበር። የዚህ ፖሊሲ ስለባ ከሆኑት መካከል ጎሳ ብለው የሚታዩት ከወረራው በፊት በውጭ ንግድ ላይ ነግሠው የነበሩት የሕንዱ ነጋዴ መሐመድ ዓሊና ፈረንሳዊው ኩባንያ ኢቤስ ናቸው። (ይሁንና ቤስ ከነፃነት በኋላ ተመልሶ ከአብዮት በኋላ ተወርሶ በመንግሥት ኮርፖሬሽን (ኢ.ዲ.ዲ.ሲ.) እስከተተካ ድረስ እንደገና የውጭ ንግድን ባንደኛ ደረጃ ሊቆጣጠር በቅቷል።) በነሱ ቦታ የእንዱስትሪ፣ የንግድና የኦርሻውን ዘርፍ የሚያንቀሳቅሱ መንግሥታዊ ድርጅቶች ተቋቋሙ። በተለይም ጣልያኖች ልዩ ትኩረት የሰጡትን የጣልያን ገበሬዎችን በኢትዮጵያ የማስፈር ፖሊሲ ተግባራዊ ለማድረግ ሦስት ድርጅቶች ተቋቋመው ነበር። ይህ የማስፈር ፖሊሲ ከፍተኛ ዋጋ የተሰጠው አንደኛ በጣልያን አገር (በተለይም በደቡብ ክፍል) ይታይ የነበረውን የሕዝብ መጨናነቅ ለማስተንፈስ፣ ሁለተኛ በፋሺስት የኤኮኖሚ ፍልስፍና መሠረት አንድ ቅኝ ግዛት ራሱን መመገብ መቻል አለበት የሚል አስተሳሰብ ስለነበረ ነው። እንዲያውም ከዚያም አልፎ አቅኝውን አገር (ኢጣልያን) ለመመገብም ይበቃል የሚልም ተስፋ ነበር። ለእንዲህ ዓይነቱ የሰፈራ ፕሮግራም የተመረጡት ሦስት ቦታዎች ወገራ (ሰሜን)፣ ጨርጨርና ጅማ ነበሩ።

ነገር ግን ፕሮግራሙ የተጠበቀውን ውጤት ሊያስገኝ አልቻለም። ኢጣልያን መመገቡ ቀርቶ ቅኝ ግዛቱ እንኳ ራሱን ለመቻል አልበቃም። እንዲያውም ወትሮ ያልተለመደውን ያህል እህል በገፍ ከውጭ ማስገባት አስፈላጊ ሆነ። በተለይም ፓስታ ለመሥራት አስፈላጊ የሆነው ስንዴ በብዛት ከውጭ መግዛት ነበረበት። ይህ ሰፊ የኦርሻ ዕቅድ እንደዚህ ሊከሸፍ የቻለበት ዋናው ምክንያት ጣልያኖች ገጠሩን ለመቆጣጠር ያላቸው አቅም ደካማ በመሆኑ ነው። ሰፋሪዎቹ የነፃነት ታጋይ አርበኞች ምን ጊዜም እደጋ ሊጥሉባቸው እንደሚችሉ አስካወቁ ድረስ ተረጋግተውና ተዝናንተው ሊያርሱ አልቻሉም። ስለዚህም ባጭር ጊዜ ከድንነት ቀንበር ተላቀን እንበለፅጋለን እያሉ ሕልማቸውን በሰፊው አድርገው የመጡት ሰፋሪዎች የነሱን ፈለግ ተከትለው ለመምጣት ላለቡ ዘመዶቻቸው አርፈው እዚያው አሰብት እንዲቀመጡ ለመጻፍ ተገደዱ። መጀመሪያ በፍጥነት እያደገ የነበረው የሰፋሪዎች ቁጥርም ማሽቆልቆል ጀመረ። ጣልያኖች ተሸንፈው ከኢትዮጵያ ሲወጡ ከሰፈራው ዕቅዳቸው መፈጸም የቻሉት ከመቶ ዐሥሩን ያህል ብቻ ነው። የተሻለ ውጤት ማስመዝገብ የቻሉት በንግድና በኢንዱስትሪ መስክ ነው። ይህም የሆነበት ምክንያት በነዚህ መስክ ያሉት እንቅስቃሴዎች በከተማዎች ክልል ስለሆኑና ከተማዎቹም ለመቆጣጠር ጣልያኖች የተሻለ ዕቅድ ስለነበራቸው ነበር።

4.4 ስመ ጥሩው አርበኛ ራስ አበበ አረጋይ

የአርበኞች ትግል

የኢጣልያ አገዛዝ ምንም እንኳን ከላይ የጠቀሰናቸውን አንዳንድ አሻራዎች ትቶ ቢያልፍም በሌሎች የአፍሪቃ አገሮች የነበረው መደበኛ የቅኝ አገዛዝ ባሕርይ አልነበረውም። ባንድ በኩል የዘመኑ አጭርነት፣ በሌላ በኩል የተደለደለና የተረጋጋ መልክ ለመያዝ አለመቻሉ ሲጤን ረጅሙን የኢትዮጵያ ታሪክ ሂደት ለጊዜው አቋረጠው እንጂ ወሳኝ በሆነ መልኩ አለመጠውም። እንደዚህ ዘላቂነት ከነሱት ድርጊቶች ዋነኛው በመላ አገሪቱ የተቀጣጠለው የአርበኝነት ተጋድሎ ነው። በመጨረሻም ዕለተ ሞቱን ያቀረበው ሙሶሊኒ ሂትለርን ደግፎ ሁለተኛው ዓለም ጦርነት ውስጥ በመግባቱ የተጫወተው የፖለቲካ ቁጥር ነው።

ሙሶሊኒ ወረራውን እያካሄደ እያለም ሆነ ወረራው ከተሳካለት በኋላ ያተኩረበት አንድ ነጥብ ለወታደራዊ እርምጃው ሕጋዊ ዕውቅና ማስገኘት ነበር። የዓለም መንግሥታት ማኅበር ሲያስፈራራው የነበረውን የነፃዜ ዘይት ማዕቀብ እንዳይጥልበትም የእንግሊዝና የፈረንሳይ መንግሥታት የተቻላቸውን ያህል

ደክመውለታል። ጦርነቱ በተጀመረ በሁለት ወሩ የእንግሊዝ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር ሰር ሳሙኤል ሆርና የፈረንሳይ ጠቅላይ ሚኒስትርና የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር ፒዬር ላቫል በስማቸው የሚጠራውን የሆር ላቫል የሰላም ዕቅድ አወጡ። ይህ ዕቅድ ኢጣልያ በጦር ሚዳ ያገኘውን ድል በማጽደቅ አጋደገ፤ በከፊል የትግራይን ግዛት (ከአክሱም በስተቀር) በአብዛኛው የኢጣልያ የኢኮኖሚ ጥገኛ የሚያደርግ ነበር። በዐጸፋው ለኢትዮጵያ የታሰበላት በአሰብ በኩል ነፃ የባሕር ግንኙነት ለማግኘት መቻል ብቻ ነበር። ኃይለ ሥላሴ ግን ይህን ዕቅድ አልተቀበለውም። ዕቅዱ በአውሮፓ ይፋ ሲወጣም ብዙ ተቃውሞ ከማስነሣቱ የተነሣ ሁለቱ ሚኒስትሮች ከሥራቸው ለመሰናበት ተገደዋል።

ጦርነቱ እየገፋ ሲሄድ በኢትዮጵያና በኢጣልያ መካከል አንዳንድ የምስጢር ግንኙነቶች ተደርገዋል። በዚህም ረገድ አገናኝ ሆነው የሚያገለግሉት ኢትዮጵያውያንም የውጭ አገር ሰዎችም ነበሩ። ኢትዮጵያውያን ጦርነቱ ሊጀምር በርማ የኢትዮጵያ መንግሥት ሚኒስትር የነበረው አፈወርቅ ገብረ ኢየሱስና የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ገሩይ ወልደ ሥላሴ ሲሆኑ፣ የውጭ አገር ዜጎች ደግሞ ጃሲር ቤይ የሚባል ፍልስጤማዊ፣ ኢጣልያዊው ምሁርና ኋላ ምክትል እንደራሴ የሆነው ኤንሪክ ፔሩሊ እና የኃይለ ሥላሴ የግል ሐኪም የነበረው ግሪኩ አድርያን ዜርቮስ ነበሩ። በጣልያኖች በኩል የጦር ሚዳው ፍልሚያ እየሠመረላቸው ስለሂደ ይመስላል፤ በሆር ላቫል ዕቅድ ከተተለመላቸው የበለጠ እንጂ ያነሰ ለመቀበል ዝግጁ አልነበሩም። በአዲሱ የእርቅ ሐሳብ የኃይለ ሥላሴ ሥልጣን ከሸዋ እንዳያልፍ ተከልሎ ነበር። ከጭንቀት ይመስላል የኢጣልያን አገዛዝ ለማምለጥ ኃይለ ሥላሴ የእንግሊዝን ሞግዚትነት እስከመጠየቅም ድርሰ ነበር ይባላል። በተመሳሳይ መንገድ 1928 ማለፊያ ላይ የወለጋ ባላባቶች «የምዕራብ ጋላ ኮንፌዴሬሽን» የሚባል ኅብረት በመፍጠር የእንግሊዝን ሞግዚታዊ አስተዳደር ጠይቀው ነበር።

ጣልያኖች የመጨረሻውን ድል አግኝተው ንጉሠ ነገሥቱም ከተሰደደ በኋላ እነዚህ የምስጢር ግንኙነቶች ቀጥለው ነበር። በዚህን ወቅት አገናኝ ሆኖ የሚያገለግለው ግብፃዊው ልዑል መሐመድ ኢክኑም ረዛ ነበር። ጣልያኖች ያቀረቡት አንዱ ሐሳብ የገንዘብ ካሣ ተደርጎለት ኃይለ ሥላሴ የንጉሠ ነገሥትነት ሥልጣኑን በይፋ እንዲለቅ ነው። የገንዘብ አቅሙ ከጊዜ ወደጊዜ እየደቀቀ ለመጣው ንጉሠ ነገሥት ይህ እጅግ የሚፈታተን ሐሳብ ነበር። ሆኖም ሐሳቡን ለመቀበል በለተቸገረ ድርድሩ ፍሬ አላገኘም። ንጉሠ ነገሥቱም ከገንዘብ ክብርን መርጦ የኢጣልያ ወደ ሁለተኛው ዓለም ጦርነት መግባት እንደገና ወደ ማዕከላዊው መድረክ እስካወጣው ድረስ ባዝ በምትባለው በምዕራብ እንግሊዝ በምትገኝ አነስተኛ ከተማ በስደት ኖረ። ጣልያኖች በተመሳሳይ መንገድ ከአልጋ ወራሹ ከአስፋ ወሰን ኃይለ ሥላሴ ጋር ያደረጉት ድርድርም ፍሬ አልባ ነበር።

ኢትዮጵያ ውስጥም ጣልያኖች በመጀመሪያ በገበሬላቸው መሳፍንት ለማካይነት አገሪቱን ለመግዛት አስበው ነበር። ኋላ ግን ባንድ በኩል ጥቁር ለመግዛት እንጂ ለመግዛት ብቁ አይደለም ከሚል አስተሳሰብ፣ በሌላ በኩል ደግሞ አሠራሩ ፍጹማዊ የፋሽስት አገዛዝን የሚገረር በመሆኑ ይህን ፖሊሲ ወደ ጎን ተዉረተ። መሳፍንቱም ማዕረጋቸውንና ወርሃዊ አበላቸውን ይዘው እንዲቀመጡ ተደረጉ። በዚህም መሠረት ለምሳሌ ለራስ ኃይለ ተክለ ሃይማኖት 40000 ሊሬ፣ ለራስ አባተ ቧያለው ልጅና በተከታታይ ሚኒስትር፣ ለምሳሌርና አገረ ገዢ ለነበረው ራስ ጌታቸው አባተ 7000 ሊሬ ሲቆረጥላቸው፣ ሌሎች መሳፍንት

ደግሞ እንደየማዕረጋቸውና ተፈላጊነታቸው በሁለቱ አኃዞች መሀል የሚገኝ አበል ተመድቦላቸው ነበር። ነገር ግን ይህም አልዘለቀላቸውም። የካቲት 12፣ 1929 በግራዚያኒ ላይ በምብ በመጣሉ ምክንያት ፋሽስቶች እንዳበደ ውሻ ሁሉንም ሲለክፉ እነዚህ አሜን ብለው የገቡላቸውን መሳፍንትም አልማሩም ነበር። ብዙዎቹ ወደ ኢጣልያ ተጋዙ። እንደገና የፋሽስቲን መንግሥት ሞገስ ያገኙት በዱክ አፍ አክሲታ ለዘብተኛ አስተዳደር ዘመን ነው። በ1931 እንደገና ወዳገራቸው እንዲመለሱ ተደርጎ እንዳንደቹ በአማካሪነትና በዳኝነት ሥራ ሲመደቡ፣ ጥቂቶቹ ደግሞ የማዕረግ አድገት አግኝተው በቀድሞ ግዛታቸው ላይ ተሾሙ። በዚህም መሠረት ራስ ጋይሱ ወደ ጎጃም፣ ደጃች ጋይሱ ሥላሴ ጉግሣ ወደ ትግራይ ሲመለሱ፣ ደጃች አያሌው ብሩም ራስ ተብሎ የአማራ ግዛት ጠቅላይ እንደራሴ ሆኖ ተሾመ። ይሁን እንጂ ጣልያኖች ሕዝቡን ለመያዝ የወሰዱት እንዲህ ያለ እርምጃ ዘገይቶ የመጣ በመሆኑ ከመጭው ጥፋት አላዳናቸውም።

የጣልያን አገዛዝ ከተመሠረተ ከመጀመሪያው ቀን ጀምሮ አገር አቀፍ የሆነ ተቃውሞ ነው ያጋጠመው። ምንም እንኳን ጣልያኖች በከፋፍለህ ግዛ ፖሊሲ ተቃውሞውን ለማዳከም ቢሞክሩም፣ ሰጥ ለጥ ብሎ የተገዛላቸው አንድም ክልል ወይም ብሔረሰብ አልነበረም። ፀረ ጣልያን ተቃውሞውን በሁለት ዐቢይ ምዕራፎች ከፍሎ ማየት ይቻላል። የመጀመሪያው ምዕራፍ ከግራዚያኒ አልቂት በፊት የነበረው ሲሆን እሱም በመሠረቱ የጦርነቱ ተከታይ የሆነ፣ ከመደበኛ ጦርነት እምብዛም ያልተለየና ባብዛኛውም በመሳፍንቱ የሚመራ የነበረ ነው። ከዓይነተኛ ባሕርያቱ አንዱም ማወላወልና ለመደራደርም ዝግጁነት ማሳየት ነው። ሁለተኛው ምዕራፍ ከግራዚያኒ አልቂት በኋላ የነበረው ሲሆን መልኩም ባብዛኛው በዝቅተኛ መኳንንት የሚመራ የደፈጣ ውጊያ ነው። ዝቅ ብለን እንደምናየው አንዳንድ መሠረታዊ ድክመቶች ቢኖሩትም ይህ ምዕራፍ የኢጣልያን አገዛዝ አምርርና ያለማመንታት የሚቃወም ነበር።

በመጀመሪያው ምዕራፍ ተቃውሞ የመሪነቱን ሥፍራ በመያዝ ጎላ ብለው የሚታዩት ራስ አምሩ፣ ራስ ደስታና ወንድማማቾች አበራና አስፋወሰን ካሣ (የራስ ካሣ ልጆች) ናቸው። ቀደም ብለን እንዳየነው በነበረው ተጨባጭ ሁኔታ ራስ አምሩ በሽራ ግንባር ያሳየው የአመራር ችሎታ የሚደነቅ ነበር። ይሁን እንጂ የኢትዮጵያ ጦር ከተፈታና በተለይም የጣልያኖችን የማይበገር የመሣሪያ ጋይል በቅርብ ከተመለከተ በኋላ ውጊያውን የመቀጠል ሐሞቱ ፈሰሰ። ንጉሠ ነገሥቱ ሲሰደድ እምሩን እንደራሴ አድርጎ ቢሰይመውም የፀረ ጣልያን ተቃውሞ አስተባባሪነትን ተግባር ለመሸከም ዝግጁ አልነበረም። እንዲያውም ተስፋ በመቆረጥ እሱም በበኩሉ ወደ ሱዳን ወይ ወደ ኬንያ ለመሰደድ ሐሳብ ነበረው። ነገር ግን እያፈገፈገ ጉሬ ሲደርስ፣ ባላሰበው መንገድ ራሱን ተበታትኖ የነበረው የኢትዮጵያ ጋይል ሁሉ አሰባሳቢና አለኝታ ሆኖ አገኘው። በዚያን ጊዜ ጉሬ ንጉሠ ነገሥቱ ከተሰደደ በኋላ እሱን ወክሎ የሚሠራ መንግሥት የተቋቋመባት መዲና ነበረች። ይህ «የጉሬ መንግሥት» በእርግጥ ሙሉ በሙሉ የመንግሥትነት ባሕርይ ነበረው ለማለት ቢያዳግትም፣ የኢጣልያን አገዛዝ ሕጋዊ ዕውቅና ለመገኘት ለሚደረገው ዲፕሎማሲያዊ ትግል መጠነኛ ጠቃሚነት ነበረው። የራስ አምሩን ወደ ጉሬ መምጣት በታላቅ ደስታ ከተመለከቱት ቡድኖች ዋነኛው ጥቁር አንበሳ በሚል ስም የሚታወቀው ምሁራንና የሆለታ ወጣት መኩንኖች ያቋቋሙት ድርጅት ነው።

4.5 ከፊት ለፊት በስተቀኝ ያለው፣ የሽራ ጦር ግንባር አዛዥና የጥቁር አንበሳ ጦር መሪ ራስ አምሩ ጋይሱ ሥላሴ

በተለይም ትግሉ ይቀጥል የሚል መልእክት በስደት ላይ ከሚገኘው ንጉሠ ነገሥት ይገዢ መጥቻለሁ የሚለው የብላቴን ጌታ ጎሩይ ወልደ ሥላሴ ልጅ ፈቃደ ሥላሴ ጎሩይ ራስ አምሩን ላይወድ ገፋፍቶ የአርበኞች መሪ እንዲሆን በማድረጉ ረገድ ከፍተኛ ሚና እንደተጫወተ ይነገርለታል። እምሩ ከሰሜን ይዞ የመጣውን ጦር፣ የጥቁር አንበሳን ወጣት አርበኞችና በወለጋና ኢሉባቦር ሰፍረው የነበሩትን ነፍጠኞች አስተባብሮ በድፍረት ዘመቻውን ወደ አዲስ አበባ አቀና። ግን አዲስ አበባ እንዲህ ቅርብ አልነበረችም። ቀደም ብለው በነበረው አገዛዝ ያኩረፋት የአሮሞ ነዋሪዎችም ጦሩ አገራቸውን አቋርጦ እንዲያልፍ ፈቃደኛ አልነበሩም። በተስፋና በቅልጥፍና የተነሣው የእምሩ ጦርም ያገራው ሰው ያባረራቸው መጤዎች እየተጠጉት ንዝ ብዙ ሆኖ እንዲሁ በደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ ሲንከራተት ከቆየ በኋላ በመጨረሻ ጉደብ ወንዝ አጠገብ ለጠላት እጁን ለመስጠት ተገደረ።

በደቡብ ኢትዮጵያ የራስ ደስታ ጦር በዶሎ ላይ የሰነዘረው ደፋር የማጥቃት እርምጃ ከሸፎበት ተሸማቅ ከተመለሰ በኋላ ጣልያኖችን ዕረፍት መንግሥቱን አላቋረጠም። በዚህም፣ በተለይ መጀመሪያው ላይ በደጃች በየነ መርዕድ ጦርና

4.6 የደቡብ ጦር ግንባር አዛዥ ራስ ደስታ ጸምጠው በጣሊያኖች እጅ ከወደቀ በኋላ

በደጃች ገብረ ማርያም ጋራ ጦር ይታገዝ ነበር። ጣልያኖች ባደረጉት ራስ ደስታን የማደን ዘመቻዎች ግራዚያኒ ራሱም ተሳትፎ ነበር። በራስ ደስታ በኩል የታየው እንደ ድክመት ተቃውሞውን በመቀጠልና እጅ በመስጠት መካከል ማወላወሉ ነው። እንደሚባለውም በትግሉ እንዲገፋበት ያስገደደው ወደሱ ጦር የገቡት ኤርትራውያን አስካሪዎች የነበራቸው የማያወላውል አቋም ነው። በነሱ ግምት እጅ መስጠት ማለት እርግጠኛ ሞት ስለነበር ጦርነቱን ከመቀጠል ሌላ አማራጭ አይታያቸውም ነበር። ይሁን እንጂ የደስታ ማወላወል ዘር ዘር የሌሎች ተከታዮችን ሞራል ማዳከሙ አልቀረም። ስለዚህም መጀመሪያ የነበረው የሰው ኃይል እየመነመነ ሄደ እሱም ከቦታ ቦታ ሲባረር በመጨረሻ በየካቲቱ 1929 በጉራጌ አገር ጎጂቱ በተባለ ስፍራ ተሸንፎ ተያዘ። ጣልያኖችም እንደ አደገኛ ጠላት የሚያዩትን ምርኮኛቸውን ሳይውል ሳያድር ረሽኑት። እንዲያውም ይህ ሁሉ የሆነው አዲስ አበባ የግራዚያኒ አልቂት በሚካሄድበት ወቅት ነው።

የመጀመሪያውን ምዕራፍ ተቃውሞ ቁልጭ አድርጎ የሚያሳየው በ1928 ማለቂያ ላይ የተደረገው በቅጡም ያልተቀናጀው አዲስ አበባን የማጥቃት እርምጃ ነው። በአቅዱ መሠረት ከገጠር የአርበኞቹ ኃይል በተለያዩ አትጣጫ ሲያጠቃ፣ ከተማው ውስጥ ደግሞ ሕዝባዊ አመፅ ተቀስቅሶ የኢጣልያን አገዛዝ ባጭሩ

ለመቅጨት ነበር። ከገጠር የሚያጠቁት በሰሜን በኩል አበራና አስፋወሰን ካሣ! በደቡብ ደጃች ባልቻ ላፎ! በሰሜን ምዕራብ ባላምባራስ (ኋላ ራስ) አበበ አረጋይ! በምሥራቅ ደግሞ ደጃች ፍቅረ ማርያም ይናዱ ነበሩ። የአርበኞቹን መንፈስ በማነቃነቅ ከፍተኛ ሚና የተጫወተው የኢጣልያን አገዛዝ በጽኑ የሚቃወመው የወሎው ጳጳስ አቡነ ጴጥሮስ ነበር። የሆነ ሆኖ ይህ ብዙ ኃይሎችን ያቀፈ እቅድ በገብረት የጣልያንን ጦር ማጥቃቱ ቀርቶ የተበታተኑ ጀበጃዎች የታዩበት ሆነና ተሰናክሎ ቀረ። አቡነ ጴጥሮስ ተይዞ ሥቃይ ከበዛበት ምርመራ በኋላ በአደባባይ ተረሽነ። አበራና አስፋወሰን እስከ መሀል ከተማ ድረስ ካጠቁ በኋላ ወደ ሰላሌ እንዲያፈገፍጉ ተገደዱ። ከዚያ በኋላ ራስ ኃይሉ ምንም አይደርስባችሁም ብሎ አግባብቷቸው እጃቸውን ከሰጡ በኋላ ጣልያኖች ያለምሕረት ረሸኗቸው። ደጃች ባልቻም ከጠላት ጦር ጋር ተናገቆ ሞተ።

የኢጣልያ ፋሺዝም ፅልመታዊ ገጽታ ቁልጭ ብሎ የወጣው በየካቲት 12፣ 1929 ነው። አብርሃ ደቦጌም ሞገስ አስገደም የተባሉ ሁለት ወጣቶች በግራዚያኒ ላይ በምብ ጥለው ካቆሰሉት በኋላ አዲስ አበባ ላይ መፃት ወረደባት። «ጥቁር ሽሚዝ» እየተባሉ የሚታወቁት የፋሽስት ደቀ መዛሙርት በፋሽስቱ አገዛዝ አይዞህ ባይነት አዲስ አበባን ቁራ አደረጓት። የሰው ልጅ ጭንቅላት እንደ ደሮ እየተቀነጠሰ ወደቀ። ቤቶች ከነነዋሪዎቻቸው ጋዩ። እርጉዝ ሴቶች በሳንጃ ተወጉ። የጭፍጨፋው ተቀዳሚ ዓላማ የተማሩ ኢትዮጵያውያን ነበሩ። በተለይም የጥቁር አንበሳ አባላት ከራስ እምሩ ጋር እጃቸውን ከሰጡ በኋላ በከተማይቱ ይገኙ ስለነበር በወረንጦ እየተለቀሙ ተረሽኑ። ይህ የምሁራን ጭፍጨፋ እንደ ትውልድ እንዳለ ያጠፋ በመሆኑም ባንሪቱ የፖለቲካና ምሁራዊ ታሪክ ላይ የማይሻር ቁስል ጥሉ አለፈ። ይህ የፋሽስት ጭፍጨፋ በሌላ መልኩ በወራሪና ተወራሪ መካከል ያለውን ቅራኔ መካረር በማመልከት የፀረ ኢጣልያ ተቃውሞውም ከመጀመሪያው ወደ ሁለተኛው ምዕራፍ፣ ከመደበኛ ወይም ከፊል መደበኛ ጦርነት ወደ ሽምቅ ውጊያ መሸጋገሩን አረጋገጠ።

ይህን ሁለተኛ የተቃውሞ ምዕራፍ በተመለከተ ማለት የሚቻለው እንደ ዐቢይ ነገር ሀገር አቀፍ መሆኑ ነው። ምንም እንኳን የአርበኞቹ እንቅስቃሴ ጎሳ ብሎ የሚታየው በሸዋ! በጎጃምና በበጌምድር ቢሆንም ጣልያኖች ያለተቃውሞ የገዙት ክፍለ ሀገር አልነበረም። ሀገሪቱ በታደለችው የተፈጥሮ ምሽጎች እየተጠቀሙ ደፈጣ ተዋጊዎቹ ጣልያኖችን ጤና ፋታ ነሷቸው። እንደሁኔታው አመቸነት ስልታቸውን ከማጥቃት ወደ መከላከል! ከመከላከል ወደ ማጥቃት እየለወጡ የመገናኛ መሥመሮችን ይቆርጡ፤ በተነቃኝቷ የጠላት ጦር ላይ አድፍጠው አደጋ ይጥሉ! ወይም ደግሞ ፊት ለፊት ጦርነት ይገጥሙ ነበር። እንደ ማንኛቸውም የደፈጣ ተዋጊዎች ሁሉ ትልቁ የትግል መሣሪያቸው በፍጥነት ከቦታ ቦታ መንቀሳቀሳቸውና እንደ አስፈላጊነቱ ለመበታተንና ለመሰባሰብ መቻላቸው ነበር። ምንም እንኳን አብዛኛዎቹ የአየር መቃወሚያ መሣሪያ ባይኖራቸውም በዚህ የትግል ስልታቸው አማካይነት ጣልያኖችን መጀመሪያ በሁሉም ጦር ግንባር የነበራቸውን የአየር ላይ የበላይነት ነሟቸው።

የአርበኞቹ ዐቢይ ችግር የሰንቅ እጥረት ነበር። ብዙውን ጊዜ ቀለባቸውን ማግኘት የሚችሉት መከረኛውን ባላገር በማስጨነቅ ሆነ። በዚህም ረገድ በየገበሬው ቤት ፋኖ እስከ መምራት ተደርሶ ነበር። ይሁን እንጂ ከዚህ ሻል ያለ ሠራዊቱን የመቀለብ ዘዴ መሞከሩ አልቀረም። ባንዳንድ ቦታዎች ሠራዊቱ

4.7 በማርሻል ግራዚያኒ ላይ በምብ ከመጣል ከጥቂት ደቂቃዎች በፊት

በሁለት ተከፍሎ «ደረት ጦር» የተባለው ሙሉ በሙሉ በውጊያው ላይ ሲያተኩር «መደዴ ጦር» የተባለው ግን ውጊያው ተግ ሲል በአርሻ ተግባር እንዲሠማራ ተደርጓል። በሌላ ጊዜ ደግሞ ከጦላት ጋር ያበሩ ሰዎችን እህል በመዘረፍ ሕሊናን ብዙ በማያውክ መንገድ የሠራዊቱን ቀላብ ማበራከት ተችሏል። ሲከፋ ሲከፋ ደግሞ የዱር አራዊት ማደንና ፍራፍሬ እየለቀሙ መብላትም የተለመደ ነበር። ሌላው የአርበኞቹ ችግር መድኃኒት ነበር። ጦላት መሀል ሆነው ከሚባረቡሩት የውስጥ አርበኞች ጋር ግንኙነት ፍሯቸው መድኃኒት ካላገኙ በቀር! ያላቸው ምርጫ በባሕላዊ ወገኞችና መድኃኒት የተወሰነ ነበር። የጦር መሣሪያን በተመለከተ ደግሞ አርበኞቹ ትጥቃቸውን የማያደረጁባቸው ሁለት ዋና መንገዶች በምርኮና ጦላትን ከድተው በሚቀላቀሏቸው ተዋጊዎች እማካይነት ነው። በሌላ ጊዜ ደግሞ የጦላትን አውሮፕላን አትጣጫ በማለት ስንትና ትጥቅ አርበኞች በመሸጉበት አካባቢ እንዲጥል ያስደርጉ ነበር።

ፋናዎቹ መረጃ የመሰብሰቢያ ዘዴም ነበራቸው። ወደ ጦላት ጦር ጠጋ ብለው የሚያደፍጡ ቃፊሮች የጦላትን ጦር እንቅስቃሴ ይዘግቡላቸው ነበር። ከሁሉም በላይ መረጃ በመሰብሰብ በኩል ቁልፍ ሚና የተጫወቱት ግን የውስጥ አርበኞች ነበሩ። ከጦላት ጋር አብረው እየዋሉ እያደሩ የጦላትን ጦር ጥንካሬ! የታለሙ ዘመቻዎችንም ሆነ ወታደራዊ እንቅስቃሴዎችን በተመለከተ አርበኞቹን አስቀድመው በማስጠንቀቅ የጦላትን ዕቅዶች ያጨናግፋ ነበር። ከዚያም አልፈው በአስተዳደሩ ውስጥ ባላቸው ኃላፊነት በመጠቀም አአርበኞቹ የሐሰት የይለፍ

4.8 በማርሻል ግራዚያኒ ላይ በምብ ከመጣል ከጥቂት ደቂቃዎች በኋላ

ፈቃድና መታወቂያ ወረቀት ያወጡ፤ ጦላት ለሚያሳድዳቸውም መሸሽጊያ ይሰጡ ነበር። ምግብ፣ ልብስና መድኃኒትም ያቀርቡላቸው ነበር። እንዳንዴም የሚያውቁቸውን የኢጣልያን ባለሥልጣኖች በመማጠን በተያዙ አርበኞች ላይ የሚተላለፈውን ፍርድ ያለዝቡ ነበር። ይህ ሕጋዊ ሽፋናቸውን እንደጠበቁ የሚያደርጉት ሲሆን፤ በሌላ ጊዜ ደግሞ ማንነታቸውን በመሸሽግ ተቋማትን በማፍረስና በሽብር ፈጠራ ተግባርም ይፈጸማል ነበር።

ለዚህም ሁሉ ሥራ ሴቶች ከወንዶች ይልቅ ስለማይጠረጠሩ በተለይ ያመቹ ነበሩ። ከሴቶች የውስጥ አርበኞችም ከፍተኛ ዝና ያገኘው አርበኞች አዲስ ዓለም የመሸገውን የጦላት ጦር እንዲደመስሱ ሁኔታዎችን ያመቻችላቸው ሸዋረገድ ገድሌ ናት። የውስጥ አርበኞች ድርጅት ከፍተኛ ደረጃ ሊደርስ የቻለው በሁለቱ ከተሞች፤ በአዲስ አበባና በጉንደር! ነው። በተለይም በዋና ከተማው የምድር ባቡር ሠራተኞች በመዋቅሩ የተጫወቱት ቁልፍ ሚና እንቅስቃሴውን ላብ አደራዊ ባሕርይ ሰጥቶት ነበር። ባጠቃላይ ጣልያኖች ናላቸው የዞረው አርበኞቹ ከሚያደርሱባቸው ጥቃት ይልቅ የውስጥ አርበኞቹ በሚያደርጉባቸው ግዝግዛ ነበር ማለት ይቻላል። ምክንያቱም አርበኞቹ በርቀት የሚወጓቸው ሲሆኑ፤ የውስጥ አርበኞቹ ግን እነሱን መስለው፤ እንዳንዴም ቢጠራጠሩ እንኳ እንዳይያዙ የሽፋን ስም እየተጠቀሙ በመሆኑ ነው።

4.9 ስመ ጥሩዋ የውስጥ አርበኛ ሸዋረገድ ገድሌ

እዚህ ላይ የአርበኞቹን የትግል ስልት በተመለከተ ሊጠቀስ የሚገባው አንድ ሌላ ነገር አንዳንድ የሚጠቀሙበት የማዘናጋት ታክቲክ ነው። በተለይም በ1932 ራስ አበበ አረጋይ የኢጣልያን ሹማምንት እጁን ለመስጠት ዝግጁ ነኝ ብሎ ማቁሉ ለዚህ አንድ ጥሩ ማሰራጀት ነው። እንዲህ ያለ የመታለል ዕዋ የደረሰበትም ምክትል አንደራሴና የሸዋ ገዥ የነበረው ደኔራል ናዚ ነው። አበበ ለናዚ እጅ ለመስጠት ዝግጁ መሆኑን ይግለጽ እንጂ በጎን ለሌሎች የአርበኞች መሪዎች ይህ ሁሉ ፋታ ለማግኘት እንጂ ከምር እንዳልሆነ በስውር ልከባቸው ነበር። የሆነ ሆኖ እውነቱን ሊጠረጥር ያልቻለው ናዚ በነገሩ ተታሉ የሰላም ድርድሩን ከልቡ ተያይዞት ነበር። በመጨረሻ ራስ አበበ ጦሩ ቀደም ብሎ ከደረሰበት ጥቃት ማገገሙን በቅጡ ካረጋገጠ በኋላ፣ ጣልያኖች በሌሎች አርበኞች ላይ ያደረሱትን አንድ ዕልቂት ለበብ በማድረግ ድርድሩን አፍርሶ ትግሉን ቀጥሏል።

በእጠቃላይ መልኩ ስያየው የአርበኞች የነፃነት ትግል በዘመናዊ የኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ አንድ እኩሪ ምዕራፍ ነው። ኢትዮጵያውያን ለአርበኝነትና ለነፃነት ሊሉ ለመምት ዝግጁ ለመሆናቸው አንድ ሌላ ማረጋገጫ ነው። ትግሉን የበለጠ ግምት የሚያሰጠው የወራሪውን ኃይልና ጭካኔ በመገንዘብ አመቺ የሆኑ

አዲስ ስልቶች ለመቀየስ መቻሉ ነው። አርበኞች በጠላት ላይ ያገኟቸው ድሎች የወሳኝነት ባሕርይ ባይኖራቸውም የኢጣልያ ሠራዊት በአርበኞች ጥቃት ተደናብሮና ተጎሳቅሎ በመጨረሻ እንግሊዞች አገሪቱን ነፃ ለማውጣት ለከፈቱት ዘመቻ ክፉኛ ተጋለጠ።

ይህን ካልን በኋላ ግን የአርበኞቹ ተጋድሎ ያሳያቸውን አንዳንድ ድክመቶች ሳንጠቁም ብናልፍ ከነፃነት በኋላ ባገሪቱ የሰፈነውን ሥርዓት በቅጡ ለመረዳት ያዳግተናል። መጀመሪያ ነገር የነፃነት ትግሉ በስፋት አገር አቀፍ ቢሆንም ቅሱ በጥልቀት ሁሉን አቀፍ አልነበረም። በታሪክ ተደጋግሞ እንደሚታየው ለአርበኝነት ተጋድሎ ባለበት ሥፍራ ሁሉ፣ ከጨቋኝ ጋር አብሮ መሥራትም (ባንዳነትም) አለ። በዚህ መሠረትም አያሌ ኢትዮጵያውያን በግል ጥቅም ተታለው ወይም «ራስክን አድን» በሚለው መርህ የኢጣልያን ባንዳ ሆነዋል። ውስጠ ዐዋቂ በመሆናቸውም እነዚህ ባንዳዎች በአርበኝነት ትግሉ ላይ የኢጣልያ ሠራዊት ካደረሰው የበለጠ ጉዳት አድርሰዋል። ይህም ሆኖ ግን ነፃነት ከተመለሰ ወዲህ በሰደተኞችና በባንዳዎች መካከል የተፈጠረው ግንባር ተጠቃሚ በመሆን ከቅጣትና ውርደት ይልቅ የጠበቃቸው ሹመትና ሽልማት ነበር።

ለነፃነት ለመታገል በቆረጡት መሀልም ቢሆን ብዙውን ጊዜ ከነብረት ይልቅ ልዩነት ነበር የሚታየው። በአያሌ የሸምቅ ተዋጊ ቡድኖች መካከል የሰፈነው ስሜት የጎጠኝነትና የእርስ በርስ መፍካከር ነበር። የአንድ ጓድ አባላት አፈንግጠው ከሌላው መቀላቀል፣ ይህም የሚያስከትለው የአንዱ ማበጥና የሌላው መከሰመን ግንኙነቶችን ለማቃቃር ረድቶ ነበር። ስለሆነም አርበኞቹ ብዙ ጊዜ ጠላትን አብረው ከመውጋት ይልቅ እርስ በርስ መፋጀቱን ነበር የተያያዙት። ለዚህም ሁኔታ በምሳሌነት መጥቀስ የሚቻለው በጎጃም በደጃች መንገሻ ጀምበሬና በደጃች ነጋሽ በዛብህ መካከል፣ እንዲሁም በልጅ ኃይሉ በለውና በልጅ በላይ ዘለቀ መካከል የነበረውን ችግር ነው። በአርበኞቹ መካከል ንብረት ለመፍጠር ያዳገተው የሚጋሩት ርእዮትና የፖለቲካ ድርጅት ቀርቶ ሁሉም መሪዎችን ብሎ የሚመለከተው አንድ ሰው ባለመኖሩ ነው።

አርበኛው ያውራ ያለህ በማለቱ ይመስላል አሁንም ስሙ ያልሞተው የኢያሱ ልጆች ፊት መኖራቸው እንኳ ያልታወቀውን ያህል በችግሩ ገዜ የአርበኞች መሰባሰቢያ አድባር ለመሆን የበቁት። በዚህም መሠረት የሐንበ ኢያሱ የጉንደርን አርበኞች ሲያስተባብር፣ መልአክ ፀሐይ ኢያሱ ደግሞ የሸዋ አርበኞች አውራ ሆኖ ማዕረግና ሹመት ሊሰጥ ችሏል (ለምሳሌ አበበ አረጋይን ራስ ማሰንት)። ከዚህ ላይ ባለ መንገድ ደግሞ ሪፑብሊካዊ ዝግብሌ የነበረው ታክለ ወልደ ሐዋርያት ከክፍለ ሀገር ክፍለ ሀገር እንዲሁም ከኢትዮጵያ ሱዳን፣ ከሱዳን ኢትዮጵያ በመመላለስ አርበኞቹን በአንድ የፖለቲካ ድርጅት ጥላ ሥር ለማስባሰብ ያልተሳካ ሙከራ አድርጓል። የአርበኞቹ ትግል የጉጠኝነት ባሕርዩን እንደያዘ በመዝለቁም ግልጽ የሆነ የፖለቲካ አቅጣጫ ማግኘት ተስኖታል። ፖለቲካዊው በወታደራዊ፣ እስትራቴጂው በታክቲክ ተውጦ ቀርቷል።

ይህን ድክመት በመጠኑ ሊያካክሱ የቻሉ ሁለት ክስተቶች ነበሩ። እነዚህም የጥቁር አንበሳ ድርጅትና በሱዳን በነበሩ ስደተኞች ዘንድ የተጀመረው ሪፑብሊካዊ ጎቅናቄ ናቸው። እርግጥ ሁለቱም በነፃነት ትግሉ ላይ የነበራቸው ተጽዕኖ ውስን ነበር። የመጀመሪያው ጣልያኖች በገቡ ዓመት ባልሞላ ጊዜ ውስጥ ባጭሩ ሲቀጭ፣ ሁለተኛው ደግሞ ካገሪቷ ክልል ውጭ የሚካሄድ

4.10 የጥቁር አንበሳ ድርጅት ፕሬዝዳንት ዶ/ር ዓለመ ወርቅ በየነ

በመሆኑ የነበረው ጠቀሜታ ከፖለቲካዊ ይልቅ አካዳሚያዊ ነበር ማለት ይቻላል። ይሁን እንጂ ሁለቱም የነፃነት ትግሉን ፖለቲካዊና ርዕሰ-ታዊ ፈር ለማስያዝ የተደረጉ የሚደነቁ ጥረቶች ነበሩ።

የጥቁር አንበሳ ድርጅት ከሆለታ ወጣት መኮንኖችና ከውጭ አገር ተምረው ከተመለሱ ምሁራን የተውጣጣ ሲሆን፣ ፕሬዝዳንቱ በእንግሊዝ አገር የከብት ሕክምና ያጠናው ዶ/ር አለመወርቅ በየነ ነበር። የድርጅቱን የፖለቲካ አመራር የሚሠጠው የሥራ አስፈጻሚ ኮሚቴው ሲሆን በተጨማሪም በኤርትራዊው መኰንን በሌ/ኩሎኔል በላይ ጋይለ አብ የሚመራ የሥልጠና ካውንስል ነበረው። ድርጅቱ የሚተዳደረው በባለ ዐሥር አንቀጽ የመተዳደሪያደንብ ሲሆን፣ ከነዚህም በከፍተኛ ደረጃ ሊጠቀስ የሚችለው የፖለቲካው አመራር በወታደራዊ አመራሩ ላይ ያለውን የበላይነት የሚያረጋግጠው አንቀጽ ነው። አሁን አንደሚታወቀው ይህ የሽምቅ ውጊያ አደረጃጀት መሠረታዊ ሕግ ሆኗል። ከዚህ በተጨማሪ መተዳደሪያ ደንቡ አባላቱ ገበሬውን እንዲያገነሳቱ አጥብቆ ከመከላከልም በላይ ለጦር ምርኮኞች ሰብአዊ ርንፍኔ እንዲያሳዩ፣ ስደትን እንዳይሸና በጠላት እጅ ከመውደቅ ይልቅ ሕይወታቸውን እንዲያጠፋ ይደነግግ ነበር። የመጨረሻውን የፖለቲካ ሥልጣን

በተመለከተ ግን ድርጅቱ ለአፄ ጋይለ ሥላሴና ለንጉሣዊው ቤተሰብ ያለውን ታማኝነት አረጋግጦ ነበር።

በዚህ በኋላኛው ረገድ ሬፐብሊካኖች እንቅስቃሴ ንጉሣዊ አገዛዝን በሬፐብሊካ ለመተካት በማለሙ አንድ እርምጃ ወደፊት የሄደ ነበር። ጎታናቂው ማቆጥቆጥ የጀመረው ከኢጣልያ ወረራ በፊት ድሬዳዋ በነበሩ የፈረንሳይ ትምህርትና ባህል በቀመሱ ምሁራን አካባቢ ነው። በስደት ላይ የነዚህን ፈለግ የተከተሉት ሬፐብሊካውያን ከሁሉም በላይ የእርባታችን ጎብረት አበክረው ጠየቁ። ጌላ እንግሊዞች በኢትዮጵያ ላይ የጫኑትን ጥገኝነት አስቀድመው በመተንበይ ይመሰላል የኢትዮጵያ ሕዝብ ራሱን በራሱ ነፃ ማውጣት እንዳለበት እንጂ በውጭ እርዳታ መተማመን አንደሌለበትም በጥብቅ አስገንዘቡ። ከነፃነት በኋላም ፍላጎታቸው ሕዝብ የመረጠው መንግሥት እንዲቋቋም እንጂ ዘውዳዊ አገዛዝ እንደገና ተመልሶ እንዲቋቋም አልነበረም። አሁን ካለንበት የታሪክ ወቅት አገገር ይህ ጎታናቂ የበለጠ ጠቀሜታ የሚኖረው የኢትዮጵያን የተለያዩ ግዛቶች ባሕርያት ለማቻቻል እንዲያመች የፈጠራላዊ ቅርጽ መንግሥት ሐሳብ ማቅረቡ ነው። ይህን ተንተርሶም ነው «የሸዋ አበባ ያብባል ገና» የሚለውን የአደብ ዘፈን «አዲስ አበባ ያብባል ገና» በሚል የተካው። የጎታናቂው አባላት አስተሳሰብ የመጀመሪያው አንድ ግዛት የሚያምኑ በመሆኑ የዚያው ግዛት ተወላጅ ባልሆኑት ላይ ቅሬታ ሲፈጥር፤ ሁለተኛው ግን የጋራ የሆነችውን ዋና ከተማ በማወደሱ ሁሉን ለማሰባሰብ ይችላል የሚል ነው። ከነፃነት በኋላ ግን ሁኔታው ለጎታናቂው አመቺ አልነበረም። አባላቱ በንጉሠ ነገሥቱም ሆነ ሞግዚቱ በነበሩት እንግሊዞች ዘንድ በበጎ ዐይን አልታዩም። ንጉሠ ነገሥቱ በሬፐብሊካዊነታቸው፣ እንግሊዞች ደግሞ በአፍቃፊ ፈረንሳይነታቸው ጠምደዋቸው ደብዛቸው ሊጠፋ በቃ።

የእርሳት ትግሉ የመጨረሻውንና ወላችን ምዕራፍ የያዘው እርባታ በጉጉት ይጠብቁ እንደነበሩት ጦርነቱ ዓለም አቀፋዊ ሰፋት ሲያገኝ ነው። በሰኔ 1932 መሰሊኒ ምናልባትም በሕይወቱ ዐቢይ ሊባል የሚችለውን ስሕተት ፈጸመ። ይኸውም የሂትለር አጋር በመሆን ሁለተኛ ዓለም ጦርነት ውስጥ መግባቱ ነው። በዚህ እርምጃም የኢትዮጵያ ወረራውን ያሳካለትን የእንግሊዝና የፈረንሳይን አይዘህ ባይነት ከመቅጽበት አጣ። በተለይም እንግሊዞች በፊት እንደዋዛ ያልተመለከቱትን ያህል አሁን በምሥራቅ አፍሪቃ ቅኝ ግዛቶቻቸው ላይ እንደሚያንግብብ አደገኛ መቅሠፍት አዩት። በዚህም አኳኋን ከ19ኛው መቶ ዓመት መገደዳጃ ጀምሮ የኢጣልያ ጽኑ ወዳጅ የነበረችው እንግሊዝ ወደ ቀንደኛ ጠላትነት ተለወጠች። ባንገሩም የጋይለ ሥላሴ የፖለቲካ ጠቀሜታ ገዢ መታየት ጀመረ። ኢትዮጵያውያንን በሙሉ ሊያስተባባርላቸው የሚችል ግድነተኛ መሣሪያ ሆኖ ስላገኙት እንግሊዞች በስደት ከነበረበት የገጠር ከተማ አውጥተው ወደ ጦር ግንባሩ አስጋገሩት።

እንግሊዞች በኢጣልያ ላይ ጦር የከፈቱት ከሱዳንና ከኬንያ ነበር። በሚገደር ጄኔራል ሰር ዊልያም ፕላት የሚመራ ጦር በኤርትራ የሚገኘውን የኢጣልያ ጦር ሊያጠቃ፣ በኩሉኔል ዳንኤል ሳንፎርድና በሻለቃ እርድ ቻርልስ ዊንጌት የሚመራው «የጊዴምን ጦር» የተባለው ንጉሡን አደቦ ወደ ጎጃም አመራ። በደቡብ በኩል ደግሞ በሌተናል ጄኔራል ሰር አላን ከኒንግሃም የሚመራው ጦር ወደ ኢጣልያ ለማሊላንድ፣ ብሉም ወደ ሐረር አቀና። ሆኖም የኢጣልያ ጦር በቀላሉ የሚበገር አልሆነም። በተለይ እንግሊዞች ከረገገ መያዝ

የቻሉት በሁለቱም ወገን ብዙ መሥዋዕትነት ከተከፈለ በኋላ ነው። ከከተማይቱ ወጣ ብሎ የሚታየው የአያሌ እንግሊዞች መቃብር ለፍልሚያው መራራነት ቋሚ ማስረጃ ነው። ጣልያኖች በተጨማሪም ለአጭር ጊዜ የእንግሊዝ ሰማሊላንድን ለመያዝና በመተማ በኩል የተሰነዘረውንም ጥቃት ለመመከት ችለው ነበር። ይሁን እንጂ አምስቱ ዓመት የአርበኞች ትግል ያመነመነው ጦር በመጨረሻ የሸንፈት ጽዋ ከመቅመስ ሊድን አልቻለም። የእንግሊዝና የአርበኞች ጦር ማጥቃቱን ቀጥሎ፣ አዲስ አበባ በመጋቢት 28፣ 1933 ከጠላት ነፃ ለመሆን ቻለች። ከዚያም በሚያዝያ 27 ጣልያኖች በገቡበት ልክ በአምስት ዓመቱ ኃይለ ሥላሴ በድል አድራጊነት ወደ መናገሻ ከተማው በመግባት ለሠላላ ሦስት ዓመት የሚቆየውን ሥልጣኑን እንደገና መሠረተ።

ምዕራፍ አምስት

ከነፃነት እስከ አብዮት 1933-1966

ከ1933 እስከ 1966 ያለው ዘመን በዚህ መጽሐፍ እስካሁን የተዘረዘረው ታሪክ ማሳረጊያ ነበር ማለት ይቻላል። በ19ኛው መቶ ዓመት ቱዎድሮስ ያደረገው ጠንካራ ማዕከላዊ መንግሥት የማቋቋም መከራ በኃይለ ሥላሴ ፍጹማዊ አገዛዝ ተቋጨ። የባሕር በር ለማግኘት የተደረገው የረጅም ዘመን ጥረት ኤርትራ መጀመሪያ በፌዴሬሽን ኋላም በውሐደት ስትቀላቀል ለጊዜውም ቢሆን ተሳካ። ቀላድ ሲጣል የተጀመረው የግል የመሬት ባለቤትነት ሥርዓት እየተጠናከረ መጣ። መንግሥት ለሽማግሌና ለደጋፊዎቹ መሬት በስፋት ሲቸር በተለይ በደቡቡ ክፍል ወደ ጭሰኝነት የሚያሸቆለቁለው የገበሬ ቁጥር ከጊዜ ወደጊዜ ጨመረ። ከጣልያን ወረራ በፊት ብርቅ የነበሩት የገበሬው አመፆች ከነፃነት ወዲህ በስፋት ይከሰቱ ጀመር። በ20ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ ወደ ኢትዮጵያ ኢኮኖሚ ሠርጎ ለመግባት ደጅ ሲጠና የቆየው የውጪ ካፒታል አሁን የተሻለ ዕድል አጋጠመው። ቀድሞ በኃያላን መንግሥታት ፋክክር በመጠቀም አንፃራዊ ነፃነቱን ጠብቆ የቆየው የኢትዮጵያ መንግሥት አሁን እያደር ከአሜሪካ ጋር እየተቆራኘ መጣ። ይህ አዲስ ወዳጅነትም ነው ለፍጹማዊ አገዛዝ መጠናከር መሠረታዊ ድጋፍ የሰጠው።

ይሁን እንጂ ነገሩ እንቅስቃሴ ሲመስልም ይኸው ዘመን የኢትዮጵያ ፊውዳሊዝም ከፍተኛ ደረጃ የደረሰበት፣ በሌላ በኩል ደግሞ እየተዳከመ መጥቶ በመጨረሻም የወደቀበት ወቅት ነበር። ሥርዓቱ የወለደውና በሴራ የጀመረው ተቃውሞ በኢትዮጵያ ተማሪዎች ንቅናቄ አማካይነት የከረረ መልክ ያዘ። ለዘብ ባለ ድምፅ ለውጥ ይጠይቁ የነበሩት የቅድመ 1928 ምሁራን በከፍተኛ ድምፅ ለኅብረተ ሰብ ሽም ሽር በሚጮሁት ተማሪዎች ተተኩ። ይህ ነበር የአብዮቱ መቅድም።

ዓለም አቀፋዊ ሁኔታ

የእንግሊዝ የበላይነት ዘመን

ከነፃነት በኋላ ባሉት የመጀመሪያ ዐሥር ዓመታት ውስጥ አገሪቱ የነበራትን የውጭ ግንኙነት ባሕርይ የወሰነው የአርነት ዘመቻው ሂደት ነው። በዚህ ሂደት ውስጥ ከራሳቸው ዓለም አቀፍ እስትራቴጂካዊ ጠቀሜታ በመነሣት እንግሊዞች የተጫወቱት ግንባር ቀደም ሚና ከነፃነት በኋላ በኢትዮጵያ ውስጥ የበላይነት ስፍራ አቀዳጃቸው። ከ1928 በፊት በእንግሊዝ፣ በኢጣልያና በፈረንሳይ መካከል ኢትዮጵያን ለመቆጣጠር የነበረው የሦስት ማዕዘን ፋክክር በእንግሊዝ ብቸኛ የበላይ ተቆጣጣሪነት ተተካ። ይህም ሁኔታ ሕጋዊ መሠረት ማግኘት የቻለው በ1934 እና በ1937 ኢትዮጵያ ከእንግሊዝ ጋር እንድትፈራረም በተደረጉት ሁለት ስምምነቶች አማካይነት ነው። በነዚህ ስምምነቶች አማካይነትና ሁለተኛው የዓለም ጦርነት ገና ያልተገባደደ በመሆኑ፣ ለቃል ኪዳን

የቻሉት በሁለቱም ወገን ብዙ መሥዋዕትነት ከተከፈለ በኋላ ነው። ከከተማይቱ ወጣ ብሎ የሚታየው የአያሌ እንግሊዞች መቃብር ለፍልሚያው መራራነት ቋሚ ማስረጃ ነው። ጣልያኖች በተጨማሪም ለአጭር ጊዜ የእንግሊዝ ሶማሌላንድን ለመያዝና በመተማ በኩል የተሰነዘረውንም ጥቃት ለመመከት ችለው ነበር። ይሁን እንጂ አምስቱ ዓመት የአርበኞች ትግል ያመነመነው ጦር በመጨረሻ የሽንፈት ጽዋ ከመቅመስ ሊድን አልቻለም። የእንግሊዝና የአርበኞች ጦር ማጥቃቱን ቀጥሎ፣ አዲስ አበባ በመጋቢት 28፣ 1933 ከጠላት ነፃ ለመሆን ቻለች። ከዚያም በሚያዝያ 27 ጣልያኖች በገቡበት ልክ በአምስት ዓመቱ ኃይለ ሥላሴ በድል አድራጊነት ወደ መናገሻ ከተማው በመግባት ለሠላሳ ሦስት ዓመት የሚቆየውን ሥልጣኑን እንደገና መሠረተ።

ምዕራፍ አምስት

ከነፃነት እስከ አብዮት 1933-1966

ከ1933 እስከ 1966 ያለው ዘመን በዚህ መጽሐፍ እስካሁን የተዘረዘረው ታሪክ ማሳረጊያ ነበር ማለት ይቻላል። በ19ኛው መቶ ዓመት ቲዎድሮስ ያደረገው ጠንካራ ማዕከላዊ መንግሥት የማቋቋም ሙከራ በኃይለ ሥላሴ ፍጹማዊ አገዛዝ ተቋጨ። የባሕር በር ለማግኘት የተደረገው የረጅም ዘመን ጥረት ሌርትራ መጀመሪያ በፌዴሬሽን ኋላም በውሐደት ስትቀላቀል ለጊዜውም ቢሆን ተሳካ። ቀላድ ሲጣል የተጀመረው የግል የመሪነት ባለቤትነት ሥርዓት እየተጠናከረ መጣ። መንግሥት ለሽማግሌና ለደጋፊዎቹ መሪነት በስፋት ሲቸር በተለይ በደቡብ ክፍል ወደ ጭሰኝነት የሚያሽቆለቀለው የገበሬ ቁጥር ከጊዜ ወደጊዜ ጨመረ። ከጣልያን ወረራ በፊት ብርቅ የነበሩት የገበሬው አመያች ከነፃነት ወዲህ በስፋት ይከሰቱ ጀመር። በ20ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ ወደ ኢትዮጵያ ኢኮኖሚ ሠርጎ ለመግባት ደጅ ሲጠና የቆየው የውጪ ካፒታል አሁን የተሻለ ዕድል አጋጠመው። ቀድሞ በኃያላን መንግሥታት ፋክክር በመጠቀም አንፃራዊ ነፃነቱን ጠብቆ የቆየው የኢትዮጵያ መንግሥት አሁን እያደር ከአሜሪካ ጋር እየተቆራኘ መጣ። ይህ አዲስ ወዳጅነትም ነው ለፍጹማዊ አገዛዝ መጠናከር መሠረታዊ ድጋፍ የሰጠው።

ይሁን እንጂ ነገሩ እንቅስቃሴ ቢመስልም ይኸው ዘመን የኢትዮጵያ ፊውዳሊዝም ከፍተኛ ደረጃ የደረሰበት፣ በሌላ በኩል ደግሞ እየተዳከመ መጥቶ በመጨረሻም የወደቀበት ወቅት ነበር። ሥርዓቱ የወለደውና በሌላ የጀመረው ተቃውሞ በኢትዮጵያ ተማሪዎች ንቅናቄ አማካይነት የከረረ መልክ ያዘ። ለዘብ ባለ ድምፅ ለውጥ ይጠይቁ የነበሩት የቅድመ 1928 ምሁራን በከፍተኛ ድምፅ ለንብረተ ሰብ ሽም ሽር በሚመሁት ተማሪዎች ተተኩ። ይህ ነበር የአብዮቱ መቅድም።

ዓለም አቀፋዊ ሁኔታ

የእንግሊዝ የበላይነት ዘመን

ከነፃነት በኋላ ባሉት የመጀመሪያ ዐሥር ዓመታት ውስጥ አገሪቱ የነበራትን የውጭ ግንኙነት ባሕርይ የወሰነው የአርነት ዘመቻው ሂደት ነው። በዚህ ሂደት ውስጥ ከራሳቸው ዓለም አቀፍ እስትራቴጂካዊ ጠቀሜታ በመነሣት እንግሊዞች የተጫወቱት ግንባር ቀደም ሚና ከነፃነት በኋላ በኢትዮጵያ ውስጥ የበላይነት ስፍራ አቀዳጃቸው። ከ1928 በፊት በእንግሊዝ፣ በኢጣልያና በፈረንሳይ መካከል ኢትዮጵያን ለመቆጣጠር የነበረው የሦስት ማዕዘን ፋክክር በእንግሊዝ ብቸኛ የበላይ ተቆጣጣሪነት ተተካ። ይህም ሁኔታ ሕጋዊ መሠረት ማግኘት የቻለው በ1934 እና በ1937 ኢትዮጵያ ከእንግሊዝ ጋር እንድትፈራረም በተደረጉት ሁለት ስምምነቶች አማካይነት ነው። በነዚህ ስምምነቶች አማካይነትና ሁለተኛው የዓለም ጦርነት ገና ያልተገባደደ በመሆኑ፣ ለቃል ኪዳን

አገሮች ደገንነት አስፈላጊዎቹን ሁኔታዎች ማመቻቸት ያስፈልጋል በሚል ሰበብ እንግሊዞች በኢትዮጵያ ውስጥ ገንዘብን በሚመለከቱ ጉዳዮች፤ በአስተዳደርና በግዛታዊ አንድነት ላይ ከፍተኛ ቁጥጥር ለማድረግ በቁ።

በመጀመሪያው (ማለትም በ1934ቱ) ስምምነት፤ ምንም እንኳ እንግሊዞች ለይስሙላ የኢትዮጵያን ነፃ ሀልውና ቢያውቁም፤ እያንዳንዱ አንቀጽ ማለት ይቻላል። የኢትዮጵያን ጥገኝነትና የእንግሊዝን የበላይነት የሚያረጋግጥ ነበር። በኢትዮጵያ ያለው የእንግሊዝ አምባሳደር ከሌሎች አምባሳደሮች ሁሉ የላቀ ልዩ ስፍራ ተሰጠው። የእንግሊዝ ዜጎች በአስተዳደር ውስጥ በአማካሪነትም ሆነ በዳኝነት ቁልፍ ቦታ ይዙ። ያገሪቱ የፖሊስ ሠራዊት ሙሉ በሙሉ በእንግሊዝ ቁጥጥር ስር ዋለ። የኢትዮጵያ መንግሥት ሌሎች የውጭ አገር ዜጎችን መቅጠር የሚችለው የእንግሊዞችን ፈቃድ ካገኘ በኋላ ብቻ እንዲሆን ተደረገ።

የእንግሊዝ መንግሥት ለኢትዮጵያ መንግሥት መጠነኛ የገንዘብ ድጎማ ቢያደርግም፤ ይህ ድጎማ በየዓመቱ እየቀነሰ የሚሄድ ከመሆኑም በላይ በዚህ ሳቢያ እንግሊዞችን ያገሪቱን የገንዘብ ፖሊሲ ለመቆጣጠር አስቻላቸው። በተጨማሪም የኢጣልያ የጦር ምርኮኞችንና ሲቪል ኢጣልያውያንን በተመለከተ የመጨረሻውን ውሳኔ የማሳለፉን ሥልጣን እንግሊዞች ወሰዱ። የኢትዮጵያ እየር ክልል ለእንግሊዝ አወርጥላቸው እንጂ ለሌሎች የተከለከለ ነበር። ምናልባት የኢትዮጵያ ነፃነት የቱን ያህል ሰንካላ እንደነበር ጉልህ ማስረጃው የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት የአንድ ነፃ መንግሥት ዓይነተኛ ሥልጣን የሆነውን ጦርነትን ማወጅ የሚችለው በምሥራቅ አፍሪቃ የእንግሊዝ የጦር ኃይል አዛዥ የነበረውን ካስፈቀደ በኋላ መሆኑ ነው። ባንዳም ይኸው የእንግሊዝ የጦር መኮንን አስፈላጊ ሆኖ ካገኘው ልዩ ሥልጣን የሚሰጠውን ያስቸኳይ ጊዜ ዐዋጅ እንዲያውጅ ንጉሠ ነገሥቱ ግዴታ ነበረበት።

ስምምነቶቹ የሰጣቸውን ሕጋዊ ሥልጣን ተገን በማድረግም ባገሪቱ ያሉት የእንግሊዝ ባለሥልጣኖችና የጦር መኮንኖች ከፍተኛ የትምክሕተኝነት ስሜት ያላዩ ነበር። እንግዳ በሆነ አጠራር «የኢትዮጵያ ሠራዊት» በመባል የታወቀው የእንግሊዝ ጦር ለኢትዮጵያ ሉዓላዊነትም ሆነ የነፃነት ስሜት ከበራታ አልነበረውም። ያለ ንጉሠ ነገሥቱ ዕውቀትና ፈቃድ ንብረት ይወርስና ሌላም ተመሳሳይ ከባድ እርምጃዎች ይወስድ ነበር። ባጭሩ ሠራዊቱ ላገሪቱ ያለው አመለካከት «በቁጥጥር ሥር የዋለ የጠላት አገር አስተዳደር» ብለው እንግሊዞች በሰጡት አፈሲዶላዊ ስያሜ ተጠቃሉ ነበር ማለት ይቻላል።

ይህ ሁሉ ንጉሠ ነገሥቱን ማስቀየሙ አልቀረም። ዙፋኑን እንደገና እንዲይዝ ላደረጉለት እርዳታ ባለውለታ ቢሆንም ሥልጣኑ እንዲህ ሲሰናከል ዝም ብሎ ለማየት ፈቃደኛ አልነበረም። ፍጹማዊ ሥልጣኑን በጠንካራ መሠረት ለማደስ የእንግሊዞችን አጋርነት እንጂ አለቅነታቸውን አልፈለገም። የእንግሊዞች ፍላጎት ግን አገሪቱ በጠላት ጊዜ ያገኛቸውን እንዳንድ ጠቀሜታዎች እንኳ በመንፈግ ወደ ቅድመ 1928 ሁኔታዋ ለመመለስ የነበረ ይመስላል።

በ1937 በሁለቱ መንግሥታት መካከል የተደረገው ሁለተኛው ስምምነት በመጠኑም ቢሆን የኢትዮጵያን ሉዓላዊ መብቶች እንደገና ሊያስመልስ ችሏል። የእንግሊዝ አምባሳደር በሌሎች አቻዎቹ ላይ የነበረው የበላይነት ቀረ። የኢትዮጵያ መንግሥት ማናቸውንም የውጭ ዜጎች በአማካሪነትም ሆነ በሽምንት

ለመቅጠር ያለው ነፃነት ተረጋገጠ። በተጨማሪም እንግሊዞች የጅቡቲ እዲስ አበባን የባቡር መሥመር ለኢትዮጵያ ለመመለስ መስማማታቸው ላገሪቱ ኤኮኖሚያዊም ወታደራዊም ጠቀሜታ ነበረው። ባንድ በኩል አገሪቱ እንደገና ነፃ የውጭ ንግድ መሥመር ስታገኝ፤ በሌላ ወገን ደግሞ ለመጠባበቂያ የሚሆናት የጦር መሣሪያ የምታስገባበት በር ተክፈተላት። እንዲሁም እንግሊዞች «በኢትዮጵያ የእንግሊዝ ወታደራዊ ተልእኮ» የሚባል ቡድን በማቋቋም ያገሪቱን የመከላከያ አቋም በዘመናዊ መልክ ለማደራጀት ተስማሙ። ተጠሪነቱ ላገሪቱ የጦር ሚኒስቴር የሆነው ይህ ተልእኮ በስምምነቱ የተሰጠው ተግባር «የኢትዮጵያን የጦር ሠራዊት በማደራጀት፤ በማሠልጠንና በማስተዳደር» የኢትዮጵያን መንግሥት ለማገዝ ነበር።

ምንም እንኳ የ1937ቱ ስምምነት ለኢትዮጵያ መንግሥት ከበፊቱ ሰፋ ያለ ነፃነት ቢሰጠውም፤ እንግሊዞች ባገሪቱ ሕይወት ላይ ለመዳኘት ያላቸው ኃይል አምብላም አልሟሸሸም። በተለይም ኢትዮጵያ በነበራት የግዛት ጥያቄ ላይ ፈላጭ ቆራጮቹ እነሱው ነበሩ። በዚህም ረገድ በአካባቢው ባላቸው ወታደራዊ የበላይነት ተጠቅመው ኤርትራንና ኦጋዴንን በቁጥጥራቸው ሥር አድርገው ነበር። ከዚያም አልፈው የነዚህን ግዛቶች የወደፊት ዕድል በተመለከተ ዕቅድ ማውጣት ይዙ። የዕቅዱ መሠረታዊ ዓላማም ሁለቱንም ግዛቶች ከኢትዮጵያ ነጥሎ ለማስቀረት ነበር። ኦጋዴንን በቱመለከተ የእንግሊዞች ሐሳብ ከእንግሊዝና ከኢጣልያ ለማሰላገጥ ጋር በመደመር «ታላቂቷ ሶማሊያ» የሚል ስያሜ የተሰጠው ግዛት ለመመሥረት ነበር።

ከነፃነት በኋላ የሶማሊ መንግሥት ለረጅም ጊዜ በኦጋዴን ላይ ያነሣው የይገባኛል ጥያቄ ዘር የተዘራውም በዚህን ወቅት ነው ማለት ይቻላል። እንግሊዞች ለኤርትራ የደንበላት ከኦጋዴን ለየት ያለ ነበር። የኤርትራ ቆላማው ክፍል በጂማግራፊ፤ በዘርና በሃይማኖት ከሚቀራረጠው ከሉዓላን ጋር ሲደመር፤ ባብዛኛው ክርስቲያን የሆነውን ደጋማውን ክፍል ደግሞ ከትግራይ ወገኑ ጋር በማዋሐድ ከኢትዮጵያ የተለየ አንድ ግዛት እንዲሆን ነበር። በዚህም ዕቅድ መሠረት ኤርትራን ለማስመለስ የምትጥረው ኢትዮጵያ ጭራሽ ትግራይንም ልታጣ የምትችልበት ሁኔታ ተፈጠረ። ሌላው ሊስተዋል የሚገባው ነገር ለኤርትራ ቆላማው ክፍል የወጠነለትን ወደጉን ከተውን፤ የእንግሊዞች ዕቅድ ጣልያኖች በአምስቱ ዓመት ይዞታቸው የደነገጉትን አስተዳደራዊ ክልል የሚያጸድቅ መሆኑ ነው።

ከኢጣልያ አገዛዝ ነፃ ከወጣች ጀምሮ ኢትዮጵያ በኦጋዴንና በኤርትራ ላይ ያላትን የይገባኛል ጥያቄ ከማግኘት አልተቆጠበችም። የኦጋዴን ግዛት እስከ 1928 ድረስ ዓለም አቀፋዊ እውቅና ያገኘ የኢትዮጵያ አካል የነበረ ነው። ስለሆነም እንግሊዞች ይህን ግዛት ከቀረው የኢትዮጵያ ምድር ነጥለው በቁጥጥራቸው ሥር ማድረጋቸው ሕጋዊነት ያለው እርምጃ አልነበረም። ኤርትራም ብትሆን ምንም እንኳ ከ1882 ጀምሮ በኢጣልያ ቅኝ አገዛዝ ሥር ብትቆይም፤ ከቀረው የኢትዮጵያ ክፍል ጋር በታሪክ ከመተላለፈም በላይ ባንድ ወገን የጠላትን ዳግመኛ ወረራ ለመከላከል፤ በሌላ ወገን ደግሞ ነፃ የባሕር ወደብ ለማግኘት ታስፈልገኛለት ስትል ኢትዮጵያ ጠንካራ ጥያቄ አቀረበች። ኤርትራ እስከ 1882 መረብ ምላሽ በሚል መጠሪያ የምትታወቅ የኢትዮጵያ አካል ነበረች። ጣልያኖች ሁለት ጊዜ (በ1888 እና በ1928) ኢትዮጵያን የወረሩት ይህንኑ

ግዛት መቆናጠሉ አድርገው ነው። ከዚያም በላይ የኢትዮጵያ የባሕር ቦር የማግኘት ቋሚ ጥረት የመጨረሻውን መፍትሔ ሊያገኝ የሚችለው ኤርትራ እንደገና የኢትዮጵያ አካል ስትሆን ብቻ ነው የሚል ጠንካራ ስሜት ነበር። በዚህ ሁሉ ምክንያት ኢትዮጵያ ለኤርትራ ጥያቄ ትክክለኛው መልስ ወደ እናት አገሯ እንድትመለስ ማድረግ ነው በማለት ተከራክረች።

ይሁን እንጂ የኦጋዴንና የኤርትራ ጥያቄ መልስ ሊያገኝ የቻለው ዐሥር ዓመት ያህል ከተጓተተ በኋላ ነው። የኦጋዴን ጥያቄ በሁለቱ መንግሥታት፣ ማለትም በኢትዮጵያና በእንግሊዝ፣ ድርድር ሲያልቅ፣ የኤርትራው ግን ዓለም አቀፍ ትኩረትን ለመሳብ በቃ። እንግሊዞች ከኦጋዴን ይልቅ በኤርትራ ጥያቄ ላይ የኢትዮጵያን መንግሥት አቋም ለማስተናገድ የተዘጋጁ ይመስሉ ነበር። እንዲያውም ባንድ ወቅት ኢትዮጵያ በኦጋዴን ላይ ያላትን የይገባኛል ጥያቄ ካነሣች ኤርትራን ሊተወላት ዝግጁ መሆናቸውን ገልጸው ነበር። የ1937ቱን ስምምነት ለመፈራረም በሚደራደሩበት ወቅት ይኸው የኦጋዴን ነገር ተነሥቶ እንግሊዞች ሞቼ እንኛለሁ በማለት ይዞታቸውን ለማጽደቅ በቁ። ስለዚህም ይህ ስምምነት ምንም እንኳ ከሁለት ዓመት በፊት ከተደረገው ስምምነት ጋር ሲነፃፀር ለኢትዮጵያ ሰፊ ያለ ነፃነት ቢሰጥም፤ ኦጋዴንን ለማስመለስ ባለመቻሉ ውጤቱ አመርቂ አልነበረም። በዓመቱ ሁለተኛውን የዓለም ጦርነት በድል አድራጊነት የተወጡት ኃያላን መንግሥታት ለንደን ላይ ያደረጉት ጉባዔ ኢትዮጵያ በኦጋዴንና በኤርትራ ላይ ያቀረበችውን ጥያቄ ውድቅ ማድረጉም፤ በዚህ ረገድ ኢትዮጵያ የነበራትን ተስፋ የሚያዳፍን ይመስል ነበር። ሆኖም ሁኔታዎች ተለዋውጠው በ1940 እንግሊዝ «ሃውድ» ተብሎ የሚታወቀውን የሰሜን ምሥራቅ ክፍልና ከዚያ እስከ ጅቡቲ ያለውን የምድር ወሽመጥ «የተከለለ አካባቢ» የሚል ስያሜ ሰጥታ በማስቀረት የተቀረውን የኦጋዴን ክልል ለኢትዮጵያ መለሰች። ከዚያም በ1947 ጠቅላላውን የኦጋዴን ምድር ለቃ ወጣች።

የኦጋዴን ወደ ኢትዮጵያ መመለስ ግን እንድ ቸግሮ ሲፈታ ሌላ ችግርን ወለደ። የሶማሌ ብሔርተኛ ፓርቲ የሆነው የሶማሌ ወጣቶች ሊግ («ሶማሌ ዩዝ ሊግ») የኦጋዴንን ወደ ኢትዮጵያ መመለስ በመቃወም የአካባቢውን ሕዝብ ማነሣሣት ጀመረ። ሶማሌዎችን በሙሉ አንድ ለማድረግ የጀመረው ቅስቀሳ ከእንግሊዝና ከኢጣልያ ቅኝ ግዛቶች ጀምሮ ወደ ኦጋዴንም ተዛመተ። ከዚያም በ1952 ሁለቱ ቅኝ ግዛቶች ነፃ በወጡ ማግሥት ተዋሕደው «የሶማሌ ሬፐብሊክ» የተባለውን ሲመሠርቱ ነገሩ ያንድ የፖለቲካ ቡድን ቅስቀሳ ከመሆን አልፎ ሁለት መንግሥታትን የሚያፋጥጥ ሆነ። አዲሲቱ የሶማሊያ ሬፐብሊክ በአምስት ግዛቶች (የእንግሊዝ ሶማሊላንድ፣ የኢጣልያ ሶማሊላንድ፣ የፈረንሳይ ሶማሊላንድ ወይም ጅቡቲ፣ ኦጋዴን፣ እና የሰሜን ጠረፍ ግዛት ተብሎ የሚታወቀው የኬንያ ክልል) ተበታትነው የቆዩትን ሶማሌዎች ባንድ ባንዲራ ሥር ማሰባሰቡን ዋና ዓላማዋ አድርጋ ተያያዘችው። ከሁሉም ያዲሱን የሶማሊያ መንግሥት ትኩረት የሰበው ግን ኦጋዴን ነበር። ይህም ሁኔታ ነው በ1956 ሁለቱን አገሮች ለመጀመሪያ ጊዜ ጦር ያማዘዘው። ይሁን እንጂ የሶማሊያ ጥያቄ በተለይም በአፍሪቃ ውስጥ ዲፕሎማሲያዊ ድጋፍ ሊያገኝ አልቻለም። በ1955 የተቋቋመው የአፍሪቃ አንድነት ድርጅት ነግ በኔ በሚል የአባላቱ ሥጋት ይመስላል የዓለም አቀፍ ድንበሮች፣ በምንም ሆነ በምን ሁኔታ ይከለሉ፣ የተከበሩ ሆነው መቆየት እንዳለባቸው አረጋገጠ።

የኤርትራ ጥያቄ ከኦጋዴን ይበልጥ የተወሳሰበ ቢሆንም፤ እንደ ዓይነት መፍትሔ ሊያገኝ የቻለው የኦጋዴን ግዛት ወደ ኢትዮጵያ እንዲመለስ ከመወሰኑ አንድ አራት ዓመት ቀደም ብሎ ነው። የሁለተኛው የዓለም ጦርነት ማሳረፊያ የሆነው የፓሪስ ጉባዔ ኢጣልያ ቅኝ ግዛቶቿን ለቃ እንድትወጣ ቢያስገድድም የእነዚህ የወደፊት ዕጣቸው ምን እንደሚሆን አልወሰነም ነበር። ስለሆነም የኤርትራን ዕድል በተመለከተ የተለያዩ ወገኖች የተለያዩ የመፍትሔ ሐሳብ ማቅረብ ጀመሩ። ሐሳቦቹ ሲጠቃለሉ በነፃነት ወይም በአንድነት ዙሪያ የሚሸከረከሩ ነበሩ። በወቅቱ ከተቋቋሙት የፖለቲካ ቡድኖች በኤርትራ ሕዝብ ዘንድ ሰፊ መሠረትና ጥንካሬ ሊያገኝ የቻለው ኤርትራን ከኢትዮጵያ ጋር ለማዋሐድ የሚታገለው የአንድነት ቡድን ነበር። የዚህ ቡድን ተፃራሪ ሆኖ የወጣው የነፃነት ወገን ለአንድነት ያላቸው ተቃውሞ ብቻ ያስተሳሰራቸው የተለያዩ ቡድኖች ጥምር ነበር። የዚህ ወገን አባላት ቡድኖች መሠረቱን በቆላማው የኤርትራ ክፍል ያደረገው የሙስሊም ሊግ (ወይም በዕረብኛ አጠራሩ ራቢጣ አልኢስላሚያ)፣ ኤርትራን ከትግራይ ጋር አጣምሮ ነፃ አገር ለመመሥረት የሚታገለው ደገኛው የሊበራል ፕሮግራሲቭ ፓርቲ እና በነፃነት ሽፋን የኢጣልያ ተጽዕኖ እንዲቀጥል የሚሾት የኢጣልያውያን ነዋሪዎች፣ የክልሶችና የቀድሞ የኢጣልያ ወታደሮች ነበሩ።

ብዙውን ጊዜ የኤርትራ ክርስቲያኑ ክፍል ለአንድነት፣ ሙስሊሙ ደግሞ ለነፃነት እንደታገሉ ተደርጎ ይገለጻል። ይህ ትርጓሜ ግን ሙሉ በሙሉ እውነተኛ አይደለም። ለአንድነት የታገሉ ሙስሊሞች እንደነበሩ ሁሉ ለነፃነት የታገሉ ክርስቲያኖችም ነበሩ። ለምሳሌ ከሙስሊም ሊግ ተገንጥሎ የተቋቋመው «ነፃ የምፅዋ ሙስሊም ሊግ» የተባለው ቡድን የኤርትራውያን ሙስሊሞች መብት እስከተከበረ ድረስ አንድነትን ለመቀበል ዝግጁነቱን አስታውቋል። ባንፃሩ ደግሞ ለነፃነት ይታገሉ የነበሩት የ«ሊበራል ፕሮግራሲቭ ፓርቲ» አባላት ባብዛኛው ክርስቲያኖች ነበሩ። ሌላው እውነታ ደግሞ ሁለቱም ወገኖች ማለትም የነፃነትም ሆነ ያንድነት፣ የውጭ ደጋፊ ኃይሎች ነበሯቸው። በዚህም ረገድ የአንድነት ኃይሎች የኢትዮጵያን መንግሥት ድጋፍ ሊያገኙ፣ «ሊበራል ፕሮግራሲቭ ፓርቲ» ደግሞ ከሞላ ጎደል የእንግሊዞች ፍጡር ነው ማለት ይቻላል። እንደሚታወቀው እንግሊዞች ኤርትራን ለመከፋፈል ባወጡት ዕቅድ ቆላማውን ክፍል ወደ ሱዳን ደርበው ትግርኛ ተናጋሪውን ክፍል ከመረብ ማዶ ከሚገኘው ወገን ጋር አዋሕዶ ነፃ መንግሥት ለማቋቋም ነበር። ይህንኑ ዕቅድ ነው የ«ሊበራል ፕሮግራሲቭ ፓርቲ» በተግባር ለመተርጉም የሞከረው። እንደዚሁም «የአፍሪቃ ኢጣልያ ፓርቲ» ከኢጣልያ መንግሥት ጠቀም ያለ የገዝብ እርዳታ ያገኘ ነበር። ኢጣልያ በጦርነት ያጣቸውን ኤርትራ በሞግዚትነት ለማስተዳደር ያደረገችው ሙከራ ከከሸፈባት በኋላ ስልቷን በመቀየር፣ የማታ ማታ በእጅ አዙር መቆጣጠሪያ አይቀርም በማለት ይመስላል፤ ለኤርትራ ነፃነት ተሟጋች ሆነች። ስለሆነም በስሜ የሚንቀሳቀሰው ወገን ብቻ ሳይሆን የጠቅላላው የነፃነት ወገን ዋና ደጋፊ ነበረች።

አራቱ ኃያላን መንግሥታት (እንግሊዝ፣ ፈረንሳይ፣ ሶቪየት ኅብረትና አሜሪካ) የኤርትራን ጉደይ ካገለበጡት በኋላ እንዳች ስምምነት ላይ ሳይደርሱ በ1941 ለተባበሩት መንግሥታት ድርጅት አስተላለፉት። ድርጅቱም ከበርማ፣ ትቴማ፣ ኖርዌይ፣ ፓኪስታንና ደቡብ አፍሪቃ የተወጣጣ ኮሚሽን በማቋቋም የኤርትራውያንን ፍላጎት እንዲገመገም ወደዚያው ላከ። ከኖርዌይ በስተቀር

የኮሚሽኑ አባል አገራት ኢትዮጵያ በኤርትራ ላይ አለች የምትለውን የይገባኛል ጥያቄ የሚቃወሙ ነበሩ። ሆኖም በኤርትራ ጉብኝታቸው ወቅት ያጋጠማቸው ጠንካራ ያንድነት ስሜት ካራቱ ሁለቱን (ማለትም በርማና ደቡብ አፍሪቃን) አቋማቸውን እንዲቀይሩ አደረጋቸው። የኢጣልያ ደጋፊ የሆኑትን የላቲን አሜሪካ አገሮች የወከሰችው ባቲማላና ራሲን የኤርትራ መስሊሞች ጠበቃ ያደረገችው ፓኪስታን ኤርትራ ነፃ አገር እንድትሆን ሐሳብ ሲያቀርቡ፤ ደቡብ አፍሪቃና በርማ ከኢትዮጵያ ጋር በፌዴሬሽን እንድትተሳሰር፤ ኖርዌይ ደግሞ ጭራሾች እንድትዋሐድ መረጠ። የተባበሩት መንግሥታት ድርጅት በህዳር 23፤ 1943 በቁጥር 390 ውሳኔው ፌዴሬሽኑን እንደ አስታራቂ ሐሳብ አድርጎ ተቀበለው። ነገር ግን ሁለቱም ተፃራሪ ወገኖች ያረካል ተብሎ የጸደቀው ሐሳብ በሁለቱም የተጠላ ሆነ። የነፃነትም ሆነ የእንድነት ወገኖች በየፊኛቸው ፌዴሬሽኑን ለማፍረስ ሥራዬ ብለው ተያያዙት።

ለፌዴሬሽኑ ፎርሙላ መጽደቅ የሁለቱ ጋያላን መንግሥታታ፤ ማለትም የእንግሊዝና የአሜሪካ ድጋፍ፤ የራሱን አስተዋፅኦ አድርጓል። እንግሊዝ በምትኩ አጋዴንን ለመጠቀሰል በመሸት ይመስላል ቀደም ሲል በኤርትራ ላይ የነበራትን አክራሪ አቋም በማለዘብ ቢያንስ ደጋው የኤርትራ ክፍል ከኢትዮጵያ ጋር እንዲዋሐድ መደገፍ ጀመረች። በዚህም መሠረት ቀደም ብላ ስታራምድ የነበረውን ኤርትራን የመከፋፈል መፍትሔ በማሻሻል፤ ቀላው ራሷ ከምትገዛው ከሱዳን ጋር እንዲቀላቀል መጠየቁን ስትቀጥል፤ ደጋው ክፍል ግን በፊት እንዲቀደረው ከትግራይ ጋር ተደምሮ ነፃ መንግሥት መሆኑ ቀርቶ ወደ ኢትዮጵያ እንዲመለስ ደገፈች። ይሁን እንጂ የኢትዮጵያ መንግሥት የአጋዴንን ግዛት ሊለቅላት ከቶም ፈቃደኛ እንዳልሆነ ስትገነዘብ እንግሊዝ አቋሟን እንደገና ለመለወጥ ፈልጋ ነበር። ነገር ግን የፌዴሬሽኑ ፎርሙላ ብዙ ተቀባይነት አያገኘ መጥቶ ስለነበር የትም ለመድረስ አልቻለችም።

የአሜሪካ መንግሥት የፌዴሬሽኑን ሐሳብ በበጎ ዐይን መመልከቱም ለውሳኔው መጽደቅ አጋዥነት ነበረው። የአሜሪካ መንግሥት ዋና ትኩረት ከጣልያኖች የወረሰችውና በአሥመራ የሚገኘው «ሬዲዮ ማሪና» የተሰኘው የመገናኛ ጣቢያ ደህንነት ነበር። ለዚህም ምንጩ ካልታወቀ ነፃ ኤርትራ ይልቅ ኢትዮጵያ ትሻለችለች በሚል ስሌት የፌዴሬሽኑን ፎርሙላ ደገፈች። ስለዚህም ፌዴሬሽኑ በኢትዮጵያ የውስጥ የፖለቲካ ዕድገት ላይ ካለው ተጽዕኖ ባሻገር፤ በውጭ ግንኙነቷም ላይ ዐቢይ ለውጥ አስከትሏል ማለት ይቻላል። ዐሥር ዓመት ኢትዮጵያን በበላይነት ስትቆጣጠር የቆየችው እንግሊዝ ገሸሽ ተደርጋ አሜሪካ ወደ መድረክ ብቅ በማለት እስከ 1966 አብዮት ዋዜማ ድረስ የኢትዮጵያ መንግሥት ዋና አጋር ሆነች።

ኢትዮጵያና አሜሪካ

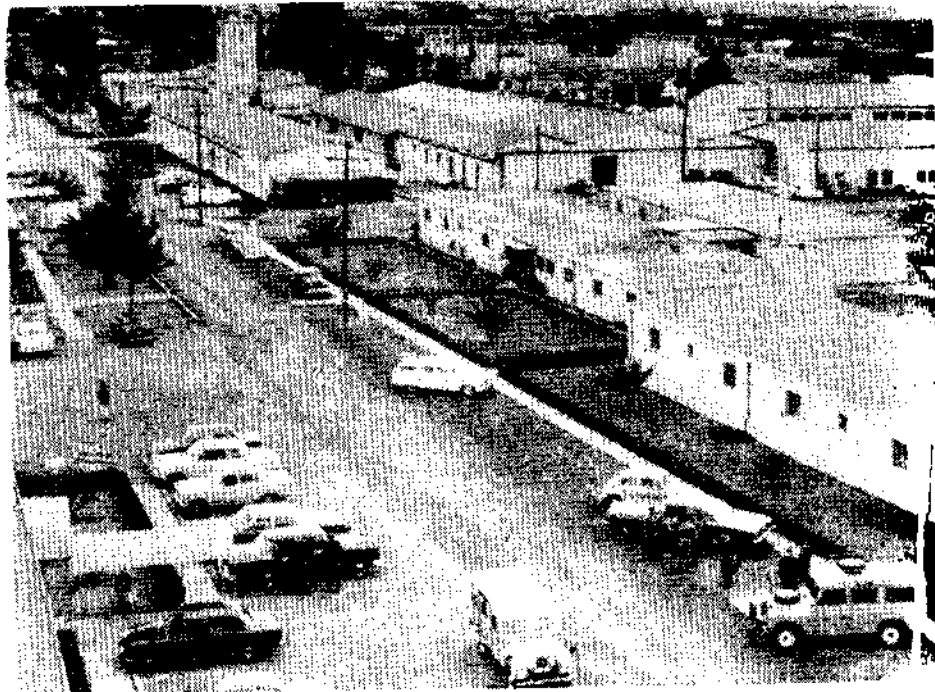
የሁለቱ አገሮች የአፈላጊዎች ግንኙነት የጀመረው በ1896 በሮበርት ፒ እስኪነር የሚመራ የልዑካን ቡድን ኢትዮጵያን ጉብኝቶ ከአፄ ምኒልክ ጋር በተፈራረመው የወዳጅነትና የግጥም ውል አማካይነት ነው። ይሁን እንጂ ምንም እንኳ የአሜሪካ ሽቀጦች፤ በተለይም አቡጃዲ፤ በኢትዮጵያ ገበያ ተወዳጅነት እያገኙ ቢመጡም፤ እስከ 1928 ያገራቱን የውጭ ግንኙነት ይቆጣጠሩ የነበሩት ሦስቱ አገራባች ቅኝ ጎዥዎች እንግሊዝ፤ ፈረንሳይና ኢጣልያ ነበሩ። የአሜሪካ ሚና እየጎላ የመጣው

ከሁለተኛው የዓለም ጦርነት ፍጻሜ በጎላ ነው። ይህም ባጠቃላይ በዓለም አቀፍ ደረጃ የአሜሪካ ፖለቲካዊ ገናኘነት ነጸብራቅ ነው። በሌሎች የዓለም ክፍሎች እንደተከሰተው ሁሉ፤ በኢትዮጵያም የረጅም ዘመን ቅኝ ገዥነቱ ያደከማቸው እንግሊዞች እያቆሙም ቢሆን ስፍራውን በትኩስ ኃይል ለሚገባቸው አጋራቸው ተዉ።

ይሁንና በኢትዮጵያና በአሜሪካ መካከል የጠበቀ ግንኙነት ለመመሥረት መጀመሪያ የተጉት ካሜሪካኖች ይልቅ ኢትዮጵያውያን ናቸው። የእንግሊዞች ጥብቅ ቁጥጥር አላላውስ እያለው የተቸገረው ጉሠ ነገሥት ይህንን ለመቋቋም ይረዳው ዘንድ የአሜሪካኖችን ድጋፍ መፈለግ ጀመረ። ከላይ እንደተገለጸው ያን ያህልም በማያመረቃ ወታደራዊና የገንዘብ እርዳታ አሳበው እንግሊዞች ባገራቱ አስተዳደርና የገንዘብ ሀብት ላይ ጥብቅ ቁጥጥር ማድረግ ጀምረዋል። ጉሠ ነገሥቱ በክፉ ቀን ጥገኝነት ስለሰጡትና ጎሳም ወደ ዙፋኑ ስለመለሱት ባለውለታቸው ቢሆንም፤ ሥልጣኑን ሲሻሙት ዝም ብሎ ለማየት ፈቃደኛ አልነበረም። ስለዚህም ፍጹማዊ ሥልጣንን እንደገና ለማደስ የምትለው አድሌንና ያገሬን ዕድል ለጋስነቷ ከሚወራላት ከአሜሪካ ጋር ባቆራኝ ነው ብሎ አለበ።

ሁለቱ አገሮች ግንኙነታቸውን ባዲስ ምዕራፍ መጻፍ የጀመሩት በ1935 በጊዜው የገንዘብ ሚኒስትር ምክትል ሚኒስትር የነበረው ይልማ ዴሬላ አሜሪካን በጉብኝት ወቅት ነው። በዚህን ጊዜ በኢትዮጵያ በኩል የቀረበው ጥያቄ ወታደራዊ እርዳታ እንዲሰጣት፤ የገንዘብና የሕግ አማካሪዎች እንዲመደባላት ነበር። አሜሪካም በዚያን ጊዜ ለዓለም በመቸር የነበረችውን የ«ሊንድ ሊዝ» ስምምነት ከኢትዮጵያም ጋር በመፈራረምና በ1936 ሁኔታዎችን የሚያጠና አንድ የቲክኒክ ቡድን በመላክ አምንታዊ መልስ ሰጠች። የቡድኑ መሪ በሆነው በፒሪ ፌሎውስ ስም የተጠራው ይህ ቡድን ነው ለብዙ ዓመታት የቆየውን የአሜሪካና የኢትዮጵያ ተራድኦ መሠረት የጣለው። ቡድኑ ጥናቱን አገባዶ ያቀረባቸው ሐሳቦች ያተኩሩት መሠረታዊ የአድገት እውታሮችን (ኢንፍራስትራስትር) በመዘርጋቱ ላይ ነበር። የጥናቱና የጥረቱ ማሳረጊያም በግንቦት 7፤ 1944 በሁለቱ አገሮች መካከል የተፈረመው የ«ፓይንት ፎር» ስምምነት ሆነ። በሚቀጥሉት ሃያ ዓመታት የአሜሪካና ኢትዮጵያ ተራድኦ ዋና መለያ የሆነው «ፓይንት ፎር» ካከናወናቸው ተግባራት ውስጥ የእርሻና የጤና ጥበቃ ትምህርት ማስፋፋት፤ እንዘጣ መከላከል፤ የሕዝብ አስተዳደር (ፕብሊክ አድሚኒስትሬሽን) ሥልጠናና እያሌ ኢትዮጵያውያንን ለትምህርት ወደ ውጭ አገር መላክ ይገኙበታል።

እነዚህ የአድገት እንቅስቃሴዎች ላገሪቱ ከፍተኛ ጠቀሜታ ቢኖራቸውም የመንግሥት ዋና ትኩረት በወታደራዊ እርዳታና የእንግሊዝን አምባገነንነት ለመቋቋም የአሜሪካን ዲፕሎማሲያዊ ድጋፍ ከማግኘቱ ላይ ነበር። በ1937 አፄ ኃይለ ሥላሴ ከአሜሪካው ፕሬዚዳንት ጋር በምድረ ግብፅ ተገናኝቶ ለኢትዮጵያ ዋና በሆኑ ጉዳዮች (ኤርትራ፤ አጋዴንና የአዲስ አበባ ጅቡቲ የምድር ባቡር) ላይ ለመነጋገር ቻለ። ለአሜሪካዊው የፔትሮሊየም ኩባንያ ለሲንክሊር ሊዊስ በአጋዴን የፍለጋ ጥናት እንዲያካሄድ ኢትዮጵያ ፈቃድ የሰጠችውም ከኢኮኖሚያዊ ይልቅ በፖለቲካዊ ስሌት ተገፋፍታ ነው። በዚህ ፈቃድ አማካይነት ባንድ ወገን በግዛቱ

5.1 የአሜሪካ የጦር ሰፊር በቃኘው /አሥመራ/

ላይ ያላትን የይገበኛል ጥያቄ እንደገና ስታጠናክር፤ በሌላ በኩል ደግሞ የአሜሪካን እጅ በማስገባት አጋደንን የመጥኝ ብለው በያዙት እንግሊዞች ላይ የአሜሪካ ዲፕሎማሲያዊ ጫና እንዲያርፍ ለማድረግ ነው። ይሁን እንጂ በመጀመሪያው ላይ አሜሪካኖች የኢትዮጵያን የግዛት ጥያቄ ለመደገፍም ሆነ ወታደራዊ እርዳታ ለመስጠት ፈቃደኛ አልነበሩም።

ነገሩ መለወጥ የጀመረው ከ1943 በኋላ ነው። ኤርትራ ከኢትዮጵያ ጋር በፌዴሬሽን እንደተሳሰረች፤ አሜሪካም አሥመራ ባላት የመገናኛ ጣቢያ ምክንያት የመካከለኛ ምሥራቅ አስተራቴጂካዊ ጥቅሟ ከኢትዮጵያ ጋር ተያያዘ። በዚህ ዓመት የእንግሊዝ ወታደራዊ ተራድኦ ቡድን ከኢትዮጵያ ነቅሎ ሲወጣ፤ ኢትዮጵያ የአሜሪካን ወታደራዊ እርዳታ ለማግኘት ስታደርግ የቆየችው ውትወታም ተደማጭነት አገኘ። በ1944 በግብፅ የተካሄደው አብዮትም አሜሪካ በመካከለኛው ምሥራቅና በቀይ ባሕር ዳርቻ ያላትን የወዳጅና ጠላት አሰላለፍ እንደገና እንድታጤን አስገደዳት። እነዚህ ሁኔታዎች ናቸው በ1945 በኢትዮጵያና አሜሪካ መካከል ለተደረገውና ለሚቀጥለት 20 ዓመታት ያህል የግንኙነታቸው መሠረት ለሆነው ስምምነት መነሻ የሆኑት። በስምምነቱም መሠረት አሜሪካ ባዲስ ስያሜው «ቃኘው» በተባለው የአሥመራ የመገናኛ ጣቢያ ላይ የነበራትን ይዞታ ስታረጋግጥ፤ በእጻፋውም ሰፊ የወታደራዊ እርዳታ ፕሮግራም ለመጀመር ተስማማች። «ማግ» በተባለው የወታደራዊ እርዳታ አማካሪ ቡድን አማካይነት

እምስት ሚሊዮን ዶላር ወጪ አድርጋ 60000 ሰው ያለው ባለሦስት ክፍለ ጦር ሠራዊት አቋቋመች። ይህ ዓይነት እርዳታ በተከታዮቹ ዓመታት እየቀጠለ ሄዶ በአብዮቱ ዋዜማ አሜሪካ ለአፍሪቃ ከምትሰጠው ወታደራዊ እርዳታ ውስጥ 60 በመቶው የሚውለው ኢትዮጵያ ላይ ሊሆን ቻለ።

ለአዚህም ከ1945 በኋላ ያሉት ዓመታት አሜሪካ በኢትዮጵያ የውጭ ግንኙነት መድረክ ላይ መሪ ተዋናይ የሆነችበትና ወላኝ ሚና የተጫወተችበት ወቅት ነበር ማለት ይቻላል። የአሜሪካ ተጽዕኖ ባገሪቱ ሕይወት የተለያዩ ገጽታዎች የተንጸባረቀ ቢሆንም በተለይ ጎልቶ የታየው በወታደራዊ ድርጅት፤ በመገናኛና በትምህርት ዘርፍ ነው። በወታደራዊው መስክ ይህ ተጽዕኖ ጎልቶ የታየው በጦር ሠራዊት ውስጥ ሲሆን፤ እያደር ግን በሌሎች ቀድሞ አሜሪካውያን ባልሆኑ የውጭ አማካሪዎች ይመሩ ወደነበሩት የጦር ኃይሎች ክፍሎችም ተዛመተ። በዚህ ዓይነት መጀመሪያ በስዊድኖች ቁጥጥር ሥር የነበረው የአየር ኃይልና በኖርዌይኖች ይተዳደር የነበረው የባሕር ኃይል ወደ አሜሪካኖች ዞረ። በእንግሊዝ የሳንድዝርስት የጦር አካዳሚ እምሳያ የተፈጠረውና የእንግሊዝውያን ግርፍ በሆኑት ሕንዶች የሚተዳደረው የሐረር የጦር አካዳሚ እንኳ የአሜሪካ የሰውና የማህተም አርዳታ አልተለየውም ነበር። ምናልባት የአሜሪካ ፋካ ያልደረሰባቸው ሁለት የጦር ክፍሎች ቢኖሩ የፖሊስ ሠራዊትና የክብር ዘበኛ ናቸው። ፖሊስ በጀርመንና በእስራኤል፤ ክብር ዘበኛ ደግሞ በስዊድን የሰለጠኑ ነበሩ። ያም ሆኖ ግን ከአሜሪካ እቅዶቻቸው ጋር ትክክለኛ ለትክክለኛ ሆነው ኮርያ የተዋተት «የቃኘው» ሠራዊት አባላት አብዛኛዎቹ የተመለሱት ከክብር ዘበኛ ነበር።

የአሜሪካ ተጽዕኖ ከሁሉም ጎልቶ የታየው በሥልጠናና በትጥቅ መስክ ነበር። ከ1938 እስከ 1964 ድረስ አሜሪካ ያደረገችው ወታደራዊ እርዳታ በ180 ሚሊዮን የአሜሪካ ዶላር የሚገመት ነበር። ከ1945 እስከ 1960 ባለው ጊዜ ከ2500 በላይ የሆኑ ኢትዮጵያውያን በአሜሪካን አገር የተለያዩ ወታደራዊ ሥልጠና አግኝተዋል። ከዚህ በተረፈ ጆቱ፤ ጸረ አውሮፕላን መቃወሚያው፤ የባሕር ኃይል መርከቡና ጀልባው፤ የእግረኛው መሣሪያና አገዳንዴ ዩኒፎርሙም ሳይቀር የሚመጣው ከአሜሪካ ነበር። በትጥቅም ሆነ በሥልጠና የአሜሪካ ወታደራዊ እርዳታ ቀንጮ ውጤት ተብሎ የሚገመተውና በዘመናዊነቱና በቅልጥፍናውም ዝናን ያተረፈው የአየር ኃይሉ ነበር።

የአሜሪካን አሻራ በአየር ኃይሉ ብቻ ሳይሆን በአየር መገናኛም ጉልህ ነበር። በ1938 የተባበሩት መንግሥታት ድርጅትን ለማቋቋም በተጠራው ጉባኤ ለመሳተፍ አሜሪካ ሄዶ የነበረው የኢትዮጵያ ልዑካን በድን ባገሪቱ የአየር መንገድ ለማቋቋም የአሜሪካን እርዳታ ጠየቀ። በሚቀጥለው ዓመትም በኢትዮጵያ መንግሥትና «ትራንስኮንቲኔንታል ኤንድ ዊስተርን ኤይርላይን» (በእንግሊዝኛ ምሕጸረ ቃሉ ቲ ደብልዩ ኤ) በተባለው የአሜሪካ የአየር መንገድ ኩባንያ መካከል በተደረገው ስምምነት የኢትዮጵያ አየር መንገድ ተቋቋመ። ሠላሳ ዓመታት ያህል በቆየው በዚህ ስምምነት መሠረትም አሜሪካኖች ለአየር መንገድ ሥራ እስኪያገኙት የቲክኒክ ተቆጣጣሪዎች ሲመድቡ ቆዩ። የሁለተኛው ዓለም ጦርነት ቅርስ በሆነ እምስት ሲ 47 የተባሉ አውሮፕላኖች ሥራውን የጀመረው የኢትዮጵያ አየር መንገድ፤ ሦስቱን ለመንገደኛ እንዲያመች አሻሽሎ

5.2 የጭነት ከብቶችና የኢትዮጵያ አየር መንገድ ዲሊ 3 አውሮፕላን ሚላውን ሲሸሙ

ዲ ሲ 3 የሚል ስያሜ በመስጠት፤ ከዚያ ዲ ሲ 6 የተባሉ ባለ አራት ሞተር አውሮፕላኖች በማስመጣት አገልግሎቱን ካሰፋ በኋላ፤ በመጨረሻ በ1955 ወደ ጀት ዓለም ተሸጋገረ።

በአየር መንገድ ታሪክ ውስጥ ጎላ ያለ ሥፍራ የያዘው አስተዳደርን ከአሜሪካውያን ወደ ኢትዮጵያውያን የማሸጋገሩ ሂደት ነው። ይህ በ1966ቱ አብዮት ዋዜማ በሁሉም መስክ (በረራ፣ የቴክኒክ አገልግሎትና አስተዳደር) የተሳካ ቢሆንም እዚያ ለመድረስ ብዙ ትግል ጠይቋል። አሜሪካኖቹ በአየር መንገዱ ላይ የነበራቸውን ቁጥጥር ለማስረከብ እምብዛም ፈቃደኛ አልነበሩም። ሆኖም በ1964 የመጀመሪያው ኢትዮጵያዊ ዋና ሥራ አስኪያጅ ሲሾም የአየር መንገዱ ፍጹም ኢትዮጵያዊነት በውል ተረጋገጠ። አየር መንገዱ በየብስ መገናኛ ለማስተላለፍ አዳጋች ሆነው የቆዩትን ያገራቱን ክፍሎች በማቀራረብና በብዛት በማጓጓዝ፤ ባገራቱ የፖለቲካና የኢኮኖሚ ሕይወት ውስጥ ጉልህ ሚና ተጫውቷል። በዓለም አቀፍ በረራ አገልግሎቱም አዳዲስ ምዕራፎች ከፍቷል። በዚህም ረገድ በተለይ ሊጠቀስ የሚገባው የአፍሪቃን አገሮች ከትኝ ገዢዎቻቸው ጋር ያቆራኘውን እትብት የቆረጠውና እንዲጋጣሚ በአፍሪቃ የነፃነት ዓመት እ.ኤ.አ 1960 የተመረቀው ምሥራት አፍሪቃን ከምዕራብ አፍሪቃ ያገናኘው

መሥመር ነው። እንደዚሁም በ1965 ዓለም አቀፍ ግርዶሽን ጥሰ ወደ ቢይጂንግ በመብረር የመጀመሪያው አፍሪቃዊ አየር መንገድ ሆኗል።

የኢትዮጵያና አሜሪካ ግንኙነት ጠቃሚ ወጤቶችን ያስመዘገበው በአየር መገናኛ ብቻ ሳይሆን በየብስም ጭምር ነው። በ1933 ጣልያኖች ከኢትዮጵያ ሲወጡ ዝናን ያተረፋቸው አውራ ጉዳያት በጦርነቱ ምክንያት ፈራርሰው ይገኙ ነበር። ስለዚህም እነዚህን መንገዶች መጠገን የኢትዮጵያ መንግሥት ከተደቀነበት አስቸኳይ ተግባራት አንዱ ነበር። በሌላው መስክ እንደታየው ሁሉ በዚህም አንግሊዞች እርዳታ ለመሰጠር ፈቃደኛ አልነበሩም። ስለሆነም ኢትዮጵያ በግድ ፊቷን ወደ አሜሪካ ማዞር ነበረባት። በአሜሪካ አጋዥነትም በ1943 የአውራ ጉዳና ባለሥልጣን ተቋቁሞ ያገራቱን መንገዶች የመጠገንንና አዳዲስ መንገዶችንም የመሥራቱን ኃላፊነት ተረከቡ። የባለሥልጣኑ መሥሪያ ቤት በአሜሪካው የሕዝብ መንገዶች (አፈላክ አፍ ፕላኒክ ሮድስ) እምሳያ ከመቀረፁም በላይ ኢትዮጵያውያን እ.ኤ.አ. በ1962 የሥራ አስኪያጅነቱን ሥልጣን እስከሚረከቡም ድረስ የሚካሄደው በአሜሪካውያን ነበር። የባለሥልጣኑ የመንገድ ሥራ እንቅስቃሴዎች ሊከናወኑ የቻሉትም በአሜሪካን ጥላ ሥር ከሚገኘው ከዓለም አቀፍ የመልሶ መንገዳትና ልማት ባንክ (ኢንተርናሽናል ባንክ አፍ ሪክንዝትራክሽን ኢንድ ዴቪሎፕመንት) በተገኘ ብድር ሲሆን በዚህም እማካይነት ባንኩ በባለሥልጣኑ ተግባራት ላይ ከፍተኛ የቁጥጥር ጋይል ነበረው ማለት ይቻላል።

የኋላ ኋላ ቴሌኮምዩኒኬሽን የስዊድኖች ቤት ቢሆንም በቦርድ የሚተዳደር የቴሌኮምዩኒኬሽን አገልግሎት የማጽጽም ሐሳብ መጀመሪያ የመነጨው ከሚሪካኖች ነው። የቴሌ አገልግሎት በኢትዮጵያ ረዘም ያለ ታሪክ አለው። ባዲ ምኒልክ ዘመን መንግሥት የማዕከላዊውን መንግሥት ቁጥጥር ለማጠናከር ያገዘ ያገር ውስጥ የቴሌፎን መሥመር ከመዘርጋቱም በላይ አገሪቱ በምዕዋና በጅቡቲ በኩል ዓለም አቀፍ የቴሌፎን ግንኙነት ነበራት። በኢጣልያ ወረራ ዋዜማ የፊዲዮ ግንኙነት መጀመሩም አገሪቱን በጎረቤት ቅኝ ግዛት አገሮች ላይ ከነበራት ጥገኝነት በመጠኑ ነፃ ሊያደርጋት ቻለ። ነፃነት ከተመለሰ ወዲህ በየብስ መገናኛ እንደታየው በቴሌ አገልግሎትም እንደገና ለመደራጀት የሚጠበቀው ሥራ ከባድ ነበር። እስከተወሰነ ደረጃ ድረስ ከአሜሪካ በርዳታ በተገኙ ትራንስሚተሮች እማካይነት ዋና ዋና ከተሞችን በፊዲዮ ለማገናኘት ተችሎ ነበር። በተጨማሪም ከአሜሪካዊው ድንበር ዘለል ኩባንያ «ኢንተርናሽናል ቴሌፎን ኢንድ ቴሌግራፍ» (በአንግሊዝኛ ምሕጻረ ቃሉ አይ ቲ ቲ) ጋር በመዋዋል የተሰለፉ የቴሌፎን መሥመሮችን ለመጠገን መከራ ተደርጓል። በመጨረሻም በዚሁ ኩባንያ የተደረገ ጥናት መሠረት ነው የንጉሠ ነገሥቱ የቴሌኮምዩኒኬሽን ቦርድ በ1945 የተመሠረተው። ለስሙ የአክሲዮን ኩባንያ ይባል እንጂ አክሲዮኖቹ በሙሉ በመንግሥት የተገዙ በመሆናቸው የመንግሥት ድርጅት ነበር። በ1958 ኢትዮጵያዊ ሥራ አስኪያጅ እስከሚሾም ድረስ ቦርዱ የሚተዳደረው ሰብዊድናውያን ነበር።

ምናልባት የአሜሪካኖች ተጽዕኖ ጎልቶ የማይታይበት ዘመናዊ መስክ ቢኖር የባንኩ አገልግሎት ነው። ከነፃነት ወዲህ የነበረው የባንኩ አገልግሎት የትውልድ ሐረግ ከጣልያን በፊት ከነበሩት በአንግሊዝ ቁጥጥር ሥር ከነበረው የአበሻ ባንክና ኋላ መንግሥት ከወረሰው የኢትዮጵያ ባንክ ጋር የተያያዘ ነው።

በአምስቱ ዓመት የጣልያን አገዛዝ እያሌ የኢጣልያ ባንኮች (ለምሳሌ ባንኮ ዲ ሮማ፣ ባንኮ ዲ ናፖሊ) ቅርንጫፎቻቸውን በኢትዮጵያ ከፍተው ነበር። ጣልያኖች ከወጡ በኋላ በ1934 የቋቋመው የኢትዮጵያ መንግሥት ባንኮ እንደ ንግድ ባንክም እንደ ብሔራዊ ባንክም ሲያገለግል ከቆየ በኋላ፣ በ1955 በወጣው ዐዋጅ መሠረት ሁለቱን ተግባራት ለይተው የሚያከናውኑ የኢትዮጵያ ንግድ ባንክና ብሔራዊ ባንክ ተቋቋሙ። በዚያው ዓመት አዲስ አበባ ባንክ የተባለ የግል ባንክ ተመሥርቶ በጥቂት ዓመታት ውስጥ የመንግሥት ባንኩ ተፎካካሪ ለመሆን በቃ። የቅድመ አብዮት የባንክ አገልግሎት ሌሎች ሁለት ዘርፎች ነበሩት። አነሱም በ1962 እንጋፋውን የልማት ባንክና የኢንቨስትሜንት ኮርፖሬሽንን በማዋሐድ የተደራጀው የእርሻና ኢንዱስትሪ ልማት ባንክና በ1958 የተመሠረተው የቁጠባና ሞርሪቺ ባንክ ናቸው።

አሜሪካኖች በትምህርት መስክ የነበራቸው ተጽዕኖ ደግሞ ፈጽሞ የሚያጠያይቅ አልነበረም። ከእንደ ሁለት የእንግሊዝና የፈረንሳይን ሥርዓት ከሚያንጸባርቁ ምርጥ ትምህርት ቤቶች በስተቀር፣ ያገሪቱ የትምህርት ሥርዓት ባብዛኛው በአሜሪካው አምሳያ የተፈጠረ ነበር ማለት ይቻላል። ወጣት ኢትዮጵያውያን ከፍተኛ ትምህርት ለመገባወጥ የሚሄዱትም ባብዛኛው ወደ አሜሪካ ሆነ። እንደ ፖይንት ፎር፣ ዩ.ኤስ.ኤይድ፣ አፍግራድና አፍሪካን አሜሪካን ኢንቨስትመንት የመሳሰሉት ድርጅቶች ነበሩ ለነዚህ ወጣቶች ዋና የነፃ ትምህርት ዕድል ከፋቸው። ባገሪቱ ውስጥ የተቋቋመው የኒሽርሲቲም በምዝገባም ሆነ በትምህርት ውጤት መመዘኛ ሥርዓቱ ከመደበኛ የአሜሪካ የኒሽርሲቲ አሠራር የተለየ አልነበረም። ከዚያም አልፎ የኒሽርሲቲ የአስተዳደር ምክትል ፕሬዚዳንትነት ስፍራ ለረጅም ጊዜ ለአሜሪካ ዜጎች የተመደበ ነበር። በሁለተኛ ደረጃ ትምህርት ቤቶችም፣ በተለይ በ1950ዎቹ የመጡት የአሜሪካ የሰላም ጓድ ልዑካን እስከዚያን ጊዜ ድረስ ገና የነበረውን የሕንድ መምህራን የበላይነት በብርቱ አቆከሙት።

ይህን ያህል የአሜሪካ ተጽዕኖ ባገሪቱ ሕይወት ኅልቶ መታየቱ ቅሬታገና ጥላቻን መፍጠሩ አልቀረም። በተለይም ተማሪዎች ይህን ሁኔታ እንደ አሜሪካ ኢምፔሪያሊዝም ነጸብራቅ ነበር የሚያዩት። ስለዚህም በ1960ዎቹ ዓመታት ፀረ አሜሪካዊነት የተማሪው የፖለቲካ ባሕል አንድ አይነተኛ መለዋጭ ሆኖ ነበር። አንዳጋጣሚ ሆኖ ግን የአሜሪካ ጥላቻ እየከረረ በመጣበት ወቅት አሜሪካም እራሷ ከኢትዮጵያ ገሽሽ ለማለት የፈለገችበት ወቅት ነበር። በሳቲላይት መረጃን የመሰብሰብ ጥበብ እያደገ ሲሄድ የኢትዮጵያና አሜሪካ ወዳጅነት መሠረት የነበረው የቃኘው ጣቢያም ጠቃሚነቱ እየቀነሰ መጣ። በተጨማሪም በአንዋር ሳዳት አመራር ግብፅ የቀድሞ የውጭ ፖሊሲዋን ከልሳ አፍቃፊ ምዕራብ እየሆነች ስትሄድ፣ በአሜሪካ የመካከለኛው ምሥራቅ ፖሊሲ ውስጥ ኢትዮጵያ ያላት እርባናም እንደበፊቱ መሆኑ ቀረ። ስለዚህም አንዳጋጣሚ ሆኖ የጋይላ ሥላሴ መንግሥት ፍጻሜው ሲቃረብ ሁነኛ ወዳጁን ማጣት ጀመረ።

ማኅበራዊና ኢኮኖሚያዊ ኑሮ

ከ1933 በኋላ እያሌ ከተሞች ቢቆረቆሩና አንዳንድ ኢንዱስትሪዎች ቢቋቋሙም ቅሉ፣ ያገሪቱ አጠቃላይ ሕይወት የገጠፈነት ባሕርይ አለቀቀውም ነበር። ከ80 በመቶ በላይ የሚሆነው ሕዝብ የሚተዳደረው በእርሻ ሲሆን ካገሪቱ ጠቅላላ

ሀብት 60 በመቶው የሚገኘውም ከዚህ ከእርሻ ነበር። እንደዚሁም ወደ ውጭ ከሚላኩት ሽቀጦች 90 በመቶ የእርሻ ውጤቶች ሲሆኑ፣ ከነዚህም 60 በመቶው ቡና ነበር። ባገር ውስጥ ንግድ ደግሞ የመሪነትን ስፍራ የያዘው የእህል ዘር ሲሆን ከዚያም ቀጥሎ ጥራጥሬና የቅባት እህሎች ነበሩ። ያገሪቱ የቀንድ ከብት ሀብትም ሆነ ሕዝቡ በነፍስ ወከፍ የነበረው የሥጋ ፍጆታም በአፍሪቃ አህጉር ውስጥ አቻ የሌለው ነበር። እርሻ በብሔራዊ ኢኮኖሚው ውስጥ ጉልህ ስፍራ በመያዙ ምክንያት መሬትና ይዞታውም ቁልፍ ቦታ እንዲኖረው አደረገ።

እርሻና የመሬት ይዞታ

በድንገረ ነፃነት ዘመን በመሬት ይዞታ ረገድ የታየው ዐቢይ ቁም ነገር ከ1928 በፊት የጀመረው መሬት ግላዊ ሀብት እየሆነ የመምጣቱ ሂደት መፋጠን ነው። ይህ ሂደት በተለይ በስፋት የታየው በደቡብ ያገሪቱ ክፍል ነበር። ሂደቱ ሦስት ገጽታዎች ነበሩት፤ ባንድ መልኩ ቀደም ሲል የደቡብ ገበሬ በገባርነት ያገለግላቸው የነበሩት ከሰሜን የመጡ ሰፋሪዎች ቀስ በቀስ ከግብርና ካገልግሎቱ አልፈው መሬቱን በግዥም ሆነ በንጥቂያ የራሳቸው ማድረግ ጀመሩ። ሁለተኛ ለመንግሥት ባለሟሎች በደሞዝ ፈንታ በማደራያነት የተሰጠው መሬት ከጊዜ በኋላ ወደ ርስትነት ተለወጠ። የግል ይዞታ የተስፋፋበት ሦስተኛውና ምናልባትም ዋነኛው መንገድ መንግሥት በስፋት ከያዘውና የመንግሥት መሬት ከተባለው እየቆረሰ ለአገልጋዮቹ መስጠቱ ነው።

መንግሥት መሬት እንደዚህ መቸር የፈለገበት ዋና ምክንያት የድጋፍ መሠረቱን ለማስፋት አቅዶ ይመስላል። ይህ ፖሊሲ በሥራ ላይ መዋል የጀመረው ነፃነት እንደተመለሰ ነው። ከፍተኛ ደረጃ ላይ የደረሰው ግን የጋይላ ሥላሴ ዘመነ መንግሥት ማክተሚያ ላይ ባንድ በኩል ሕዝባዊ ተቃውሞ እያደገበት ሲሄድ በሌላ በኩል ደግሞ ደጋፊዎቹን ለማበራከት በሚጥርበት ወቅት ነው። የዚህ የመንግሥት የመሬት ችሮታ ዋና ተጠቃሚዎች አርበኞች፣ ሰደተኞች፣ ወታደሮችና የሲቪል ሠራተኞች ነበሩ። ወደ ጌላ ፖሊሲውን የፍትሕና የልማት ሽፋን ለመስጠት ታስቦ መሬት የሌላቸውና ሥራ አጥ የሆኑ ኢትዮጵያውያንም ተጠቃሚ እንደሚሆኑ ተገልጾ ነበር። ይሁን እንጂ አጠቃላይ የመሬት ስርጭቱ ሲታይ ዋና ተጠቃሚዎቹ እነማን እንደነበሩ ግልጽ ነው። መንግሥት ቅድሚያ የሚሰጠው በጦርነትም ሆነ በሰላም በታማኝነት ለሚያገለግሉት ሆነ። ይህንንም በአገዛ ለማስረዳት ከ1933 በኋላ ከታደለው 5 ሚሊዮን ሄክታር መሬት ውስጥ መሬት አልባ ወይም ሥራ አጥ የሆኑት ሊያገኙ የቻሉት ጥቂት ሺዎቹን ብቻ ነበር።

የግል መሬት ይዞታ መስፋፋት እያሌ ውጤቶች ነበሩት። መጀመሪያ በቃላት ትርጓሜ ደረጃ አንዳንድ ለውጦች መታየት ጀመሩ። ለምሳሌ ርስት የሚለው ቃል ቀደም ሲል በዘር ሐረግ ሲውርድ ሲዋረድ የመጣን መሬት የመጠቀም መብት ሲያመለክት፣ አሁን ግን ፍጹማዊ የሆነ የግል ሀብትን የሚጠቁም ሆነ። እንደዚሁም ገባር ቀድሞ መበዘበዝን፣ መረገጥን፣ የሚያመለክት ሲሆን አሁን ግን የግብር ከፋይ ዜጋነትን ትርጉም ያዘለ ሆነ።

6. ኢትዮጵያ በ1966

የፍጹማዊ ግንባታ ሀብት (absolute private property) ዓይነተኛ ባሕርይ በሽያጭም ሆነ በሌላ መንገድ ለሌላ የማስተላለፍን ያልተገደበ መብት ማመልከቱ ነው። በኋላ፣ በተለይም በአብዮቱ መዳረሻ ላይ፣ የመሬት ሽያጭ እየተስፋፋ መጣ። ባንዳም የመሬት ዋጋ ከፍ አለ። ለምሳሌ በ1940ዎቹና በ1950ዎቹ መካከል ብቻ በምሥራቅ ሸዋ የመሬት ዋጋ ሦስት እጅ አደገ። የዚህ የመሬት ሽያጭ አንዱ ውጤትም መሬት በጥቂት ሰዎች አጅ እየተጠራቀመ መምጣቱ ነው። በተለይም ግንባታ የመሬት ይዞታ ይበልጥ በተስፋፋበት በደቡብ ኢትዮጵያ ትላልቅ የመሬት

ይዞታዎች የተለመዱ ሆኑ። አንዳንድ ባለባቸው እስከ ሁለት መቶ ሺህ ሄክታር የሚደርሱ ይዞታዎች ነበሯቸው። በተቃራኒው በሰሜን ኢትዮጵያ የውርስ የመሬት ይዞታ ሥር ሰዶ በመቆየቱ ዋናው ችግር ከፍተኛ የመሬት መሸገገገና በይገባኛል የሚነሡ የመሬት ሙግቶች ሆኑ።

የግል ይዞታ መጠናከር አንዱና ምናልባትም ዋነኛው ውጤት የጭሰኝነት መስፋፋት ነው። ባንገሪቱ ካሉት ከ50 እስከ 60 በመቶ የሚሆኑ ይዞታዎች በዚህ ዘርፍ የሚመደቡ ነበሩ። ጭሰኝነት ይበልጥ የተስፋፋው ከሰሜን ይልቅ በደቡብ የሀገሪቱ ክፍል ነበር። ለምሳሌ የጭሰኝነት ስርጭት በሐረርጌ 75 ከመቶ፣ በሸዋ 68 ከመቶ፣ በከፋ ደግሞ 62 ከመቶ ነበር። ባንዳም በሰሜን ክፍል፣ በበጌምድር 15 ከመቶ፣ በጎጃም 20 ከመቶ፣ በትግራይ ደግሞ 25 ከመቶ ነበር። የጭሰኝነት ሌላ ገጽታው ደግሞ የእርሻ ባለመሬቶች ከገጠር ይልቅ በከተማ መካከማቸታቸው ነው። በ1950ዎቹ ዓመታት ከጠቅላላው ባለመሬቶች ውስጥ 25 ከመቶው እያሳረሱ እነሱ በከተማ የሚኖሩ ነበሩ። አብዛኛው የጭሰኝነት ውሎች በጽሑፍ ሳይሆን በቃል የሚደረጉ ሲሆን፣ በውሉም መሠረት እንደየሁኔታው ጭሰኛው ካፈራው ሰብል ለባለመሬቱ ሩቡን፣ ሲሰውን ወይም እኩሌታውን ይከፍላል። ጭሰኛው ለባለመሬቱ ከሚከፍለው ከዚህ ድርሻ በተጨማሪ የዐሥራትና አንዳንዴ ከዚያም አልፎ የመሬት ግብር ዕዳ ተሸካሚ ነበር። የመሬት ዋጋ እየጨመረ ሲሄድም ባለመሬቱ በጭሰኛው ላይ የሚያደርገው ጫናም እየደገ መጣ። በተለይ ባንዳንድ ደቡብ ግዛቶች ጭሰኛውን እስከካፍቱው አባር በተራክተር ማረስም ተስፋፋ።

ከዚህ የግል ይዞታ መስፋፋት ጎን ለጎን ማዕከላዊው መንግሥት ከመሬት የሚያገኘውን ገቢ ለማሳደግ የሚያደርገው ጥረት ባጠቃላይ መልኩ ሲታይ በመንግሥትና በገበሬው መካከል ሆነው ገቢውን የሚቀራመቱትን አካሎች በማስወገድ መንግሥት ራሱ የተረፈ ምርት ቀጥተኛ ተጠቃሚ እንዲሆን የማድረግ ገጽታ ነበረው። በሌላ መልኩም ቀድሞ በዓይነትና በጉልበት ይከፈል የነበረውን ግብር በገንዘብ እንዲሆን የማድረግ አዝማሚያ ነበረው። ከጣልያን ወረራ በፊት የጀመረው ይህ ሂደት ከነፃነት መመለስ በኋላ እየተፋጠነ ሄደ። ይሁን እንጂ ከ1933 በኋላ ባሉት የመጀመሪያ ዓመታት መንግሥት በጠቅላይ ግዛቶች ላይ የነበረው ቁጥጥር የላላ በመሆኑ በጥንቃቄ መራመድ ነበረበት። ለምሳሌ በ1934 በወጣው የመሬት ግብር ዐዋጅ ላይ እንደተገለጸው፣ በአምስቱ ዓመታት የጠላት ወረራ ወቅት በሕዝብና በአገር ላይ የደረሰውን ጉዳት በማመዛዘን የመሬት ግብር ከ1928 በፊት የነበረው ተመን እኩሌታ እንዲሆን ተደንግጎ ነበር። በዚህም መሠረት በአንድ ጋሻ የተለካ መሬት የሚከፈለው በለም 15 ብር፣ በለም ጠፍ 10፣ በጠፍ 5 እንዲሆን ተወሰነ።

ይሁን እንጂ ለግብር ከፋዩ ሕዝብ የተደረገለት ሐዘኔታ ሊቀጥል የሚችል አልነበረም። ስለሆነም በ1937 የወጣው አዲስ ዐዋጅ በተለካ መሬት የሚሰበሰበውን ግብር በጋሻ ወደ 50 ብር (ለለም)፣ 40 (ለለም ጠፍ) እና 15 (ለጠፍ) ከፍ አደረገው። ተመን ከፍ ያደረገውም በዓይነት ይከፈል የነበረውን የዐሥራት ግብር የተካው በጥሬ ገንዘብ የሚከፈለው ግብር ነው። ይህ አዲስ ተመን በሥራ ላይ የዋለው በሸዋ፣ በሐረርጌ፣ በወላጋ፣ በወላጋ፣ በአርሲ፣ በሲዳሞ፣ በኢሉባብር፣ በገሙ ጎፋና በከፋ በሚገኙ የተለካ መሬቶች ላይ ነበር። በሸዋ የርስት መሬት ላይ ከዚህ ተመን ዝቅ ያለ ግብር ሲጣልበት፣ የጎጃም፣

የትግራይና የበጎምድር መሬት ግን ግብሩ በ1928 ተመን ሆኖለት ዐሥራት በተገመተ እንዲከፍል ተደረገ።

ለነገሩ ይህ የ1937 ዐዋጅ የመሬትን ግብር አሰባሰብ ሥርዓት ለማስያዝ የተወሰደ አንድ ትልቅ እርምጃ ነው ማለት ይቻላል። በተለይም ለዚህ አባባል ማስረጃ የሚሆነው ቀደም ሲል በገበሬው ላይ ተጭነው የነበሩት ልዩ ልዩ ክፍያዎችና የጉልበት ሥራዎች መሸራቸው ነው። ይሁን እንጂ ዐዋጁ ሙሉ በሙሉ በተግባር ሊተረጎም አልቻለም። የተጠቀሱት የጉልበት ሥራዎች በዐዋጅ ይሻሩ እንጂ በገበሬ እንደቀጠሉ ቆዩ። እንዲያውም በ1940 የወጣ ዐዋጅ እስከናካቴው ይህ ዐዋጅ ቤተ ክህነትን እንደማይመለከት ደነገገ። የመሬትን ግብር በተመለከተም ለመንግሥት መግባት የሚገባው በርከት ያለ ገቢ የሚሄደው ወደ ርስተ ጉልተኞች፣ ሢሶ ጉልት ወደያዙ ባላባቶችና የሰሞን መሬት ተጠቃሚ ወደ ሆነችው ወደ ቤተ ክህነት ነበር። እንደዚሁም መሬታቸውን ወደርስትነት ለውጠው መደበኛ ገባር ካልሆኑ በስተቀር ከባለማደርያ መሬቶችም ግብር አይሰበሰቡም ነበር። ከዚህ አንፃር ሲታይ በ1940 እና በ1951 መንግሥት የደነገጋቸው የትምህርትና የጤና ታክሶች የመንግሥትን የገቢ መሠረት ለማስፋት የተደረጉ ነበሩ ብሎ መገመት ይቻላል።

በ1958 የታወጀው ሦስተኛው የመሬት ግብር ዐዋጅ በመንግሥትና በገበሬ መካከል ለዘመናት ሰፍሮ የቆየውን ጉልተኛ ለማስወገድ የታወቀ እርምጃ ነው። በዚህ ዐዋጅ መሰረት በርስተ ጉልትና በሢሶ ጉልት ውስጥ የሚገኙ ባለመሬቶች ግብሩን እንደደቀድሞው ለጉልተኛው ላይሆን በቀጥታ ለመንግሥት እንዲያገቡ ተደነገገ። ይህ እርምጃ ተፈጻሚነት ቢያገኝ ኖሮ፣ ርስተ ጉልትንና ሢሶ ጉልትን የመሸር ያህል ነበር። ነገር ግን እንዲህ ዓይነቶቹ ባለመጠቶች፣ በተለይም ርስተ ጉልተኞች፣ ከፖለቲካ ሥልጣን ጋር ባላቸው የተሳሰረ ግንኙነት ተጠቅመው የዐዋጁን ተግባራዊነት ለማሳናከል ችለዋል። የቤተ ክህነትን የጉልት መብት የመንኮታ ጉዳይ እንደሆነ ከቶም አልታሰበም።

ከዚህ በላይ እንደታየው፣ ከመሬት የሚገኘውን ገቢ ለማሳደግ አያሌ ጥረቶች ቢደረጉም መንግሥት ሊያገኝ የሚችለውን ወይም የሚገባውን ለማግኘት አልቻለም። በ1950ዎቹ መጨረሻ ላይ ያገራቱ ኤኮኖሚ መሠረት ከሆነው ከግብርና የሚገኘው ገቢ ከጠቅላላው 7 በመቶ ያህል ብቻ ነበር። በዚህ ሁኔታ ተገፋፍቶ የው መንግሥት የእርሻ ገቢን ለማሳደግ የመጨረሻው እርምጃ የሆነውን የእርሻ ገቢ ታክስ በ1960 ያወጀው። ላይ ላይን ሲታይ አዲሱ የታክስ ታረፍ የእርሻ ግብርን ለመሰብሰብ የተሻለ መሠረት የሚጥል ይመስል ነበር። እስከዚያን ጊዜ ድረስ በተለካና ባልተለካ መሬት መካከል ይደረግ የነበረው ልዩነት ቀርቶ፣ ግብር የመሬቱን ዓይነትና ደረጃ ሳይመለከት በእርሻ ምርቱ መጠን ብቻ እንዲተመን ተደረገ። በተጨማሪም የግብር ኦዳ በርከት ያለ ገቢ ባላቸው ላይ እንዲያመዘን በመደረጉ፣ ይበልጥ ፍትሐዊ ከመሆኑም በላይ የመንግሥትን ገቢም የሚያጎለብት ነበር። ይሁን እንጂ ዐዋጁን በተግባር የሚፈጽሙት ገማች ኮሚቴዎች ለተለያዩ ተጽዕኖ የተጋለጡ በመሆናቸው፣ ገቢን በመተመኑ ላይ አድልዎ የሌለበት ሥራ የሚሠሩ ሆነው አልተገኙም። በተጨማሪም አዲሱ ታክስ የርስት መሬት ባለባቸው የሰሜን ኢትዮጵያ ክፍለ ሀገራት ከፍተኛ ተቃውሞ ገጠመው። ይህም የሆነበት ምክንያት አዲሱ ታክስ በስውር ቀላድ ለመጣል የተወጠነ ዘዴ ነው ብለው ሰላመኑ ነበር። ለምሳሌ በ1960 በንጃም

የተነሣውን የገበሬዎች አመፅ የለክሰው መንግሥት አዲሱን ታክስ በተግባር ለማዋል ያደረገው ጥረት ነው።

መንግሥት ለእርሻ ልማት የቀየሰውን እስትራቴጂ ስንመለከትም ውጤቱን አመርቂ ሆኖ እናገኘውም። በ1959 የበጀት ዓመት ውስጥ መንግሥት ለእርሻ የመደበው ወጪ 2 በመቶ ብቻ ነው። ስለሆነም በእርሻ መስክ የተመዘገበው የዕድገት መጠን እጅግ አነስተኛ ሆነ። በመጨረሻ በሦስተኛው የአምስት ዓመት ሻሳ (1961-1973) መንግሥት ትኩረቱን ወደ እርሻ ሲያዞርም፣ ቅድሚያ የተሰጠው አብዛኛው ሕዝብ ለሚተዳደርበት ለግብርና መስክ ሳይሆን በውጭ ንግድ ላይ ላተኮረው የንግድ እርሻ ነበር። ይህም ባንድ በኩል መንግሥት የውጭ ምንዛሪ ለማግኘት ያለውን ጉጉት ሲያመለክት፣ በሌላ በኩል መደባዊ ጥቅሙን ለማስከበር የተወሰደ እርምጃ ነበር ለማለት ይቻላል። ምክንያቱም በንግድ እርሻ መስፋፋት የመጀመሪያዎቹ ተጠቃሚዎች ባለትልቅ መሬቶች በመሆናቸው ነው። ስለዚህም የመንግሥቱ የመጨረሻ ዐሥር ዓመታት በውጭ ንግድ ላይ ያተኮረ ከፍተኛ የትራክተር እርሻ የታየበት ወትት ነው። የእርሻ ከበርቱ መደብም አቆጣጠር ተብሎ የተነገረበት ጊዜ ነው።

በዚህ አዲስ የእርሻ እንቅስቃሴ በመሪነት የሚሳተፉት ሦስት ወገኖች ነበሩ፤ ኢትዮጵያውያን ባለግል ሀብቶች፣ በኮንሴሊዮን መሬት ያገኙ የውጭ አገር ኩባንያዎችና መንግሥት። የመጀመሪያዎቹ ቀድሞ ከሩቁ ተረፈ ምርቱን በመሰብሰብ ብቻ ይረኩ የነበሩ አሁን ግን ባጭር ታጥቀው በትራክተር ማረሱን የተያያዙት ባለመሬቶች ባንድ ወገን ሲሆኑ፣ በሌላ ወገን ደግሞ መሬት ተከራይተው የሚያርሱ የእርሻ ባለሙያዎች ናቸው። እነዚህ የግል አራሾች በብዛት የተሰማሩትም በደቡብ ሸዋና በሰቲት ሁመራ ነበር። በውጭ አገር ካፒታሊስቶች ከተደራጁት ሰፋፊ እርሻዎች መካከል በተለይ ሊጠቀሱ የሚገባቸው በእርትራ የጣልያን ከበርቱዎች ያቋቋሙት የኤላበረድ እርሻና በአዋሽ ሸለቆ ደግሞ በእንግሊዛዊው ሚቸል ኮትስ ኩባንያ የተቋቋመው የተንዳሆ የጥጥ እርሻ ልማት ናቸው። እንደዚሁም በመንግሥት በኩል ደግሞ በ1954 በተቋቋመው በአዋሽ ሸለቆ ባለሥልጣን አማካይነት ሰፋ ያለ የእርሻ፣ የአግሮ ኢንዱስትሪና የሀይድሮ ኤሌክትሪክ እንቅስቃሴ ይካሄድ ነበር።

መንግሥት ትኩረቱን ወደ ተራው ገበሬ ያዞረው እጅግ ዘግይቶ ሲሆን፣ ውጤቱም እምብዛም የሚያረካ አልነበረም። በመሀል አገር ሁሉ ገብ የእርሻ ልማት በተሰኘ ፕሮግራም አማካይነት ለድሀ ገበሬዎች ምርጥ ዘርና ማዳበሪያ በማድል ግብርናን ለማሳደግ ተሞክረ። ይህንንም ተግባር ለማስተባበር ኃላፊነቱ የተሰጠው የእርሻ ዘዴና ጥቅም ማስፋፊያ ተብሎ ለሚታወቀው የመንግሥት አካል ነበር። በተመሳሳይ መንገድ የስዊድን ዓለም አቀፍ ልማት ድርጅትም (ሲዳ) የገበሬውን የልማት እንቅስቃሴ የሚያገዝ ፕሮግራሞች ቀይሶ ነበር። ከነዚህም ከፍተኛ ዝናን ያገኘው የጭላሎ እርሻ ልማት ድርጅት «ካዱ» ሲቋቋም ዓይነተኛ ዓላማው ደሀውን ገበሬ ለመጥቀም ታስቦ ቢሆንም፣ ይበልጥ ተጠቃሚ የሆኑት ሀብታም ባለመሬቶች ናቸው። ምንም እንኳን የድርጅቱ የእርዳታ ደንብ አነሱን የሚያግድ ቢሆንም፣ አገዳውን ጥሰው ዋነኛ ተጠቃሚ ለመሆን ተዘዋዋሪ ዘዴ አላጡም። በተጨማሪም ፕሮግራሙ የትራክተር እርሻ በማበረታታቱ ለአያሌ ጭሰኞች መፈናቀል ምክንያት ሆነ። ምክንያቱም

ባለመሬቶች በጭሰኛ ከማሳረስ ይልቅ መሬታቸውን በንግድ እርሻ ለተሰማሩት ባለሙያዎች ማከራየቱን የበለጠ አትራፊ ሆኖ ስላገኙት ነው። በዓለም ባንክ እርዳታ የተቋቋመው የወላይታ እርሻ ድርጅት «ዋዱ» በሰፊራ ፕሮግራሙ አማካይነት የመሬት መግቢብን ለማቃለል በመቻሉ ደህረውን ገበሬ በማገዝ ረገድ የተሻለ ወጤት ሊያሳይ በቅቶ ነበር ማለት ይቻላል።

ከዚህ በላይ በዝርዝር ያየነው ሂደትና ፖሊሲ ድምር ውጤት የገጠሩን ማንበረሰብ፣ በተለይም የደቡቡን ክፍል፣ በሁለት ተባራሪ ጎራ፣ ማለትም በባለመሬትና በጭሰኛ መከፋፈል ነው። የጭሰኛውም ችግር እያፈጠጠ ከመምጣቱ የተነሣ መንግሥት መፍትሔ ለመሻት ተገደደ። አብዛኛውን በውጭ እርዳታ ሰጭዎች ግሬት የመሬት ይዞታን ለማሻሻል ማሳሰል ጀመረ። በዚህ ሁኔታ በ1954 የተቋቋመው ይህንን የሚመለከት ኮሚቴ በ1957 ወደ የመሬት ይዞታ መሻሻልና ልማት ባለሥልጣን አድጎ፣ ከአንድ ዓመት በኋላ ደግሞ የመሬት ይዞታና አስተዳደር ሚኒስቴር ለመሆን በቃ። ይሁን እንጂ የጭሰኛውን ሁኔታ ለማሻሻል የሚወስዱ እርምጃዎች ሁሉ የመንግሥቱን አውታር የሚቆጣጠረውን የባለመሬቱን መደብ ጥቅም የሚፃረሩ ሆነው በመገኘታቸው ሊገፋባቸው አልተቻለም። በተለይም በዚህ ረገድ የሚቀርቡ የለውጥ ሐሳቦች ላይ ውህ በመቻለስ ግንባር ቀደም ሚና የሚጫወተው የሕዝብን ጥቅም ያስጠበቃል ተብሎ የተቋቋመው ፓርላማ ራሱ ነበር። በፓርላማው ውስጥ ከፍተኛውን ውክልና ያገኙት ባለመሬቶች መሆናቸው ሲታወቅ የምክር ቤቱ አቋም እምብዛም የሚያስገርም አይደለም። የጭሰኛውን ሁኔታ ለማሻሻል የሕግ ረቂቅ ለምክር ቤቱ መጀመሪያ የቀረበው እ.ኤ.አ. በ1964 ሲሆን፣ የረቂቁ መጨናገፍም ነው የዩኒቨርሲቲ ተማሪዎች «መሬት ላራሹ» ብለው ሰልፍ እንዲወጡ የገፋፋቸው። ይህ ሰልፍና መፈክርም በኢትዮጵያ ተማሪዎች ንቅናቄ ውስጥ አዲስ ምዕራፍ ከፈተ።

ለላውና ሰፋ ያለ ይዘት ያለው የጭሰኛ ሕግ ለምክር ቤቱ የቀረበው የጋይላ ሥላሴ መንግሥት ዕድሜ ማክተሚያ ላይ ነው። ረቂቁ ይህን ያህል ሥር ነቀል የሚባል አልነበረም። ለምሳሌ በጭሰኛና በባለመሬት መካከል የሚደረገው ውል በጽሑፍ መስፈር አለበት ብሎ እንኳ አልደነገገም። ጭሰኛው የሚከፍለውን ኪራይ በተመለከተም ከምርቱ እስከ ንምሣ በመቶ ሊደርስ እንደሚችልም ይጠቁም ነበር። ለጭሰኛውም ምንም ዓይነት ዋስትና አያረጋግጥለትም ነበር። ባለመሬቱ በፈለገው ጊዜ ውሉን ለማፍረስ ከመቻሉም በላይ፣ መሬቱን በትራክተር ማረስ ወይ ማሳረስ ቢፈልግ ጭሰኛውን ማባረር እንደሚችል ይደነገግለት ነበር። ምናልባት የረቂቁ አንድ ተራማጅ ገጽታ ቢኖር ጥቅም ላይ ያልዋለ መሬት ከግብር ነፃ እንደማይሆን መወሰኑ ይሆን ይሆናል። ያም ሆነ ይህ ረቂቁ ብዙ ደጋፊዎች አልነበሩትም። ጥቂቶቹ ለጭሰኛው ምንም እርባና አያመጣም ብለው ሲቃወሙት፣ አብዛኛዎቹ ያን ያህልም በመሄዱ ነቀፉት። ለመከረኛው ጭሰኛ ከዚህ ሁሉ ግርግር የተረፈው ሳንቀደም እንቅደም ብለው በተነሡ ባለመሬቶች በገፍ መባረር ነው።

እንግዲህ የገበሬውን ሁኔታ ስናጠቃልል የነበረው ሥዕል ባንድ ወገን በመንግሥትና በወኪሎቹ ሲገፋ፣ በሌላ ወገን ደግሞ ድርቅና የአንበባ መንጋ ለመሳሰሉ የተፈጥሮ መቅሠፍቶች ተጋልጦ በቀላሉ ለረሀብ የተዳረገ ሆኖ እናገኘዋለን። ይህንንም በተለይ በሰሜኑ ክፍል በተደጋጋሚ በተከሠቱት ረገቦች ማጤን እንችላለን። ለምሳሌ በ1950 በትግሬ የደረሰው ረገብ ለመቶ ሺ ያህል

ገበሬዎች ሕይወት መጥፋት ምክንያት ሲሆን፣ በ1958 ደግሞ ተራው የውሎ ነበር። በመንግሥት በኩል ለነዚህ ሁኔታዎች የሚለጠው መልስ ከፍ ሲል ቸልተኝነት፣ ዝቅ ሲል ደግሞ አገር አማን ነው ለማሰኘት መሸፋፈን ነበር። ይህ በተለይም ገሃድ የወጣው በወቅቱ ከፍተኛ አልቂት ባስከተለው በ1965ቱ የውሎ ረሃብ ወቅት ነበር። መንግሥት ሽፋፍናት የቆየው ረሃብ በዩኒቨርሲቲ መምህራንና ተማሪዎች እና በውጭ አገር ጋዜጠኞች አማካይነት ሲጋለጥ፣ የመንግሥት ክስረትና ግዴላሽነት ቁልጭ ብሎ በመውጣቱ ለውድቀቱ አንድ ምክንያት ሊሆን በቃ።

ንግድና ኢንዱስትሪ

በብሔራዊ ኢኮኖሚ ውስጥ ንግድና ኢንዱስትሪ የነበራቸው ድርሻ እጅግ አነስተኛ ነበር። በ1950ዎቹ ዓመታት ንግድ ከጠቅላላ የአገር ውስጥ ምርት ውጤት ውስጥ 7 ከመቶውን የያዘ ሲሆን፣ የኢንዱስትሪ ድርሻ ደግሞ ከዚያም ያነሰ ነበር። ይህም የሚያሳየው የዕቃዎች ልውውጥ ምን ያህል በዝቅተኛ ደረጃ ይገኝ እንደነበረና ያገሪቱ የኢንዱስትሪ ደረጃም በአንጭጩ መሆኑን ነው። የንግዱም ዓይነት ያገሪቱን በእርሻ ላይ የተመሠረተ ህልውና የሚያንጸባርቅ ነበር። አብዛኛዎቹ ወደ ውጭ የሚላኩ ሽቀጦች የእርሻ ውጤቶች ነበሩ። ቀደም ብሎ እንደተጠቀሰው ከጠቅላላው የውጭ ንግድ ከ50 እስከ 60 በመቶ የሚሆነውን የሚይዘው ቡና ሲሆን ከዚያ ቀጥሎ ቆዳና ሌጦ፣ ከዚያ ጥራጥሬና የቅባት እህሎች ነበሩ።

ቡና በውጭ ንግድ ንጉሥነቱ ያስተቀናቃኝ ሲቀጥል የገቢ ንግድን በተመለከተ ግን ጉልህ የሆነ ለውጥ መካሄድ ጀመረ። ቀድሞ በዚህ ንግድ የመሪነት ሥፍራ የያዙት ጨርቃ ጨርቆች በማምረቻ መሣሪያዎችና ኪሚካሎች ተተኩ። ይህም የሆነበት ዋናው ምክንያት የመንግሥትን የኢንዱስትሪ ፖሊሲ መሠረት በማድረግ አያሌ የጨርቃ ጨርቆች ፋብሪካዎች በሀገር ውስጥ በመቋቋማቸው ነው። የንግድ ግንኙነቱም ያገሪቱን የዓለም አቀፍ ግንኙነት አቅጣጫ የተከተለ በመሆኑ 40 በመቶው ከአሜሪካ ጋር ሲሆን፣ በተለይ የቡናን ንግድ በተመለከተ 70 በመቶው በአሜሪካ ገበያ የሚጣራ ነበር። በገቢ ንግድ ረገድ ግን አንደኛነትን ደረጃ የያዘችው ኢጣልያ ስትሆን ሁለተኛ ጃፓን፣ ሦስተኛ ደግሞ አሜሪካ ነበረች። የንግድ ሚዛኑ ባብዛኛው በኢትዮጵያ ኪሳራ ነበር። ይህንንም ሁኔታ ካባባሉት ምክንያቶች አንዱ የወጪ ሽቀጦች ዋጋ እያቆለቆለ የገቢ ሽቀጦች ዋጋ ደግሞ እየናረ መምጣቱ ነው።

የአገር ውስጥ ንግድን በተመለከተ በ19ኛው መቶ ዓመት የጀመረው የአዲስ አበባ ማዕከላዊነት ይበልጡ እየተጠናከረ መጣ። ሽቀጥ ሲሻሻል የነበሩት የጠረፍ መናኸሪያዎች እየቀዘቀዙ መጥተው የቅኝ አገዛዝ ፍጻሜውን ሲያገኝ ደግሞ ከዚያው ጋር አብረው ከሰሙ። የከተማይቱን የንግድ አሰፋፈር ስንመለከትም ጣልያኖች አንድ ቋሚ ቅርስ ትተው አልፈዋል። ከጣልያን በፊት መናኸርያ የነበረው አራዳ በጣልያኖች ፒያሳ ተብሎ ክርስትና ሲነሣ የንግዱ ዐውድማ አዲስ ወደ ቆረቆሩት መርካቶ ዞረ። ከዚህ ተያይዞም በተለይ በቸርቻሮ ንግድ የውጭ ዜጎች የነበራቸው የባላይነት እየተሸሸረ መጥቶ በኢትዮጵያውያን ነጋዴዎች ይተኩ ጀመር። በዚህ ረገድ የብሔራዊ ታታሪነት አርአያ ሆኖ

ሊነገርለት የሚችለው በተለይ በመርከቶ ጉራጌዎች በየመን ዐረቦች ቁጥጥር ሥር የነበረውን የችርቻሮ ንግድ ለመቆጣጠር መብታቸው ነው።

ይህ ማለት ግን ብሔራዊ የንግድ ክብርቱ ህልውና አግኝቶ ነበር ማለት አይደለም። በተለይ በእስመጨና ላኪ ንግድ የኢትዮጵያውያን ሚና አሁንም ዝቅተኛ ነበር። መጀመሪያ ላይ ከጣልያኖች ተምረው ይመስላል የኢትዮጵያ ንግድ መደብ አባላት መንግሥትን ተገን ያደረጉ ድርጅቶች በማቋቋም የውጭውን ንግድ በቁጥጥራቸው ሥር አዋሉት። የዚህንም ፈር የቀደሰው የኢትዮጵያ ብሔራዊ ኮርፖሬሽን ተብሎ የታወቀው ድርጅት ነው። ይህ ነፃነት እንደተመለሰ በንግድና እርሻ ሚኒስትሩ በአቶ መኰንን ሀብተወልድ የተቋቋመው ድርጅት በተለይ በጦርነት ኤኮኖሚያዊ ለደቀቀው አውሮጳ እህል በማቅረብ ብዙ ትርፍ ለማግኘት ችሏል። ለዚህም አመቺ ሁኔታ የፈጠረው ኢትዮጵያ ነፃ ከወጣች ለማግኘት ችሏል። ለዚህም አመቺ ሁኔታ የፈጠረው ኢትዮጵያ ነፃ ከወጣች በኋላ አውሮጳ በሁለተኛው ዓለም ጦርነት ለአራት ዓመታት ያህል ስትታመስ መቆየቷ ነው። እ.ኤ.አ. በ1944 የኮርፖሬሽኑ ትርፍ \$1200000 ይደርሳል ተብሎ ይገመት ነበር። ባንዳሩም የንግድና ትራንስፖርት ማኅበር ተብሎ የተሰየመው ድርጅት (በተለምዶ አጠራር «ማኅበር ቤት» ተብሎ የሚታወቀው) ጨርቃ ጨርቅ ወደ አገር ውስጥ የማስገባት ሞኖፖል ነበረው። እንግዲህ ይህንኑ ፈለግ ተከትለው ይመስላል ወደ ኋላም አሉ የሚባሉትን የውጪ ንግድ ሽቀጦች የሚቆጣጠሩት የቡና ቦርድ፣ የሥጋ ቦርድና የእህል ኮርፖሬሽን የተቋቋሙት።

ንግድ ለመንግሥት ያለው ዋና ጠቀሜታ ከጉምሩክ ገቢው ላይ ነው። የገቢ ምንጩን ለማስፋት የሚፈልግ መንግሥትም ለጉምሩክ ልዩ ትኩረት መስጠቱ የማይቀር ነው። በዚህ ረገድ የኢትዮጵያ መንግሥት ከጠላት በፊት የኤክሳይዝ ቀረጥ ዐዋጅ ሲያወጣ እንዳስመለከረው ሁሉ፣ ያዋጣኛል ያለውን የወጪና የገቢ ንግድ ቀረጥ መደንገጉን ቀጠለ። እንዲያውም በዳቦሳ የተጀመረው የጉምሩክ ሥርዓት በስፋትና በጥልቀት የተያዘው ከነፃነት በኋላ ነው ማለት ይቻላል። በዚህ ረገድ መሠረቱ የተጣለው በ1935 በወጣው ወደ አገር ውስጥ የሚገቡ ሽቀጦችን ሁሉ ታሪፍ በደንገገው ዐዋጅ ነው። ዐዋጁ ያተኮረው በሚወጡ ሳይሆን በሚገቡ ሽቀጦች ነበር። በወጪ ንግድ በኩል ታሪፋቸው የተደነገገው አራት ሽቀጦች ብቻ ነበሩ፤ ቆዳና ሌጦ፣ ዝባድ፣ ሰምና ቡና፣ ስለሆነም በጉልህ እንደታየው ከገቢ ንግድ የሚገኘው ቀረጥ ከጠቅላላ የመንግሥት ገቢ ሩቡን ሲሸፍን ከወጪ ንግድ የሚገኘው ግን ከዚህ በጣም ያነሰ ነበር። የጉምሩክ ገቢ ለመንግሥት ካዘና የሚያበረክተውን አስተዋፅኦ ለመገንዘብ የሚከተሉትን አንዘች መጥቀሱ ይበቃል። እ.ኤ.አ. በ194 ጠቅላላ የመንግሥት ገቢ ከሆነው \$2843600 ውስጥ \$650000 ከጉምሩክ የተገኘ ሲሆን \$590000 ደግሞ ከመሬት ግብር የተገኘ ነበር።

የኢንዱስትሪው መስክ በደፈናው ሲታይ አመርቂ ባይመስልም፣ ከ1928 በፊት ከነበረው ሁኔታ ጋር ሲነፃፀር ጉልህ የሆነ እድገት ይታይበት ነበር። ይህም ባንድ በኩል ጣልያኖች ትተው በሄዱት መሠረት ላይ የተገነባ ሲሆን፣ በሌላ ወገን ደግሞ ከነፃነት በኋላ የተደረጉ ጥረቶች ውጤት ነበር። ቀደም ብለን እንዳየነው፣ ጣልያኖች የጨርቃ ጨርቅና የሲሚንቶ ፋብሪካዎች፣ የዘይት መጭመቂያዎች፣ የእንጨት መስገጠቂያዎችና የእህል ወፍጮዎች አቋቋመው ነበር። ከዚህም በላይ በዋና መዲናይቱ በአዲስ አበባ የቃጫ ፋብሪካና ከከተማይቱ በስተደቡብ አባ ሳሙኤል ተብሎ ከሚታወቀው ግድብ የተጠለፈ የመብራት ጋይልም ነበር። (በዚህ አጋጣሚ ሊጠቀስ የሚችል አንድ ነገር ኋላ ለረጅም ጊዜ

የአገሪቱ የመብራት ጋይል ምንጭ የሆነው የቆቃ ግድብም በጣልያን የጦር ካሣ ገንዘብ የተሠራ መሆኑ ነው።)

የመንግሥት የኢንዱስትሪ ፖሊሲ ያተኮረው ከውጭ የሚገቡ ሽቀጦችን አገር ውስጥ በማምረት ለመተካት ነበር። በዚህም ረገድ በተለይ ከፍተኛ ትኩረት የተደረገበት ዋናው የገቢ ንግድ ሽቀጥ በነበረው በጨርቃ ጨርቅ ላይ ነው። ይህንኑ ፖሊሲ ተግባራዊ ለማድረግ ከተቋቋሙት የጨርቃ ጨርቅ ፋብሪካዎች መካከል ጎሳ ብለው የሚታዩት አቃቂ የሚገኘው የኢንዶ ኢትዮጵያ ጨርቃ ጨርቅ ፋብሪካና የባሕር ዳሩ ጨርቃ ጨርቅ ፋብሪካ ናቸው። ሌላው ከውጭ የሚገቡ ሽቀጦችን ለመተካት የታሰበበት መስክ ደግሞ መጠጥ ነበር። ከጣልያን ወረራ በፊት የተመሠረተውና ለንጉሠ ነገሥቱም አንድ የገቢ ምንጭ የነበረው የቅዱስ ጊዮርጊስ ቢራ ፋብሪካ የረጅም ዘመን ሞኖፖልን ከሜታ አቦ ቢራ ፋብሪካ ጋር መጋራት ጀመረ። እንደዚሁም ዓለም አቀፍ ዝናን ያተረፉት ኮከ ኮላና ፔፕሲ ኮላ በምድረ ኢትዮጵያ ብቅ ማለት ጀመሩ።

ይሁን እንጂ በድኅረ 1933 የኢንዱስትሪ መስፋፋት ታሪክ ውስጥ ቁንጮውን ሥፍራ የያዘው በሆላንዱ ኩባንያ በኤች.ቪ.ኤ. ይካሄድ የነበረው የስኳር ኢንዱስትሪ ነው። ቀድሞ ከተንሰራፋበት ከኢንዶኒዝያ አገሪቱ ነፃነቷን ስትቀዳጅ የተባረረው ኤች.ቪ.ኤ. በኢትዮጵያ መሬት አመቺ የኢንቬስትመንት መስክ አገኘ። በ1946 ሁለት የስኳር ማምረቻ ፋብሪካዎች በአዋሽ ሽለቆ አቋቋሙ፤ አንደኛው በወንጂ፣ ሁለተኛው በመተሀራ። እንደ ሌሎች አያሌ የድኅረ ነፃነት የኢንዱስትሪ እንቅስቃሴዎች ሁሉ የወንጂ ስኳር ፋብሪካም ኢጣሊያዊ መሠረት ነበረው። ፋብሪካው የተቋቋመው በጣልያን ጊዜ የሸንኮራ አገዳ ተክል ማሳ በነበረበት ስፍራ ነው። በ1953 የሆላንዱ ኩባንያ የኢትዮጵያውያንን ተሳትፎ እንዲያስብት ተብሎ እንደገና ሲዋቀር ስሙም ወደ ኤች.ቪ.ኤ. ኢትዮጵያ ተለወጠ። ይሁንና በኢትዮጵያውያን እጅ የነበረው የአክሲዮን መጠን ከቶም ከ20 በመቶ በልጡ አያውቅም ነበር። ኩባንያው ባንድ ወገን የመንግሥት ኢንቬስትመንት ፖሊሲ ብዙም የሚጋፋው ባለመሆኑ፤ በሌላ ወገን ደግሞ ለረጅም ጊዜ ሠራተኛውንም ረግጦ ለመያዝ በመቻሉ ደልብ ያለ ትርፍ ለማግኘት ችሎ ነበር። ለምሳሌ የ1959 ትርፋ ከ10 ሚሊዮን ብር በላይ ነበር። ባንዳሩ ደግሞ የስኳር ዋጋ ከፍተኛ በመሆኑ መንግሥት ከውጭ ከማስገባት ይልቅ ባገር ውስጥ ማምረትን የማበረታታቱ ፖሊሲ ምን ያህል ለሽማቹ አርባና እንዳለው አጠያያቂ ሆነ።

ከላይ እንደተጠቀሰው ለኤች.ቪ.ኤ. አመርቂ ውጤት ትልቅ አስተዋፅኦ ካደረጉት ነገሮች አንዱ መንግሥት ይከተለው የነበረው ኢንቬስትመንትን የሚያበረታታ ፖሊሲ ነው። በ1941 የተደነገገው የገቢ ቀረጥ ዐዋጅ ከ200 ሺ በላይ ካፒታል ያለውና በማዕድን፣ በኢንዱስትሪና በትራንስፖርት መስክ የተሰማራ ማንኛውም ኢንቬስተር ለመጀመሪያዎቹ እምስት ዓመታት የሚያገኘ ው ትርፍ ከቀረጥ ነፃ ነበር። በንግድ ኩባንያዎች የተጣራ ትርፍ ላይ የሚሰበሰበው ቀረጥም ከ15 በመቶ እንዳይበልጥ ተደንግጎ ነበር። በሦስተኛው የእምስት ዓመት ዕቅድ መሠረትም ትራክተሮችና ኬሚካሎች ከቀረጥ ነፃ ማስገባት ተችሏል። ሌሎች የውጭ ካፒታል የሚጋብዙ ሁኔታዎች ደግሞ የሰፋ የሐዋላ ዕድል መስጠት፣ ከውጭ በሚገቡ ተፎካካሪ ሽቀጦች ላይ ከፍተኛ ቀረጥ

መጫንና (በስኳር ኢንዱስትሪው እንዳየነው) አገር ውስጥ የሚመረቱ ሽቀጦች በከፍተኛ ዋጋ እንዲሸጡ መተባበር ነበሩ።

ከ1928 በፊት ብዙ የውጭ ካፒታሊስቶችን በጉጉት የሰበሰቡ የማዕድን ኢንዱስትሪ ፍሬያማ ውጤት ማሳየት የጀመረው ከነዚህ በኋላ ነው። በምእተ ዓመቱ መጀመሪያ ላይ በኢትዮጵያ ምድር ወርቅ እፍሳሰሁ ብሎ ያልጻፈ ፈረንጅ አልነበረም። አያሌ የሞኖፖል ውሎች (ኮንሴሲዮኖች) ተፈርመውም ነበር። በአውሮጳ መዲናዎችም አያሌ የአክሲዮን ኩባንያዎች ተቋቁመው ፣ የአፍሪቃን ወርቅ የሚታፈስበት ምድር (ኤልዶራዶ) ለመቀራመት አስልተው ነበር። ይሁንና በወለጋ በዩብይ ኢጣልያዊው አልቤርቶ ፕራሶ ካቋቋመው የፕላቲንየም ፋብሪካ በስተቀር፣ ያሁሉ ልፋትና ጥረት ፍሬ አልባ ሆኖ ነው የቀረው። ከ1933 በኋላ ግን በወለጋ ሳይሆን በሲዳሞ በአዶላ የተጀመረው የወርቅ ማዕድን የመንግሥትን ካዝና ለመመላት በቃ። ለምሳሌ እ.ኤ.አ በ1944 ከመንግሥት ገቢ ውስጥ አንድ አምስተኛው የተገኘው ከዚሁ ከአዶላ ወርቅ ነው። ስለዚህም ይመስላል የአዶላም ስም ወደ ክብረ መንግሥት የተቀየረው። በሕዝቡ ሕሊና ግን አዶላ የሰቆቃ ምሳሌ ሆኖ ቀረ፤ አንድም ከየከተማው እየታፈሱ በግድ በማዕድኑ እንዲሠሩ በሚደረጉት በዚህዎች ምክንያት፣ አንድም በማዕድኑ በሠፈነው የግዛት ካምፕ ባሕርይ።

የኢትዮጵያ ኢንዱስትሪ ባብዛኛው የተማከለው በሦስት ከተሞች ነበር፤ አዲስ አበባ፣ አሥመራና ድሬዳዋ። ባገሪቱ ካሉት ፋብሪካዎች ውስጥ ግማሹ የሚገኙት በአዳስ አበባ ነበር። ይህም ያገሪቱ ያልተመጣጠነ እድገት ነጸብራቅ ነበር። የኢንዱስትሪው በጥቂት ቦታዎች መከማቸት የሠራተኛውንም መሰባሰብ አስከተለ። ይህም በኢንዱስትሪው ሆነ በፖለቲካው መስክ በሚደረገው ትግል ላይ የራሱ የሆነ ተጽዕኖ ነበረው። በአብዮቱ መዳረሻ ላይ የሠራተኛው ቁጥር በ50000 የሚገመት ቢሆንም፣ ይህ ከላይ የተጠቀሰው በጥቂት ስፍራዎች መሰባሰብ ለሠራተኛው መደብ ከቁጥሩ የላቀ ኃይል ሰጥቶት ነበር። ስለሆነም ሠራተኛው ሳይውል ሳያድር ለተሻለ ክፍያና የሥራ ሁኔታ መታገሉን ጀመረ። ለምሳሌ የወንጂ ሠራተኞች የመጀመሪያውን የሥራ ማቆም አድማ ያደረጉት ፋብሪካው በተቋቋመበት ዓመት ነው። የሠራተኛ ማኅበራትም የእድርና የዕቁብ መልክ ይዘው ማቆጣቆጥ ጀመሩ። ግፊታቸው እያየለ በመሄዱም መንግሥት በ1954 የመጀመሪያውን የሠራተኛ ማኅበር ዐዋጅ ለመደንገግ ተገደረ። በዓመቱም የኢትዮጵያ ሠራተኞች ማኅበር ኮንፌዴሬሽን ተቋቋመ። እንዲህ እያለም ለረጅም ጊዜ በመጀመሪያዎቹ ላብ አደሮች በሆኑት በምድር ባቡር ሠራተኞች ትከሻ ላይ ብቻ ወድቆ የነበረው የሠራተኛው ትግል ወደ ቃጫ ፋብሪካ፣ ኢንዶ ኢትዮጵያ ጨርቃ ጨርቅ፣ ወንጂ ስኳር፣ አየር መንገድ፣ አገልግሎት አውቶቡስና ሌሎች ድርጅቶች ተዛመተ።

የድግረ 1933 ኢትዮጵያን የኢኮኖሚ ሁኔታ ስናጠቃልል የምንደርስበት መደምደሚያ ኢኮኖሚው ባለበት ቆሟል ባንልም ፈጣን እድገት አሳይቷል ለማለት አንደፍርም። በተለይም ከቀረው ዓለም ጋር ሲነፃፀር ኋላ ቀርነት ያገሪቱ ዓይነተኛ ባሕርይ ነበር ማለት እንችላለን። የሕዝቡ የአማካይ የዓመት ገቢ 150 ብር (72 ዶላር ከአምሳ ሳንቲም) ሲሆን ይህም በዓለም እጅግ ዝቅተኛ ከሚባሉት ነው። ከሕዝቡ ከ90 በመቶ በላይ ማይም ነበር። በሕክምናም ረገድ ሐኪሞች ከማነሳቸው የተነሣ በማካይ አንድ ሐኪም 70 ሺህ ያህል ሕመማን ማስተናገድ ነበረበት። አንዳንድ የኢንዱስትሪ ተቋሞች ብቅ ብቅ ማለት ቢጀምሩም

ኢኮኖሚው በመሠረቱ እርሻ ነክና ገጠሬ ነበር። ይህም ሆኖ በእርሻ ከሚተዳደረው ሕዝብ 90 በመቶው ሽቀጥ አምራች ሳይሆን ከእጅ ወደ አፍ የሚኖር ነበር። አናሳ የሆነው የኢንዱስትሪውም መስክ ባብዛኛው በውጭ አገር ካፒታሊስቶች እጅ ነበር። ይህን ጥገኝነት ያባባሰው መንግሥት ወጪውን ለመሸፈን ሲል ከጊዜ ወደ ጊዜ ከፍ ያለ የውጭ ብድር እንዲሻ መገደዱ ነው። ይህም የውጭ እዳ እ.ኤ.አ. በ1966 30,310,000 ብር ሲሆን ከሦስት ዓመት በኋላ በ1969 ደግሞ ወደ 445189000 ብር ከፍ ሲል በቅቷል። ከዚህም ዕዳ ውስጥ 75 በመቶው ከአሜሪካ መሆኑ ኢትዮጵያ በአሜሪካ ላይ ያላት ጥገኝነት ሁለንተናዊ ባሕርይ እየያዘ መምጣቱን ይጠቁማል።

የፍጹማዊ አገዛዝ መጠናከር

ከ1933 በኋላ ያሉት ዓመታት በኢትዮጵያ ፍጹማዊ አገዛዝ ከፍተኛ ደረጃ የደረሰበት ወቅት ነው። ከ1928 በፊት ዳር ዳር ማለት የጀመረው የፍጹም አጼያዊ አገዛዝ አሁን ሥር እየሰደደ መጣ። መንግሥት ዜጎቹን ለመቆጣጠር የነበረው ችሎታ ከዚያ በፊት ባገሪቱ ታውቆ በማያውቅ ደረጃ እደገ። ይህ ሁኔታ በክፍለ ሀገር አስተዳደር፣ በወታደራዊ አወቃቀርና በማዕከላዊ የገዝብ ቁጥጥር ይንጸባረቅ ነበር። የዚህ ሥልጣን ተጠቃሚ የሆነው የገዢ መደብ የሀብቱ መሠረት መሬት ቢሆንም ዐይኑን ወደ ንግድና ኢንዱስትሪም ማማተር ጀምሯል። የዚህ የገዢ መደብ ቀንጮና የፍጹማዊው ሥርዓት መሆንዲስ እኔ ኃይለ ሥላሴ ነበር።

ንጉሠ ነገሥቱ

ከግማሽ ምእተ ዓመት በላይ የኢትዮጵያ ሕይወት የተሽከረከረው በእኔ ኃይለ ሥላሴ ነው። ኃይለ ሥላሴ የመንግሥቱ ብቻ ሳይሆን ያገሪቱም አምሳያ ለመሆን በቃ። ስለሆነም በአዳም ልጆች መለኪያ የማይለካ መለከታዊ ባሕርይ ያለው ሆኖ ታየ። እንደ አገሪቱ ተራሮችና ጅረቶች ሁሉ ዘለዓለማዊና ጊዜ የማይሸረው መሰለ። በዚህ ሁኔታ ንጉሠ ነገሥቱ እኔ ከሄድኩ በኋላ የሥልጣን ሽግግርን የሠመረ ላድርግ ብሎ እምብዛም አልተጨነቀም። በንጉሠ ነገሥቱ ግርማና ሞገስ የፈዘዙት ዜጎች ብቻ ሳይሆኑ የውጭ አገር ዜጎችም ጭምር ነበሩ። እንዲያውም በነሱ ይብስ ነበር ማለት ይቻላል። ምክንያቱም የአገዛዙ ከፋ ጎን ሳያገኛቸው እነሱ ከብዙ ምእተ ዓመት በፊት ያሳለፉትን የፖለቲካ ሥርዓት እንደ ኤግዚቢሽን ለማየት በመታደላቸው ነው።

እኔ ኃይለ ሥላሴ የተወደሰውን ያህል ብዙ ኩነትም ደርሶበታል። በተለይ በዘመነ መንግሥቱ መጨረሻ ዓመታት ላይ ወጣቱ ትውልድ ባገሪቱ ታሪክ ውስጥ ዜጋ ለንጉሡ ምንጊዜም አሳይቶ የማያውቀውን ንቀት አሳይቶታል፤ ውግዘትም አውርዶበታል። ደርግም ይህን ጥላቻ ወርሶ ከግማሽ ምእተ ዓመት በላይ ኢትዮጵያን የገዛና ከማናቸውም መሪ ይልቅ የዘመናዊቱ ኢትዮጵያ ፈጣሪ

5.3 ቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ

የሆነውን ኃይለ ሥላሴን ከታሪክ ገጽ ለመፋት ሞክሯል። አሁን ደግሞ እንደ ሰዓት ፕንጽሎም የሰው አስተያየት ወደሌላው ጫፍ ሄዶ የቀድሞውን ንጉሠ ነገሥት ለብዕሪ የማፈኑት አዝማሚያ ይታያል።

ሐቄ ግን፤ እንደ ብዙ የሕይወት አጋጣሚዎች፤ መሀል ቤት ነው። ማለትም ኃይለ ሥላሴ ጋኔንም ቅጽሶም አይደለም። በተወሰነ የታሪክ ወቅት ትክክል ነው ብሎ ባመነበት አቅጣጫ አገሩን ለመምራት የሞከረ ሰው ነው። እስከተወሰነ ደረጃ ድረስም ዘመነ መንግሥቱ ተራማጅ ባሕሪያት እንደነበሩት የታሪክ ምርምሮች ያረጋገጡት ነገር ነው። በተለይም በአልጋ ወራሽነቱ ዘመን (1909-1923)፤ ከጣልያን ወረራ በፊት በነበረው እጭር የንግሥ ዘመንና (1923-1928) ከነፃነት በኋላም በመጀመሪያዎቹ ዐሥርና ዐሥራ አምስት ዓመታት ዘመነ መንግሥቱ በጎ አዝማሚያና ማኅበረሰባዊ እርባና ነበረው። ማዕከላዊ አስተዳደር የተመሠረተው፤ የትምህርት አድል የተከፈተው፤ የመገናኛ አውታሮች የተዘረጉት በነዚህ ዓመታት ነው። ለዚህም ነው ከዘር ሲወርድ ሲዋረድ በመጣ የፖለቲካ ሥልጣን አገሪቱን ከፋፍለው ሲገዙ የነበሩትን መሳፍንት ለማንበርከክ ያደረገውን ትግል እንደ ፀረ ፊውዳል ትግል አድርጎ የቆጠረው። የፊውዳል ሥርዓት ቁንጮ ተብሎ እንዳልተወገዘ ሁሉ እሱ ራሱን ፀረ ፊውዳል አድርጎ ማየቱ ፊውዳሊዝምን በኢኮኖሚ ሳይሆን በፖለቲካ ይዘቱ ብቻ ስለተመለከተው ነው። ይህን መሳፍንቱን የማንበርከኩንና ማዕከላዊ መንግሥቱን የማጠናከሩን ተልእኮ ከፈጸመ በኋላ ግን የኃይለ ሥላሴ እርባና ያከተመ ይመስላል። ከዚያ በኋላ ሥልጣን የአድገት መሣሪያ መሆኑ ይቀርና የሕይወት መነሻም መድረሻም (አልፋና አሜጋ) ሆነ።

በታሪክ ተደጋግሞ እንደታየው እንዲህ ዓይነት አዝማሚያ ደግሞ ፍጻሜው ራሱን መውደድንና ከኔ በላይ ለአሳር የሚለውን አመለካከት መውለድ ነው። አላፊ ነኝ ብሎ ማሰብ ይቀርና ራሱን ከማታልፈው አገር ጋር አቆራኝቶ ማየት ይመጣል። የአፄ ኃይለ ሥላሴም አመለካከት እኔ ኢትዮጵያ ነኝ፤ ኢትዮጵያም እኔ ነኝ ወደሚለው አቅጣጫ አዘነበለ። ረጅም ዘመን በንጉሠ ነገሥትነት በመግዛቱ ዘላቂ ሕያውነትን የተጉናፀፈ መስሎ ታየው። ስለሆነም ከኔ በኋላ አገሪቱ በቀና መንገድ እንድትሄድ ሥልጣን የሚሸጋገርበትን መንገድ ላሰናዳ ብሎ ለማሰብ አልቃጣውም። ይህም ምናልባት ከሁሉም በላይ ኃይለ ሥላሴ በታሪክ የሚጠየቅበት ግድፈት ነው ማለት ይቻላል። ከ1953 የመፈንቅለ መንግሥት ሙከራ በኋላም ሆነ የሰንበት በዓል ይመስል ከነበረው ከ80ኛው ዓመት በዓሉ በኋላም ሥልጣኑን የመልቀቅ ቀርቶ በወጉ የማጋራት ዝግቢም አላሳየ። የንጉሠ ነገሥቱ መላ ጥረትና ጉልበት ያረፈው ሥልጣንን ሳይቸረቸፍና ሳይበረዝግ ማቆየትና ይህን ተቀናቃኝ የሆነውን ማናቸውንም ኃይል ማጥፋቱ ላይ ነው። ስለዚህም ነው ደገንነት (ፀጥታ) በሥልጣን አወቃቀሩ ቅድሚያ የተሰጠው። ባገሪቱ ላይ የሰለሰ መረብ ዘርግቶ ዜጎቹን ከመቼውም ይበልጥ ለመቆጣጠር በቃ። የዚህ የሰለሰ መዋትር ቁንጮ በ1952 የተቋቋመው «ልዩ ካቢኔ» የተባለው ድርጅት ነው። ይህ ተቋም የተመሠረተው እንደ ንጉሠ ነገሥቱ ከፍተኛ የአማካሪ ቡድን ሲሆን፤ ዋና ሥራው ሰላዮቹን እንኳ ሳይቀር በመሰለል ለንጉሠ ነገሥቱ የነጠረ መረጃ ማቅረብ ነበር።

ሌላው የአፄ ኃይለ ሥላሴ ፍጹማዊ ሥልጣን ነፀብራት ደግሞ ንጉሠ ነገሥቱን ከሰብአዊው ዓለም አውጥቶ መለኮታዊ ባሕርይ የሰጠው የውዳሴ ባህል ነው። ይህ ባህል ኃይለ ሥላሴ ከሥልጣን ከወረደ በኋላም ኢትዮጵያን እንደተጠናወተ ቀርቷል፤ እንዲያውም ባንዳንድ መልኩ ብሏል ማለት ይቻላል። መንግሥቱ ኃይለማርያም ቆራጡ አብዮታዊው ከመባለም በላይ የኢኮኖሚክስም፤ የታሪክም ምሁር ለመሆን ይቃጣው ነበር። በዘመናዊት ኢትዮጵያ የዚህን ዓይነት

መሪን የማወደስ ባህል መስፋፋት የጀመረው በአዲስ ጋይሰ ሥላሴ ዘመን ነው። በዚህ ዘመን የመገናኛ ዘዴዎች (ራዲዮ፣ ጋዜጣ ወዘተ) መስፋፋት ለዚህ ሁኔታ ከፍተኛ አስተዋፅኦ አድርጓል። የትምህርትም ሥርዓት ቢሆን የጋይሰ ሥላሴን ገናኝነት በሚያንፀባርቅ መልኩ የታነፀ ነበር። ተማሪዎች ንጉሠ ነገሥቱን የሚያወድሱና ለሱም የማቴሳላን እድሜ የሚመች ግጥሞች እያነበኩ ነበር የሚያድጉት። ንጉሠ ነገሥቱም ለተማሪዎቹ እንደ ሁለተኛ አባት በመሆን በተለይ በገና ዕለት የብስኩት፣ የብርቱካንና የቩራብ ስጦታ ያበረክተላቸው ነበር። እንደ ተፈሪ መኩንን፣ እንደ ኮተቤና እንደ ዩኒቨርሲቲ ኮሌጅ ያሉ ልዩ ትኩረት የሚሰጣቸው የትምህርት ሥፍራዎችም በየሰዓትም በንጉሠ ነገሥቱ ይጎበኙ ነበር። በዋና ከተማው ውስጥ በሱ ስም ያልተሰየመ የሕዝብ መገልገያ ለማግኘት ያዳግት ነበር። ሁለት ትምህርት ቤቶች፣ አንድ ሆስፒታል፣ አንድ የቴያትር አዳራሽ እና የከተማው ስታዲየም የቀዳማዊ ጋይሰ ሥላሴን ስም የያዙ ነበሩ። በአያሌ የክፍለ ሀገር ከተሞችም እንዲሁ። የልደት ቀኑና ዕለት ንግሡም በሐራዊ ዓመት በዓለት እንዲሆኑ ተደንግገው ነበር። የዘውድ በዓሉ የብር ኢየሱልዩ (1948) ከዚያ በፊት ታይቶ ለማይታወቅ ፈንጠዝያ ምክንያት ሆነ። 80ኛ ዓመት የልደት በዓሉም (1964) አጀብና ሽብርቅ የበዛበት ዘመን መንግሥት ማሳረጊያ ነበር ማለት ይቻላል።

የዚህ ሁሉ ሽርጉድ ድምር ውጤት ንጉሠ ነገሥቱን ከተራው ዓለም አምጥቆ የተለየ ክቡር ስፍራ ማሰጠት ሆነ። የጉልተኛው መደብ ዋና አፈ ቀላጤ እንዳልሆነ ሁሉ መደብ አልባ። ዓይነተኛው የፖለቲካ ከያኒ ከፖለቲካ በላይ ሆኖ ተገኘ። በሠናይ ተግባራት እሱ ሲመሰገን፣ መጥፎ መጥፎው በበታች ሹማምንት ተላከ። አነስተኛው ዜጋ ከፍተኛውን በሱ ፊት ሊከስ እንዲችል በማድረግ የገለልተኛ ዳኝነትን ካባ ለበሰ። የሥርዓቱ አድራጊ ፈጣሪ እሱ ቢሆንም በዳይና ተበዳይን የሚዳኝ ሆኖ ቀረበ።

ዘመነ መንግሥቱ እየገፋ ሲሄድ ንጉሠ ነገሥቱ ከአገር ውስጥ ጉዳዮች ገለል እያለ የውጭ ግንኙነት ላይ ማተኮር ያዘ። ይህም የሆነበት አንዱ ምክንያት የውስጥ ጉዳዮቹ ከጊዜ ወደ ጊዜ እየተወሰሰውና ችግር እየወለዱ በመምጣታቸው ነው። ሌላው ደግሞ ዓለም አቀፍ ዲሞክራሲ ሐቅን ከመንገር ይልቅ ሽንገላን ስለሚወድ ልዩ መስሕብነት ስላለው ነው። በአርግጥም በመላ ዘመነ መንግሥቱ እሱን ማቆላመጥ ይወዱ የነበሩት ካገሩ ዜጎች ይልቅ የውጭ አገር ሰዎች ነበሩ። እሱም ዐጸፋውን በመመለሱ ላይ አልበዘነም። ውጭ አገሮችን በመጎብኘት እኒ ጋይሰ ሥላሴን የሚወዳደር የአገር መሪ ማግኘቱ ያዳግታል። እነዚህ የማያቋርጡ ጉብኝቶች የርዕዮተ ዓለምም ሆነ የጂዎግራፊ ግርዶሽን አያውቁም ነበር። የዚህ ሁለ ጥረት ውጤትም ንጉሠ ነገሥቱን በዓለም አቀፍ ዲሞክራሲ መድረክ ልዩ የክብር ስፍራ ማሰጠት ሆነ። በተለይም ከምዕራቡም ሆነ ከምሥራቅም ዓለም ነፃ ነኝ ይል በነበረው የገለልተኛ መንግሥታት ንቅናቄ ዓቢይ ስፍራ ይዘው ከነበሩት መሪዎች አንዱ ጋይሰ ሥላሴ ነበር። በራሱ ሊቀመንበርነት በ1955 የአፍሪቃ አንድነት ድርጅት ሲቋቋም ደግሞ ከዚያም የተሻለ መድረክ ተገኘ።

ችግሩ ግን ንጉሠ ነገሥቱ ዓለም አቀፍ ዝናና ክብርን ሲያሳድድ እየተበላላ የመጣውን የውስጥ ችግር ማየት ተሳነው። ብልጭ ድርግም የሚለው የተቃውሞ ረመጥ የቋያ እሳት ሆኖ አንድ ቀን ሲያጠፋው እንደሚችል ከቶ ውልም ያለበት አይመስልም። ስለዚህም የ1966 አብዮት የመጣበት እንደ ፈረሰኛ ጎርፍ ነበር ማለት ይቻላል። አብዮቱ በፈነዳበት በመጀመሪያዎቹ ወራት ይህንን

ማዕበል ተቆጣጥሮ በፈለገው መንገድ ለመምራት መከጀሉ የአርጅና አንዱ ምልክት ነው። እንዳንድ የንጉሠ ነገሥቱ ድርጊቶች እንደሚጠቁሙት በመጨረሻ በመስከረም 21 1967 ከዙፋን እስከሚያወርዱት ድረስ የደርግን አባላት ያያቸው የነበረው በምእት ዓመቱ መጀመሪያ ላይ ለሥልጣን መወጣጫ ከተጠቀመባቸው የመሀል ሰፋሪ ሠራዊት ባልተለየ ሁኔታ ነበር ማለት ይቻላል።

መኳንንቱ

ንጉሠ ነገሥቱ አብዛኛውን ጊዜውንና ትኩረቱን በውጭ ጉዳዮች ላይ እያዋለ ሲመጣ፣ የዕለት ተዕለት አስተዳደር ጉዳይ የሚኒስትሮቹ ጋላፊነት ሆነ። በዘመነ መንግሥቱ መጀመሪያ ዓመታት የነበረው ጉዳዮችን በዝርዝር የመከታተሉ ባሕርይ ጊዜ እየገፋ ሲሄድ ሽሽ አለ። ይህ ማለት ግን ሚኒስትሮቹ ሙሉ ሥልጣን ተጎናፅፈው ነበር ማለት አይደለም። ንጉሠ ነገሥቱ ሳያውቃቸውና ሳያጸድቃቸው የሚያልፉ ዐበይት የፖሊሲ ውሳኔዎች አልነበሩም። የአብዛኛዎቹ ሚኒስትሮች የመደብ ጀርባም በንጉሠ ነገሥቱ ፊት ነፃ አቋም ለመውሰድ የሚያደፋፍር አልነበረም። ብዙዎቹ የመሳፍንት ወገን ባለመሆናቸውና ሹመትና ክብሩንም በቀጥታ ከንጉሠ ነገሥቱ ያገኙ በመሆናቸው ታማኝነታቸው የተረጋገጠ ነበር። በዚህም አኳኋን ንጉሠ ነገሥቱ ሚኒስትሮቹን የመሳፍንቱን ጋይል ለመቋቋም ዓይነተኛ መሣሪያው አድርጓቸው ነበር። የድኅረ 1933 የኢትዮጵያ ፖለቲካ አንዱ ገጽታ ይህ በመኳንንቱና በመሳፍንቱ መካከል ይካሄድ የነበረው ስውር ትግል ነበር ማለት ይቻላል።

ከነፃነት በኋላ ንጉሠ ነገሥቱ ካተኮረባቸው ዋና ዋና ጉዳዮች አንዱ የሚኒስትሮ መሥሪያ ቤቶችን እንደገና ማቋቋም ነው። በዚህም ረገድ በ1935 እና በ1936 የወጡ ሁለት ትእዛዞች ዐሥራ አንድ ሚኒስትሮችንና የጠቅላይ ሚኒስትሩን ጽሕፈት ቤት አቀቋሙ። ምንም እንኳን ሚኒስትሮቹ የውስጥ ደንባቸውን ለማውጣትና የበታች ሹማምንትን ለመስየም ሥልጣን ቢኖራቸውም፣ ለንጉሠ ነገሥቱ ያላቸው ተገዥነት በማያወላዳ ቋንቋ የተገለጸ ነበር። የሚኒስትሮች ምክር ቤት ተብሎ የተቋቋመውም እንዲያው ለወጉ እንጂ በሌሎች አገሮች እንደተለመደው ሕጋዊ ሰውነት ያለው አካል አልነበረም። በ1958 የጠቅላይ ሚኒስትሩን ጋላፊነትና ሥልጣን ለመደንገግ የወጣው ትእዛዝም ቢሆን በዚህ የሥልጣን አወቃቀር ላይ መሠረታዊ ለውጥ አላመጣም። እርግጥ ጠቅላይ ሚኒስትሩ አብረውት የሚሠሩትን ሚኒስትሮች ለመምረጥ ሥልጣን ተሰጠው፣ የሚኒስትሮች ምክር ቤትም የካቢኔ ባሕርይን ወደመያዙ ተቃረበ።

ይሁን እንጂ የፖሊሲ ውሳኔዎችን መውሰዱም ሆነ ጠቅላይ ሚኒስትሩንም ጨምሮ ሚኒስትሮችን፣ ምክትል ሚኒስትሮችንና ረዳት ሚኒስትሮቹን የመሾሙ ሥልጣን አሁንም የንጉሠ ነገሥቱ ነበር። የጠቅላይ ሚኒስትሩ ተግባር ሹመቶችንና ውሳኔዎችን ከማስተናገድ እምብዛም የላቀ አልነበረም ማለት ይቻላል። እስከ 1950 ድረስ ይህን የጠቅላይ ሚኒስትሩነቱን ቦታ የያዘው ራስ ቢትወደድ መኩንን እንዳልካቸው ነበር። ቁመናው ግርማ ሞገስን የተሳበሰውን ያህል የፖለቲካ ሥልጣን ግን የከሰሰው መኩንን ቀደም

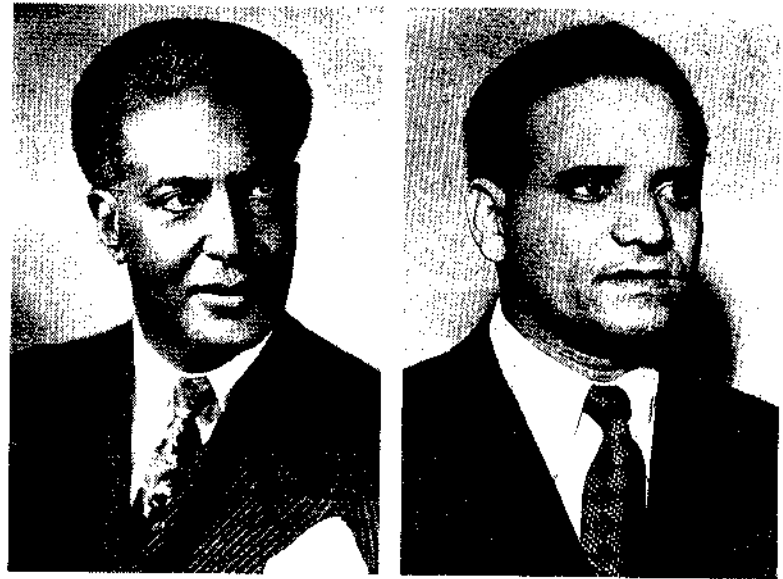

5.4 ከ1933 እስከ 1948 ባለው ጊዜ ሥልጣን ገና የነበረው ጸሐፊ ትእዛዝ ወልደ ጊዮርጊስ ወልደ ዮሐንስ

ሲል በ1928 ጦርነት በኦጋዴን ግንባር ስመ ጥር የጦር መሪ የነበረ ሲሆን፤ የፋሽስት ጦር ድል ከተቀላጀ በኋላም እምስቱን ዓመት በስደት አሳልፎ ነበር።

ዝንባሌው ከፖለቲካ ይልቅ ወደ ሥነ ጽሑፍ በመሆኑ ጠቅላይ ሚኒስትርነቱ እንዲያው ለይስሙላ ነበር ማለት ይቻላል። እንደ ጠቅላይ ሚኒስትር ሆኖ ከፍተኛ ሥልጣን የጨበጠው ጸሐፊ ትእዛዝ ወልደ ጊዮርጊስ ወልደ ዮሐንስ ነበር። ወልደ ጊዮርጊስ እንደም ከዝቅተኛ ቤተሰብ በመምጣቱ፤ እንደም ደግሞ በስደት ዘመን የንጉሠ ነገሥቱ ልዩ ጸሐፊ በመሆኑ ከፍተኛ ሥልጣን ተቀዳጅቶ ነበር። ለቤተ መንግሥቱ የቀረበውን የጽሕፈት ሚኒስቴር ለረጅም ጊዜ በመያዙና በፖለቲካ ሽኩቻም የተካነ በመሆኑ ለአሥራ አምስት ዓመታት ያህል ከንጉሠ ነገሥቱ ቀጥሎ እጅግ የተፈራና የተከበረ ሰው ነበር። በዚሁ ዘመን ጸሐፊ ትእዛዝ ከመሆኑም በላይ በተለያዩ ጊዜያት የአገር አገዛዝንና የፍርድ ሚኒስትርነትንም ይዞ ነበር።

በመጨረሻ የወልደ ጊዮርጊስን ውድቀት ለማምጣት ተግተው ከሠሩት መካከል ከሱ ቀጥሎ በድኅረ 1933 የኢትዮጵያ ፖለቲካ ከፍተኛ ሚና

5.5 ራስ ቤትወደድ መኩንን እንዳልካቸው፤ 5.6 ጸሐፊ ትእዛዝ አክሊሉ ሀብተ ወልደ፣ ደራሲና ጠቅላይ ሚኒስትር

የተጫወተው መኩንን ሀብተ ወልደ ይገኝበታል። የቄስ ልጅ የነበረው መኩንን የፖለቲካ ሕይወቱ የጀመረው እንደ ወልደ ጊዮርጊስ ከ1928 በፊት ሲሆን፤ በአምስቱ ዓመት የፋሽስት ኢጣልያ አገዛዝ ወቅትም ፈረንሳይ አገር በስደት ቆየ። ነፃነት ከተመለሰ በኋላ የንግድና ቀጥሎም የእርሻ ሚኒስትር ሆኖ ካገለገለ በኋላ፤ ለረጅም ጊዜ ከስሙ ጋር የተቆራኘውንና ከፍተኛ አስተዋፅኦም ያደረገበትን የንግዘብ ሚኒስትርነት ያዘ። ሰዎችን በማቅረብና በመርዳት ብዙ ተከታዮች ከማፍራቱም በላይ የግሉ የሆነ የሰላላ መረብ በመዘርጋት በንጉሠ ነገሥቱ ዘንድም ቅርብን ለማግኘትና ብሎም ወልደ ጊዮርጊስን ለመፈንገል ቻለ። በመጨረሻ በ1953 በነመንግሥቱ ንዋይ የመፈንገል መንግሥት መካራ ወቅት ከሌሎች መሳፍንትና መኳንንት ጋር ከታገተ በኋላ ተረሸ።

ታናሽ ወንድሙ አክሊሉ ሀብተወልድ ወደ ፖለቲካ መድረክ ሊወጣ የቻለው በመኩንን ጥላ ሥር ነው። የኋላ ኋላ በጠቅላይ ሚኒስትርነት ረጅም ዘመን ሊያገለግል የበቃው አክሊሉ የፖለቲካ ሕይወቱን የጀመረው በውጭ ጉዳይ መስክ ነው። በተለይም የእርትራ ጥያቄ ለተባበሩት መንግሥታት ቀርቦ በነበረበት ወቅት የኢትዮጵያን የይገባኛል ክርክር በመምራት ከፍተኛ ሚና ተጫውቷል። በ1950 በራስ ቤትወደድ መኩንን እንዳልካቸው አግር ተተክቶ እስከ 1953 በምክትል ጠቅላይ ሚኒስትርነት፤ ከዚያም እስከ አብዮቱ በጠቅላይ

ሚኒስትርነት ሠርቷል። ጠቅላይ ሚኒስትርም ጸሐፊ ትእዛዝም በመሆኑም ባህላዊውንና ዘመናዊውን ሥልጣን ለማጣመር ችሎ ነበር። ይሁንና ጸሐፊ ትእዛዝነቱ ከማዕረግ ስምነቱ በስተቀር በተግባራዊነቱ ረገድ እየከሰመ ሲሄድ ጠቅላይ ሚኒስትርነቱ ግን እየተለበተ የሚመጣ ነበር። ይህም ሆኖ አክሊሉ በኢትዮጵያ የፖለቲካ ሕይወት ትቶ የሄደው አሻራ ይኸን ያህልም የጎላ አይደለም። የቀዳሚውን የጸሐፊ ትእዛዝ ወልደ ጊዮርጊስም ሆነ የወንድሙን የመኮንንን የፖለቲካ ብልጠት አልተካነም ነበር። ስለሆነም ከግንባር ቀደም ባለሚልነት አልፎ እንደ ሁለቱ አድራጊ ፈጣሪ የመሆን አቅሙ የደከመ ነበር።

ከላይ በተጠቀሱት የአፄ ኃይለ ሥላሴ መንግሥት ምስሰዎች አንፃር መሳፍንቱ ከመንግሥት ጋር የነበራቸው ግንኙነት ላላ ያለ ነበር። ይህንንም ወደ ጎላ የመሳፍንቱ ቁንጮ ለመሆን በበቃው በልዑል ራስ ዐሥራተ ካሣ የፖለቲካ ሕይወት መረዳት ይቻላል። የተለያዩ ጠቅላይ ግዛቶች አገረ ገዢ (አንደራሴ) እና በመጨረሻም የዘውድ አማካሪ ከመሆን አልፎ ሚኒስትር የሆነበት ወቅት የለም። እንደዚሁም ልጅ አንዳልካቸው መኮንን (የራስ ቤትወደድ መኮንን እንዳልካቸው ልጅ) እና ልጅ ሚካኤል እምሩ (የልዑል ራስ እምሩ ልጅ) አብዛኛውን ጊዜ የሚመረጡት ለአምባሳደርነት ነበር። ከዚህ ግምገማ ትንሽ ለየት የሚለው የንጉሠ ነገሥቱ አማች የነበረው ልጅ (ጎላ ጄኔራል) ዓቢይ አበበ ነው። በ1930ዎቹና በ1940ዎቹ ዓመታት የጦር ሚኒስትር ከመሆኑም ሌላ የፍርድና የአገር ግዛት ሚኒስትርም ሆኖ ሠርቷል። እሱም ቢሆን ግን በንጉሠ ነገሥቱ ዘመን የፖለቲካ ሕይወቱን ያሳረገው የሕግ መወሰኛ ምክር ቤት ፕሬዚዳንት በመሆን ነው። ሌላው ከመሳፍንቱ ወገን ለማዕከላዊ ፖለቲካ ሥልጣን የበቃው ደግሞ የወለጋው መስፍን ይልማ ዴሬላ ነው። ለረጅም ጊዜ የገንዘብ ሚኒስትር በመሆን ከመኮንን ሀብተወልድ ቀጥሎ ባገሪቱ የገንዘብ አስተዳደር ላይ አሻራውን ትቶ ለመሄድ ችሏል።

ነገር ግን ከዚህ በላይ ከተደረገው ግምገማ ተነሥቶ መሳፍንቱ ወደ ፖለቲካ ግዑዝነት ተሸጋግረው ነበር ማለት የተሳሳተ ይሆናል። የዘውድ ምክር ቤት ተብሎ በተቋቋመው አካል አማካይነት የንጉሠ ነገሥቱን ጆሮ ለማግኘት ችለው ነበር። እንደ ራስ ካሣ ኃይሉ፤ ራስ ሥዩም መንገሻ፤ ራስ መስፍን ስለሺ፤ ራስ ኃይሉ በለው፤ ራስ እምሩ ኃይለ ሥላሴ ያሉ መሳፍንትና አቡኑም በተለያዩ ወቅት የምክር ቤቱ አባል ሆነዋል። አንዳንድ የንጉሣዊ ቤተሰብ አባላትም በፖለቲካ ሂደቱ የማይናቅ ሚና ነበራቸው። በዚህ ረገድ በተለይ ልትጠቀስ የሚገባት የንጉሠ ነገሥቱ አንጋፋ ልጅ ልዕልት ተናኘ ወርቅ ናት። ባጠቃላይ ሁኔታውን ስንገመግም፤ አፄ ኃይለ ሥላሴ በተለመደ የፖለቲካ ጥበቡ መሳፍንቱንና መኪንቱን በማፋጠጥ የራሱን የፖለቲካ የበላይነት ይበልጥ ለማጠናከር እንደሚረዳው የተገነዘበ ይመስላል።

የተሻሻለው የ1948 ሕገ መንግሥት

በ1948 እፄ ኃይለ ሥላሴ የዘውድ በዓሉን የብር ኢኮኖሚያዊ ሲያከብር የ1923ቱን ሕገ መንግሥት የሚያሻሽል አዲስ ሕገ መንግሥት ዐወጀ። ይህም አዲስ ሕገ መንግሥት ያስፈለገበት በሁለት ምክንያቶች ነው። አንደኛው ኢትዮጵያን በዓለም ፊት የዘመናዊነት ካባ ለማሰጠት ነው። ሁለተኛው ምክንያት ደግሞ በ1945 ኤርትራ ከኢትዮጵያ ጋር በፌዴሬሽን ከተቀላቀለች በጎላ ገዛድ የወጣውን

የኢትዮጵያ የፖለቲካ ሥርዓት ጎላቀርነት ከኤርትራው ሕገ መንግሥት ጋር የሚቀራረብ ሕገ መንግሥት በማውጣት ለማደብዘዝ ተብሎ ነው። ይህንን አዲሱን ሕገ መንግሥት እንዲያረቁ የተሰየሙት ሦስት አሜሪካዊ አማካሪዎችና ሁለቱ የሥርዓቱ ዋና ተጠሪዎች፤ ወልደ ጊዮርጊስ ወልደ ዮሐንስና አክሊሉ ሀብተ ወልድ፤ ነበሩ። የዘውዱም ምክር ቤት የኮሚቴውን ሥራ በቅርብ በመከታተል በተለይም የዙፋኑ ሥልጣን እንዳይበረዝ ተግባር ጠብቋል። ይህም ስለሆነ ይመስላል ሕገ መንግሥቱ የሚጀምረው ዙፋኑን በሚመለከቱ ጉዳዮች ከመሆኑም በላይ ከጠቅላላ ድንጋጌው ሩብ ያህል ያተኮረው በወራሴ መንግሥትና በንጉሠ ነገሥቱ ሥልጣን ላይ ነው።

የ1948ቱ ሕገ መንግሥት የመጨረሻ ፋይዳም ከ1923ቱ በበለጠ አኳጋን ለፍጹማዊ አገዛዝ ሕጋዊ መሠረት መስጠት ሆነ። ሕገ መንግሥቱን በማርቀቅ ከተሳተፉት አሜሪካዊ አማካሪዎች አንዱ ጆን እስፔንሰር እንዳለው፤ ሕገ መንግሥቱ ሥርዓቱ ተከብሮና ጸንቶ እንዲቆይ ለማድረግ ጥሩ ሽፋን ነበር (Spencer, 260)። የንጉሠ ነገሥቱ ፍጹማዊ ሥልጣን በማያሻማ መንገድ ነበር የተገለጸው፤

ንጉሠ ነገሥቱ የነጋሢ ዘር በመሆኑና ቅብዐ መንግሥት በመቀባቱ ክብሩ የማይቀነስ፤ ማዕረጉ የማይገሠሥ፤ ሥልጣኑ የማይደፈር ሆኖ በቆየውም ልማድ በአዲሱም ሕግ በሚገባው ክብር ሁሉ ይከበራል። ክብሩንም ለመንካት በድፍረት የሚነሣ ማንም ሰው በሕግ እንዲቀጣ ተወስኗል። (አንቀጽ 4)

የመናገርና የፕሬስ ነፃነትን የመሳሰሉ ሰብአዊ መብቶችን የሚያስከብሩ አንቀጾች ቢገቡም «በሕግ መሠረት»፤ «በሕግ ተዘርዝሮ በሚወሰነው መሠረት» በሚሉ ሐረጎች እየተሸበቡ ለይስሙላ ሆነው ቀርተዋል።

በሁለት ዋና ዋና መንገዶች ግን አዲሱ ሕገ መንግሥት አዲስ የፖለቲካ ምዕራፍ ከፈተ ማለት ይቻላል። እነዚህም የመምረጥን መብት ለአቅመ አዳምና ሔዋን ለደረሱ ኢትዮጵያውያን ሁሉ መስጠቱና በሕዝብ የተመረጠ የሕግ መምሪያ ምክር ቤት እንዲቋቋም መደንገጉ ነው። በተግባር ግን የሁለቱም ድንጋጌዎች ፖለቲካ ጠቀሜታ ምንም ያህል የጎላ አልነበረም። ሕዝቡ በአማካሪዎች ምርጫ የሚያደርገው ተሳትፎ ዝቅተኛ ሲሆን ተመራጮቹም ለመረጣቸው ሕዝብ ያን ያህል አሳቢና ተቆርቋሪ ሆነው አልተገኙም። ለመመረጥ የሚያበቃው የንብረት መስፈርትም የምክር ቤቱን የመደብ ዝንባሌ ከመጀመሪያው አጥቦት ነበር ማለት ይቻላል። የፖለቲካ ፓርቲዎች ባለመፈቀዳቸውም የፓርላማ ምርጫ ከግለ ሰቦች ፋክክር ከፍ ሊል አልቻለም። የፓርላማ አማካሪነት በደመወዙም ሆነ በከበራታው የሚያጓጓ በመሆኑ ግን ለመመረጥ የሚደረገው ፋክክር ቀላል አልነበረም። ስለዚህ ፓርላማ ለግል ብልፅግና አመቺ ገዳና ከመክፈቱ በስተቀር ሕዝባዊ ውክልናን አጎለበተ ብሎ ለመናገር ያዳግታል።

የጭቆና አውታር

ተሻሻለ የተባለው ሕገ መንግሥት ለይስሙላ ሲሆን፤ የንጉሠ ነገሥቱ መንግሥት እንደዋዛ የማያየው ነገር ቢኖር ሕዝቡ ለጥ ለጥ ብሎ እንዲገዛ የሚያስችለውን የጭቆና መዋቅር መዘርጋቱን ነው። ንጉሠ ነገሥቱ ከስደት እንደተመለሰ መጀመሪያ ካተኮረባቸው ነገሮች አንዱ የኢጣልያ ወረራ ያቋረጠውን ዘመናዊ ጦር የማደራጀቱን ተግባር እንደገና መቀጠል ነው። ቀደም ተብሎ እንደተጠቀሰው፤ የንጉሠ ነገሥቱ የክብር ዘብ በስዊድናች እርዳታ እንደገና ተቋቁሞ ከ1953ቱ የመፈንቅለ መንግሥት ሙከራ በኋላ እስከተበተነ ድረስ የመንግሥቱ ምርጥ ሠራዊት ሆኖ ቆየ። የታሪክ እንቅስቃሴ ሆኖ ንጉሠ ነገሥቱንና ሥርዓቱን እንዲጠብቅ ባንደኛ ደረጃ የተዋቀረው ሠራዊት የሥርዓቱ ዋና ጠላት ሆኖ ተገኘ። ይህን ሠራዊት ለዐሥራ አምስት ዓመታት የመራው በጦር ኃይሎች ዘንድ ከፍተኛ ተወዳጅነትን ያፈራው ሚደር ጄኔራል መሉኒታ ቡሊ ነው። ከጠላት በፊት በሆለታ የጦር ት/ቤት እጩ መኩንንና ኋላም አስተማሪ የነበረው ይህ መኩንን ምናልባትም የግብፁን የገማል ዐብደል ናስርን ፈለግ በመከተል አንድ ቀን መንግሥት ይገለብጥ ይሆናል የሚል ግምት በብዙ ሰዎች ዘንድ እድሮ ነበር። ይህ ሳይሆን ቀረና በ1953 አብሮት ካዶት በነበረውና ኋላም በሱ እግር የክብር ዘበኛ አዛዥ ሆኖ በተተካው በብርጋዴር ጄኔራል መንግሥቱ ንዋይ የተመራው መፈንቅለ መንግሥት ለላባ ለመሆን በቃ።

በ1934! ዘመናዊው የኢትዮጵያ ፖሊስ ሠራዊት በእንግሊዞች አምሳያ ተፈጠረ። የእዙን አወቃቀር የተመለከትን እንደሆነ እንደ እንግሊዞች ሥርዓት ኮንክታብል፤ ሱፐርኢንቴንደንት እና ኮሚሽነር በሚሉ ስያሜዎች የታወቀ ነበር። ከጊዜ በኋላ ሠራዊቱ ዋናውን ድጋፍ ከእንግሊዞች ይልቅ ከጀርመንና ከእስራኤል ማግኘት ጀመረ። ከፖሊስ ሠራዊት ጋር የሀገር ውስጥ ፀጥታ በመጠበቅ ቁልፍ ሚና ይጫወት የነበረው የሕዝብ ፀጥታ መሥሪያ ቤት ሆነ። የዲሞክራሲ መብቶች በተነፈጉባቸው አገሮች እንደሚሆነው ሁሉ፤ እዚህም የፖለቲካ ተቃውሞን ለማከላሸትና ለማስወገድ ይህ መሥሪያ ቤት የመንግሥቱ ዋና አላኝታ ሆነ። ከፖሊስ ሠራዊቱ ባሻገር፤ የውጭ ጠላትን ለመከላከል ብቻ ሳይሆን የውስጥ ተቃውሞንም ለመደምሰስ ታስቦ የጦር ሠራዊት መጀመሪያ በእንግሊዞች ኋላ ደግሞ በሚኒስትሮች አጋዥነት ተቋቋመ። ሌላው የጦር ኃይሎች አካል ደግሞ በነፃነት ማግሥት ጠላትን ሲዋጉ የነበሩትን አርበኞች ለመቆጣጠር እንዲያመች ተቋቁሞ ኋላ ብሔራዊ ጦር በመባል የታወቀው የገጠር ሚሊሽያ ነው።

ይህ ወታደራዊ መዋቅር ምን ያህል የመንግሥቱን ልዩ ትኩረት እንደላበ የሚታወቀው በተመደበለት በጀት ነው። ከመንግሥት በጀት ውስጥ በተከታታይ ከፍተኛውን ድርሻ የሚይዙት የመከላከያና ያገር ግዛት ሚኒስቴሮች ነበሩ። ለምሳሌ በ1957 ከተመደበው 38 ሚሊዮን ብር በጀት ውስጥ 11 ሚሊዮን ያህሉ ለአገር ግዛት ሲሆን፤ ከዚህም ውስጥ 5 ሚሊዮን ለፀጥታ ነበር። የጦር ሚኒስቴር (በዚያን ጊዜ አጠራሩ) ድርሻ ደግሞ 8 ሚሊዮን ገደማ ነበር። በ1960 ደግሞ ከጠቅላላው 400 ሚሊዮን ብር የሚሆን በጀት ከ80 ሚሊዮን በላይ ለመከላከያ ሚኒስቴር፤ 60 ሚሊዮን ያህል ደግሞ ለአገር ግዛት የተመደበ ነበር። ያም ሆኖ ግን መንግሥት እንዲህ የተንከባከባቸው የጦር ኃይሎች ናቸው በ1966 በመንግሥት ላይ መሣሪያቸውን ያዙሩት። ሕዝብ እንዲያስገብሩ የተመለመሉት ወታደሮች ከሕዝብ ጋር ሆነው በመንግሥት ላይ አመፁ። ይህ አዝማሚያ

5.7 ሚደር ጄኔራል መሉኒታ ቡሊ፤ የክብር ዘበኛ ጠቅላይ አዛዥ

መጀመሪያ የታየው በ1953 ነበር። የፖለቲካ እስተያየቶች በተደራጀ መንገድ እንዲገለጹ ያልፈቀደ መንግሥት ዕጣው ከዚህ የተለየ ሊሆን አይችልም ነበር። የሕዝብ ቁጣ እንደ ማዕበል ሲነሣ የጦር ኃይሎችም ዘሮ ዘሮ የሕዝብ አካል ናቸውና ወደዚያው መሳባቸው አልቀረም። ይህ ማዕበል በ1966 ድንገተኛ ይምሰል እንጂ ለረጅም ጊዜ ሥር የሰደደና ሲብላላ የቆየ ነው። በሚቀጥሉት ገጾች የዚህን የፖለቲካ ተቃውሞ አመጣጥ በተለያየ ፈርጅ እንቃኛለን።

ተቃውሞ

እንደ 1948ቱ ሕገ መንግሥት ቢሆን ኖሮ፤ ከአዲ ኃይለ ሥላሴ በኋላ ኢትዮጵያን ማን እንደሚገዛ መቼም ታይቶ ባልታወቀ ዝርዝርና ጥንቃቄ ተደንግጎ ነበር። ነገር ግን በ1966 የተቀጣጠለው አብዮት በረጅምነቱ በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ብዙም ተወዳዳሪ የማይገኝለትን ዘመነ መንግሥት ብቻ ሳይሆን የሕይወት ዘመኑን በምእት ሳይሆን በሺህ ዓመታት የሚቆጥረውንም ሥርወ መንግሥት

ጭምር ነው ያስወገደው። የኃይለ ሥላሴ ኃጢአት የዘመነ መንግሥቱ ያለቅጥ መንዛዛት ነው ሲባል ማጋነን አይሆንም። ዕጣው ሆነና ወግ አጥባቂዎችን በመፋለም የፖለቲካ ሕይወቱን የጀመረው መስፍን የለውጥ እንቅፋት በመሆን ደመደመው። በመሠረታዊ መልኩ ሲታይ የኃይለ ሥላሴ ፍጻሜ የፈውዳሊዝም ቀውስ ውጤት ነው። ከማንም ይበልጥ በመሪ ተዋናይነት የፈጠረው የዳበረ የፈውዳሊ ሥርዓት በውስጡ ያዘላቸውን የለውጥ ኃይሎች እፍኖ ሊያቆይ አልቻለም። ውጤቱም አብዮት ሆነ።

የዚህ አብዮት መቅደም በግልጽም በገቡዕም ሲካሄድ የቆየ የብዙ ዓመታት የፖለቲካ ተቃውሞ ነው። አዲስ ሕይወት Ethiopia From Autocracy to Revolution በሚል ርዕስ በጻፈው መጽሐፍ በትክክል እንደገለጸው፣ የ1953ቱ የመፈንቅለ መንግሥት መከራ በድንገት ነፃነት ኢትዮጵያ የፖለቲካ ተቃውሞ ታሪክ ያንድ ምዕራፍ መጨረሻና የሌላው መጀመሪያ ሆነ። ከመከራው በፊት ተቃውሞ ብዙውን ጊዜ የአድማ መልክ ሲኖረው የተወሰነውም በመኪንንቱ ክልል ነበር። ከዚያ በኋላ ግን አደባባይ ከመውጣቱም በላይ ሰፊ መሠረት ያዘ። ይህም ተቃውሞ የተለያዩ ገጽታዎች ነበሩት። ገበሬዎች ለኤክዮሚያዊ ፍትሕ፣ ብሔረሰቦች ለዲሞክራሲያዊ መብት ብረት አነሡ። ምሁራን ፍትሕና እኩልነት ለሰፈነበት አዲስ ሥርዓት ታገሉ። አንዳንድ የገዢው መደብ አባላት ሳይቀሩ ሥርዓቱን ከሚጠብቀው መዓት ለማዳን ሲባል የሥርዓቱ መሸሻል ወይም የኃይለ ሥላሴ መወገድ የማይቀር መሆኑን በመገንዘብ መጪውን ፍርድ ለማለዘብ የፈናቸውን እንቅስቃሴ ጀመሩ።

አድማዎች

በአዲስ ኃይለ ሥላሴ ላይ መጀመሪያ የተነሣው ተቃውሞ የአምስቱ ዓመት የአርበኞች ትግል ተቀጽላንት ባሕርይ አለው። ይህም በተለያዩ መንገድ ሊተረጎም ይችላል። ባንድ መልኩ ንጉሠ ነገሥቱ በ1928 አገር ጥሎ በመሄዱ ዘግይቶ የመጣ የቅሬታ መግለጫ ነው ሲባል ይችላል። ቀረብ ስንል ደግሞ አርበኞቹ አምስቱን ዓመት በመከራና በሥጋት አሳልፈው እሱ ባንፃሩ ከተደላደለ የሰደት ኑሮ ተመልሶ ሥልጣን ላይ ቁጢጥ በማለቱ ቅሬታን መግለጫ መንገድ ነው ሲባል ይችላል። በተለይም ቅሬታውን ያባባለው ባዲሱ ሥርዓት ባንዳዎች ያገኙት ሹመትና ማዕረግ ነው። በዚህ ረገድ በኃይለ ሥላሴ ላይ ያመፁ ሦስት የቀድሞ አርበኞች ደጃዝማች በላይ ዘለቀ፣ ቢትወደድ ነጋሽ በዛብህና ብላታ ታክለ ወልደ ሐዋርያት ናቸው።

በላይ ዘለቀ ምናልባትም ከአምስቱ ዓመት የአርነት ትግል መሪዎች በጣም ተወዳጅ የነበሩ ነው። መሠረቱን በምሥራቅ ጎጃም በብቸና እድርጎ ጣልያኖችን ያርበደበደ ተዋጊ ነበር። ይህ በሕዝብ ዘንድ የነበረው ተወዳጅነት ግን ሥልጣኑ ላይ ተመልሶ ለመደላደል በሚሞክረው ንጉሠ ነገሥት ፊት ሳያስወጋው አልቀረም። ኃይሉ ከገንነበት አካባቢ ለማራቅ ይመስላል ንጉሠ ነገሥቱ ራስ አሰኝቶ በደቡብ ኢትዮጵያ አገረ ገዥ እንዲሆንም ሰይሞት ነበር። ሆኖም በላይ ተንኮሎን በሰደረሰበት ይመስላል እምቢ አለ። በሌላ በኩል ደግሞ ለሌሎች የጎጃም የአርበኞች መሪዎች የተሰጠው ክፍተኛ ክብርና ማዕረግ ሳያስከርፈው አልቀረም፤ ልጅ ኃይሉ በለው በራሱነት ማዕረግ የጎጃም ጠቅላይ አገረ ገዥ፣ ደጃች መንገሻ ጀምቦሬ ደግሞ በቢትወደድነት ማዕረግ ምክትል

ጠቅላይ አገረ ገዥ ሆነው ነበር። እሱ ያዘጋገቡ የነበሩትን የሞጣንና በከፊል የደብረ ማርቆስን አውራጃ ማጣቱም የበለጠ ሳያበግነው አልቀረም። ቅሬታውንም ከአዲስ አበባና ከደብረ ማርቆስ የሚመጡትን ትእዛዞች አሻፈረኝ ብሎ ባለመቀበል ገለጸ። በመጨረሻም በሚያዝያ 1934 ከጎጃምና ከአዲስ አበባ የተውጣጣ ጦር ግዛቱን ወረረው። ሦስት ወር ከተዋጋ በኋላ ተሸንፎ እጁን ሰጥቶ አዲስ አበባ በእስር ቆየ። ከጥቂት ወራት በኋላ ከእስር ቤት አምልጦ ወደ ጎጃም ሲያመራ ተያዘና እንደገና ወደ አዲስ አበባ እንዲመለስ ተደርጎ በአደባባይ ተሰቀለ።

የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት የልጅ ልጅ የነበረው ቤትወደድ ነጋሽ በዛብህም እንደ በላይ በጎጃም የአርበኞች መሪ ነበር። ከነፃነት በኋላ መጀመሪያ በምክትል ሚኒስትርነት ቀጥሎም በሕግ መወሰኛ ምክር ቤት ፕሬዚዳንትነት ሠርቷል። በ1943 በንጉሠ ነገሥቱ ላይ አደመ። በአድማው አንዳንድ ወታደራዊ መኰንኖችና በተለይም ዋና አቀናባሪው ነበር ተብሎ የሚነገርለት በቀለ አናሲሞስ የተሳተፉበት ሲሆን፣ ዓላማውም ንጉሠ ነገሥቱን ገድሎ ሬፑብሊክ ለማወጅ የነበረ ይመስላል። አድመኞቹን ያጋለጠው እንዲሳተፍ ጥሪ ተደርጎለት የነበረው ሌላው የአርበኞች መሪ ደጃዝማች ገረሱ ዱኪ ነው። የሚገርመው ነገር አድመኞችን አድብቶ እንዲይዝ ኃላፊነቱ የተሰጠው ኋላ ራሱ መፈንቅለ መንግሥት የሚመራው የያፌው ኩሎኔል መንግሥቱ ንዋይ መሆኑ ነው። አድመኞቹም ስብሰባ ላይ እንዳሉ ተይዘው ለፍርድ ከቀረቡ በኋላ የተለያዩ የእሥራት ዘመን ተፈረደባቸው።

ንጉሠ ነገሥቱ ላይ በማመፅ የብላታ ታክለ ወልደ ሐዋርያትን ሬከርድ የሚስተካክል ለማሰብ አጅግ ያዳግታል። ለሠላሳ ዓመታት ያህል ባለማወላወልና ባለመታከት ከመታገሉም በላይ ተቃውሞው የግል ቂም እንዳለው ሁሉ ከፍተኛ ምሬት ነበረው። ነገሩ የጀመረው ንጉሠ ነገሥቱ በ1928 አገር ጥሎ በሄደበት ወቅት ነው። ከዚያ በፊትም በተፈሪ አልጋ ወራሽነት ዘመንም ሆነ በአዲስ ኃይለ ሥላሴ አምስት ዓመት ዘመነ መንግሥቱ ታክለ ከታማኝ አገልጋዮቹ አንዱ ነበር። የንጉሠ ነገሥቱን ስደት ግን አምሮ ነበር የተቃወመው። ከዚህ በኋላም ኃይለ ሥላሴ ተመልሶ ሥልጣን ላይ እንዳይወጣ ማድረግ ዋና ተልእኮው ነበር። በእንግሊዞች እርዳታ እንደገና ዙፋኑን ሲያስመልስም ንጉሠ ነገሥቱን ከዙፋን ማውረድ የሕይወቱ ዓላማ ሆነና ቀረ።

በዚህ ረገድ ታክለ አድማውን የጀመረው ነፃነት በተመለሰ በጥቂት ዓመታት ውስጥ ነው። አድማውን የቆሰቆሰውም ከላይ የጠቀስነው በመፈጠር ላይ የነበረው የባንዳዎችና የሰደተኞች ንብረት ያሳደረበት ምሬት ነው። የታክለ ዓላማም በሕግ የታረቀ ዘውዳዊ አገዛዝን በመቀጠል ነገር ግን ኃይለ ሥላሴን አውርዶ በምትኩ ከኢያሱ ልጆች አንዱ የሆነውን ዮሐንስን ዙፋን ላይ ለማስቀመጥ ነበር። ለዚህ ዓላማም አንዳንድ የሠራዊቱን አባሎች ለማስተባበር ችሎ ነበር። ሆኖም አድማው ተደርሶበት መሪው ታክለም ታሰረ። ከእስር ተለቆ ቢለዝብ ተብሎ በ1938 ምክትል አፈ ንጉሥነት ተሾመ። እሱ ግን በዓመቱ ሌላ ሴራ ጠነሰለ። አሁንም ተነቅቶበት ሰባት ዓመት ታሰራ። እንደገና ከእስር ሲፈታ ከሥርዓቱ ጋር ቢታረቅ ተብሎ በተከታታይ የአገር ግዛት ምክትል ሚኒስትርና አፈ ንጉሥ ተባለ። በእርግጥም ለጥቂት ዓመታት አረጋዊው ታጋይ የበረደለት መሰለ። ነገር ግን እሱ አመቺ ጊዜ መጠበቁ ፍሯል። በ1962 የመጨረሻውን

ድራማ ተጫውተ:: በሰበታ መንገድ ንጉሡን በቦምብ ለመግደል ያጠመደው ወጥመድ ሊከሸፍበት ቤቱ መሽጎ ከፖሊሶች ጋር ተታኩሶ ሞተ::

የ1953ቱ የመፈንቅለ መንግሥት መከራ

ከ1966 አብዮት በፊት ዙፋኑን ከፋኛ ያናጋ ተቃውሞ ቢኖር የ1953ቱ የመፈንቅለ መንግሥት መከራ ነው:: መከራው ባይሳካም ከፍ ብለን እንደጠቀስነው በፖለቲካ ተቃውሞ ታሪክ ውስጥ ወሳኝ የሆነ ምዕራፍ መክፈቻ ነበር:: መከራውን ያቀነባበሩት ሁለት ወንድማማቾች መንግሥቱና ገርማሜ ንዋይ! ከ1953 በፊትም ሆነ በኋላ የታየውን የተቃውሞውን ሁለት ገጽታዎች! ማለትም ወታደራዊና ሊቪላዊ! የሚያንጸባርቁ ናቸው::

ብርጋዲሮር ጄኔራል መንግሥቱ ንዋይ ከ1928 በፊት በካዴትነት ይሰለጥኑ የነበሩትና ከጦርነቱ በኋላም የጥቁር አንበሳን ድርጅቶች አቋቁመው ጠላትን የተፋለሙት የወጣት አርበኞች ትውልድ አባል ነው:: ይህ ማለት ግን እነዚያ ካዴቶች ሁሉ በኋላ በፀረ ኃይለ ሥላሴ የተቃውሞ ጎራ ተሰለፉ ማለት አይደለም:: እንዲያውም ከጠላት ጥይት የተረፉት ሌሎች ጓደኞቹ በ1953ቱ ፍጥጫ መንግሥቱን ተቃውመው ከመሰለፋቸውም በላይ ለመከራው መክሸፍ ከፍተኛ አስተዋፅዖ አድርገዋል:: በዚህም ረገድ ሊጠቀሱ የሚገባቸው ጄኔራሎች! ዓቢይ አበበ! አለፋ አያና! ኢሳይያስ ገብረ ሥላሴ እና ከበደ ገብረ ናቸው:: የነሱም አቋም እምብዛም የሚያስገርም አልነበረም:: ለኃይለ ሥላሴ ታማኝ ሆነው መጽናት በወጣትነት ዘመናቸው የገቡት ቃለ መሳሰ ከመሆኑም በላይ! በድገረ 1933ቱ ሥርዓት የተሾሙና የተሸለሙ ነበሩ:: የመንግሥቱ የተቃውሞ አቋምም ወደ መጨረሻው ብቅ ያለ እንጂ ሥር የሰደደ ነበር ለማለት የዳግታል::

የተቃውሞ ሪከርዱ ብዙም የማያጠያይቀው ወንድሙ ገርማሜ ነው:: በብዙ መንገድ ገርማሜ በቅድመ 1928ቱ ተራማጅ ምሁራንና በ1950ዎቹ ዓመታት ብቅ ባሉት ሥር ነቀል ለውጥ ፈላጊ ተማሪዎች መካከል የነበረ ድልድይ ነው ማለት ይቻላል:: የአገር ቤት ትምህርቱን በቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ 2ኛ ደረጃ ትምህርት ቤት (ኮተቤ) ካጠናቀቀ በኋላ ወደ አሜሪካ ተጉዞ ከዊስኮንሲን ዩኒቨርሲቲ በቢኤ ዲግሪ! ቀጥሎ ከኮሎምቢያ ዩኒቨርሲቲ በኢም ኤ ዲግሪ ተመረቀ:: ገርማሜ ቀደም ካሉት ምሁራን የሚለየው በሁለት ነገሮች ነው:: አንደኛ ውጭ አገር ቆይቶ እንዳንድ ነገሮች ቀስሞ መመለስ ብቻ ሳይሆን መደበኛ ትምህርት ተከታትሎ ለዚህም ምስክርነት ዲግሪውን ይዞ በመመለሱ ነው:: በዚህም የወደፊቱን አቅጣጫ የሚተልም ነበር:: ሁለተኛው ደግሞ ከቀድሞዎቹ ምሁራን የላቀ የድርጅት ስሜት ማሳየቱ ነው:: አሜሪካ በነበረበት ጊዜ የኢትዮጵያ ተማሪዎች ማኅበር ፕሬዚዳንት ከመሆኑም በላይ ከተመለሰም በኋላ የኮተቤን ምሩቃን በስውር አሰባስቦ ማኅበር በማቋቋም የዚሁ ማኅበር ፕሬዚዳንት ሆኖ ተመርጧል:: ዞሮ ዞሮ ግን የቀድሞዎቹ ምሁራን ለውጥ ለማምጣት የተራማጅ መስፍንን ተገን እንደፈለጉ ሁሉ ገርማሜም የወንድሙን ሠራዊት ለዚሁ ተግባር ማዋል ነበረበት::

የመፈንቅለ መንግሥቱ ፅንሰ ሐሳብ በመሠረቱ ከመንግሥቱ ይልቅ የገርማሜ ለመሆኑ ብዙ ጠቋሚ መረጃዎች አሉ:: ትምህርቱን ጨርሶ

58 የ1953ቱ የመፈንቅለ መንግሥት መከራ መሪዎች ከግራ ወደቀኝ ብርጋዲር ጄኔራል መንግሥቱ ንዋይና ገርማሜ ንዋይ

በመንግሥት ሥራ ከተለማራበት ጊዜ ጀምሮ ዓይነተኛ ባሕርይ ከፍተኛ የኃላፊነት ስሜትና መቆርቆር ነው:: መንግሥት ይህን አዝማሚያውን አልወደደለትም:: ስለዚህም በተከታታይ በስውር ግዞት የሩቅ ግዛቶች አስተዳዳሪ እየተደረገ ተሾመ! መጀመሪያ ወላይታ! ጌላ ጅጅጋ:: እሱ ግን እነዚህን የግዞት ቦታዎች የፍትሐዊ አስተዳደር መከራ ጣቢያዎች አደረጋቸው:: የወላይታ አስተዳዳሪ በነበረበት ጊዜ የሰፈራ ፕሮግራም በመጀመርና የጭሰኝነት ውልም በጽሑፍ እንዲሆን በመደንገግ የጭሰኝውን መከራ ከፈለለት:: በጅጅጋም የሰማለዎቹን ሕይወት ለማሻሻል በወሰዳቸው እርምጃዎች ከፍተኛ ተወዳጅነትን አገኘ:: ሆኖም መንግሥት በዚህ በጠረፍ አስተዳደሩም ጣልቃ እየገባበት ያደናቅፈው ገባ:: ያኔ ነው ማዕከሉን መለወጥ አማራጭ የሌለው ተግባር መሆኑን ተረድቶ ወንድሙን ለዚህ ዓላማ ማነሣሣት የጀመረው:: ይሁን እንጂ ምንም እንኳን የገርማሜ ለውጥ ፈላጊነት የማያጠያይቅ ቢሆንም የወንድማማቾቹ የመፈንቅለ መንግሥት መከራ በዓላማ ግልጽነትም ሆነ በአደረጃጀት ብቃት ብዙ የጉደለው ነበር:: ይህም ጉድለት ነው መከራውን ለመጨናገፍ ያበቃው::

ወንድማማቾቹ መከራውን ለሕዝብ ሊያስተዋውቁ ለማስተላለፍ የፈለጉት ዐቢይ መልእክት ኢትዮጵያ በቅርብ ነፃ ከወጡት የአፍሪቃ አገሮች ጋር እንኳ ስትነፃፀር ምን ያህል ወደ ጌላ እንደቀረችና የመፈንቅለ መንግሥቱም መከራ የአገሪቱን የቀድሞ ዝናና ክብር ለማደስ መሆኑን ነው:: እንደ አሜሪካ ያሉትን የቃል ኪዳን ጓደኞች ለማረጋጋትም ይመስላል በውጭ ግንኙነት በኩል አገሪቱ ያደረገችውን ስምምነቶች እንደሚያከብሩና የአፃው መንግሥት

የሚከተለውን ፖሊሲም እንደሚቀጥሉ ማረጋገጫ ሰጡ። የሰፊው ሕዝብ ብሶት የቆረቆራቸው መሆኑን በመግለጽም ፋብሪካዎች ለማቋቋምና ትምህርት ቤቶች ለመክፈት ቃል ገቡ። ይሁን እንጂ ሰፊውን ሕዝብ ባንደኛ ደረጃ የሚመለከተውን የመሬት ጥያቄ በአግባቡ አሳተኩሰትም። የመፈንቅለ መንግሥቱ መግለጫ የእርሻ ምርትን ለማሳደግ ተስፋ ከመስጠቱ በስተቀር መሠረታዊውን የሥራት ጉዳይ ከቶም አላነሣውም። አልጋ ወራሹን አስፋ ወሰንን አግባብተው (አስገድደውም ይባላል) መንግሥት በቆረቆረው ደመወዝ ለሕገ መንግሥት የሚገዛ ንጉሥ ሆኖ እንደሚያገለግል በፊደሉ መልእክቱን ለሕዝብ እንዲያስተላልፍ አደረጉ። በታኅሣሥ 5፣ 1953 በለውጥ ፈላጊው መስፍን በራስ አምሩ ኃይለ ሥላሴ ጠቅላይ ሚኒስትርነት የሚመራ መንግሥት ሲቋቋም፣ ተወዳጁ ጄኔራል ሙሉኔታ ቡሊም የጦር ኃይሎች ኤታማዦር ሹም ሆኖ ተሰየመ። የወታደሮች ደመወዝም ከፍ እንደሚል ቃል ተገባ።

የአመፁ መሪዎች ዐቢይ ስሕተት ዋና ዋናዎቹን የጦር ኃይል አካሎች፣ በተለይም የምድር ጦሩንና የአየር ኃይሉን፣ ለማሳተፍ አለመቻላቸው ወይም አለመሞከራቸው፣ አልያም ሳይቀደሙ ቀድመው ከጥቅም ውጭ አለማድረጋቸው ነው። ከዚህ ይልቅ ያዋጣናል ብለው የተለሙት ዘዴ እውነተኛ ዓላማቸውን በመሰወር የመንግሥቱን ባለሥልጣናት ጦር ሠራዊቱ ከድቷል ብለው ለማሳመን መሞከርን ነው። ሚኒስትሮችንና ሌሎችን የሥርዓቱን ቁንጮዎች እየለቀሙ ሲያስሩ የሰጧቸው ማረጋገጫ ጦር ሠራዊት ስላመፀ ለራሳቸው ጥበቃ እንደሆነ ነው። ይህ ግፋ ቢል የማዘናገያ ዘዴ እንጂ ለዓላማቸው መሳካት ምንም እርባና አላመጣም። ወዲያውም የጦር ሠራዊቱና የአየር ኃይሉ የተባበሩ ተቃውሞ ገጠማቸው። የንጉሡ አማኝና በኤርትራ የንጉሡ ነገሥቱ እንደራሴ የነበረው ጄኔራል ዐቢይ አበበ በደቡብ አሜሪካ ጉብኝት በማድረግ ላይ የነበረውን ንጉሠ ነገሥት ከታማኝ ጄኔራሎቹ ጋር በማገናኘት ቁልፍ ሚና ተጫወተ። ንጉሠ ነገሥቱም ጉብኝቱን አቋርጦ አደጋ ላይ የወደቀውን ዙፋኑን ለማዳን ወደ አገሩ ገሰገሰ። ፓትርያርኩም አማፅያኑን በማውገዝ የቤተ ክህነትን የማይናቅ ድጋፍ ከታማኞቹ ጀርባ አሠለፈ። አሜሪካኖች በበኩላቸው ሁኔታውን ለማጤን ጥቂት ጊዜ ከወሰዱ በኋላ ድጋፋቸውን እንዲሁ ለታማኞቹ ሰጡ። ይህን የተባበረ ኃይል ለመቋቋም የክብር ዘበኛና በብርጋደር ጄኔራል ፅጌ ዲቡ የሚመራው የፖሊስ ሠራዊት ብቻ በግልጽ ብቁ አልነበሩም።

ይህ የኃይል አሰላለፍ አስደንግጧቸውም ይመስላል የተከሰ ልውውጥ እንደተጀመረ ብዙም ሳይቆይ አማፅያኑ ተከሰ ለማቆም ዝግጁነታቸውን ገለጹ። ታማኞቹ ግን ድል ሩቅ አለመሆኑን ስለተረዱ አሻፈረኝ አሉ። የፈለጉትንም ድል ከሁለት ቀን ጦርነት በኋላ አገኙ። የአመፁ መሪ የሆኑት ሁለቱ ወንድማማቾች ነገሩ እንዳልሠመረላቸው ሲያወቁ በገነተ ልዑል ቤተ መንግሥት (የአሁኑ የአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ዋናው ሕንጻ) አጉረዋቸው የነበሩትን መሳፍንትና መኪንንት ረሽነው ከአዲስ አበባ ለመውጣት ሽሽታቸውን ጀመሩ። እነሱ ከተማይቱን ለቀው ሲወጡ ንጉሠ ነገሥቱ በድል ወደ መናገሻ ከተማው ገባ። ካላወቁት መልእክ ያወቁት ሰይጣን ይሻሻል በሚለው ዘይቤም ይመስላል ሕዝቡ በዕልልታ ተቀበለው። የለውጡ መሪዎች እየታደኑ አለቁ። ከሁለቱ ወንድማማቾች ጋር ሆኖ መፈንቅለ መንግሥቱን በማስተባበር ከፍተኛ ድርሻ የነበረው የፀጥታው ኃላፊ ሌተና ኩሎኔል ወርቅነህ ገበየሁ ራሱን ገደለ። ገርማሜ ዝቋላ አካባቢ ከሚያድኑት ፖሊሶችና ወደ ዘማቾች ጋር ተታኩሶ ሞተ። መንግሥቱ እዚያው ላይ ክፉኛ ቆስሎ ተይዞ ከመጣ በኋላ ለፍርድ ቀርቦ በስቅላት ተቀጣ።

ንጉሡ ነገሥቱም ፍርዱን ከሰጠ በኋላ እፎይ ብሎ እንደቀድሞው ለመግዛት ዙፋኑን አደላደለ። በሱ አስተሳሰብ መፈንቅለ መንግሥቱ የጥቂት ውለታ ቢሰኝ ሜራ እንጂ ማኅበራዊ መሠረት ያለው የለውጥ እንቅስቃሴ አልነበረም። ስለዚህም ዋና ተግባር አድርጎ ያየው ዙፋኑን የጠበቁለትን ታማኞች መሸምና መሸለም እንጂ አማፅያኑ የጠቆሟቸውን ፖለቲካዊና ማኅበራዊ ችግሮች ለመፍታት አልነበረም። ይሁን እንጂ የለውጥን ሰዓት ጠምዞ ወደ ቀድሞ ቦታው መመለስ ያዳግታል። አንደኛ ነገር ሠራዊቱን ማስታገስ ያስፈልግ ነበር። አማፅያኑ የሠራዊቱን ደመወዝ እንደሚጨምሩ ቃል ሲገቡ ይህንን ለማጨናገፍ ታማኞቹም ተመሳሳይ ተስፋ ሰጥተው ነበር። የቀድሞው ሥርዓት እንደገና ሲመለስም ሠራዊቱ ያንን የተገባለትን ቃል በማያወላዳ መንገድ ለመንግሥት አስታወሰ። መንግሥትም ከረጅም ዓመታት በኋላ ለመጀመሪያ ጊዜ የወታደሮችንና የመከላከያኝንም ደመወዝ ከፍ ማድረግ ነበረበት። ይህ የደመወዝ ጭማሪ ግን የመጀመሪያው እንጂ የመጨረሻው አልሆነም። ወታደሩ ጡንቻውን እንዲህ ከሰካ በኋላ ወደፊትም ይህን መሣሪያ ሊጠቀምበት እንደሚችል ተረድቶ አደፈጠ።

አማፅያኑ ቢወገዱም ያቀጣጠሉት የለውጥ ችቦ ከነሱ ጋር አልጠፋም። እንዲያውም በመንግሥት ላይ የሚታየው ተቃውሞ ይበልጥ እየከረረና ይበልጥ ድፍረት እያገኘ መጣ። ይህንንም በመፈንቅለ መንግሥቱ ማግስት በገቡኦ ይወጡ የነበሩትን በራሪ ወረቀቶች በማየት መረዳት ይቻላል። እነዚህ ወረቀቶች የሚከተሉትን ዓይነት የማያወላውል አቋም የሚያገጸባርቁ መፈክሮች ያዘሉ ነበሩ። «አንድ ሺህ ቀኖች በግ ሆኖ ከመኖር አንድ ቀን አንበሳ ሆኖ መሞት ይሻላል»፣ «ካለ ደም ስርየት የለም»፣ «ለአመፀኞች መገዛት ኃጢአት ሊሆን በአመፀኞች ላይ ማመፅ የተቀደሰ ሥራ ነው»፣ «የታኅሣሥ ሰማዕታት አልሞቴም፤ አሉ በሕይወት»። በተለይም ተማሪዎች የአማፅያኑ ሐቀኛ ወራሾች ሆኑ። በ1953 ፈራ ተባ እያሉም ቢሆን አማፅያኑን በመደገፍ ሰልፍ ወጥተው ነበር። ከዚያ በኋላ አማፅያኑ ብዙም ባልተደራጀ መንገድ ለመፍረስ ተቃውሞ ስፋትና የሐሳብ ጥራት በመስጠት ሥርዓቱን መጋፈጥ ጀመሩ። ሥርዓቱም የማሻሻያ ለውጥ ለመቀበል ዝግጁ ባለመሆኑ ዕጣው በአብዮት ጎርፍ ተጠራርጎ መውደም ሆነ።

የገበሬዎች አመፅ

በሥርዓቱ ላይ የተነሣው ተቃውሞ በመኪንንቱና በምሁራኑ የተወሰነ አልነበረም። በተለያዩ ጠቅላይ ግዛቶች የተነሣው የገበሬዎች አመፅ ይህን ተቃውሞ ሰፋ ያለ መልክ ሰጥቶታል። እነዚህ አመፆች ቀደም ባሉት ዘመናት ከነበሩት የከረሩና ተደጋጋሚም በመሆናቸው ገበሬው ምን ያህል እየተገፋ መምጣቱን የሚጠቁሙ ነበሩ። ይሁንና አመፆቹ የተለያዩ ባሕርያት ያሳዩ ነበር። አንዳንዶቹ በጥቂት ቀን ሲቀጩ ሌሎቹ መንግሥቱን ለዓመታት ወጥረው ይዘውት ነበር። አንዳንዶቹ የግብታዊነት ባሕርይ ሲያሳዩ ሌሎቹ ደግሞ ይበልጥ የተደራጀ መልክ ነበራቸው። ከዚህም በላይ አመፆቹ የውጭ ኃይላት በተጫወቱት ሚናና መንግሥትም እነሱን ለመቋቋም ባሳየው የከረረ ወይም ለዘብ ያለ አቋም ይለያያሉ።

ከነዚህ አመዶች መጀመሪያ የተከሰተው በነፃነት ማግኘት በትግራ ጠቅላይ ግዛት የተቀሰቀሰው የወያኔ አመፅ ነው። ከመነሻ ምክንያቶቹ አንዱ ከነፃነት በኋላ ባሉት ጥቂት ዓመታት ማዕከላዊው መንግሥት ገና ያልተደላደለ በመሆኑና ጣልያኖች ትተውት የሄዱት የጦር መሣሪያም ለመሸፈት ላለበ ሰው የሚጋብዝ መሆኑ ነው። በስፋት ይታይ የነበረው የአስተዳደር ጉድለትና ምዝበራም ይህን የሽፍትነት ስሜት ወደ ፖለቲካ አመፅ ለወጠው። በሌላ በኩል ደግሞ ከ1928 በፊት በተለይ በራያና አዘቦ ሕዝብና በማዕከላዊው መንግሥት መካከል የነበረው ደም መቃባትም አንድ ሌላ አስተዋፅኦ ነበረው። ያኔ እንደሆነው ሁሉ፣ አሁንም አመፁን የሰከሰው የራያና አዘቦ ሕዝብ በአፋሮች ላይ ያደረገው ዝርፊያ የማዕከላዊውን መንግሥት የበቀል እርምጃ ማስከተሉ ነው። በመጨረሻም ከ1881 ጀምሮ በአፄ ዮሐንስ ዘመን መንግሥት ማዕከል የነበረው የትግራ ግዛት ዳርቻ በመሆኑ፣ ክብሩና ጥቅሙ የተጓደለባቸው የትግራይ መሣፍንት የነበረውን አጠቃላይ የአመፅ ስሜት ለፖለቲካ ዓላማቸው ተጠቅመውበት ነበር ማለት ይቻላል።

አማዕያኑ የመጀመሪያ ድላቸውን የተጎናጸፉት በግንቦት 14፣ 1935 በተምቤን አውራጃ አዲ አቡን በተባለ ስፍራ ነው። ከዚያም በማከታተል መቀሌ አጠገብ የሚገኙትን ቅዊላንና አንዳ ኢየሱስን፣ በመጨረሻም የጠቅላይ ግዛቱን ዋና ከተማ መቀሌን ራሷን ያዘ። ለአመፁ መሳካት አንዱ ምክንያት የሕዝቡን ቅሬታ ሃይማኖታዊ ርዕዮተ በመስጠት ማስተባበር የቻለው የብላታ ኃይለማርያም ረዳ አመራር ነው። የአመፁ ሰፋትና እድገት መንግሥትን ክፋኛ ስላስደነገጠው መንግሥት በአርበኝነት ዘመን ስመ ጥር ተዋሂነትን ያተረፈውን ራስ አበበ አረጋይን የጦር አዝማች አድርጎ ላከ። ከዚያም በላይ የእንግሊዞችን ዕርዳታ በመጠየቁ፣ በተለይም የእንግሊዝ የጦር አውሮፕላኖች ያደረሱት ጥቃት በ1936 መስከረም ወር መጨረሻ ላይ የወያኔውን ጦር ፈታው።

የሚቀጥለው የገበሬዎች አመፅ የተከሰተው ከሃያ ዓመታት በኋላ ነው። እሱም በባሌ የተነሣውና ሰባት ዓመት ያህል የቆየው ጦርነት ነው። ትግራይ ውስጥ ከነበረውም ሁኔታ በበለጠ የባሌ አመፅ ዋና መነሻ በገበሬዎች ላይ የደረሰው ግፊት ነው ማለት ይቻላል። በ1940ዎቹ አጋማሽ ላይ ቀላድ ሲጣል እያሉ ገበሬዎች ለጭስኝነት ተዳረጉ። መሬት መስፈር ከተጀመረ በኋላ እያደገ የመጣውን ግብር አብዛኛዎቹ ገበሬዎች መክፈል ስላቃታቸው ዕጣቸው መሬታቸውን ማስረከብ ሆነ። ሁኔታውን ያባባሰው ሌላ ጉዳይ ደግሞ የመንግሥት ባለሥልጣኖች ብዛትና በዝባሽነት ነው። በተጨማሪም በአብዛኛው የእስልምና ተከታይ በሆነው ሕዝብ መሀል ክርስቲያን ሰፋሪዎች ማስፈሩ የሃይማኖት ቅራኔንም ፈጠረ። የነዚህ መጤ ሰፋሪዎች የፖለቲካና የኢኮኖሚ የበላይነት የፈጠረው የማን አለብኝ ስሜት በተለይ ፊታውራሪ ወርቁ ዕንቄ ሥላሴ የጠቅላይ ግዛቱ እንደራሴ ሆኖ በ1955 ሲሾም ከፍተኛ ደረጃ ደረሰ። አመፁንም ያቀጣጠለው ይህ ሁኔታ ነው ማለት ይቻላል።

ሶማሌዎችንና አሮሞዎችን ያሰለፈው አመፅ የእስልምናን ርዕዮተ ያነዝበ ነበር። ከዚያም ባሻገር አመፁ ጽናትም ሰፋትም ሊያገኝ የቻለበት ሌላ አጋጣሚ ወደዚህ እካባቢ ለመስፋፋት ቋሚ ዓላማ ላለው ለሶማሌ መንግሥት አመቺ መሣሪያ ሆኖ መገኘቱ ነው። እንዲያውም ከዚሁ ዓላማቸው እንዲጣጣም ሱማሌዎች እንቅስቃሴውን የምዕራብ ሶማሊያ ነፃ አውጪ ግንባር የሚል ስያሜ ሰጥተውት ነበር። አመፁ የጀመረው ባብዛኛው የሱማሌ ብሔረ ሰብ ተወላጆች

በሚኖሩበት በኢልከራ አውራጃ ነው። የሚመራውም ልጁ ግብር ባለመክፈሉ ሲታሰርበት በሽፈተው በካህን ዓብዲ ነበር። ወዲያውኑ አመፁ ወደ ሌሎች አውራጃዎች (ዋቤ፣ ደሱና ገናሌ) ተዘመተ። አዳዲስ መሪዎችም ተፈጠሩ። ከነዚህም ዝናኛ ሲሆን የበቃው በእካባቢው የምዕራብ ሶማሊያ ጆኔራል ተብሎ የታወቀው ዋቆ ጉቱ ነው። እሱም ሶማሊያን ከመጉብኘቱም በላይ መሣሪያና የጦር ሥልጣና ከሚሰጡት ሶማሌዎች ጋር የቅርብ ግንኙነት ነበረው።

መንግሥት በመጀመሪያ አመፁ በሰላም የሚበርድበትን መንገድ የፈለገ ይመስል ነበር። ለሌላ ግለሰብ እስካልተላለፉ ድረስ የተወረሰ መሬቶችን ለቀድሞ ባለቤቶች ለመመለስ ቃል ገባ። ያገሬውን መኪንንን ለማባበልም ለባላባቱ ሢሃ መሬት ሰጠ። ነገር ግን አመፁ በዚህ የማይመለስ ሆኖ በተለይም በተከታታይ የሁለት አውራጃ ገዥዎች ሕይወት ሲያጠፋ፣ መንግሥትም ጦርነት ዐወጀ። በታኅሣሥ 1959 በጠቅላይ ግዛቱ ላይ የአስቸኳይ ጊዜ ዓዋቂ ዐውጆ ለአራተኛ ክፍለ ጦር አዛዥ ለጆኔራል ጃጋማ ኬሎ ሙሉ ሥልጣን ሰጠው። ቀጥሎም የጦር ሠራዊት፣ ፖሊስ፣ የገጠር ሚሊሺያ፣ ነጭ ለባሾና ወደ ዘማችን ያስተባበረ ከፍተኛ ጦር በአማዕያኑ ላይ አዘመተ። በዚህ ከፍተኛ ግፊት ተገደው አማዕያኑ ደጀናቸው ወደ ነበረው ወደ ሶማሊያ ድዝር ሲያፈገፍጉ፣ ሶማሌዎችም በ1962 በራሳቸው አገር በተፈጠረው ለውጥ ተውጠው ስለነበር እርዳታ ሊያረጉላቸው ዝግጁ አልነበሩም። በዚሁም አመፁ ተበትኖ መሪው ዋቆ ጉቱም በመጋቢት 1962 እጁን ሰጠ።

መንግሥት የባሌን አመፅ ለማከሸፍ በመሯሯጥ ላይ እያለ በጎጃም ደግሞ ሌላ አመፅ ተቀሰቀሰ። ማዕከላዊው መንግሥት በዚያ ጠቅላይ ግዛት ላይ የነበረው ቀጥጥር ለረጅም ጊዜ የላላ ነበር። ከነፃነት ወዲህ መንግሥት ከጠቅላይ ግዛቱ ግብር ለመሰብሰብ እንኳ የቻለበት ወቅት ጥቂት ነው። የተሰበሰበውም በጣም ትንሽ ከመሆኑ የተነሣ የጠቅላይ ግዛቱን የመንግሥት ሠራተኞች ደመወዝ እንኳ መሸፈን አልቻለም። በ1942 እንደራሴ ሆኖ የተሰየመው ደጃዝማች ከበደ ተሰማ ይህን ሁኔታ ለመለወጥ በመሻት እስከዚያን ጊዜ ድረስ ይሠራበት የነበረውን የቅድመ 1928 የግብር ተመን ከፍ አደረገ። በተጨማሪም ግብር ለመወሰን እንዲያመች መሬት ገምግሞ ደረጃ የማውጣት ፖሊሲ ጀመረ። ጎጃሚዎች ግብር መጨመሩን ከመጥላታቸውም በላይ፣ ለመሬት ደረጃ ማውጣቱ የተጠላውንና የተፈራውን የቀላድ ሥርዓት ለመጫን መንገድ መጥረግ ነው ብለው ተጠራጠሩ። በዚህ ሁኔታ ነው በሞጣ፣ በቆላ ደጋ ዳምትና በሚጫ አውራጃዎች አመፁ የተቀጣጠለው። ንጉሠ ነገሥቱም አመፁን ለማብረድ እዲሱን የግብር ተመን በሂሳብ ከመቀነሱም በላይ ከበደ ተሰማን ሽሮ ያገሬውን ተወላጅ ኃይሉ በላውን እንደራሴ አርጎ ለመሾም ተገደደ።

ይሁን እንጂ ከጥቂት ጊዜ በኋላ ደጃዝማች ፀሐዩ ዕንቄ ሥላሴ እንደራሴ ሆኖ ሲሾም ያገሬው አመፅ እንደገና አገረሽበት። ፊትም ቢሆን አገሬው በደጃች ከበደ ተሰማ የነበረው አንዱ ቅሬታ የሸዋ ተወላጅ መሆኑ ነው። እሁን ደግሞ ፀሐዩ ሸዋ ከመሆኑም በላይ ወንድሙ ወርቁ ዕንቄ ሥላሴ በባሌ እንዳደረገው ሁሉ ግፍና ደንታቢነት የመላበት አስተዳደር መሠረተ። ራሱን በንጉሠ ነገሥቱ ዘንድ ከማስወደድ በስተቀር ለሕዝቡ ምንም የማይጠቅመውን የንጉሠ ነገሥቱን ሐውልት አሠራሱሁ ብሎ ሕዝቡ መዋጮ እንዲያደርግ አስገደደ። ሽፍትነትን አጠፋለሁ ብሎ በሕዝቡ ላይ ነጭ ለባሾችን መረን ለቀቀ። ንጉሠ ነገሠቱ

የጀመረውን የማረጋገጥ ፖሊሲ ሽሮም ውዝፍ ግብር ከነመቀጫው እንዲከፈልና የጦር መሣሪያም እንዲመዘገብ ደንብ አወጣ።

በመጨረሻ የ1960ን አመፅ ያቀጣጠለው አዲሱን የእርሻ ገቢ ታክስ ሥራ ላይ ለማዋል መንግሥት የወሰደው እርምጃ ነው። አገሬው ከዚያ በፊት ከተወሰዱት እርምጃዎች ሁሉ አዲሱን ታክስ ሲወርድ ሲዋረድ ለመጣው የርስት መሬት ስራት ጠንቀኛ ሆኖ አገኘው። ስለዚህ የአዲሱን ግብር መጠን ለመተመን የተላኩትን ገማችን በመቃወም ለንጉሠ ነገሥቱ ያቤቱታ ድምፁን አሰማ። መልስ ሲያጣም አምሶ ተነሣ። ያመፁ እምብርት ሞጣና ደጋ ዳሞት ሲሆን፤ ከመሪዎቹም መካከል ለራሳቸው የልዑልና የፊታውራሪ ማዕረግ የሰጡ የቀድሞ አርበኞችም ነበሩበት። የታሪክ አጋጣሚ ሆነና ራሱም ስመ ጥር አርበኛ የነበረው ፀሐዩ ዕንቁ ሥላሴ ከቀድሞ የትግል አጋሮቹ ጋር ተፋጠጠ።

ከባለው ሁኔታ ይበልጥ መንግሥት አማፅያኑን ለማስታገስ አንዳንድ እርምጃዎችን ወሰደ። ሁኔታውን ለማጥናትና ለማርገብ ከሚቴዎች ተቋቋመ። ከነዚህ ከሚቴዎች አንዱ ባቀረበው ሐሳብም ንጉሠ ነገሥቱ ፀሐዩን ወደ ከፋ አዘዋውሮ ጠቅላላ የምሕረት ዐዋጅ ዐወጀ። አመፁ በዚህ ተግ አልልም ሲል ግን መንግሥት ከጦር ሠራዊት ከፖሊስና ከነጭ ለባሽ የተውጣጣ ጦር አዘመተ። በ1965 መጀመሪያ ላይም አመፁ ተገታ። ይሁን እንጂ ገበሬዎቹ ሙሉ በሙሉ አልከሰሩም። አዲሱ ግብር ከመሻሩም በላይ እስከ 1960 ድረስ የነበረባቸውን የ18 ዓመት ውዝፍ ግብርም ተማሩ። ባገሬው የተጠሉ አያሌ የመንግሥት ባለሥልጣናቸው ወደ ሌላ ሥፍራ ተዘዋወሩ።

የገበሬ አመፆች የታዩባቸው ሁለት ሌላ ቦታዎች የጁ (ወሎ) እና ጌዴኦ (ሲዳሞ) ናቸው። በየጁ ከነፃነት እስከ አብዮት ባለው ዘመን ሁለት አመፆች ተካሂደዋል። በመጀመሪያ በ1940 ገበሬዎች መሬታችንን ተገፋን ብለው አቤቱታ ቢያቀርቡም አድማጭ በማጣታቸው አምፀው ተነሡ። በቀኛዝማች መላኩ ታዬና በኡንዳ ሙሐመድ እየተመሩ የዋና ከተማውን የወልድያን እስር ቤት አጥቅተው እስረኞቹን ነፃ ለቀቁ። ጌላ አመፁ በነጭ ለባሾች ተደምስሶ መሪዎቹም በገበያ ቀን በአደባባይ ተገረፉ። እ.ኤ.አ በ1970 ዓ.ም ደግሞ የመኪና እርሻ ከአዕመ ርስታቸው ሊነቅላቸው ሲሆን ገበሬዎች እንደገና አመፁ። የዚህ የመስፋፋት ሂደት ዋና ተጠቃሚ ከሆኑት አንዱ የነበረውን ቀኛዝማች አባተ ኃይለ-ንግሥት ገደሉ።

በ1952 በጌዴኦ አውራጃ የተቀሰቀሰው አመፅም እንዲሁ በእርሶ አደሩ መሬት ላይ የሚደረገውን ግሬት በመቃወም ነበር። በተለይም አውራጃው በቡና ሀብቱ የታወቀ ስለነበር ከሰሜን ለሚመጡ መኳንንትና መሳፍንት የተጋለጠ ነበር። በዚህ የመሬት ዝርፊያ ከተሳተፉት መካከል የንጉሠ ነገሥቱ የቡርራ ልጅ ልዕልት ተናኘ ወርቅ ኃይለ ሥላሴም ትገኝበታለች። የዚህ ሂደት ድምር ውጤትም አያሌ የጌዴኦ ተወላጆችን ለጭሰኝነት መዳረግ ሆነ። ይህም አልበቃ ብሎ በሌሎች የደቡብ ግዛቶች እንደታየው ሁሉ የኤኮኖሚ ብዝሃነትና የፖለቲካ ጭቆናን ተከትሎ ያገሬው ሕዝብ ባህል የተናቀና የተዋረደ ነበር። በሌሎች የገበሬ አመፆች እንደታየው ሁሉ ገበሬዎቹ በመጀመሪያ ለበላይ አቤት በማለት ብሰታቸውን አቀረቡ። ምንም መልስ ሲያጡ ጭሰኛ ለባለመሬት የሚከፍለውን እርቦ አንከፍልም ብለው አደሙ። ወትሮ እንደሚደረገው ገማች መጥተው

እርቦውን እስከሚገምቱ ድረስ ሳይጠብቁም ቡናቸውን መልቀም ጀመሩ። ያኔ ነው ግጭቱ የጀመረው።

ግን ትግሉ ያልተመጣጠነ ነበር። አማፅያኑ ያነገቡት ጦርና ጎራዴ ባለመሬቶቹና መንግሥት የላከው ሠራዊት የታጠቀውን ዘመናዊ መሣሪያ የሚቋቋም አልነበረም። በመጀመሪያው ግጭት ከመንግሥት ወገን ሦስት ሰው ብቻ ሲሞት ከገበሬው ያለቀው ሰማንያ ስምንት ነበር። በመጨረሻ ሚቴሌ ላይ በተደረገው ጦርነትም ከመቶ በላይ የሚቆጠሩ ገበሬዎች ካለቁና ንብረታቸውም ከተወረሰ በጌላ አመፁ ተገታ። ገበሬዎቹ ሰላማዊ መስሎ በቀረበው በመንግሥት ልዑክ በአፈ ንጉሥ እሸቴ ገዳ ስለተዘናጉ ለወረደባቸው መፍት ዝግጁ አልነበሩም። በአፈ ንጉሡ የሚመራ «የእርቅ ኮሚሲዮን» ተቋቁሞም የአመፁን መሪዎች በመቅጣትና የቀድሞውን ሥርዓት በመመለስ የገበሬዎቹን ሽንፈት ፍፁምነት አረጋገጠ።

ኤርትራ፣ ፌዴሬሽን፣ ውሕደትና የመገንጠል ንቅናቄ

የማዕከላዊውን መንግሥት በማዳከምና ኃይሎቹንም ቀሥፎ በመያዝ በኤርትራ ከ1954 ጀምሮ የተካሂደውን የትጥቅ ትግል የሚወዳደር አልነበረም። በአደረጃጀቱም ሆነ በጽናቱና ክውጭ ባገኘው ድጋፍ መንግሥትን እንደሱ ፈትኖ የያዘ አመፅ አልነበረም። ከፍ ብለው ከተዘረዘሩት ሌሎች ሕዝባዊ አመፆች የሚለየው ምንም እንኳ አብዛኛው እንቅስቃሴው እንደ ገበሬዎች አመፅ በገጠር ቢሆንም፤ አመራሩም ሆነ በርከት ያለ ተዋጊ ኃይሉ ከከተማ የንኡስ ከበርቴው መደብ የመነጨ በመሆኑ ነበር። በኤርትራ እስከ አብዮቱ ፍንዳታ ድረስ ለዐሥራ ሦስት ዓመት ያህል የጸናው እንቅስቃሴ በራሱ ብቻ ሳይሆን ባጠቃላይ በኢትዮጵያ በነበረው የጸፈ ሥርዓቱ ተቃውሞ ላይ ባሳደረው ተጽዕኖ ለሥርዓቱ መገርሰስ ዐቢይ አስተዋፅኦ አድርጓል። እሱም በፊናው ከዚያ ተቃውሞ ባገኘው የሞራልና የሰው ኃይል እርዳታ ሊያድግና ሊመነደግ ችሏል።

ቀደም ተብሎ እንደተገለፀው ኤርትራን ከኢትዮጵያ ጋር ለማዋሐድ የተቀመመው የፌዴሬሽን ፎርመላ እምብዛም ወዳጆች አልነበሩትም። ለአንድነት ወይም ለነፃነት ብለው በተፋላሚ ጎራ የተሰለፉት ሁለቱም ተቃራኒ ወገኖች አልተደሰቱበትም። ሁለቱም ወገኖች ቢሆኑ ይህን የፌዴሬሽን ዕቅድ ብዙም ዕድል ለመስጠት ፍላጎት አልነበራቸውም ማለት ይቻላል። ምንም እንኳ ስፌዴሬሽን በጌላ በኤርትራ አንዳንድ መዋቅሮች ተዘርግተው የአድገት ምልክት ቢታይም፤ ለነፃነት የቆሙት ተባራሪዎቹ የፌዴራል ንብረቱን ፅልመታዊ ገጽታ በመስጠት ኢትዮጵያ በኤርትራ ኪሳራ በማደግና በመበልፀግ ላይ እንዳለች ለማሳመን ሞከሩ። የኢትዮጵያ መንግሥትም ቢሆን ለፌዴሬሽን የተለየ ከበሬታ አልነበረውም። በመላ ኢትዮጵያ ሰፍኖ ከነበረው የጭቆና የፖለቲካ ሥርዓት አንፃር፤ ውስጣዊ ነፃነትን የተጎናጸፈችና ባንፃሩም ቢሆን የዴሞክራቲክና የሲቪክ መብቶች የተረጋገጡባት ኤርትራ አደገኛ አርአያ ሆና ነው የታየችው።

ፈንጠቅ ያለውን የነፃነት አዋር በማዳፈኑ ሂደት የማእከላዊ መንግሥት እንደራሴዎች ብቻ ሳይሆኑ በአዲሱ የኤርትራ ሕገ መንግሥት መሠረት የተመረጡት ፕሬዚዳንቶችም ተባባሪዎች ነበሩ። ለምሳሌ የአንድነት ፖርቲ ዋና

ጸሐፊና የመጀመሪያው ንጋሪያንት የነበረው ተደላ ባይሩ ጌላ ራሱም አኩርና። ስደት እስከሚመርጥ ድረስ ተቃዋሚ ሐሳቦችን ለማስተናገድ ዝግጁ ባለመሆኑ ሁኔታዎችን አባብሷል። በዚህ ዓይነት የፖለቲካ አየር ነው ፌዴሬሽኑ ለኤርትራ ያጎናጸፈውን መብቶች የሚሸረሸሩ እርምጃዎች መወሰድ የተጀመሩት። በመጨረሻም በኅዳር 5፣ 1955 የኤርትራ ፓርላማ የፌዴራል ስምምነቱን በማፍረስና ኤርትራ ከኢትዮጵያ ጋር መሰላት በመሆኑ እንደተቀላቀለ በመወሰን ራሱን በራሱ አከሰመ።

ይህ ከመሆኑ በፊት ግን ሁኔታው ያልጣማቸው ኤርትራውያን ኤርትራን ከኢትዮጵያ መሰላት በመሆኑ ነፃ ማውጣት አለብን ብለው መታገል ጀመሩ። በዚህ ረገድ የመጀመሪያው ድርጅት በ1951 የተቋቋመው የኤርትራ አርነት ንቅናቄ ነው። በጎረቤት አገሮች የተመሠረተው ይህ ድርጅት ዋናው ዓላማው የሆነውን የኤርትራ ነፃነት በፖለቲካና በዲፕሎማሲያዊ ትግል፣ በተለይም የተባበሩት መንግሥታትን በመማጠን፣ ለማስፈጸም የሚጥር ነበር። ብዙም ሳይቆይ ግን የኤርትራ ነፃነት በሰላማዊ መንገድ ሳይሆን በትጥቅ ትግል ለማምጣት የተለመደው የኤርትራ ነፃነት ግንባር ተቋቋመ። ግንባሩ በመካከለኛው ምሥራቅ በስደት ላይ በሚገኙ መስሊም ኤርትራውያን በ1952 ተቋቋሞ ወዲያውኑ ቀድሞውኑ በሽፍትነት ተሰማርቶ በነበረው በኢድሪስ አዋቂ አዝማችነት የትጥቅ ትግሉን ጀመረ። ግንባሩ ትግሉን የነደፈው የዐረብ ሕዝቦች ትግል አካል አድርጎ በመሆኑ በዐረቡ ዓለም ከፍተኛ ድጋፍ አስገኝለት። በተለይም ሶርያና ዒራቅ ለረጅም ዓመታት የግንባሩ ዋና ደጋፊዎች ሆነው ቆዩ።

ነገር ግን ይህ የግንባሩ ዐረባዊና እስላማዊ አዝማሚያ ቀስ በቀስ በውስጡ ውጥረትና መከፋፈልን ወለደ። በጊዜው የተደራጀ ጋይል እሱ ብቻ በመሆኑ በአርማው ሥር የተሰለፉትን ሃይማኖታቸውም ሆነ አስተሳሰባቸው ለየት ያሉትን ወገኖች በቅጡ ማስተናገድ አቃተው። የግንባሩ መሠረት ከሆነው ክባርካ በመጡና ከቀይ ባሕር ዳርቻ በመጡ ተዋጊዎች፣ በክርስቲያኖችና በመስሊሞች፣ እንዲሁም በተለያዩ ቀጣና አዞች መካከል ግጭት ይፈጠር ጀመር። በርካታ ክርስቲያን ነዋሪዎች ከትትለና አፈናው ቢባዛባቸው ለመንግሥት እጃቸውን ለመስጠት ተገደዱ። በዚህ ምክንያት ከግንባሩ ያፈነገጡ ሦስት ቡድኖች ተቋቋሙ፤ በባርካ አካባቢ «የኤርትራ ነፃነት ጋይሎች» (አቤላይት ተብለው የሚታወቁ)፣ በቀይ ባሕር አካባቢ በአስማን ሳልህ ሳቢ የሚመራው «ሕዝባዊ አርነት ጋይሎች» እና በአካል ጉዛይ በአሳይያስ አፈወርቂ የሚመራው «ሰልፊ ናልነት ኤርትራ»። ከዚያም በ1964 ሦስቱ ቡድኖች ግንባር ፈጥረው «የኤርትራ ነፃነት ሕዝባዊ ጋይሎች» የሚል ድርጅት አቋቋሙ። ይህም በሚቀጥለው ዓመት «የኤርትራ ሕዝባዊ አርነት ግንባር (ሕዝባዊ ግንባር ሐርነት ኤርትራ)» ተብሎ እንደገና ተደራጀ።

እንግዲህ የአፃ ጋይላ ሥላሴ መንግሥት ወደ መውደቂያው ሲቃረብ በኤርትራ ምድር ለኤርትራ ነፃነት ቆሜያለሁ የሚሉ ሁለት ተፃራሪ ድርጅቶች ነበሩ ማለት ነው፤ የኤርትራ አርነት ግንባር እና የኤርትራ ሕዝባዊ አርነት ግንባር። ወይም በዐረብኛ አጠራራቸው ጃብህና ሻቢያ። የሁለቱ ልዩነት ከአመለካከትም አልፎ ብዙ ደም ያፋሰስ ነበር። እንዲያውም ከ1964 እስከ 1966 ባሉት ዓመታት ድርጅቶቹ ለበላይነት ሲፎካከሩ ከመንግሥት ወታደሮች ጋር ውጊያ ከማድረግ ይልቅ የርስ በርስ ጦርነት እያካሄዱ ነበር ማለት ይቻላል። ብዙውን ጊዜ የሁለቱ ግንባሮች ልዩነት ርዕሶች ባለማዊ ወይም ሃይማኖታዊ

እንደሆነ ሲወሳ ቀይቷል። ደብህ የመስሊሞች፣ ሻቢያ የክርስቲያኖች፣ ሻቢያ ግርክላዊ ሌኒኖች፣ ደብህ ከዚህ የተለየ እንደሆኑ ተደርጎም ተገልጿል። ሐቁ ግን እንዲህ ቀልጭ ያለ አልነበረም። ክርስቲያን የሆኑ የደብህ ተዋጊዎች እንደነበሩ ሁሉ መስሊም የሆኑ የሻቢያ ተዋጊዎችም ነበሩ። በደብህ ውስጥ ግርክሊስቶች እንዳልታጡ ሁሉ ሻቢያንም መሰሉ በመሰሉ እንደ ግርክሊስት ድርጅት አድርጎ ማቶ የተሳሳተ ነው። ብዙውን ጊዜ በፖለቲካ ትግል እንደሚከሰተው ሁሉ የሁለቱ ድርጅቶች ልዩነት መሠረቱ ከርእዮት ይልቅ የሥልጣን ሽግግር ነበር ማለት ይቻላል።

የኢትዮጵያ ተግራሚዎች ንቅናቄ

ለሥርዓቱ ከፍተኛ ፀር የሆነው ግን ከገበሬውም ሆነ ከብሔርተኛው ይበልጥ ተማረው ነበር። ተግራሚዎቹ በመንግሥቱ ላይ ከነበራቸው የከረረና የማይለዝብ ተቃውሞ ሌላ፣ እንትስቃሲያቸው በዛታማ ውስጥ በመሆኑ ሥርዓቱን በብርቱ ፈትነውት ነበር። የገጠር አመፅ፣ የቱን ያህልም የተደራጀና የፀና ቢሆን፣ ትኩረት ስቦ በሚያገኘውም ትኩረት ይበልጥ ዳብር የመቀጠል ችሎታው አነስተኛ ነበር። የተግራሚዎቹ ግን የተለየ ነው። ከ1957 ጀምሮ በየዓመቱ ማለት ይቻላል ሰላማዊ ሰልፍ በማድረግ ሌሎች ዜጎችን ፀጥ ለጥ አርጎ ለመግዛት የቻለውን መንግሥት በብርቱ ፈተነት። የማይበገሩ የለውጥ ተፋላሚዎች በመሆናቸውም ከማገኘትም የተበረተሰቡ አካል ይልቅ ያለፈው ሥርዓት ቀባሪና የኢትዮጵያ አብዮት እንዳሳቃሽ ሞተር ለመሆን በቁ።

ከ1933 በኋላ በኢትዮጵያ የትምህርት ተቋሞች መጠነኛ እድገት ማሳየት ችለዋል። ምንም እንኳን መሰሉ በመሰሉ የአገሪቱ የትምህርት ፍላጎት ሊረካ ችሎ ነበር ባይባልም፤ ከ1928ቱ ጦርነት በፊት ካለው ሁኔታ ጋር ሲነፃፀር የትምህርት ስርጭት ጉልህ የሆነ መሻሻል አሳይቷል። በ1960ዎቹ መጀመሪያ ዓመታት ጠቅላላ የተማሪው ብዛት 700,000 ደርሶ ነበር። እነዚህን ተማሪዎች የሚያስተናግዱት ትምህርት ቤቶች ግን በመሰሉ በመንግሥት የተቋቋሙ አልነበሩም። አያሌ የሚሊዮንና የግል ትምህርት ቤቶች ከመከፈታቸውም በላይ እያደር በሕዝቡ መዋጮ የሚሠሩት ትምህርት ቤቶች ቁጥርም እየተበራከተ መጣ። ከዚህም በተጨማሪ እንደ ስዊድን ዓለም አቀፍ ተራድኦ (ሲዳ) ያሉ የውጭ አገር ድርጅቶች በተለይ የአገገኛ ደረጃ ት/ቤቶችን በመሥራት ከፍተኛ አስተዋፅኦ አድርገዋል።

ነገር ግን የትምህርት እድል ከቀድሞው እየሰፋ ቢመጣም አንዳንድ ጉልህ ድክመቶች ይታያሉት ነበር። ለምሳሌ የወንድና የሴት ተማሪዎች ቁጥር ሲነፃፀር የሴቶቹ እጅግ ያነሰ ነበር። በሌላ በኩል ደግሞ የትምህርት ተቋሞች ስርጭት ግልጽ የሆነ እድልም ይታይበት ነበር። አብዛኛዎቹ ተቋሞች የሚገኙት በአዲስ አበባና ከዚያ ቀጥሎ በኤርትራና በሸዋ ነበር። ተማሪዎች ትምህርታቸውን በተለያዩ ምክንያቶች አቋርጠው ለመውጣት ተገደዋል። በተጨማሪም ለቀለም ትምህርት እንጂ ለሙያ ትምህርት ብዙም ትኩረት አልተሰጠውም። ይህን ሁኔታ ለማስተካከል ተብሎ በ1964 የተነደፈው ሁለገብ የሆነ የሥርዓት ትምህርት ለውጥ እቅድም ደሀውን እቅርቁ፤ ለማስቀረት የተረተተ ሌላ ነው የሚል ተቃውሞ ስለተነሣበት መከና ቀርቷል።

የድገረ 1933 የትምህርት ስርዓት አንደኛው በጎ ገጽታ የሁለተኛ ደረጃ ትምህርት ቤቶችና የከፍተኛ ትምህርት ተቋማት መመሥረት ነው። ከሁለተኛ ደረጃ ትምህርት ቤቶች መካከል በሀገሪቱ ሕይወት ውስጥ የጎሳ ስፍራ ለመያዝ የበቁት የቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ 2ኛ ደጃ ት/ቤት (ከተቤ) እና የጀኔራል ዊንጌት ትምህርት ቤት ናቸው። እነዚህ ትምህርት ቤቶች ሙሉ በሙሉ የ2ኛ ደረጃ የአዳሪዎች ት/ቤት ከመሆናቸው ባሻገር ሀገሪቱን ለማስተዳደር የተመለሰሉትን አዲሶችን መኳንንትም ያፈሩ ናቸው። የከተቤ 2ኛ ደጃ ት/ቤት በጣልያን ጊዜ የእርሻ ምርምር ማዕከል የነበረውን ሕንጻ በመውረስ በ1935 የተቋቋመ ሲሆን፣ ከቤተ መንግሥት ጋር የቀረበ ግንኙነት ነበረው። እንዲያውም የት/ቤቱ ምግብ ማብሰያ እስከሚጠናቀቅ ድረስ ለተማሪዎች ምግብ የሚቀርብላቸው ከቤተ መንግሥት ነበር። የትምህርት አሰጣጡ የእንግሊዝን ሥርዓት የተከተለ ሲሆን ዲሬክተሮቹ ባብዛኛው ካናዳውያን ነበሩ። ይበልጡ የእንግሊዝን ሞዴል የተከተለው የጀኔራል ዊንጌት 2ኛ ደረጃ ት/ቤት ደግሞ የተቋቋመው በ1938 በትምህርት ሚኒስቴርና በብሪቲሽ ካውንስል ተራድኦ ነው።

ከፍተኛ ትምህርት በኢትዮጵያ የተጀመረው በ1943 የእርትስና የሳይንስ ፋኩልቲዎችን ያቀረው የአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ኮሌጅ ሲመሠረት ነው። በሚቀጥሉት አምስት ዓመታት ውስጥ በተከታታይ የመሀንዲስ ኮሌጅና የሕንጻ ኮሌጅ በአዲስ አበባ፣ የእርሻ ኮሌጅ በዓለማያ፣ የጤና ጥበቃ ኮሌጅ በጎንደር ተከፈቱ። በ1953 እነዚህን የተለያዩ ኮሌጆችና ፋኩልቲዎች ጠቅሉ እንዲያስተዳድር የቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ዩኒቨርሲቲ (ከአብዮት በኋላ የአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የተባለው) ተመሠረተ። ዩኒቨርሲቲው ከተመሠረተ በኋላ ሌሎች ተጨማሪ ኮሌጆችና ፋኩልቲዎች (የማኅበራዊ ሥራ፣ የግንድ አስተዳደር፣ የሐኪምና የሕክምና) በዚሁ በዩኒቨርሲቲ መዋቅር ሥር ተከፈቱ። የተማሪውን ብዛት በተመለከተም በ1942 ሰባ አንድ የነበረው ቁጥር በ1965 የማታ ተማሪዎችን ጨምሮ ወደ አሥር ሺ አድጎ ነበር። ለድገረ ምረቃ ትምህርት ግን አሁንም ተማሪዎች ወደ ውጭ አገር በተለይም ወደ አሜሪካ መሄድ ነበረባቸው። ለምሳሌ በ1962 በአሜሪካ ድገረ ምረቃ ትምህርት የሚከታተሉት ኢትዮጵያውን ቁጥር ሰባት መቶ ነው ተብሎ ይገመት ነበር።

የዚህ ትምህርት መስፋፋት ውጤት የሆነው የኢትዮጵያ ተማሪዎች ንቅናቄ በተለያዩ የእድገት ደረጃዎች አልፏል። መጀመሪያ የምሁራን የባህልና የምርምር መድረክነት ባሕርይ የነበረው ሁኔታ በ1950ዎቹ መጨረሻና በ1960ዎቹ ዓመታት መጀመሪያ አብዮታዊ እንቅስቃሴ ሲሆን ትሏል። የንቅናቄው ዓይነተኛ ባሕርይ እያደር እየከረረ የሚሄድ የፀረ ሥርዓት ተቃውሞ ነው። ለዚህም አጋዥ የሆኑ ነባራዊና ኅሊናዊ ሁኔታዎች ነበሩ። በመጀመሪያ የአገሪቱ ሁኔታ በተለይም የገጠሩ አርሶ አደርና የከተማው ሠርቶ አደር የኑሮ ደረጃ እየከፋ መምጣቱ የዚህ የከረረ ተቃውሞ ነባራዊ መሠረት ነው። መንግሥት ንቅናቄውን ለማፈን የሚወስዳቸውም እርምጃዎች ተማሪዎቹን ይበልጥ አልህ አስገባቸው። የተማሪ ተቃውሞና የመንግሥት አፈና እርስ በርስ እየተፋጨ መጥተው በመጨረሻም የ1966ቱን አብዮት ወለዱ።

በጎሊናዊ ደረጃ፣ ተማሪዎች የኅብረተ ሰባቸውን ጎላ ቀርነት የበለጠ እንዲገነዘቡና ለሥር ነቀል ለውጥ እንዲታገሉ የተለያዩ ምክንያቶች ገፋፋቸው። ከ1951 ጀምሮ የልዩ ልዩ የአፍሪቃ አገር ተማሪዎች የነፃ ትምህርት እድል

በማግኘት ወደ ኢትዮጵያ መምጣት በኢትዮጵያውያኑ ተማሪዎች አስተሳሰብ ላይ ጉልህ የሆነ ለውጥ አስከተለ። በተመሳሳይ መንገድም ተማሪዎቹ ፈራ ተባ እያሉ የደገፉት የ1953ቱ መፈንቅለ መንግሥት ምንም እንኳን ቢጨናገፍ መለኮታዊ ባሕርይ ተጎናጽፎ የቀየውን ንጉሣዊ ሥልጣን በመድፈሩ ዐይን ገላጭ ነበር። የነመንግሥቱ ንግዶች ዱካ ተከትለውም፣ ተማሪዎች በሥርዓቱ ላይ ለተነሣሣው ተቃውሞ ሰፋትና ጥልቀት ሰጡት። በመጨረሻም በ1956 የተጀመረው የኢትዮጵያ ዩኒቨርሲቲ አገልግሎት፣ የዩኒቨርሲቲ ተማሪዎች ከትምህርት ዘመናቸው ውስጥ አንዱን ዓመት በገጠሪቱ ኢትዮጵያ እንዲያሳልፉ በማድረግ ለውጥ እናመጣልሃለን ብለው የተነሡለትን ኅብረተሰብ ይበልጥ እንዲያውቁ አደረጋቸው። ከዚያም አልፎ የዩኒቨርሲቲን ተማሪዎች ከ2ኛ ደረጃ ተማሪዎች ጋር በማቀራረብ ይህ የአገልግሎት ዘመን ሌላም አስተዋፅኦ ነበረው።

ተማሪዎቹ በንቅናቄያቸው የመጀመሪያ ዓመታት የታገሉት በነፃ ማህበር ለመደራጀትና ሐሳባቸውን በነፃ ለመግለጽ የሚችሉበት መጽሔት ለማቋቋም ነበር። ዩኒቨርሲቲ ኮሌጅ እንደተከፈተ የነበረው «የ.ሲ.ኮልስ» («የዩኒቨርሲቲ ኮሌጅ ጥሪ») የተሰኘው መጽሔት ኢፖስቲካዊና ሞራላዊ ባሕርይ ነበረው። በ1952 የተቋቋመው «ኒውስ ኤንድ ቪውስ» («ዜናና አስተያየት») ምንም እንኳን የዩኒቨርሲቲ ባለሥልጣኖች ጫና ባይለቀውም ወደ ነፃነት ጎዳና የሚወስድ አንድ እርምጃ ነበር። ድርጅቱን በተመለከተም ዩኒቨርሲቲ ኮሌጅ እንደተመሠረተ የተቋቋመው የተማሪዎች ምክር ቤት በተማሪዎች ዲን ቁጥጥር ሥር የነበረ በመሆኑ ነፃ ነው ለማለት አያስደፍርም ነበር። ይህ ለነፃ ኘሬስና ነፃ ድርጅት ይካሄድ የነበረው ትግል በመሠረቱ በዩኒቨርሲቲው ቅጥር ግብ የተከለለ ነበር። ተማሪዎቹ የሚፋሉበት ከመንግሥት ጋር ሳይሆን በኮሌጁ ውስጥ በማስተማርም ሆነ በአስተዳደር ቁልፍ ስፍራ ከያዙት ከካናዳውያኑ ኢየሱሳውያን መምህራንና አስተዳዳሪዎች ጋር ነበር።

ቀደም ብለን የፀረ ሥርዓቱን ተቃውሞ ታሪክ ስንገመግም እንደጠቅምነው ሁሉ በተማሪዎች ግንዛቤም በኩል የ1953ቱ የመፈንቅለ መንግሥት መከራ አዲስ ምዕራፍ ከፋች ነበር። ከዚያ በፊት የተማሪዎች እንቅስቃሴ ባብዛኛው ያተኮረው አእምሯቸውን በማጉልበትና የቅጥር ግቢያቸውን ሕይወት በማዳበር ላይ ነበር። ከዚያ በኋላ ግን ተማሪዎች እይታቸውን ወደ ኅብረተሰቡ ሲያዙ እንመለከታለን። ከፍተኛ ድምቀት የነበረው የክርክር ክብብ የመጀመሪያው ምዕራፍ ሲሆን፣ ከ1953 ጀምሮ በየዓመቱ የኮሌጅ ቀን በሚከበርበት ዕለት ይነበቡ የነበሩት ግጥሞች ደግሞ የሁለተኛው ምዕራፍ ማብሠሪያ ነበሩ። እነዚህ ግጥሞች ያዘሉት ፖለቲካዊና ማኅበራዊ ትችት መንግሥትን እያስደነገጠና እያስቆጣ መጥቶ በ1954 ባለቅኔዎቹና አስተናጋጆቹ የተማሪዎች ምክር ቤት ሥራ አስፈጻሚ ኮሚቴ አባላት ከትምህርታቸው ታግደው ነበር።

የተማሪ ንቅናቄ የፀረ ሥርዓት ተቃውሞ እየከረረ የመጣው ወደ 1950ዎቹ መገባደጃ ላይ ነው። ለዚህም ከፍተኛ አስተዋፅኦ ያደረገው በ1956 ግድም የተቋቋመው «ክሮኮዳይልስ (አዞ)» ተብሎ የታወቀው የተማሪዎች ቡድን ነው። እንደ ስማቸው ሁሉ እዞዎች ብዙውን ጊዜ ፊት ለፊት ሳይጋለጡና ሳይጋፈጡ (ማለትም በተማሪዎች ምክር ቤት ሥልጣን ሳይዙ) ሐሳባቸውንና ዓላማቸውን መድረክ ላይ በሚያወጧቸው ተማሪዎች አማካይነት የማራመድ

5.9 ተማሪዎች የአዲስ አበባ ሥላሴን መንግሥት በመቃወም ሰላማዊ ሰልፍ ሲያደርጉ

ልምድ ነበራቸው። ተማሪዎች ሥርዓቱን ለመገርሰስ ቆርጠው የተነሡትና የማርክሲዝም ፅንሰ ሐሳብ መሰረጣት የሚመረውም በነሱ አማካይነት ነው። የተማሪዎች ገንዘብ አከራ ገደብም ሆነ መዘዛቸው አስከህን ያልጠፋው ስሕተቶች ዞሮ ዞሮ ከነሱ አያልፍም።

የከረረ ተቃውሞ የመጀመሪያው ምልክት በ1957 አጋማሽ ላይ ታየ። የፓርላማ አባላት ጭሰኝነትን ለመደገግ ሲከራከሩ ተማሪዎች መሬት ላራሹ ብለው የአዲስ አበባን መንገዶች አጥቀዋቸው። ይህ አስከህን ድረስ አብዮታዊነቱ የሚነገርለት ድርጊት ነው የማታ ማታ ወደ አብዮቱ የመራውን ፈር የቀደደው። ከዚያን ጊዜ ጀምሮ ተማሪዎች ያለማቋረጥ በየዓመቱ በሰልፍ እየወጡ «ፊውዶ ቡርድ» የሚል ስያሜ የተሰጠውን ሥርዓት በማጋለጥና በዓለም ዙሪያ ለሚካሄደው የፀረ ኢምፔሪያሊስትና የፀረ ኮሌኒያሊስት ትግል አጋርነታቸውን በመግለጥ ከመንግሥትና ከፀጥታ አስከባሪ ኃይሎች ጋር የከረረ ፍልሚያ ያዙ።

ተማሪዎቹ የሚያነሟቸው ነጥቦችና ጥብቅና የሚቆሙላቸው የንብረተሰብ ክፍሎች ከዓመት ዓመት ይለያዩ ነበር። ለምሳሌ በ1958 የተማሪዎች ተቃውሞ ያተኩረው ሸላ ላም በረት አጠገብ በሚገኘው መንግሥት ድሆችን ባጎረበት መጠለያ (ተማሪዎቹ «የሸላ አስር ቤት» ብለው በሰየሙት) ላይ ነበር። በዓመቱ ደግሞ ሲቪክ መብቶችን ለመገደብ የተጠነሰሰውና ፓርላማ የቀረበ የሕግ ረቂቅ የተማሪዎቹን ቁጣ አስነሣ። በሚቀጥለው ዓመት ተማሪዎች መጀመሪያ የቪዬትናምን ሕዝብ ፀረ አሜሪካ ትግል በመደገፍና በሮዴዥያ የተቋቋመውን የኢያን ስሜዝን አምባገነን የነጭ መንግሥት በመኮነን ሰልፍ ሲወጡ፣ በዓመቱ መገባደጃ ላይ ደግሞ በስድስት ኪሎ ፎፕር ግቢ ይካሄድ የነበረውንና የባህላዊ ኢምፔሪያሊዝም ነጸብራቅ ነው ያሉትን «ፋሽን ሾው» በመቃወም ከመንግሥት ወታደሮች ጋር ግብ ግብ ገጠሙ። በ1961 ሥርዓት ትምህርቱ ይሻሻል በሚል የተነሣው እንቅስቃሴ ከዩኒቨርሲቲው አልፎ መላ ያገሪቱን 2ኛ ደረጃ ት/ቤቶች አዳረሰ። የ1962 የትምህርት ዘመን ሲጀመር ተማሪዎች ብሔረ ሰቦች የራሳቸውን እድል በራሳቸው የመወሰን መብታቸው መረጋገጥ አለበት ብለው በመወሰናቸው መንግሥት ክፉኛ ተደናግጦ በተማሪዎቹ ላይ ብርቱ ጥቃት ሰነዘረ። በጋዜጦቹ አማካይነት የፀረ ተማሪ ፕሮፖጋንዳ ዘመኝ ከካሄደ በኋላ በታኅሣሥ 19 የተማሪዎቹ መሪ ጥላሁን ግዛው በአደባባይ ተገደለ። በማግስቱም መሪዎችን በክብር እንቀብራለን ብሎ በስድስት ኪሎ ፎፕር ግቢ በተሰበሰበው ተማሪ ላይ የፀጥታ ኃይሎች በክፈቱት ተኩስ የተወሰኑ ተማሪዎች ሞቱ፤ አያሌ ቆለሉ።

የተማሪዎቹ ተቃውሞ እየከረረ በመጣ ቁጥር ድርጅታቸውም እየተለበተ መጣ፤ ሁለቱ ክሥተቶች ተደጋጋፊ ናቸው ማለት ይቻላል። የአርትስና የትምህርት ፋኩልቲዎች በ1958 ከአራት ኪሎ ወደ ስድስት ኪሎ አስከተዛወሩበት ጊዜ ድረስ የተማሪዎቹ ዋና ድርጅት የዩኒቨርሲቲ ኮሌጅ ዩኒየን (የዩኒቨርሲቲ ኮሌጅ ማኅበር) የተባለው ነበር። አዲስ የተዘዋወሩት ተማሪዎች ቀድሞ እዚያው ከነበሩት (የማኅበራዊ አገልግሎትና የንግድ እስተዳደር) ተማሪዎች ጋር ሲደመሩ በርከት ያለ ማኅበረ ሰብ በመፍጠራቸው አዲስ ማኅበር ማቋቋም አስፈልጎ «የዋናው ግቢ ተማሪዎች ማኅበር» የተባለው ተቋቋመ። ዓመቱ ሳያልቅ የተማሪው አክራሪ ከንፍ የከተማው ዩኒቨርሲቲ ተማሪዎች በሙሉ ባንድ ማኅበር ተጠቃለው መደራጀት አለባቸው የሚል ቅስቀሳ ማካሄድ ጀመረ። በ1955 የተቋቋመው አገር አቀፉ ብሔራዊ የኢትዮጵያ ዩኒቨርሲቲ ተማሪዎች ማኅበር ተማሪውን በትግል በማሰለፉ ረገድ ዳተኛ ነው ተብሎ ተነቀፈ። ከተግባሩ ክርክር በኋላ የተማሪውን ትግል ጥንካሬና ስለት ለመስጠት ያለው ብቸኛ አማራጭ የዋናው ከተማይቱን ተማሪዎች ባንድ ድርጅት ጥላ ሥር ማሰባሰብ

ነው የሚለው ቡድን አይሉ በመምጣቱ የአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ተማሪዎች ማኅበር ተመሠረተ። በእንግሊዝኛ ምንጻፊ ቃሉ ይበልጥ የሚታወቀው «ኦቡዋ»ና መጽሐፉ *Struggle* («ታገል») በኢትዮጵያ ተማሪዎች ፖለቲካ ውስጥ የግራ ክንፉን ድርጅታዊና ርዕዮተ ዓለማዊ የበላይነት አረጋገጠ።

የኢትዮጵያ ተማሪዎች ንቅናቄ ባገር ውስጥ ብቻ ሳይወሰን በውጭ ሀገርም ጠንካራ ዘርፍ ነበረው። በሰሜን አሜሪካ የኢትዮጵያ ተማሪዎች ማኅበር («ኤዙዌ») እና በአውሮጳ የኢትዮጵያ ተማሪዎች ማኅበር («ኤዙዌ») የዚህ ዘርፍ አስተባባሪዎች ነበሩ። በውጭ ያሉት ተማሪዎች ካገር ከመራቃቸውም ሌላ አብዮታዊ ሥነ ጽሑፍ ያላንጻጁ ገደብና ሳንሱር ማግኘት በመቻላቸው ከዕለት ዕለት የፖለቲካ ትግሉ ይልቅ በቲዎሪና ርዕዮተ ዓለም የመራቀቅ ዝንባሌ ይታይባቸው ነበር። በተለይም የሁለቱ ዐበይት ማኅበራት ልሳኖች፣ ማለትም የ«ኤዙዌ» «ቻሌንጅ» እና የ«ኤዙዌ» «ታጠቅ» የጠቅላላ የተማሪው ንቅናቄ የቲዎሪ መጽሔት ለመሆን በቁ። ይሁን እንጂ በውጭው የቲዎሪ ርቀትና ባገር ቤቱ የፖለቲካ ትግል መካከል የነበረው ቅንብር አነስተኛ ነበር። አብዮቱ መጻረሻ ላይም ውጭ ያለው ተማሪ ሁለት ቦታ ተከፍሎ የከረረና የመረረ የቃላት ጦርነት ያካሄድ ነበር። ከአብዮቱ በኋላ ይኸው ክፍፍል ወዳገር ቤት ተዛምዶ ከፍተኛ አልቂት አስከተለ።

የኢትዮጵያ ተማሪዎች ንቅናቄ ለለውጥ ባለው ጽናትና በመሥዋዕትነት ስሜቱ ብዙም ወደር የሚገኝለት አይደለም። የኢትዮጵያ ተማሪዎች ግልጽ የፖለቲካ ተቃውሞ በታገተበት ሥርዓት ውስጥ የተቃውሞን ሰንደቅ በኩራትና በጀግንነት አነሡ። ጻፉ ግን ያገራቸው የፖለቲካ ባህል ለዚህ ከባድ ተግባር በቅጡ ያዘጋጃቸው አልነበረም። ዲሞክራሲያዊና የነፃ አመለካከት ባህል ሳገራቱ እንግዳ በመሆኑ ይኸው ችግር የተማሪዎቹን ንቅናቄ ተጠናወተው። ንቅናቄው ለተቃዋሚ ሐሳብ ስፍራ የለውም ነበር። የርዕዮተ ዓለም ክርክሮች እንደ ዘመነ ሐዋርያት የሃይማኖት ክርክሮች ከፀጉር የሰለሉና ደም የሚያቃቡ ሆኑ። ማርክሳዊ ሌኒኖዊ ርዕዮት የአስተሳሰብ ዘይቤ መሆኑ ቀረና እንደ እምነት ተወሰደ። መፈክሮች የቲዎሪን ስፍራ ያዙ። የከረረ የተቃውሞ አቋም መያዝ በአግባብ ነው ወይስ አለአግባብ ብሎ ከመመዘን ይልቅ በራሱ የሚፈለግ ሁኔታ ሆነ። የሁሉም ፋክክር ከግራም በላይ ግራ ለመሆን ነበር።

ለዚህ ዓይነት አክራሪ የፖለቲካ ባህል አንድ ትልቅ አስተዋፅኦ ያደረገው መንግሥት ራሱ የወሰደው የፈና አቋም ነው። መንግሥት በተማሪዎች ላይ የሚወሰደው እርምጃ መሪዎችን ላጭር ጊዜ በፖሊስ ጣቢያ በማሰር ይጀምርና ወደ ኋላ በገፍ ተማሪዎችን ወደ በረሃ ማጋዝ ይደርሳል። ተማሪዎችም ባንፃሩ በሰልፍና መፈክር በማኅበራዊ የጀመሩትን ተቃውሞ ወደ አውሮጳን ጠለፉ አሸጋገሩት። በተለይም አብዮቱ መጻረሻ ላይ የመንግሥት አፈና እየከፋ ሲሄድ አያሌ ተማሪዎች ስደትን መረጡ። ይህም ሁኔታ በተለይ በሰሜን አሜሪካ የነበረውን የተማሪዎች ንቅናቄ በማጠናከር ጉልህ ለውጥ አመጣ። የሆነው ሆኖ የተማሪና የመንግሥት ፍጥሜ እየከረረ ይምጣ እንጂ፤ የ1966ቱ አብዮት ሁለቱም ባልጠበቁት ሰዓትና ሁኔታ ነበር የፈነዳው። ሥርዓቱም የፍጻሜውን መቃረብ አልተረፈም ነበር። ለዓመታት የታገሉት ተማሪዎችም ያን የጠሉትን ሥርዓት በምን እንደሚተኩት ገና አውጠንጥነው አልጨረሱም ነበር።

ምዕራፍ ስድስት

አብዮትና መዘዙ

መግቢያ

የ1966 አብዮት ለሁሉም ዱብ ዕዳ ነበር። ለአሥር ዓመታት ያህል የታገሉለትን ተማሪዎችም ሳይቀር አብዮቱ እንደ ማዕበል ነው የመታቸው። የገዢው መደብማ ምን እንደመታው ሳያውቅ ማዕበሉ ጠርጎ ወሰደው። «አብዮት» የሚለውን ቃል ራሱ ብዙዎች ምን እንደሆነ ያጤኑት ከአብዮቱ ፍንዳታ በኋላ ነው። የሂደቱን ድንገተኛነት ለመግለፅም «አብዮት ፈነዳ» ከሚለው የተሻለ አገላለፅ ማሰብ ያዳግታል። እንደማንኛውም ፍንዳታ ሁሉ፣ አብዮቱ በመንግሥትም ሆነ በጠላቶች ጎራ መደናበርና መደናገርን አስከተለ። ስለሆነም አብዮቱን መምራት ይቅርና ሰልፍን ከሂደቱ ጋር ማስተካከል ብርቱ ፈተና ሆኖ፣ የማታ ማታ አገሪቱን ለፍፁማዊ ወታደራዊ አገዛዝ አሳልፎ ሰጠ።

ይሁንና የኢትዮጵያ አብዮት ድንገተኛነት እንግዳ ነገር አይደለም። የዓለምን ታላላቅ አብዮቶች ያጠናው አሜሪካዊው ታሪክ ተመራማሪ ክሬጎ ብሪንተን እንዳለው፣ «አብዮት ምንጊዜም ቢሆን ድንገተኛ ነው።» ነገር ግን የኢትዮጵያ አብዮት ከሌሎች ታሪካዊ አብዮቶች ጋር የሚጋራው ድንገተኛነትን ብቻ አይደለም። እንደነሱ ሁሉ ፈጣን፣ ግዙፍና አመፅ የተሞላበት፣ ማኅበራዊ ለውጥ የታየበት፣ ላይ የነበረው ወደታችና ታች የነበረው ወደ ላይ የተሸጋገረበት ክስተት ነው። ዝነኛውን የሌረንን የአብዮታዊ ወቅት አገላለፅ ተከትሎ፣ ገዢዎች እንደ ጥንቱ መግዛት የተሳናቸው ተገዢዎችም እንደ ቀድሞው አልገዛም፣ አሻፈረኝ ያለብት ወቅት ነው። የኢትዮጵያ አብዮት ከቀደምት አብዮቶች ጋር የሚጋራው ሌላ ነጥብ ደግሞ፣ ብሩህ ሕልምን ያለመ አብዮታዊ ትውልድ መኖሩ፣ የዚያኑ ያህል ደግሞ አብዮቱን ያቀጣጠለው ወገን አብዮቱን ለመቆጣጠር አለመቻሉ ነው።

የገጠሩን ሕይወት በማያሻማ መንገድ የለወጠ ምጡቅ የመሬት ድልድልን በማወጃ ደግሞ የኢትዮጵያ አብዮት ከቻይናው አብዮት ጋር በአጅጉ ይመሳሰላል። ይሁን እንጂ፣ የኢትዮጵያ አብዮት ይበልጥ የሚቀራረበው ከፈረንሳይና ከሩሲያ አብዮቶች ጋር ነው ቢባል እምብዛም ውል የሳተ አይሆንም። እንደነሱ ሁሉ የኢትዮጵያ አብዮትም ለዘመናት የቆየ ሥርወ መንግሥትን ገርሰሷል (ምንም እንኳን የፈረንሳይ ሥርወ መንግሥት በ19ኛው መቶ ዓመት ለጥቂት አሠርት ዓመታት እንደገና ለማንሰራራት ቢችልም)። በሦስቱም አገሮች፣ በብሩህ ተስፋ የጀመረው አብዮት ብዙም ሳይቆይ ወደ ሽብርና ዕልመት ተሸጋገረ። ሕዝባዊ ሥልጣንና ዳኝነትም በአምባገነናዊ አገዛዝ ተተካ። የፈረንሳይ አብዮት ናፖሊዎንን፣ የሩሲያ አብዮት ስታሊንን፣ የኢትዮጵያ አብዮት ደግሞ መንግሥቱ ኃይለ ማርያምን ወለደ። እንግሊዛዊው ደራሲ ጆርጅ አርዌል «አኒሚል ፋርም» በተሰኘው ምጽታዊ ልብ ወለዱ እንዳስቀመጠው፣ አብዮት

መጀመርያ ሁሉንም አኩል አደረገች፤ ብዙም ሳይቆይ ግን አንዳንዶቹ «ይበልጥ እኩል» መሆናቸውን አወጁ።

በብዙ ሰዎች ገሊና፤ የኢትዮጵያ አብዮትና የመንግሥቱ ስብዕና የማይነጣጠሉ ሆነው ቆይተዋል። በተለይም ለምዕራቡ ዓለም ከ1966 እስከ 1983 ያሉት የአብዮት ዓመታት አንዳትም ማርክሻ የሌለው ዘመን ጥፋት ነው። አያሌ ኢትዮጵያውያንም ቢሆኑ፤ ሽብርና የርስ በርስ ጦርነት ካስከተሉት ደምና ዕንባ ባሻገር፤ የአብዮቱን በጎ ገፅታዎች ለማየት ይቸገራሉ። በሰከነ መንፈስ ሁኔታዎችን ለማጤን ለሚሞክር ተመራማሪም ቢሆን፤ ከሁለት አሠርት ዓመታት ያህል ማንበራዊና ኢኮኖሚያዊ ለውጦች በኋላ ሀገሪቷ ይህን በጎ ነገር አገኘች ብሎ አፍ ሞልቶ ለመናገር ያዳግታል። ምናልባት የዘመናትን ብዝሃነት ያስወገደው የመሬት ዐዋጅ እንደ አንድ ዘላቂና በጎያዊ ክንዋኔ ሊታይ ይችላል ይሆናል። ያም ሆኖ ወረድ ብለን እንደምናየው የአርሶ አደሩን ሕይወት አልጋ በአልጋ አደረገለት ለማለት የሚቻለው ሰው ጥቂት ነው። ይህ ሁሉ ግን የኢትዮጵያ አብዮት በፈነዳበት ወቅት የነበረውን ሕዝባዊ ድጋፍ መካድ አለብን ማለት አይደለም። ስለሆነም፤ ይህን ሕዝባዊ ገፅታውን ዘርዘር እርጎ ማየቱ ሚዛናዊ ፍርድ ለማስተላለፍ ጠቀሜታ ይኖረዋል።

ሕዝባዊ አመፅ

በየካቲት 1966 ገንፍሎ የወጣው ሕዝባዊ አመፅ በመሠረቱ የከተሟ ንቅናቄ ነበር። አልፎ አልፎ አንዳንድ ጉምጉምታ ቢሰማም ገጠሬው ባብዛኛው ድምፁን አጥፎቶ ቁጭ ብሎ ነበር። በከተሞች ግን፤ የተለያዩ የንብረተሰብ ክፍሎች (ተማሪዎች፣ መምህራን፣ የመንግሥት ሠራተኞች፣ ወታደሮች እና ሥራ-አጥ ወጣቶች) ሥርዓቱን አሻፈረኝ ብለው ተነሱ። ብዙ ጥናቶች እንደሚያመለክቱት፤ ይህ ሕዝባዊ አመፅ መጀመርያ የተሰከሰው በነገሌ ቦረና የሠፈሩት የ4ኛ ክፍለ ጦር ወታደሮች በጥር ወር መጀመርያ ላይ ባነሱት አድማ ነው።

የነገሌ ወታደሮች ጥያቄ በመሠረቱ ፖለቲካዊ ሳይሆን የኑሮ ሁኔታቸውን የተመለከተ ነበር። ዋና ብሶታችን ብለው ያመለከቱት የምግብና የውሃ እጥረትን ነው። በተጨማሪም ደመወዛቸውን በወቅቱ አለማግኘታቸው ሌላ ያስመረራቸው ጉዳይ ነበር። ከነዚህ በግልፅ የተቀመጡ ጥያቄዎች ጀርባ ግን በመኩንናችና ወታደሮች መካከል የነበረው የጌታና ሉሊ መሰል ግንኙነትም ሁኔታውን ሳያባብሰው አልቀረም። እያደርም አማፅያኑ ወታደሮች እየተደፋፈሩ ሲሄዱ ጥያቄዎቻቸውን ሰፋ ማድረግ ጀመሩ። የበረሃና የጦረታ እበል እንዲቆረጥላቸው፤ የተሻለ ዩኒፎርም እንዲሰጣቸውና ለልጆቻቸውም የሁለተኛ ደረጃ ትምህርት ቤት እንዲከፈትላቸው ጠየቁ። በሚያስተላልፉት የራዲዮ መልእክቶች አማካይነትም ሌሎች የጦር ሠራዊት ክፍሎች ከጎናቸው እንዲሰለፉ ጠየቁ።

የባታልዮንና የክፍለ ጦር አዛዦች ነገሩን ለማብረድ ቢሞክሩም አልተሳካቸውም። ነገሩ እየከበደ ሲሄድ፤ የምድር ጦር ጠቅላይ አዛዥ ጄኔራል ድረሴ ዱባለ በቦታው በመገኘት አማፅያኑን ለማግባባት ሞከረ። ወታደሮቹ ይዛለ

ብለው ጄኔራሉን ከብርጌድ አዛዦችና ከሌሎች መኩንናች ጋር አገቱት። እንዲያ ያስመረራቸው ኑሮ ምን እንደሚመስል በቅጡ እንዲረዳውም የተበላሸውን የራሽን ምግብና ድፍርስ ውሃ እንዲጠጣ አስገደዱት። በመጨረሻ ወታደሮቹን አግባብቶ ጠቅላይ አዛዦች ከእስር ለማስፈታት የቻለው ሌላው ልዑክ ጄኔራል አበራ ወልደ ማርያም ነበር።

በነገሌው አመፅና እሱን ተከትሎ በጦሩ በተዛመተው ንቅናቄ መካከል የነበረው ግንኙነት ምን ያህል ቀጥተኛ እንደሆነ አስረግጦ መናገር ባይቻልም የአማፅያኑ የራዲዮ መልእክቶች በመጠኑም ቢሆን ግፊት እንዳደረጉ መገመት አያዳግትም። ደሞዝ እንዲጨመርላቸውና የኑሯቸው ሁኔታ እንዲሻሻልላቸው የአዲስ አበባው አራተኛ ክፍለ ጦርና የደብረ ዘይቱ አየር ኃይል ክፍል ባልደረበች ያቀረባቸው ጥያቄዎች የነገሌው አመፅ ነፀብራቅ ይመስላሉ። ከዚህም የበለጠ ተመሳሳይነት ያለው በኤርትራ የሚገኘው የሁለተኛ ክፍለ ጦር ሁኔታ ነው። የጦሪዬ ክፍለ ጦርች በወታደራዊው አመፅ ግንባር ቀደም ሚና መጫወታቸው ያለምክንያት አይደለም። የጦርነትን ገፊት የሚቀምሱትና በዚያው ልክ ደግሞ የኑሯቸው ሁኔታ ይበልጥ እንግልት የበዛበት እነሱው ነበሩ። የአሥመራው ጦር በነበረበት ፍትጊያ ይበልጥ ነቅቶና በነበረውም ወታደራዊ ጡንቻ ተደፋፍሮ ይመስላል የከተማውን ራዲዮ በቁጥጥሩ ሥር በማድረግ ከኢኮኖሚያዊ ጥያቄዎችም አልፎ የመንግሥት ለውጥን በመጠየቅ አመፁን አንድ እርምጃ ወደፊት ገፋው። በዚህም እርምጃው ለአክሊሉ ሀብተወልድ ካቢኔ ሥልጣን መልቀቅ ቀጥተኛ አስተዋጽኦ አደረገ።

የወታደሮቹ እንቅስቃሴ አብዛኛውን ጊዜ ውስጥ ውስጡን ሲብላላ፤ የሚዲያውን ቀልብ ይበልጥ የሳበው የሲቪሉ ወገን አመፅ ነበር። በመጀመርያ በየካቲት 11፤ 1966 የሀገሪቱ መምህራን ጠቅላላ የሥራ ማቆም አድማ መቱ። «የደሃውን ልጅ በደሃነቱ ለማስቀረት የታለመ ነው» በሚል ፍራቻ የአያሌ የሁለተኛ ደረጃ ትምህርት ቤት ተማሪዎችንና የወላጆችን ድጋፍ ያገኘው ዋና ጥያቄያቸው መንግሥት ተግባራዊ ለማድረግ በዝግጅት ላይ የነበረው «ኤዲኪሽናል ሴክተር ሪቪው» የተሰኘውና ትምህርት ማሻሻያ ይሆናል ተብሎ የተነደፈው ፕሮግራም እንዲታገድ ነበር። በዚያኑ ዕለት ታክሲ ነጂዎች የመካከለኛውን ምሥራቅ ጦርነት ተከትሎ በነዳጅ ዋጋ ላይ ከተደረገው የ50 በመቶ ፍጣራ ጋር ተመጣጣኝ የሆነ የታሪፍ ፍጣራ በመጠየቅ ሥራ አቆሙ። የነሱ አድማ የተማሪዎችና የሥራ አጥ ወጣቶችን ድጋፍ በማግኘቱ ወዲያውኑ ወደ አመፅና ሁከት ተሸጋገረ። የታክሲዎቹ የሥራ ማቆም ስኬታማ እንዲሆን ይመስላል በማናቸውም ተንቀሳቃሽ ተሽከርካሪዎች ላይ የድንጋይ ናዳ አወረዳበት። በተለይም ናዳው ያነጣጠረው የመንግሥት ንብረትና የታክሲዎች ጣውንት በሆኑት አውቶቡሶችና የምቾትና የድሉት ተምሳሌት በነበሩት እንደ መርቼደስ ባሉ መኪናዎች ላይ ነበር።

እንዲህ ገንፍሎ የወጣው ሕዝባዊ ቁጣ መለያ ባሕረው ያልተቀናጀ መሆኑ ነው። ይሁን እንጂ ግዙፍና ሁለንተናዊ በመሆኑ ሥርዓቱን አርበደበደው። በየካቲት 21 በጸሐፊ ትእዛዝ አክሊሉ ሀብተ ወልድ የሚመራው ካቢኔ ከሥራ መሰናበቱም የዚህ የሥርዓቱ መራድ ውጤት ነው። ንጉሠ ነገሥቱም ወዲያውኑ ሥራውን በለቀቀው ካቢኔ ውስጥ የመገናኛ ሚኒስትር የነበረውን ልጅ እንዳልካቸው መኩንንን ጠቅላይ ሚኒስትር እርጎ በመሾም አዲስ

ካቢኔ እንዲመሠርት አዘዘ። እንዳልነበረውም ከቀድሞው ሚኒስትሮች የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩን ዶክተር ምናሴ ኃይለን ብቻ ሲያስቀር ካቢኔውን ባዲስ መልክ አቋቋመ። አዲሱ ካቢኔ የመሣፍንቱን ወገን ጊዜያዊ የበላይነት ከማንፀባረቁ ባሻገር እንዳልነበረውን ጨምሮ ሦስት የአክሲዮኖች ዩኒቨርሲቲ ምሩቃን ስለነበሩበት (ሌሎች ሁለቱ የአገር ግዛት ሚኒስትሩ ዶ/ር ደጃዝማች ዘውዴ ገብረ ሥላሴና የንግድና ኢንዱስትሪ ሚኒስትሩ ልጅ ሚካኤል እምሩ ናቸው) የሕዝቡን ሕሊና የሚሰብ ይመስል ነበር። ይሁን እንጂ ሕዝባዊው አመፅ በዚህ የማስታገሻ እርምጃ ከመብረድ ይልቅ ይበልጥ እየሰፋና እየከረረ ሄደ።

ቀደም ብሎ በመግቢያው እንደተገለፀው የሕዝባዊው ንቅናቄ ዓይነተኛ ባሕሪ ሕዳጣን በኃያላን፣ የበታችኛ በበላዮች ላይ ብትራቸውን ያነሱበት መሆኑ ነው። ወታደሮችና የበታች መኮንኖች በበላይ መኮንኖች፣ ደህ በባለጸጋ፣ ሠራተኛ በአሠራ ላይ ሆነ ብሎ ተነሣ። ወትሮ ማናቸውንም ተቃውሞ ለጥ ፀጥ ያደርጉ የነበሩት የመንግሥቱ የጭቆና አውታሮች መደበኛ ተግባራቸውን ለማከናወን ፍላጎቱም ችሎታውም አልነበራቸውም። ፖሊሶች ሰላማዊ ሰልፍ መበተናቸው ቀረና አብረው መሰለፍ፣ አልያም አጅበው ከግቡ ማድረስ ያዙ። በየካቲት መጨረሻ ላይ ለልማዱ ሥርዓቱን በመፈታተን እምብዛም ያልታወቀው የኢትዮጵያ ሠራተኞች ማኅበር ኮንፌዴሬሽን አራት ቀን የቆየ ውጤታማ አጠቃላይ የሥራ ማቆም እድማ አደረገ። በዚህን ወቅት ሠራተኞቹ ያነሷቸው ጥያቄዎች ደግሞ እንዲጨመርላቸው፣ አዲስ የሠራተኛና አሠሪ ሕግ እንዲደነገግና በነፃነት የመፈራረት መብት እንዲከበር ነበር።

ለአያሌ ሳምንታት በቆየው ሕዝባዊ አመፅ ውስጥ ሌላው ጉልህ ሥፍራ የያዘው በሚያዝያ 10 የተካሄደው ከመቶ ሺ በላይ የሚገመት ሕዝብ የተካፈለበት ግዙፍ ሠላማዊ ሰልፍ ነው። መሰሊዎችና ክርስቲያን ደጋፊዎቻቸው የተሳተፉበት ይህ ሰልፍ የሃይማኖት አኩልነት እንዲሰፍን፣ የመንግሥትና ቤተ ክህነት ቁርኝት እንዲቀርና የመሰሊም በዓላት ብሔራዊ በዓላት ሆነው እንዲከበሩ አበክሮ ጠየቀ። በየሚኒስቴር መሥሪያ ቤቶች ከፍተኛ ሹማምንት ከሥራ እንዲባረሩ መጠየቅ የተለመደ ነገር ሆነ፤ እንዳንድ ባለሥልጣናት አስከፍካቱው በየቢሮዎቻቸው ለተወሰነ ጊዜ እስከመታሰር ድረስው ነበር። በዋና ከተማዬቱ የተጀመረው እንቅስቃሴ ወደ ጠቅላይ ግዛቶችም ተዛመተ። በጅማ በሕዝቡ የተመረጠ ኮሚቴ ሙሉ ሥልጣን ጨብጦ በሕዝብ ዘንድ ከፍተኛ ጥላቻ አትርፎ የነበረውን የንጉሠ ነገሥቱን እንደራሴ ደጃዝማች ፀሐዩ እንቄ ሥላሴን አባረረ። ይህን ተግባሩን በሩሲያ አብዮት ከታየው ሕዝባዊ ልዕልና ጋር በማነፃፀር ግራ ኃይሎች «የጂማ ሰቪየት» ሲሉ አምካሹት።

የእንዳልነበረው ካቢኔ ይህን ሕዝባዊ ማዕበል ለመግታት ከቶም አልቻለም። ጠቅላይ ሚኒስትሩ «ፋታ ስጡኝ» እያለ ቢማጠንም ሰሚ አላገኘም። ከግራ ኃይሎች ለዚህ ምልጃ ያገኘው ምላሽ «ጉልቻ ቢቀያየር ወጥ አያጣፍጥም» የሚል ሆነ። በሌላ አነጋገር፣ በቀድሞውና በአዲሱ ካቢኔ መካከል የቅርፅ እንጂ የይዘት ልዩነት የለም እንደማለት ነው። አዲሱ ካቢኔ የወሰዳቸው አንዳንድ የማሻሻያ እርምጃዎችም የሕዝቡን ቀልብ ከቶም ሊስቡ አልቻሉም። ለምሳሌ፣ ካቢኔው በተሰየመ ጥቂት ቀናት ውስጥ በንጉሠ ነገሥቱ ትዕዛዝ ሕገ መንግሥቱን ለማሻሻል ዕቅድ ነደፈ። በመጋቢት ወር ውስጥ ደግሞ የቀድሞ መንግሥት ሹማምንትን አለአግባብ መበልፀግ አጣርቶ ለፍርድ የሚያቀርብ

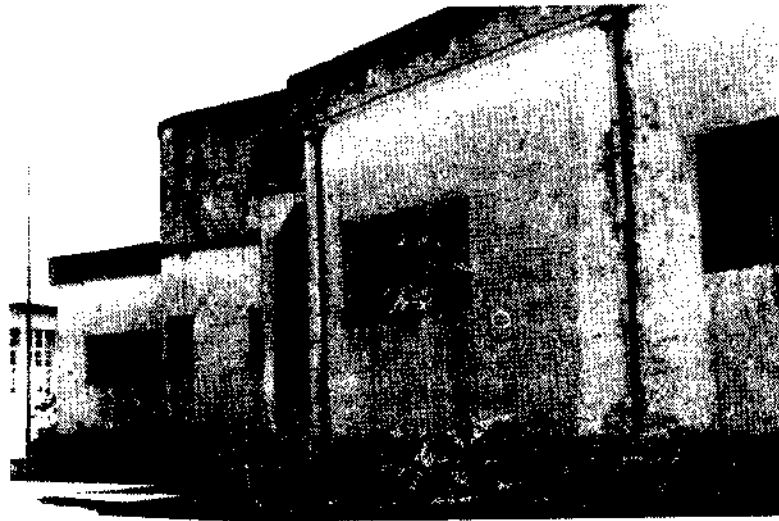
የምርመራ ኮሚሽን ተቋቋመ። ከዚያም በማስከተል አዲሱ ካቢኔ የኢኮኖሚና ማኅበራዊ ፓሊሲውን በዝርዝር የሚያብራራ የእንግሊዝ መንግሥትን የአሠራር ዘይቤ ተከትሎ «ጎጭ ሰነድ» (White Paper) የተሰኘ መመሪያ ይፋ አደረገ።

ይህ ሁሉ ግን ለእንዳልነበረው የፈለገውን ፋታ ሊያስገኝለት አልቻለም። የጠቅላይ ሚኒስትሩ ዐቢይ ችግር፣ ምንም እንኳን ራሱንና ካቢኔውን ባዲስ መልክ ለማቅረብ ቢሞክርም፣ የቀድሞ ታሪኩ እስረኛ መሆኑ ነው። ባንድ ወገን ከመሣፍንት ዘር መወለዱና በሌላ ወገን ደግሞ የሥርዓቱ ተዋናይ ስለነበር ከተጠያቂነት ሊያመልጥ አለመቻሉ ለአብዮቱ ጎራ ተቀባይነት የሌለው ስብዕና ሰጠው። ገና ከመሾሙ በየካቲት 22 ተማሪዎች ተቃውመውት ሰልፍ ወጡ። ከሦስት ቀን በኋላ ደግሞ የዩኒቨርሲቲ መምህራን ማኅበር የማያወላዳ ሂስ ሰነዘሩበት። ከዚያ ቀጥሎ በሠራተኞች ማኅበር ኮንፌዴሬሽን የተጠራው ጠቅላላ የሥራ ማቆም እድማ በመሠረቱ የሠራተኛውን መብት ለማስከበር የተደረገ ነበር ቢባልም አዲሱን ካቢኔ የመቃወም የፖለቲካ ገፅታም ነበረው። በሠራዊቱም ዘንድ ቢሆን በተለይ በአየር ኃይሉ ክፍል የእንዳልነበረው መንግሥት ብዙም ተቀባይነት አላገኘም።

የተቃውሞው ማዕበል የጎን ውጋት የሆነበት አዲሱ ካቢኔ ይህን ለመቋቋም ኃይልና ዘዴን ያጣመረ ስልትን መረጠ። በሚያዝያ 22 በሱ ግምት የማያባራ ሕገ ወጥ የሆነውን ሕዝባዊ ንቅናቄ ለመግታት «ብሔራዊ የፀጥታ ኮሚሽን» የሚባል አካል አቋቋመ። ከዚህ ጎን ለጎን ደግሞ በተለይ ሠራዊቱን በጥቅልም ሆነ በከፊል አባብሎ ከሱ ጎን ለማሰለፍ ልዩ ጥረት አደረገ። ሠራዊቱ በየካቲት ወር ንቅናቄውን ሲጀምር ትግሉን የሚያቀናጅለት ኮሚቴ አቋቁሞ ነበር። ከጊዜ በኋላ፣ የአየር ወለድ ብሪጌድ አዛዦችና የእንዳልነበረው ዘመድ የሆነው ኮሎኔል ዓለም ዘውድ ተሰማ በዚህ ኮሚቴ ውስጥ የመሪነት ሥፍራ ለማግኘት ችሎ ነበር። የሠራዊቱን ንቅናቄ ለመቆጣጠር ለጠቅላይ ሚኒስትሩ ይህ ምቹ አጋጣሚ ሆነለት። ባንድ ድንጋይ ሁለት ወፍ እንዲሉ፣ ባንድ በኩል የሠራዊቱን ቁጣ ለማስታገስ፣ በሌላ ወገን ደግሞ ተቀናቃኞቹን ከአደባባይ ለማራቅ በሚያዝያ ወር ሁለተኛ አጋማሽ ውስጥ በዓለም ዘውድ አማካይነት አያሌ የቀድሞው ካቢኔ ሚኒስትሮችንና ሌሎች ከፍተኛ የመንግሥት ሹማምንትን በቁጥጥር ስር አዋላቸው። እንዳልነበረው ይህን እርምጃ እንዲወስድ ዓለም ዘውድን ሲጠይቅና ንጉሠ ነገሥቱም ሲፈቅድ፣ ጠቅላይ ሚኒስትሩ የቀድሞ ባልደረቦቹን፣ ንጉሠ ነገሥቱም የቀድሞ አገልጋዮቹን በመሰዋት ራሳቸውን ለማዳን ያስቡ ይመስላል። ከጥቂት ወራት በኋላ እንዲህ እንደዋዘ አላልፈው የሰጧቸውን ሹማምንት እንደሚቀላቀሉ ከቶም አልታሰባቸው።

አዝጋሚው መፈንቅለ መንግሥት

እንዲህ ከሥሩ የተናጋው ሥርዓት፣ በመስከረም 1967 የሥርዓቱ ቁንጮ የነበረው ንጉሠ ነገሥት ከሥልጣን ሲወርድ ግብዓተ መሬቱ ተፈጸመ። ያ እስከሆነ ድረስ ግን በተለይም በመጨረሻው ሁለት ወራት ሥርዓቱ ስልታዊ ቡርቦራና ሽርሽራ ተካሂደበት። የዚህ ሽርሽራ ግንባር ቀደም ተዋናይም በታሪክ «ደርግ» እየተባለ ሲታወቅ የኖረው ከሠራዊቱ ልዩ ልዩ ክፍሎች የተውጣጠው

6.1 ደርግ ልደቱን ያገኘበት አራተኛ ክፍለ ጦር ውስጥ የሚገኘው ሕንፃ

ኮሚቴ ነው። የዚህ ኮሚቴ ቅድመ ታሪክ እምብዛም ጦርቶ የወጣ ባይሆንም፤ አጠቃላይ ገፅታው ግን የሚከተለውን ይመስላል። ከየካቲት 66 እስከ ሰኔ መጨረሻ ባለው ጊዜ ውስጥ ይህ ወታደራዊ ኮሚቴ በሦስት መልክ እንደተከሰተ ይነገራል። የመጀመርያው በየካቲት ወር መጨረሻ ላይ ከደሞዝ ጭማሪ አንስቶ እስከ አጠቃላይ ፖለቲካዊና ማኅበራዊ ለውጥ ድረስ ይጠይቁ የነበሩትን የሠራዊቱ የተለያዩ ክፍሎች ትግል ለማስተባበር የተቋቋመው ኮሚቴ ነው። ሁለተኛው የዚህ ኮሚቴ የታሪክ ምዕራፍ ደግሞ፤ በኮሎኔል ዓለም ዘውድ መዳፍ ስር ወድቆ ሕዝባዊ ዓላማ የነበረው ንቅናቄ የእንዳልካቸውን ካቢኔ ዕድሜ ለማራዘምና ሥልጣኑንም ለማደላደል እንዲያገለግል የተደረገውን መከራ ያመለክታል።

ከነዚህ ሁሉ ዘላቂ ውጤት ለማምጣትና የማታ ማታም ሥልጣን ላይ ለመደላደል የቻለው ግን በሰኔ 21 ቀን 1966 የተመሠረተውና «የጦር ኃይሎች፣ የፖሊስና የሕዝባዊ ጦር አስተባባሪ ኮሚቴ» በሚል ስያሜ ይፋ የወጣው ሦስተኛው ኮሚቴ ነው። ይህ ቡድን ይበልጥ በታሪክ የታወቀው ግን «ደርግ» በሚለው መጠርያ ነው። ቢያንስ የዚህ የሦስተኛው ኮሚቴ ሐሳብ በሚባላለበት ወቅት ሻለቃ ተፈራ ተክለአብ የሚባል የጦር ሠራዊት መሐንዲስ መምሪያ መኩንን ግንባር ቀደም ሚና እንደተጫወተ ይነገርለታል። የጋላ ጋላ ግን አስተሳሰቡ ከሌሎች ጓዶቹ አመለካከት እየተሰፈነጠረ ስላስቸገራቸው ያገለሉት ይመስላል። ከመጀመርያው ኮሚቴ አንስቶ እስከ ሦስተኛው ኮሚቴ ልደት ድረስ ተዋናይ የነበረው ሌላ መኩንን ደግሞ አራተኛ ክፍለ ጦርን ወክሎ የቀረበው ሻለቃ አጥናፋ አባተ ነበር። ምናልባትም መጀመርያ ላይ አጥናፋ የደርግ ሊቀ መንበር ሆኖ ሲመራ ቆይቶ፤ ሰኔ 21 ደርጉ ተሟልቶ በተቋቋመበት ወቅት የሊቀ

መንበርነቱን ሥፍራ የሐረሩን ሦስተኛ ክፍለ ጦር ወክሎ ለመጣው ሻለቃ መንግሥቱ ኃይለ ማርያም በመልቀቅ እሱ የምክትል ሊቀ መንበርነቱን ሥፍራ የያዘ ይመስላል። ጋላ ግን፤ ደርግ አደባባይ የሚወጣበት ግርማ ሞገስ ያለው የከፍተኛ መኩንን ስም አስፈልጎት ሌተና ጄኔራል አማን አንደምን ሊቀ መንበር አድርጎ፤ መንግሥቱንና አጥናፋን በማሸጋገጥ ተቀዳሚና ሁለተኛ ሊቀ መንበር ለማድረግ ተገዷል።

በተለምዶ ሁሉም ይጠቀምበት ለነበረው፤ ነገር ግን ባዕድ ለሆነው «ኮሚቴ» ሊሟለው ቃል ሀገራዊ ምትክ እንዲሆን ታስቦ ጥቅም ላይ የዋለው «ደርግ» ልክ እንደ «አብዮት» ዘመኑ የወለደው ቃል ነው። ሁለቱም የጥንታዊውን የግዕዝ ቋንቋ በማጣቀስ የተቀመጡ ናቸው። «ደርግ» የሚለው ቃል እዲስ ይሁን እንጂ ወታደሮች በፖለቲካ ጣልቃ በመግባት ሁኔታዎችን ለመለወጥ መሞከራቸው እንዳንደም መቻላቸው ግን እዲስ አልነበረም። በተለይም ቤተ መንግሥት አካባቢ የሚገኙ ወታደራዊ ኃይሎች ነገሥታትን በማንገሥና ከዙፋን በማውረድ ወሳኝ ሚና ከመጫወትም አልፈው፤ በየጁ መሳፍንት እንዳየነው የራሳቸውን ሥርወ መንግሥት እስከ መመስረት ድርሰዋል። በሃያኛው መቶ ዓመት መጀመርያ አሠርት ዓመታትም መሐል ሰፋሪ በመባል የሚታወቀው ከቤተ መንግሥቱ ጋር በጥብቅ የተሳሰረ ጦር ካንዴም ሦስቱ (በ1902፣ በ1909 እና በ1910) የፖለቲካ ሹም ሽር በማምጣት ግንባር ቀደም ሚና እንደተጫወተ ቀደም ሲል ተመልክተናል። ከሁሉም በላይ ደግሞ የቅርብ ጊዜ ትዝታ የነበረው፤ በክብር ዘበኛ ዋና አዛዥ በብርጋዲዬር ጄኔራል መንግሥቱ ገዋይ የተመራውና የከሸፈው የ1953 መፈንቅለ መንግሥት ነበር።

ምናልባትም ከሁሉም በላይ በደርግ አባላቱ ሕሊና ውስጥ ጉልህ ሥፍራ የነበረው ይኸው የ1953ቱ የመንግሥት ለውጥ መከራ ላይሆን አይቀርም። መሠረታዊ ለውጥ ላይ ባነጣጠረው ሕዝባዊ ንቅናቄና «ሕግና ሥርዓትን» ለማስፈን በሚጣጡት ኃይሎች መካከል ተወጥሮ የነበረው ደርግ ዐቢይ ጥረትና ስጋት የ1953ቱ ለውጥ ፈላጊዎች ዕጣ እንዳይደርስበት ነበር። ስለሆነም የማይገሰስና የማይደፈር ይመስል የነበረውን ዐዲያዊ ሥልጣን ለመናድ በዘዴና በጥንቃቄ መራመድ ነበረበት። በበትረ መንግሥቱ ላይ ቁጥጥራቸውን ከጊዜ ወደ ጊዜ እያጠበቁ በሄዱ መጠን፤ ለንጉሠ ነገሥቱ ያላቸውን ፅኑ ታማኝነት በሚያማልል ቋንቋ ይገልፁ ነበር። ለዚህም ነው ንጉሠ ነገሥቱን ከሥልጣን ለማውረድ ለተጠቀሙበት ዝግ ያለ ግን ስልት የተሞላበት አካሄድ «አዝጋሚው መፈንቅለ መንግሥት» የሚል ስያሜ የተሰጠው።

የተለያዩ ምንጮች እንደሚጠቁሙት ደርግ በመጀመርያ በዋና ከተማዬቱና አካባቢ የሚገኙ መለዩ ለባሾችን የወከሉ መኩንኖች ያቋቋሙት ኮሚቴ ነበር። ጋላ ግን አገር አቀፍ ይዘት እንዲኖረው በመፈለጉ በሀገሪቱ የሚገኙ አርባ የጦር ክፍሎች ሦስት ሦስት ተወካዮች እንዲልኩ ተደርጎ እንዲህ ተስፋፍቶ የተዋቀረው ኮሚቴ ሥራውን ሰኔ 21 ቀን ጀመረ። ይህንኑ ሰሊት ተከትሎ በተለምዶ መቶ ሃያ የደርግ አባላት እየተባለ ይነገር እንጂ እውነተኛ ቁጥራቸው ከመቶ አሥር በልጦ አያውቅም። ይህም የሆነበት ምክንያት አንዳንድ የጦር ክፍሎች ተወካዮች አሟልተው ባለመላካቸው ይመስላል። እንዲህ በምርጫ መሰል ሂደት የተዋቀረ በመሆኑም ደርግ የወታደራዊ ፓርላማ ባሕሪ ነበረው። ከመደበኛ ፓርላማ የሚለየው ግን ወታደሮቹ እንዴ ወኪሎቻቸውን ከመረጡ

በኋላ በነሱ ላይ ሥልጣን አልባ መሆናቸው ነው። በሌላ አነጋገር፣ ወኪሎቻቸው የሚያደርጉት ነገር ካልጣማቸው ተመለሱ ለማለት ወይም እንደገና ለመምረጥ ምንም ኃይል ወይም ዕድል አልነበራቸውም። ይህም በቀንደኛው የደርግ አባል በመንግሥቱ ኃይል ማርያም ታይቷል። በደርግ ውስጥ የነበረው ሥልጣን እየገነኘና የሚወስዳቸውም እርምጃዎች እየከረሩ ሲሄዱ መጀመርያ የወከለው የሐረሩ ሦስተኛ ክፍለ ጦር ወደ ክፍለ ጦሩ እንዲመለስ ጥሪ ቢያደርግለትም፣ ደርግ ሊቀ መንበር እርጎ ከባድ ኃላፊነት ስለሰጠኝ ይህን አደራ ትቼ አልመለስም ብሎ አሻፈረኝ አለ። እንዲመለስ ለማሰገደድ አስቦ ጦሩ ቤተ ሰቡን ቢያግትበትም ሻለቃው ከዓላማው ንቅንቅ አላለም።

ሌላው የደርግ መለያ ባሕሪ ከፍተኛ መኩንኖች ከአሮጌው ሥርዓት ጋር በቅርብ የተሳሰሩ ናቸው ተብሎ በመታሰባቸው፣ ከሻለቃ ያለፈ መኩንን አባል እንዳይሆን መደረጉ ነው። ስለሆነም ሃምሳ የሚሆኑት የደርግ አባላት ከመቶ ዓለቃ እስከ ሻለቃ የሚደርሱ መኩንኖች ሊሆኑ የቀሩት ተራ ወታደሮችና ባለሌላ ማዕረጎች ነበሩ። ይሁን እንጂ፣ ብዙም ሳይቆዩ በሕዝብ ዘንድ ምንም ዓይነት እውቅናና ዝና የሌላቸው ዝቅተኛ መኩንኖች ለውጡን በግንባር መምራቱ እያስፈራቸው ስለመጣ፣ ሕዝብ ፊት የሚቀርቡበት የታዋቂ ከፍተኛ መኩንን ሽፋንና ጋሻ አስፈለጋቸው። ለዚህም ተግባር የመረጡት በሠራዊቱ ዘንድ ከፍተኛ ተወዳጅነት የነበረውን ሌተናንት ጄኔራል አማን ሚካኤል አንደኛው ነበር። በደርግ ጥያቄና ድጋፍም ጄኔራሉ መጀመርያ የጦር ኃይሎች ኤታ ማጀር ሹም፣ ቀጥሎ የመከላከያ ሚኒስትር፣ በመጨረሻም የደርግ ሊቀ መንበር (የሕዝብ ግንኙነት መኩንን ማለቱ ይበልጥ ወደ እውነቱ የተጠጋ ሳይሆን አይቀርም) ሆኖ ተሾመ።

የደርግ የመጨረሻ ግብ በትረ መንግሥቱን መጨበጥ ቢሆንም፣ ንጉሠ ነገሥቱን ከሥልጣን ለማግለል የተጠቀመበት ስልት የኃይልና የድፍረት ሳይሆን የትሕትናና የማዋዛት ነበር። ለንጉሠ ነገሥቱ መጀመርያ የቀረባቸው ጥያቄዎችም፣ ለፓለቲካ እስረኞችና ስደተኞች አጠቃላይ ምህረት ማወጅ፣ የተረቀቀውን አዲስ ሕገ መንግሥት ባፋጣኝ በሥራ ላይ እንዲውል ማድረግ እና ለዚሁም ይረዳ ዘንድ ፓርላማ እንደ ወትሮው ለክረምት መዘጋቱ ቀርቶ በዚሁ ላይ እንዲመክር ነበር። ይህን ሁሉ ጥያቄ ሲያቀርቡ ለንጉሠ ነገሥቱ ያላቸውን ታማኝነትና ሳላየውም ከፍተኛ አመራር አድናቆታቸውን በሰፊው እየገለፁ ነበር። ስለዚህም ይሆናል ንጉሠ ነገሥቱ የደርጉን ጥያቄ ለመቀበል ብዙ ጊዜም ያልወሰደበት። ይሁን እንጂ ይህ አምንታዊ መልስ ደርግን ማስታገሱ ቀርቶ ሌሎች ተከታታይ እርምጃዎች እንዲወስድ አደፋፈረው። ከነዚህም እርምጃዎች የነኛውና የደርጉን የወደፊት አቅጣጫ የጠቆመው በመካሄድ ላይ ሳለው ሰውጥ እንቅፋት ይሆናሉ ብሎ የገመታቸውን ከፍተኛ የመንግሥት ባለሥልጣናትንና የመሣፍንቱን አባላት ማሰር ነው። ሠራዊት ያዘምታሉ፣ ከፍተኛ ችግር ያደርሳሉ ተብለው ይፈሩ የነበሩት ኃያላን ባብዛኛው ምንም ሳያገነራግሩ እጃቸውን ሰጡ።

ይህ ሁሉ ሲሆን፣ የደርግ ዓላማና የወደፊት አቅጣጫ ምን እንደሆነ ሕዝቡ ግር ሳይሰው አልቀረም። ይህን ጥያቄ ለመመለስም ይመስላል ደርግ የሚከተለው መርህ «ኢትዮጵያ ትቅደም!» የሚለው መሆኑን ከጥልቅ ይዘት ይልቅ በቃለ አጋና በታጀቡ ተከታታይ መግለጫዎች አወጀ። በሀገሪቱ የተነሳሳው የሰውጥ ስሜትም ፈርጠም ያለ ጡንቻ ያለውን ወታደራዊ ንቅናቄ እንደ አጋዥ

ኃይል ስለቆጠረው፣ የሰውጥ ጥቆማዎች ደርግ ለዚሁ ብሎ ያስቀመጣቸውን የሐሳብ መስጫ ሳጥኖች ሞሏቸው። ደርግም በነሐሴ መጨረሻ ላይ፣ አንድም ይህንኑ ጡንቻ ለማሳየት፣ አንድም የሕዝቡን ስሜት ለመፈተሽ፣ «ኢትዮጵያ ትቅደም» የሚለውን እርማውን እያመላከተ በአዲስ አበባ ዋና ዋና ጎዳናዎች ላይ በወታደር መኪና ሰልፍ አደረገ።

በዚህ ሁኔታ የመንግሥት ሥልጣን የእንዳልካቸው ካቢኔና ደርግ የሚጋሩት የመንትዮሽ ባህሪ ያላት ሆና አንድ ወር ግድም ቆየች። የጋርዮሽ አስተዳደሩን የተቀናጀ መልክ እንዲሰጠው ታስቦ ከሁለቱም ወገን የተውጣጣው አራት አባላት የነበሩት አገናኝ ኮሚቴ ግን ተግባሩን በሚገባ ሊወጣ አልቻለም። ሥልጣን ቀስ በቀስ ከእንዳልካቸው እጅ እያፈተለከች ደርግ መጽፍ ውስጥ ገባች። በዚሁም አላበቃ፣ ሐምሌ 15 ቀን እንዳልካቸው ከጠቅላይ ሚኒስትርነት ሥልጣኑ እንዲወርድ ተደርጎ፣ ከጥቂት ቀናት በኋላ እሱው ራሱ ያሳስራቸውን ጓዶቹን ተቀላቀለ። በቦታውም ተራማጅ ነው ተብሎ ይገመት የነበረው የልዑል ራስ እምሩ ኃይለ ሥላሴ ልጅ ሚካኤል እምሩ ጠቅላይ ሚኒስትር ሆኖ ተሾመ።

እንዲያ ተጠባና ተጨንቆ የፈጠረው የፖለቲካ ሥርዓት እየሟሸሸ ሲሄድ፣ ንጉሠ ነገሥቱ የአፍዝ አደገግዝ እንደያዘው ሰው ዝም ብሎ ይመለከት ነበር። የንቅናቄው የመጨረሻ ዓላም መሆኑን ከቶም የተገነዘበው አይመስልም ነበር። ለውጡ የማታ ማታ ማን ላይ ያነጣጠረ እንደነበር ግን ሳይውል ሳያደር ገሀድ እየሆነ መጣ። ደርግ «ትልቁን ግንድ ለመቁረጥ መጀመርያ ቅርንጫፎቹን መልምል» የሚለውን ስልት በመከተል፣ በመጀመርያ የንጉሣዊ ሥልጣን አውታሮች የነበሩትን እንደ ዙፋን ችሎት፣ ፍርድ አጣሪ ጉባዔ፣ ልዩ ካቢኔ፣ የግቢ ሚኒስቴርና የዘውድ ምክር ቤት ያሉትን ተቋሞች አፈረሳቸው። ብዙም ሳይቆይ ደግሞ ንጉሠ ነገሥቱ በከፍተኛ ባለአክሲዮንነት ይቆጣጠረው የነበረውን የእንበሳ አውቶቡስና የቅዱስ ጊዮርጊስ ቢራ ፋብሪካን ወረሳቸው። በተለይ በቢራ ፋብሪካው ንጉሠ ነገሥቱ ተጠቃሚ እንደነበር የሚያውቀው በጣም ጥቂት ሰው ስለነበር እርምጃው በንጉሠ ነገሥቱ ካደረሰበት የገንዘብ ዚሣራ ይልቅ ክብሩንና ሞገሱን በብርቱ አቀለለው። መላ ዘመነ መንግሥቱን ለሕዝቡ አሳቢ መስሎ ይታይ የነበረው መሪ አሁን ትርፍ ለማግበስበስ የሚሯሯጥ ተራ ነጋዴ ሆኖ ታየ። በመጨረሻም ንጉሠ ነገሥቱ ያለ አጋዥና አዛኝ እንደቀረ ካረጋገጠ በኋላ፣ ደርግ ጳጉሜ 4 ቀን 1966 ባደረገው ስብሰባ በድምፅ ብልጫ ንጉሠ ነገሥቱን ከዙፋኑ ለማውረድ ወሰነ።

ከማውረዱ በፊት ግን፣ አሁንም አስተማማኝ የሆነ የሕዝብ ድጋፍ ለማግኘት ሲል፣ የመጨረሻውን ድራማ ቀምሞ አቀረበ። አዲሱን ዓመት ለማክበር ለተዘጋጀው የአዲስ አበባና የአካባቢዋ ሕዝብም ጳጉሜ 5 ቀን ምሽት በኢትዮጵያ ቴሌቪዥን የ1965ቱን የወሎ ሕዝብ የረሀብ አልቂት የሚያሳይ ፊልም አቀረበ። ፊልሙ መሠረት ያደረገው በእንግሊዝካዊው ሪፖርተር ጆናታን ዲምቢልቢ ተዘጋጅቶ እንግሊዝ አገር በቴሌቪዥን የታየውን ቢሆንም፣ ከንጉሠ ነገሥቱ የምኞትና የቅንጦት ኑሮ ጋር ተቀነባብሮ የቀረበ በመሆኑ፣ ተመልካቹ ሕዝባዊ ስቅቃን ከንጉሣዊ ፈንጠዚያ ጋር እያነፃፀረ ቁጣው ገንፍሎ እንዲወጣ

6.2 እኒ ጋይላ ሥላሴ ከሥልጣን ከወረደ በኋላ፣ ወደ አራተኛ ክፍለ ጦር እስር ቤት ወደ ወሰደችው ታሪካዊ የልሰ ቫንን መኪና ሲያመራ

የታሰበ ነበር። በተለይም «የምንወደውና የሚወደን ሕዝባችን» የሚለውን ንጉሣዊ ዘይቤ ለመናድ የታለመ ነበር። እንደታሰበውም የፕሮፓጋንዳው ቅንብር ግቡን ስለመታ፣ ለንጉሠ ነገሥቱ የሚያዝንለት ጠፍቶ «ይውረድ!» የሚለው በረከተ።

መስከረም 2 1967 ጠዋትም፣ የደርግ ተወካዮች ብሔራዊ ቤተ መንግሥት በመሄድ፣ ንጉሠ ነገሥቱን ከዙፋኑ እንዲወርድ መወሰኑን አርድተው ወደተሰናዳለት ሥፍራ እንዲሄድ ጋበዙት። የውርደቱን ልክ ለማሳየት ይሁን ወይ ከሕዝብ ቁጣ ለመሰወር እንደሆነ አይታወቅም፤ በየልሰዋንን መኪና አካንፈው የደርጉ መካነ ልደት ወደሆነው ወደ አራተኛ ክፍለ ጦር ወሰዱት። ያቺ ቅፅበት በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ በርዝመቱም ሆነ ሀገሪቱ ባየችው ለውጥ ብዙም ወደር የማይገኝለትን የንጉሥ ዘመን ማክተም ብቻ የምታመላክት ሳይሆን ሥረ መሠሪቱን ከንጉሥ ሰለሞንና ንግሥተ ሳባ ጋር የሚያጣቅሰውን «ሰለሞናዊ» ሥርወ መንግሥትን ፍጻሜም ጭምር ነው።

ወታደራዊ አገዛዝና ባላንጣዎቹ

የአብዮቱ ተምሳሌት የሆነው መስከረም 2፣ 1967 ሁለት ተቃራኒ ገፅታዎች ነበሩት። ባንድ ወገን ንጉሣዊ አገዛዝን እስመግዶ ሕዝቡን ነፃ ያወጣ ሲመስል በሌላ ወገን ደግሞ አዲስና ከፊተኛው ያልተናነሰ አምባገነን አገዛዝ በሕዝቡ ላይ ተጫነበት። በሶላቱ ሥልጣን የጨበጠውና ራሱን «የጊዜያዊ ወታደራዊ

አስተዳደር ደርግ» ብሎ የሰየመው መንግሥት መጀመርያ የወለደው እርምጃ አዲሱን ሕገ መንግሥት ማገድ፣ ፓርላማን መበተንና ማናቸውንም ዓይነት ሰላማዊ ሰልፍና የሥራ ማቆም አድማን መከልከል ነበር። ዓላማ ጠቋሚ የነበረው «ኢትዮጵያ ትቅደም» የሚለው መፈክርም ወደ እምነትነት ተሸጋገረ። እሱን መቃወምም ታላቅ ወንጀል ሆኖ ተፈረጀ። አብዮታዊው ንቅናቄ የወለደው ደርግ ሥልጣኑን ለማደላደል ሲል ወላጁን ካደ። በዚህም፣ በየካቲት 66ቱ ሕዝባዊ አመፅ ውስጥ ግንባር ቀደም ሚና ከነበራቸው ተማሪዎችና መምህራን ጋር የከረረ ቅራኔ ውስጥ ገባ። ደርግና ደጋፊዎቹ መስከረም ሁለትን የሕዝባዊው ንቅናቄ ማሳረጊያ ብለው በየዓመቱ ሲያከብሩት፣ ተቃዋሚዎቹ ግን አብዮቱ ሀዲዱን የሳተበት ቀን ብለው ዘከሩት።

የጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር ደርግን መቋቋም ከሲቪሉ ወገን በብርቱ የተቃወሙት ተማሪዎች፣ «ፎረም» በመባል የሚታወቀው ግራ ዘመም የሆነው የዩኒቨርሲቲ መምህራን ቡድን፣ የኢትዮጵያ ሠራተኞች ማኅበራት ኮንፌዴሬሽን፣ «ዴሞክራሲያ»ና «የሰፊው ሕዝብ ድምፅ» በሚባሉት መጽሔቶች ዙሪያ የተሰበሰቡት ገብዕ የግራ ክንፍ ድርጅቶች ሲሆኑ፣ ከወታደሩ ክፍል ደግሞ የመሐንዲስ ክፍል፣ ክቡር ዘበኛና የወታደር የበረራ ክፍል («እርሚ አቪየሽን») ይገኙበታል። እነዚህ ተቃዋሚዎች እንደ አማራጭ ያቀረቡትም የ«ጊዜያዊ ሕዝባዊ መንግሥት» መቋቋምን ነበር።

ይህ ሁለት ዓመት ያህል ገና የቆየ መፈክር መጀመርያ የተወረወረው የአንጻራዊነት ካቢኔ በተቋቋመበት ወቅት ነበር። በዚያን ወቅት ግራ ክንፍ ጋይላት ሕዝቡ የሚፈልገውና የሚጠብቀው የካቢኔ ሽም ሽር (ወይም «ጉልቻ መቀያየር») ሳይሆን መሠረታዊ ለውጥ ነው በማለት «ሕዝባዊ መንግሥት ይቋቋም» የሚለውን መፈክር ባማራጭነት አቀረቡ። ሆኖም እነዚህ ጋይሎች እውነተኛ ሕዝባዊ መንግሥት ማቋቋም ምን ያህል ከባድ እንደሆነ ስለተረዱ ይመስላል። በወቅቱ ተፈጻሚነት ሊኖረው የሚችለው «ጊዜያዊ ሕዝባዊ መንግሥት» ነው በማለት መፈክራቸውን አስተካከሉ። መፈክሩን በመሰንዘር ብቻ ሳይገታ ይዘቱንም በሐምሌ ወር ለደርግ በፃፈው ደብዳቤ አብራርቶ ያቀረበው የ«ፎረም» ቡድን ነበር። ይሁን እንጂ የመፈክሩ ደጋፊዎች ስለይዘቱ ሙሉ ስምምነት ነበራቸው ብሎ ለመናገር ያዳግታል። አንዳንዴ ከሠራተኞች፣ ተማሪዎች፣ መምህራንና ገበሬዎች የሚውጣጣ መንግሥት ሆኖ ሲቀርብ፣ ሌላ ጊዜ ደግሞ የየካቲት 66 ሕዝባዊ ንቅናቄ በወለዳቸው ኮሚቴዎችና ድርጅቶች ላይ የሚመሠረት ሆኖ ይቀርብ ነበር።

ውሎ አድርጎ ይህ የ«ጊዜያዊ ሕዝባዊ መንግሥት» መፈክር የሁለቱ ግንባር ቀደም የግራ ክንፍ ቡድኖች፣ ማለትም «ዴሞክራሲያ» እና «የሠፊው ሕዝብ ድምፅ» በተሰኙት ህቡዕ ጋዜጦች ዙሪያ የተደራጁት የኢትዮጵያ ሕዝብ አብዮታዊ ፓርቲ (ኢሕአፓ) እና የመላ ኢትዮጵያ ሶሻሊስት ንቅናቄ (መኢሶን)፣ ዋነኛ የፍልሚያ ምክንያት እንደሆነ ይታወቃል። ይሁን እንጂ በመጀመርያዎቹ ወራት ሁለቱም ቡድኖች የመፈክሩ አራማጆች ነበሩ። እንዲያውም ንጉሠ ነገሥቱ ከዙፋኑ ከመውረዱ ከሁለት ቀናት በፊት የወጣው «የሠፊው ሕዝብ ድምፅ» በወታደር የሚመራ መንግሥት፣ የፈለገውን ያህል ቅን ልቦና ቢኖረው፣ ዞሮ ዞሮ አገሪቷን ባንድ አምባገነን መሪ መዳፍ ሥር ይጥላታል ሲል ትንቢታዊ ትንተና አቅርቦ ነበር።

ነገር ግን ይህ የአገር ቤቱ መሥሪያ አመለካከት ከአገር ውጭ ካለው የመሥሪያ አመራር ጋር የሚጣጣም ሆኖ አልተገኘም። ምክንያቱም የ«ጊዜያዊ ሕዝባዊ መንግሥት» መፈክር ግራው ከንፍ ሰፊውን ሕዝብ ለማደራጀት ካለበት ዋነኛ ተግባር የሚያዘናጋ ነው የሚል ጠንካራ አቋም አመራሩ ስለነበረው ነው። የመሥሪያ የውጭ ከንፍ አገር ቤት ከገባ በኋላም የሱ አቋም አይሉ ድርጅቱ መፈክሩን ለመተውና ጋላም አምርር ሊታገለው በቃ። በመፈክሩ ዙርያ በኢሕአፓና በመሥሪያ መካከል የነበረው የጠፈ ክርክር በማርክሳዊ ቃላት ተሸልሞ ሲቀርብ መሠረታዊ የርዕዮተ ዓለም ክርክር ይቃላል አንጂ ዞር ዞር የሥልጣን ሽኩቻ ነበር ማለት ይቻላል። ይኸውም ባንድ ወገን ኢሕአፓ በብዙኃን ድርጅቶች (የመምህራን፣ ተማሪዎችና ሠራተኞች) ውስጥ በስፋት ስርጉ የገባ በመሆኑ የሚቋቋመውን ጊዜያዊ ሕዝባዊ መንግሥት አቆጣጠራለሁ የሚል አምነት ነበረው። ባንፃሩ ደግሞ መሥሪያ በዚህ ረገድ ገና ብዙ የሚቀረው ስለነበር እሱ ድርጅቱን አፈርጥሞ አስከፍረዋል ድረስ ሥልጣን በደርግ እጅ መቆየቱን አምብላም አልጠላውም ነበር። ስለዚህም ነው ወደ 1967 አጋማሽ ገደማ መሥሪያ የትግል ስልት ለውጥ በማድረግ ደርግን ሙሉ በሙሉ ከመቃወም ወደ ሂሳዊ ድጋፍ የተሸጋገረው።

ያም ሆነ ይህ ግን፣ ደርግ ሥልጣን አስረከቦ ወደ ካምፕ የመመለስ አንዳችም ፍንጭ አላሳየም። ወራት በዓመታት እየተተኩ በሂዱ ቁጥር እራሱን የአብዮቱ ዋና ጠባቂና አላማታ ማድረግ ያዘ። ወደ ካምፕ መመለስ ማለት አብዮቱን መከፋት ሆኖ ታየው። «ያለምንም ደም» ብሎ የተነሳው ደርግ ደም ማፍሰስ ከጀመረ በኋላ ከሥልጣን መውረድ ማለት ራሱን ለፍርድ ወይ ለበቀል አሳልፎ መስጠት ሆኖ አገኘው። ስለሆነም ከሕዝብ የሚመጣውን የሥልጣን ጥያቄ ሲሆን በዘዴ ማለዘብ፣ ካልሆነም በኃይል መቆጨት ነበረበት። እራሱን ጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር ደርግ ያለኛውም ከሕዝብ የቀረበውን የሽግግር ስልት ለራሱ በሚስማማ መንገድ ለመተርጎም ነው። የሕዝባዊ ውክልና ጥያቄንም ለማስታገስ መንግሥታዊና ሃይማኖታዊ ተቋሞችን፣ እሥራ አራቱን ክፍላት ሀገርና ሕዝባዊና የሙያ ድርጅቶችን የሚወክሉ አባላት ያሉበት ብሔራዊ የመማከርት ሽንጉ ሰየመ።

ይህ የመሸንገያው ስልት ሲሆን፣ በዚህ በማይመለሱት ላይ ደግሞ ጠንካራ በትሩን አሳረፈባቸው። በመጀመርያ የተቃዋሚ ሕዝባዊና የሙያ ድርጅቶች መሪዎችን አሰረ። ወዘለደሩ የመሪዎቹን መታሰር ተቃውሞ ሲነሳ ደግሞ ያለ ርሳራኔ መታቸው። ፍጥጫው ወደ ሠራዊቱም ጎራ ተዛምዶ የሕይወት መጥፋትን አስከተለ። የደርግ በሥልጣን ላይ መደላደልን ከተቃወሙት ወገን ክቡር ዘበኛና የአርሜ አቪየሽን መሪዎቻቸውን አሳልፈው ለመስጠት ሲገደዱ፣ የመሐንዲስ ክፍል ግን አሻፈረኝ በማለቱ መስከረም 27 ቀን ለደርግ (በተለይም ለአንደኛው ምክትል ሊቀ መንበር ለሸለቃ መንግሥቱ) ታማኝ የሆኑ ወታደሮች ካምፑን ሰብረው በመግባት በተከፈተው ተኩስ አምስት የመሐንዲስ ጦር አባላት ሲገደሉ አያሌዎች ለመቁሰልና ለመታሰር በቁ። በዚህ ክስተትም አብዮቱ ያለምንም ደም ይጠናቀቃል የሚለው አምነት እንደ ጉም በነነ።

6.3 ጄኔራል አማን ሚካኤል አንደም በአሥመራ ስታዲየም ከሕዝቡ ለተደረገለት የጋለ አቀባበል አፀፋውን ሲመልስ

የመስከረሙ ደም መፋሰስ የንቅናቄውን የደም አልባ ምዕራፍ የዘጋውን ያህል መጭውን ፅልመትም የሚያረዳ ደውሏል ነበር። ገዳር 15፣ 1968 እሱድ ጠዋት በኢትዮጵያ ሬዲዮ የተላለፈውና የኢትዮጵያ ሕዝብን ብቻ ሳይሆን መላውን ዓለም ያስደነገጠው ዜና በአብዮቱ የደም ጎዳና ጉልህ ሥፍራ ይዞ የቆየ ክስተት ነው። እንደተሰመደው በወታደራዊ ማርሽ የታጀበው የደርግ መግለጫ የደርግ ሊቀ መንበር ሌተና ጄኔራል አማን ሚካኤል አንደምን ጨምሮ በስድሳ የቀድሞ ባለሥልጣናትና የደርግ ተቃዋሚዎች ላይ ገዳር 14 ቀን «የፖለቲካ ውሳኔ» እንደተወሰደባቸው ሰፈረ። በዚህም፣ ጄኔራሉ እጅ አልሰጥም ብሎ ቤቱ ተከቦ በተፈጠረው የተኩስ ልውውጥ ሲሞት የተቀሩት ሃምሳ ዘጠኙ ደግሞ ከእስር ተወስደው እንደተሸነፉ ለፍፏል። ደርግ ባወጣው መግለጫ፣ በጄኔራሉ ላይ ያን ዓይነት የመጨረሻ እርምጃ ሲወስድ የተገደደው፣ አምባገነን ባሕሪ በማሳየቱ፣ ደርግንና ጦሩን የመከፋፈል ተግባራት በመፈፀሙና አከርፎ ዘሥራ ዝብታ ራሱን በማግለል ነው ብሏል።

በመሠረቱ ግን መጥፊያው የሆነው ከተቀዳሚ ምክትል ሊቀ መንበሩ ከሌተና ኮሎኔል መንግሥቱ ጋር የነበራቸው ግንኙነት እየሻከረ መሄዱ ይመስላል። በተለይም የኢርትራጊ ችግር እንዴት እንፍታው በሚለው ጥያቄ ዘንባል ጄኔራሉ ሰላማዊ አማራጭን ሲከተል፣ ኮሎኔሉ በኃይል የመተማመን ዝንባሌው የጎላ ነበር። ሁለቱም ባላንጣዎች ቀደም ባለት ሳምንታት ለተፃራሪ አቋማቸው ተቀባይነት ለማስገኘትና ደጋፊዎቻቸውን ለማበራቀቅ በጦር ኃይሎች የተለያዩ ክፍሎች መግለጫዎች ሲሰጡ ቆይተዋል። ከነዚህ ልዩነቶችም ባሻገር ለጄኔራሉ ሕይወት መጥፋት ዋናው ምክንያት ታሪካዊ ተልዕኮውን መፈፀሙ

ነው ማለቱ የተሻለ ተለማኒነት ይኖረዋል። እስከተወሰነ ደረጃ ድረስ፤ በሕዝብ ዘንድ በውል ያልታወቁት የደርግ አባላት የጄኔራሉን ስም ጋሻና ከላላ አድርገው መንቀሳቀሳቸው አያሌ ጠቀሜታ ነበረው። እያደር ግን፤ ጄኔራሉም የራሱን የሥልጣን ፍላጎት ማሳየቱ ስላልቀረና፤ ከደርግ አባላት መካከልም በተለይ እንደ ሌተና ኮሎኔል መንግሥቱ ያሉት የራሳቸው የሥልጣን አደጋ ስለነበራቸው፤ ጄኔራሉ ከጥቅሙ ይልቅ ጉዳቱ እያመዘነ መጣ። ስለዚህ በግብፅ በ1940ዎቹ እንደታየው እነ ኮሎኔል ናስር ጄኔራል ነጋብን መጀመርያ ለሸፋን ተጠቅመው ነላል እንዳደረጉት ሁሉ፤ እነ ኮሎኔል መንግሥቱም ጄኔራል አማንን አስወገዱት። ትልቁ ልዩነት የግብፅ ጄኔራል ሕይወቱ ሲተርፍ ኢትዮጵያዊው ሕይወቱ ማለቱ ነው።

የጄኔራሉን ሞት አስከትሎ የተረሸኑት እስረኞች ባብዛኛው መሣፍንት፤ የቤተ መንግሥት ባለሟሉች፤ ሚኒስትሮች፤ የጦር አዛዦችና የጠቅላይ ግዛት እንደራሴዎች ነበሩ። ስለሆነም በተለምዶ «ስድሳ የቀድሞው መንግሥት ባለሥልጣናት» እንደተገደሉ ተደርጎ ሲወሳ ቆይቷል። የደርግን መግለጫ በትጡ ለተከታተለው ከስድሳዎቹ መኻል በቀድሞው ሥርዓት ምንም ሚና ያልነበራቸው፤ ግን የደርግን የፖለቲካ ሥልጣን መያዝ በመቃወማቸው ብቻ በዚህ አጋጣሚ አብረው የተረሸኑ መኩንኖችና ወታደሮች እንደነበሩ ግልፅ ነው። በሚቀጥሉት ዓመታትም ደርግ ይህን «ሁለት ወፍ ባንድ ድንጋይ» በመምታት በሚወስዳቸው እርምጃዎች ምክንያት ሊነሳ የሚችለውን ተቃውሞ የማደናገር ስልት ካንዴም ሁለቱ ሲጠቀምበት ታይቷል።

የጄኔራሉ ሞትና የዓምላ ዘጠኙ እስረኞች መረሸን ያለው ትስስር በውል አይታወቅም። ያም ሆነ ይህ ግን እስረኞቹ አደራሱት የተባለውን በደል የሚያጣራ መርማሪ ከሚሸን ተቋቁሞ የማጣራት ሥራውን በጀመረበት ወቅት እንዲህ ያለው ፍርድ ገምድል እርምጃ መወሰዱ፤ ከሚሸኑ ትርጉም አልባ ከማድረጉም በላይ የወደፊቱም የደርግ አካሄድ ምን ያህል ፍትሐዊ እንደሚሆን በአጅጉ የሚያጠራጥር ነበር። ይህ ያለፍርድ መግደል አባዜም ማሳረጊያው እስካሁንም ጠባሳው ያልጠፋው «ቀይ ሽብር» ሆነ። ደም በማፍለስ የተሳሰሩት የደርግ አባላትም ከእንግዲህ ወደጎሳ መመለስ እንደማይችሉ ስለተረዱ የፖለቲካ አቋማቸውን ይበልጥ እያከረሩ መጡ። ምናልባት እስከዚያን ጊዜ ድረስ በፈጠራቸው የቀድሞው ሥርዓትና በአብዮታዊው ንቅናቄ መካከል ሲኖወዙ ነበር ቢባልም፤ ከዚያን ጊዜ በጎሳ ግን ከቀድሞው ሥርዓት ጋር የሚያገናኛቸውን አትብት ቆርጠው ዕድላቸውን ከአብዮታዊው ንቅናቄ ጋር ሙሉ በሙሉ አስተሳሰሩ። ስለሆነም በተከታታይ ለረጅም ጊዜ መለያቸው የሆኑትን አብዮታዊ እርምጃዎች ወሰዱ።

ከነዚህም እርምጃዎች ቀዳሚ የሆነው የገጠሩን ሕይወት ሳንዴና ለመጨረሻ ጊዜ ለመቀየር የነደፉትን ፕሮግራም ተግባራዊ ለማድረግ መንቀሳቀሳቸው ነው። ይህ ከጊዜ በጎሳ «ብሔራዊ የእድገት በጎብረት ዘመቻ» የተባለው ፕሮግራም መጀመርያ የተሰነዘረው ደርግ ሥልጣን ከመያዙ ወደ እንደ ሳምንት ግድም ነው። ዓላማውም የሁለተኛ ደረጃ ትምህርት ቤቶችና የከፍተኛ ትምህርት ተቋማት ተማሪዎችንና መምህራንን ወደ ገጠር በማዝመት

6.4 ከዘማች ተማሪዎች የዕለት ተዕለት ተግባር እንዲ ውሃ መቅዳት ነበር

የ«ኢትዮጵያ ትቅደም»ን መርህ መሠረት ያደረጉ የልማት እንቅስቃሴዎችን እንዲመሩ ለማድረግ ነበር። ፕሮግራሙ በቅን ልቦና እንራቱን ከጎሳ ቀርነት ለማውጣት ታልሞ የተነደፈ ሊሆን ቢችልም፤ ደርግ የሥልጣን ተፋላሚዎቹን በልማት ስም ወደ ገጠር በማግለል በሥልጣን ኮርቻ ላይ ለመደላደል የቀመመው ስልት ነው በማለት በተለይ በጎሳ በኢሕአፓ ስር የተሰለፉት ግራ ክንፍ ጋይሎች ተቃወሙት።

ይህንን ተቃውሞ ለማለዘዝም ደርግ እንዳንድ እርምጃዎች መውሰድ ነበረበት። በተለይም በምሁራኑ ዘንድ ሰፍኖ ወደነበረው የሶሻሊስት ርዕዮተ ዓለም ቀረብ ለማለት ይመስላል እምብዛም ተቀባይነት ያሳገውን የ«ኢትዮጵያ ትቅደም» መፈክር በመከለስ መመሪያዬ «ጎብረተሰባዊነት» ነው አለ። የምሁራኑን ማርክሳዊ ርዕዮተ ባዕድነት ለማመላከትም «ጎብረተሰባዊነት» ሙሉ በሙሉ አገር-በቀል መሆኑን አበክር ገለፅ። የሂደቱ አቅጣጫ በሌሎች አፍሪቃ አገሮች እንደታየው ኢትዮጵያዊ ሶሻሊዝም ለመከተል ነው። ይሁን እንጂ አዲሱ መርህም ቢሆን ከመጀመርያው መፈክር እምብዛም ግልፅ ያልሆነና የተለያዩ እምነቶችና መርህ-ግብሮች የተጨናነቁበት ሁኔታ ከመሆን አልፏል።

ዘማቾቹ ወደየምድብ ሥፍራዎቻቸው ከመለማራታቸው በፊት ታኅሣሥ 12 ቀን 1967 ጃንሜዳ ላይ ትልቅ የሰልፍ ትርኢት አደረጉ። በዚህም ጊዜ የደርግ አባላት ለመጀመርያ ጊዜ ገሀድ ወጥተው ለሕዝብ ታዩ። በተለይም መንግሥቱን ዘማቾቹ «መንጌ! መንጌ!» እያሉ በጋላ ስሜት ያደረጉለት አቀባበል በመሪነት ሥፍራው ላይ ተደላድሎ እንዲቆይ የልብ ልብ ሳይሰጠው አልቀረም። ምንም እንኳን መጀመርያ በዘመቻው ዙርያ ብዙ ክርክርና አታካራ የነበረ ቢሆንም፤ እንደ

ከዘመቱ በኋላ ዘማቾች በሙሉ ስሜት የገጠሩን ሕይወት የመለወጡን ተግባር ተያያዙት። በተለይም በናፍቆት ይጠብቁት የነበረው የመሬት ስራት አዋጅ የካቲት 25 ቀን ከወጣ በኋላ፤ አዋጁን ተግባራዊ ለማድረግ በሙሉ ጋይሳቸውና በጋላ ስሜት ተንቀሳቀሱ። ይሁን እንጂ ይህ እንቅስቃሴያዊ ሳይውል ሳያደር ከደርግ አባላትና ከሌሎች የመንግሥት ሹማምንት ጋር አጋጫቸው። ተማሪዎች አዋጁን በመተግበሩ ላይ ጭቁኑን አርሶ አደር ያሳተፈ ስልት ሲከተሉ፤ የደርግ ባለሥልጣኖች የመረጡት ስልት ደግሞ ቢሮክራሲያዊ ነበር። እያደርም የዘመቻ ጣቢያዎች ደርግና ደጋፊዎች ባንድ ወገን፤ ደርግን አምርሮ የሚቃወሙው የኢሕአፓ አባላትና ደጋፊዎች በሌላ ወገን የሚፋለሙበት መድረክ ሆነ። ዘመቻው እየተራዘመ በሄደ ቁጥር ተቃዋሚዎች ምድብ ጣቢያዎቻቸውን እየተዉ ወላች የፓለቲካ ፍልሚያ ወደሚካሄድበት ወደሀገሪቱ ርዕሰ ከተማ መመለስ ጀመሩ።

ደርግ መሬትን የ«ሕዝብ» (እንደ እውነቱ ከሆነ የመንግሥት) ያደረገውን አዋጅ የካቲት 25፤ 1967 ከማውጣቱ ቀደም ብሎ የንግድ፤ የኢንዱስትሪና የንግዝብ ተቋማትን ወርሶ ነበር። በሐምሌ 19 ደግሞ የከተማ መሬትንና ትርፍ ቤቶችን የመንግሥት ያደረገው አዋጅ ታወጀ። እነዚህ ተከታታይ እርምጃዎች ደርግ እስከ ፍፃሜ መንግሥቱ ድረስ ሲመካባቸውና ሲከራራባቸው የነበሩ እርምጃዎች ሆኑ። በተለይ እንደ አብዮት በዓል (መስከረም 2) ባሉ በዓላት እነዚህን «ድሎች» የማይዘረዝር ንግግር ከቶም አይታሰብም ነበር። ይሁን እንጂ እያደር የነዚህ እርምጃዎች ሕዝባዊ ፋይዳ በእጅጉ አጠያያቂ እየሆነ መጣ። በመሠረቱ፤ ውጤታቸው የሀገር ሀብትን ከግል ወደ መንግሥት እጅ ማዘዋወር ነበር። ስለሆነም፤ ወትሮም ገደብየለሽ ሥልጣን የነበረው መንግሥት አሁን ፈላጭ ቆራጭ ሆነ። መንግሥት ቀጭም ሽላሚም ሆኖ ኅብረተሰቡን ሙሉ በሙሉ ከመዳፉ ሥር አደረገው። በሌላ አነጋገር መንግሥት በቁጥጥሩ ሥር ያደረጋቸው የኢኮኖሚ አውታሮች ፍፁማዊ የሥልጣን መረብ ለመዘርጋት የተደላደለ መሠረት ሰጡት። የሀገር ኢኮኖሚ በቢሮክራሲው ቁጥጥር ስር እየሆነ በሄደ ቁጥርም የግሉ ዘርፍ እየሚሸሸና እየቀጨጨ ሄደ።

ይህ ማለት ግን የመሬት አዋጁ የነበረውን ታሪካዊ ፋይዳ ለማንኳሰስ አይደለም። አያሌ ተራማጅ ኢትዮጵያውያን በፅኑ የታገሉትን የዘመናት ብሶት ለማስወገድ የታሰመ በመሆኑ ትልቅ ግምት የሚሰጠው ነው። በሃያኛው መቶ ዓመት መጀመርያዎቹ ዐሠርተ ዓመታት ተራማጅ ምሁራን የገባሩ ዕዳና አሳር እንዲቀልሉት በአፅንዖትና በስሜት ታግለዋል። በተደባለሰበ መልክም ቢሆን የ1953 መሬትን በመንግሥት መሪዎችም የእርሻ ምርትን ለማስፋፋት ቃል ገብተዋል። በ1957 ደግሞ የዩኒቨርሲቲ ተማሪዎች «መሬት ለአራሽ» ብለው ስልፍ በመውጣት አብዮታዊ ፈር ቀደዋል። ያ መልክርም ለዓመታት ሲያስተጋባ ቆይቶ የቀድሞውን ሥርዓት ግብአተ ሞት አፋጥኗል። የ1967ቱ የመሬት አዋጅም ከሁሉም በላይ የዚያ መልክር ውጤት ነው ማለት ይቻላል። የእንዳልካቸው ካቢኔም ቢሆን የጥያቄውን መሠረታዊነት በመንግዘብ መጋቢት 27 ባወጣው የፖሊሲ መግለጫ በመሬት ይዞታዎች ላይ የእንደ ሺ ሄክታር ጣራ በመደንገግና ወደፊት የሚሰጡ ማሳዎች መሬት ለሌላቸው ብቻ እንደሚሆን ቃል በመግባት አንገብጋቢ ለነበረው የሕዝብ ጥያቄ የበኩሉን መልስ ለመስጠት ተገዷል።

6.5 የገጠርን መሬት ለሕዝብ ያደረገውን አዋጅ በመደገፍ የወጣው ሕዝባዊ ስልፍ በካፌል።

በየካቲት 1966 አብዮቱ ከፈነዳበት ጊዜ ጀምሮም፤ የመሬት ጥያቄና መፍትኔው በአገሪቱ ጋዜጦች ዋና የመወያያ ርእስ ሆነው ቆይተዋል። ከርክሩና ወይይቱ በመንግሥት ጋዜጦች፤ በጎቡዕ ጋዜጦችና በተለይም ጉዳዩ በቀጥታ በሚመለከታቸው እንደ መሬት ይዞታ ሚኒስቴርና የጭላሎ እርሻ ልማት ድርጅት ባሉ መሥሪያ ቤቶች ይካሄድ ነበር። ከርክሩ ያተኮረባቸው ዋና ዋና ነጥቦችም መፍትኔው መሠረት የሚያደርገው ምርታማነትን ነው ወይስ ፍትሕን፤ የሚመጣው ከላይ ነው ወይስ ከታች፤ መሬት የግል ይሆናል ወይስ የጋራ ነበር።

ከዚህ ሁሉ ከርክርና ውጣ ውረድ በኋላ ነበር ደርግ በየካቲት 25 ቀን 1967 በስር ነቀልነቱ ወደር ያልተገኘለትንና እክራሪ የግራ ተቃዋሚዎችን እንኳ ያስገረመውን የመሬት አዋጅ ይፋ ያደረገው። አዋጁ የግል የመሬት ይዞታን የሚያስወግድና የገጠር መሬት የማይሸጥ፤ በሊዝ የማይተላለፍና በዋስትናም የማይያዝ መሆኑን ደነገ። ጭሰኝነትን ያስቀረው አዋጅ የመሬት ይዞታን በአሥር ሄክታር ሲወስን፤ አርሶ አደሩም በመሬቱ ላይ የሚኖረው መብት በጥቅም ላይ ከማዋል ያለፈ እንደማይሆን አወጀ። አዋጁን ተግባራዊ ያደርጉ ዘንድና ወደፊትም እንደ አስፈላጊነቱ የመሬት ድልድል የማድረግ ሥልጣን ያላቸውን የገበሬዎች ማኅበር አቋቋመ። ከአዋጁ ቀጥተኛ ውጤቶች አንዱ የቅድመ-አብዮት ኢትዮጵያ ዓይነተኛ ባሕሪ የነበረውን የመሬት መግት ማስቀረቱ ነው።

የአዋጁ ታሪካዊ ፋይዳ የመሬት ከበርቴውን መደብ ማስወገድ ሲሆን፤ ዋነኛ ተጠቃሚዎቹም ጭሰኞችና መሬት አልባ አርሶ አደሮች ነበሩ። አዋጁ በተጠቃሚነት ደረጃም ብቻ ቢሆን ባለመሬት ያደረጋቸው ባብዛኛው በደቡባዊ የሀገሪቱ ክፍል ይገኙ የነበሩ እነዚህ ጭቁን ዜጎች ለሚቀጥሉት ሁለት አሠርተ ዓመታት የሀላ ለደርግ የሥልጣን መደላድል ፅኑ መሠረት ሊሆኑ በቅተዋል። ይሁን እንጂ ለዚያኑ ዓመታት የሀላ ሳያባራ በተካሄደው ጦርነት ተማገገዱ እንጂ ነገራቸውን በማሻሻል ረገድ ይህ ነው የሚባል ያገኙት ጠቀሜታ አልነበረም። የችግሩ ምንጭ አርሶ አደሩ በተመደበለት መሬት ከመጠቀም አልፎ ባለቤት መሆን አለመቻሉ ነው። ይህም አልበቃ ብሎ መንግሥት የአርሶ አደሩን ኑሮ ከመቼውም በበለጠ ሁኔታ የሚቆጣጠሩና ነፃነቱን በብርቱ የሚሸብቡ አርምጃዎች ወሰደ። ከነዚህም መካከል አርሶ አደሩ ምርቱን መንግሥት በደነገገው (ዝቅተኛ) ዋጋ ለመንግሥት ብቻ እንዲያቀርብ ተብሎ የተቋቋመው የአርሻ ሰብል ገበያ ድርጅት፤ በፈቃደኝነት ላይ ያልተመሠረተ የሰፈራ ፕሮግራምና የጋራ እርሻ፤ እንዲሁም አርሶ አደሩ ያልመከረበትና ያልከከረበት የመንደር ምሥረታ ፕሮግራምን መጥቀስ ይቻላል። እነዚህ እምብዛም ተወዳጅነት ያልነበራቸው የደርግ አርምጃዎች በተለይ በሰሜኑ የሀገሪቱ ክፍል አርሶ አደሩ ከፍተኛ ብሶት እንዲሰማውና ብሎም ከኢትዮጵያ ሕዝቦች አብዮታዊ ዴሞክራሲያዊ ግንባር (ኢሕአዴግ) ጎን በመሰለፍ ደርግን ለመጣል እንዲዘምት አስተዋፅኦ አድርገዋል።

የከተማ መሬትንና ትርፍ ቤቶችን የመንግሥት ያደረገውም አዋጅ ቢሆን፤ ኢኮኖሚያዊና ማኅበራዊ ፍትሕን ለማምጣት እንደተወሰደ ቅን አርምጃ ብቻ አድርጎ ማየት ያዳግታል። አርግጥ ነው የቀድሞው ጎዥ መደብ የኢኮኖሚ መሠረት ከገጠር መሬት በተጨማሪ በከተማ ቦታ ሽያጭና ቤት ኪራይ ላይም የነበረ በመሆኑ ያን መደብ በማጸነም ረገድ ጉልህ አስተዋጽኦ አድርጓል። ይሁን እንጂ አዋጁ ለመንግሥት ውርስ የዳረገው የከበርቴውን ቪላና ፎቅ ብቻ ሳይሆን የጭቁንንም ደሳሳ ጎጆ ነው። ስለሆነም የነገሩ ኢፍትሐዊነት እንዳለ ሆኖ፤ እነዚህን ጎጆዎች እንዲያስተዳድሩ ሥልጣን የተሰጣቸው የከተማ ነዋሪዎች ማኅበራት (በተለምዶ አነጋገር ቀበሌዎች) በተለይ ጎጆዎቹን እንጠግናለን ካሉ የሚጠብቃቸው ከትርፍ ይልቅ ኪሳራ ነው። እያደር ግልፅ እየሆነ እንደመጣው ግን የቀበሌዎች ሚና ካስተዳደር ይልቅ ቁጥጥር ላይ ያተኮረ ነበር። የገበሬዎች ማኅበራት አርሶ አደሩን ከደርግ መጻፍ ስር እንዳደረጉት ሁሉ፤ አዲስ አድራሻ የተሰጠው እያንዳንዱ የከተማ ነዋሪም በቀበሌዎች ለማካይነት ሕይወቱና እንቅስቃሴው በመንግሥት ቁጥጥር ስር ዋለ። በሚቀጥሉት ዓመታትም ቀበሌዎች የደርግና የኢሕአፓ መፋለሚያ መድረኮች ሆኑ። የኢሕአፓ ታጣቂዎች የቀበሌ መሪዎችን እያደኑ ሲገድሉ፤ ቀበሌዎች በተለይም የአብዮት ጥበቃ ጓዶች፤ የኢሕአፓ አባላትንና ደጋፊዎች እስከ «ቀይ ሽብር» በዘለቀ የአፅፋ ምት በየአደባባዩና በየእስር ቤቱ ገደሉ።

ደርግ በማርክሳዊ ርዕዮት ጎዳና

ደርግ በታሪክ የሚታወቀው በ20ኛው መቶ ዓመት ብቅ ካሉት እጅግ ቀናኛዊ ማርክሳዊ መንግሥታት አንዱ በመሆኑ ነው። እስከ ዕለተ ሞቱም በዚህ ማርክሳዊ ማንነቱ ራሱን ሲያሞክሽ ቆየ። ይሁን እንጂ፤ መቶ አሥር ግድም የሆኑት የደርግ አባላት በ1966 አጋማሽ ላይ አራተኛ ክፍለ ጦር መሸገው

የሀገሪቱ የወደፊት ዕጣ ፈንታ ምን ይሁን ብለው ሲመክሩ፤ ሳይንሳዊ ሶሻሊዝምን በኢትዮጵያ ውስጥ ሰርጎ የማስገባቱ ጉዳይ ከአብዛኞቹ ጎሊና እጅግ የራቀ ነበር። መመሪያቸው ያደረጉት «ኢትዮጵያ ትቅደም» የሚለው መፈክር ግፋ ቢል አገር ወዳድነትን የሚጠቁም ነበር። በታኅሣሥ ወር ባብዛኛው የእድገት በኅብረት ዘመኖችን ለማስደሰት ሲባል ወደ «ኅብረተሰባዊነት» ሲጎለግለውም ዓላማው «ኢትዮጵያዊ ሶሻሊዝም»ን እንጂ ሳይንሳዊ ሶሻሊዝምን ለማስረፅ አልነበረም።

ይሁንና ደርግ ፈራ ተባ ሲል የያዘው የሶሻሊስት ፈር ወደፊት የሚከተለውን የርዕዮተ ዓለም አቅጣጫ አመልካች ነበር። ያንን ፈር መልቀቁ እያደር አስቸጋሪ ብቻ ሳይሆን የማይታሰብ እየሆነ መጣ። የዚህንም ዋነኛ ምክንያት ለመረዳት ተማሪዎች በኢትዮጵያ አብዮት አመጣጥና ሂደት ላይ የነበራቸውን ወሳኝ ሚና ማጤን ያስፈልጋል። እንደ እውነቱ ከሆነ መለዩ ለባሹ በየካቲት 1966 ሕዝባዊ አመፅ ውስጥ ብቅ ያለው ባመዛኙ ከሙያው ጋር የተያያዙ ብሶቶችን ይዞ ነው (የደመወዝ ጭማሪ፤ የኑሮ ሁኔታ መሻሻል፤ ወዘተ)። ጥቅማቸውን አስከብረው ወደ ካምፓቸው ለመመለስ ሲያስቡ፤ «ወቱ ደሞዚን አስጨምራ ወደ ካምፕ ተመለሰች» የሚለው የተማሪዎችና የሌሎች ሲቪል ወገኖች ጉንታላና ወቀሳ ነው መለዩ ለባሹን ወደ ፖለቲካው መድረክ የገፋፋው። እያደርም ደርግ ሥልጣን ለመያዝ ብቻ ሳይሆን በሥልጣን ላይ ለመቆየት ከፈለገ እየገነነ ከመጣው ማርክሳዊ ርዕዮት ውጭ አማራጭ እንደሌለው እየተገነዘበ መጣ።

ከ1966 እስከ 1968 ድረስ ባሉት ሁለት ዓመታት ደርግ ከዚህ ርዕዮት ጋር ለመተዋወቅ ብቻ ሳይሆን ከማንም ያላነሰ ክህሎት አለኝ ለማለት ያለሰለሰ ጥረት ማድረግ ነበረበት። ሁልጊዜ አንድ አርምጃ ወደፊት ቀድሞ ከሚገኘው የግራ ክንፍ ኃይል ጋር ለመስተካከልና ብሎም ለማለፍ የነበረው ትግልና ጥረት ቀላል አልነበረም። ጥረቱም ተሳክቶ በሚያዝያ 1968 ደርግ የመጨረሻውን ርዕዮተ ዓለማዊ አመርታ በማድረግ፤ የብሔራዊ ዴሞክራሲያዊ አብዮትን በመመሪያነት አወጀ። በዚህ ድርጊቱም እየቀደመ ሲያስቸግረው ከነበረው የግራ ክንፍ የፖለቲካ ቡድን ጋር ተስተካክለ ማለት ይቻላል። ከዚያ የሚቀጥለው አርምጃ ራሱን የሠፊውንና የጭቁንን ሕዝብ ትግል በግንባር ቀደምነት ለመምራት በታሪክ የታጨ ብቸኛ የፖለቲካ ኃይል አርጎ ማየቱ ነው።

ይህን አስደናቂ የደርግ የርዕዮተ ዓለም ጉዞ ያስመረለት አንዱ የግራ ክንፉ ተከፋፍሎ ወደ አብዮቱ መድረክ መውጣት ነው። በተለይም ከሀገር ውጭ የሚገኘው የተማሪው ጎቅናቄ አካል አብዮቱ ሲፈነዳ በሁለት አክራሪ ጎራዎች ተሰልፎ ነበር። ጋላ ገሀድ እንደ ወጣው እነዚህ ሁለት ጎራዎች የኢሕአፓና የመኢሶን ድርጅቶች ተከታዮች ነበሩ። እነዚህ ሁለት አንጋፋ የግራ ክንፍ ኅቡዕ ድርጅቶች በተማሪ ድርጅቶች ሽፋን ደጋፊዎቻቸውን ማብዛትና ማጠናከር ተያይዘው ነበር። በአብዮቱ ዋዜማ ሁለቱ ጎራዎች በዓለም አቀፉ የተማሪዎች ድርጅት አወቃቀር ላይ ሳንጃቀረሽ ክርክር እያደረጉ ነበር። የኢሕአፓ ወገኖች በአዲስ መልክ የተዋቀረውን ዓለም አቀፍ የኢትዮጵያ ተማሪዎች ፌዴሬሽን ሲደግፉ፤ የመኢሶን ተከታዮች ደግሞ በቁጥጥራቸው ስር የነበረው ዓለም አቀፍ የኢትዮጵያ ተማሪዎች ማኅበር እንዲቀጥል ይሚገባ ነበር። በሰሜን አሜሪካ የኢትዮጵያ ተማሪዎች ማኅበር ባብዛኛው የፌዴሬሽንና የኢሕአፓ ደጋፊ ሲሆን በአውሮፓ የኢትዮጵያ ተማሪዎች ማኅበር ደግሞ ሁለት ተከፍሎ ነበር።

ከአብዮቱ መፈንዳት በፊት፤ እነዚህ ልዩነቶች ከሀገር ውጭ በመሆናቸውና በተማሪ ድርጅቶች የተወሰኑ በመሆናቸው ብዙም እርባና አልነበራቸውም። አብዮቱ በየካቲት 1966 ክፈነዳ በኋላ ግን ስለ አብዮቱ ባሕሪና ሂደት ቡድኖቹ ካላቸው አመለካከት ጋር ተቆራኝ። በተከታዮቹ ዓመታትም ልዩነቶቹ በሀገራዊ መድረክ እየጎሉ መጥተው ቀስ በቀስ ከርዕዮተ ዓለማዊ ክርክር ወደ እርስ በርስ መጠፋፋት ዘመቻ ተሸጋገሩ።

የውጭው ሁኔታ ይኸን ሲመስል፤ በሀገር ቤት ደግሞ በ1960ዎቹ መጀመርያ ዓመታት ማርክሳዊ-ሌኒኒዊ የጥናት ቡድኖች በንቡሶ መደራጀት ጀምረው ነበር። አብዮቱ ሲፈነዳም በንቡሶ በሚሰራጩት ልሳናቸው አማካይነት ከሕዝቡ ጋር መተዋወቅ ጀመሩ። ከነዚህም ልሳናት ወዲያውኑ ግንባር ቀደም ሥፍራ የያዙት ዴሞክራሲያ እና የሰፊው ሕዝብ ድምፅ የተሰኙት ነበሩ። ውሉ አድርጎ የኢሕአፓና የመኢሶን ልሳን መሆናቸው ይፋ ሆነ። ከነዚህ ሌላም የተለያዩ የግራ ክንፍ ድርጅቶች በየወቅቱ ብቅ ማለት ይዘ። የኢትዮጵያ ጭቁን ሕዝቦች አብዮታዊ ትግል (ኢጭአት) በተለይ የደቡባዊ ኢትዮጵያን ሕዝቦች እወክላለሁ ሲል፤ ወዝሊግ የተባለውና ቀድሞ በሰሜን አሜሪካ የኢትዮጵያ ተማሪዎች ማኅበር ፕሬዚዳንት በነበረው በዶ/ር ሠናይ ልኬ የሚመራው ድርጅት ደግሞ ከሠራዊቱ መሐል በተለይም በአየር ኃይል አካባቢ አባላት መመልመል ችሎ ነበር። በመጨረሻም ከኢሕአፓ ያፈነገጡ አባላት ከሌላ አገር ውስጥ ከነበረ ንቡሶ ድርጅት ጋር በመቀናጀት ማርክሲስት ሌኒኒስት ሪቮሉሽናሪ ድርጅት (ማሌሪድ) የተባለውን ቡድን አቋቋሙ።

በመጀመርያ የነዚህ የግራ ክንፍ ቡድኖች መበራከት ደርግን ግር ማለት ቱ አልቀረም። ነገር ግን ብዙም ሳይቆይ ወደ ርዕዮተ ዓለማዊው ፍልሚያ ውስጥ ገባ። በዚህ ረገድ ነገሩን ያሠመረለትም አንዳንዶቹ የግራ ክንፍ ቡድኖች ለደርግ የነበራቸው ቀና አመለካከት ነው። በተለይም መኢሶንና ወዝሊግ ደርግን ለመወዳጀት ፉክክር ይዘው ነበር ማለት ይቻላል። አንዳንዶቹ የደርግ መሪዎች የማርክሲዝም - ሌኒኒዝምን «ሀ» «ሀ» የቀሰሙትም ከሁለቱ ድርጅቶች መሪ አባላት ነበር ይባላል። ይሁንና እነዚህ የደርግ መሪዎች እስከ ወዲያኛው በኛ ጥላ ስር ይቆያሉ ብለው አስበው ከሆነ ተሳስተዋል። በተለይም ለፖለቲካ ሥልጣን ያለውን ቀናኢነት ከመጀመርያው የፈነጠቀው የደርግ አንደኛ ሊቀ መንበር ሌተና ኮሎኔል መንግሥቱ ኃይለ ማርያም የራሱ ድርጅታዊ ትልም እንዳለው ሳይውል ሳያድር ግልፅ እየሆነ መጣ። በ1968 ክረምት ላይ በወዝሊግ አዋላጅነት የመንግሥቱና መለዩ ለባሽ ጓዶቹ ፓርቲ የሆነው «አብዮታዊ ሰደድ» የተሰኘው ድርጅት ተወለደ። በዚህ ድርጅታዊ ገድል የመንግሥቱ ቀኝ እጅ ሆኖ ያገለገለው እንደሉው ሐረር የሚገኘውን ሦስተኛ ክፍለ ጦርን ወክሎ የደርግ አባል የሆነው የሃምሳ አለቃ (ከጊዜ በኋላ ሻምበል) ለገሠ አስፋው ነበር። የወዝሊግና የሰደድ መተሳሰርና መውራረስ ሰደድን ያገለበተውን ያህል ለወዝሊግ ግን የማታ ማታ መጥፊያው ሆነ። ጊዜው ደርሶ ወዝሊግ ሲመታና ሰደድ ብቸኛው የግራ አማራጭ ሆኖ ሲወጣ በወዝሊግ ላይ የቀረበበት ዐቢይ ክስ ለርግ ገብነት ሆነ።

በግራው ክንፍ ጎራ የነበረው ርዕዮተ ዓለማዊ ትንቅንቅ በ1968 ሁለተኛ አጋማሽ የመጀመርያዎቹ ወራት ላይ ከፍተኛ ደረጃ ደረሰ። ዞሮ ዞሮ የትንቅንቁ ተጠቃሚ የሆነውም የዳር ተመልካች የነበረው ደርግ ነው። ይህ ፍልሚያ የሚካሄደው በዕለታዊው የአማርኛ ጋዜጣ አዲስ ዘመን ሁለተኛ ገፅ ላይ በተለይ

«አብዮታዊ መድረክ» በተሰኘው ዓምድ ላይ ነበር። ዋና ተፋላሚዎቹም ኢሕአፓና መኢሶን ሲሆኑ ዋና ዋና ርእሶቹም እንደ «ጊዜያዊ ሕዝባዊ መንግሥት መፈክር» ያሉት የወቅቱ አንገብጋቢ ጥያቄዎች ነበሩ። በእነዚህ በታላቅ ጉጉት ይጠበቁ በነበሩና የሁለቱ ድርጅቶች አውራ ደራስያን በብዕር ሰማቸው በሚጽፏቸው ጽሑፎች አማካይነት የድርጅታቸውን ማርክሳዊ ሐቀኝነት ባንገሩም የባላንጣቸውን ክስረት ለማስረገጥ ከፍተኛ ጥረት አደረጉ። የክርክሩ አዝማሚያ አንዱ ከንዱ ለመማር ሳይሆን አንዱ ሌላውን እርቃኑን ለማስቀረት በመሆኑ የሁለቱን ድርጅቶች ልዩነት ከማጥበብ ይልቅ ይበልጥ አስፋው። በመሠረቱ የርዕዮተ ዓለሙ ፍልሚያ ታሪካዊ ፋይዳ ከጥቂት ወራት በኋላ ለተከሰተው የትጥቅ ፍልሚያ ማሟሻ መሆኑ ነበር ማለት ይቻላል።

ሚያዝያ 12 ቀን 1968 ደርግ የብሔራዊ ዴሞክራሲያዊ አብዮትን መመሪያው እድርጎ ሲያውጅ፤ በግራ ክንፉ ባቡር ጋቢና ውስጥ ከመደላደልም አልፎ መሪውን ለመጨበጥ ተዘጋጅ ማለት ይቻላል። ይህ ከቻይና አብዮት የተቀሰመ ፎርሙላ በሦስተኛው ዓለም ለሻሊስት ለውጥን ለማምጣት ፍቱን ነው ተብሎ የታመነበት ሲሆን፤ መሠረታዊ ይዘቱም በወዝሊግና በአርሶ አደሩና በተራማጅ ጌታ ስበርቴው አብዮታዊ ጥምረት የሠፊው ሕዝብ ጠላቶች ተብለው የተለዩትን ፊውዳሊዝምን፤ ኢምፒሪያሊዝምንና ቢርክራሲያዊ ካፒታሊዝምን መደምሰስ ነው። የመጨረሻ ዓላማውም ሕዝባዊት ዴሞክራሲያዊት ኢትዮጵያን መመሥረት ነው። ይህ ዓላማም ከብዙ ውጣ ውረድ በኋላ በመስከረም 1980 እውን ሆነ። ለተመለከተውና ነገሩን ላጤነው ሁሉ እውር ድንብሩን «ኢትዮጵያ ትቅደም!» ብሎ በሰኔ 1966 የተነሳው ደርግ እዚህ ጣራ ላይ ለመድረስ ምን ያህል እስደናቂና ረጅም ጉዞ እንደተጓዘ ግልፅ ነው።

የብሔራዊ ዴሞክራሲያዊ አብዮት ከታወጀ በኋላ ቀጣዩ እርምጃ የፕሮግራሙ አስፈፃሚ አካል የሆነውን ጊዜያዊ የሕዝብ ድርጅት ጉዳይ ጽሕፈት ቤት ማደራጀት ሆነ። የአዋጁ መታወጅና የጽሕፈት ቤቱም መቋቋም የወቅቱ ዐቢይ ተግባር ሠፊውን ሕዝብ ማንቃትና ማደራጀት ነው እያሉ ይወተውቱ ለነበሩት እንደ መኢሶን ላሉ የግራ ክንፍ ኃይሎች ትልቅ ድል ነበር። ጽሕፈት ቤቱን እንዲመራ በተሰየመው አሥራ አምስት አባላት ባሉት ኮሚሲዮን ውስጥ የሊቀ መንበርነቱን ሥፍራ ከመያዝ አንስቶ ግልፅ የሆነ የበላይነት የነበረው መኢሶን የጽሕፈት ቤቱን መዋቅር ድርጅታዊ አቅሙን ለማፈርጠም ተጠቀመበት። ጽሕፈት ቤቱ በተቋቋመ በጥቂት ወራት ውስጥ የድርጅቱ ቁጣዊም ሆነ ሰበካዊ ኃይል ቀላል የማይባል እመርታን አሳየ። በተጓዳኝም ከተሞችን ለመቆጣጠር ቁልፍ የሆነውን የከተማ ልማትና ቤት ሚኒስቴር በመቆጣጠሩና በ1968 መጨረሻ ላይ በተደረገው የቀበሌ ምርጫ ደጋፊዎቹን ለማስመረጥ በመቻሉ ትልቅ የመደላለድል ስሜት ተሰማው። ስለሆነም የመንግሥት ሥልጣን ወደሠፊው ሕዝብ ተወካዮች የሚተላለፈው እንደ ኢሕአፓ በሐላብ ግትርነት ደርግን በመጋፈጥ ሳይሆን ደርግ የፈጠረውን መዋቅር በዘዴ በመጠቀም ነው ብሎ ቢያስብ እምብዛም አይገርምም።

ይሁን እንጂ፤ ደርግ ይህን የመኢሶን ስላት ሳይረፋው ይቀራል ብሎ ማስብ የፖለቲካ የዋህነት ነበር። ደርግ ሌላው ሁሉ ነገር ቢቀር በፖለቲካ ሥልጣን ጉዳይ ቆኑ መሆኑን ከንዴም ሁሉ አሳይቷል። በዚያ ላይ ደግሞ የሁለት ዓመት የአብዮት ትምህርት ቤት የግራ ክንፉን ማርክሳዊ ዘይቤና

ድርጅታዊ ስልት እንዲጨብጥ አስችሎታል። ስለዚህ ነገሩ «በልጥ ለበልጥ» ሆነና የጉልበት ፍተሻውን አይቀሬ አደረገው። አይቀሬ እየሆነ የመጣው ድራማም በአብዛኛው በ1969 ዓ.ም. መጀመርያ ተጀምሮ በዓመቱ ማብቂያ ላይ ተጠናቀቀ። በመጀመርያ ደርግ ለዘብተኛ የሆነውን የግራ ክንፍ አጋር በማድረግ፣ የእድገት እመርታው ባስደነገጠውና ማዕቀብ የሌለው ተቃውሞው ባበገነው በኢሕአፓ ላይ ዘመተ። በዚህ ረገድ፣ አያሌ የሠራተኛውና የብዙኃን ድርጅቶች የኢሕአፓን መፈክር አንግበው ሰልፍ የወጡበት የ1968ቱ «ሜይ ዴይ» በዓል ወላኝ ወቅት ነበር ማለት ይቻላል። በዚያን ወቅት ደርግና የግራ ክንፍ አጋሮች ኢሕአፓ አስካላ ድረስ እነሱ መኖር እንደማይችሉ በቅጡ ተረዱ። ከዚያን ጊዜ ጀምሮም ሁለቱ ባላንጣዎች ሰይፋቸውን መሳል ጀመሩ። በክረምቱ ወራት የታየው አንፃራዊ ዝምታም ዳፍ ያዘለ ዳመና ነበር።

የተፈጥሮው ክረምት ሲያባራ፣ ሰው-ሰራሹ የሽብር ክረምት መስከረም ላይ ጀምሮ ዓመቱን ሙሉ ቀጠለ። ደርግ የኢሕአፓ ታጋዮችንና ደጋፊዎችን በመግደል፣ ኢሕአፓ በደርግ አቀንቃኞችና ባለሚሎች ላይ የሽምቅ ጦርነት በማወጅ ፋክክር ተያያዙ። ከሁለቱም ወገን ታሪኩን ለመጻፍ የሞከሩ ሰዎች ግድያውን የጀመረው ሌላኛው ወገን ነበር የማለት አዝማሚያ ያሳያሉ። እንደ እውነቱ ከሆነ ግን ግድያውን ማን ጀመረው ብሎ መጠየቅ መሣሪያቸውን ስለው ከተፋጠጡ ሁለት ባላንጣ ሠራዊቶች መካከል የመጀመርያውን ተኩስ ማን ከፈተ ብሎ የመጠየቅ ያህል ነው። በዚህም ሆነ በዚያ ፍልሚያው አይቀሬ እየሆነ መጥቷል። እንዴ ከተጀመረ ወዲያም፣ እያሻቀበ እንጂ እየለዘበ አልሄደም።

የመገዳደሉ ዐበይት ምዕራፎች ከሞላ ጎደል የሚከተሉትን ይመስላሉ። በመስከረም 13 ኢሕአፓ እንደ ቀንደኛ ጠላቱ ያየው በነበረው በደርጉ እንደኛ ምክትል ሊቀ መንበር በሌ/ኮሎኔል መንግሥቱ ላይ የግድያ ሙከራ እድርጎ ሳይሳካለት ቀረ። እንዲያውም ከሙከራው ያመለጠው መንግሥቱ ባንድ በኩል ለራሱ ተወዳጅነትን ለማትረፍ፣ በሌላ ወገን ደግሞ የኢሕአፓን ክስረት ለማሳየት ተጠቀመበት። በዚያው ወር ውስጥ፣ ኢሕአፓ የመኢሶን እመራር አባልና የሕዝብ ድርጅት ጉዳይ ጽሕፈት ቤት ባልደረባ የነበረውን ዶ/ር ፍቅሬ መርዕድን ሠንጋ ተራ መኪና ውስጥ ቁጭ ብሎ ሚስቱን በመጠበቅ ላይ ሳለ አድፍጦ በመግደል የመጀመርያውን ዐቢይ ሰለባ አገኘ። በድርጊቱ ያረረው ደርግም (ምናልባት መንግሥቱ ማለቱ ይበልጥ ወደ እውነቱ የተጠጋ ይሆናል) «የአንድ አብዮታዊ ሕይወት በሺ ፀረ-ሕዝቦች ሕይወት ይመነዘራል» የሚል መግለጫ ካወጣ በኋላ የኢሕአፓ አባሎችንና ደጋፊዎችን በገፍ በማሰርና ከታሰሩትም መካከል መርጦ በመረሸን የበቀል እርምጃውን ወሰደ።

የመንግሥት የማጥቃት እርምጃ አፍቃሪ-ኢሕአፓ ተብለው በተፈረጁት የደርግ አባላት ላይ በጥር 26፣ 1969 «አብዮታዊ እርምጃ» ከተወሰደባቸው በኋላ ተጠናክሮ ቀጠለ። በተለይም በሚቀጥሉት ወራት አክታትሎ በወሰዳቸው ሁለት አሰላዎች ጎቡዕ ገብተው የነበሩትን አንዳንድ የኢሕአፓ መሪዎችንና ቀንደኛ አባላት ከመግደሉና ከማስሩ ባሻገር፤ ሲቪሉን ትዋቅ በማስፈታት ወኔውን ሰለበው። እነዚህ የ«አስሳና ድምሰላ» እርምጃዎች በ«ቀይ ሽብር» ስም ኋላ ለታወጀው ዘግናኝ የታሪክ ምዕራፍ መቅድም መሆናቸው ነው። «ቀይ ሽብር» በዋነኛነት ያነጣጠረው በኢሕአፓ ላይ ሲሆን፣ ቀስ በቀስ ግን የኤርትራ ሕዝባዊ

አርነት ግንባርና ሕዝባዊ ወያኔ አርነት ትግራይ፣ ብሎም ከደርግ ጎራ ያፈነገጠው መኢሶን ሳይቀር የሽብር ዓላማ ሆኑ።

ሌሎች የግራ ክንፍ ቡድኖች ኢሕአፓን በክፉ ዐይን እንዲመለከቱት ካደረጋቸው ምክንያቶች አንዱ ተሸቀዳድሞ እራሱን «የላብ አደሩ ፓርቲ ነኝ» ብሎ በማወጃቱ ነው። የሁሉም ዓላማ በወቅቱ ገና በነበረው ማርክሳዊ-ሌኒኖዊ አስተሳሰብ የሌሊን ፅንሰ-ሐሳብ ማዕከል የነበረውን ግንባር ቀደም የሠራተኛው መደብ ፓርቲ ሆኖ ለመገኘት ነበር። በሠራተኛው ማኅበራትና በሕዝባውያን ድርጅቶች የኢሕአፓን ያህል ሰርገው ለመግባት ያልቀናቸው እነዚህ ቡድኖች ኢሕአፓን «የጅብ ችታል ቀንድ ይነክሳል» ብለው አጣጣሉት። በነሱ ስሌት፣ የፖለቲካ ፓርቲ ባሕል ባይተዋር በሆነባት ኢትዮጵያ የወዝ አደሩ ግንባር ቀደም ፓርቲን ተጣድፎ ማወጅ ወይ ድንቁርናን ወይ ስግብግብነትን አመልካች ነበር። ስለዚህም ይመስላል በኋላ የኢትዮጵያ ማርክሲስት ሌኒኒስት ድርጅቶች ኅብረትን (ኢማሌድን) ከፈጠሩት ከነዚህ ፀረ-ኢሕአፓ ክንበሩት የግራ ክንፍ ቡድኖች መካከል አንዳቸውም ቢሆን እራሱን ፓርቲ ብሎ ያልሰየመው። ከስማቸው እንደምንረዳው፣ የመረጡት ስያሜ «ንቅናቄ»፣ «ሊግ»፣ «ትግል»፣ «ድርጅት» ወይም «ሰደድ» ነበር። ሐቀኛው ግንባር ቀደም ፓርቲ ሊመሠረት የሚችለው፣ ሰፊው ሕዝብንና ተራማጅ ኃይሎችን ያለመታከት በማንቃትና በማደራጀት ነው ብለው በአጽንዖት ተከራክሩ። ኢማሌድንን በየካቲት 1969 የቋቋሙትም ወደዚሁ የመጨረሻ ግብ አስተማማኝ በሆነ መንገድ ለመድረስ ነበር።

ይሁን እንጂ፣ ኢማሌድን እንደታሰበው የግንባር ቀደም ፓርቲ አዋላጅ መሆኑ ቀርቶ አባል ቡድኖች ለድርጅታዊ የበላይነት የሚፋለሙበት መድረክ ሆኖ አረፈው። በተለይም መኢሶን ያሳይ በነበረው የበላይነትና የመከራራ ስሜት የሌሎችን የተባበረ ጥላቻ አተረፈ። ሽኩቻውና ጥልፊው በሰውር እየቀጠለ እያለ፤ በ1968 ዓ.ም. በኢሕአፓና በመኢሶን መካከል የተደረገውን ዓይነት ክርክር በአዲስ ዘመን «አብዮታዊ መድረክ» ላይ በመኢሶንና በሌሎች የኢማሌድን አባላት መካከል ተካሄደ። የክርክሩ እምብርት «ዴሞክራቲክ መብቶች» በምን ሁኔታ ይፈቀዱ የሚል ነበር (በገደብ ወይስ ያለገደብ፣ ቀስ ብሎ ወይስ አሁኑኑ)። በሕዝቡ ዘንድ ሰፊ መሠረት ጥያላሁ ብሎ የተማመነው መኢሶን ያለገደብ አሁኑኑ ሲል፣ ሌሎች ቡድኖች ግን፣ ከአንድ ዓመት በፊት መኢሶን ኢሕአፓን ይሞግተው እንደነበረው፣ ሰፊው ሕዝብ ሳይነቃና ሳይደራጅ ዲሞክራሲያዊ መብቶችን መፍቀድ አብዮቱን ለፀረ-አብዮተኞች አሳልፎ መስጠት ነው ብለው ተከራክሩ። እንደዚሁም ኢሕአፓ በጀብደኝነቱ የተወገዘውን ያህል፣ መኢሶን ደግሞ በተራው «እብጠት» ተሰምቶታል ተብሎ ተኩነነ። ሰይፍ እንደተመዘዘባቸው የተረዱት የመኢሶን መሪዎች ብዙም ወዳልተዘጋጁበት የትጥቅ ትግል ለመለማራት በቡድን ተከፋፍለው በተለያዩ አቅጣጫ ዋና ከተማውን ለቀው ለመውጣት ሲሞክሩ እኩሌታዎቹ ተገደሉ፣ የቀሩት ደግሞ ተይዘው ታሰሩ።

ይዘግይ እንጂ ከሰደድ በስተቀር የሌሎች ቡድኖች ዕጣ ፈንታ ከመኢሶን የተለየ አልሆነም። ከመኢሶን ብዙም ሳይዘገይ በዘመኑ አነጋገር «የተመታው» ከመኢሶን ጋር ብዙ ድርጅታዊ ትስስር የነበረው ኢጭኦት ነበር። ከዚያም በ1971 መባቻ ላይ ተራው ሰደድን ለመቆጣጠር ስርጎ ገብቷል ተብሎ የተወነጀለው የወዘሊግ ሆነ። ከዚያ በኋላ የሰደድ መሪዎች (ማለትም መንግሥቱ ኃይለ

ማርያምና ሌሎች) ወትሮም እቅድ ደካማ የነበረውን ማረፊያ ለማስወገድ ብዙም አልቸገሩባቸውም። የማታ ማታም ቀድሞ «ኢትዮጵያ ትቅደም» ብለው የተነሱት ወታደሮች የማርክሲዝም ሌኒኒዝም አውራጆች ለመሆን በቁ። ወታደራዊ ኮሚቴ የነበረው ደርግ አራሱን ለወዝ አደሩ ግንባር ቀደም ፓርቲነት አጪ።

«ከንድ መንግሥቱ አብዮታዊ አመራር ጋር ወደፊት!»

የኢትዮጵያ አብዮት ታሪክ ከመንግሥቱ ጋሪ ማርያም በብዕና ጋር በአያሌው ተቆራኝቶ ቆይቷል። ሰኔ 21፣ 1966 በቃል ዚዳን ከተሳሰሩት የደርግ ባልደረቦቹ አገገርም ሆነ ከጊዜ በኋላ አጋር ከሆኑት ሲቪል ምሁራን ጋር ሲወዳደር! እንደሉ አሻራውን በአብዮቱ ላይ ትቶ ያለፈ ግለሰብ የለም። በ1980 ዓ.ም. መባቻ ላይ የኢትዮጵያ ሕዝባዊ ዴሞክራሲያዊ ሬፐብሊክ ሲታወጅ! ከዚያ በፊት ማናቸውም የኢትዮጵያ ገዥ አይቶ የማያውቀው ሥልጣን ጫፍ ላይ ለመድረሱ ጉልህ ማስረጃ ሆነ። የሚደንቀው ከአብዮት በፊት ብዙም ሰው የማያውቀው የነበረው ሻለቃ እንዲህ ያለ ፍፁማዊ ሥልጣን ለማግኘት መብቃቱ ብቻ ሳይሆን እዚያ ከመድረስ የሚያቆመው አንዳችም ጋሪ ያለ አለምመሰሉ ነው። እንዲህ ባላጋራዎቹን አንድ ባንድ ደምስሶ ገዝፎ ለመውጣት ያስቻሉት ሁኔታዎች ነባራዊም ግላዊም ነበሩ ማለት ይቻላል። ባንድ በኩል፣ ወትሮም ከንጉሣዊ አገዛዝ ውጭ ሌላ ሥርዓት የማያውቀው የኢትዮጵያ የፖለቲካ ባሕል ደርግ ለማስፈን ከሞከረው የቡድን አመራር ይልቅ ለአምባገነን እገዛዝ ያመች ነበር። በዚያ ላይ ደግሞ በአርቶዶክሳዊ ቀኖና ላይ የተዋቀረ ማርክሳዊ-ሌኒኒያዊ ቀኖና ሲታከልበት አገዛዙ ርዕዮተ ዓለማዊ ምልዓት አገኘ። በዚህ ረገድ የሩሲያና የኢትዮጵያ የታሪክ ሂደት የመመሳሰል ባሕሪ ነበረው። ሁለቱም እጃዊ አገዛዝና የአርቶዶክስ እምነት ሥር የሰደዱባቸው አገሮች ነበሩ። በሁለቱም ሀገሮች! አብዮት አምባገነን መሪን ወለደ! በሩሲያ ስታሊን! በኢትዮጵያ መንግሥቱ ጋሪ ለማርያም።

ይህን ነባራዊ ሁኔታ ማመልከት ግን የግለሰቡን የተለየ ሥልጣን የማካበት ክህሎት ለማግኘት አይደለም። በዚህ ረገድ በሱና በስመ ሞክሼው በብርጋዴር ጀኔራል መንግሥቱ ንዋይ መካከል የነበረው ልዩነት ለማንኛውም እነፃፃሪ ቁልጭ ብሎ የሚታይ ነው። ጀኔራሉ የ1953ቱን መፈንቅለ መንግሥት የመራበት ስልትና ሻለቃው (ኩሉኔሉ) ሥልጣን ላይ የተደላደለበት መንገድ የሰማይና መሬትን ያህል የተራራቁ ናቸው። የመጀመርያው ጥርጣሬና ለዘብተኝነት የተመላበት! የጋለኛው ፍጥነትና ጭካኔ (ወይም በ«አብዮታዊ» ዳጅ «ቆራጥነት») መለዋወጥ የሆነ ነበሩ። በቅርቡ ስለ ዘመነ ደርግ የተጻፉ

66 ትህትናን ተላብሶ የሚታየው መንግሥቱ ጋሪ ማርያም (ከግራ ሦስተኛ)። ነገር ግን በፍታው ከሚታዩት መካከል አራቱ የሱ ሰለባ የሆኑ ናቸው። ከግራ ወደ ቀኝ! ሻምበል ዓለማየሁ ጋሪል! ሻለቃ ሲሃይ ሀብቱ! ሌተና ጀኔራል ተፈሪ ባንቴ (የቆመው)! ሌተና ኩሉኔል አጥናቶ አባተ (ወደ ተፈሪ ቀረብ ያለው)

መጻሕፍት የሚስማሙበት ነገር ቢኖር ኩሉኔሉ ለዎችንና ሁኔታዎችን በፍጥነት ለመገምገምና ለመመዘን የነበረው ችሎታ ነው። ሌላው ከዙፋኑ ካወረደው ንጉሠ ነገሥት ጋር የሚያመሳሰለው ባሕርይ ደግሞ እውነተኛ ስሜቱንና ውጥንን የመሸፈን ተሰጥቶው ነው። ሞት የደገለላቸውን ሰዎች በቁጣ ሳይሆን በፈገግታ ነበር የሚያስተናግደው። ወደ ደርግ ብቅ ካለበት የመጀመርያዬቱ ቀን ጀምሮ የተደቀነበትን የሥልጣን ሽኩቻ በድል ሊወጣ የቻለው ብዙ ተመልካቾች በሚስማሙበት ብልጠቱ (ወይም አራዳነቱ) ነበር ማለት ይቻላል።

ብዙም እጠያያቂ ያልሆነው ብሔራዊ ስሜቱና እንደበተ ርቱዕነቱም በደርግ ውስጥ (በተለይ በወታደሮችና ባለሌላ ማዕረጎች መካከል) እና በሕዝቡም አካባቢ ተከታዮች ሊያስገኝለት ችሏል። በደርግ ውስጥ ከሚገኙት መኩንኖች አብዛኞቹ እንደሉ ከሐረር አካዳሚ መኩንኖች ጋር የጉሪጥ ይተያዩ የነበሩት የሆለታ ምሩቃን መሆናቸውም ተጨማሪ የድጋፍ መሠረት ሆኖለት ነበር። ሌሎች የደርግ አባላት በተለይ በነዚያ የመጀመርያዎቹ የቀውጢ ቀናት እውር ድንብራቸውን በአብዮት ማዕበል ሲናወጡ ወዴት እቅጣጫ መኬድ እንዳለበት አንገራዊ በሆነ መልኩም ቢሆን መላ የነበረው አሱ ነበር። «ኢትዮጵያ ትቅደም!» የሚለውን መፈክር በመወርወር ነገሩን ፈር ያስያዘውም እሱ እንደሆነ ይነገራል።

ከሁሉም በላይ ደግሞ መንግሥቱ የፖለቲካ ሥልጣን ከጠመነጃ አፈመዝ እንደሚገኝ አሳምኖ ያውቅ ነበር። ያንን ለመጨበጥ ብቻ ሳይሆን ይዞ

ለመቆየት ወታደራዊ ኃይልን ከማፈርጠም ሌላ አማራጭ እንደሌለ ያውቅ ነበር። ለዚህም በመጀመርያ አለኝታው የነበረው ደርግ ውስጥ ራሱ የሚወክለው የ3ኛ ክፍለ ጦር ነው። በመስከረም 1967 በመሐንዲስ ክፍል የተነሳውን ተቃውሞ የደመሰሰለትም ይኸው ጦር ነው። ከዚያ በማስከተልም በተለይ ሽምት ተዋጊዎችን የመቋቋም ጣምራ ተልእኮ የነበረውንና «ነበልባል» የተሰኘውን ክፍለ ጦር አቋቋመ። ሥልጣኑ እያደገ፣ ተቃዋሚውም እየበዛ ሲሄድ ደግሞ እንደ ተናካሽ ውሻ ነቅቶ የሚጠብቀውን ልዩ የቤተ መንግሥት ጦር አደራጀ። በግንቦት 1981 የተሞከረውን መፈንቅለ መንግሥት በማምከኑ ረገድ ቁልፍ ሚና የተጫወተውም ይኸው «ቅልብ» ጦር ነው። መንግሥቱ ጦሩን ከማደራጀት ጎን ለጎን የፀጥታ ጥበቃውንም አጠናክሮ ነበር። በዚህ ረገድ መንግሥቱን አምባገነናዊ ሥልጣን ለማጎናፀፍ ዐቢይ ሥፍራ የነበራቸው ሁለት ግለሰቦች መጥቀስ ቢያስፈልግ በጥር 26፣ 1969 በተደረገው መፈንቅለ መንግሥት ወቅት ሕይወቱ ያለፈችው ኮሎኔል ዳንኤል አስፋውና ጋላ የብሔራዊ ደህንነት ሚኒስትር ለመሆን የበቃው ኮሎኔል ተስፋዬ ወልደ ሥላሴ ነበሩ።

ይህ ስለተባለ ግን መንግሥቱ እንደ ዑጋንዳው ኢዲ አሚን ዳዳ ወይም እንደ ማዕከላዊ አፍሪቃ ሬፐብሊክ ቦካሳ ያፈጠጠና ያገጠጠ ወታደራዊ አምባገነን መሪ ብቻ ነበር ማለት አይደለም። የሥልጣኑ አለኝታ ለነበረው ወታደራዊ ጦሩን ከግራ ክንፉ ቡድን የቀሰመውን ርዕዮተ ዓለምዊ ሽፋን ሰጥቶት ነበር። በተለምዶ ከሳይ ወደታች ከሚፈሰው ወታደራዊ እዝ ጎን ለጎን (አንዲያውም ከዚያ በላይ ማለት ይቻላል) ካድሬዎችና ኮሚሳሮች የሚገኙበት የእዝ ስንሰለት አዋቅሮ ነበር። ይህ አሰራር በሙያው በሰለጠነት የጦር አዛዦች ውሳኔዎች ላይ የፖለቲካ ኮሚሳሮች ለሚያደርጉት ጣልቃ ገብነት በር በመክፈቱ በወታደራዊ ዘመቻዎች ላይ የነበረው አሉታዊ ተፅዕኖ ግልፅ ነበር። በዚያው መጠን ግን መንግሥቱ በወታደራዊው መዋቅር ላይ የነበረውን የበላይነት እንዳጠናክረለት እሙን ነው።

እንግዲህ እነዚህ ከሳይ የተዘረዘሩት ክህሎቶችና ሁኔታዎች - ልማድ፣ ተክለ ሰውነትና ለፖለቲካ ሥልጣን ቁልፍ የሆኑት ቅድመ ሁኔታዎች መመቻቸት - ናቸው መንግሥቱን የበላይነት ሰጥተውት ተፎካካሪዎቹንና ተቃዋሚዎቹን ተራ በተራ በሚያስገርምና በሚያሰለች ድግግሞሽ ለማስወገድ ያስቻሉት። በዚህ ረገድ በንቃትና በትጋት ለሚያሳድደው ፍፁማዊ ሥልጣን የመጀመሪያውን መሰናክል በጎዳር 1967 የደርጉን ሊቀ መንበር ሌተና ጀኔራል አማን ሚካኤል አንደኛውን በማስወገድ ተወጣው። የጀኔራሉ መወገድ ግልፅ ያደረገው አንድ ነገር ቢኖር በሠራዊቱ ዘንድ የነበረው ተወዳጅነት ሁለት ስለት ያለው ቢላም እንደሆነ ነው። የደርግ አባላት እነዚያን የመጀመሪያዎቹን የቀውጢ ወራት ጀኔራሉን ከሌላ አድርገው ለመግዛት ያስቡትን ያህል፣ ጀኔራሉም የራሱ የሥልጣን ፍላጎትና ቀመር ነበረው። የሁለቱ ሰሌዎች ተቃርኖ ነው ያንን የደም ጎርፍ ምዕራፍ መክፈቻ ሊሆን የበቃውን ክስተት አይቀሬ ያደረገው።

የጀኔራሉ ሞት አዲስ ምዕራፍ ከፈተ የሚባለውም ያለምክንያት አይደለም። ያቺ ቀን ደርግ ካለፈው ሥርዓት ጋር የሚያገናኘውን እትብቱን የቆረጠባት ቀን ነበረች ማለት ይቻላል። ለዚህም ጉልህ ማስረጃው በዚያኑ ምሽት እስር ላይ የነበሩትን የቀድሞ መኳንንትና ሹማምንት በቅጽበታዊ ውሳኔ አውጥቶ መረሸኑ ነው። በሌላ መልኩም ከጀኔራል አማን ተሞክሮ

6.7 ሦስቱ ከፍተኛ የደርግ ሹማምንት፡- (ከግራ ወደ ቀን) መንግሥቱ፣ አጥናፋና ሲግይ

በመማር ደርግ በምትኩ የሚያስቀምጠውን ሰው ለመምረጥ ከፍተኛ ጥንቃቄ ከማድረጉም በላይ በመጨረሻም ለሊቀ መንበርነት የመረጠውን የሌተና ጀኔራል ተፈሪ ባንቱን ሥልጣን የተገደበ አደረገው። የጀኔራል አማን መወገድ በኤርትራ ጉዳይም ላይ አሉታዊ እንደምታ ነበረው። በጥያቄው ላይ የነበረው ለዘብተኛና ሰላማዊ አቀራረብ ከጀኔራሉ ጋር ተወግዶ በምትኩ በኤርትራውያን ሽማቂዎቹ በኩል «ጎነት ወይም ሞት»፣ በደርግ በኩል ደግሞ «እንድነት ወይም ሞት» የሚሉ ተፃራሪ አቋሞች ነግሠው ኤርትራን የጦርነት አውድማ አደረጓት።

ከጀኔራል አማን መወገድ በጋላ ለሁለት ዓመት ያህል ይህ ነው የሚባል የፖለቲካ ግድያ አልነበረም። ምናልባትም በነዚህ ዓመታት ደርግ ሙሉ ትኩረቱን እንደ መራት አዋቂ ያሉትን ሥር-ነቀል እርምጃዎች በመውለድ ላይ እድርጎ ስለነበር ይሆናል። በነዚህ እርምጃዎች ዙርያ ደርግ ውስጥ ሙሉ ስምምነት ነበረ ባይባልም አደባባይ የወጣ ግልፅ የሆነ መከፋፈል አልነበረም። በ1968 መጨረሻ ላይ ግን የደርግ የግድያ አባዛ እንደገና አገረሽ። የዚህም ዋነኛ ሰላባ የደርግ የፖለቲካና የውጭ ጉዳይ ኮሚቴ ሊቀ መንበር የነበረው የአየር ኃይሉ ሻለቃ ሲላይ ሀብቱ ነበር። በምሕንድስና የማስትራት ዲግሪ የነበረውንና አንደበተ ርቱዑን ሻለቃ መንግሥቱ የፖለቲካ ተቀናቃኝ አርጎ ይገምተው ስለነበር በጥርጣሬ ዐይን ነበር የሚመለከተው። ስለሆነም በአብዮቱ ላይ አሊጅል በሚል ክስ የጦር ፍርድ ቤት ቀርቦ እንዲረሽን አደረገው።

የሚቀጥለው ዘመቻ የሻለቃ ሲላይ ሀብቱ ግብረ አበሮች ናቸው በተባሉት ኤርትራ የሚገኘው የሁለተኛ ክፍለ ጦር አዛዥ ብሪጋዶር ጀኔራል

ጌታቸው ናደውና የመቶ አለቃ በውቀቱ ካሣና የመቶ አለቃ ስለሺ በየነ በተባሉ ሁለት የደርግ አባሎች ላይ አነጣጠረ። ጄኔራሉ ልክ እንደ አማን ቤቱ ተከሰ ተታኩሶ ሲሞት ሁለቱ የደርግ አባሎች ወደ ትውልድ አገራቸው ጎሻም በሽተው እነሱን የሚያሳድድ ጦር ተልክ ተይዘው ተገደሉ። ከዚህ ጋር በተያያዘ፣ የእድገት በነበረበት ዘመቻ አስተባባሪ የነበረው ሻለቃ ኪርስ ዓለማየሁም ተይዞ በእስር ላይ እንዳለ ሕይወቱን እንዳጠፋ ይነገራል። በተለመደው የማደናገር ባሕሪው ደርግ ከነዚህ ላይ ከተጠቀሱት ከፍተኛ የፖለቲካ ባላንጣዎች ጋር ደብለቅ በማድረግ ስድስት የሚሆኑ ነጋዴዎችንም በርበሬ ደብቀው ዋጋ በማስወደድ የኤኮኖሚ አሻጥር ፈፅመዋል ብሎ የረሸነውም በዚህ ወቅት ነበር።

የሲሳይ መረሸን የመንግሥቱን ሥልጣን ካልገቡት የነሱም ተራ ሩቅ እንዳልሆነ ለተቀሩት የደርግ አባላት የሚያመለክት ቀይ መብራት ነበር። ይህንንም በማጤን ይመስላል በ1969 ዓ.ም. መጀመርያ ወራት ከብዙ ምክክር በኋላ በደርግ አወቃቀር ላይ መሠረታዊ ለውጦች የሚያመጣ እርምጃ የተወሰደው። በአዲሱ አወቃቀር መሠረት የደርግ አባላት በሙሉ የሚሳተፉበት ሽንጎ ዋናው የሥልጣን አካል ሲሆን በተዋረድ ደግሞ የማዕከላዊ ኮሚቴና ቋሚ ኮሚቴ ተቋቋሙ። በተለይም የደርግ ሊቀ መንበርና ሁለቱ ምክትል ሊቃነ መናብርት ኃላፊነትና ሥልጣን ከመቼውም በበለጠ በግልፅ ተደንግጎ ነበር። እስከዚያን ጊዜ ድረስ ለወግ ብቻ ተቀምጦ የነበረው የደርግ ሊቀ መንበር ጠንክር ያለ ሥልጣን ሲሰጠው፣ ባንዳ የተቀዳሚ ምክትል ሊቀ መንበር (ማለትም የመንግሥቱ) ሥልጣን በመሠረቱ ብዙም ፋይዳ ያልነበረውን የሚኒስትሮች ምክር ቤት በሊቀ መንበርነት በመምራት ተገድቦ ነበር። በሌላ በኩል የደርግ ዋና ጸሐፊ ሥልጣን ተጠናክሮ የደርግ ጽሕፈት ቤቱን ሥራ ከመምራትም ባሻገር እስከዚያን ጊዜ ድረስ ከተቀዳሚ ሊቀ መንበር ጋር ተቆራኝቶ የነበረውን የሕዝብ ድርጅት ጉዳይ ጽሕፈት ቤትንም እንዲቆጣጠር ተደረገ።

ለመንግሥቱና አጋሮቹ ይህ አዲስ የደርግ አወቃቀር በብዙ መልኩ የማይዋግላቸው ሲሆን፣ በተለይም ያንሽንሻቸው እርምጃው የተወገዘውን ኢሕአፓን የሚያጠናክር መስሎ ስለታያቸው ነው። በዚህ ጥርጣሬያቸው ምክንያት የሆነው በዚህ የማዋቀር ተግባር ግንባር ቀደም ተዋንያን የነበሩት በኢሕአፓ አባልነትና ደጋፊነት የሚጠረጠሩት የደርግ የኤኮኖሚ ኮሚቴ ሊቀ መንበር የነበረው ሻምበል ሞገስ ወልደ ሚካኤልና በአዲሱ መዋቅር የደርግ ዋና ጸሐፊ የሆነው ሻምበል ዓለማየሁ ኃይለ መሆናቸው ነው።

አስጊ እየሆነ የመጣውን መንግሥቱን እጅና እግሩን አስረነዋል፣ ከእንግዲህ አልቆለታል፣ ብለው በማመን ባላንጣዎቹ ሥራቸውን ተዘናንተው ማካሄድ ቀጠሉ። አድብቶ የመልስ ምት ሊሰጣቸው እንደሚችል ከቶም ከማምት አላስገቡም። በተለይም ትልቁ ስሕተታቸው፣ የፀጥታውን ክፍል የመንግሥቱ የሆለታ ጓደኛና ደርግ ከተመሠረተ ጀምሮም ቀኝ እጅ በሆነው በኮሎኔል ዳንኤል አስፋው እጅ እንዳለ መተዋቸው ነው። የተፈራውም አልቀረ፣ ጥር 26፣ ቀን 1969 መንግሥቱና ዳንኤል ቅፅበታዊ የመልሶ ማጥቃት እርምጃቸውን ወሰዱ። በስብሰባ ሰብብ የሚፈልጓቸውን ባላንጣዎቻቸውን ባንድ ክፍል ውስጥ እንዲገኙ ካደረጉ በኋላ የመፈንቅለ መንግሥት ድራማቸውን አከናወኑ። መንግሥቱ በሐሰት የሰልክ ጥሪ ከሰብሰባው አዳራሽ እንዲወጣ ሊደረግ፣ የታጠቁ ወታደሮች ገብተው ተቀናቃኞቹን በስም እየጠሩ ወደሌላ ክፍል ወስደው ገደሏቸው። በዚህ

ፈጣን እርምጃ አማካይነት ከተረሸነት ሰባት የደርግ አባላት መካከል የሚከተሉት ይገኙበታል፤ ሌተና ጄኔራል ተፈሪ ባንቲ፣ የደርግ ሊቀ መንበር፣ ሻምበል ዓለማየሁ ኃይለ፣ የደርግ ዋና ጸሐፊ፣ ሻምበል ሞገስ ወልደ ሚካኤል፣ የደርግ የኤኮኖሚ ኮሚቴ ሊቀ መንበርና ሌተና ኮሎኔል አሥራት ደስታ፣ የደርግ የማስታወቂያ ኮሚቴ ሊቀ መንበር።

በዚህ ቅፅበታዊ እርምጃ አማካይነት መንግሥቱና አጋሮቹ የማያሻማ ድልን ተጎናፀፉ። አብዮቱም «ከተከላካይነት ወደ አጥቂነት ተሸጋግሯል» ተባለ። የነመንግሥቱን የድል ጽዋ በመጠነም ቢሆን ያደፈረሰባቸው፣ የዳንኤል ምክትልና በስውር ግን የነ ዓለማየሁ ደጋፊ የነበረው ሻምበል ዮሐንስ ምስክር ሁኔታውን በመጠርጠር ሳይቀድሙኝ ልቅደም በማለት ዳንኤልንና የነመንግሥቱ አላኝታ የነበረውን ዶ/ር ሰናይ ልኬን በመግደሉ ነው። ይሁን እንጂ ደርግ ውስጥ ለጊዜው የበላይነት አግኝተው የነበሩትን ኃይሎች ካስወገዱ በኋላ፣ መንግሥቱና አጋሮቹ በኢሕአፓ ላይ «ነፃ እርምጃ» ከመውሰድ የሚገታቸው ምንም ማዕቀብ አልነበረም። በተጓዳኝም የመንግሥቱ አምባገነንነት አግጦ መውጣት ጀመረ። ተቀዳሚ ምክትል ሊቀ መንበር በሚል ሽፋን ከጄኔራል ጆርገ ማሌሩ ቀረና ባለሙሉ ሥልጣን ሆኖ አደባባይ ወጣ። የደርግ ሊቀ መንበርነትን ብቻ ሳይሆን፣ ወደ ሞት ዓለም የሸኛቸው ባላንጣዎቹ ሳያውቁ ያመቻቹለትን የጦር ኃይሎች ጠቅላይ አዛዥነትንም ደርቦ ያዘ። የደርግ ሥራ አስፈጻሚ አካል ይሆናል ተብሎ የታቀደውን ቋሚ ኮሚቴም በራሱ ታማኝነት ገጠጠው።

በመንግሥቱና በፍፁማዊ ሥልጣን መካከል ጋሬጣ ሆኖ ያስቸገረው አንድ ሰው ብቻ ነበር፤ ምክትል ሊቀ መንበር ሌተና ኮሎኔል አጥናፋ አባተ። በመሠረቱ ለመንግሥቱ፣ ምክትል ሊቀ መንበር ከአደገኛነት ይልቅ የአዋዚነት ባሕሪ ነበር የነበረው። ይሁን እንጂ በተለይ ጥር 26 በተወሰደው እርምጃ ላይ የገለፀውን ቅሬታ መንግሥቱ አልወደደለትም። እንዲት እንደሚያስወግደው ሲያደባ፣ ዓመት ሳይሞላ የአጥናፋ የፖለቲካ የዋህነት መንግሥቱ እግር ሥር ጣለ። በነጻዊ ወር ውስጥ እንደገና ሆነ ተብሎ የተጠራ በሚመስል የደርግ ጠቅላላ ጉባዔ ላይ አጥናፋ በተቃዋሚዎች ላይ የሚወሰደውን እርምጃ ከመቃወሙም በላይ፣ ደርግ ቀኖና እያደረገ የመጣውን የሶሻሊዝምን መሠረታዊ መርሆዎች የሚፃረሩ አስተያየቶች ሰነዘረ። የመንግሥቱ አሽቃባጮች ይህን እድል በመጠቀም እየተቀባበሉ ካብጠለጠሉት በኋላ እሱም እንዲረሸን ተፈረደበት። ከማንኛውም የደርግ አባል በላይ ሕይወቱ ከደርግ አፈጣጠር ጋር የተሳሰረው የአጥናፋ መወገድ የደርግን መከሰም የሚያረጋግጥ ታሪካዊ እርምጃ ነበር።

ከዚያ በኋላ የነገሠው የአንድ ሰው ፈላጭ ቆራጭ አገዛዝ ነው። መንግሥቱ በእሺ ባዮችና አጫፋሪዎች ታጀበ። ይህን ስዕል ትንሽ የሚቀይረው ሁኔታ ቢኖር አልፎ አልፎ የነፃነት ባሕሪ ለማሳየት የሚጥረው የሻምበል ፍቅረ ሥላሴ ወግ ደረሰ ሁኔታ ነው። ከጥር 26 በፊት በደርግ ውስጥ ጉልህ የሥራ ድርሻ ያልነበረው ፍቅረ ሥላሴ፣ እንደሚወራው በስሕተት ከመረሸን ከዳነ በኋላ የደርግ ዋና ጸሐፊና ቆይቶም የኢትዮጵያ ሕዝባዊ ዴሞክራሲያዊ ሬፐብሊክ ጠቅላይ ሚኒስትር ለመሆን በቃ።

የጥር 26ቱን ክስተት ተከትሎ የደርግ መንግሥት ከኮሙኒስቱ ጎራ ጋር ይበልጥ እየተቆራኝ ሲሄድ፣ ከምዕራቡ ዓለም፣ በተለይም ከአሜሪካ፣ ጋር ያለው

ትስስር እየላላ ሄደ። የመንግሥቱን ድል እንደ ተራማጅ ኃይሎች ድል ያዩት የክሙኒስት አገሮች በሥልጣን ትግሉ ውጤት ደስታቸውን ለመግለፅ የመጀመርያዎቹ ነበሩ። የኩባው መሪ ፊደል ካስትሮ ከዚያም አልፎ በሚያዝያ ወር ኢትዮጵያን ከመጎብኘቱም በላይ፤ ኢትዮጵያ፤ ሶማሊያና ደቡብ የመን በኮንፌዴሬሽን የማስተላለፍ ሐሳብም ሰንዝሮ ነበር። በአንፃሩ፤ እንግሪቱ ከአሜሪካ ጋር የነበራት ቅርብ ግንኙነት ፈፅሞ ተቋረጠ፤ በ1945 ተፈርሞ የነበረው የጋራ ትብብር ስምምነትም ተሰረዘ። የአሜሪካ ወታደራዊና ባሕላዊ ተቋማትም ተዘጉ። በግንቦት 1969 መንግሥቱ ሶቪየት ኅብረትን በአፈላጊዎች ለመጎብኘት ወደ ሞስኮ ተጓዘ፤ ከአዲስ አጋሩ ጋር የኢኮኖሚ፤ የባሕልና የወታደራዊ ትብብር ስምምነቶች ሲፈራረም፤ አዲሱ አሰላለፍ ሕጋዊ መሠረቱን አገኘ።

እነዚህ ክስተቶች በአካባቢው ይታይ ከነበረው የአሰላለፍ ለውጥ ጋር የተቆራኙ ነበሩ። አሜሪካ ከኢትዮጵያ እየተራራቀች በሄደች መጣች፤ በዚያ ዓመት ከሚመራው የሶማሌ መንግሥት ጋር እየተቀራረበች መጣች። በሌላ ወገን ደግሞ ለቪየቶች ወደኢትዮጵያ ግዛት የመስፋፋት ዓላማውን እላጥፍ ያላቸውን ዚያ ዓመት ገሸሽ አድርገው ዕድላቸውን ከኢትዮጵያ ጋር ማስተላለፍን መረጡ። ወደ 1969 ማብቂያ ላይ፤ ካስትሮ አናፍሶት የነበረው የአካባቢው መንግሥታት ኮንፌዴሬሽንም በኢትዮጵያና ሶማሊያ መካከል በተቀሰቀሰው ጦርነት የመድፍ ግባት እንደ ጉም ተና ጠፋ።

ጦርነቱ ራሱ መጀመርያ የምዕራብ ሶማሊያ አርነት ግንዛባ ተብሎ የሚታወቀው ድርጅት ታጣቂዎች ወደ አጋዴን ሰርገው በመግባት በሚያደርጉት ጥቃት ተከፈተ። የነሱን ፋካ ተከትሎ የመጣው መደበኛ የሶማሌ መንግሥት ጦር ባጭር ጊዜ ውስጥ ቁልፍ በታወቀችና ከተማዎችን ለመቆጣጠር በቃ። ይሁንና ይህ የሶማሌ ጦር ድል ከጥቂት ወራት በኋላ ሙሉ በሙሉ ተቀለበሰ። ለዚህ መቀላቀስም ትልቅ አስተዋፅኦ ያደረጉት ሁለት ዐቢይ ነገሮች ናቸው፤ ባንድ ወገን በኢትዮጵያ በኩል ባጭር ጊዜ ውስጥ ወደ 300000 የሚገመት የሚሊሺያ ጦር አሠልጥኖ ለማዘመን መቻሉና በሌላ በኩል ደግሞ በሶቪየት የጦር አዛዦች የሚመራ ከኩባና ከደቡብ የመን የተውጣጣ ጦር ያደረገው ፈጣንና ወሳኝ የጦር እርዳታ። የሶማሌ ጦር ድል ተመትቶ ሲበተን፤ የሶማሌ የመስፋፋት ፖሊሲ መቼም አይቶ የማያውቀውንና አሻራው እስካሁን ያልጠፋውን ከባድ ሽንፈት ተከናከበ። ባንፃሩ፤ ሁለት ወታደራዊ ሥፍራዎች በኢትዮጵያ ወታደራዊ ታሪክ ውስጥ ጉልህ ሥፍራ ለማግኘት በቁ። እነሱም፤ ሚሊሺያ ጦር የሰለጠነበት ከአዲስ አበባ ወጣ ብሎ የሚገኘው ታጠቅ የተሰኘው የጦር ማሠልጠኛ ጣቢያና በአጋዴን ጦርነት ወሳኝ ፍልሚያ የተካሄደበት ካራ ማራ ናቸው።

የኢትዮጵያ ጦር በአጋዴን ጦር ግንዛባ ያገኘው ድል፤ በአገር ውስጥ በነበረው የሥልጣን ትግልም ላይ ትልቅ እንደምታ ነበረው። ወራሪውን ጦር ተረባርቦ ለማስወጣት ደርግ «የእናት አገር ጥሪ» ባወጀበት ወቅት፤ ዘመቻውን የተቃወመው ኢሕአፓ በዚህ አጽሙ ውድቀቱን አፋጠነ። በተቃራኒው መንግሥቱ ኃይለ ማርያም የወታደራዊ ድሉ እንደኛ ተጠቃሚ ሆኖ በመውጣት የሥልጣን ኮርቻውን አደላደለ። «ቪቫ መንግሥቱ!» «ከጎድ መንግሥቱ ኃይለ ማርያም አብዮታዊ አመራር ጋር ወደፊት!» የሚሉት የአምባገነንነት ማጋፈሪያ መፈክሮችም መስማት የጀመሩት በዚህ ድል ማግለት ነው።

እንግዲህ፤ 1970 ዓ.ም. ሲጋመስ፤ መንግሥቱ ደርግ ውስጥ ያሉትን ተቀናቃኞች በሙሉ (የተጋፋትንም ሆነ የጠረጠራቸውን) አስወግዷል። ከሲቪሉ ወገን የተነሱበትን ተቃዋሚዎችንም ፀጥ አስደርጓል። የውጭ ወረራም ክፉኛ ተመቷል። አሁንም መፈታተናቸውን የቀጠሉት በሰሜን ግንዛባ የነበሩት የኤርትራ ተዋጊዎች ብቻ ናቸው። እነሱም ቢሆኑ፤ በምሥራቅ ግንዛባ ድልን የተጎናፀፈው የደርግ ጦር «የምሥራቅ ድል በሰሜን ኢትዮጵያም ይደግማል!» ብሎ ፊቱን ወደ ሰሜን ግንዛባ ሲያዞር፤ ዕድሜያቸው አጭር መስሎ ታየ።

አሁን መንግሥቱ የቀረው፤ በብልጠቱና በዕድል ያገኘውን ኃይል ተቋማዊ መሠረት መስጠቱ ነው። ይህም ባጭር ጊዜ ውስጥ የሚጠናቀቅ አልነበረም። ፍፁማዊ ሥልጣኑን ያረጋገጠለት የኢትዮጵያ ሕዝባዊ ዴሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ በ1980 እስከሚታወቅና የተደላደለ የሥልጣን መዋቅሩ እስከሚዘረጋ ድረስ አሥር ዓመት ያህል ፈጅቷል። ከዚያ በፊት የሚጠብቀው ዐቢይ ተግባር «እንከን የለሹን» ግንዛባ ተደም ፓርቲ ማቋቋም ነበር። ከላይ እንዳየነው፤ ለዚሁ ፓርቲ አስኳል ይሆናል ተብሎ የታሰበው ኢማሊድን የአባላቱ እርስ በርስ አለመተማመን ሰለባ ሆኖ ፈርሷል። ከዚህም ሂደት የተገኘው ትምህርት የተለያዩ ማርክሳዊ ሌኒኖዊ ድርጅቶችን በማዋሐድ የሠርቶ አደሩን ፓርቲ ለማቋቋም የተነደፈው ስልት እንደማያዋጣ ነው። ይልቅንክ ሁነኛው መንገድ ወደር የለሹን አብዮተኛ መንግሥቱን ማዕከል በማድረግ ሐቀኛና የተፈተኑ አብዮታውያንን ማሰባሰቡ ነው ተባለ። በዚህም መሠረት፤ የሠርቶ አደሩ ፓርቲ አደራጅ ከሚሸን (ኢሠፓአክ) በታኅሣሥ 1972 ተቋቋመ። ከመንግሥት ደንብ ያለ የገንዘብ ድጋፍ የተቸረው ይህ ከሚሸን ድርጅታዊ መዋቅሩ ከሞላ ጎደል ጋላ የተቋቋመው ፓርቲ አስኳል ሆነ። መንግሥቱ ራሱ በሊቀ መንበርነት የሚመራው ይህ ከሚሸን፤ ጠቅላላ ጉባዔ፤ ማዕከላዊ ኮሚቴ፤ የሥራ አስፈጻሚ ኮሚቴ፤ የክፍላት ሀገር ኮሚቴ እና በየቀበሌው ማኅበራትና መሥሪያ ቤቶች የተዋቀሩ መሠረታዊ ድርጅቶች ነበሩት።

ከሁለት ዓመት ድርጅታዊ ሥራ በኋላም፤ ኢሠፓአክ ኢሠፓን (የኢትዮጵያ ሠርቶ አደር ፓርቲን) ወለደ። በመስከረም 1977 ደርግ ሥልጣን የያዘበትን አሥረኛ ዓመት በታላቅ ፈንጠዚያ ሲያከብር፤ እንዲያ የተደከመበት ፓርቲም በታላቅ ሥነ ሥርዓት ታወጀ። ድግሉን ያበላሸው በወቅቱ መላ ሀገሪቱን ቀስፎ የያዘውና እስከዚያን ጊዜ ድረስ ወደር የሌለው ድርቅና ረሀብ ነው። የታሪክ ምጸት ሆነና፤ አዲያዊውን ሥርዓት የ1965ቱን ረሀብ በመሸፋፈን ወንጀሉ ከሥልጣን ያስወገደው መንግሥት የድሉን ፍፃሜ ያከበረው በተራቡ ኢትዮጵያውያን ሰቀቃና ዋይታ ታጅቦ ሆነ። ከ1965ቱ ረሀብ በኋላ እንዲያ ያለ እልቂት እንዳይደገም ታስቦ የተቋቋመው የእርዳታ ማስተባበሪያና ማቋቋሚያ ኮሚሽን ስለእንደበበው አደጋ ማስጠንቀቅ ከጀመረ ወራቶች ተቆጥረዋል። ነገር ግን ደርግ የደከመበት ድግሉ እንዲበላሸበት ስላልፈለገ ማስጠንቀቂያዎቹን ጆሮ ጻገ ለበሰ አላቸው። ስለሆነም፤ በዓሉ አያሌ ዓለም አቀፍ ደጋፊዎቹ በተገኙበት በትልቅ ፈንጠዚያ ተከበረ። ለይስሙላ በተደረገው ምርጫም፤ መንግሥቱ ቁልፍ የሆነውን የፓርቲ ዋና ጸሐፊነት ከመያዙም በላይ፤ ሁለት መቶ አባላት ያሉት ማዕከላዊ ኮሚቴና ዐሥራ ስምንት አባላት ያሉት የፖሊት ቢሮ ሊቀ መንበር ሆነ። የፖሊት ቢሮው አባላት ለመንግሥቱ ታማኝነታቸውን ያረጋገጡ የደርግ አባላት፤ ቴክኖክራቶችና የማርክሲዝም ሌኒኒዝም አቀንቃኞች ነበሩ። ከእንግዲህ

ወዲያ መሪው መፈክር አንድና አንድ ብቻ ሆነ፡- «ከንድ መንግሥቱ ኃይለ ማርያም አብዮታዊ አመራር ጋር ወደፊት»

አምባገነናዊ ሥልጣንን ሕጋዊ ሽፋን ለመስጠት የቀሩት ሁለት ነገሮች ብቻ ነበሩ፤ አዲሱን ሕገ መንግሥት መደንገፍና ፊትብሊኩን ማወጅ፡፡ ሕገ መንግሥቱን የማርቀቁ ተግባር ቀደም ሲል በተቋቋመው በብሔረሰቦች ጥናት ኢንስቲትዩት ሥር ለተሰባሰቡት ኤክስፐርቶች ተሰጠ፡፡ የነሱ ረቂቅ መንግሥቱ ራሱ በሊቀ መንበርነት ለሚመራው 347 አባላት ላሉበት የሕገ መንግሥት አርቃቂ ኮሚሽን ቢቀርብም፤ ረቂቁን የመጨረሻ መልኩን እንዲይዝ ያደረጉት መንግሥቱና የቅርብ አማካሪዎቹ ናቸው፡፡ ከዚያም ረቂቁን በአገር ውስጥና ከአገር ውጭ ሕዝብ እንዲወያይበትና ማሻሻያ ሐሳቦችን እንዲያቀርብ ከተጋበዘ በኋላ ጥር 24 ቀን 1979 በፊደራሊዝም ፀደቀ፡፡

ሕገ መንግሥቱ በሚደነግገው መሠረትም የመንግሥት ከፍተኛው አካል ነው ለተባለው ብሔራዊ ሽንገ አባልነት ብሔራዊ ምርጫ ተደረገ፡፡ በዙም ፋክክር ባልተደረገበት በዚህ ምርጫ ቢፓርቲው የተደገፉ አጩዎች አሸናፊነትን አገኙ፡፡ የአሸናፊዎቹ የምርጫ ምልክት አይበገሬው ዝሆን የሆነው አለምክንያት አልነበረም፤ እንደገና ታሪካዊው መስከረም ሲመጣ፤ ብሔራዊ ሽንገው አዲሲቷን የኢትዮጵያ ሕዝባዊ ዲሞክራሲያዊ ፊትብሊክ (ኢሕዴሪ) አወጀ፡፡ ከልደት እስከ ሞቱ በድራማ የታጀበው ደርግም ሥልጣን በአደራ ከተረከበው ደርግ ወደ ሕዝባዊ መንግሥት መሸጋገሩን በባንዲራ ርክክብ ቲያትር ይፋ አደረገ፡፡ የድራማው ዳር ግን የመንግሥቱ የኢሕዴሪ ፕሬዚዳንት ሆኖ «መመረጥ» ነው፡፡ እንዲህ እንዲህ እያለ፤ አብዮት ሲፈነዳ ማንም የማያውቀው የነበረው ሻለቃ ኢትዮጵያ በታሪኳ ከየቻቸው ሁሉ ፍፁም የሠመረለት አምባገነን ለመሆን በቃ፡፡

ፍጥረት

የኢሕዴሪ ምስረታን ያጀበው ሽብርቅና ሽርጉድ የደርግ ሥርዓት የተጠናወተውን መሠረታዊ ችግር ደብቆት ነበር፡፡ አራት ዓመትም ሳያስቆጥር፤ እንዲያ በረቀቀ ጥበብና በአያሌ ደምና ፅንባ የተገነባው ሥርዓት እንደ አሸዋ ክምር ተናደ፡፡ ደርግ ውስጥ የነበሩትን ባላንጣዎቹንና የከተሜውን ግራ ከንፍ ኃይል የሸወደው አምባገነን፤ የገጠር ሽምቅ ተቀጧቸውን ምሕረት-የለሽ የጥይት ውርድብኝ መቋቋም አቅቶት ወደቀ፡፡ ደርግ በሰሜን ኢትዮጵያ እየተስፋፋ የመጣውን ብሔርተኛ አመፅ ለመግታት ከዐሥር ዓመት በላይ ተከታታይ ዘመቻዎች አድርጎ ነበር፡፡ በዚህ ከቶም ሳይበገሩ፤ አማፅያኑ በድል ጎዳና ግሥጋሚያቸውን ቀጠሉ፡፡ መንግሥቱም ራሱን ለማዳን ለመሸሽ ተገደደ፡፡ የሻዕቢያና የኢሕአዴግ ጦርም በግንቦት ወር 1983 በየፊናው አሥመራንና አዲስ አበባን ለመቆጣጠር በቃ፡፡ በዚያውም የአካባቢው የኃይል ሚዛን ብቻ ሳይሆን የፖለቲካ ቅኝቱም ወላኝ በሆነ መልኩ ተቀየረ፡፡ ጎብረ-ብሔራዊውን ተቃዋሚ ኃይል ቀደም ሲል ያስወገደው ደርግ፤ አሐዳዊ የሆነውን የፖለቲካ ባሕል ሳንዴም ለሁሉም ለመቀየር ቆርጦ በተነሣ የብሔርተኛ ኃይል ከታሪክ መድረክ ተባረረ፡፡

ብሔርተኛ አመፅ

የ1966 አብዮት በተቀጣጠለበት የመጀመርያ ወራት፤ ባንዳንድ የደርግ አባላት አካባቢ በእስክሬነቱ የተስማሙበት አፄያዊ ሥርዓት እንዴ ከተወገደ በኋላ፤ የኤርትራ አማፅያን የጦር መሣሪያቸውን ያስቀምጣሉ የሚል የተስፋ ጭላንጭል ነበር፡፡ በትውልድ ኤርትራዊ የሆነውና የደርግ ሊቀ መንበር የነበረው ጄኔራል አማን ጠቅላይ ግዛቱን ከጎበኘ በኋላም፤ አስተዳደራዊ መሻሻል፤ ኤኮኖሚያዊ እድገትና የፖለቲካ እርቅ ያመጣል ብሎ ያመነበትን ሁለንተኛ ዕቅድ ለደርግ አቅርቦ ነበር፡፡ በመፍረሱ ምክንያት መጀመርያ ለአመፁ መሻሻ የሆነውን የፌዴራል አደረጃጀትንም የመመለሱ ሐሳብ መብላት ጀምሮ ነበር፡፡ ይሁን እንጂ በዚያች ጣጠኛ የጎዳር ምሽት የጄኔራሉ ሕይወት ሲቀጠፍ፤ ለችግሩ ሰላማዊ መፍትሔ ለማስገኘት የነበረው ጥረትም ባጭር ተቀጨ፡፡

ያም ሆኖ የኤርትራ ግንባሮች የጄኔራሉን እንቅስቃሴ በበጎ ዐይን የተመለከቱት አልነበረም፡፡ እንዲያውም የመጨረሻ ግባቸው ለሆነው ነፃነት እንደ እንቅፋት ነበር ያዩት፡፡ የጄኔራል አማን ሞትን ተከትሎም በደርግ ውስጥ የነበሩት በኩሉኔል መንግሥቱ የሚመሩት አክራሪ ኃይሎች የባይነትን ስለተቀዳጁ ጦርነቱ እየተፋፈመ መጣ፡፡ ግንባሮቹ አሥመራን ዓላማ ያደረገ ጥቃት ከፈቱ፡፡ ደርግ በበኩሉ ባንድ ወገን ፀረ-ኤርትራውያን ቅስቀሳ እያካሄደ፤ በሌላ በኩል ደግሞ በጥር 1967 የግንባሮቹ ደጋፊዎችና ሠርጎ ገቦች ናቸው ባላቸው ሰዎች ላይ አሥመራ ውስጥ ሰፊ የግድያ ዘመቻ አካሄደ፡፡ በዚህም የተነሳ፤ ቁጥራቸው በርካታ የሆነ ኤርትራውያን የመንግሥት ሹማምንትና የጦር መኩንኖች ግንባሮቹን በተለይ ሻዕቢያን ተቀላቀሉ፡፡ ስለሆነም የሻዕቢያ የሰው ኃይል በአሥር እጅ እንዳይገ ይነገራል፡፡

ከዚያ በኋላ፤ ሁለቱም ወገኖች በአቋማቸው ፀንተው በጦርነቱ ገፋበት፡፡ ነገር ትንሽ ጋብ ያለ የመሰለው፤ ደርግ በ1968 መጨረሻ ላይ ለኤርትራ ክልላዊ የውስጥ አስተዳደር የሚሰጥ ባለ ዘጠኝ ነጥብ ፖሊሲ ይፋ ባደረገበት ወቅት ነው፡፡ ይህንን ተከትሎም፤ የደርግ የውጭ ግንኙነት ኮሚቴ ሊቀ መንበር የነበረው የአየር ኃይሉ ሻለቃ ሲላይ ሀብቱ ከግንባሮቹ ጋር ድርድር ጀምሮ ነበር፡፡ ይሁንና ሻለቃው በሐምሌ ወር ላይ በመንግሥት ላይ አሲረሃል ተብሎ ሲረሸን የሰላም ተስፋውም አብሮ ተዳፈነ፡፡

ለነገሩ ግንባሮቹ ክልላዊ የአስተዳደር ነፃነትን እንደ አማራጭ ማየት ካቆሙ ሰንበት ብሏል፡፡ ምንም እንኳን የኤርትራ አርነት ንቅናቄ መጀመርያ ሲንቀሳቀስ ዓላማው የፈረሰውን ፌዴሬሽን ለማስመለስ የነበረ ቢሆንም፤ የጦርነቱ መባባስ ነፃነትን ብቸኛው አጀንዳ አድርጎታል፡፡ የኤርትራ ጉዳይም የሕግና ሥርዓት መጣስ መሆኑ ቀርቶ የቅኝ ግዛት ጥያቄ ሆኗል፡፡ ኢትዮጵያም ፌዴሬሽንን በማፍረሷ ከመወንጀል አልፋ እንዲያውም ሲሆን ሲሆን በ1933፤ የፋሽስት ኢጣሊያ ጦር ተሸንፎ ካካባቢው ሲባረር፤ ግፋ ቢል ግን በ1943 የተባበሩት መንግሥታት ኤርትራ ከኢትዮጵያ ጋር በፌዴሬሽን እንድትቀላቀል ከመወሰኑ ይልቅ ማክተም የነበረበት የቅኝ አገዛዝ አልጋ ወራሽ ሆኖ መታየት ጀምራለች፡፡ የአካባቢው ታሪክም በግንባሮቹ መሪዎችና አቀንቃኞች ተከልሶ ኢትዮጵያና ኤርትራ አንድም የሚያስተሳስራቸው ነገር የሌላቸው ሁለት የተለያዩ አገሮች ሆነው ቀረቡ፡፡ በዚህ አዲስ የታሪክ አቀራረብ፤ ሁለቱም አገሮች በ19ኛው

መቶ ዓመት መጨረሻ ዓመታት ቅኝ ገዢዎች አፍሪቃን ሲቀራመቱ የተፈጠሩ ሆነው ተሳሉ። በ1930ዎቹ ዓመታት፤ እልፍ አእላፍ ኤርትራውያን ከኢትዮጵያ ጋር ለመዋሐድ ያደረጉት ትግል ተደብሶ ቀረ። ፌዴሬሽኑን በማፍረስ ረገድ የኤርትራ የአንድነት ጋይሎች የተጫወቱት ወሳኝ ሚና ተዘግጥቶ፤ ነገሩ ሁሉ በኢትዮጵያ መንግሥት ላይ ተላከከ። የሚገርመው ነገር አብዛኛው የዓለም አቀፍ ማኅበረሰብ ክፍል፤ ከ«ጉልበተኛው» ይልቅ «ተጨቋኙን» ማመን በመምረጥ፤ ይህን የፈጠራ ታሪክ አሜን ብሎ ተቀበለው።

ይህም ሆኖ፤ የነፃነት ጎዳና አጭርና ቀላል አልነበረም። ግንባርቹ ለኢትዮጵያ መንግሥት ባላቸው ጥላቻ አንድ ዓይነት አቋም ይኑራቸው አንጂ፤ እርስ በርሳቸው አጥፊና ጠፊ ነበሩ። በተለይም በ1960ዎቹ ዓመታት አንጋፋው ጀብሐና ከዚያ አፈንግጦ የተመሠረተው ሻዕቢያ እያንዳንዱ የበላይነቱን ለማረጋገጥ በነበረው ፍላጎት ብዙ ደም ያፋሰሰና አያሌ ሕይወት የፈጀ የእርስ በርስ ጦርነት አካሄዱ። ይህ ሁኔታ ትንሽ ጋብ ያለው፤ የጄኔራል አማን አንደምን የሰላም ጥሪ ለማስፈፀም እንዲረዱ በተጋበዙት ያገር ሽማግሌዎች አማካይነት ግንባርቹ ልዩነታቸውን እንዲያስወግዱ የሕዝብ ግፊት ሲፈጠር ነው። ነገር ግን ሁለቱ ግንባርቹ፤ የተፈለገውን ኅብረት በተመለከተ የተለያዩና የማይጣጣም ስልት ነበራቸው። ጀብሐ ሁለቱ ግንባርቹ በድርጅትም በአመራርም እንዲዋሐዱ ሲሻ፤ የሻዕቢያ ምርጫ ደግሞ ሁለቱ ግንባርቹ ነፃነታቸውን ጠብቀው ትግሉን የሚያስተባብር የጋራ ግንባር እንዲፈጥሩ ነበር።

ሁለቱን ግንባርቹ ለማቀራረብ የተደረገው ጥረት ይባስ ብሎ ሻዕቢያን ከሁለት ሰነጠቀው። የግንባር የውጭ ግንኙነት ኃላፊ የነበረው አስማን ሳህ ሳቤ ተገንጥሎ በመውጣት፤ የኤርትራ አርነት ግንባር/ሕዝባዊ አርነት ጋይሎች የተባለ ድርጅት አቋቋመ። ይህን አርምጃ የወሰደው ሳያማክር ከጀብሐ አመራር ጋር በነሐሴ 1967 ስምምነት በማድረግ በሻዕቢያ የጦር አዛዦች ከተወገዘ በኋላ ነው። ምንም እንኳን ሁለቱንም ግንባርቹ የሚደግፉት የዐረብ መንግሥታት በተለያየ ጊዜ የይስሙላ ስምምነት እንዲያደርጉ ቢጫኟቸውም፤ ግንኙነታቸው በመሠረቱ በጥርጣሬና ፋክክር ላይ የተመሠረተ በመሆኑ ዘላቂነት ሊያገኝ አልቻለም። ከምሥራቁ ድል በኋላ ደርግ የከፈተባቸው ግዙፍ ዘመቻ እንኳን ልዩነታቸውን አስወግደው የጋራ ግንባር እንዲፈጥሩ አላደረጋቸውም። ነገሩ እልባት ያገኘው በ1973 መጨረሻ ላይ ሻዕቢያ ጉልበቱን አፈርጥሞ ጀብሐን ሙሉ በሙሉ በመደምሰስ ከትግል ሜዳ ሲያስወጣው ነው።

ሻዕቢያ ገና የበላይነቱን አጣጥሞ ሳይጨርስ፤ ደርግ ከዚህ በፊት ካደረጋቸው የላቀውን ዘመቻ ከፈተበት። ከዚያ በፊት መጀመርያ በግንባት ወር 1968፤ ደርግ ሽማግሌዎቹን በእርስ አደር ሠራዊት ማዕበል አጥላቅልቆ ለማጥፋት በማሰብ፤ ራዛ ዘመቻ የተባለ ጥቃት ሰንዘር ነበር። ሆኖም ዘመቻው ተዘረክርኮ ግቡን ሊመታ ቀርቶ ወደዚያ ሊቃረብም አልቻለም። የመላ ሰሜን ኢትዮጵያን እርሶ አደር ለማዝመት የታቀደው ጥቃት፤ በመጨረሻ ሊያንቀሳቅስ የቻለው 10000 የሚሆኑ የወሎ ገበሬዎችን ብቻ ነው። እነሱም ቢሆኑ የሕወሓትና የኢሕአፓ የታጠቁ ሠራዊት የነበረው ኢሕአሠ (የኢትዮጵያ ሕዝባዊ አብዮታዊ ሠራዊት) በሰነዘሩባቸው ወታደራዊና ፕሮፓጋንዳዊ ጥቃት ተዋክበው፤ እንኳን ኤርትራ ሊዘልቁ የትግራይንም ግዛት ማለፍ ተስኟቸው ተበታተኑ።

ደርግ በኤርትራ ሽምቅ ተዋጊዎች ላይ የከፈተው ሁለተኛው ዘመቻ ደግሞ በ1970 ክረምት ላይ ሲሆን፤ ዓላማውም ቀደም ሲል እንደተጠቀሰው፤ በምሥራቅ ጦር የተገኘውን ድል በሰሜንም ለመድገም ነበር። በርግጥም መጀመርያ ላይ፤ በስምንት ግብረ ጋይሎች ተዋቅሮ የዘመተው የደርግ ጦር፤ ጀብሐና ሻዕቢያ ቀደም ሲል የተቆጣጠሯቸውን የኤርትራ ዋና ዋና ከተሞች ለቀው እንዲሸኑ አስገደዳቸው። ሻዕቢያም አስተማማኝ ደጃኑ ወደሆነው የተፈጥሮ ምሽጉ ወደናቅፋ አፈገፈገ። ከአንድ አራት ዓመታት በኋላ፤ ደርግ ሦስተኛውንና ምናልባትም ከሁሉም ዘመቻዎች በላይ ትልቅ ተስፋ የጣለበትን የ«ቀይ ኮከብ» ዘመቻ ነጋሪት ጎስሞ፤ እምቢልታ መለከት ነፍቶ ከፈተ። በጦርነት የተጎዳውን ክፍለ ሀገር መልሶ ለማቋቋምና ተገንጣይ ጋይሎችን እንዲያንሰራሩ እርሱን ለመምታት የሚል ጣምራ ዓላማ ይዞ የተነሳው ይህ ዘመቻ ያነጣጠረው ሻዕቢያ በመሸገበት ናቅፋ ተራራ ላይ ነበር። በርግጥም የደርግ ጦር ያን የተፈጥሮ ምሽግ ለመቆጣጠር ትንሽ ሲቀረው፤ እስካሁንም በውል ባልታወቀ ምክንያት ወደ ኋላ በማፈገፈግ፤ ሻዕቢያ አዲስ ነፍስ እንዲዘራ አደረገው። የዚህ ዘመቻ መክሸፍም የጦርነቱ ወሳኝ ነቁጥ ሆነ። ከዚያ በኋላ፤ ስሉስ ዞሮ ሻዕቢያ አሳዳጅ ደርግ ተሳዳጅ ለመሆን በቁ።

በዚህ ሁሉ መኻል፤ ከመረብ ወንዝ በስተደቡብ ደርግን በብርቱ የሚፈታተን ሌላ የብሔራዊ አርነት ንቅናቄ እንደ ዋዛ ተጀምሮ በማደግ ላይ ነበር። ትግሉን የሚመራው የሕዝባዊ ወያኔ አርነት ግንባር በምዕራብ ትግራይ፤ ሽሬ አውራጃ፤ ደደቢት በምትባል በረሃማ ቀበሌ በየካቲት 1967 በጥቂት የዩኒቨርሲቲ ተማሪዎችና የአካባቢው መሪዎች ተመሠረተ። የንቅናቄው ታሪካዊ ምንጭ፤ ከአዲ ዮሐንስ ሞት በኋላ የትግራይ ግዛት ባጠቃላይ፤ መኳንንቷ በተለይ፤ የፖለቲካ ማዕከላዊነት በማጣታቸው ምክንያት የተሰማቸው ቁጭት ሲሆን፤ በሃያኛው መቶ ዓመት አጋማሽ ላይ በክፍለ ሀገሩ በተከሰተው ተደጋጋሚ ድርቅ ምክንያት የደረሰው የኤኮኖሚ ችግርም የበደለ ስሜቱን አባብሶታል።

እንዲህ ዓይነቱ ቁጭትና ብሶትም ነው በ1935 ዓ.ም. ቀደም ሲል በምዕራፍ 5 ላይ የተዘገበውንና ምሥራቃዊ ትግራይን ያጥለቀለቀውን የወያኔ አመፅ የቀሰቀሰው። ከሦስት ዐሠርት ዓመታት በኋላ ሕወሓትን የመሠረቱት ተማሪዎች «ወያኔ» የሚለውን ቀስቃሽ ገላጭ ስማቸው ውስጥ የጨመሩት ያለምክንያት አልነበረም። ነገር ግን፤ ዳግማዊው ወያኔ ከቀዳማዊው ወያኔ በድርጅታዊ ጥንካሬና በርዕዮተ ዓለም ትጥቅም የላቀ ነበር። የመጀመሪያው ወያኔ ሃይማኖታዊ ርዕዮተ አንገብ የተነሳ ሲሆን፤ ሁለተኛው ግን ከኢትዮጵያ ተማሪዎች ንቅናቄ በወረሰውና «የራሱን ዕድል በራስ የመወሰን፤ እስከ መገንጠል» በሚለው ሌኒኖዊ መርሕ የሚመራ ነበር። አንዴ ይህን መርሕ ከጨበጡ በኋላም፤ ከማንኛቸውም መሰል የግራ ድርጅት ይበልጥ እስካሁንም ገፍተውበታል። ይህም ለመርሁ የተለየ ታማኒነት ኖሯቸው ሳይሆን፤ በተለይ በዳር አገሮች ፀረ-መንግሥት ተቃውሞን ለመቀስቀስ ፍቱን መሣሪያ ሆኖ ስላገኙት ይመስላል።

ልክ በኤርትራ እንደታየው ሁሉ፤ በመጀመርያዎቹ ዓመታት ሕወሓት ዋና ሥራው አድርጎ የያዘው በክፍለ ሀገሩ ውስጥ የበላይነቱን ማስፈን ነው።

6.8 የሕዝባዊ ወያኔ ሓርነት ትግራይ (ሕወሓት) ታጋዮች

ለዚህም ከሦስት ተቃናቃኝ ድርጅቶች ጋር መፋለም ነበረበት። ከነዚህ ሁሉ ቀላል ሆኖ ያገኘው ከሱ ቀድሞ የተደራጀውንና ከጀብሐ ጋር የቅርብ ግንኙነት የነበረውን የትግራይ ሐርነት ግንባርን ማስወገዱ ነው። በምዕራብ ትግራይ ተደላጅሎ የነበረውን የኢትዮጵያ ዴሞክራቲክ ኅብረትን (በእንግሊዝኛ ምሕፃራቱ «ኢዲዩ»ን) ለመፈንቀል ግን እንደዚያ ቀላል ሆኖ አላገኘውም። ብዙ ደም ካፋሰሰ የሁለት ዓመት ጦርነት በኋላ ነው ሕወሓት ኢዲዩን ከምዕራብ ትግራይ ጨርሶ ለማስወጣት የቻለው።

ከዚያ በኋላ የቀጠለው ፍልሚያ በሰሜን ምሥራቅ ትግራይ አሲምባ በሚባለው ተራራማ ሥፍራ ከመሸገው የኢሕአፓ ሠራዊት ጋር ነበር። ሕወሓትም ኢሕአፓም ግራዘመም ከሆነው ከኢትዮጵያ ቶማሪዎች ንቅናቄ አብራክ የወጡ ድርጅቶች ይሁኑ እንጂ፤ የትግሉን አቅጣጫና ይዘት በተመለከተ እጅግ የተራራቀ አመለካከት ነበራቸው። ኢሕአፓ እንደሱ ባለ ኅብረ-ብሔራዊ ድርጅት የሚመራውን የመደብ ትግል ቀዳሚነት በአጽንኦት ሲያስቀምጥ፤ እንደ ሕወሓት አመለካከት ግን፤ ትግሉ ሊሰምር የሚችለው የተለያዩ ጭቁን ብሔርና ብሔረሰቦች በራሳቸው ድርጅት አማካይነት ትግላቸውን ጀምረው ከዚያ በኋላ የኅብረት ግንባር ሊፈጥሩ ነው። በተጨማሪም፤ ሕወሓት ሙሉ እምነቱን በገጠር ትጥቅ ትግል ላይ ሲጥል፤ ኢሕአፓ ግን፤ ምናልባትም በከተሞች ውስጥ ማግኘት ከቻለው ተቀባይነትም ይመስላል፤ ለከተማው የትጥቅ ትግል ልዩ ትኩረት ሰጥቶ ነበር። በመሠረቱ፤ አሲምባ የከተማው የትጥቅ ትግል ሳይሰምር ሲቀር ከመንግሥት የጥቃት እርምጃ ላመለጠት ታጋዮቹ መጠለያ ከመሆን አልፎ ይህ ነው ለሚባል የገጠር ትጥቅ ትግል መነሻ ሆኖ ነበር ለማለትም ያስቸግራል። ስለሆነም ኢሕአፓ በገጠር ትጥቅ ትግል ከነበረው አናሳ ልምድ

ባሻገር፤ ላካባቢው የነበረው እንፃራዊ ባዳነት በሕወሓት ለመሸነፍ ዳርጎት ትዘን ጠቅሎ ወደ ጎንደርና ወሎ እንዲያፈገፍግ ተገደደ።

መጀመርያ ላይ ደርግ ሕወሓትን ከቁም ነገር አልቆጠረውም ነበር። ለድርጅቱ መፈጠር ምክንያት የሆኑትን የትግራይ ነባራዊ ሁኔታዎች ባለማጠኑ፤ ድርጅቱን እንደ ሻዕቢያ ተቀፅላ አድርጎ ወሰደው። ሙሉ ኃይሉን ያዘመተበት ሻዕቢያ ከተመታ ሕወሓትም አብሮ ይከሰማል ብሎ ገመተ። እንደ እውነቱ ከሆነ ግን ሕወሓትና ሻዕቢያ ከሚያቀራርባቸው ሁኔታ የሚያራርቃቸው ይበዛ ነበር። እንዲያውም መጀመርያ ላይ፤ ሻዕቢያ ከሕወሓት ይልቅ የኃይል ሚዛን አጋድሎበት ከትግራይ እስከወጣ ድረስ ወደ ኢሕአፓ ያጋድል ነበር። ሕወሓት በመላ ትግራይ የበላይነቱን ካሰፈነ በኋላም ቢሆን፤ የሁለቱ ድርጅቶች ትስስር የፍቅር ሳይሆን የጥቅም ነበር። ለዚህም አያሌ ምክንያቶች ነበሩ። በአንደኛ ደረጃ፤ በተለይም የኢጣሊያ ቅኝ አገዛዝ በተወው አሻራ ምክንያት፤ በሁለቱ የመረብ ወንዝ ተዋላኝ ወንድማማች ሕዝቦች መካከል የመኖናቅና የመቃቃር ባሕል ነበር። ከዚያም በላይ ሁለቱ የእርነት ንቅናቄዎች የትግል ስልቱን በተመለከተ መሠረታዊ ልዩነቶች ነበሯቸው። ሕወሓት የራሱን ዕድል በራስ የመወሰን መርሕ በኤርትራ ውስጥ ለሚገኙት የተለያዩ ብሔረሰቦችም መሥራት አለበት ሲል፤ ሻዕቢያ ግን የብሔር/ብሔረሰብ ጥያቄ በኤርትራ ትግል ውስጥ ከቶም እንዲነሳ አይሻም ነበር። የሶቪየት ኅብረትንም በተመለከተ፤ ሕወሓት ሶቪየቶች ለደርግ በማሰጡት ያልተቆጠበ ድጋፍ የተነሳ የማያወላዳ ሀረ-ሶቪየት አቋም ሲወስድ፤ ሻዕቢያ ግን ለሰለሰ ያለ አቋም ነበረው። ከዚያም አልፎ ሁለቱ ድርጅቶች በጦር ታክቲካቸውም የተለያዩ አመለካከት ነበራቸው። የሕወሓት የጦር ስልት በደፈጣ ውጊያ ላይ ያተኮረ ሲሆን፤ ሻዕቢያንም ተቻክሎ ወደ መደበኛ ጦርነት በመግባቱ ይተቸው ነበር። ሁለቱ ድርጅቶች እነዚህን ሁሉ ያስተሳሰብና የቅኝት ልዩነቶች አቻቸው የጋራ ጠላታቸውን ወድቀት ለማፋጠን የተረባረቡት በ1970ዎቹ መጨረሻና በ1980ዎቹ መጀመርያ ላይ ነው።

በመጨረሻዎቹ ዓመታት ደርግ ላይ ካመፁት ብሔርተኛ ድርጅቶች መካከል ሌላ ሊጠቀስ የሚገባው የኦሮሞ ሐርነት ግንባር (አንግ) ነው። የኦሮሞ ሕዝብ የብሔራዊ ማንነት ጥያቄ መጀመርያ በተደራጀ መንገድ የተቀሰቀሰው የቴለማና ሜጫ ራስ-አገዝ ማኅበር በጥር 1955 ሲመሠረት ነው ማለት ይቻላል። ይህም ሆኖ፤ ከማኅበሩ መተዳደሪያ ደንብ መረዳት እንደሚቻለው፤ የማኅበሩ መነሻ ዓላማ ለብሔራዊ ሐርነት መታገል ሳይሆን፤ የኦሮሞ ግዛቶች በትምህርት፤ መገናኛና ጤና ረገድ የነበረባቸውን ትግር ለመቅረፍ ነበር። በኦሮሞዎች ስም ይቋቋም እንጂ አባላቱን የመለመለውም ከኦሮሞ ብሔር ብቻ አልነበረም። እንዲያውም በአመራሩ ውስጥ አንዳንድ ታዋቂ የሆኑ የደቡብ ኢትዮጵያ የኅብረተሰብ መሪዎችም ነበሩበት። ይህም ሆኖ፤ ከአሓዳዊ አስተዳደሩ ዝንፍ ለማለትም የማይፈልገው መንግሥት ማኅበሩን በአደገኛነት የሚፈረጅ ሆኖ አገኘው። በተለይም የፖሊስ ሠራዊት ዋና አዛዥ የነበረው ብርጋዶር ጂኔራል ታደሰ ብሩ የማኅበሩ ፕሬዚዳንት ሆኖ መመረጥ ሥርዓቱን አስበረገገው።

በዘውዳዊው አገዛዝና በማኅበሩ መካከል የሰፈነው ውጥረት የተመላበት ፍጥጫ ከፍተኛ ደረጃ የደረሰው በጥቅምት 1959 ዓ.ም. አንዳንድ የማኅበሩ አባላት በዘውድ በዓል ወቅት በገንብ ነገሥቱ ላይ የገደደ መብራ ለማድረግ ሲያሰሩ ተደረሰባቸው ተብለው ሲወነጀሉ ነው። ከዚያም በመቀጠል ሲኒማ

አምፒር በተባለው ሲኒማ ቤት ውስጥ በምብ ሲፈነዳ የማግበሩ አባላት አሁንም ተጠያቂ ሆኑ። በተለይም ዋና አቀነባባሪ ተብለው የተወነጀሉት ጄኔራል ታደሰና የመቶ አለቃ ማሞ መዘምር የተባለ መኩንን ነበሩ። መንግሥት በዚህ የተነሳ የሜጫና ቴለቪዥን ማግበርን ሲያፈርስ፣ ከድርጊቱ በኋላ የተሰወረውን ጄኔራል አድኖ ያዙ። ከዚያ በኋላ ፍርድ ቤት ቀርቦ የሞት ፍርድ ቤቷቸውንም፣ ይህ ወደ እድሜ ልክ እስራት ተቀይሯል። አብዮት ሲፈነዳ ጄኔራሉ ከሌሎች የፖለቲካ እስረኞች ጋር በምሕረት ቢለቀቅም፣ ከግብፅ የኦሮሞ ድርጅቶች ጋር ግንኙነት መፍጠሩ ያልጣመው ደርግ የመሬት አዋጁን ተቃውሟል በሚል ውንጀላ በ1967 ኢጋማሽ ላይ ረሸነው።

እነዚህ ይፋ ከመውጣቱ ከአንድ አምስት ዓመት በፊት፣ አንድ የኦሮሞ የፖለቲካ ድርጅት ብቅ ብሎ ነበር። የቀድሞ የሜጫና ቴለቪዥን ማግበር አባል በነበረ ግለሰብ የተቋቋመው ይህ ድርጅት «የኢትዮጵያ ብሔራዊ አርክት ግንባር» በሚል ስያሜ የሚታወቅ ሲሆን፣ ይህ ነው የሚባል ቁም ነገር ሳያከናውን ከታሪክ መድረክ ወጣ። የኢትዮጵያ አብዮት በፈነዳበት የመጀመርያ ሁለት ዓመታት የፖለቲካ እንቅስቃሴዎች በአብዛኛው ኅብረ-ብሔራዊ ባሕሪ ስለነበራቸው የጎላ የኦሮሞ ብሔራዊ እንቅስቃሴ አይታይም ነበር። በወቅቱ የነበሩት የኦሮሞ ምሁራንም ከኅብረ-ብሔራዊ ድርጅቶች ባንዱ ወይም በሌላው የታቀፉ ነበሩ። ይህም ሆኖ ግን፣ በአንዳንዶቹ ተመልካቾች አካባቢ፣ መኢሶንንና በተለይም ኢሞክትን የአንዳንድ መሪዎቻቸውን ብሔረሰብ በማጤን ከኦሮሞዎች ጋር የማገናኘት ዝንባሌ ነበር። በማያሻማ መንገድ በኦሮሞ ሕዝብ ስም የሚንቀሳቀስ ድርጅት ብቅ ያለው ግን በ1968 እነዚህ ሲቋቋም ነው። ከሻዕቢያ የቴክኒክ ድጋፍ ያገኝ የነበረው እነዚህ በደቡብ ምሥራቅ ኢትዮጵያ (ሐረርጌና ባሌ) እና በምዕራብ ኢትዮጵያ (ወለጋ) የሽምቅ ውጊያ ማካሄድ ቢጀምርም፣ በነበረበት ውስጣዊ ክፍፍልና አብዛኛውን የኦሮሞ ሕዝብ ለመቀስቀስ ባለመቻሉ፣ የደርግን ሥርዓት እምብዛም ሊፈታተነው አልበቃም።

የኢኮኖሚ ቀውስ

የደርጋዊውን ሥርዓት ውድቀት ያፋጠነው በስተለሜን የተፋፋመው አመፅ ብቻ አልነበረም። ደርግ በኢኮኖሚው መስክ ያሳየው ድክመትና ይህንኑ ሁኔታ ያባባሰው አመፅ የወለደው የጦርነት ኢኮኖሚም የበኩሉን አስተዋፅኦ አድርጓል። ስለሆነም ሠፊውን ሕዝብ ከ«ሰው በላው» አፃያዊ ሥርዓት ነፃ አወጣለሁ ያለው መንግሥት አገሪቱን በከፋ ሁኔታ ትቶ ለማለፍ በቃ። ወታደርና ዘመቻ ስለማይለያዩ ይመስላል፣ የደርግ መንግሥት ሕይወት በ«ዘመቻ» የተመላ ነበር ማለት ይቻላል። ከነዚህም ውስጥ ከዐበይቱ ጎራ የሚደመረው፣ ደርግ በውስጥና የውጭ ጠላቶቹ ላይ ጊዜያዊ ድልን ከተጎናፀፈ በኋላ በመስከረም 2፣ 1971 ያወጀው የብሔራዊ አብዮታዊ የምርት ዘመቻ (ወይም በተለምዶ አጠራሩ «አረንጓዴው ዘመቻ») ነው። ዓላማውም በማዕከላዊ ፕላን ከፍተኛ ምክር ቤት አስተናባሪነት ያገራቱን ሰብዓዊና ቁሳዊ ሀብቶች በማንቀሳቀስ የሀገሪቱን ኢኮኖሚ ወሳኝ በሆነ መንገድ መቀየር ነበር። የዚህ ሁለንተኛ እንቅስቃሴ ውጤትም እርሻን በማሳደግና ኢንዱስትሪን በማስፋፋት ፈጣን የኢኮኖሚ እድገት ለማምጣት የተነደፈው የአሥር ዓመት (1977-1986) ጠቋሚ ዕቅድ ነው። የዕቅዱ ዓላማ ጠቅላላ የሀገር ውስጥ ምርትን (ጂ.ዲ.ፒ.) በ6.5 በመቶ፣ የነፍስ ወከፍ ገቢን በ3.6

በመቶ ለማሳደግ ነበር። ይሁን እንጂ የታለመው ቀረና እንዲያውም የነፍስ ወከፍ ገቢ በ0.8 በመቶ ዝቅ አለ።

የደርግ ኢኮኖሚ ፖሊሲ የመጨረሻው ውድቀት ጎሳድ የወጣው ለስምንት ሚሊዮን ሕዝብ መስቃየትና ለአንድ ሚሊዮን ያህል ሕዝብ ሕይወት መቀጠፍ ምክንያት በሆነው በ1977 ረሀብ ወቅት ነው። የችግሩ ምንጭ የደርግ መላውን የኢኮኖሚ ሕይወት ካልተቆጣጠርኩ የማለት አባዜ ነው። ይህ አዝማሚያ የመንግሥትን አቅም በብርቱ ከመፈተኑም ባሻገር የግል ጥረትን የሚያፍን ነበር። ለታቀደው የኢኮኖሚ ዕድገት ቁልፍ የሆነው ካፒታል ከአገር ቤትም ሆነ ከውጭ ሊገኝ አልቻለም። ከዚያም በላይ፣ መንግሥት የረሀቡ አደጋ እንዳንጃበበ የመከላከያ እርምጃዎች ከመውሰድ ይልቅ በፓርቲ ምሥረታ ፈንጠዝያ ተውጦ ነበር። የምሥረታው ሽርጉድ ካለቀ በኋላ ነው የመባነን ያህል ደርግ ፊቱን ወደ ረሀቡ ያዞረው። ደግነቱ፣ የዓለም አቀፉ ኅብረተሰብ ባደረገው አስደናቂ ርብርብና አገር ውስጥም በተሰበሰበው እርዳታ አማካይነት የረሀቡ መቅሰፍት ሊገታ ቻለ።

መጀመርያ ያሳየውን ዳተኝነት ለማካከስ ይመስላል፣ ደርግ በድርቅ የተጠቁትን የሰሜንና ማዕከላዊ ኢትዮጵያ ገበሬዎችና ቤተሰቦቻቸውን ለምለም ወደሆነት የምዕራብና የደቡብ ምዕራብ ቀዳዎች የማስፈር ሰፊ ዘመቻ ጀመረ። የዘመቻው ውጤትም ከግማሽ ሚሊዮን በላይ የሚሆኑ እርሶ አደሮችንና ቤተሰቦቻቸውን ረጅምና ሥቃይ በበዛበት ጉዞ ወደ አዲስ ሠፈራ ጣቢያ ማጓጓዝ ሆነ። ላይ ላይን ሲያዩት ይህ ፕሮጀክት ምንም አማራጭ የሌለው ይመስላል። ነገር ግን፣ ባንድ ወገን ሰፋሪዎቹ ወደ አዲሱ መንደራቸው ወደው ሳይሆን ተገደው የሚሄዱ በመሆኑ፣ በሌላ ወገን ደግሞ ደርግ በዚሁ አጋጣሚ የሠፈራውን ፕሮግራም የእርሻ ፖሊሲው እምብርት የሆነውን የጋራ እርሻ ለማስፋፋት መሣሪያ በማድረጉ፣ ፕሮግራሙ ባገር ቤትም ሆነ በውጭ የተጠላ ሆነ።

አገሪቱ ኅብረተሰቡን ካመሰው ከዚህ ግዙፍ የሕዝብ ሠፈራ ፕሮግራም ሳታገግም፣ ደርግ ሌላ አወዛጋቢ የሆነ የማግበራዊ ለውጥ ዕቅድ ይዞ ብቅ አለ። ይኸውም የመንደር ምሥረታ ፕሮግራም በሚል ስያሜ የሚታወቀውና የገጠር ነዋሪዎችን ባዲስ ሠፈር የሚያደራጀው ዕቅድ ነው። የፕሮግራሙ ዓላማ፣ በይፋ እንደተገለፀው ከሆነ፣ የተበታተኑትን የሰፈር አባወራዎች በማሰባሰብ የመሠረታዊ አገልግሎት (ትምህርት፣ ሕክምና፣ ወዘተ...) አቅርቦትን በተቀላጠፈና በተማከለ መንገድ ለማዳረስ ነው። ይህ የሠፈራ ፕሮግራም ባሌ፣ ሐረርጌና አርሲ ተጀምሮ በጥቂት ጊዜ ውስጥ ሌሎች ክፍላተ ሀገርንም አዳረሰ። ሠፈራው የገጠሬውን ሕዝብ ከሰመደው፣ ከሚንባከበውና እትብቱ ከተቀበረበት አፈናቅሎ የሚወስድ በመሆኑ በእጅጉ የተጠላ ነበር። ስለሆነም በተለይ በሰሜን ኢትዮጵያ አካባቢዎች የአያሌ እርሶ አደሮች ልብ እንዲሸፍኑና ከደርግ ጠላቶች ጋር እንዲያብር በማድረግ የደርግን ውድቀት ለማፋጠን በቃ።

ግለሰቦችና ፕሬስትሮይክ

ያገር ውስጥ ሁኔታ እንደዚህ ለደርግ እየጨለመበት ሲሄድ፣ የዓለም አቀፍ የፖለቲካ ገፅታም ፈፅሞ ለሱ በማያመች መልክ በፍጥነት እየተቀየረ ነበር። የሶቪየቱ መሪ ሚካኤል ጎርባቾቭ ያራምደው የነበረው የፕሬስትሮይክና

ግላሰናሰት ጣምራ ፖሊሲ የሰቢየት ኅብረትን ብቻ ሳይሆን የዓለምን የኃይል ሚዛን እንደማይመለስ አርጎ ለወጣው። የጎርባቾቹ ዓላማ እየተጠላ የመጣውን የኮሙኒስት ሥርዓት ሰብዓዊ ገፅታ ለመስጠት ነበር። የዚህ አደገኛ ሙከራ መጨረሻ ውጤት ግን የሰቢየት ኅብረት ኃይልነት ማከተምና ለምዕራቡ ዓለም መገርከክ ሆነ። የሶሻሊስት ሥርዓትን ገንብቶ ገና አጣጥሞ ላልጨረሰው የኢትዮጵያ ገዢ መደብ ደግሞ መራራ ጽዋ ነበር።

ግን እያቅማማም ሲሆን፤ ጽዋውን ከመጎንጨት ሌላ አማራጭ አልነበረውም። መጀመርያ ከጥቅምት 29 እስከ ገዳር 2 1981 በተደረገው የኢሠፓ ማዕከላዊ ኮሚቴ 9ኛ መደበኛ ስብሰባ፤ ድርጅቱ የመጨረሻ ግብ የሶሻሊስት ሥርዓቱን መገንባት እንደሆነ ቢያረጋግጥም፤ የግል ኢንቨስትመንትን ለማበረታታት አንዳንድ አርምጃዎች ለመውሰድ ተገዶ ነበር። ከመንግሥት ጋር በጋርዮሽ የሚሠሩ የግል ኢንቨስተሮችን፤ የአነስተኛ ኢንዱስትሪዎችንና የሆቴል አገልግሎቶችን የካፒታል ጣራ ከፍ አደረገ። ይሁን እንጂ በዓለም አቀፍ ደረጃ እየተካሄደ ካለው መሠረታዊ ለውጥ ጋር ለመጣጣም እነዚህ አርምጃዎች ከቶም በቂ ሆነው አልተገኙም። ስለሆነም፤ በየካቲት 28፤ 1982 ዓ.ም. የተካሄደው የኢሠፓ ማዕከላዊ ኮሚቴ 11ኛ መደበኛ ስብሰባ፤ የሶሻሊስት ግንባታ መርህን በመሠረዝ፤ የቅይጥ ኢኮኖሚ መርሐ ግብርን አፀደቀ። በፖለቲካው መስክም፤ ኢሠፓን የተለያዩ የፖለቲካ አመለካከቶችን ሊያቅፍ በሚችልና የኢትዮጵያ ዴሞክራሲያዊ አንድነት ፓርቲ በተሰኘ አዲስ የፖለቲካ ፓርቲ እንደሚተካ አረጋገጠ። ይሁን እንጂ፤ ይህ የፖሊሲ ለውጥ በቂ ካልመሆኑም ሌላ ጊዜው ያለፈበት ሆኖ ተገኘ። በሰሜን ግንባር እንደሁ ወታደራዊ የኃይል ሚዛኑ ወደ ለማዕያኑ ካጋደለ ሰንብቷል።

የመጨረሻው ሰዓት

በጦርነቱ ግንባር፤ ለደርግ የቀርጡ ቀን በመጋቢት 1980 መጣ። ሻዕቢያ «ናደው» በሚል መጠሪያ የሚታወቀውን የደርግ ሜካናይዝድ ክፍለ ጦር ደምስሶ አፍክሮት የተባለውን ቁልፍ ወታደራዊ ቦታ ያዘ። ከዚያ ቀደም ሊል የናደው ጦር ለዛዥ የነበረው ጄኔራል ታሪኩ ዐይኔ በጦርነቱ አመራር ላይ ከመንግሥቱ ጋር ኃይለ ቃል የተመላበት ልውውጥ ካደረገ በኋላ ተረሽኗል። ይህም የጦርን ሞራል ከፋኛ ጎድቶት እንደነበር ይነገራል። በአፍክሮት ጦርነት 20000 የሚሆን የደርግ ጦር ከጥቅም ውጭ ከመሆኑም በላይ፤ ቁጥሩ የበዛ መሣሪያ ሻዕቢያ እድ በመውደቁ፤ በጦርነቱ የወደፊት አቅጣጫ ላይ ትልቅ ሚና ተጫውቷል። ባጭሩ፤ አፍክሮት ለሻዕቢያ መጀመርያ ወደ ምዕዋ፤ ብሉም ወደ አሥመራ መረማመጃ ሆነ።

ከአንድ ዓመት ግድም በኋላ፤ በየካቲት 1981፤ የመንግሥት ጦር በትግራይ ውስጥ ተመሳሳይ ሽንፈት ደረሰበት። ሕወሓት የአካባቢውን ሕዝብ ተንተርሰና በሻዕቢያ ሜካናይዝድ አጋዥ ጦር ታግዞ፤ በምዕራብ ትግራይ የምትገኘውን ሽፌ እንዳሥላሊን ተቆጣጠረ። 40000 ወታደር ያሠለፈው የሦስተኛው አብዮታዊ ሠራዊት 604ኛ ኮር ሙሉ በሙሉ ተደመሰሰ። ልክ ሁለተኛው አብዮታዊ ሠራዊት ቀደም ሲል ሰሌርትራ እንደተቋቋመው፤

ሦስተኛው አብዮታዊ ሠራዊት የትግራይን አመፅ ለመግታት ተብሎ በልዩ ሁኔታ የተደራጀ ጦር ነበር። የሽፌ ሽንፈትን ተከትሎ፤ ተመሳሳይ ኪሣራ እንዳይደርስበት ይመስላል፤ ደርግ ሠራዊቱን በሙሉ ከትግራይ ክፍለ ሀገር አስወጣ። የሚገርመው ይህ ክፍለ ሀገሩን ያላንዳች ውጊያ ለሕወሓት ያስረከበበት አርምጃ «ዘመቻ ቅጣው» የሚል ስም ተሰጥቶት ነበር። ከቅጣት ይልቅ ሽሽት መለየው የሆነው ይህ ትእዛዝ በመንግሥት ሠራዊት ስነልቦና ላይ ያሳደረው ተፅእኖ በቀላሉ የሚገመት አልነበረም። ከዚያ በኋላ «የወያኔ ጦር መጣ!» እያሉ የጦር ካምፕንና ከተማ እየተዉ መፈርጠጥ የተለመደ ነገር ሆኖ የደርግን ሠራዊት የመጨረሻ ውድቀት አፋጠነው።

ሕወሓትም ትግራይን ደጀን አድርጎ ዘመቻውን ወደ መሐል አገር አስፋፋ። ትግራይን ነፃ አወጣለሁ ብሎ የተነሣው ድርጅት ሀገር-አቀፍ የሆነ አደገዳ ማውጣት ግድ ሆነበት። የነዚህ ሁለት አደገዳዎች - አንዱ ጠባብ፤ ሌላኛው ሰፊ - ቅራኔም በ1983 ወታደራዊ ድልን ካገኘም በኋላ ለዓመታት ሊቆዩ ነው። የሠፊው አደገዳ ለሰፊሚ ይሆናል ተብሎ የታለመው ድርጅት የኢትዮጵያ ሕዝቦች አብዮታዊ ዴሞክራሲያዊ ግንባር (ኢሕአዴግ) ተብሎ የተዋቀረው የተለያዩ ድርጅቶች «ጥምረት» ሲሆን፤ አባላቱም ሕወሓት፤ ከተበታተነው የኢሕአፓ ሠራዊት ተርፈው በሰሜን ወሎ ይንቀሳቀሱ የነበሩ ታጋዮችን ያቀፈው የኢትዮጵያ ሕዝባዊ ዴሞክራሲያዊ ንቅናቄ (ኢሕዴን)፤ የኦሮሞን ሕዝብ ይወክላል ተብሎ የተቋቋመው የኦሮሞ ሕዝባዊ ዴሞክራሲያዊ ድርጅት (ኦሕዴድ) እና የተማሩ የደርግ ሠራዊት መኩንኖች የተሰባሰቡበት የኢትዮጵያ ዴሞክራሲያዊ መኩንኖች አብዮታዊ ንቅናቄ (ኢዴመአን) ነበሩ።

ኢሕአዴግ የለቻ ድርጅቶች የኅብረት ግንባር ይባል እንጂ ሕወሓት መሪውን ሚና ይጫወት እንደነበር ብዙም ምርምር የሚያሻው አይደለም። ከዚህም ሌላ፤ የድርጅቶቹ የድጋፍ ምንጭና ጥንካሬም የተለያየ ነበር። ሕወሓትና ኦሕዴድ በብሔረ ሰብ ላይ የተዋቀሩ ሲሆኑ (የመጀመርያው በትግራይ፤ ሁለተኛው በኦሮሞ)፤ ኢሕዴንና ኢዴመአን ኅብረ-ብሔራዊ መሠረት ነበራቸው። በኦሮሞ ሕዝብ ዘንድ ከኦሕዴድ ይልቅ አነገ ተቀባይነት እንዳለው ሕወሓት ሳያውቅ ቀርቶ አይደለም። ነገር ግን ከአነገ ጋር ግንባር ለመፍጠር የተደረገው ጥረት ስኬታማ ባለመሆኑ፤ ከኦሮሞ የጦር ምርኮኞችና በአነገ ካልታቀፉ ምሁራን የተውጣጣ የኦሮሞ ድርጅት ለማቋቋም ተገደለ። ኢሕዴን የሚንቀሳቀሰው በአማርኛ ተናጋሪ ክፍላተ ሀገር ይሁን እንጂ ራሱን እንደ አማራ ድርጅት ይፋ ያደረገው ከድል በኋላ አዲስ ስም (ብሔረ አማራ ዴሞክራሲያዊ ንቅናቄ፤ ብአዴን) ይዞ ብቅ ካለ በኋላ ነው። በመኩንኖቹ ስም የተቋቋመው ድርጅት በጦርነቱ ወቅት የጦር ምርኮኞችን በፖለቲካ መድረክ ዙሪያ ከማሳባሰብ ባሻገር ከድል በኋላ ስለከሰመ ምንም ዓይነት የፖለቲካ ፋይዳ አልነበረውም።

ቀደም ሲል እንደተጠቀሰው፤ አፍክሮትና ሽፌ እንዳ ሥላሴ የደርግ መንግሥት ፍጻሜ መጀመርያ ነበሩ። እነዚህ ግዙፍ ወታደራዊ ሽንፈቶች በዋና ከተማዬቱ አዲስ አበባ መጠነኛ የፖለቲካ ቀውስ አስከተሉ። በሥርዓቱ ላይ ያንጥበው አደጋ ያሳሰባቸው ከመላው የጦር ኃይሎች የተውጣጡ ጄኔራሎች በአዛዦቸው በመንግሥቱ ላይ ተነሱበት። ግንቦት 8፤ 1981 መንግሥቱ የልብ ወጃቹ ወደሆነቸው ወደ ጀርመን ዴሞክራቲክ ሬፐብሊክ (ምሥራቅ ጀርመን) ጉብኝት ለማድረግ አውሮፕላኑ የሰላ አየር ማረፊያን ለቆ በተነሣ በጥቂት

ለዓታታት ውስጥ፣ በመከላከያ ሚኒስቴር የተሰባሰቡት ጄኔራሎች መንግሥቱ ኃይለ ማርያም ከዚያች ሰዓት ጀምሮ ከሥልጣን መውረዱን ለራሳቸውና እዚያው ግቢ ውስጥ ለተሰበሰቡት የሲቪል ሠራተኞች አወጁ። ንብረታቸው የሚያስደንቅ ቢሆንም፣ ዝግጅታቸውና ስልታቸው መፈንቅለ መንግሥቱን ገና ከመጀመርያው ለክሸፊት ዳረገው።

ምሥጢር ለመጠበቅ ይመስላል፤ እዚያ መሃል አዲስ አበባ ተሰባስበው እስከሚነገራቸው ድረስ፤ ጉዳዩን የሚያውቁት አራት ጄኔራሎች ብቻ ነበሩ። ከነሱም መሓል መሪዎቹ የጦር ኃይሎች ኤታ ማኅተር ሹሙ ጄኔራል መርዕድ ገጉሄና የቀድሞ የአየር ኃይል አዛዥና በወቅቱ የኢንዱስትሪ ሚኒስትር የነበረው ጄኔራል ፋንታ በላይ ነበሩ። ቢያንስ ባንድ ታማኝ ጦር የሬዲዮ ጣቢያውን ይዘው ድርጊታቸውንና ዓላማቸውን ለሕዝብ ማስታወቅ ምን ያህል አስፈላጊ እንደሆነ የተገነዘቡት አይመስልም። ከሁሉም በላይ ለሴራው መክሸፍ ዐቢይ ምክንያት የሆነው ቤተ መንግሥት ውስጥ የመሸገውን ቅልብ ጦር አስቀድመው ከጥቅም ውጭ ማድረግ ሳይችሉ መረታቸው ነበር። ስለሆነም ያው ጦር የተሰበሰቡበትን መከላከያ ሚኒስቴር ከቦ በቁጥጥር ሥር አዋላቸው። አማፅያኑን ለማገዝ ከአሥመራ ተልኮ የነበረው በጄኔራል ቁምሳቸው የሚመራው ጦርም ከነሱ ጋር ግንኙነት ለማድረግ ሳይችል ተበትኖ፤ አዛዥም ሸሽቶ ራሱን ለማዳን ተገደደ። የሆነ ውጥረት እንዳለ ከመገንዘብ በስተቀር መፈንቅለ መንግሥት መሞከሩን ያላወቀው የአዲስ አበባ ሕዝብም መክሸፉን ማታወቅ በሬዲዮ ሰማ።

የአዲስ አበባው ሁኔታ እንደዚህ ሰው ብዙም ሳይሰማ ሲያከትም፣ በተመሳሳይ ሁኔታ አሥመራ የተካሄደው አመፅ በአስከፊ ጭፍጨፋ የታጀበ ነበር። በአየር ወለድ ክፍለ ጦር የሚመሩ ለመንግሥቱ ታማኝ የሆኑ መኮንኖች አማፅያኑን እጅግ ዘግኖና በሆነ ሁኔታ ደምስሰው አመፁን አክሸፉት። በአመፁ የተሳተፉት ጄኔራሎች ከፊሉ ቢሯቸው ውስጥ እንዳሉ ሲገደሉ፣ የቀሩት ከተሰወሩበት ቦታ እየታደኑ ተይዘው ተረሽኑ። የዚህ የብቀላ እርምጃ ሰለባ ከሆኑት መካከል የሁለተኛ አብዮታዊ ሠራዊት ዋና አዛዥ የነበረው ጄኔራል ደምሴ ቡልቶ ሲገኝበት፤ መቀጣጫ እንዲሆን ተብሎ በድኑ በአሥመራ ጎዳናዎች ተጎተተ።

መንግሥቱም ለጉብኝት ከሄደበት አገር በድል አድራጊነት ተመልሶ የራሱን የብቀላ ድግስ አዘጋጀ። መጀመርያ በቁጥጥር ሥር የዋሉት ጄኔራሎች የጦር ፍርድ ቤት ቀርበው በአገር ክህደት ወንጀል ተከሰሱ። ነገር ግን የፍርዱ ሂደት እየተጓተተ ሲያስቸግረው፣ መንግሥቱ ሌላ ቀልጠፍ ያለ መንገድ ፈለገ። ከተከላሸቹ መሃል 12ቱ ጄኔራሎች ላይ የሞት ፍርድ አስፈርዶባቸው ወዲያውኑ በመረሸን የአመፁን አንደኛ ዓመት አከበረ። የዚህ ሁሉ የበቀል እርምጃ ድምር ውጤት ፊቱንም ያላማረበትን የደርግ ሠራዊት መራ-አልባ አድርጎ ለሽምቅ ተዋጊዎቹ ሲሳይ ማድረግ ሆነ። የተረሸኑትንና የታሠሩትን የጦር መሪዎች ለመተካት ብሎ መንግሥቱ የሽማቸው መኮንኖች የተደቀነውን ፊተና ለመቋቋም ብቃቱም ልምዱም የሌላቸው ነበሩ።

ከዚህ በኋላ፣ የደርግ ሥርዓት ውድቀት እጅግ በተፋጠነ መንገድ ቀጠለ። በየካቲት 1982 ሻቢያ ከአስከፊና ጭፍጨፋ ከበዛበት ጦርነት በኋላ የደርግን የባሕር ኃይል ደምስሶ ምዕዋን ተቆጣጠረ። በዚህም ሁኔታ ደርግ ቀልፍ

የሆነችውን የባሕር ወደብ ከማጣቱም ሌላ፣ ትግራይ ሙሉ በሙሉ በሕወሓት ቁጥጥር ስር በመውደቅ ኤርትራ ውስጥ ላለው ጦሩ ብቸኛ የሆነውን የስንቅ ማቅረቢያ መስመር አስረከበ። በመሃል አገር ደግሞ፣ ኢሕአዴግ ወደ አዲስ አበባ የሚያረማምዱትን ተከታታይ ዘመቻዎች ከፈተ። በ1982 መጀመርያ ላይ የጎንደር ክፍለ ሀገርን ለመቆጣጠር የከፈተው ዘመቻ ለጊዜው ቢከሸፍበትም፣ ጉና በተባለው ተራራ ላይ በተደረገ ጦርነት ከፍተኛ መስዋዕትነት ከፍሎ ደብረ ታቦርን ተቆጣጠረ። ከዚያም፣ ደቡብ ወሎ ውስጥ መራኛ በተባለው ሥፍራ ባገኘው ድል ወደ ሰሜን ሸዋ ለመረማመድ ቻለ።

እነዚህን ድሎች ተቆናጦ፣ ኢሕአዴግ አዲስ አበባን ለመቆጣጠር ስሜትን በሚከረከሩ ታሪካዊ ስሞች የሽለማቸውን የጦር ዘመቻዎች አወጀ። በዘመቻ ቴዎድሮስ አማካይነት ጎጃምን ተቆጣጠረ። በኢትዮጵያ ተማሪዎች ንቅናቄ ውስጥ ግንባር ቀደም ሚና በተጫወተውና የወሎ ተወላጅ በሆነው በዋለልኝ መኰንን ስም የተሰየመው «ዘመቻ ዋለልኝ» የደርግን ሠራዊት ከዚያ ክፍለ ሀገር ጠራርጎ አስወጣ። የ«ዘመቻ ቤሉሉማፍ ወልቂጡማ» (በእርምጃ ቋንቋ «ነፃነትና አኩልነት») ዓላማም ኢሕአዴግን ከጎጃም ወደ ወለጋ ማሸጋገር ነበር። ከነዚህ ተከታታይ ወታደራዊ ድሎች በኋላ አዲስ አበባን በሦስት አቅጣጫ (ሰሜን፣ ምሥራቅ እና ምዕራብ) አጥቅቶ ለመያዝ አስተማማኝ ሥፍራዎችን ያዘ።

ነገር ሁሉ ካለቀለት በኋላ፣ ደርግ የሰላም አማራጮችን መቃኘት ጀመረ። ደርግ ወታደራዊ የበላይነት ባሳየበት በ1970ዎቹ በቅጡ ያልተፈለገ ሰላማዊ መፍትሔ የኃይል ሚዛን ብቻ ሳይሆን ዲፕሎማሲያዊ ድጋፍም ወደ ሽምቅ ተዋጊዎቹ በዞረበት በ1980ዎቹ ይገኛል ማለት ዘበት ነበር። ደርግ ሙዝዝ ብሎ የያዘውን የማርክሲስት ሌኒኒስት ካባ ብሔርተኛ ግንባሮች በሚያስደንቅ ፍጥነት እውልቀው በመጣል በአሜሪካ ውጭ ጉዳይ ጽሕፈት ቤት (ስቴት ዲፓርትመንት) ውስጥ ሞገስ ለማግኘት በቅተዋል። ካሳዩት ወታደራዊ ጥንካሬ የተነሣም በአፍሪካ ቀንድ የሚደረግ ማናቸውም አዲስ የፖለቲካ አደረጃጀት እነሱን ማሳተፍ የግድ እንደሆነ የአሜሪካ ባለሥልጣናት ከተገነዘቡት ውሎ አድሯል።

ከላይ በተጠቀሱት ሁኔታዎች ምክንያት የማታ ማታ ፍሬ አልባ የሆነው የሰላም ድርድር የመጀመርያው ምዕራፍ የተመራው በቀድሞው የአሜሪካ ፕሬዚዳንት ጂሚ ካርተር ነው። በካርተር አማካይነት የሻቢያና የደርግ ልዑካን በ1982 ዓ.ም. መጀመርያ በአትላንታ፣ ቀጥሎ በናይሮቢ የሰላም ድርድሮች አካሄዱ። በነዚህ ስብሰባዎች ሁለቱ ወገኖች ወደ ፍሬ ነገሩ ሳይገቡ በሥነ ሥርዓት ነጥቦች ላይ መስማማት አቅቷቸው ያለ ውጤት ተለያዩ። በደርግና በሕወሓት መካከል ሮም ላይ በቀድሞ የኢጣሊያ አምባሳደር ሽምግልና በመጋቢት 1982 የተደረገው የሰላም ድርድርም፣ ሕወሓት ሌሎችም የኢሕአዴግ አባል ድርጅቶች መሳተፍ አለባቸው ብሎ ሲያመርር እንዲሁ ውጤት-አልባ ሆኖ ቀረ። እነዚህ ድርድሮች የፈረሱት ሥነ ሥርዓታዊ ወይም ቴክኒካዊ በሆኑ ምክንያቶች ይምስል እንጂ መሠረታዊ ችግሩ ወታደራዊ ሁኔታው ነበር። ይኸውም ድርድር የሚካሄደው ግንባሮቹ አሸናፊነታቸው እየተረጋገጠ ባለበት ሁኔታ፣ ደርግ ደግሞ ተሸናፊነቱ ግልፅ እየሆነ በመጣበት ወቅት መሆኑ ነው።

በግንቦት 1983 ለንደን ላይ በደርግና በግንባርፍ መካከል (አነግግም ጨምሮ) የተደረገው ስብሰባ - በተለምዶ የሰንደን ጉባዔ እየተባለ የሚታወቀው - ጉዳዩ ያወጣውም ይኸንኑ እውነታ ነው። የጉባዔው ስብሰባ በአሜሪካ ውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር የአፍሪካ ጉዳዮች ኃላፊ የነበረው ሄርማን ኮቭን ነበር። የኢትዮጵያ መንግሥት ልዑካን የተመሩት ነገር ዓለሙ ሁሉ ጨልሞበት ብቻውን የቀረው መንግሥቱ ባለቀ ሰዓት ባደረገው ሹም ሽር ጠቅላይ ሚኒስትር ሆኖ በተሾመው በተስፋዬ ዲንቃ ነበር። ደጀን የሌለው ጦር ይመስል የነበረው የመንግሥት ልዑካን ቡድን ይህ ነው የሚባል መደራደሪያ አቅም አልነበረውም። ይባስ ብሎ ደግሞ፣ ድርድሩ በመካሄድ ላይ እያለ፣ በግንቦት 14 ቀን መንግሥቱ ማንም ያደርገዋል ብሎ ያሳለበውን አደረገ። ለመንግሥት ሥራ የሚጓዝ አስመስሎ አውሮፕላን ይዞ መጀመርያ ወደ ናይሮቢ፣ ከዚያም ወደ ሐራራ (ዚምባብዌ) ሸሸ። ዳግማዊ ቴዎድሮስ ይሆናል የተባለው መሪ አገር ጥሎ በመጥፋት ራሱን ማዳኑን መረጠ። ከሸሸቱ ጀርባ የሥልጣን ዝውውሩ ያለ ብዙ ደም መፋሰስ እንዲጠናቀቅ የፈለገው የአሜሪካ ግፊት አለበት የሚል ግምትም አለ።

ያም ሆነ ይህ የመንግሥቱ አገር መውጣት ቀድሞውኑም ወዳንድ ወገን ባጋደለው ወታደራዊ ሁኔታ ላይ ቅፅበታዊ እንደምታ ነበረው። ሁለተኛው አብዮታዊ ጦር ፍርክርኩ ወጥቶ ሻዕቢያም ለዐሠርት ዓመታት ዒላማው ወደነበረችው አሥመራ በግንቦት 16 ሰተት ብሎ ለመግባት ቻለ። የሰንደን ጉባዔም በቅጡ ሳይጀመር ተጠናቀቀ። ግንቦት 20፣ 1983 ማለዳ ላይ የኢሕአዴግ ሠራዊት እዲስ አበባን ተቆጣጠረ። መንግሥት ብቻ ሳይሆን የፖለቲካ ሥርዓት ከውሉ ሲለወጥ፣ የተሰማው ተኩስ ጥቂት ያንገራገሩ የመንግሥቱ ጠባቂዎች ከድል አድራጊው ጦር ጋር ያደረጉት የተኩስ ልውውጥ ብቻ ነበር።

መደምደሚያ

በ19ኛው መቶ ዓመት መባቻ ላይ የቀድሞይቱ ኢትዮጵያ በተለያዩ ነፃ ወይም ከፊል ነፃ ግዛቶች ተከፋፍላ ነበር። በነወምደ ጽዮንና ዘርዓ ያዕቆብ ዐዲያዊ መንግሥት አግር የተበታተኑ ግዛቶች ተተክተዋል። በሰሜን ኢትዮጵያ፣ በክርስትና እምነት ተከታዮች መካከል የተፈጠረው የእምነት አተረጓጎም ልዩነት የፖለቲካ ክፍፍሉን ይበልጥ አክሮታል። በዚህ ሁሉ ክፍፍል መሀል ያንድነት ምልክት ሆኖ የቆየው ግዛታዊ መሪዎች ሁሉ ሊቆጣጠሩ የሚያልሙት ዐዲያዊ ዙፋን ነበር። ሰሜንና ደቡብ ኢትዮጵያን ያስተሳሰረው ደግሞ አገሪቷን አቋርጦ የሚሄደው የንግድ መሥመር ነው። ሁኔታዎች በእንዲህ እንዳሉ ነው አገሪቷ ከአውሮጳ ጋር የነበራት ግንኙነት ሁለተኛ ምዕራፍ የጀመረው (የመጀመሪያው ምዕራፍ በ16ኛውና በ17ኛው ምዕተ ዓመት ከፖርቱጋል ጋር የነበረው ግንኙነት መሆኑ ነው)። አውሮጳውያን በሌሎች አፍሪቃ አገሮች እንዳደረጉት ሁሉ ወደ ኢትዮጵያም በብዛት መምጣት ጀመሩ፤ ሚሲዮናውያኑ «ነፍስ ለማዳን»፣ ነጋዴዎች ለመነገድ፣ የመንግሥት ልዑካኑ ደግሞ ሁለቱንም ለመጠበቅ።

የዘመናዊት ኢትዮጵያ የታሪክ ሂደት መነሻ እነዚህ ሁለት ነፃራዊ ሁኔታዎች ናቸው ማለት ይቻላል፤ የማዕከላዊው መንግሥት መዳከምና የአውሮጳውያን ከመቼውም በላቀ ብዛትና ትጋት ወደ አገሪቱ መምጣት። የ19ኛውና የ20ኛው መቶ ዓመታት መሪዎችም እነዚህ ሁለት ጥያቄዎች የተለያዩ መልስ ሰጡ። የመጀመሪያው ዘመናዊ ንጉሠ ነገሥት ለመሆን የበቃው ዳግማዊ ቴዎድሮስ ከዘዴ ይልቅ ራዕይ ባየለበት ስልት ተግባሩን ተያያዘው። ዐዲ ዮሐንስ የቴዎድሮስን አጉል ፍጻሜ ተመልክቶ ይመስላል ለክልላዊ ስሜት ከበራታ ማሳየት መረጠ፤ ይሁን እንጂ እሱም ቢሆን የተሳካ ውጤት ማግኘት አልቻለም። ከ19ኛው ምዕተ ዓመት መሪዎች መካከል ተዋጣለት የሚባል ቢኖር የቴዎድሮስን ዐዲያዊ ትልምና የዮሐንስን የፖለቲካ ትዕግስት የወረሰው ምኒልክ ሳይሆን አይቀርም። ምኒልክ የጥንታዊውን ዐዲያዊ ግዛት እንደገና ከማዋሐድም አልፎ በደቡብ በኩል ድንበሩን አዲስ ዳርቻ ለማድረስ ቢቃ።

የአውሮጳውያኑ መምጣት እድልም አደጋም ያዘለ ነበር ማለት ይቻላል። ባንድ ወገን ለረጅም ጊዜ የቆየውን ያገሪቱን ነፃነት አደጋ ላይ ይጥላል የሚል ስጋት ነበር። በሌላ በኩል ምንም እንደተመችት ባይሆንላቸውም፣ ለኢትዮጵያ መሪዎች የግብፅን መስፋፋት ለመቋቋም የሚረዳቸው አጋር ያገኙ መስላቸው። በተጨማሪም የምዕራቡን ቴክኖሎጂ፣ በተለይም ሚሊታሪ ቴክኖሎጂ፣ ወዳገር ለማስገባትም አዲስ እድል ከፈተ። በዚህ ሁሉ ምክንያት የኢትዮጵያ መሪዎች ለአውሮጳውያን የነበራቸው አመለካከት ማመንታት የተመለከት ነበር። ዘመናዊ ቴክኖሎጂያቸውን ይሻሉ፤ የተደበቀ ዓላማ አላቸው ብለው ግን ይጠራጠራሉ። አውሮጳውያኑም ቢሆን ወደ አገሪቱ ለመግባት ሁልጊዜ የተቻሉት አልነበሩም። ቴዎድሮስ የእንግሊዞችን ወዳጅነትና እርዳታ በመሻት በተደጋጋሚ ቢማጠናቸውም ከቁም ነገር አልቆጠሩትም። ባንዳ ጣልያኖች አገሪቱን በሙሉ ለመቆጣጠር ያደረጉት ጥረት ጥድፊያና ድፍረት የተመለከት ነበር። የመጀመሪያው ውጤት የመቅደላ ጦርነት፣ የሁለተኛው ማሳረጊያ ዐድዋ ሆነ።

ዐድዋ የዘመናዊት ኢትዮጵያ ታሪክ ወሳኝ ምዕራፍ ነው። ኢትዮጵያ እንደቀሩት የአፍሪቃ አገሮች ቅኝ ትሆናለች ወይስ በነፃነቷ ትቆያለች የሚለውን ጥያቄ በማያሻማ ሁኔታ መለስ። በሌላ መልኩ ደግሞ ዐድዋ የዘመናይቱ ኢትዮጵያን ዐፄዋዊ ግዛት ለመፍጠር ቀደም ብሎ የተጀመረውን ሂደት የማጠናቀቂያ ምዕራፍ ከፈተ። የዘመቻና የጦርነት ዘመን አልፎ ኢትዮጵያ በውስጥም በውጭም አንፃራዊ ሰላም ተጎናጸፈች። የገዢው መደብም ዐይኑን ከጦርነት ወደ ሰላማዊና አትራፊ ተግባራት መለሰ። ያገሪቷ ድንበር መስፋትና የተገኘው ሰላም አይቶ የማያውቀውን ሀብት አመጣለች፤ ወትሮ ያልተለመደ የንግድ ስሜትም ቀስቀሰበት። ይሁን እንጂ የሀብት መሠረቱ አሁንም መሬት ነበር። የገዢው መደብ ለመሬት ያለው ፍላጎት እያደገ በመሄዱም በተለይ በደቡብ ክፍል የመሬት ሥራቱ ትልቅ ለውጥ ማሳየት ጀመረ። ቀድሞ በወል ተይዞ የነበረው መሬት የግል እየሆነ መጣ። በዚህም ምክንያት ባንድ በኩል አንዳንዶቹ (በአብዛኛው ሰሜናዊ) መሬት ሲያካብቱ፤ ሌሎቹ (በአብዛኛው ያገራው ሕዝብ) ወደጭሰኝነት አሸቆለቆሉ። ወትሮም ያልታደለው ገባር ይበልጥ ለከፋ ሕይወት ተዳረገ።

እንግዲህ ነፃነት በልማት ሊታደብ አልቻለም ማለት ነው። ይህ ዕንቁቅልሽ ይበልጡኑ ያሳሰበው ዘመናዊ ትምህርት በመቅሰማቸው ያገራቸውን ጌላ ቀርነት ከማንኛውም የንብረተሰቡ ክፍል ይበልጥ ማጤን የቻሉትን ወጣት ኢትዮጵያውያን ነው። በነሱ ግምት የዐድዋ ድል የኤኮኖሚ ልማት ካሳስተለና የገበሬውን እድል ካላሻሻለ ትርጉም የለሽ ሆነ። ኢትዮጵያ የማሻሻያ እርምጃዎች መውሰድ ከተሳናት የነፃነት እድሜዋ አጭር ይሆናል ብለው ሥጋታቸውን ገለጹ። እንደፈሩትም በዐድዋ ድል አርባኛ ዓመት ላይ ያገሪቱ ነፃነት እንደገና ለአደጋ ተጋለጠ።

ስለዚህ የዐድዋ ድል ኢትዮጵያን ፍጹም የሆነ ነፃነት አጎናጸፋት ማለት ያዳግታል። የውጭ ኃይሎች የፖለቲካና የወታደራዊ የበላይነታቸውን ማረጋገጥ ቢላናቸው ኢኮኖሚውን ለመቆጣጠር የሚያደርጉትን ጥረት በአጥፋ ተያያዙት። እንዲያውም የባዕዳን ብዛትና ተጽዕኖ ከዐድዋ በፊት ይልቅ በጌላ ይሰማ ነበር ማለት ይቻላል። አገሪቷ እስከነፃነቱ ነፃ የባሕር በር በመጎፈን የጦር መሣሪያን የመሳሰሉ ነፃነቷን ለመከላከል የሚያስፈልጉ ነገሮች ማግኘት የምትችለው በአዋሳኝ ቅኝ ገዥዎች በጉ ፈቃድ ሆነ። አገራባቾቿ በሙሉ ቅኝ ግዛቶች መሆናቸው ለውጥረትና ለውጭ ኃይሎች ለርጎ ገብነት በር ከፈተ። በኃያላት ዐይን የኢትዮጵያ ነፃነት ሲያንስ ቅንጣት፣ ሲበዛ አደጋ ሆኖ እስከመታየት ድረስ። የነፃ መንግሥትነት ወግ ይድረሰኝና የዓለም መንግሥታት አባል ልሁን ብላ ብታመለከት (የማታ ማታ ይህ አባልነት ምንም ላይጠቅማት) ብዙ ውዝግብ አስከተለ።

በመጨረሻ በ1928 ኢጣልያ የኤርትራና የሶማሊያ ግዛቶቿን ደጀን አድርጋ ለሁለተኛ ጊዜ ኢትዮጵያን ስትወር፤ ይህ እክል የበዛበት ነፃነት ለጊዜውም ቢሆን እስከነፃነቱው አስተመ። የዐድዋ ድል ፍጹም ባለመሆኑ ጣልያኖች ሽንፈታቸውን ለመበቀል ቻሉ። ይሁን እንጂ የዐድዋ ትዝታ በሁለቱም ቤት ነበር። ጣልያኖች በበቀል ስሜት እንደመጡ ሁሉ በኢትዮጵያውያንም ዘንድ ያልጠገር ባይነት ስሜት ተቀሰቀሰ። ይህ አልበገሬነትም ነው አምስት ዓመት የወራሪውን ጦር በአርበኝነት ለመዋጋትና በመጨረሻም የእንግሊዝ

እርዳታ ታክሎበት አገራቸውን ነፃ ለማውጣት ያበቃቸው። ይሁንና የኢጣልያ አገዛዝ አሻራውን ሳይተው አላለፈም። ያገሪቱን ኅብረ ብሔራዊ ውሕደት በተመለከተ በጎም ክፉም ጎን ነበረው። ጣልያኖች ትተውት የሄዱት የመንገድ አውታር ምንም እንኳ በጦርነቱ ብዙ ቢጎዳም፤ ለዚህ ውሕደት የአጋዥነት ባሕርይ ነበረው። በተቃራኒው ግን የከፋፍለህ ግዛ ፖለቲካዊና የግዛት ክልሎችን በጎሳ ማድረጋቸው የመከፋፈልን ዘር ዘርቶ አለፈ። ከነፃነት በጌላ የኢትዮጵያን ፖለቲካ በቁጥጥራቸው ሥር ያደረጉት እንግሊዞችም በዚሁ ቁስል ላይ እንጨት ሰደዱበት።

ባገሪቱ የዘመናዊነትን ባህል በማስፋፋቱ ረገድም ቢሆን የጣልያን አገዛዝ ሁለት መልክ ነበረው ማለት ይቻላል። አገሪቱ ያፈራቻቸውን ጥቂት ምሁራን አሳደው መጨፍጨፋቸው አገሪቱን ፖለቲካዊና ማኅበራዊ ለውጥ ለማምጣት የሚችለውን አንድ ትልቅ ኃይል ነፃነት። ባንዳ ግን የዘመናዊነት ምልክት የሆነው የከተማ ኑሮ ይበልጥ የተስፋፋው በጣልያን ጊዜ ነው ማለት ይቻላል። እንደዚሁም የገዝብ ኤኮኖሚም ይበልጥ ሥር እየሰደደ መጣ። የጣልያን ዘመን ዓይነተኛ ምልክት የሆነው የሞተር ትራንስፖርትም ለሽቀጦች ብቻ ሳይሆን ለአዳዲስ ሐሳቦች ስርጭትም አመቺ ሁኔታ ፈጠረ። ወደ ሌላ መሠረታዊ ጉዳይ ስንመጣም፤ ከ1928 በፊት በአፄ ኃይለ ሥላሴ የተጀመረው የመሳፍንቱን ሥልጣን የመገዝገዝ ፖሊሲ በጣልያኖች ይበልጥ ተበረታታ። ስለሆነም ንጉሠ ነገሥቱ በ1933 እንደገና ወደ ዙፋኑ ሲመለስ ቀድሞ የጀመረውን ሥራ ለማጠናቀቅ ሁኔታዎች ተመቻችተው ቀረቡለት።

የዚህም ድምር ውጤት እንደ ጧፍ ነዶ ባለፈው ቴዎድሮስ አክምሮ መጀመሪያ የተንቀሳቀሰው የኢሐዳዊ መንግሥት ትልም አውን መሆን ነው። በዚህና በሌሎችም ምክንያቶች ነው ከ1933 በጌላ ያለው ዘመን የዘመናዊት ኢትዮጵያ ታሪክ ወሳኝ ምዕራፍ የሚሆነው። መሳፍንቱ ላንዴና ለመጨረሻ የፖለቲካ ሥልጣናቸውን እንዲያስረክቡ ተገደሩ። ይሁንና ከሰረውም አልከሰሩም። የመሬት ንብረት ይበልጥ ዋስትና ማግኘቱና መሬት ከወል ወደ ግል ባለቤትነት የመለወጡ ሂደት መፋጠኑ የኤኮኖሚ ጥቅማቸውን አረጋገጠላቸው። እነዚህ ሁለት ተፃራሪ የሚመስሉ ሂደቶች፤ ማለትም የመሳፍንቱ ፖለቲካዊ ግዑዝነትና ኤኮኖሚያዊ ጥንካሬ፤ የኢትዮጵያ ፍጹማዊ አገዛዝ ዐይነተኛ መለያ ሆኑ። የመሳፍንቱና የገጠር ባላባቱ የኤኮኖሚ ብልፅግናም የተመሠረተው በገበሬው ኪሳራ ነበር። የገበሬው ሕይወት ከጭሰኝነት ወደ ሥራ አጥነት፤ ከድህነት ወደ ረገብ እያሸቆለቆለ ሄደ።

በውጭ ግንኙነት ረገድም ከ1933 በጌላ ያለው የታሪክ ዘመን በቀድሞ ዘመናት የታለሙትና የተለሙት ገፃድ የወጡበት ወቅት ነው። የዚህ አንድ ጉልህ ማስረጃም ከረጅም ጊዜ ጥረትና ውትወታ በጌላ ኢትዮጵያ የባሕር በር ለማግኘት መቻሏ ነው። በተመሳሳይ መንገድም ለቴዎድሮስም ሆነ ለምኒልክ ጦላኛ የሆነው የውጭ አጋር ፍለጋ፤ አፄ ኃይለ ሥላሴ ከአሜሪካ ጋር ለመመሥረት በበቃው ጽኑ ወዳጅነት ማሳረፊያውን አገኘ። የውጭ ኃይሎች የኢትዮጵያን ኤኮኖሚ ለመቆጣጠር ቻሉ ብሎ መናገር ማጋነን ቢሆንም፤ ለውጭ ካፒታል መቼም አግኝቶ የማያውቀው እድል የተከፈተለት ከነፃነት በጌላ ነው ማለት ይቻላል።

ይሁንና ሥር የሰደደው የኢትዮጵያ የፊውዳል ሥርዓት በውስጡ መጥፊያውን አርግዞ ቆየ። የኢኮኖሚና ማኅበራዊ እድገት ከማምጣት ይልቅ የራሱን ህልውና በማራዘሙ ላይ ብቻ ያተኩረው ፍጹማዊ አገዛዝ ራሱን ለከረረ ተቃውሞ ጻፈ። ይህም ተቃውሞ ብዙ ገጽታዎች ነበሩት። ከገዢው መደብ ጥቂት አርቀው ማሰብ የቻሉት ያንዣቸውን የጥፋት ደመና ለመበተን ንጉሡን ከዙፋን ለማውረድ ይላቱ፤ ገበሬዎች በመሬታቸውና በላባቸው ፍሬ ላይ እያደገ የመጣውን ጫና ለመቋቋም አመፁ፤ ተማሪዎች ለመሠረታዊ ለውጥ ያለማስለስ ታገሉ፤ ብሔረሰቦችና ክልሎች ለውስጣዊ የአስተዳደር ነፃነት፤ ከዚያም አልፎ ለነፃነት ተዋጉ፤ በመጨረሻም ሥርዓቱን ይጠብቃሉ ተብለው የተመለመሉት ወታደሮች እንኳ ሳይቀሩ በዚያው ሥርዓት ላይ መሣሪያቸውን አዞሩ። በ1953 ከሸፈባቸው፤ በ1966 ሠመረላቸው። በዚህ ሁለንተናዊ ተቃውሞ መሀል ሥርዓቱ የለውጥን አስፈላጊነት መገንዘብ ተሰኖት በአፈና ፖሊሲው ገፋበት። ተቃውሞና አፈና እንዲህ እርስ በርስ እየተጉለበቱ ሄደው መደምደሚያው የ1966ቱ አብዮት ሆነ።

አብዮቱ በየካቲት 1966 ሲፈነዳ መንግሥት ብቻ ሳይሆን ተቃዋሚዎቹም አልጠበቁትም ነበር። በአደይ አበባ ተስፋና ድምቀት የጀመረው አብዮት የማታ ማታ የክረምትን ፅልመት ተላበሰ። ከቶም የማይበገር የሚመስለው ዐዲያዊ ሥርዓት በተማሪዎች፣ ወዝአደሮች፣ የመንግሥት ሠራተኞች፣ ወታደሮችና የጭቁን ሃይማኖት ተከታዮች የተባበረ ጥቃት ተፍረክሮኩ ወደቀ። የሕዝቡን ቁጣ ለማስታገስ ብሎ መንግሥት የወሰደው እርምጃ ማዕበሉን ሊገታው አልቻለም። የእንዳልካቸው ካቢኔ ለማስተናገድ ያሰበው አዝጋሚ ለውጥ በአብዮት ለሰከረው ሕዝብ ትርጉም የለሽ ሆነ። ይሁን እንጂ፤ የአብዮቱ መዘውር መጀመርያ ላይ ዋና አጋፋሪው ከነበሩት ተማሪዎችና መምህራን እጅ አፈትልኩ ወጣ። ቀስ በቀስ፤ ፈራ ተባ እያሉ፤ ባንድ መልክ የሕዝባዊው አመፅ አካል የነበሩት ወታደሮች መሪ ተዋናይ ሆነው ብቅ አሉ። በመስከረም 2፣ 1967 ረጅም ዓመታት ያስቆጠረውን የእፄ ኃይለ ሥላሴን አገዛዝ ብቻ ሳይሆን፤ ሥርወ መንግሥቱንም አስወግደው በትረ-መንግሥት ጨበጡ።

መስከረም 2 የአብዮቱ ሁለት ተፃራሪ ገፅታዎች ተምሳሌት ሆኑ። ባንድ ወገን፤ ይህ ነው የሚባል የፖለቲካና የኢኮኖሚ መሻሻል ማምጣት የተሳነውን ሥርዓት ማክተም ሲያበስር፤ በሌላ በኩል ደግሞ ከዚያም የከፋ አምባገነናዊ ሥርዓት ልደትን አረዳ። ጊዜ እያለፈ ሲሄድ፤ የመጀመርያው ሁኔታ የፈነጠቀውን ተስፋ የጋለኛው ክስተት አጠላበት። ይህ ማለት አብዮታዊው ሥርዓት አንዳችም አዎንታዊ ገፅታ አልነበረውም ማለት አይደለም። ተቃዋሚዎቹን ሳይቀር ባስገረመ ፍጥነትና ምልዓት፤ የመሬት ይዞታ ሥርዓቱን ከመሠረቱ ለጠጠው። በማይምነትም ላይ ከዚያ በፊት ታይቶ በማያውቅ ትጋትና ንቃት ተነሣሣ። ከዚህም ሌላ፤ ምንም እንኳን ሁሉም ለበጎ ዓላማ ባይወልድም፤ መቼም ታይቶ በማይታወቅ መንገድ ሠፊው ሕዝብ ባገር ጉዳይ በንቃት መሳተፍ ጀመረ። ጥቂቶች በሞሮፖል ይዘውት የነበረውና እንደ ጣዖት ይታይ የነበረው ፖለቲካ፤ ምንም እንኳ ከላይ እየተለካና እየተቀመመ የሚለጥ ቢሆንም፤ ወደ ዝቅተኛው የኅብረተሰብ ክፍልም ጭምር ወረደ። ብሔርተኝነት ለኢትዮጵያ አዲስ ነገር አይደለም። በደርግ ዘመን የታየው ብሔርተኝነት ግን ከወትሮው የሚለየው፤ ከአርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ጋር የተሳሰረ መሆኑ መቆሙና

የኢኮኖሚ መብታቸው የተከበረላቸውንና ለረጅም ዘመናት የተጨቆኑትን የደቡብ ኢትዮጵያ ሕዝቦች ማቀፋ ነው።

የደርግ የጥፋት መስመር እየጎላ የመጣው ብሔርተኝነትንና ማርክሲዝምን ለማጣመር ሲሞክር ነው። ሥልጣን ላይ ለመቆየት በምሁራኑ ዘንድ ፍፁም ተቀባይነት ያገኘውን ማርክሲዝም-ሌኒኒዝም መመሪያው ማድረጉ አማራጭ የሌለው መንገድ መሆኑን ተረዳ። ነገር ግን ከማርክሲዝም የወረሰው መንፈሱን ሳይሆን ቀናናውን ነው። ከማርክስ ወይም ሌኒን ይልቅ የስታሊንን ዱካ ነበር የተከተለው። ውጤቱም ሽብር የተመላበት የፖለቲካ ሥርዓትን አንግሞ የአሥራ ሰባት ዓመት አገዛዙ በሰቆቃ እንጂ በምንም በጎ ነገር እንዳይታወስ አደረገው። ታሪካዊው ሥር-ነቀል የመሬት ዐዋጅ ከዘመናት ጭቆና ነፃ ያወጣው አርሶ አደር እንኳ ሳይቀር ለመከራና እንግልት ተዳረገ። የላቡ ፍሬ ባለቤት መሆን ሲገባው እሱንም አጥቶ በመንግሥቱ ማለቂያ የለሽ ጦርነት ተማገደ።

የደርግ ፍፃሜንም አይቀራ ያደረገው ያው ጦርነት ነው። ከልክ ሲያልፍ ብሔርተኛ የነበረው ሥርዓት በብሔረሰብ-ብሔርተኞች አመፅ ተናደ። የማታ ማታ፤ የቁርጠ ቀን ደረሰ። ተከታታይ መንግሥታት የሀገሪቱን ኅብረ-ብሔራዊነት የሚያስተናግድ የኢኮኖሚ ሥርዓት መገንባት ተስኗቸው፤ እንዲያ ያሳሳቸው የነበረው ብሔራዊ አንድነት ብርቱ ፈተና ገጠመው። በ1969 ላይ ከፋኛ ተመትቶ ከታሪክ መድረክ ገሸሽ በተደረገው ኅብረ-ብሔራዊ ተቃውሞ እግር የብሔረሰባዊ ተቃውሞ ተተካ። ተጨቋኝውና ከሥልጣን ገለል ተደርገው የነበሩት ብሔረሰቦች ምሁራን አንድም የማይራጁ ፍቱን መሣሪያ ሆኖ ስላገኙት፤ አንድም እስከዚያ ድረስ ተነፍገናል ካሉት ብሔራዊው ሀብት ለመቋደስ፤ የብሔረሰቡን አጀንዳ በፅናት ገፋበት።

ይሁን እንጂ ብሔረሰባዊው ተቃውሞውም ቢሆን፤ ውስጣዊ ቅራኔዎች ነበሩበት። እነዚህ ቅራኔዎችም ናቸው ከ1983ቱ ድል በኋላ አፍጠው አግጠው የወጡት። ሻዕቢያ የኢኮኖሚ እንደምታውን ከቶም ሳያጤን የነፃነቱን አጀንዳ ገፋበት። ሕወሓት እወክለዋለሁ የሚለው ብሔረሰብ በቁጥር አናሳ ሆኖ ሳለ እንዴት ማዕከላዊ የፖለቲካ ሥልጣን ይዞ እንደሚቆይ ባላገናዘበ መንገድ የብሔረሰባዊ ፌዴራል አወቃቀርን ከጊዜያዊ ቻርተርም አልፎ በሕገ መንግሥት ደነገገው። በሀገሪቱ ውስጥ ከፍተኛ ቁጥር ባለው በኦሮሞ ሕዝብ ስም የሚንቀሳቀሰው አነግ የሻዕቢያን ፈለግ ተከትሎ መገንጠልን ዋነኛ መፈክሩ እስከማድረግ ደረሰ። የራሱን ችግርና ውጥረት ይዞ የመጣው የኢትዮጵያ የድገረ-1983 ፖለቲካ መሠረትም እነዚህ ውስጠ-ተቃርኖ የመላባቸው የፖለቲካ አቋሞች ናቸው።

በአማርኛ የተጻፉ

ሕዝባዊ ወያነ ሓርነት ትግራይ፡፡ የሕወሓት ሕዝባዊ ትግል፡፡ አዲስ አበባ፤ 1992፡፡

መርሰዔ ሐዘን ወልደ ቂርቆስ፡፡ «በዳግማዊ ምኒልክ ዘመን ካየሁትና ከሰማሁት፡፡» ያልታተመ፤ 1935፡፡

«የዘመን ታሪክ ትዝታዬ በአቤቶ ኢየሱ ዘመን መንግሥት፡፡» ያልታተመ፤ 1938፡፡

«የዘመን ታሪክ ትዝታዬ በንግሥተ ነገሥታት ዘውዲቱ ዘመን መንግሥት፡፡» ያልታተመ፤ 1938፡፡

መንግሥቱ ለማ፡፡ መጽሐፈ ትዝታ ዘአለቃ ለማ ኃይሉ ወልደ ታሪክ፡፡ አዲስ አበባ፤ 1959፡፡

ማኅተመ ሥላሴ ወልደ መስቀል፡፡ ዝክረ ነገር፡፡ አዲስ አበባ፤ 1962፡፡

ሲራክ ፈቃደ ሥላሴ፡፡ «የደጃዝማች አባ ውቃው የሕይወት ታሪክ»፡፡ ያልታተመ፤ ኢጥም 400፡፡

ቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ፡፡ ሕይወቴና የኢትዮጵያ እርምጃ፡ ቅፅ፤ 1፡፡ አዲስ አበባ፤ 1965፡፡

ተስፋዬ መኩንን፡፡ ይድረስ ለባለታሪክ፡፡ አዲስ አበባ፤ 1985፡፡

ታደሰ ሜጫ፡፡ ጥቁር አገበላ፡፡ አሥመራ፤ የታተመበት ጊዜ ያልተገለፀ፡፡

ታደሰ ዘወልዴ፡፡ ቀሪን ገረመው፤ የአርበኞች ታሪክ፡፡ አዲስ አበባ፤ 1960፡፡

ኅሩይ ወልደ ሥላሴ፡፡ የሕይወት ታሪክ (Biographie)፡፡ አዲስ አበባ፤ 1915፡፡

ኅሩይ ወልደ ሥላሴ፡፡ የኢትዮጵያ ታሪክ፤ ከንግሥት ሳባ አስከ ታላቁ የአድዋ ድል፡፡ አዲስ አበባ፤ 1999፡፡

ነጋሪት ጋዜጣ፡፡ የተለያዩ ቁጥሮች

አንዳርጋቸው አሰግድ፡፡ በአጭር የተቀጨ ረጅም ጉዞ፤ መኢሶን በኢትዮጵያ ሕዝቦች ትግል ውስጥ፡፡ አዲስ አበባ፤ እ.ኤ.አ. 2000፡፡

አፈወርቅ ገብረ ኢየሱስ፡፡ ዳግማዊ ምኒልክ፡፡ ሮማ፤ 1901፡፡

አላና ዜጋ። ግዝትና ግዞት። አዲስ አበባ፤ 1985።

ከበደ ተሰማ። የታሪክ ማስታወሻ። አዲስ አበባ፤ 1962።

ክፍሉ ታደሰ። ያ ትውልድ፤ የኢትዮጵያ ሕዝባዊ አብዮታዊ ፓርቲ ታሪክ።
ክፍል 1 እና 2። ሲልቨር ስፕሪንግ (ሚሪላንድ) እና አዲስ አበባ።

ወርቁ ንዳ። ጀብዱ፤ የጉራጌ ባሕልና ታሪክ። አዲስ አበባ፤ 1983።

ወርቁ ፈረደ። አድገት ብሎ ውድቀት፤ የወታደር ሶሻሊዝም። አዲስ አበባ።

ዘነበ ፈለቀ። ነበር። አዲስ አበባ። 1996።

ዘነብ (ደብተራ)። የአፄ ቴዎድሮስ ዜና መዋዕል። ኘሪንስተን፤ እ.ኤ.አ. 1902።

ዘውዴ ረታ። የኤርትራ ጉዳይ። አዲስ አበባ።

ገሪማ ተፈራ። ጉንደሬ ቢጋሻው። አዲስ አበባ፤ 1949።

ገብረ ሕይወት ባይከዳኝ። «አጼ ምኒልክና ኢትዮጵያ» ብርሃን ይሁን።
አሥመራ፤ እ.ኤ.አ. 1912።

ገብረ አግዚአብሔር ጊላ ማርያም «ዝ መጽሐፍ... ወልዱ ለጊላ ማርያም ዘጸአዳ
ክርስቲያን ሐማሴን» ("Sue Memorie") ፤ 1989።

ገብረ ሥላሴ (ጸሐፊ ትእዛዝ)። ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት
ዘኢትዮጵያ። አዲስ አበባ፤ 1959

ፍሬ ከናፍር፤ የቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ንግግሮች። የተለያዩ ጥራዞች

ፍቅሬ ባዴ። «ተራሮቹ በውድቀታቸው ዋዜማ»፤ ተራሮችን የንቀጠቀጠ
ትውልድ (ሐውነተኛ ታሪኮች)። ቅፅ 4። አዲስ አበባ፤ 1991።

በውጭ አገር ቋንቋዎች የተጻፉ

ማሳሰቢያ። በዝርዝር የተጠቀሱት የቢ ኤና የኤም ኤ ድርሳኖች በአዲስ አበባ
ዩኒቨርሲቲ የኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ተቋምና የታሪክ ክፍል
ትምህርት የሚገኙ መሆናቸው ይታወቃል።

የምሳሌ ቃል መፍቻ። AAU=Addis Ababa University; HSIU= Haile Sellassie I
University;

Abbas Haji. 'The History of Arssi (1880-1935)'. BA thesis (AAU: History,
1982).

Abdussamed Hajj Ahmad. 'Trade and Politics in Gojjam, 1882-1935'. MA thesis
(AAU: History, 1980).

Abeles, Marc. 'In Search of the Monarch: Introduction of the State among the
Gamo of Ethiopia', in Donald Crummey and C.C. Stewart, eds.,
Modes of Production in Africa. The Pre-Colonial Era. London,
1981.

Abera Paulos. 'Land Tenure System in Soddo Zuria Woreda (1894-1974)'. BA
thesis (AAU: History, 1987).

Aby Demissie. 'Lij Iyasu. A Perspective Study of His Short Reign'. BA thesis
(HSIU: History, 1964).

Addis Hiwet. *Ethiopia: From Autocracy to Revolution*. London, 1975.

Ahmed Hassan Omer. 'Aspects of the History of Efrata-Jille Wareda (Shoa
Region). With Particular Reference to the Twentieth Century.' BA
thesis (AAU: History, 1987).

_____. 'The Endalkatchew Cabinet (28 February – 22 July, 1974)'.
Graduate Seminar Paper (AAU: Department of History, 1993).

Ahmed Zekaria, Bahru Zewde and Tadesse Beyene, eds. *Proceedings of the
International Symposium on the Centenary of Addis Ababa*. Addis
Ababa, 1987.

Altaye Alaro. 'The Political History of Wolayita in the Eighteenth and Nineteenth
Centuries.' BA thesis (AAU: History, 1982).

- Andalem Mulaw. 'Bagemdir and Simen (1910-1930).' BA thesis (HSIU: History, 1971).
- Andargachew Tiruneh. *The Ethiopian Revolution 1974-1987: A Transformation from an Aristocratic to a Totalitarian Autocracy*. Cambridge, 1993.
- Asnake Ali. 'Aspects of the Political History of Wallo 1872-1916.' MA thesis (AAU: History, 1983).
- Assefa Bequele and Eshetu Chole. *A Profile of the Ethiopian Economy*. Nairobi, 1969.
- Assefa Tewodros. 'History of Telecommunications in Ethiopia up to 1974'. BA thesis (AAU: History, 1973).
- Atieb Ahmed Dafalla. 'Sheikh Khojele al Hassan and Bela-Shangul 1825-1938.' BA thesis (HSIU: History, 1973).
- Ayele Tarekegn. 'The History of the Imperial Highway Authority (IHA), 1951-1980'. BA thesis (AAU: History, 1987).
- Badoglio, Pietro. *The War in Abyssinia*. London, 1937.
- Baer, George W. *The Coming of the Italian-Ethiopian War*. Cambridge (Massachusetts), 1967.
- Bahru Demissie. 'The Role of the Progressives in Ethiopian Politics (1909-1930).' BA thesis (HSIU: History, 1970).
- Bahru Zewde. 'The Aymallal Gurage in the Nineteenth Century: A Political History'. *Transafrican Journal of History*, II, 2 (1972).
- _____. 'Economic Origins of the Absolutist State in Ethiopia (1916-1935)'. *Journal of Ethiopian Studies*, XVII (1984).
- _____. 'Environment and Capital: Notes for the History of the Wonji-Shoa Sugar Estate, 1951-1974.' Paper presented at the Sixth Eastern Africa History Conference. Ambo, 1984 (AAU, IES).
- _____. 'The Fumbling Debut of British Capital in Ethiopia. A Contrastive Study of the Abyssinian Corporation and the Ethiopian Motor Transport Company Ltd', in Sven Rubenson, ed., *Proceedings of*

- the Seventh International Conference of Ethiopian Studies*. Addis Ababa, Uppsala, East Lansing, 1984.
- _____. 'The Military and Militarism in Africa: The Case of Ethiopia,' in Eboe Hutchful and Abdoulaye Bathily, eds., *The Military and Militarism in Africa*. Dakar, 1998.
- _____. 'An Overview and Assessment of Gambella Trade (1904-1935), *International Journal of African Historical Studies*, XX, 1 (1987).
- _____. 'Relations between Ethiopia and the Sudan on the Western Ethiopian Frontier, 1898-1935.' PhD thesis (University of London, School of Oriental and African Studies, 1976).
- _____. 'Some Aspects of Post-liberation Ethiopia 1941-1950', in Taddese Beyene, ed, *Proceedings of the Eighth International Conference of Ethiopian Studies . Volume 1*. Addis Ababa and Frankfurt-on-Main, 1988.
- Balsvik, R.R. *Haile Selassie's Students: The Intellectual and Social Background to Revolution, 1952-1977*. East Lansing, 1985.
- Bates, Darrell. *The Abyssinian Difficulty: The Emperor Theodorus and the Maqdala Campaign 1867-68*. Oxford, 1979.
- Belete Bizuneh. 'Political Power and the Revolution: The Struggle for a "Provisional People's Government", 1974-1976'. Graduate Seminar Paper (AAU: Department of History, 1997).
- Berhanou Abbébé. *Evolution de la propriété foncière au Choa (Ethiopie) du règne de Ménélik à la constitution de 1931*. Paris, 1971.
- Berkeley, G.F.H. *The Campaign of Adowa and the Rise of Menelik*. London, 1902.
- Brinton, Crane. *The Anatomy of Revolution*. New York, 1965.
- Caulk, Richard. *Between the Jaws of Hyenas: A Diplomatic History of Ethiopia (1876-1896)*. Wiesbaden, 2002.

- _____. 'Dependence, Gebre Heywet Baykadagn and the Birth of Ethiopian Reformism', *Proceedings of the Fifth International Conference of Ethiopian Studies*. Session B. Chicago, 1978.
- _____. 'Religion and the State in Nineteenth-Century Ethiopia,' *Journal of Ethiopian Studies*, X, 1 (1972).
- _____. 'The Occupation of Harar: January 1887,' *Journal of Ethiopian Studies*, IX, 2 (1971).
- _____. 'Territorial Competition and the Battle of Embabo,' *Journal of Ethiopian Studies*, XIII, 1 (1975).
- _____. 'Yohannes IV. The Mahdists and the Colonial Partition of Northeast Africa,' *Transafrican Journal of History*, I,2 (1971).
- Clapham, Christopher. *Haile Selassie's Government*. New York, 1969.
- _____. *Transformation and Continuity in Revolutionary Ethiopia*. Cambridge, 1988.
- Cohen, J.M., and Weintraub, D. *Land and Peasants in Imperial Ethiopia: The Social Background to a Revolution*. Assen, 1975.
- Crummey, Donald. *Priests and Politicians: Protestant and Catholic Missionaries in Orthodox Ethiopia 1820-1860*. Oxford, 1972.
- _____. 'Tewodros as Reformer and Modernizer,' *Journal of African History* X, 3 (1969).
- _____. 'The Violence of Tewodros,' *Journal of Ethiopian Studies*, IX, 2 (1971).
- Darkwah, R.H. Kofi. *Shewa, Menilik and the Ethiopian Empire 1813-1889*. London, 1975.
- De Bono, Emilio. *Anno XIII. The Conquest of an Empire*. London, 1937.
- Del Boca, Angelo. *The Ethiopian War 1935-1941*. Chicago, 1969.
- Dessalegn Rahmato. *Agrarian Reform in Ethiopia*. Uppsala, 1984.

- Dunn, John. *Modern Revolutions. An Introduction to the Analysis of a Political Phenomenon*. Cambridge, 1989.
- Dye, William M. *Moslem Egypt and Christian Abyssinia*. New York, 1880.
- Erlich, Haggai. *Ethiopia and Eritrea during the Scramble for Africa: A Political Biography of Ras Alula 1875-1897*. East Lansing, 1982.
- Eshetu Chole. 'The Mode of production in Ethiopia and the Realities Thereof,' *Challenge*, XII, 1 (1971).
- _____. 'Towards a History of the Fiscal Policy of the Pre-Revolutionary Ethiopian State: 1941-1974,' *Journal of Ethiopian Studies*, XVII (1984).
- Eshetu Chole and Makonnen Manyazewal. 'The Macroeconomic Performance of the Ethiopian Economy 1974-1990,' in Mekonnen Taddesse, ed., *The Ethiopian Economy: Structure, Problems and Policy Issues. Proceedings of the First Annual Conference of the Ethiopian Economy*. Addis Ababa, 1992.
- Eshetu Tabaja. 'Tactics and Strategy of the Ethiopian Patriotic Struggle 1935-1941.' BA thesis (AAU: History, 1982).
- Fekadu Begna. 'A Tentative History of Wallo, 1855-1908.' BA thesis (HSIU: History, 1972).
- Garreston, Peter. 'A History of Addis Ababa from its Foundation in 1886 to 1910.' PhD thesis (University of London, School of Oriental and African Studies, 1974).
- Gebru Tareke. *Ethiopia. Power and Protest: Peasant Revolts in the Twentieth Century*. Cambridge, 1991.
- Getachew Fule. 'The Kingdom of Janjero. A Historical Survey to 1894'. BA thesis (AAU: History, 1985).
- Getachew Sineshaw. 'The January 1974 Mutiny in Nagale'. Graduate Seminar Paper (AAU: Department of History, 1995).
- Getnet Bekele. 'The Peasant Rising of 1960 in Gedeo'. BA thesis (AAU: History, 1983).

- Gilkes, Patrick. *The Dying Lion. Feudalism and Modernization in Ethiopia*. London, 1975.
- Girma Negash. 'The Historical Evolution of Land Tenure and Mechanization in Hetosa Warada Arssi Region (1880-1974).' BA thesis (HSIU: History, 1972).
- Girma-Selassie Asfaw and David Appleyard. *The Amharic Letters of Emperor Theodore of Ethiopia to Queen Victoria and Her Special Envoy*. Oxford, 1979.
- Girma-Selassie Asfaw and Richard Pankhurst. *Tax Records and Inventories of Emperor Tewodros of Ethiopia (1855-1868)*. London, 1979.
- Gizachew Adamu. 'A Historical Survey of Land Tenure System in Gojjam (1901-1969).' BA thesis (HSIU: History, 1971).
- Graziani, Rodolfo. *Il fronte sud*. Milan, 1938.
- Guluma Gameda. 'Gomma and Limmu: the Process of State Formation among the Oromo in the Gibe Region. C. 1750-1889.' MA thesis (AAU: History, 1984).
- Gutema Imana. 'A Historical Survey of Land Tenure System in Aira-Guliso Warada. Central Wallaga (1880 to 1935).' BA thesis (AAU: History, 1987).
- Haile Sellassie I: see Qadamawi Hayla-Sellase
- Holland, T.J., and Henry M. Hozier. *Record of the Expedition to Abyssinia*. 2 vols. London, 1870.
- The Journals of C.W. Isenberg and J.L. Krapf (New impression)*. London, 1968.
- Lange, Werner J. *History of the Southern Gonga (Southern Ethiopia)*. Wiesbaden, 1982.
- Lefever, Ernest W. *Spear and Scepter. Army, Police and Politics in Tropical Africa*. Washington DC, 1970.
- Lefort, René. *Ethiopia: An Heretical Revolution*. London, 1983.

- Legesse Gebeyehu. 'The Conquest of the Kingdom of Kaffa.' BA thesis (HSIU: History, 1971).
- Maaza Bekele. 'A Study of Modern Education in Ethiopia: Its Foundations, Its Developments, Its Future. With Emphasis on Primary Education.' PhD thesis (Columbia, 1966).
- Mantel-Niecko, Joanna. *The Role of Land Tenure in the System of Ethiopian Imperial Government in Modern Times*. Warsaw, 1980.
- Marcus, Harold. *Ethiopia, Great Britain, and the United States, 1941-1974: The Politics of Empire*. Berkeley, 1983.
- _____. 'The Foreign Policy of the Emperor Menelik. 1896-1898: A Rejoinder,' *Journal of African History*, IV, I (1963); VII, I (1966).
- _____. *The Life and Times of Menelik II. Ethiopia 1844-1813*. Oxford, 1975.
- Markakis, John. *Ethiopia: Anatomy of a Traditional Polity*. Oxford, 1974.
- McCann, James. *From Poverty to Famine in Northeast Ethiopia: A Rural History 1900-1935*. Philadelphia, 1987.
- Medhane Taddese. 'EPRP vs. TPLF, 1975-78'. Graduate Seminar Paper (AAU: History, 1994).
- Mekonnen Berhane. 'The Zamacha Syndrome in the History of the Darg'. Graduate Seminar Paper (AAU: Department of History, 1994).
- Mengistu Abebe. 'Which Kind of Land Reform for Ethiopia: The Debate Preceding the 1975 Land Proclamation'. Graduate Seminar Paper (AAU: Department of History, 1995).
- Mesfin Woide Mariam. *Rural Vulnerability to Famine in Ethiopia. 1958-1977*. New Delhi, 1984.
- Mockler, Anthony. *Haile Selassie's War*. Oxford, 1984.
- Mohammed Hassen. *The Oromo of Ethiopia: A History 1570-1860*. Cambridge, 1990.

Molla Tikuye. 'System of Land Tenure and Peasant Protests in Gubalafto Worada c. 1875-1974.' BA thesis (AAU: History, 1984).

Muhammad Hasan. 'The Relation between Harar and the Surrounding Oromo between 1800-1887.' BA thesis (HSIU: History, 1973).

Nega Ayele. 'Centralization versus Regionalism in Ethiopia: The Case of Gojjam.' BA thesis (HSIU: Political Science, 1970).

Oljira Tujuba. 'A History of the Oromo Liberation Front to Early 1991.' Graduate Seminar Paper (AAU: Department of History, 1993).

Orent, Amnon. 'Refocusing on the History of Kafa Prior to 1897: A Discussion of Political Processes,' *African Historical Studies* (Boston), III, 2 (1970).

Pankhurst, Richard. *Economic History of Ethiopia 1800-1835*. Addis Ababa, 1968.

_____. 'The Foundations of Education, Printing, Newspapers, Book Production, Libraries and Literacy in Ethiopia,' *Ethiopia Observer*, VI, 3 (1962).

_____. 'The Great Ethiopian Famine of 1888-1892: A New Assessment,' *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, 2 and 3 (1966).

Parkyns, Mansfield. *Life in Abyssinia (New impression)*. London, 1966.

Perham, Margery. *The Government of Ethiopia*. London, 1969.

Plowden, Walter. *Travels in Abyssinia and the Galla Country*. London, 1868.

Prouty, Chris. *Empress Taytu and Menilek II. Ethiopia 1883-1910*. London, 1986.

Rossetti, Carlo. *Storia diplomatica dell'Etiopia durante il regno di Menelik II*. Turin, 1910.

Rubenson, Sven. *King of Kings Tewodros of Ethiopia*. Addis Ababa, 1966.

_____. *The Survival of Ethiopian Independence*. London, 1976.

_____. *Wichale XVII: The Attempt to Establish a Protectorate over Ethiopia*. Addis Ababa, 1964.

_____. *Acta Aethiopica, Volume II: Tewodros and His contemporaries 1855-1868*. Addis Ababa and Lund, 1994.

Sanderson, G.N. 'The Foreign Policy of the Negus Menelik. 1896-1898,' *Journal of African History*, V, 2 (1964).

Sbacchi, Alberto. *Ethiopia under Mussolini*. London, 1985.

Shiferaw Bekele. 'The Railway, Trade and Politics: A Historical Survey (1896-1935)' MA thesis (AAU: History, 1982).

Shimelis Bonsa. 'From Collective Leadership to Personal Rule: the Emergence of Mangistu's Dictatorship'. Graduate Seminar Paper (AAU: Department of History, 1997).

Shumet Sishagn. 'Power Struggle in the Eritrean Secessionist Movement'. MA thesis (AAU: History, 1984).

Spencer, John H. *Ethiopia at Bay. A Personal Account of the Haile Sellassie Years*. Algonac (Michigan), 1984.

Stahl, Michael. *Ethiopia: Political Contradictions in Agricultural Development*. Stockholm, 1974.

Tafarra Degeffe. 'Credit Institutions in Ethiopia: An Historical Outline,' *Ethiopia Observer*, VIII, 4 (1965).

Taye Gulilat. 'The Tax in Lieu of Tithe and the New Agricultural Income Tax: A Preliminary Evaluation'. *Dialogue*, II, 1 (1968).

Teferra Haile-Selassie. *The Ethiopian Revolution 1974-1991. From a Monarchical Autocracy to a Military Oligarchy*. London, 1997.

Tekalign Wolde Mariam. 'Slavery and the Slave Trade in the Kingdom of Jimma (ca 1800-1935).' MA thesis (AAU: History, 1984).

Tekeste Negash. *No Medicine for the Bite of a White Snake: Notes on Nationalism and Resistance in Eritrea. 1890-1940*. Uppsala, 1986.

- ... 'Pax Italica and its Ethiopian Enemies, 1936-40,' in D. Eeckaute and M. Perret, eds., *La guerre d'Ethiopie e l'opinion mondiale 1934-1941*. Paris, 1986.
- Tesemma Ta'a. 'The Oromo of Wollega: A Historical Survey to 1910.' MA thesis (AAU: History, 1980).
- Tesfatsion Medhanie. *Eritrea: Dynamics of a National Question*. Amsterdam, 1968.
- Teshome G. Wagaw. *Education in Ethiopia: Prospect and Retrospect*. Ann Arbor, 1979.
- Triulzi, Alessandro. *Salt, Gold and Legitimacy: Prelude to the History of a No-Man's-Land. Bela Shangul, Wallagga, Ethiopia (ca. 1800-1898)*. Naples, 1981.
- Vanderheyem, J. *Une expedition avec le negous Ménélik: vingt mois en Abyssinie*. Paris, 1896.
- Worku Nida. 'The Revivalist Movement of Hassan Enjamo.' BA thesis (AAU: History, 1984).
- Wudu Tafete. 'MEISON: From Opposition to Critical Support, 1974-77'. Graduate Seminar Paper (AAU: Department of History, 1994).
- Ydlibi, May. *With Ethiopian Rulers: A Biography of Hasib Ydlibi*. Addis Ababa, 2006.
- Young, John. *Peasant Revolution in Ethiopia: The Tigray People's Liberation Front, 1975-1991*. Cambridge, 1997.
- Zelalem Assefa. 'Dajazmach Balay Zalaqa (1912-1945): A Tentative Biography.' BA thesis (AAU: History, 1983).
- Zergaw Asfera. 'Some Aspects of Historical Development in "Amhara, Wallo", ca. 1700-1815.' BA thesis (HSIU: History, 1973).
- Zewde Gabre-Sellassie. *Yohannes IV of Ethiopia: A Political Biography*. Oxford, 1975.

ሀ

ሀሪንግተን፣ ጃን 122
ሀብተዋርርጊስ (ፊታውራሪ)
96፣ 124፣ 126፣ 127፣ 131፣ 135፣
36፣ 138፣ 139፣ 140፣ 141፣ 142፣
ሀዲያና ከምባታ 4፣ 20
ሂትሰር፣ አዶልፍ 161፣ 162፣ 185
ሂዋት (ሪር አድሚራል ሰር
ዊልያም) 59
ሂዋት ውል 59፣ 63፣ 64
ሆሶታ 261
ሆልትስ፣ እርኖልድ 109
ሆር (ሰር ሳሙኤል) 175

ለ

ለገሠ አስፋው (ሻምበል) 256
ለልሰገድ አጥናፍ ሰገድ
(ደጃች፣ ኋላ ራስ) 139
ለሲ. (ድንቅነሽ) 5
ሊሙ አናሪያ 18፣ 21
ሊበን አመዴ (ደጃች) 32፣ 42
ሊኦ 135፣ (የሮማ ጳጳስ) 91
ላሊበላ 7
ላሻል (ፒየር) 162፣ 175
ላጋርድ፣ ሌኦንስ 122
ሌንድ(የ) ሊዝ ስምምነት
(የኢትዮጵያና የአሜሪካ) 193
ልብን ድንግል (አፄ) 7፣ 8፣ 13፣ 139
ልቼ 48፣ 50፣ 67፣ 76
ልጥ ማረፊያ 82
ለራሪግ (ጄኔራል) 57

ሐ

ሐረሪ (አደሬ) 5
ሐረር (የኤሚሬት ግዛት) 8፣ 19፣
20፣ 21
ሐረር ከተማ 8፣ 56፣ 67፣ 72፣
104፣ 134፣ 171

ሐሰን አንጃሞ 67
ሐጎስ ተፈሪ (ደጃዝማች) 85
ሕዝባዊ ወያኔ ሐርነት ግንባር
(ሕወሓት) 271፣ 272፣ 270፣
273፣ 276፣ 277፣ 279፣ 285
ሕገ መንግሥት 151፣ 216

መ

መልአከ ጸሐይ ኢያሱ (የልጅ ኢያሱ
ልጅ) 153
መሐመድ አሊ (የሕንድ ነጋዴ)
105፣ 173
መሐመድ ኤክነም ራዛ 64፣ 175
መሐንዲስ ክፍል 247፣ 248፣ 262
መሐል ሠፋሪ 243
መረብ ቃልኪጻን 85፣ 162
መረብ (ወንዝ) 92
መረብ ምላሽ 12፣ 46፣ 51፣ 60
«መሬት ላራሽ» 204፣ 235፣ 252
መሬት ስራት አዋጅ 252
መሬት ይዞታ 199
መራኛ 279
መርማሪ ኮሚሽን 240፣ 250
መርዕድ አዝማች 278
መስተዋት 50
መስፍን ስለሺ (ራስ) 216
መቀሌ 85፣ 162፣ 163
መቅደላ 30፣ 32፣ 35፣ 42፣ 43፣ 45፣
281
መተማ 21፣ 60፣ 64፣ 65፣ 102፣ 186
መታፈሪያ መልክ ጼዴቅ
(አዛዥ) 124
መነን (አቱኔ፣ የራስ ዓሊ እናት) 27
መንደር ምሥረታ 254፣ 275
መንገሻ 87
መንገሻ ዮሐንስ 85፣ 86
መንገሻ ጀምበሬ (ደጃች) 183

መንግሥቱ ኃይለ ማርያም (ሸለቃ፣ ኮሎኔል) 211፣ 237፣ 238፣ 243፣ 244፣ 248፣ 249፣ 251፣ 258፣ 260-268 269፣ 276፣ 277፣ 278፣ 280 መንግሥቱ ንዋይ 218፣ 221፣ 222-224፣ 243 መኢሶን (የመላ ኢትዮጵያ ሶሻሊስት ንቅናቄ) 247፣ 248፣ 255፣ 256፣ 257፣ 259፣ መኮንን ሀብተወልድ 117፣ 125፣ 206፣ 213፣ 215 መኮንን እንዳልካቸው (ደጃች፣ ጎሳ ራስ ቤትወደድ) 73፣ 83፣ 87፣ 167 መኮንን ወልደ ሚካኤል (ራስ) 72፣ 96፣ 122 መጅድ አቡድ 106 መፈንቅለ መንግሥት የ1953ቱ 92፣ 211፣ 222-225 243፣ 247፣ 248፣ 255፣ 256፣ 257፣ 259፣ 274፣ 284 የ1981ዱ 277-278 መሉኔታ ቡሊ (ሚጀር ጆኔራል) 164፣ 218፣ 219፣ 224 መሉኔታ ይገዙ (በጅርንድ፣ ጎሳ ራስ) 124፣ 147፣ 157፣ 163፣ 165 መሐመድ አብዱሴ ሐሰን 136 መሐመድ ዓሊ (አባ ጆሶ) 25፣ 50፣ 53 መሐመድ ወድ ማሕሙድ 73 መሶሊኒ 160፣ 161፣ 169፣ 174፣ 185 መስሊሞች 35፣ 55፣ 134፣ 240 መንዚገነር 54፣ 56 ሚካኤል ስሐል (ራስ) 11፣ 139 ሚካኤል (ራስ፣ ጎሳ ንጉሥ) 53፣ 72፣ 87 ሚካኤል አምሩ (ልጅ) 127፣ 130፣ 134፣ 135፣ 239፣ 245 216 ማህዲስት (ንቅናቄ) 59፣ 60፣ 61፣ 63፣ 65፣ 67፣ 90 ማመዶች 12 ማምለክ 25 ማሩ (ደጃች) 271

ማሩ (የ) ቀመስ 27 ማርሻ (ገንጌ ባንቲስት) 90 ማርዬ ንግሣ (ራስ) 12 ማርክሲስት ሌኒኒስት ሪፖሊሽን ጽርጅት (ማሌሪድ) 256 ማሞ መዘምር 274 ማሳያ (ከርዲናል፣ አባ ማስያስ) 24 ማቴስ (አቡነ) 128፣ 129፣ 138 ማየር 41 ማይጨው 157፣ 164 ማግ 194 «ሜይ ዴይ» 258 ምሥራቅ አፍሪቃ 169 ምኒልክ (ቀዳማዊ) 7 ምኒልክ (ዳግማዊ አላ) 31፣ 46፣ 48፣ 50፣ 51፣ 55፣ 58፣ 61፣ 63፣ 64፣ 66፣ 68፣ 71፣ 79፣ 80፣ 81፣ 82፣ 85፣ 93፣ 94፣ 106፣ 107፣ 110፣ 120፣ 121፣ 125፣ 133፣ 135፣ 150፣ 160፣ 168 ምናሴ ኃይሌ (ዶ/ር) 239 ምንትዋብ (አቲኔ) 139 ምዕራብ ሶማሊያ አርነት ግንባር (የ) 175 ምዕራብ ጋላ ኮንፌዴሬሽን (የ) 175 ምዕዋ 21፣ 58፣ 59፣ 60፣ 61፣ 62፣ 63፣ 102 ሞኖፖል (የ) ውል 93፣ 106፣ 108 ሞጆ (ሽምብራ ኩራ) 111 ሞገስ አስገዳም 179 ሞገስ ወልደ ሚካኤል (ሸምበል) 264፣ 265

ሠ

ሠናይ ልክ (ዶ/ር) 258 ሠይፋ (የሣህለ ሥላሴ ልጅ) 31፣ 42 ሠፈራ ፕሮግራም 275 ሣህለ ሥላሴ (ንጉሥ) 11፣ 22፣ 66 ሣህሌ ፀዳሱ (ብላቴን ጌታ) 152 ሣር ውሃ (ጦርነት) 65 ሥዩም(ራስ) 147 ሥዩም መንገሻ (ልዑል ራስ) 152፣ 156፣ 157፣ 163፣ 216 ሦስተኛ ክፍለ ጦር 243፣ 244

ረ

ሩስያ 89፣ 260 ሩባቴኖ (የመርከብ ኩባንያ) 61 ሩፔል፣ ኤድዋርድ 24 ራሳም (ቮጎቲን፣ የእንግሊዝ ልሳክ) 39 ራስ ዳሽን (ተራራ) 2 ራስ ዓሊ 28፣ 29 ራቲብ ፓሻ 57 ራዮና አዘዐ 165፣ 226 ራዑፍ 56 ሬፑብሊካዊ እንቅስቃሴ 155 ሮሼ ዴሪኩር 22 ሰ ሰላማ (አቡነ) 29 ሰሃጢ 61፣ 62፣ 63፣ 65 ሰቲት ሁመራ 203 ሰናይ ልክ (ዶ/ር) 264 ሰደድ 256፣ 259 ሰገሌ (ጦርነት) 139፣ 156፣ 168 ሰፈራ ፕሮግራም 254 ሰፊው ህዝብ ድምፅ (የ) 256 ሰማሊያ 1 ሰማሌ (የ) ወጣቶች ሊግ 190 ሰብጋዲስ (ደጃች ጎሳ ራስ) 12፣ 19፣ 32 ሰስንዮስ (አላ) 8 ሰዳን 1፣ 59፣ 104፣ 104፣ 105፣ 123 ሰፋ ኩሶ (የአርሲ መሪ) 71 ሰላይ ሀብቱ (ሸለቃ) 261፣ 263፣ 269 ሳሆች 4 ሳባ (ንግሥተ) 1፣ 5 ሳንድፎርድ (ኮሎኔል ዳንኤል) 185 ሳፔቶ (ጁሴፔ) 24፣ 61 ሳቩራ፣ ኤ.ሲ. 105 ሴማዊ 4፣ 5 ሴፌሪያን 106 ሴባስቶፖል 28፣ 30 ስለሺ በየን (የመቶ አለቃ) 264 ስምጥ ሸለቆ 2 ስብሐት አረጋዊ (ራስ) 85

ስቃሊን 237፣ 260 ስዊዝ ቦይ 55፣ 80 ሶልት (ሄንሪ) 12 ሶስተኛ ክፍለ ጦር 262 ሰማሌ 162 ሰማሌች 4

ሸ

ሸዋ 12፣ 29፣ 135፣ 185 ሸዋረገድ ገድሌ 181፣ 182 ሸፍን፣ ሊኦን 105 ሸዕቢያ 230፣ 269፣ 270፣ 271፣ 273፣ 274 ሸምብራ ኩራ 7 ሸሬ እንዳሥላሴ 276፣ 277

ቀ

ቀላድ 96፣ 98 ቀቢይ 97 «ቀይ ሽብር» 254፣ 255 «ቀይ ኮከብ» (ዘመቻ) 271 ቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ዩኒቨርሲቲ 232 ቃኘው ጦር 195 ቃኘው (የአሜሪካ የጦር ሰፈር) 194 ቋራ 27፣ 28፣ 43 ቅዱስ ጊዮርጊስ ቢራ ፋብሪካ 207፣ 245 ቆራሄ 166

በ

በላይ ዘለቀ (ደጃዝማች) 183፣ 220-221 በላይ ኃይለአብ (ኮሎኔል) 184 በረከት 31 በርብራ 21፣ 61፣ 102 በርክሌይ (ጆርጅ) 89 በቀለ አናሲሞስ 221 በኒን (አይሁዳዊ ነጋዴ) ሰፈር 106 በውቀቱ ካሣ (የመቶ አለቃ) 264

በዛብህ (አቶ) 42
 በየነ መርዕድ (ደጃዝማች) 177
 በየነ ወንድም አገኘሁ (ሊጋባ) 138፣
 140
 ባሌ 226
 ባልቻ ሳፎ (ደጃች) 72፣
 142-144፣179
 ባልዲሴራ (አንቶኒያ) 85፣ 160
 ባሕታ ሐጎስ (ደጃች) 85
 ባራቲዬሪ 87፣91
 ባርያ ንግድ 21፣54፣93፣101
 ባርያው ጳውሎስ (ደጃች) 33
 ባሮ 2
 ባንዳ 183
 ባዶልዮ፣ ፒዩትሮ (ማርሻል)
 162፣167፣169፣171
 ቤላ ሻንጉል (ቤኒ ሻንጉልንም
 ተመልከት) 18፣91
 ቤል፣ ጆን 28፣39፣41
 ቤስ (ከባንያ) 106፣173
 ቤተ ክህነት 13፣36፣52፣202
 ቤከር፣ ሳሙኤል 54
 ቤጃ 4
 ብሔረሰቦች ጥናት ኢንስቲቲት (የ)
 263
 ብሔራዊ መማከርት ሽንጉ 248
 ብሔራዊ ሽንጉ 268
 ብሔራዊ የዕድገት በጥበረት ዘመቻ
 250
 ብሔራዊ አብዬታዊ የምርት ዘመቻ
 274
 ብሔራዊ ዴሞክራሲያዊ አብዮት
 255፣257
 ብሔራዊ የፀጥታ ኮሚሽን 24
 ብላን 4
 ብሩ ወልደ ገብርኤል /ደጃች
 98፣99፣144፣
 ብሩ ጎሹ 13
 ቦሩ ሜዳ (የሃይማኖት ክርክር ቦታ)
 14፣52
 ቦጎስ (የግብጽ ጆዞታ)
 55፣56፣58፣60

ተ

ተማሪች (የ) ንቅናቄ
 187፣231፣233
 ቲምቤን (ጦርነት) 163
 ተሰማ ናደው (ራስ)
 91፣96፣126፣127
 ተስፋዬ ወልደ ሥላሴ (ከሎኔል)
 262
 ተናኘ ወርቅ ኃይለ ሥላሴ (ልዕልት)
 216፣228
 ተከዜ 2
 ተክለ ሃይማኖት (ቀድሞ ራስ
 አዳል) 48፣49፣63፣65፣67፣
 68፣87
 ተክለ ሐዋርያት ተክለ ማርያም
 138፣152፣154፣155፣156፣175
 ተክለ ጊዮርጊስ (ፍጻሜ መንግሥት)
 46፣53
 ተክለ ጊዮርጊስ (ዋግ ሹም ጎበዜ)
 11
 ተድላ ባይሩ 230
 ተድላ ባሉ 42፣48
 ተፈሪ መኩንን (ልዑል፣ አልጋ
 ወራሽ) 100፣102፣106፣107፣
 108፣118፣119፣120፣139፣140፣
 141፣143፣145፣145፣150፣
 157፣160
 ተፈሪ መኩንን (ት/ቤት) 136፣138
 ተፈሪ ባንቲ (ሊ/ጄኔራል)
 ተፈሪ ተክለአብ (ሻለቃ) 242
 ተዋበች 29
 ቱለማና ሜጫ 273-274
 ቱርክ 25፣136
 ታምራት አማኑኤል (ኾረፊርር)
 113
 ታሪኩ ሳይኔ (ጄኔራል) 276
 ታክለ ወልደ ሃዋርያት 117፣183፣
 221-222
 ታክሌ ነጂች 239
 ታደሰ ብሩ (ብ/ጄኔራል) 273፣274
 ታዩ ገብረ ማርያም (አለቃ) 115
 ታጁራ 61
 ታጠቅ (ጦር ሠፈር) 266

ቱርኪያን፣ ሰርኪስ 106
 ቱድሮስ (አዳ) 13፣14፣27፣65፣
 89፣92፣130፣150፣187
 ትግረ 5
 ቶራ መስክ 139
 ቶዜሊ (ሻለቃ) 85

ቸ

ቹኮዲኮላ፣ ፌዴራል122፣159
 ቻይና አብዮት 257
 ቼሩሊ፣ ኤንሬኮ 171፣175

ኀ

ኀሲቡ መስቀሉ (አፈንጉሥ)124
 ኀሲቡ ዛማኑኤል (ደጃች) 116፣
 146፣166
 ኀገሌ ቦረና 238
 ነጋሽ በዛብህ (ቤትወደድ) 183፣224
 ነጋድራስ (የነጋዴች ራስ) 22፣107
 ናስር፣ ገማል አብደል 218
 ናቅፋ (ተራራ) 271
 ናዚ (ጄኔራል ጁሊዬልሞ) 171፣182
 ናዝሬት 111
 ናፒየር (ሮበርት)
 34፣42፣45፣54፣80፣81
 ናፖሊዮን ቦናፓርት 25፣237
 ንክሩማህ፣ ክዋሚ 90

ኀ

ኃይለ መለኮት (ንጉሥ) 31
 ኃይለ ሚካኤል (መርድ አዝማች)
 31፣32
 ኃይለ ማርያም ረዳ (ብላታ) 226
 ኃይለ ሥላሴ (አዳ) 95፣117፣150፣
 155፣168፣185፣186፣187፣193፣
 209-213፣216፣219፣220፣230፣246
 ኃይለ ሥላሴ ጉግሣ (ደጃች) 157፣
 162፣
 ኃይለ ተክለሃይማኖት (ራስ) 106፣
 108፣152፣162፣176
 ኃይለ ተወልደ መድኅን (ደጃች) 33

ኃይለ በለው 183፣216፣227
 ገሩይ ወልደ ሥላሴ (ብላቱን ጌታ)
 116፣119፣125፣175፣177
 ገብረተስባዊንት 251፣255

አ

አሰላ እንግዳ (ራስ)
 51፣52፣60፣62፣63፣64
 አልቤርቶኒ፣ ማቴ 87
 አልዩ አምባ 21
 አልያንስ ፍራንሴዝ 118
 አሕመድ ኢብን ኢብራሂም
 (አሕመድ ግራኝ) 11
 አመዴ ሊብን 50
 አመዴ በሽር 42
 አመዴ ዓሊ (የወርቁት ልጅ) 32
 አሚር አብዱላሂ 69
 አማርኛ ቋንቋ 5፣35
 አማን ሚካኤል አንዶም (ሌተና
 ጄኔራል) 243፣244፣249፣250፣
 262፣269፣270
 አሜሪካ 187፣192፣205
 አምባ ግሼን 3
 አምባ አላኔ 2፣85፣163
 አምባ አራዶም 2፣163፣164
 አምባጫራ 65
 አሥራተ ካሣ (ልዑል ራስ) 265
 አረንጃፍኝ (ከሎኔል) 56
 አረሞንዳ፣ ጁሊፔ 87
 አራዳ 78፣205
 አርሚ አሸያሽን 247፣248
 አርቂቆ 25
 አርጎባ 5
 አራተኛ ክፍለ ጦር 238፣239፣
 242፣246
 አርአያ ሥላሴ ዮሐንስ 53፣60፣140
 አርሲ 71
 አሮጌ ጦርነት 45
 አስም 47
 አስብ 21፣59፣61፣93
 አስፋ አያና (ሊ/ጄኔራል) 222
 አሲምባ 272
 አስመራ 171

አስፋወስን ካሣ 176:179
 አሰሳ 18:91:94:206
 አበሻ ባንክ 111:197
 አበበ አረጋይ (ራስ) 171:174:179:182
 አበራ ካሣ 176:179
 አበራ ወልደ ማርያም (ጄኔራል) 239
 አቡ አንጃ 65
 አቡነ ሰላማ 38:40
 አባ እንድርያስ 140
 አባ ዋጠው 50:53
 አባ ውቃው (ደጃች) 144-145
 አባ ጂፋር 69:70:72:73:100:101:155
 አባ ጆሶ 12
 አባተ ቧ ያለው (ሲቀመክሰ) ዋሽቭም: ጌላ ራስ) 72:126:130:131:133:145:175
 አብርሃ ደቦጭ 179
 አብዮት 237:243
 አነስሌ: ሰር ጆርጅ 23:24
 አኒሲሞስ ነሲብ 114
 አንበሳ አውቶቡስ ከባንያ 172:245
 አንቲኖሪ: ማርኬዜ አራትሲዮ 81
 አንቸም (የ) ጦርነት 147-148:156:168
 አንክበር 75:76
 አኦስታ (ዱክ አፍ) 171:176
 አካለወርቅ ሀብተ ወልድ 125
 አክሊሉ ሀብተ ወልድ 125:215:217:239
 አክሱም 1:6
 አየር ኃይል 239
 አዳል ተሰማ 46:48:58
 አዱሊስ 6
 አዲስ አበባ 75:102:103:169:171:179:181:185:186
 አዲስ አበባ (ውል) 92
 አዲስ ዓለም 78
 አዶላ 208
 አዋሳ 94
 አውዓሱም 87
 አዘሉ 71

አየር መንገድ (የኢትዮጵያ) 195:196
 አያሌው ብሩ (ደጃች) 130:147:157:176
 አይሻል 13:295
 አገው 4
 አገው ንጉሤ 32:41
 አጥናፋ አባተ (ሻለቃ: ኮሎኔል) 242:261:263:265
 አፈወርቅ ገብረዮሱስ (ነጋድራስ) 107:166:175
 አፋሮች 4:19
 አፍሮ አዝያቲክ 4
 አፍኦሴት 276
 አስማን ዲግና 64
 አሕአፓ (የኢትዮጵያ ሕዝባዊ አብዮታዊ ፓርቲ) 245:247:248:251:254:255:256:257:258:269:270:272:273
 አሕአዴግ 254:277:279:280
 አማሌድግ 267
 አሳይያስ አፈወርቁ 230
 አሳይያስ ገብረ ሥላሴ (ሌ/ጄኔራል) 222
 ኢትዮጵያ ማርክሲስት ሌኒኒስት ድርጅቶች ኅብረት (የ) (አማሌድግ) 259
 ኢትዮጵያ 1
 ኢትዮጵያኒዝም 89
 ኢትዮጵያ ሕዝባዊ ዴሞክራሲያዊ ንቅናቄ (ኢሕዴን) 277
 ኢትዮጵያ ብሔራዊ አርነት ግንባር 274
 ኢትዮጵያ ተማሪች ማኅበር በሰሜን አሜሪካ (የ) 236
 ኢትዮጵያ ተማሪች ማኅበር በአውሮፓ (የ) 236
 ኢትዮጵያ ዴሞክራሲያዊ አንድነት ፓርቲ 276
 ኢትዮጵያ ዴሞክራሲያዊ ኅብረት (ኢዲዩ) 272
 ኢትዮጵያ ሕዝባዊ ዴሞክራሲያዊ ሪፑብሊክ (ኢሕዴሪ) 260:267:268

ኢትዮጵያ ሠራተኞች ማኅበራት ኮንፌዴሬሽን (የ) 208:240:247
 ኢትዮጵያ ሠርቶአደር ፓርቲ (የ) (ኢሠፓ) 267
 ኢትዮጵያ ሠራተኞች ፓርቲ አደራጅ ኮሚሽን (የ) (ኢሠፓአክ) 267
 «ኢትዮጵያ ሠራዊት» (የ) 118
 «ኢትዮጵያ ትቅደም» 244:245:247:251:255:257:260:261
 ኢትዮጵያ ጭቁን ሕዝቦች አብዮታዊ ትግል (የ) (ኢጭአት) 256
 ኢየሱሳውያን 8:14:23:233
 ኢያሱ (ልጅ/100:101:120:125:127:131:132:140:145:155:183
 ኢዮአስ 11
 ኢዲ አሚን ዳዳ 262
 ኢድሪስ አዋቲ 230
 ኢጣልያ 59:60:78:80:81:109:136:159:169:188
 ኢጣልያ ምሥራቅ አፍሪቃ (የ) 170
 ኢጭአት (የኢትዮጵያ ጭቁኖች አንድነት ትግል) 259:274
 ኤርትራ 1:63:83:92:93:104:105:187:189:190:191:215:229
 ኢችቪኤ 207
 ኢሊኒ (ንግሥት/ 139
 ኤሌና: ጁሴፒ 87
 ኤዳኬሽናል ሴክተር ሪቪው 239
 አምሩ ኃይለ ሥላሴ (ራስ) 150:162:176:177:216:224
 አምባቦ (የ) ጦርነት 49:66:70
 አርሻና ኢንዱስትሪ ልማት ባንክ 198
 አስልምና: ሙስሊም 6:7:12:53:59:64
 አስማኤል (ሽዲቭ) 57:58:59:80:54
 አስፔንሰር (ጆን/ 217
 አስታንሲ (ሉርድ ሸርል አፍ ደርቢ) 44
 አስኪነር (ሮበርት ፒ) 192

አሸቲ ገዳ (አፈንጉሥ) 229
 አሸተርን: ሄንሪ 42
 አንዳልካቸው መከራንን (ልጅ) 216:239:240:241:242:245:247:252
 አንግሊዝ 39:42:43:59:61:80:136:159:161:162:174:187:240:241:242:245
 አንግሊዞች 104:185
 አንግዳ (ራስ) 32
 አንጣጣ 76
 «አድገት በገብረት» (ዘመቻ) 264
 አሞ 2
 አሞአዊ (አሞቲክ) 4
 አርቶዶክስ 40:41
 አርሞ 8:12:13:35:48:67
 አርሞች 4
 አርሞ ሕዝብ ዴሞክራሲያዊ ድርጅት (የ) 76
 አርሞ አርነት ግንባር (የ) (አነግ) 273:274:277:285
 አጋዴን 136:166:167:189:190:191
 አስማን ላልሀ ሳቢ 230

ከ

ከምባታ 4
 ከረን 55:64:185
 ከኒግላም (ሌ/ጄኔራል) 185
 ከበደ ተሰማ (ደጃዝማች) 227
 ከበደ ገብረ (ሌ/ጄኔራል) 222
 ከፋ 4:16:21:49:73
 ኩምላ (ጌላ ደጃች ገብረ አግዚአብሔር) ሞሮዳ 68:70
 ኩሻዊ (የኩሽ ቋንቋች) 4
 ኩፊት (የ) ጦርነት 64
 ኪርካሃም (የሃምላ አለቃ: ጄኔራል) 47:54:55
 ኪርስ ዓለማየሁ (ሻለቃ) 264
 ካህን አብዲ 227
 ካሜሮን (ካፕቲን) 38:39
 ካርተር: ጂሚ 279
 ካሣ ምርጫ (ጌላ አዲስ ዮሐንስ) 44:46:47:53:54:81

ካሣ ሱባጋዲስ 32
ካሣ ኃይሉ (ኃላ ዳግማዊ ቲድርስ)
13፣25፣26፣27፣28፣32
ካሣ ኃይሉ (ልዑል ራስ)
152፣156፣163፣216
ካራ ማራ 264
ካሌብ 1
ካቶሊኮች 24፣40፣41
ካዱ 203
ኬንያ 1፣123
ኬንያታ፣ ጆሞ 90
ክሉቡክውስኪ 93፣108
ክሪስቶፈር ደጋማ 8
ክሪስቲ፣ ፍራንቼስኮ 91፣159
ክሪኒቲ (ማጃር ሉዊጂ) 163
ክራይሚያ 38
ክራፕቶ 24
ክርስትና 6፣7፣35
ክስታኒት (ሰሜን ጉራን) 67
ክብር ዘበኛ 157፣158፣164፣247፣
248
ክብረ ነገሥት 1
ክንፋ (ደጃች) 25፣27
ክፋ ቀን 78
ክልልን 107
ክራ (ጃልያኖ) 161
ክሶ በር (የ) ጦርነት 27
ክተቤ (ሁለተኛ ደረጃ ት/ቤት) 232
ክንሶች 19
ክንን፣ ሄርማን 280

ኸ

ኸጃሌ (ሸይኽ) 73

ወ

ወለተ አሥራኤል (ልዕልት) 157
ወለጋ 18፣71፣99፣175
ወላይታ 4፣16፣72፣97
ወሌ ብጡል (ራስ) 108፣127፣130
ወልወል (የ) ግጭት 161
ወልደ ሚካኤል ሰሎሞን (ደጃች)
51፣55
ወልደ ሥላሴ (ራስ) 11፣12

ወልደ ገብርኤል በሻህ (ሊጋባ)
72፣135
ወልደ ጊዮርጊስ አባዬ (ራስ)
130፣138
ወልደ ጊዮርጊስ (አጫጌ) 72፣73፣96
ወልደ ጊዮርጊስ ወልደ ዮሐንስ
(አሐፌ ትክክለኛ) 125፣214
ወልደ ጻድቅ ጎሹ (ቤተወደድ) 152
ወሎ 29፣50
ወረኢሉ 50፣76
ወርቁ ዕንጭሥላሴ (ፊታውራሪ) 226
ወርቁት 32
ወርቅነህ አሸቲ (ሐኪም) 156፣224
ወርቅነህ ገበየሁ (ኩሎኔል) 102፣
224
ወሰኔ ትርፌ (ቀኛዝማች) 128
ወሰኔ ዛማች-ኤል 116
ወንድይራድ (ደጃች) 29
ወንጂ (ስኳር ፋብሪካ) 207
ወዝ ሊግ 256፣259
ወያኔ (የ) አመፅ 226፣271
ወይናደጋ ጦርነት 8
ወድ ከልተቡ 27
ወቤ አጥናፍ ሰገድ (ደጃች)
12፣25፣29፣140
ውብሽት ኃይሌ (በጃሮንድ) 142
ውጫሌ (የ) ውል 82፣83፣92
ዊያ 61፣63
ዊንጌት 185፣232
ዋለልኝ (ዘመቻ) 279
ዋቆ ጉቱ 227
ዋቢ ሸበሌ 2
ዋዱ 204
ውቤ (ደጃች) 11
ውብሽት ኃይሌ (በጃሮንድ) 142

ዘ

«ዘመቻ ቅጣጡ» 277
ዘመነ መሳፍንት 9፣11፣27፣31
ዘመናዊ ትምህርት 112
ዘማች (የተማሪ) 251
ዘርአ ያዕቆብ (አፄ) 7
ዘቢጥ (አንቸም) ጦርነት 147

ዘነበ ወርቅ (ልዕልት) 36
ዘነብ (ደብተራ) 36
ዘውዲቱ (ግግሥተ ነገሥት)
127፣138፣139፣140፣145፣146
ዘውዴ ገብረ ሥላሴ (ዶ/ር
ደጃዝማች) 240
ዘውድ ምክር ቤት (የ) 216፣245
ዘይላ 21፣61፣93፣102
ዘርቦስ፣ አድርያን 175
ዚያድ ባራ 266
ዛጉዊ 7
ዞሊ (ኮራይ) 161

ዐ

ዐምድ ጽዮን (አፄ) 7፣66
ዐብደላ ሰዴቅ 136
ዐብዱላሂ (አሚር) 72
ዐብዱላሂ (ሸሊፋ) 73፣ 91
ዓብዱራሕማን ኸጃሌ 73
ዐባይ 2፣80
ዐባይ ሰሐራዊ 4
ዐሥራተ ካሣ (ልዑል ራስ) 216
ዐድዋ (የ) ውል 59
ዐድዋ (የ) ድል 61፣66፣78፣82፣
86፣89-93፣94፣
104፣109፣120
ዓለመ ወርቅ በየነ (ዶ/ር) 184
ዓለሚ 32
ዓለም አቀፍ የኢትዮጵያ ተማሪች
ማኅበር 255
ዓለም አቀፍ የኢትዮጵያ ተማሪች
ፌዴሬሽን 255
ዓለማየሁ ኃይሌ (ሸምበል)
261፣264፣265
ዓለም ዘውድ ተሰማ (ኮሎኔል)
241፣242
ዓሊ ጉዋንጉል 11
ዓሊ (ራስ) 28
ዓቢይ አበበ (ሊ/ ጄኔራል)
216፣222፣224
ዓዛና 1፣6

የ

የም (ጃንጂር) 4፣16
የባርያ ገንድ 35
«የሠፊው ሕዝብ ድምፅ» (ጎቡዕ
ጋዜጣ) 247
የትግርኛ ቋንቋ 5
የጁ (ሥርወ መንግሥት) 13
የጁቤ (ጎጃም) 11
የኢቨርሲቲ ኮሌጅ (አዲስ አበባ) 232
የልማ ዴሬላ 193፣216
የከተማ አምላክ 7
የድልቤ 106፣109፣136
የገዢ በሀብቱ (በጃሮንድ) 135፣138
ዬሃ 6
የሐንስ (ሊቀ መኳንን፣ ጆን ቤል)
281
የሐንስ ምስክር (ሸምበል) 265
የሐንስ ኢያሱ 48፣65፣82፣221
የሐንስ (አፄ፣ ካሣ ምርጫንም
ተመልከት) 47-53፣55-56፣58-
65፣92 ፣134፣150፣157፣183፣
271

ደ

ደምሴ ቡልቶ (ጄኔራል) 73፣279
ደምስ (ደጃች) 96፣126፣128
ደምስ ነሲቱ (ራስ) 98
ደረሰጌ 29
ደረሰ (ራስ) 67፣68
ደርግ 241-244፣247፣250፣254፣
256፣257፣262፣270፣273፣277፣
279፣284፣285
ደስታ (የከብት በሽታ) 79
ደስታ ተድላ 48
ደስታ ዳምጠው (ራስ)
106፣166፣167፣176፣177፣178
ደቡብ አርአያ (ደጃች) 51
ደባርቂ (የቲድርስ የሸንፈት ቦታ)
28፣34
ደብረ ማርቆስ 161
ደብረ ታቦር 12፣42፣279
ደደቢት 271
ደ ግርዛቤስ 24፣40

ዲ.ፊ.ላ (አንጦጦ) 76
ዲ.ፖ.ብልቢ፣ ጃናታን 245
ዲ.ሩዲኒ 91፣159
ዲ.ዳ/ጋማ (የየም ሥርወ መንግሥት) 16
ዳሙ አሱ (ከአርሲ መሪች አንዱ) 71
ዳርኔ (ራስ) 71
ዳቦርሚዳ፣ ቪቶሪዮ 87
ዳባዲ፣ አንቲንና አርኖ 24
ዳንኤል አስፋው (ኮሎኔል) 262፣264፣265
ዳይ (ኮሎኔል) 57
«ዴሞክራሲያ» (ጎብሶ ጋዘጣ) 247፣256
ዴሬሳ አመንቴ (ብላታ) 115
ዴቦኖ (ማርሻል ኤሚልዮ) 162
ድረሴ ዱባለ (ጄኔራል) 238
ድሬዳዋ 109፣110፣111
ድርጎ 94፣97
ዶርኬ 4
ዶጋሲ 62፣82

ጀ

ጀርመን 136
ጀብህ 230፣270፣271፣272
ጂማ 21፣171፣240
ጂማ አባ ጂፋር 18፣94
ጂቡቲ 1፣21፣78፣93፣102፣105
ጂሲር ቤይ 164፣175
ጂጋማ ኬሱ (ሴ/ጄኔራል) 227
ጂፓን 89፣100
ጂፖኖች 105
ጆቴ ቱሉ 18፣73

ገ

ገላውዴስ (አቄ) 8
ገርማሚ ነዋይ 222፣223፣224
ገበሬች (የ) አመፅ 225
ገበየሁ (ፊታውራሪ) 72፣85
ገባር (የ) ሥርዓት 14፣94፣96፣100
ገብረ ሐይወት ባይከዳኝ 92፣107፣112፣115፣116፣120

ገብረ ማርያም (ደጃች) 145
ገብረ ማርያም (ፊታውራሪ) 26፣133፣176
ገብረ ሥላሴ ባሪያ ጋብር (ደጃች) 116፣126፣128፣129
ገብረ ሥላሴ ወ/አረጋይ 124
ገብረ አግዚ (ባሻ) 33
ገብረ አግዚብሔር (ኩምላ) ሞርዳ 58፣68፣73
ገብረ አግዚብሔር ጊላ ማርያም (ብላታ) 63፣116
ገብረ አግዚብሔር ፍራንሲ 107
ገብሩ (ብላታ) 64
ገናሴ 2
ገናሴ ዶርያ 167
ገሙዝ 4
ገራ 50፣56፣57፣58፣92
ገራጌ 5
ገራጌች 20፣67
ገር አምባ 13፣29
ገቲ ዲሊ 64
ገና (ተራራ) 279
ገንደት 50፣55፣56፣58፣92
ገግሣ አርአያ (ራስ) 108፣157
ገግሣ ወሌ 127፣130፣140፣145፣146፣157
ገግሣ መርፁ 11
ገሚራ (የ) ዘመቻ 101፣132
ጊቤ (የ) መንግሥታት 66፣71
«ጊዜያዊ ሕዝባዊ መንግሥት» 247፣248
ጊዜያዊ የሕዝብ ድርጅት ጉዳይ ጽሕፈት ቤት 257
ጋምቤላ 19
ጋሞና ጎፋ 20
ጋረድ ክፍሩ 39
ጋዚ ሼሮች 73፣74
ጋፋት 34፣43
ጌታቸው ናደው (ብ/ጄኔራል) 264
ጌታቸው አባተ (ራስ) 175
ጌዴኦ 228
ጌዴን ጦር (የ) 185
ግራዚያኔ (ሮዶልፎ) 166፣167፣171፣176፣178፣179፣180፣181

ግብፅ 24፣37፣54፣55፣56፣59፣63፣80፣194
ግብፆች 28፣38
ጎርባቹቭ፣ ሚካኤል 275
ጎርዶን (ጄኔራል ቻርልስ) 59
ጎርጎራ ብችኝ 29
ጎጃም 12፣71፣227
ጎሹ (ደጃች) 13፣29
ጎበዜ (ዋግሹም) 42፣46
ጎባት 24
ጎንደር 8፣63፣65፣102፣171፣181
ጎኒቲ 178
ጎሬ መንግሥት (የ) 176
ጎጆብ (ወንዝ) 177
ጎቦና ዳጩ 64፣67፣68

ጠ

ጣልሃ (ሸይክ) 53፣276፣278፣279፣280፣285
ጣልያን ሆፈር 91
ጣልያኖች 61፣104፣206
ጣና ሐይቅ 2፣161
ጣይቱ (አቱጌ) 76፣79፣85፣86፣106፣112፣126፣127፣128
ጥርንቡሉ 132
ጥሶ ጎበዜ 42፣46
ጥቁር አንበሳ 179፣183
ጦና (ካ) 70፣72

ጨ

ጨለንቆ (የ) ጦርነት 72
ጨርጨር (ሞዴል ግዛት) 156

ጸ

ጸጥሮስ (አቡነ) 179

ፀ

ፀሐዩ ዕንቁ ሥላሴ (ደጃዝማች) 227፣228፣240
ፀጌ ዲቡ (ብ/ጄኔራል) 224

ፈ

ፈሳሾች 35
ፈረንሳይ 61፣110፣136፣159፣162፣174
ፈረንሳዮች 104
ፈቃደ ሥላሴ ጎሩይ 177
ፊልተር 86
ፊደል ካስተር 266
ፋንጅ 25
ፋሲለደስ 8፣23
ፋሺስት (የኢጣልያ)፣ ፋሺዝም 161
ፋሾዳ 91
ፋዶኛ 73
ፋንታ በላይ (ጄኔራል) 278
ፌሎውስ፣ ፒሪ 193
ፌዴሬሽን (የኤርትራ) 192፣229
ፍላድ፣ ማርቲን 40
ፍልውህ 76
ፍቅረ ማርያም ይናዱ (ደጃች) 179
ፍቅረ ሥላሴ ወግ ደረስ (ሻምበል) 265
ፍቅራ መርዕድ (ዶ/ር) 258

ፒ

ፒያሳ 205
ፓርላማ 152፣217
ፓን (የ) አፍሪካኒዝም እንቅስቃሴ 90
ፓኪስታን (የኤርትራ ኮሚሽን አባል) 192
ፕላውደን (ወልተር) 23፣39፣41
ፕላት (ሚጀር ጄኔራል ሰር ዊልያም) 185
ፕሬስተር ጆን 8
ፕራሶ፣ አልቤርቶ 109፣208
ፕሮቴስታንት 24፣40፣41
ፓርቲጋል 8
ፓርታል (ሰር ጄራልድ) 63
ፓንሴ (ሻርል) 23
ፓይንት ፎር 193፣198

ሸ

ሸክቶሪያ (ንግሥት)

38°55'58" 63°81'

ሸልድማየር 41

መጀመሪያ በእንግሊዝኛ በታተመበት ጊዜ ዕውቅ ምሁራን የሰጡት አስተያየት፤

ለረጅም ጊዜ የነበረው አጠቃላይ የኢትዮጵያ ታሪክ መጽሐፍ እጦት አሁን በሚያበደስት ሁኔታ ታትሟል። እንዲህ ያለን መጽሐፍ መጻፍ በብዙ መንገድ አዳጋች ቢሆንም፤ ደራሲው ግዴታውን በሚገባ ተወጥቶታል። የናገሥታትና የጦረኞችን የፖለቲካ ታሪክ ብቻ ሳይሆን ኢኮኖሚያዊና ማኅበራዊ ክንዋኔዎችን ያትታል። ያገር ውስጥ ክስተቶች ከውጭ እያደገ ከሚመጣው ግፊት ጋር ተዛምደዋል። የደራሲው አስተያየቶች ውል ያልሰቱና ብርሃን የሚፈነጥቁ ናቸው። በውስጡ ያሉት አያሌ ፎቶግራፎች ለመጽሐፉ ተጨማሪ ዋጋ ሰጥተውታል።

ፕሮፌሰር ክርስቶፊር ካላጥም
ላንካስተር ዩኒቨርሲቲ
(እንግሊዝ)

ከአፄ ቴዎድሮስ ዘመን መንግሥት መጀመሪያ አንስቶ እስከ 1966 አብዮት ላለው የኢትዮጵያ ታሪክ ከዚህ የተሻለ መጽሐፍ አለ ብሎ ማሰብ ይቻላል። መጽሐፉ ብዙ መረጃዎችን ይዞ አዳዲስ ግኝቶችንም ይፈነጥቃል። በኢትዮጵያዊ ደራሲ የተጻፈ የመጀመሪያው የቅርብ ዘመን የኢትዮጵያ ታሪክ በመሆኑም ልዩ ግምት ይሰጠዋል።

ፕሮፌሰር ሪቻርድ ፓንክረስት
የኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ተቋም
(አዲስ አበባ)

ስለ ሁለተኛው የእንግሊዝኛ እትም የተሰጠ አስተያየት

ሁለተኛው እትም ውስጥ የተካተተው አዲስ ምዕራፍ (ምዕራፍ 6) የዘመናዊቱ ኢትዮጵያን ታሪክ ለመረዳት ለሚሻ አንባቢ ሁሉ መጽሐፉ ያለውን ዋጋ ይበልጥ ያሳላል። በ44 ገጾች ተጨምቆ የቀረበው የአብዮቱ ዘመን ታሪክ በ1970ዎቹ የተፃፉትን አያሌ መጻሕፍት፣ የድኅረ ምረቃ ተማሪዎችን ጥናትና የደራሲውንም የየግል ተሞክሮ አጣቅሶ በጥንቃቄ የተቀመመ በመሆኑ፤ ራሱን የቻለ ዋጋ ያለው ነው። እንደ መጀመሪያው እትም ሁሉ፤ ትረካው ብርቅ በሆኑ ፎቶግራፎች የተቀነባበረ ነው። ባዌሩ ተሻሽሎና ዳብሮ የቀረበ ትልቅ ዋጋ ያለው መጽሐፍ ነው።

ፕሮፌሰር ዶናልድ ክራሚ
ኢሊኖይ ዩኒቨርሲቲ
እርሳና ሻምፔይን